

ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН АТЫНДАҒЫ
ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨШБАСШЫЛЫҚ: ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК АСПЕКТІЛЕР

*«Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті»
КеАҚ көрнекті педагог, Павлодар мемлекеттік педагогикалық
институтының бірінші ректоры Анатолий Семенович Катерининнің
100 жылдық мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдары*

ЛИДЕРСТВО В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

*материалы международной научно-практической конференции,
посвященной к 100-летнему юбилею выдающего педагога, первого
ректора Павлодарского государственного педагогического института
Катеринина Анатолия Семеновича*

Павлодар
2023

УДК 37.0
ББК 74.00
П 23

Редакциялық алқа:

Жалпы редактор: Б.С. Есенгельдин, басқарма мүшесі – ғылыми жұмыс жөніндегі проректор.

Жауапты редактор: Б.А. Байдалинова, зерттеулерді қолдау департаментінің директоры.

- П 23 **Педагогикалық білім берудегі көшбасшылық: теориялық және тәжірибелік аспектілер:** «Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті» КеАҚ көрнекті педагог, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институтының бірінші ректоры Анатолий Семенович Катерининнің 100 жылдық мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Павлодар: Әлкей Марғұлан атындағы ППУ, 2023. – 600 б.

«Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті» КеАҚ көрнекті педагог, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институтының бірінші ректоры Анатолий Семенович Катерининнің 100 жылдық мерейтойына арналған «Педагогикалық білім берудегі көшбасшылық: теориялық және тәжірибелік аспектілер» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары жинаққа кірді.

Жинақ жоғары және орта мектеп оқытушыларына, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге және оқушыларға арналған.

ISBN 978-601-267-763-8

Редакционная коллегия:

Под общей редакцией: Б.С. Есенгельдина, члена правления – проректора по научной работе

Ответственный редактор: Б.А. Байдалинова, директор департамента по поддержке исследований

- П 23 **Лидерство в системе педагогического образования: теоретические и практические аспекты:** материалы международной научно-практической конференции, посвященной к 100-летию юбилею выдающего педагога, первого ректора Павлодарского государственного педагогического института Катеринина Анатолия Семеновича. – Павлодар: ППУ имени Әлкей Марғұлан, 2023. – 600 с.

В сборник вошли материалы Международной научно-практической конференции «Лидерство в системе педагогического образования: теоретические и практические аспекты», посвященной к 100-летию юбилею выдающего педагога, первого ректора Павлодарского государственного педагогического института Катеринину Анатолий Семеновичу.

Сборник предназначен для преподавателей высшей и средней школы, докторантов, магистрантов, студентов и школьников.

Статьи изданы в авторской редакции.

**Ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы
парадигмасындағы филологиялық
және гуманитарлық білім беру**

**Филологическое и гуманитарное
образование в современной парадигме
научных исследований**

УЧИТЕЛЬ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ – ПЕРВОИСТОЧНИК ОБРАЗОВАНИЯ

А.Б. Алыпкашева

школа-лицей им. Аманжола Шамкенова, г. Павлодар

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сыныптар ұстазының қоғамдағы рөлінің маңыздылығы туралы айтылады. Сонымен қатар, оқушыларға сапалы білім беру үшін ұстазға тән кәсіби қабілеттер жайлы айтылады.

Кілтті сөздер: білім беру, бастауыш, сапалы, негіз.

Аннотация. В этой статье рассказывается о важности роли учителя начальных классов в обществе. Также, говорится о профессиональных качествах, которыми должен обладать учитель начальных классов для качественного преподавания учащимися.

Ключевые слова: образование, начальный, качественный, основа.

Annotation. This article talks about the importance of the role of a primary school teacher in society. It also talks about the professional qualities that a primary school teacher must have in order to provide quality teaching to students.

Keywords: education, primary, qualitative, the basis.

В будущем наша страна будет стремиться войти в число ведущих развитых стран мира. Для достижения этой грандиозной цели необходимо обучать каждого гражданина профессиональной квалификации со школьной скамьи. «Если хочешь быть страной, начни с колыбели», – говорит наш мудрый народ.

Основа образования и обучения в школе начинается с начальных классов. Учитель начальных классов – это не только учитель-предметник, но и садовник, возвращающий в детях человеческие качества, словно цветы, проводник в яркое и безоблачное будущее ребенка, первооткрыватель и исследователь способностей ребёнка [1, с. 250].

Если основа всего образования закладывается в начальной школе, то очень важно создать все необходимые условия для эффективного обучения ребёнка в этот период. Начальная школа является основным этапом обучения и воспитания ребёнка, создания условий для самораскрытия как личности, формирования общего развития.

Для достижения качественных результатов в образовательном процессе учащегося, в школе и во всём педагогическом процессе необходимо построить ответственный и результативный образовательный процесс в начальных классах в соответствии с современными требованиями преподавания.

Любые положительные и благоприятные начинания в школе закладываются в начальной школе. Вот почему к учителям начальных классов предъявляются высокие требования: наличие развитого самосознания и несение личной ответственности.

Современный учитель должен уметь быть не только «готовым» источником знаний для ученика, но и организатором и координатором познавательной деятельности младших школьников.

Для этого преподавателю необходимо быть специалистом, способным самостоятельно совершенствовать свои знания, обладающим развитым творческим и критическим мышлением, привыкшим находить новые пути решения необычных профессиональных задач.

Теория и образование в области воспитания, обучения и развития учащихся начальных классов пересекаются в вопросе получения знаний учащимися. Познавательная деятельность – это очень активная мыслительная деятельность учащегося по направлению к познанию.

Если грамотно использовать в образовании инновационные методы обучения, способствующие формированию познавательной активности и интереса современных детей, это придаст образованию мощнейшие импульсы: уровень учащегося значительно повышается в результате обучения; возрастает неподдельный интерес к предмету; повышается качество образования учащихся; повышается способность мыслить логически и творчески.

Учитель – это наставник, советник, педагог, который передает своё бесценное искусство, драгоценный опыт и важнейшие знания молодому поколению. Учитель является, в первую очередь, государственным служащим. Государство готовит и воспитывает учителей и поручает им в руки будущее государства – подрастающее поколение. Учитель всегда стремится обозначить нужды общества, думает о будущем и служит верно государству.

Учитель – источник развитой культуры, скульптор, формирующий талантливую молодежь. Современный учитель, особенно, учитель начальных классов, должен быть учителем-универсалом, обладающим весьма обширными пластами знаний. Учитель должен сохранять своё достоинство, самоуважение на высоком уровне. Ученик начальной школы доверчив. Долг учителя – оправдать веру ребенка [2, с. 186].

Работа учителя интересна, ответственна и отличается особой потребностью трудолюбия. Обучение требует большого сердца, теплой доброты по отношению к детям. Учитель – это человек, реализующий политику государства. Учитель начальных классов должен уметь находить общий язык с детьми, уметь организовывать работу с ними, уметь предъявлять к себе строгие требования, понимать своих коллег, уметь сотрудничать с родителями.

Преподавание очень сложный и кропотливый процесс. Потому что учитель не воспитывает одного-двух детей. Он готовит к жизни, формирует как личность, наполняет знаниями детей всех уровней, у которых присутствует огромное число способностей, склонностей, талантов, интересов.

Особенность работы педагога характеризуется его постоянным об-

щением с ребёнком и морально-духовным взаимодействием с ним. Учительский этикет – это не просто вежливое выражение, это творческая мыслительная деятельность, сочетание культурного и сознательного поведения, знаний и практичности.

На каждом этапе взаимоотношений педагога с ребёнком проявляются чуткость, внимательность, серьёзность, настойчивость, внимательность, спокойствие. Умение предъявлять требования, формировать в детях доверие к достойным людям, развивать энтузиазм и готовность проявить справедливость и честность в случае спорных ситуаций, умение находить ответы в пути к сердцу ребёнка, умение понимать мысли и эмоции детей относятся к признакам высочайшего профессионализма педагога.

В основе этики учителя лежит искренняя заинтересованность в саморазвитии учащихся и верность их человеческому достоинству. Учительский этикет часто определяют как соответствующие меры, которые следует принимать по отношению к учащимся на протяжении всего образовательного процесса для установления наилучшего контакта между учителем и учащимися.

Преподавание – это творческая и одновременно интеллектуальная деятельность. Педагог, обладающий особой деловой этикой, может не только владеть различными методами созидательного воздействия, но и взвешивать их на весах разума и правильно, уместно использовать при необходимости. Учительская этика может проявляться по-разному у каждого учителя. Это зависит от его возраста, темперамента, поведения и других особенностей. Учительский этикет – уникальная характеристика каждого учителя [3, с. 67].

Особенности профессионального образования учителя начальных классов обширны. Учитель начальных классов – особенный человек. Потому что, он эксперт, проводник между миром детей и взрослых. Труд учителя начальных классов нельзя сравнивать с другой деятельностью, потому что продуктом труда педагога является человек.

Семья и общество доверяют учителю самое дорогое – будущее гражданина государства, его судьбу. Наше будущее будет таким, какой будет сегодняшняя работа учителя. Те, кто будет работать и жить в будущем, – это сегодняшние школьники, Казахстан будет на том уровне, на котором учащихся воспитывает учитель. Поэтому задача, возложенная на учителя, тяжела. Современные учителя обязаны не только быть знатоками своего предмета, но и обладать историко-познавательной, педагогически-психологической, политико-экономической, информационной грамотностью.

Способный педагог должен быть учителем, увлеченным инновациями в современном образовании, творчески работающим, занимающимся обучением и воспитанием детей, мастерски владеющим новыми технологиями преподавания.

Учитель всегда непрерывно самообразовывается в соответствии с запросами общества, умеет быстро устанавливать взаимоотношения с людьми, особенно с учащимися, обладает прекрасными организаторскими способностями, идеально знает свой предмет и является рупором передающим основы предмета в сознание учащихся, обладает талантом и опытом, которые использует на благо детей, активно участвует в общественной и политической жизни общества, искренне любит свою страну и землю, должен быть примером достойного гражданина для учащихся.

Первоосновой образования и воспитания является учитель. В настоящее время существует особо повышенная потребность в профессиональных педагогах топ – уровня, хорошо владеющих новыми педагогическими методами творческого и интеллектуального исследования образовательного процесса.

Быть учителем – это героизм сердца. Он изо всех сил старается помочь каждому из своих учеников стать «человеком», уникальной личностью. Быть хорошим учеником зависит не только от слов учителя, но и от его личного примера. Учитель – это, прежде всего, воспитатель. Это спутник обучения и образования [4, с. 245].

Основное требование и пожелание к учителю стандартно. Это наличие неисчерпаемых знаний, наличие безграничной веры и здравого смысла. Когда учитель передаёт учащимся свои знания и учит их языку, познанию мира, он одновременно воспитывает у них развитие логического мышления.

Я хочу сравнить работу учителя с особенностями времён года в природе. Учитель, как жизнь весной, питает и укрепляет учащихся, на пути к получению образования.

Современные учителя должны стойкими, мужественными и храбрыми перед многочисленными преградами и барьерами жизни. Особенно необходимо быть разносторонне развитым, владеть новыми технологиями, уметь продолжать свою деятельность через Интернет, работать онлайн и постоянно обновлять свои знания, в соответствии с трендами нынешнего времени.

Что касается сути вышесказанных идей и мыслей, то учитель должен нести функции «учителя», «книжки», «родителя» и «компьютера» одновременно, быть незаменимым человеком в судьбе учащихся.

Список использованных источников

1. Баранников А.В. Содержание общего образования: Компетентностный подход. – М.: ГУВШЭ, 2002. – 357 с.
2. Белобрыкина О.А. Речь и общение: Популярное пособие для родителей и педагогов. – Ярославль: «Академия развития», «Академия К», 1998. – 240 с.
3. Русская речевая культура: Учебный словарь-справочник / Под ред. д. филол. н., проф. В.Д. Черняк. – СПб.: «САГА», «Азбука-классика», 2006. – 224 с.
4. Хрестоматия по истории советской школы и педагогики / Под ред. А.Н. Алексеева и др. – М.: Просвещение, 1972. – 407 с.

SOME NOTES ON RECENT AND CURRENT RESEARCH INTO ENGLISH AND THE TEACHING OF ENGLISH

L.A. Aminova

Baitursynov Innovation Type Secondary School

R.Zh. Saurbayev

Toraighyrov University

Аннотация. Тілдерді оқыту-бұл лингвистиканың жетістіктері кеңінен қолданылатын сала. Өзінің ұзақ тарихында тілдерді оқытуға жалпы тілдің табиғаты туралы идеялардың өзгеруі, оқытылатын нақты Тіл туралы біліміміз және тілдерді үйрену тәсілдері туралы біліміміз әсер етті. Басқаша айтқанда, жалпы лингвистикалық теориядағы, тірі тіл мен психологияны талдаудағы жетістіктер, әдетте, тілді оқытуға қандай да бір жолмен әсер етеді. Тілдерді оқытудың барлық саласында немесе бір тілді оқытуда елеулі жүйелі жетістіктер сөзсіз сирек болады. Олар, егер біз аталған үш салада үлкен көлемде жаңа ақпарат жинасақ қана орын алуы мүмкін. Қазіргі уақытта көптеген жаңа білімдер жинақталып жатқандығы туралы дәлелдер бар. Осы шолуда бүгінгі күнге дейін ағылшын тілін зерттеу мен ағылшын тілін оқытудың негізгі тенденцияларын қорытындылауға әрекет жасалады.

Кілтті сөздер: корпус лингвистикасы, ағылшын тілін оқыту, тіл үйрену, оқыту машиналары, трансформациялық талдау.

Аннотация. Преподавание языков – это область, в которой достижения лингвистики находят широкое применение. На протяжении всей своей долгой истории преподавание языков находилось под влиянием меняющихся представлений о природе языка в целом, наших знаний о конкретном преподаваемом языке и наших знаний о способах изучения языков. Иными словами, достижения в общей лингвистической теории, в анализе живого языка и психологии обычно так или иначе влияют на преподавание языка. Серьезные систематические достижения во всей области преподавания языков или в преподавании одного языка неизбежно будут редкими. Они, вероятно, произойдут только в том случае, если мы накопим огромный объем новой информации в трех упомянутых областях. Есть свидетельства того, что в настоящее время накапливается такая масса новых знаний. В настоящем обзоре будет предпринята попытка обобщить основные тенденции в исследованиях английского языка и преподавании английского языка на сегодняшний день.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, преподавание английского языка, изучение языка, обучающие машины, трансформационный анализ.

Annotation. The teaching of languages is a field in which advances in linguistics and extensive application. Throughout its long history language teaching has been influenced by changing ideas about the nature of language in general, by our knowledge of the particular language being taught, and by our knowledge about the way languages are learned. Put in another way: advances in general linguistic theory, in the analysis of the living language and psychology, usually affect language teaching in one fashion or another. Major systematic advances over the whole area of language teaching or the teaching of a single language are bound to be rare. They are likely to happen only if we have built up a great mass of new information in the three fields referred to. There is evidence that such a mass of new knowledge is now being accumulated. The present survey will attempt to summarize the main trends in research into the English language and the teaching of English today.

Keywords: corpus linguistics, teaching English, language learning, teaching machines, transformational analysis

The current new theories of language and language learning are still in a state of flux and descriptions of language based on these theories are incomplete. Little transformational-generative or any other “new” grammar is yet accessible in the classrooms or even lecture-halls [1, p. 126-127]. On the whole, the contemporary scene in language teaching can be described as stimulating but somewhat uncomfortable. This is a period where we are only beginning to be aware of the extent of our ignorance of the true nature of language and of how the use of language is acquired [2 p. 4-7].

The need for a fuller and better description of individual languages has made itself felt in recent years, especially in connection with the requirements of automatic (machine) translation and foreign language teaching. The initial optimism concerning automatic translation has now been replaced by more realistic attitudes if not by downright pessimism. At any rate, a vast amount of energy and money will have to be spent on fundamental research into the structure of various languages and general linguistic theory before it becomes possible to report any substantial progress in automatic translation.

It is no secret either that the hopes so widespread in the late 1980s and early 1990s that pattern drills, language laboratories and such innovations as programmed instruction, teaching machines, transformational analysis, etc. would revolutionize foreign language teaching, have given way to a certain disillusionment. The view is gaining ground that even the most sophisticated language lab of the computer-assisted type is nothing but a heap of expensive junk without the proper methods techniques, course textbooks and study materials. Once again it appears that technology has outrun the human element. We have electronic hardware, so to speak, but we do not yet know how to use it to our full advantage. In short, language teachers are still faced with the age-old problems of the proper selection gradation and presentation of teaching material. As yet we do not have the definitive answers to the three all-important, crucial questions of what, when and how to teach.

There is still no complete unanimity as to what vocabulary and grammar should be taught to non-native speakers of English at the elementary, intermediate or advanced levels. This may seem rather surprising because the English language has been the subject of thorough study for generations. One thinks immediately, for instance, of the numerous word-frequency counts associated with the names of E.L. Thorndike, I. Lorge, L. Faucett, H.I. Palmer, M. West and others. Unfortunately, however, in the past word-frequency counts were based almost exclusively on written sources. With the increase of interest in the practical communicative value of language, such earlier word counts came to be used as the basis for selecting words for teaching the spoken language, but not very successfully. The improvement of recording equipment in recent decades has made it possible to carry out large scale frequency counts of vo-

cabulary and grammar items in spoken languages. This has already been done extensively for French and German, but so far only on a relatively small scale for English.

Matters are even worse when one turns to English grammar. Again this may sound incredible because, as is well known, the English language has been subjected to serious examination by grammarians ever since the late 16th century. The present century has seen the publication of the mammoth compendia by Pautsma, Kruisinga, Jespersen, Curme and others. These big grammars, valuable as they are, have several important deficiencies if we judge them by modern standards. In the first place, their generally eclectic use of source materials often leaves unclear the distinction between normal and relatively abnormal structures and the conditions for selecting the latter. In the second place, not surprisingly given the absence until recently of easy and efficient recording devices, the major descriptions of English produced earlier on in the previous century, leave us largely in the dark about the characteristic features of the spoken language. One might add that the great English grammars of the past almost totally ignore the phenomena associated with the so-called registers of language, i.e. with the situationally oriented varieties of language. The native speaker has at his disposal a continuous scale of items and patterns from which he selects for each situational type the appropriate stock of lexical and grammatical material, i.e. he speaks in different registers depending on the situation in which he finds himself. Nowadays the study of registers is regarded as essential to an understanding of how language functions. Very large samples of linguistic material have to be subjected to detailed analysis if one wants to show which grammatical and other features are common to all uses of the language and which are restricted to, or more frequent in, one or several specific registers.

The need for a new look at the vocabulary and grammar of present-day English, at the way English really works, has been felt for quite some time. In order to help carry out a much more thorough and reliable analysis of the language, large bodies of text in English have been stored on the disc for processing by computer. These large bodies of text or corpora (the term corpus denotes a representative amount of linguistic material for analysis) are mainly of two types. Corpora of the first type consist of some hundreds of thousands or several millions of running words of edited texts, colloquial language, etc. that are statistically representative of the language as a whole. The other type of corpus consists of one or several works by a single author.

A well-known corpus of the first type which is available on the computer to interested scholars is the Corpus of Present-Day American English compiled by W. Nelson Francis of Brown University (U. S. A.). This corpus consists of 1,000,000 running words and comprises 500 samples of 2,000 words each, representing 15 genres of written American English. The tape was produced in 1961 and is now available for use in more than sixty computing centres all over the world. Several interesting studies have already been published

that are based on this corpus, the most ambitious so far being *A Computational Analysis of Present-Day American English* by H. Kucera and W. Nelson Francis (1967), and Masaru Kajita's *A Generative-Transformational Study of Semi-Auxiliaries in Present-Day American English* (1969). It is to be hoped that current plans to produce a parallel corpus of present-day British English can be ultimately realized. Access to two large bodies of comparable texts representing the two major varieties of English would be of immense value in many fields of linguistic research.

Since 1961 a team of linguists under the direction of Professor Randolph Quirk has been working at University College London on an analysis of current British English usage. This project, which is known as the Survey of English Usage (=S.E.U.), differs from earlier descriptions of English in its concentration on present-day usage (without historical explanations) and in its equal focus on the written and spoken forms of the language [3, p. 32]. Central to the entire project is the notion of assembling a large corpus of English as it is used by educated professional men and women in their activities public and private, at work and leisure, writing and speaking. The corpus to be analysed consists of 1,000,000 running words divided into 200 pieces called "texts", each 5,000 words in extent. All the material is copied on cards to facilitate study, storage and reference, and is then coded and transferred into magnetic tape. A complicated and extremely careful categorization or classification has been devised for both written and spoken material. As the S.E.U. is confined to educated usage, no dialectal or substandard (e. g. slang) material has been included. Every word, form and construction in the corpus is being examined. The survey is interested not only in the separate items themselves but also in the company that each item keeps and in the co-occurrence of words, etc. Special attention is paid to the collocability (valency) of words, the hierarchical structure of sentences, word order, the relative frequency of forms and constructions in different registers, etc. It is obvious that the S.E.U. is an ambitious undertaking and that it would have been impracticable to launch anything on such a scale before the advent of the electronic computer.

The team working on the S.E.U. is aware that no corpus, however large, could be expected to give sufficiently detailed information on all the grammatical and lexical features of English. They have, therefore, additionally developed psycholinguistic techniques to investigate the native English speaker's potential performance and his intuitive ability to distinguish acceptable from unacceptable usage [4]. The results of the S.E.U. will finally take the form of a series of volumes on specialized aspects of the work running into thousands of pages and perhaps two or three dozen books [5]. Among the countless questions to which the S.E.U. will provide answers are the numerous cases of divided usage involving prepositional usage, concord of subject and predicate, word collocability, etc. The practical value of the S.E.U. for the teaching of English will be great.

Another British project to produce a large body of machine-readable texts is also underway at University College London and bears the name The Linguistic Properties of Scientific English.

It should be pointed out that so far the use of computers for grammatical analysis has been restricted to certain aspects of grammar. In the field of syntax, the computer has not been particularly useful. This is because syntactic items are not readily identifiable using a computer unless they have been provided with tags indicating the word class, type of construction, etc. The preparatory work that goes into such tagging and bracketing is not only laborious but requires considerable computational sophistication for both man and machine.

The task that the computer is best suited to perform is to sort, count and establish the distribution of discrete items such as letters and words. Especially remarkable work has been done in recent years in what used to be the very time-consuming field of making concordances of literary texts. For English, the most important project as regards concordances of modern writers is the series called The Cornell Concordances (edited by Stephen M. Parrish) [6]. During the past dozen year, the concordances of the following authors have been produced: Matthew Arnold, W. B. Yeats, Emily Dickenson, William Blake and Lord Byron. Many literary works of modern English writers have been stored on magnetic tape, particularly at universities and research centres in the United States. Thus, for example, texts by the following writers are now available in machine-readable form: Jane Austen, Walter Scott, the Bronte sisters, Charles Dickens, William Thackeray, Thomas Hardy, Arnold Bennett, James Joyce, D. H. Lawrence, etc.

New concordances have also been generated by computers of earlier works of literature. Thus there is a new Beowulf concordance by J. B. Bessinger, Jr. and Philip H. Snith, Jr., and even two Shakespeare concordances: one by Marvin Spevack of Munster (West Germany) and another by T. H. Howard-Hill of Oxford University. In comparison with earlier manually produced concordances, the new ones are more complete and almost entirely error-free, although also somewhat more difficult to read and use.

A computerized concordance of the sonnets of Shakespeare, Spenser, Sidney and Drayton has been produced by Herbert S. Donow of Southern Illinois University (U.S.A.).

The existence of corpora of machine-readable texts facilitates statistical calculations. In the study of frequencies, the help of such texts is particularly great. It is to be hoped that the usual future practice will be for a printed abridged concordance to be accompanied by a complete tape version for individual processing by scholars. Tapes of this kind can be examined and re-examined for a feature of features in which the researcher happens to be interested. The linguistic phenomena studied may be fairly trivial as, for instance, Charles Dickens's favourite adjective in *The Pickwick Papers* or the most common initial consonant cluster in James Joyce's *The Dubliners*. The avail-

ability of machine-readable texts has, however, much more serious and far-reaching implications. Thus the outlook for computer-aided stylistic analysis appears to be especially promising. Apart from the study of cases of disputed authorship, it is now becoming easier to undertake studies of the influence of one author on another (e.g. Joseph Raben's recent work in the U.S.A. on Milton's influence upon Shelley). The first attempts have also been made to devise some parameters of style ('stylistic discriminators') as objective measurements of textual features (S. Sedelow, University of North Carolina, U.S.A.). The areas of possible research in the field of computational stylistics include thesaurus compilation, juxtaposition, grouping and positioning of words, varieties of parallel structure, alliteration, internal rhyme and rhythm, etc. Access to large and representative samples of texts of different genres is also of immense importance in the research currently conducted into the vocabulary (basic dictionaries) and syntax of the specialized languages (sub-languages) of different branches of science and technology.

In this account of some trends in English studies today we have concentrated mainly on what is known as computational linguistics. There are numerous other fields in which important progress can be reported, notably in sociolinguistic and psycholinguistic studies, dialectology the methods of English language teaching.

References

1. Wallwork J. F. Language and Linguistics: An Introduction to the Study of Language. London. 1969.
2. Quirk R. and J. Svartvik, Investigating Linguistic Acceptability. The Hague and Paris 1976.
3. Greenbaum, S. Studies in English Adverbial Usage. London 1969.
4. Svartvik, Jan. Computational Linguistics Comes of Age. – The Times Literary Supplement, 23 July 1996 (No. 3569), p. 822.
5. Zettersen A. Graphs and Symbols in 'Finnegan's Wake'. – English Studies Vol. L (1989), No. 5, pp. 516-517.
6. Quirk, R. Our Knowledge of English – The Incorporated Linguist Vol. VI (1967), No. 1.

ЛИДЕРСТВО В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

А.К. Акылбекова, М.А. Рамазанова, Ж.А. Зейнулла

Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан

Аннотация. Көшбасшылық мәселесі бүгінде тек спортта, бизнесте немесе саясатта емес, әртүрлі салаларда шешілуде. Білім саласының жетекшілеріне деген қызығушылық байқалды. Философия, әлеуметтану, саясаттану және басқа да ғылыми салалар көшбасшылық мәселелерімен айналысады. Педагогикада көшбасшылық оның тәрбиелік аспектісінде, басқаруда – ұйымды басқару құралы ретінде қолдану аспектісінде зерттеледі. Біздің зерттеулеріміз көшбасшылықты жалпы мақсаттарға жетуге бағытталған көшбасшылық пен топтың өзара әрекетін ұйымдастыру процесі

ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Қазақстан Республикасының кәсіптік білім беру жүйесінде білім беру нәтижесі құзыреттілікпен көрінеді, сондықтан көшбасшылық қасиеттерді, әлеуетті дамыту аспектісінде көшбасшылық құзыреттілік туралы айту заңды деп есептейміз. Көшбасшылық құзыреттілікті біз көшбасшылық мәселелерді шешу қабілеті мен дайындығы ретінде анықтайды.

Кілтті сөздер: көшбасшылық, көшбасшылық құзыреттілік, көшбасшыларды оқыту, өзгерістерді басқару

Аннотация. К проблеме лидерства сегодня обращаются в различных областях, не только в спорте, бизнесе или политике. Заметный интерес появился к лидерам в сфере образования. Проблемами лидерства занимаются философия, социология, политология и другие научные области. В педагогике лидерство изучается в аспекте его воспитания, в менеджменте – в аспекте его применения как инструмента управления организацией. Наши исследования позволили рассматривать лидерство как процесс организации взаимодействия лидерства и группы, который направлен на достижение общих целей. В системе профессионального образования Республики Казахстан результаты образования выражены в компетенциях, поэтому считаем, что в аспекте развития лидерских качеств, потенциала, правомерно говорить о лидерской компетенции. Данная компетенция определяется нами как способность и готовность к решению лидерских задач.

Ключевые слова: лидерство, лидерская компетенция, подготовка лидеров, управление изменениями.

Annotation. The issue of leadership is being addressed today in various fields, not just in sports, business or politics. There has been a noticeable interest in leaders in the field of education. Philosophy, sociology, political science and other scientific fields deal with leadership problems. In pedagogy, leadership is studied in the aspect of its upbringing, in management – in the aspect of its application as a tool for managing an organization. Our research allowed us to consider leadership as a process of organizing interaction between leadership and a group aimed at achieving common goals. In the system of vocational education of the Republic of Kazakhstan, the results of education are expressed in competencies, therefore, we believe that in the aspect of the development of leadership qualities, potential, it is legitimate to speak of leadership competence. Leadership competence is defined by us as the ability and readiness to solve leadership problems.

Keywords: leadership, leadership competence, training of leaders, change management.

Сегодня понятие лидерства является одним из важных. Изменение среды бизнеса является главной причиной роста интереса к лидерству. Эта среда формировалась на протяжении многих лет назад благодаря компаниям с высшими организационными структурами, где лидеры были нужны лишь на верхнем уровне управления. Из этого следует, что необходимость в лидерах была ограничена, и рассчитывать можно было на таких людей, которые были склонны к лидерству или возможно было опираться лишь на лидерские таланты. Как раз в это время и родилась знаменитая аксиома «Managers do things right and leaders do right things», что означает именно лидеры принимают решения, определяют, что делать. Либо ты менеджер, либо ты лидер. В нынешнее время из-за роста изменений не могут приниматься решения в плане организации только

на высшем уровне. Следует отметить, что вышеназванная максима не может быть только альтернативой: в нынешнее время нужно быть и менеджером, и лидером. В сегодняшнем обществе нужны лидеры, но при этом рассчитывать только на природные таланты и данные нельзя. В связи с этим возникает огромная потребность в лидерах, которая ведет к необходимости подготовки лидеров, обязательного развития лидерского потенциала личности, освоения менеджерами-практиками разных стилей лидерства.

Три научных подхода в изучении лидерства рассматриваются в данной статье:

– структурный подход (теория лидерских качеств – культ героев Т. Карлейля, сверхчеловек Ф. Ницше, егеника Ф. Гальтона, концепция великого человека Е. Боргатты, исследования Р. Стогдилла, Р. Манна и др.);

– подход с позиции личностных качеств (эксперименты К. Левина, Р. Танненбаума, У. Шмитда, Р. Блейка, Дж. Моутон, Р. Ликерта, Е. Флейшмана);

– ситуационный подход (модели Ф. Фидлера, Р. Хауса и Т. Митчела, П. Херси и К. Бланчарда, Н. Тичи, В. Врума и Ф. Йеттона) [1, с. 89]

Рассмотрим эти подходы в нашей статье более детально. В работах античных мыслителей имеется подход к исследованию качеств лидера с позиции его личности. Портрет безупречного правителя – это сборный образ прошлых успешных лидеров. Современные ученые проанализировав их работы пришли к данному заключению, что лидером может быть лишь тот, кто обладает набором конкретных качеств характера, изучили их на примере предыдущих правителей и при этом давали рекомендации. Наиболее древними трудами в представленной области принято считать индийскую «Артхашастра», учение Конфуции об управлении, древнекитайский трактат «Дао дэ цзин»; труды великих мыслителей античного периода Платона и Аристотеля. Более поздние работы усовершенствовали и предали более заверченный вид личностной теории. Отличие от предшественников, которые утверждали, что лидером надо появиться на свет, разработчики новой концепции (Калайл, Гальтон) сконцентрировались на наружных факторах лидерства, таких как образование, добытый опыт и успехи. В начале XX века лидерство рассматривается как объект исследования в менеджменте. Когда были замечены исследования управления и администрирования, изучение лидерства приобрело большие масштабы и системную основу [2, с. 85]

Поведенческий подход к лидерству стал значимым, когда в теории управления стало набирать силу бихевиористская школа менеджмента. Следовательно, данный подход к изучению лидерства сосредоточился на поведении лидера. Основная сущность поведенческой теории лидерства (behavioral theory): эффективность лидерства ориентируется не личными свойствами руководителя, а его стилем поведения по отношению к под-

чиненным (стилем лидерства, руководства). Обширно популярны поведенческие теории лидерства: исследования К. Левина, теории «Х» и «У» Д. Макгрегора, теория Р. Лайкерта, классификация стилей лидерства, которая была разработана в высшей школе штата Огайо, «управленческая решетка». [3, с. 49]

Данный подход стал почвой для систематизации стилей поведения лидеров и это стало существенным вкладом в осознание трудности лидерства и производительности управления. Но главный недостаток представленного подхода заключался в тенденции исходить из того, что существует только один подходящий стиль руководства. Создатели школы поведенческих наук представляли лидеров демократичных и, которые считаются с другими, как самых действенных. Подводя итоги исследований, которые использовали данный подход, можно уверенно признать, что в принципе, не существует одного «оптимального» стиля управления. Все находится в зависимости от характера ситуации, и когда она меняется, меняется и стиль. Позднее ученые бихевиористской школы приняли, что собственно нужен ситуационный подход к руководству. В зависимости от ситуации меняется «оптимальный» стиль лидерства.

Ни один из вышеперечисленных подходов не сумели выявить закономерной пропорции между личными качествами или стилем руководителя, с одной стороны, и эффективностью лидерства, с другой. Но это не означает собственно, что личные свойства и поведение не имеют значения для управления. Напротив, как раз они считаются успешными компонентами. В более поздних работах исследователи показали, что в действительном руководстве могут играть важную роль вспомогательные факторы. Как раз, эти ситуационные факторы, которые включают необходимость потребности и личные качества подчиненных. Нынешние ученые пробуют определить, какие стили поведения и личные качества более всего соответствуют определенным ситуациям. Лидерство рассматривается как функция ситуации и принимается в качестве известной аксиомы, что именно обстоятельства делают лидеров. Представленная аксиома подтверждается необходимостью того или иного лидера в зависимости от времени, места и обстоятельств процесса в социуме. Две гипотезы, первая из которых утверждает, что ситуация выявляет особые качества, которые необходимы лидеру для действенных действий в возникающих условиях; вторая – качества сотрудника, которые определяются как лидерские и были сформированы опытом его работы в прошлых ситуациях, следовательно, члены группы, которые обладают этими качествами, становятся лидерами. Проявления определенных качеств настоятельно требует каждая новая обстановка, но необходимо осознавать, что одни качества могут быть более эффективны в одной ситуации, и совершенно бесполезны в другой, или даже создают трудности для решения проблемы. При этом многие исследователи настаивали и настаивают на

том, что собственно ситуация сама по себе не является достаточной [3, с. 84]

Понятия лидер (leader) и лидерство (leadership) образованы от англосаксонского корня «lead», что собственно значит в переводе на русский «путь», «дорога», который образован от глагола «<<, что значит «путешествовать». Так как англосаксы были, в первую очередь мореходами, они применяли это слово и для обозначения курса судна в море. В следствие этого, лидером именовали людей, котрые указывали путь. Еще с давнешних времен люди задавались вопросом, от чего один человек становится лидером, а другой не способен на это. Вероятность проведения научного исследований лидерства возникла только в XX веке и до сегодняшнего времени нет однозначного определения. Многократно делались попытки дать определение лидерству, при этом рассматривать его через отделение от позиции официального руководителя. Лидер – это член группы, котрый выдвигается на роль неофициального руководителя, это одно из часто используемых классическое определение, котрое дал Б.Д. Парыгин.

Мы собственно полагаем, что аналогичный подход к пониманию слов лидер и лидерство оправдан в том случае, если речь идет о неформальных группах, впрочем при исследовании лидерства в организации вводит в некоторое заблуждение. Лидество и руководство в организации в реальной жизни взаимосвязаны и оказывают взаимодополняющее воздействие друг на друга.

В природе существует большое количество диффениций термину лидерство, но мы остановимся на следующем определении. Лидерство – процесс воздействия на поведение отдельного индивида или же группы. Из представленного определения вытекают два определения: формальное лидерство – процесс воздействия на людей с позиций занимаемой должности и неформальное лидерство – процесс влияния с позиции личности. Нередко лидерство понимается как обратное принуждению и рассматривается в умении вдохновлять, а не принуждать. Поэтому побуждение и воодушевление в случае лидерства рассматривается взамен принуждения и силы.

Из этого вытекает, что термины «лидерство» и «управление» не считаются синонимами, но органически взаимосвязаны друг с другом. Лидерство считается одним из ключевых аспектов управления, в этом и есть суть взаимосвязи. Но несмотря на то, что лидерство один из важных компонентов менеджмента, эффективные лидеры не всегда являются одновременно эффективными управляющими. В реальной жизни, мы наблюдаем, что могут существовать лидеры неорганизованных групп, в которых не наблюдается типичные черты управления.

Ключевой задачей университетов стала подготовка ППС и сотрудников, которые отвечают данным квалификациям. Сам образовательный процесс параллельно попал под воздействие быстро изменяющегося ми-

ра, что собственно и обусловило надобность быстрой адаптации к ее требованиям посредством новых подходов в образовании, интенсивного внедрения изменений в учебный процесс и структуру управления. Неизбежные изменения в учебном процессе ВУЗа, а также внедрение новых технологий часто сталкиваются с неприятием со стороны сотрудников организации, что влечет за собой снижение эффективности инноваций. [4, с. 78]

Как показывает практика, непрерывное обучение и профессиональное развитие сотрудников с целью формирования необходимого представления об инновационном процессе, получения новых знаний и навыков, необходимых для работы в изменившихся условиях является эффективным инструментом управления изменениями в любой организации. Основным признакам обучающейся организации соответствует применение данного подхода. Обучающиеся организации характеризуются на основе принципов непрерывности обучения и совершенствования профессиональных качеств персонала всех уровней. Из этого следует, эффективное использование данных принципов в целях управления университетом обеспечивает планомерное внедрение новых образовательных технологий в учебный процесс, и содействуют понижению сопротивления переменам со стороны коллектива.

Вопросы управления изменениями в организации, а также вопросы создания и развития обучающейся организации подробно рассматриваются в работах таких зарубежных авторов как Р.Л. Дафт, П.М. Сенге, М. Педлер, Д. Гарвин, Д. Шон и др. Примечательно, что данные работы представляют вопросы формирования обучающейся организации в условиях управления изменениями, на примере различных компаний, не затрагивая проблематики использования этих подходов в условиях ВУЗа. [5, с. 122]

Трудности психологического характера связаны с тем, что собственно инновационная политика руководства ВУЗа не всеми воспринимается позитивно. К сожалению, не все преподаватели и сотрудники готовы менять принципы и содержание, условия своей деятельности. Трудности по организации всегда обусловлены характером изменений, присущих университету при переходе на инновационную деятельность. Данные проблемы оказывают значительное влияние на мотивацию работников организации к внедрению нововведений и управлению изменениями. Изменение данной ситуации является одной из важнейших задач ВУЗа как обучающейся организации. Это требует кропотливой и длительной работы, связанной с информированием педагогов, подтверждениями положительных сторон инноваций. Одним из основных способов формирования педагогического лидерства и управления изменениями является процесс подготовки педагогических кадров для внедрения инноваций, где ими будут получены новые знания, способствующие созданию конкурентоспособного качества обучения.

Конкуренция характеризуется некоторыми исследователями как основная движущая сила развития экономики общества в совокупности. Тем самым, можно с уверенностью утверждать, что конкурентноспособная ситуация на рынке оказывает значительное влияние на политику развития организации. Мы уже упоминали о том, что интенсивность развития технологического прогресса представляет собой важнейший фактор, который оказывает влияние на развитие общества и экономики. Сегодня перспективы развития субъекта экономики могут определяться способностью реагировать на существенные изменения внешней среды и осуществлять деятельность предписанные их требованиями. В свою очередь, способность реагировать на внешние изменения отражает политику организации в области управления изменениями.

«Освоение организацией новых идей или моделей поведения» определяются как организационные изменения. Исходя из этого определения и реалии организационной культуры Павлодарского педагогического университета, мы считаем, что управление изменениями представляет собой процесс решения специфических вопросов, связанных с управлением организацией, которая адаптируется к внешним изменениям.

Актуальными для принятия идеи обучающейся организации считается концепция обучающегося общества, разработанной Д.Шоном. Здесь говорится о теоретической структуре, которая связывает опыт человека, живущего в двигающейся среде с возможностью приспособливаться к переменам и учиться. Условием создания обучающейся организации является динамика развития внешней среды, обуславливающая необходимость изменений внутри организации.

Мы придерживаемся мнения различных авторов, мы можем определить основные характеристики обучающейся организации. Например, автор С. Керка обобщает различные позиции авторов по данному вопросу, где отмечает, что обучающиеся организации:

- обеспечивают обязательства для постоянного обучения персонала,
- применяют обучение персонала для достижения общих целей,
- проводят параллель между производительностью каждого сотрудника и производительностью всей организации,
- поощряют новаторскую инициативу персонала и умение рисковать, создают условия для диалога между сотрудниками для формирования распределенных знаний организации,
- оказывают поддержку креативности сотрудников,
- осведомлены о состоянии внешней среды и находятся в постоянном контакте с ней.

В данном исследовании авторами рассмотрен Павлодарский педагогический университет как один из важнейших субъектов экономики Павлодарского региона, основанной на знаниях, где основной функцией является предоставление образовательных, научно-исследовательских и консультационных услуг на основе обеспечения доступа к созданным

вузом образовательным ресурсам. Мы пришли к следующему выводу, что Павлодарский педагогический университет как субъект экономики, основанной на знаниях, подвергается влиянию внешней среды, что приводит к неизбежности осуществления организационных перемен внутри ВУЗа. К факторам внешней среды, которые ведут к глобальным изменениям в ППУ, относятся:

- необходимые потребности на рынке труда;
- постоянно растущие потребности в более квалифицированных сотрудниках;
- потребность рынка труда в программах и технологиях дистанционного обучения;
- развитие образовательных информационных технологий.

Перечисленные факторы осуществляют внедрение в учебный процесс инноваций и необходимость управления возникающими изменениями, которые обусловлены необходимостью обучения педагогических и управленческих кадров ППУ по новым актуальным и востребованным на рынке труда направлениям.

В ходе исследования, были изучены вопросы необходимости и эффективности внедрения инновационных образовательных технологий в учебный процесс, с точки зрения таких категорий как организационное развитие, управление знаниями и обучающаяся организация. В качестве эффективной модели управления хозяйствующим субъектом новой экономики исследуется обучающаяся организация. Наряду с этим в качестве методологической базы для решения проблем обучающейся организации представляется процесс менторинга через управляемую корпоративную систему обучения и профессионального развития профессорско-преподавательского состава ВУЗа, который функционирует в соответствии с требованиями обучающейся организации.

В рамках данного исследования проведена оценка эффективности подготовки ППС в рамках дополнительного профессионального сотрудников вуза к развитию лидерства и управления изменениями в вузе.

Список использованных источников

1. Александрова Л.А. Лидерство: учебное пособие. – Саратов: ФГБОУ ВО «Саратовский ГАУ», 2017. – 216 с.
2. Евтихов О.В. Эффективное лидерство. – Красноярск: СибГАУ, 2012. – 132.
3. Беляцкий Н.П. Основы лидерства. – Минск, БГЭУ, 2006. – 268 с.
4. Беляцкий Н.П. Управление человеческими ресурсами: учеб-метод пособие. – Минск: ФУ Аинформ, 2006. – 320 с.
5. Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость / Пер. с англ. С. Жильцова. Под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2001, – 480 с.
6. Андреева Т.Е. Теория организации: учебное пособие. – Москва, 2013. – 45 с.
7. Андреева Т.Е. Влияние организационных изменений на практику управления персоналом и эффективность компании. – Санкт-Петербург, 2004. – 233 с.
8. Throuw L.C. Rights Management: Managing the Layers of Rights and Roles in the Knowledge-based Economy // IPR system paper. – 2000. – <http://www.iprsystems>.

ҚАТЫСЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қ.С. Алибеков

бастауыш сынып мұғалімі, Майқайың ЖОББМ

С.А. Сайдильдина

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Майқайың ЖОББМ

Кілтті сөздер: Мақалада білім алушылардың сөздік қорын жетілдіруге ықпал ететін, сөйлеу мүмкіндігін жақсартатын шығармашылық тапсырма түрлерінің бірі – мәтінмен жұмыс жасау мәселесі қарастырылады. Мәтінді талдау барысында оқушылардың қатысымдық дағдылары дамитындығы сөз болады. Сонымен қатар зерттеуде мәтінмен жұмысты ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері мен түрлері талдауға түседі.

Кілтті сөздер: білім беру жүйесі, қатысымдық құзыреттілік, заманауи педагогикалық технологиялар, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым.

Аннотация. В статье рассматривается проблема работы с текстом – одним из видов творческого задания, способствующего совершенствованию словарного запаса обучающихся, улучшающего речевые возможности. При анализе текста речь идет о развитии у учащихся коммуникативных навыков. В исследовании также анализируются методы и виды организации работы с текстом.

Ключевые слова: система образования, коммуникативные компетенции, инновационные педагогические технологии, аудирование, произношение, чтение, письмо.

Annotation. The article deals with the problem of working with text – one of the types of creative tasks that contribute to improving the vocabulary of students, improving speech capabilities. When analyzing the text, we are talking about the development of students' communication skills. The study also analyzes the methods and types of organization of work with the text.

Keywords: education system, communicative competencies, innovative pedagogical technologies, listening, pronunciation, reading, writing.

Білім берудің сапасын жетілдіру – Қазақстанның ғана емес, жалпы әлемнің көкейкесті мәселелерінің бірі. Бүгінгі күні мектепте қазақ тілін оқыту жалпы білім беру жүйесінде бірқатар өзгерістер әкелгені аян: білім беру мазмұны мен түрлері жаңартылды; білім беру процесін ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері мен технологиялары оңтайландырылды т.т. Білім берудің мақсат-міндеттері мен нәтижесін жаңаша зерделеу осы мәселені шешудің тиімді жолы болып саналады. Қатысымдық құзыреттілікті қалыптастыру оқыту процесін ұйымдастыруда жүйелі оқу амалдары негізінде қатысым дағдысының түрлерін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) меңгеруді жүзеге асырады. Қатысымдық құзыреттілік шынайы өмірлік жағдайға сай келетін ауызша қарым-қатынасқа түсушілердің сөйлеу іс-әрекеті болып табылады. Оған біліммен қатар, оны іс жүзінде пайдалану мүмкіндігі де енеді.

А.А. Леонтьевтің пайымынша, «адамдар арасындағы қатысым төмендегідей дағдыларды игеруді қажет етеді: қатысым жағдайына жылдам әрі дұрыс икемделе алу; байланыстыра сөйлеуді оңтайлы жоспарлау, оны айқындау; аталған мазмұнды беру мақсатында қажетті құралдарды табу; қатысым үрдісінде кері байланысты қамтамасыз ету. Егер қатысым актісінің қандай да бір байланысы бұзылса, онда қатысымға түсушілер тиісті жетістіктерге қол жеткізе алмайды» [1, 33-б.].

Қазір білім алушыларға жанға жайлылық пен өзіне деген сенімділік сезімін ұялатып, тілді еркін игеру, әр алуан өмірлік жағдайларда түрлі адамдармен қатысым жасау сынды мақсат қойылады. Жазылғанды талдай алу, сөйлегенде және пікірталаста әдепті әрі сыпайы болған абзал.

Тәжірибен аңғарғанмыздай, білім алушыларда қатысым дағдылары нашар дамыған: олар сөйлеу барысында тиісті дәлелдерді емін-еркін пайдалана алмайды, өзіндік тұжырым шығара білмейді, кейде тіпті еркін қатысымға түсу ауыртпалық тудырады. Оларға ауызша және жазбаша қатысым жасау қиынға соғады: ауызекі сөйлеу, орфография және пунктуация бойынша көптеген қателіктер жібереді. Осылайша, білім алушының мәдени әрі интеллектуалдық деңгейінің төмендігі айқындалады, ал қазіргі қоғам ақпаратты қабылдап, оны талдай алатын, зияткерлік іс-әрекеттің нәтижелерін тәжірибеде пайдалана алатын дамыған тілдік тұлғаны қажет етеді. Білім алушылардың мәдени қарым-қатынасы, қатысымдық құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі – баршасы ұстазының кәсіби шеберлігі мен іс-әрекетінде айрықша рөл атқарады. Бүгінгі күні қоғамға ауызша және жазбаша сөйлеу дағдылары дамыған озық ойлы әрі білімді тұлға керек.

Осы бағытта білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдірудің маңызды шарттарының бірі – олардың сөздік қорын арттыруға жағдай жасайтын, сөйлеу мүмкіндігін жақсартатын мәтінмен жұмыс жасау. Мәтін, алдымен, оқулық құрылымының басты компоненті; екіншіден, сөйлеу ортасын құрудың негізі; үшіншіден, мәтін негізінде оқытудың қатысымдық, білімдік, дамытушылық, тәрбиелік сияқты барша мақсаттары іске асырылады.

Мәтінмен жұмыс жасау негізінде білім алушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыру процесінің теориялық негізі И.Р. Гальперин, О.И. Москальская, Г.Я. Солганик, Н.Д. Зарубина, Г.А. Золотова және т.б. ғалымдардың ұстанымдарынан туындайды.

Бүгінгі күні қоғамда қазақ тілін қолдану оқытудың жаңаша қырларын қажет етеді, сонымен қатар білім алушының шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыруына әсер ететін рухани-бағдарлы ойлауды талап етеді. Қазақ тілін оқыту кезінде дәстүрлі әдістемелік негізді де, заманауи жаңалықтарды да оңтайлы әрі өзара байланыстыра қолданған жөн.

Мәтінмен жұмыс жасауға ынталандыру мәтін мазмұнына қойылатын талаптарға сай жүргізіледі. Мәтінмен жұмыс істеуде ізденіс жаттығуларын орындау үшін тірек материалдарды басшылыққа алған дұрыс. Мәтінді талдағаннан соң, сөйлеу дағдыларын жалпылау, синтездеу, модельдеу, тілдік ұғымдарды айқындау әрі бағалау, бұрын білгендеріне енетін жаңа білім мен дағды қалыптасады. Білім алушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі К.П. Митрофанов, О.В. Соколованың дидактикалық теорияларында зерделенеді [2]. Қатысымдық дағды негізінде жұмыс сабақ кезінде жүзеге асырылады.

Мәтінмен жұмыс істеу негізінде білім алушылардың сөйлеу әрекетін дамыту жүйесі ойлаудың өзіндік критерийіне орайластырылған И.Я. Лернердің оқыту жолдарын жіктеу негізінде жүргізіледі [3, 29-48-бб.].

Қазақ тілі сабақтарында білім алушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыруды қамтамасыз ету бағытында (мәтінмен жұмыс жасаудың бар мүмкіндіктерін қолдана отырып) мұғалім:

– білім алушылардың сөйлеуін дамытуға әсер ететін мәтінмен жұмыс істеудің әр алуан амалдары мен түрлерін пайдалану керек;

– тақырыптық мәтіндік материалды іріктеу, тілдік әрі мәтіндік бірліктерді саралау, синтездеу, жалпылау және жүйелеу дағдыларын жетілдіруге негізделген мәтінмен тәжірибелік жұмыс жасау жолдарын даярлау қажет.

Аталған міндеттерді орындау кезінде білім алушылардың зияткерлік және сөйлеу мәдениетін қалыптастыру іске асырылады.

Оқыту барысында мәтінмен жұмысты ұйымдастырудың келесідей әдіс-тәсілдері мен түрлері анықталады: мәтінді кешенді талдау; мәтінді тілдік талдау; жатжазудың әр алуан түрлері; пайымдау шығармалар; мәтінді редакциялау; зияткерлік-тілдік тапсырмалар; шағын мәтіндермен жұмыс; қатысымдық және ойын түрлерін жүргізу.

Мәтінмен әртүрлі жұмыс істеуге айрықша назар аударылады. Мәтінді іріктеу критерийлерін сақтау қажет, себебі мәтіндер стилі, сөйлеу түрі, лексикасы бойынша әр алуан болуы тиіс, түрлі синтаксистік құрылымдарды қамтуы қажет, сондай-ақ орфографиялық қырдан әртарапты болған абзал. Сонымен қатар талданған мәтіндердің тіл, сөз, сөзге ұқыпты қарау жайлы, өнер, көркем туындыны шығармашылық қызмет негізінде қабылдау туралы т.т. болғаны жөн. Осы ретте ұстаз мәтіннің эмоционалды дыбысына мұқият көңіл бөліп, автор жасаған көңіл-күйді беруі тиіс. Білім алушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында ұстаз тілдік әрі оқу мәтіндерімен жұмыс жасау үшін белгілі бір әлеуетке ие болғаны абзал.

Тақырып атауы – қандай болмасын мәтіннің басты құрылымдық бөлігі, себебі ол мәтіннің кодталған мағынасы, мәселелік жағдайы не оның элементі, психологиялық, логикалық және әдіснамалық қырдан мәтіннің мазмұнына жауап беретін ойлау түрі екенін әрдайым есте

ұстаған дұрыс. Ұстаз білім алушыларға мәтіннің тақырыбына сұрақ қою негізінде сабақты бастаған жөн, ал орынды қойылған сауал мәтінді түсіну шарттарының бірі болып саналады. Мәтін тақырыбы – пән, оның мақсаты, мәтіннің мазмұндық шеңбері жайлы мағлұмат алу көзі әрі оны қабылдаудың алғышарты. Мысалы, «Зат есімді» оқытуда, ең алдымен, «зет есім дегеніміз не?» деген сауал қоюға болады. Одан кейін білім алушылар тілдік дереккөздермен жұмыс жасайды, яғни «зат есімге» анықтама береді, білім алушылардың қатысымдық, ақпараттық және тілдік құзыреттіліктерін қалыптастыруға әсер ететін әр алуан ақпарат көздерін қолдана отырып, оның маңызды белгілерін айқындайды.

Мәтінмен жұмыс жасай білу білім алушыларға мәтіннен ақпарат алуға, өз ойларын білдіре отырып, өзіндік түпнұсқа мәтіндерді шығармашылықпен пайдалануға және орындауға үйретеді. Қазақ тілі сабағында мәтінді талдау үшін мынадай амалдарды пайдалануға болады:

- мәтіннен тілдік бірліктерді табу (мысалы, мәтіннен кездескен сын есімдерді алып тастап, оларды синонимдермен ауыстыру);
- мәтінді тарқату (мәтінді терең түсінуге әсер етеді);
- сөздерді және өзге тілдік бірліктерді қайта құрастыру;
- мәтін бөліктері арасындағы байланыстың бұзылуы;
- мәтіннің түрлі авторлық редакциясын салыстыру.

Мәтінді оқу кезінде білім алушылар мәтіндегі сөйлемдердің шекарасын анықтауды, мәтінді абзацтарға бөлуді, өзгеріске түскен мәтінді қалпына келтіруді, кілтті сөздерді арнайы көрсетуді, жоспар құрастыруды, мәтіннің тақырыбы мен идеясын айқындауды, мәтіннің тақырыбы мен атауын ойластыруды, ұсынылған тақырыптарды талдауды, мәтіннің құрылымдық бөліктерін табуды (кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды) дағдыланады. Сонымен қатар білім алушылар мәтін, кілтті сөздер негізінде шығарма жазуды, мәтінді жалғастыруды, бір тақырып негізінде әр алуан сөйлеу түрлері мен әр тарапты стильдегі мәтіндер құрастыруды үйренуі керек. Білім алушыларға пунктуациялық белгі қойылмаған әрі бас әріптері көрсетілмеген мәтіндердің арасынан сөйлемдерді ажырату жаттығуы да беріледі. Өртүрлі мәтіндер негізінде жатжазу жүргізіледі. Оның мәтіндері көркем туындылардан алынады. Білім алушылар мәтінді есте сақтап, оны мазмұндай білуі қажет. Мәтінді өзгертетін жатжазулар – шығармашылық, еркін, ұқсас жатжазулар, жалғасы бар жатжазулар – білім алушылардың логикалық қабілетін жетілдіріп, оларды ойлауға, материалды өзгертуге үйрету негізінде білім алушылардың қатысымдық-танымдық белсенділігін одан әрі арттырады.

Интеллектуалды-тілдік тапсырмаларды жасау сөйлеу қабілетінің дамуын қамтамасыз етеді, себебі аталған тапсырмалар арқылы білім алушының интеллектуалды әрі тілдік дамуы бір уақытта ынталандырылады. Сонымен қатар осындай тапсырмаларды орындау кезінде сөйлеу, зейін, есте сақтау, ойлау қабілеттері дамиды. Сондай-ақ тапсырма барысында білім алушы әр алуан ақыл-ой әрекеттерін жасайды: мәтін

бөліктерін салыстырады, жалпылайды және топтастырады, сөйлеудің сыртқы, ішкі, ауызша және жазбаша, монологтік және диалогтік сияқты түрлерін пайдаланады. Зерттеу әдістерін пайдалану негізінде оң нәтижеге жетуге болатындығын айтқан абзал.

Заманауи педагогикалық технологиялар білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдірудің маңызды бөлігі болып саналады. Әсіресе, мысалы, сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы оңтайлы болып табылады. Синквейн, кластер, инсерт т.б. білім алушыларға алған бар мағлұматты игеруге, сондай-ақ зерделенген материалға өзіндік пікірін білдіруге мүмкіндік тудырады.

Сабақтардағы дидактикалық ойындар шығармашылық қабілетті жетілдірудің амалы болып саналады: «Диктор» ойынында, мысалы, мәтінді орфоэпиялық тұрғыдан дұрыс оқу қажет; «Редактор» ойыны мәтіндегі сөйлесім қателерін түзетуден тұрады. Мәтінді тілдік талдау сабақтары білім алушыларға идеяны, сюжетті түсінуге және тұжырым жасауға, автор пайдаланған көркемдік құралдарды айқындауға септігін тигізеді. Сабақ соңында білім алушылар қорытындылап, тілдік талдау дағдыларын қалай игергендерін, мәтіннің тақырыбы мен идеясын қалай айқындағандарын ортаға салады.

Сабақтың стандартты емес түрлері, мысалы, мәтінмен аналитикалық жұмысты қамтитын семинар сабақтары, зерттеу сабақтары, іскери ойындар, пікірталастар, интеграцияланған сабақтар, практикумдар білім алушылардың зияткерлік және сөйлеу белсенділігін дамытады, өзіндік пікірлерін білдіруге әсер етеді. Осы жағдайда олардың мәтінді, тапсырмаларды, зерделеу және шығармашылық жұмыстарды жасау түрлерін іріктеу мүмкіндігі негізге алынады.

Сабақтың құрылымы өзгереді, ол төмендегідей кезеңдерден тұруы мүмкін:

– мақсат қою, білім алушылар мәтіндер мен тапсырмаларды ұстазбен талқылайды, бекіту үшін қосымша жаттығулар алады (мәтіннің идеясы мен мазмұнын талдайды; жаттығуларды орындау амалы жайлы ойланады, ғылыми әдебиеттер мен сөздіктерге қажеттілікті айқындайды; іс-қимыл жоспарын даярлайды);

– зерттеу (мәтінді зерттеу);

– пікірталас (сабақ барысын талқылау, талдау, түзету, өзіндік бақылауын енгізу);

– қорытынды шығармашылық жұмыс (материалдарды ауызша не жазбаша түрде орындау, шығарма-миниатюра жазу, мәтін негізінде ой-толғауларды ресімдеу, мәтінді мәнерлеп оқу және т.т.).

Ұстаз нәтижені ғана емес, сондай-ақ жұмыс үрдісін де бағалауы қажет, ал білім алушыларға мәтіндер, жаттығулар, нұсқаулық және анықтамалық материалдары бар карталар негізінде тілдік материал беріледі. Ұстаз жоғарыда көрсетілген сабақтарды өткізу барысында айрықша білім беру жағдайын құру қажет.

Сабақ пен білім алушы-ұстаз, білім алушы-білім алушы типіндегі қатынас процесінде теориялық білім мен тәжірибелік дағдылар меңгеріледі, оңтайлы сөйлеу, оқу қызметіне тиісті базалық білім қалыптасады. Осы ретте сабақ оқытуды ұйымдастырудың тиісті түрін сақтайды; сабақтың әр алуан кезеңдерінде сөйлеу жағдайларын, инновациялық педагогикалық технологияларды енгізу негізінде оқыту амалдары мен құралдары жанданады: мәселелік оқыту, интеграцияланған оқыту, ойын және ақпараттық технологиялар, сабақтан тыс іс-шараларды ұйымдастыру. Бұндай сабақтарды өткізуде заман талаптары мен сұраныстарына жылдам бейімделе алатын кәсіби ұстаз керек. Тілді оқыту әдістемесіндегі аталған амал қазақ тілін оқыту үрдісінде мәтіндермен жұмыс істеу кезінде педагогикалық инновацияларды пайдалануды көздейді; білім алушының жас және психологиялық ерекшеліктерін, жеке шығармашылық мүмкіндіктерін негізге алады.

Заманауи оқу-әдістемелік кешендерді шығармашылықпен пайдалану, берілген жұмыс жүйесінде зерттеушілердің белгілі педагогикалық технологияларын пайдалану қазақ тілі сабақтарында мәтінді қолдана отырып, білім алушылардың қатысымдық құзыреттілігін қалыптастырудың оңтайлы шарттарының бірі болып саналады. Мәтінмен алуан қырлы жұмыс істеу негізінде мынадай нәтижелерге қол жеткізіледі: қазақ тілін үйренуге оң уәждерді қалыптастыру; білім алушылардың зияткерлік қабілеттері мен дағдылары; оқу мәселелерін шешуге шығармашылық көзқарас; сонымен қатар сөйлеуді жетілдіру мен мәдени деңгейді дамыту және қатысымдық құзыреттілік деңгейін жоғарылату. Қазақ тілі сабақтарында мәтінмен жүйелі жұмыс істегенде, білім сапасын жақсарту оң үрдіс ретінде әрекет етеді.

Мәтінмен жұмыс жасаудың жоғарыда көрсетілген жүйесін қазақ тілінің жеке сабағында да, сабақ жүйесінде де, орта және жоғары сыныптарда мектептен және сыныптан тыс жұмыстар уақытында да пайдалануға болады. Тіл тек қатысымның басты құралы болумен қатар, ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың негізі болып саналады. Емле мен пунктуациялық ережелерді үйрену сөйлеу мінез-құлық дағдыларын оқытумен толықтырылуы қажет, ол қазақ тілі сабақтарында қатысымдық құзыреттілікті алудың маңыздылығын тағы бір дәлелдейді, оның басты бірлігі мәтін болып саналады.

Осыған орай мектепте белгілі бір тың тақырыпты өткенде ұстаз білім алушылардың қатысымдық құзыреттілігін дамыту мақсатында жаттығулар беруі, түрлі тренингілер өткізуі қажет. Ол, біріншіден, білім алушылардың сөздік қорын молайтуға әсер етсе, екіншіден, көпшілік алдында ойын еркін әрі әсерлі жеткізе білу қабілетін арттырады, яғни жұрт алдында дұрыс әрі шешен сөйлеуге дағдыландырады. Үшіншіден, кез келген адаммен тез қатысымға түсуге жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Леонтьев А.А. Психологические проблемы массовой коммуникации. – М.: Наука, 1977. – 204 с.
2. Сорокопытова О.Г. Работа с текстом на уроках русского языка как средство интеллектуального и речевого развития учащихся [Электронный ресурс]. – URL: <http://www//.edu.ru>
3. Лернер И.Я. Дидактическая система методов обучения. – М., 1976. – 472 с.

ЛАҚАП ЕСІМДЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ

А.Ж. Ахметбекова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақала лақап есімдердің қалыптасуы мен қызметі, тілдік ерекшеліктері мәселесіне арналған. Жұмысты жазуда қазақ, сондай-ақ шетел ғалымдарының еңбектері негізге алынған. Зерттелетін мәселелер бойынша осы тақырып аясында бірқатар мәліметтер зерделеніп, талдау жүргізілді.

Кілтті сөздер: ономастика, лақап есімдер, әдеби лақап есімдер, бүркеншік есімдер.

Аннотация. Статья посвящена вопросам образования и функции, языковых особенностей прозвищ. В основу написания работы легли труды как казахских, так и зарубежных ученых. По изучаемым вопросам в рамках данной темы был изучен и проведен анализ ряда данных.

Ключевые слова: ономастика, прозвища, литературные прозвища, псевдонимы.

Annotation. This article focuses on the formation, function, and linguistic characteristics of nicknames. The basis for writing the work were the works of both Kazakh and foreign scientists. Amount of data has been studied and analyzed on the issues studied in the framework of this topic.

Keywords: onomastics, nicknames, literary nicknames, aliases.

Халықтың әлеуметтік-саяси тұрмыс-тіршілігінің ажырамас бөлігі ретінде қазақ тарихында лақап есімдердің орны ерекше болған. Лақап есімдердің қалыптасуы мен дамуы ежелгі түркі кезеңінен бастау алады. Мәселен, көне түркі халқының тарихын зерттеген ғалымдар көне түркі халықтарындағы хандар мен батырлардың өз есімдерінен басқа руы бойынша, ерлік жасауда қойылған, шайқаста қойылған есімі болғандығын атап көрсеткен. Ол туралы түркітанушы ғалым А.С. Аманжолов өз еңбегінде жазған [1, 92б.].

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде лақап ат «жасырын, жалған ат, бүркеншік ат» деп келтірілген [2, 49б.]. Лақап есім – қоршаған ортаның адамның қасиеттеріне, сырт белгісіне, түр-тұлғасына, мінезіне қарай берілген қосымша есім. Лақап есімдерде ұлттық сипатқа баса мән беріледі.

Лақап есімдердің қалыптасуы және тілдік ерекшеліктері лингвистика ғылымы өкілдерінің ерекше қызығушылығын туғызған. Бұл тақырып аясында қазақ, сондай-ақ шетел ғалымдарының бірқатар еңбектері бар. Т. Жанұзақ, С.Ә. Рахымберлина, Т.М. Абдрахманова қазақ тіл білімінде лақап есімдерді қою себептерін, мағынасына қарай топтарға жіктелуін зерттеген. Атап айтқанда, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің (Yessenov university) «Халық ақыны, жыраулық өнердің шебері Жамбыл Жабаевтың туғанына 175 жыл толуына орай «Жаһандану дәуіріндегі жамбылтанудың жаңа арналары және оны оқыту мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарында аталмыш тақырып бойынша *«Лақап, бүркеншік есімдердің қызметі және қолданылу аясы»* мақаласы жарияланған [3, 112б.]. Бұл мақалада лақап есімдердің қызметі және қолданылу аясы қарастырылған. Лақап есімдер тек тұрмыста, бейресми жағдайларда қолданылады. Лақап есімдердің көнелігін халық ауыз әдебиетінің шығармаларынан байқауға болады. Мысалы, аңыз-ертегілердегі Шығайбай, Тазша, Қаңбақ шал т.б. секілді лақап есімдер адамдардың түрлі қасиеттеріне қатысты берілген.

Т. Жанұзақ халық ауыз әдебиетінде, көркем шығармаларда және ел аузында кездесетін түрлерге мысал келтіре отырып, лақап есімдерді жіктеген. Т. Жанұзақтың пікіріне сүйенсек, лақап есімдер қызмет ету аясына қарай: ел аузында кездесетін лақап есімдер мен әдеби лақап есімдер болып бөлінеді [4, 82б.]. Ел аузында кездесетін лақап есімдер негізінен адам бойындағы кемшілікті көрсетуге бағытталады. Мысалы, «Быдық», «Мықыр», «Қылмойын» т.с.с. Ал әдеби лақап есімдер әдебиет түрлерінде кездеседі.

Жоғарыда аталған тақырыпты зерттеу барысында конференция материалдарының 160-беттегі *«Антропонимиялық жүйедегі лақап, бүркеншік есімдердің орны»* мақаласы да негізге алынды. Мақалада профессор Т. Жанұзақтың лақап аттарды түрлі семантикалық белгісіне қарай келесідей жіктегені айтылған:

«1) сыртқы келбетін, түрлі кемшіліктерін бейнелейтін лақап аттаулар: Қисық, Бұжыр, Пұшық, Көккөз, Қазанбас, Шолақ, Бүкір, Тапал, Сорай, Семіз, Сарықарын, т.б.

2) Адамның мінез-құлқына байланысты қойылған лақап есімдер: Алдар, Қожанасыр, Жиренше, Таусоғар т.б.

3) Отбасылық қарым-қатынасты бейнелейтін лақап есімдер: Кенже, Төре, Шал, Кішкентай, Ортаншым, Қарт т.б.

4) Мамандықпен, кәсіппен байланысты қойылған лақап есімдер: Шебер, Ұста Кәрім, Тамшы, Зергер Молбай, Ораз мұғалім т.б.

5) Әлеуметтік-қоғамдық қатынастармен байланысты лақап есімдер: Шонжар, Би, Мырза Боранбай, Әкім, Сатан-батыр т.б.

6) Флора және фаунамен байланысты лақап есімдер: Қасқыр, Түлкі, Қошқар, Мал, Тікен, Аю, Түйе т.б.» [5, 270 б.].

Қазақ тіл білімінде лақап есімдердің пайда болу және қойылу себептері, олардың мағыналық топтарға бөлінуі жөнінде филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің кафедра меңгерушісі С. Рахымберлинаның 2009 жылы жазылған еңбегін атамасқа болмайды. С.Ә. Рахымберлина *«Лақап есімдердің пайда болу себептері»* атты мақаласында лақап есімдердің ұлттық ділмен қисындасып жатқанын дәлелдеп берген. Демек, лақап есімдердің көмегімен қазақ халқының тарихынан, сол кездегі айналысқан кәсібі және әлеуметтік өмірінен мол ақпарат алуымызға болады. Ғалым лақап есімдерді қоюдың төрт себепін атап көрсеткен. Алғашқы әрі бірінші себепі – аттас адамдарды ажыратудың жолы, яғни қоғам мүшелерін бір-бірінен айыру. Екіншісі, қазақ қоғамында табу қойылған есімдерді атамау, оны басқа есіммен ауыстыру. Үшінші, Есімнің құдіреті мен аруаққа, құдайға және әр түрлі күштерге сенгендіктен кісінің төл есімін лақап есіммен ауыстыру. Төртінші, тұлғаның ешкімге ұқсамайтын ерекшелігін көрсету [6, 96.].

Т.М. Абдрахманованың «Тілтаным» журналында жарыққа шыққан 129-беттегі зерттеуін алып қарасақ, қазақ, орыс, неміс тілдеріндегі лақап есімдердің көбі ер адамдарға қойылады. Бұл әр тілдің өзіне тән ерекшелігі бар екенін көрсетеді. Неміс және орыс тілдеріндегі лақап атаулар жынысқа байланысты өзгешеленеді, ал қазақ тілінде бұл ерекшелік байқалмайды, себепі род категориясы тек орыс, неміс тілдеріне тән. Бұл ерекшелік дейді автор: «ер адамдар мен әйел адамдардың мінез құлқына байланысты болуы тиіс. Кез келген елде әйел адамдар ер адамдармен салыстырғанда жұмсақ мінезді, нәзік жанды, инабатты болады, сондықтан да әйел адамдарға көп лақап аттар қойылмауы керек». Осы зерттеуде қазақ, орыс, неміс есімдері қарастырылған, зерттеу шеңберінде ер адамдардың бейресми есімі – 70 пайызды, ал әйел адамдардың бейресми аты – 30 пайызды құрайтындығы анықталған [7, 129б.].

Лақап есімдердің қалыптасу тәсілдерін зерттеген шетелдік ғалымдарға келер болсақ, РФА (Ресей ғылымдар академиясы) лингвистикалық зерттеулер институтының зерттеушісі Н.В. Шевченконың 2021 жылы *«Способы и средства образования прозвищ (на материале картотеки прозвищ в липецких говорах)»* атты мақаласында лақап есімге мынадай анықтама берілген: *«Лақап есім – орыс адамын бейресми атаудың сарқылмас көзі – ресми түрде заңдастырылған атауларға, әкесінің аттарына, тегіне ұқсас, бірақ онымен сәйкес келмейтін күрделі жүйені құрайды»*. Н.В. Шевченконың пікірінше, лақап есімдерді әдетте басқа адамдар қояды. Лақап есім пайда болған сәттен бастап адамның өз аты мүлдем ұмытылады, себепі, лақап есім адамның өз атына қарағанда, белгілі бір тұлғаны айрықша және кеңінен сипаттайды. Лақап есімдердің пайда болуына көптеген себептер бар екендігін жазып көрсеткен. Мұндай себептерге:

1) үндеспейтін немесе қоршаған адамдарға белгілі бір себеп бойынша ұнамаған есімдер болған жағдайда пайда болатын лақап есімдер;

2) сырт келбеті бойынша пайда болатын лақап есімдер: ұзын – аласа, арық – семіз, көрікті – көріксіз;

3) дененің жеке мүшелерін ерекшелеп көрсететін лақап есімдер: бас, қол, аяқ, мұрын, көз, тіс, құлақ, шаш;

4) адамның әдетіне, сөйлеген сөзіне байланысты туындаған лақап есімдер;

5) ұлты, тұрғылықты мекенжайы немесе келген жеріне қатысты пайда болған лақап есімдер;

6) кәсібі, қызмет түріне байланысты пайда болған лақап есімдер;

7) отбасына, үй ішіне, балаларға деген қарым-қатынасына байланысты туындаған лақап есімдер;

8) мінез-құлық ерекшеліктері, адамгершілік қағидаларына қатысты пайда болған лақап есімдер және басқасы [8, 604б.].

Н.В. Шевченконың мақаласында лақап есімдер құрылымына қарай: бірсөзді, күрделі, оның ішінде формула түріндегі лақап есімдер және сөз орамы түріндегі лақап есімдер болып бөлінетіндігі айтылған.

Осы тақырыпты зерттеу аясында шетелдік авторлардың арасынан келесі бір зерделенген еңбектің бірі Баротзода Файзиддин Камолиддиннің «*Образование и функционирование прозвищ и кличек в разнотурных языках*» филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған, 52 беттен тұратын автореферат диссертациясы. Аталған еңбекте автор тарихи кезеңдердегі лақап есімдер проблемасын, олардың ономастика саласындағы эволюциясын зерттеген. Автор лингвистикалық, мәдени, әлеуметтік, тарихи аспектілерді ескере отырып, лақап есімдерге талдау жүргізді және олардың халықтың дәстүрлі рухани мәдениетімен байланысын, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан сабақтастығын ашып көрсетті. Баротзода Файзиддин Камолиддин аталған еңбегінде тәжік халқындағы лақап есімдердің пайда болу себептерін атап айтты. Оның айтуынша, олар жалпы есімдерден – заттардың, өсімдік немесе жануарлар әлемінің атауларынан және сапа немесе абстрактілі ұғымдарды білдіретін сөздерден бастау алады. Мысалы:

– *Өсімдік атаулары: Ахмади картошка – Ахмад картофель (ер адамның лақап есімі; Арбуз (қазақ тілінде Қарбыз) – қарны үлкен адамдарды атайды; Перец – озбыр мінезді адамдарға қойылатын лақап есім;*

– *Жануарлар әлемінің өкілдерімен атау: Собака – төбелесқор және ұрысқақ адамды айтады; Волк – өз жұмысының шебері; Воробей – бойы аласа адамдардың лақап есімі;*

– Кейде лақап есім адамның немесе жануардың дене мүшесіне қатысты қойылуы мүмкін: *Бров, борода – қасы қалың немесе сақалы*

ұзын адамдарды айтады; *Ухо, нос* – мұрны немесе құлағы үлкен адамдарға қойылатын лақап есімдер;

– Лақап есім туылған жері немесе тұрып жатқан орны бойынша берілуі мүмкін: *Кулябец, Памирец, Согдиец*; тән белгі бойынша – безумец (есалаң), длинный (ұзын), короткий (аласа), толстый (семіз), худой (арық);

Автор зерттеуге қатысты саны 2500-ден астам лақап есімдерді жинақтап, пайда болу себебі мен құрылымына байланысты жіктеген [9, 146.].

Қорытындылай келгенде, қазақ тіл білімінде ономастиканың негізін салған, лақап есімдерді алғашқылардың бірі болып жан-жақты зерттеген ғалымдарға Т. Жанұзақты жатқызуға болады. Ғалым лақап есімдерді жалған есімдер деп көрсеткен. Ол өзінің «Қазақ есімдерінің қысқаша тарихы» еңбегінде лақап есімдерге тоқталады және оларды мағыналық топтарға жіктейді. Руға байланысты қойылған лақап есімдердің жиі кездесетінін атап көрсетеді.

XIX–XX ғасырларда лақап есімдер қоғамда сол кезде орын алған қуғын-сүргіннен жасырыну мақсатында пайда болған. Қазақтың атақты ақын-жазушылары, бірқатар зиялы қауым өкілдері өкіметтің іске асырып отырған саясатына наразылығын білдіріп, пікірлерін сол кезеңдегі газет-журналдарда жариялап отырған. Қудалау әрекеттері жүргізілгендіктен, ақын-жазушылар мақалаларын лақап есіммен беруге мәжбүр болды. Қазіргі таңда мұндай себептерге байланысты лақап есімдердің берілуі сирек құбылысқа айналды. Лақап есімдерді көбінесе шығармашылық, өнер адамдарынан байқай аламыз. Бұл қоғамның өзгеруінің бірден-бір белгісі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. – Алматы: Мектеп, 2010. – 367 с.
2. Кеңесбаев І.К., Ысқақов А.Ы., Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 7 том. – Алматы: Ғылым, 1983. – 672 б.
3. Ескелдиева М.Ж., Жұмасатова А.М. Лақап, бүркеншік есімдердің қызметі және қолданылу аясы // Халық ақыны, жыраулық өнердің шебері Жамбыл Жабаевтың туғанына 175 толуына орай «Жаһандану дәуіріндегі жамбылтанудың жаңа арналары және оны оқыту мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Ақтау: Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, 2021. – Б. 112-117.
4. Жанұзақов Т. Қазақ есімдерінің тарихы. – Алматы, 1971. – 218 б.
5. Жанұзақ Т. Қазақ ономастикасы. Казахская ономастика. 1 том. – Алматы, 2006. – 400 б.
6. Рахымберлина С. Лақап есімдердің пайда болу себептері // Қарағанды университетінің хабаршысы, 2009. – Б. 9-12.
7. Абдрахманова Т.М. Қазақ, орыс, неміс тілдеріндегі лақап есімдерінің ерекшелігі // Тілтаным. – Алматы, 2004. – № 4. – 229 б.
8. Шевченко Н.В. Способы и средства образования прозвищ (на материале

картотеки прозвищ в липецких говорах). – Лексический атлас русских народных говоров (Материалы и исследования), 2021. – С 603-625.

9. Баротзода Ф.К. Образование и функционирование прозвищ и кличек в разноструктурных языках. Автореферат диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Душанбе, 2021. – 51 б.

СТИЛИСТИКАЛЫҚ НОРМАДАН ТІЛДІК НОРМАНЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ

Б.З. Ахметова, А.Ш. Тлеулесова, М.Қ. Ақошева

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

Аннотация. Берілген мақалада стилистикалық нормадан тілдік норманың өзгешелігі талданады. Тілдік норма тіл мәдениетінің аясында қарастырылады, сондықтан тіл мәдениеті тілдік нормаға иек артады. Тілдік норманың функционалдық табиғаты варианттылықтың бар болуымен байланысты. Тілдік тәсілдердің варианттылығы әдеби тілдің функционалды-стилистикалық жіктелуін қамтамасыз етеді. Стилистикалық нормалану процесінде бірнеше фактордың рөлі байқалады. Кеңсе іс қағаздарына тән стилистикалық нормалары болса, ресми мәтіннің микро-макро өрісіндегі стильдік бірліктердің құрылымдық жүйесінен тұрады. Ресми стильдің сыртқы формасының сипаты ішкі тілдің құрылымдық жүйесімен сәйкес келеді. Әдеби тіл және тілдік норма бірінсіз-бірі болмайтын, бір бүтіннің екі жағы сияқты.

Кілтті сөздер: тіл мәдениеті, функционалды стилистика, солтүстік өңір, фоникалық әдіс, стилистикалық норма, тілдік норма.

Аннотация. В данной статье рассматриваются отличия языковой нормы от стилистической нормы. Языковая норма исследуется во взаимосвязи с культурой языка, поэтому культура языка как бы опирается на языковую норму. Функциональная природа языковой нормы связана с наличием вариативности языковых приемов. Вариативность языковых приемов влияет на функционально-стилистическую классификацию литературного языка. В процессе стилистического нормирования заметным становится роль нескольких факторов. Характер внешней формы официального стиля соответствует структуре внутренней формы языка. Литературный язык и языковая норма не могут существовать друг без друга, они представляют собой части одного целого.

Ключевые слова: культура языка, функциональная стилистика, северный регион, фонический прием, стилистическая норма, языковая норма.

Annotation. This article discusses the differences between the linguistic norm and the stylistic norm. The linguistic norm is studied in relation to the culture of the language, so the culture of the language is based on the linguistic norm. The functional nature of the language norm is associated with the presence of variability of language techniques. The variability of language techniques affects the functional and stylistic classification of the literary language. In the process of stylistic rationing, the role of several factors becomes noticeable. The nature of the external form of the official style corresponds to the structure of the internal form of the language. A literary language and a linguistic norm cannot exist without each other, they are parts of one whole.

Keywords: language culture, functional stylistics, northern region, phonic reception, stylistic norm, linguistic norm.

Сөйлесім негіздерінде арнайы стилистикалық нормамен қатар тілдік нормалар қалыптасқан. Нақты айтсақ, тілдегі бұл ерекшеліктер арнайы нормалық жүйеде қалыптасқан тіл мәдениетінің категориясына жатады. Ғалымдардың пікірі негізінде стилистикалық норма-стилистиканың категориясы болып табылады.

Тілдік норманың мәселелері – тіл мәдениетіне, ал стилистикалық норманың проблемалары стилистика мәселесіне барып тіреледі.

Эколингвистикалық бағыттағы ғылыми-теориялық еңбектерге шолу жасағанда, тіл экологиясы, экологиялық лингвистика сияқты жарыспалы терминдерден құралған өрістің бар екенін бақадық. Тіл мәдениеті дұрыстық қана емес, ол сөз мәдениеті, өнер мәдениеті жоғары деңгейінде стилистикамен түйіседі. Белгілі ғалым Н. Уәли: «Сөз шеберлігі тек нормаға тән дұрыстықты көздемейді, сонымен қатар толып жатқан тілдік амал-тәсілдердің ішінен мағына, стильдік жағынан аса дәл, бедерлі, ұтымды түрін талғау дегенге саяды» деген пікір айтады [1, 260 б.].

Сонымен сөйлесім негізінде қалыптасқан стилистикалық норма деп белгілі қолданыс аясында функционалдық стильдерде, оның барлық жанрларында стилистикалық ресурстардың мәнерлі әсем өрнегімен орынды қолдануын айтамыз.

Тілдік норма – тіл мәдениетінің қарастырылатын мәселесі. Тіл мәдениеті дегеніміз (тілді мәдениетті пайдалану) – қарым-қатынас ситуацияларында коммуникативтік қарым-қатынас жетістіктерін қамтамасыз ету үшін тілдік тәсілдерді дұрыс ұйымдастырып, тәртіпті әрі жүйелі қолдану.

Тіл мәдениеті тілдік норманың 3 түрін қамтиды. Оларға мына нормалар жатады:

- тілдік норма (лексикалық, сөзжасамдық, грамматикалық, дыбыстану нормасы);
- этика – сөз нормалары (сөйлеу этикасының ережелері);
- коммуникативті норма (сөйлеу қарым-қатынасының тиімділік қағидалары).

Тіл мәдениеті, тілдік норма туралы ғалым М. Балақаев, өз еңбектерінде жан-жақты қарастырып, саралаған [2, 14 б.].

Тілдік норманың проблемалары тіл мәдениетінің аясында қарастырылады. Қазіргі уақыт талабына сай, сондай-ақ, әлемдік тіл ғылымында тіл мәдениеті «сөйлеудің тиімділік теориясы» ретінде аталып, әсер ету әрекеттестік (яғни, екі жақтың өзара қатынасының) бағытында зерттеліп жатыр. Осы әлемдік тіл мәдениетінің көтерген проблемаларын қазақ тіл ғылымында жан-жақты зерттеуді прагматикалық аспекті арқылы шешу міндетін алға қоюда.

Тіл мәдениеті сөзді дұрыс, тәртіпті ғана құрау болып саналмайды, тіл мәдениеті эстетикалық бағдарды қамтамасыз етеді. Ол өзінің ең жоғары деңгейінде стилистикамен түйіседі, оның негізгі мәселелеріне

ықпал етіп, стилистикалық норманың қалыптасуына толық мүмкіндік жасап береді.

Стилистикалық нормадан тілдік норманың өзгешелігі мынада: әдеби тілдің тілдік нормасын қолдану аясы шектеулі емес. Тілдік норма жалпы қолданыстың дұрыстық сапаларын игеріп отырады. Тілдік норма тіл мәдениетінің аясында қарастырылынады, сондықтан тіл мәдениеті тілдік нормаға иек артады. Тілдік норманың функционалдық табиғаты варианттылықтың бар болуымен байланысты. Тілдік тәсілдердің варианттылығы әдеби тілдің функционалды-стилистикалық жіктелуін камтамасыз етеді.

Стилистикалық норма мен тіл нормасын салыстырғанда, тіл нормасы белгілі жүйелілік пен бірізділікке бағынады, ал стилистикалық норма жалпы тіл нормасының талаптарына бағынбайды, бұдан шығатын қорытынды стилистикалық норма тіл нормасынан мүлдем бөлек дүние емес, ол тіл нормасының барлық тиімді жақтарын өз бойына жинақтайды, әрі «тілдің табиғи заңдылығын бұза отырып» стилистикалық норманы қалыптастыруға күш салады [2, 14 б.]. Бұл орайда айта кететін нәрсе стилистикалық норма жалпы тілдік нормаға ешуақытта қарсы қойылмайды, қайта соның аясында жетіледі.

Стилистикалық нормалану процесінде бірнеше фактордың ролі бар. Кеңсе іс қағаздарына тән стилистикалық нормалары болса, ресми мәтіннің микро-макро өрісіндегі стильдік бірліктердің құрылымдық жүйесінен тұрады. Ресми стильдің сыртқы формасының сипаты ішкі тілдің құрылымдық жүйесімен сәйкес келеді.

Тіл байлығы, тілдің икемділігі оның қоғамдық қызметінің ұлғая түсуімен, әдеби тілдің нышан-белгілерін дамыта түсумен ұштасып жатады.

Қазақстандағы солтүстік өңірлерді мекендеген адамдардың тілдесім стиліндегі стилистикалық нормалар өзінің табиғи тілдік құрылымы заңдылықтарының аясынан шығып кетеді. Стилистикалық норманың стильдердегі және жанрларындағы сәйкессіздігі оның тұрақты орны жоқ екенін дәлелдейді.

Стилистикалық норманың өрісі көркемдікке әкелетін сөз өрнектері, сөйлем түрлері, түрлі фоникалық әдіс, тәсілдер, тұтас стиль түзуші тәсілдердің көркемдік жиынтығы болып табылады.

Стилистикалық норманы қалыптастыруға негізінен стилистикалық категориялар мен стилистикалық коннотация көмектеседі. Бұдан шығатын қорытынды: стилистикалық коннотацияның бірлескен жиынтығынан стилистикалық норма туындайды. Стилистикалық норма, басқаша айтқанда, тілдің көркемдік, сұлулық айшықты мәнерін көрсету жетістігінің туындысы деуге болады.

Ресми стильде мемлекеттің заңдарына сәйкес соның «қоғамдық мүлкі» тарапынан мемлекеттік биліктің күшін көрсететін сөздер стилистикалық норма ережелерін көрсете алады.

Сонымен, сөйлесім тіліндегі стилистикалық норма ғылыми стильде концептуалды пайымдаумен келіп отырады.

Көркем әдебиетте стилистикалық норма былай көрінеді:

- ойлау-пайымдау;
- концептуалды пайымдау (адам психикасында барлық әлем картинасының бейнеленуі);
- образ-пайымдау (бейнеліліктің ең озық үлгілерін беру мүмкіндіктері).

Аталған стилистикалық нормаға қарама-қарсы құбылыс – стилистикалық қателер. Сөйлеу қателері, кейбір сөз, сөз тіркестері, синтаксистік конструкциялар стиль мәніне сәйкес келмейді де, сөздің коммуникативтік мақсатқа сәйкестігінің талаптары бұзылады.

Қорыта айтқанда, қазақша сөздердің және сөйлесім мен тілдесім негіздерінің бұзылуына, тіл экологиясының варваризмдер мен ластануына, тілдік норманың сақталмауы зор ықпал етеді. Сондықтан, ғылыми сипаттама негізінде алатын болсақ, онда төмендегідей тұжырымдамаларға келеміз. Олар: Қазақстанның солтүстік аймақтарында қалыптасқан тілдесім негіздеріне прагматиканың яғни прагматикалық факторлардың әсері бар екендігіне көз жеткізіп отыр. Демек, прагматика – күрделі көп аспектілі сала екендігіне ғалымдар о бастан-ақ назар аударып бастаған. Әлемдік және орыс тіл білімінде прагматикаға қатысты зерттеулердің көбі лингвистикалық талдаулардың өн бойында прагматикалық фактордың бар екеніне көңіл аударды. Бұның басты себептері тілді зерттеудің жаңаша бағыттарымен байланысты болды.

XX ғасырдың соңғы ширегінде тіл білімінің антропологиялық парадигмаға көшуі тілді адаммен, адамды тілмен бірге қатыстыру мәселесін негізгі ұстаным етіп алды. «Тіл мен адам арасындағы қарым-қатынасты зерттейтін прагматика» тілдік емес факторлардың ішінде прагматикалық фактордың бар екенін толық дәлелденген.

Стилистиканың прагматика, психология, гносеология, логика сияқты лингвистикалық емес пәндермен байланысы прагматикалық фактордың маңызын жан-жақты айқындауда. Функционалдық стильді түзуші, қалыптастырушы экстралингвистикалық факторлар туралы орыс және әлемдік тіл білімінде талай уақыттан бері айтылып келеді.

Тілдік экология мәселесінде прагмалингвистика адамның тілдесім мәртебесі бірнеше бағытта қарастырылуы қажеттігін көрсеткен.

Оларға, біріншіден, конверсациялық (сөйлеу актісі); екіншіден, функционалды (риторикалық-стилистикалық); үшіншіден, психолінгвистикалық ерекшеліктердің ықпалы зор екендігін көрсеткен [3, 29 б.].

Қазіргі қазақ тіл ғылымында экстралингвистикалық факторлар Р. Сыздық, М. Серғалиев еңбектерінде зерделенген. Бірақ экстралингвистикалық факторлардың тағы басқа типтері әлі толық зерттеліне қойған жоқ. Тілден тысқары тұратын экстралингвистикалық факторлардың табиғатына үңілген сайын прагматикалық фактордың ерекшелігі

айқындала түседі. Сондықтан стилистикалық нормадан тілдік норманың ерекшелігін толықтай зерттелуді қажет етеді.

Мақала 2023–2025 жылдарға арналған ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыру шеңберіндегі № ИРН АР 19677795 «Лингвистикалық экология Солтүстік Қазақстан (Ақмола, Қостанай, Павлодар облыстары) тұрғындарының этномәдени менталитетінің көрінісі ретінде» / «Лингвоэкология как отражение этнокультурной ментальности жителей Северного Казахстана (Акмолинская, Костанайская, Павлодарская области)» атты жоба аясында жазылған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Уәли Н. Сөз мәдениеті. – Алматы: Білім, 2008. – 189 б.
2. Балақаев М. Тіл мәдениеті. – Алматы: Ғылым, 1967. – 245 б.
3. Смағұлова Г. Мәтін лингвистикасы. – Алматы: Ғылым, 1998. – 361 б.

БІЛІМ БЕРУДЕ АКТ-НЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А.Ф. Батай, А.Д. Рамазанова

Жетекші: аға оқытушы Г.А. Сағнаева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі білім саласындағы қолданылып жүрген АКТ түрлері және оларды қолдану тәсілдері қарастырылады. Білім алушылардың сапалы білім алу жағдайын жасау үшін заманауи АКТ технологияларымен танысуға болады. Заманауи АКТ қолданулардың тиімді жолдарын көрсетіп, оң жақтары анықталады. Бұл мақала білім беру сапасын жоғарлатқысы келетін ұстаздар қауымына арналады.

Кілтті сөздер: АКТ, Canva, Googletest, Tiktok, Quizziz, Kahoot, Socrative.

Аннотация. В данной статье рассматриваются виды действующих ИКТ в современной сфере образования и способы их применения. Для создания условий получения обучающимися качественного образования можно ознакомиться с современными ИКТ-технологиями. Выявляются положительные стороны, указывающие на эффективные способы применения современных ИКТ. Данная статья будет посвящена педагогам, желающим повысить качество своих уроков

Ключевые слова: АКТ, Canva, Googletest, Tiktok, Quizziz, Kahoot, Socrative.

Annotation. This article discusses the types of existing ICTs in the modern field of education and the ways of their application. To create conditions for students to receive high-quality education, you can get acquainted with modern ICT technologies. The positive aspects pointing to effective ways of using modern ICT are revealed. This article will be dedicated to teachers who want to improve the quality of lessons.

Keywords: АКТ, Canva, Googletest, Tiktok, Quizziz, Kahoot, Socrative.

Білім мен ғылым – қоғамдық сананы жаңғыртып, адамның ақыл-ойын дамытатын аса маңызды құндылық. Сондай-ақ, бүгінде ақпараттық

технологияларды қолданудың мүмкіндіктері өте мол. Ақпараттық технологияларды педогогикалық тұрғыдан дұрыс пайдалана білу оқушының сабаққа деген қызығушылығының артуына, сабаққа деген ынтасының оянуына, өз бетімен жұмыс істеуіне, дебат ұйымдастыруына, проблемалық сұрақтарға жауап беруіне, өмірмен байланыстыруға еркін де кең мүмкіндік береді.

Компьютерлік технологиялар біздің келешегіміз. Ол баланың интеллектуалдық дамуына, ойлау процестерін арттыруға, ақпараттармен жұмыс істеу мүмкіншіліктеріне зор ықпал етеді. Бірақ, тек компьютерге жүгінуге, оны білім алудың жалғыз арнасына айналдыруға болмайды. Айналадағы қоршаған ортаны тануда кітап оқу, бақылау және ең маңыздысы жанды қарым-қатынас екенін ұмытпағанымыз жөн.

АКТ сабақтың негізгі элементі емес, қосымша көмекші элементі түрінде болуы тиіс. Оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, АКТ-ны қолдану жұмысы нақты сабақтың қай бөлімінде, қалай қолданылатыны ойластырылған және уақыт мөлшері ескерілген болуы тиіс. АКТ-ны қолдану арқылы өткізілетін сабақтарда баланың денсаулығын сақтауға аса назар аудару қажет. Сабақ жоспарына сергіту сәтін, динамикалық үзіліс, көзге арналған жаттығулар, денсаулық сақтау технологияларын міндетті түрде енгізу керек. Мәселен, ақпаратты коммуникативті технологиясын пайдаланудың тиімділігі әсіресе жаңартылған білім беру бағдарламасының негізінде қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде аудио тыңдалым, қалыптастырушы бағалау тапсырмалары мен тест жұмыстары оқушылар уақытын үнемдеуге өте тиімді.

Заман ағымына қарай сабақта видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану оқушының дүниетанымын кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтағы тарауларды қорытындылау кезінде білім алушылар қосымша материалдар жинақтап, білімдерін кеңейтіп, танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, қисынды ойлау жүйесін қалыптастырып, шығармашылығын дамытады [1, 5 б.]. Мәселен, мектеп қабырғаларында қазақ тілі мұғалімінің сабақ барысында АКТ өте шебер қолдану арқылы сабақты қызықты өткізіп, сапалы білім беру процестерін байқауға болады. Мұғалім интерактивті тақта арқылы оқушыларға Elorda.Mектеп бағдарламасы арқылы сабақ және оқулық жоспарына сай сапалы және жоғары деңгейдегі видеолар мен аудиокітаптар көрсетіп тыңдатады. Сонымен қатар, мұғалім Canva, Microsoft Power Point бағдарламаларының көмегімен оқу процесінде презентациялар мен слайдтар жасап қана қоймай оқушыларға слайд жұмысын үй тапсырмасына беру мүмкіндігіне ие болады, ал тест жұмыстары Googletest арқылы алынады. Ұстаз оқушылардың білім алуын қызықты етіп, сыни ойлауға үйретеді. Мұғалім АКТ арқылы сабақ және үй тапсырмасын беріп оқушылардың танымдық ойлауы мен есте сақтауын қалыптастырады. Осылайша, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында АКТ

қолдану тек оқу үрдісін жеңілдетіп қана қоймай, сонымен бірге, оқушының да көптеген қабілеттерін дамытуға көмегін тигізеді.

Нәтижесінде пән мұғалімі АКТ қолдану арқылы:

– оқушының сабаққа деген ынтасы мен қызығушылығын арттырады;

– әр түрлі мәселелерді шешу жолдарын іздестіру арқылы танымдық қабілетін дамытуға зор септігін тигізеді;

– логикалық ойлау қабілетін дамытады;

– жеке немесе топпен жұмыс жасауға дағдыландырады;

– қоғамда өз ойын ұялмай жеткізуге септігін тигізеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 7-бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған [2, 8 б.]. Мектеп қабырғасында оқушыларды оқыту процесінде ең алдымен АКТ басты назарға алынуы керек. Себебі, қазіргі таңдағы оқулықтар мен оқу құралдары АКТ бойынша жазылған. Сондықтан, әрбір мұғалім аталмыш технологиядағы негізгі функцияларды өзінің сабағында жетік қолданып, оны бүгінгі күннің талабына сай икемдеп, жаңа форматты оқыту процесінің үлгісін қалыптастырғаны абзал.

Оқу үлгісін дамытатын әдіс-тәсілдер қазір мектеп қабырғаларында дамып келуде. Мұғалімдер сабақтарында Bilimland.kz, тесттер алу үшін Googletest, Microsoft office, Onlinemektep.kz, Elordamektep, Kundelik.kz сияқты платформаларды жиі қолданады. Осы платформалар мен сайттар арқылы ұстаздар сабақ өткізумен қатар үй жұмысын электронды түрде оқушыларға беруде. Осы сайттар қолданыста өте ыңғайлы және тілі түсінікті болып келеді. Дегенмен, осы сайттардың интерфейсі қызықсыз және балаларды жалықтартын болып көрінеді деген ой туындайды.

Қазіргі уақытты әлеуметтік желілердің қызып тұрған сәті деп айтуға болады. Оқушылар өз уақыттарын аниме көру, тикток, инстаграмм желілерінде отырумен өткізеді. Осы әлеуметтік желілер арқылы мектеп бағдарламасындағы тақырыптар немесе шығармалар туралы сапалы монтаждалған видеоларды тикток желісіне жүктеу арқылы оқушылардың назарын аулауға мүмкіндік тудырады. Тикток желісінде қазақстандық Болат Дүйсенов атты химия пәнінің мұғалімі өз сабақтарының тақырыптарын, химиялық есептерді, эксперименттерді қазіргі таңдағы танымал жапондық анимациялар анимелермен байланыстырып оқушылар назарын ғана емес ересектердің назарын аулауда. Осындай заманауи әдіспен балаларды оқыту өте тиімді. Тикток желісінде химия пәнімен қатар тарих пәні де дәл осындай әдіспен оқытылуда. Осындай каналдардың аудиториясы көбінесе мектеп жасындағы оқушылар. Осылайша АКТ қолдану кезінде сабақ өте сәтті өтеді және сабақ

барысында ерекше жағдай мен шынайы орта қалыптасып, ұстаз бен оқушы арасындағы қарым-қатынас күшейе түседі әрі жылы қарым-қатынас туындайды.

Қазақ тілі және басқа да пәндер мұғалімдері сабақтарын өткізу барысында слайд әдісін қолданып жатады. Слайдтар әдетте PowerPoint жүктемесі арқылы жасалынады. Қазіргі таңда PowerPoint жүктемесі тозып, дизайнерды ескіріп, монотонды болып қалды. Оқушылар ең алдымен ақпаратты көздерімен қабылдайды. Сонымен қатар, кейбір мұғалімдер слайд жасауда ұсқынсыз немесе біртүрлі дизайн таңдап, слайдқа гүл немесе басқа да оқушылардың назарын басқа жаққа ауытатын қажет емес суреттерді қолданады. Біз оқушыларға заманауи стильдегі және дұрыс таңдалынған анимациялар қызықтырақ деген ойды ұстанамыз. Монотонды PowerPoint жүктемесінің заманауи және өте қолжетімді альтернативасы ретінде Canva платформасы ұсынылады. Мысалы, қазіргі студенттер практика немесе лекция сабақтарына слайд әзірлегенде Canva платформасын қолданады. Осы жүктеме арқылы түрлі түсті немесе бір стильге негізделген мықты слайдты 15 минутта жасап шығарады. Демек, платформа тілінің түсініктілігі мен ыңғалайлығының арқасында уақыт үнемделінеді. Canva платформасын қолдану арқылы ұстаз:

- Уақытын үнемдеуге;
- Оқушыларын қызықтыруға;
- Платформаны тегін және шексіз қолдануға;
- Фотосуретті сапалы өңдеуге;
- Заманауи дайын дизайнерды жүктеп алуға;
- Фотосурет кітапханасында суретті, клипартты немесе инфографиканы тез таңдап немесе жүктеуге;
- Фотосуреттер палитрасына негізделген дизайн жасауға;
- Жасалған макетті png (жоғары сапа), jpg (шағын өлшем), стандартты pdf немесе басып шығаруға болатын pdf форматында жүктеп алуға;
- Әріптестермен құжаттарды сілтеме жіберу арқылы бірге және бір уақытта өңдеуге;
- Canva платформасында жасаған жұмыстарды автоматты түрде сайт арқылы жариялауға мүмкіндік алады.

Осылайша Canva платформасымен ұстаздар ашық сабақтарына, жиналыстарына, сынып сағаттарына қажетті слайд жасап, уақыттарын үнемдейді.

АКТ-ны ұйымдастыру – оқушының сана-сезімі мен ақыл-ойының дамуын арттыратын, баланың шығармашылық қабілетін көтеретін басты бағыт. Мұғалім бұл уақытта тек сабақты түсіндіріп, оны бағалап қана қоймайды, сонымен қатар оқыту процесінің сапалы өтуіне тікелей әсер етеді. АКТ құралдары арқылы тақырып бойынша қорытынды тест немесе сергіту сәтін ұйымдастыруға болады. Әдетте мұғалімдер жаңа тақырып бойынша семантикалық карта бойынша оқушыларының білім

деңгейін тексереді. Жас мамандарда АКТ дамыған заманда қағаз үлгідегі немесе ашық тест алу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын төмендетеді деген ой қалыптасады. Күн сайын оқушылардан қағаз қалпындағы дәстүрлі тест ала беру оқушыларды жалықтырып қана қоймай көздерін де тез шаршатады. Сабақтарды қызықты ету мақсатында Quizziz, Kahoot, Socrative сайттарын қолданған жөн. Kahoot сайты арқылы ұстаздар немесе оқушылар өтілген материалдар бойынша тест жасай алады немесе сайтта тақырып бойынша дайын тесттерді қолдана алады. Мысалы, «Менің атым Қожа» шығармасы бойынша сапалы дайын тесттерді кездестіруге болады. Kahoot сайты түсініктілігімен, түрлі-түстілігімен, материалдардың молдылығымен, қолжетімділігімен, ыңғайлылығымен ерекшеленеді. Kahoot сайтын әдетте БИЛ, НЗМ, гимназиялар сияқты заманауи мектептер қолданып, оқушаларының білім деңгейін тексереді. Осылайша АКТ қолдану арқылы ұстаздар баланы оқыта отырып жалпы дамытады, оған еркін және қолайлы жағдай жасап, өз бетінше ізденуге, шешім қабылдауға дағдыландырып, бойларында ұшқырлық сияқты қасиеттерін шыңдайды.

Сабақ барысында тақырып бойынша тапсырмалардың материалы ретінде ұстаздар Bilimland.kz сайтын қолдануда. Bilimland.kz сайтында сапалы және сапасы төмен видеолар мен сауатсыз берілген тапсырмалар кездесіп жатады. Осындай сапасы төмен тапсырмалар оқушының тақырыпты меңгеруіне кері әсер тигізеді. Сондықтан осындай келеңсіздіктердің алдын алу мақсатында ұстаздар Eddpuzzle жүктемесі арқылы сабақ тақырыбы бойынша видео, видео-тест, көп деңгейлі тапсырма, жаттығулар жасай алады.

Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс екені заман талабы. Ақпараттық коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие үрдісінде қолдану оқушының өз мамандығына қызығушылығын арттырып, шығармашылық шабытын шыңдап, ғылыми көзқарасын қалыптастырып, мамандық сапасын арттырып, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілетті мамандар даярлауда үлесі мол. АКТ – мұғалімнің білім берудегі кедергілерінің алдын алушы. Мысалы, сабақ берудегі кедергілердің бірі – оқушылардың белгілі себептерге байланысты оқуды босатып алуы. Егер білім алушы әр түрлі жағдайға байланысты: ауырып бірнеше сабақты жіберіп алуы; жаңа материалды тыңдамай, түсінбей қалуы; бірден ойды түсінбей қалуы, осының барлығы жиналып қала берер еді. Электронды оқулықтар мұндай қарама-қайшылықтарды жоққа шығарады [3, 1 б.]. Кез-келген электронды оқулықтарды табудағы ең ыңғайлы сайттарға Okulyk.kz, Kitap.kz, Gov.kz, Free.Atamura.kz сайттары жатады. Бұл сайттарда кез келген оқулық электронды және қолжетімді, оқуға ыңғайлы форматта беріледі.

Сурет №1. «Canva платформасын сабақ барысында қолдану».

Сурет №2. «Kahoot платформасын сабақ барысында қолдану».

Қорытындылай келе, бүгінгі күні еліміздің білім беру саласында жоғарыдағы мәселерге баса назар аударылу қажет. Білім беру жүйесінде баланың білім деңгейін көтерумен қатар оның сана-сезімін дамыту да маңызды факторлардың қатарына жатады. АКТ қолдану оқушының жеке тұлға және ақыл-ой зердесін дамытуда жаңа технологияның мәні зор дей келе, оқушы өзін ғана емес басқаның еңбегін де жауапкершілікпен қарап, еңбек етуіне ұйымшылдық қабілетін оятуға ынталандырады. Жаңа технология үрдісін әр ұстаз жүйелі пайдалана білсе, ертеңгі қоғам иелерінің білімді, білікті, ынталы болуына үлесін қосары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бахтиярова Р.Ж. Пән сабақтарында АКТ-ны қолданудың тиімділігі. «Өрлеу» біліктілікті арттыру Ұлттық Орталығы» АҚ филиалы БҚО бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты: Орал, 2014. – 16 б.(5-б.)
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
3. Бужеева О. Электронды оқулықтың пайдасы.

МОДАЛЬ СӨЗДЕР ҚЫЗМЕТІН АЙҚЫНДАУ НЕГІЗДЕРІ

Ж. Бауыржанқызы

Ғылыми жетекші: Ы.Б. Шақаман

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада қазақ тіліндегі модаль сөздердің танылуы мен ерекшелігі қаралып, семантикалық мәні түсіндіріледі. Олардың зерттелу бағыты, қазақ тіл біліміндегі орны, модальдық белгілері талданады. Сонымен бірге модаль сөздердің қазақ тілінде жеке сөз табы болу негіздемелеріне сипат беріліп, олардың дербес сөз ретінде де, көмекші сөз ретінде де қызмет атқару мүмкіндігі бары нақтыланады. Шет елдік зерттеушілердің модаль сөздер туралы пікірлеріне саралау беріледі. Модаль сөздердің модальдық қызметі астарлы белгі болып табылатыны тұжырымдалады.

Кілтті сөздер: модаль сөздер, ерекшелік, қызмет, көмекші сөз, дербес сөз, астарлы мағына.

Аннотация. В статье рассматривается распознавание, специфика, смысловое значение модальных слов в казахском языке. Анализируются их изучение, место в казахском языкознании, модальные признаки. Также подчеркивается, что модальные слова имеют свойство быть отдельным классом слов в казахском языке и имеют возможность служить как самостоятельным словом, так и вспомогательным словом. Дается дифференциация мнений зарубежных исследователей о модальных словах. Делается вывод о том, что модальная функция модальных слов раскрывается в подтексте.

Ключевые слова: модальные слова, особенность, функция, вспомогательное слово, самостоятельное слово, скрытое значение.

Annotation. The article discusses the recognition and specificity of modal words in the Kazakh language, explains their semantic meaning. The direction of their study, their

place in Kazakh linguistics and modal features are analyzed. At the same time, a separate class of words in the Kazakh language is given a character to the grounds for highlighting modal words and explains that they can work both as an independent word and as an auxiliary word. The opinions of foreign researchers about modal words are differentiated. It is concluded that the modal function of modal words is a figurative sign.

Keywords: modal words, sign, service, auxiliary word, independent word, figurative meaning.

Тілдегі модальдылық сөйлеушінің қимыл-әрекетке көзқарасын білдіруді түсіндіреді, өйткені ол – қарым-қатынастыққа түсуде сөйлеумен қатар көрінетін ішкі пікірлік қосымша нәтиже.

Тіл білімінде модальдықты нақты бірліктермен (формамен) ашатын түрлі тілдік амал-тәсіл бар. Оларға фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік тәсілдер мен интонациялық амалдың бәрі де енеді. Жеке мәнді сөздер де, көмекші сөздер де сөйлеуде модальдықты арттырады.

Жалпы алғанда осындай қызметтегі сөздер сөз таптары ішінен іріктеліп, жеке топ құрау арқылы, даралана бастады. Сөйтіп олар «Модаль сөздер» деген атауға ие болып, сөз табы ретінде жекеленді [1]. Бұл сөздер қазақ тілінде де, жалпы түркі тілдерінде де көмекші де, дербес те сөздер қатарында саналатын еді. Бірақ ғалым С.Исаев бұлардың ішінде толымды сөздердің болуына байланысты оларды жеке сөз табы деп ерекшеледі.

Ал ғалым Е. Жанпейісов «Морфологиялық сипатына келсек, модаль сөздердің жұрнақ не қосымша жалғауға қабілетті емес. Сөз тудырушы не сөз жасаушы жұрнақтар жалғанбайды» [2] – деген пікірі нақты көмекші қызметтегі модальдық бірліктерге қатысты берілген сипат болып табылатынын түсінеміз.

Қазақ тіліндегі модальділік мәселесін арнайы зерттеген ғалым Е. Жанпейісов [2] толық мағыналы модаль сөздерді болжалды, міндеттілік, сенімділік, күмәнділік, қалау мағынасын жеткізуде қолданылатынын түсіндіреді, бұл пікір зерттеуші М. Балақаев [3] еңбегінде де кездеседі.

Ғалым А. Ысқақов [8] модальдық мағынасын райлық мағына түрінде қараған. Жалпы алғанда рай дегеніміз қазақша модальдық болып табылады. Сондықтан ғалымның бұл орайдағы рай түрлерімен байланыстыруы дұрыс деп тану қажет.

Модальдық мағына туралы пікірлер Н. Сауранбаев, І. Кеңесбаев, Н. Оралбай, Т. Қордабаев, Ф. Ахметжанов, т.б. зерттеушілердің еңбектерінде кездеседі. Зерттеушілердің пікірлерін саралау арқылы модальдық мағынаның жинақталған тобы көрініс береді:

- Міндеттілік мағыналы модаль сөздер;
- Болжал мәнді модаль сөздер;
- Мүмкіндік мағыналы модаль сөздер;
- Қостау, растау мәнді модаль сөздер;

- Қалау, тілек мәнді модаль сөздер;
- Күмән, күдік мәнді модаль сөздер.

Мағыналық ерекшеліктерді жіктеп көрсетуші ғалым М.В. Зайнуллин *ақиқат, неғайбыл модальдығын; міндеттілік, қажеттілік, қозғау, қалау, ниет, болжал* модаль түрлерін саралаған [5,64-б.].

Орыс тіл білімінде модаль сөздердің жеті мағыналық тобы көрсетілген:

- Сұраулы сөйлемдерде қолданылатын модаль сөздер: *неужели, разве, ли*;
- Бір нәрсеге назар аударатын модаль сөздер: *лишь, почти*;
- Көрсеткіш модаль сөздер: *вот, вон*;
- Сезім мен эмоцияны көрсететін модаль сөздер: *именно*;
- Күмән тудыратын модаль сөздер: *вряд ли; едва ли*;
- Айтылғандардың әсерін күшейтетін модаль сөздер: *ведь, даже*.

А.Н. Кононов түркі тілінде модальділіктің үш формасы барын айтып, *болымдылық, шарттылық, субъектілік* түрлерін атайды. Е.Н. Петров түркі тілінде модальділіктің 30 тобы барын дәлелдейді. Д.Г. Тумашева модальдықты *міндеттілік, мүмкінділік, қажеттілік, ниет, болжалды* деп бес топқа бөледі. Бұдан модальдық мағынасының кең екендігі танылады.

Тілдік зерттеулер бойынша қарасақ, модаль сөздердің заттық-дербестік мағынасы болмайды. Олардың жеке сөз ретіндегі мағыналық сипаты модальдық (грамматикалық) қызметімен ұштасып жатады. Өйткені модальдық мағына астарлы мағына болып табылады. Оны айқындау сөйлеуде қолданылып тұрған бірліктің нақты мәнін, қызметін түсінумен байланысты көрінеді.

Модаль сөздердің жеке сөз табы болуын ғалым С. Исаев көзқарасы бойынша түсіндіру нақтырақ көрінеді. Модаль сөздер – өз алдына жеке сөз табы бола алатын өзіндік лексика-грамматикалық ерекшеліктегі сөздер. Өйткені олардың *лексикалық, категориялық мағынасы жағынан басқа сөзден ажыратылуы, жеке лексикалық мағынада болуы* басты негіздеме болады.

Модаль сөздер көмекші сөз сипатында көрінгенмен, толық мағыналы сөз екенін тану мүмкіндігі бірден білінеді. Олардың бірде толық мағыналы, бірде көмекші сөз қызметінде қолдануы сөйлем аясындағы мәніне байланысты болады. Мысалы:

1. **Керек** іс бозбалаға – талаптылық, әр түрлі өнер, мінез, жақсы қылық» (Абай).

2. Біз де сіздің бір **қажетіңізге** жарай қалармыз дегендей, жастар жағы орнынан сеніммен тұрды» (Т. Теменов).

Мысалда «керек» пен «қажет» сөздері дербес сөз қызметінде бола отырып, астарлы мағынаны да білдіріп тұр. Бұл сөздердегі астарлылық мағына жеке талдауды қажет етеді.

Сондай-ақ болжал мәнді, күман мәнді модаль сөздер қосымша астарлы белгісіздік мәнін де білдіреді. Белгісіздік мән сөйлеушінің болып жатқан әрекетке болжау, күманды көзқарасынан-ақ көрінеді.

Сонымен Адамзат сөйлегенде, жазғанда белгілі оқиғаға қатысты өзіндік көзқарасын, пікірін, ойын білдіреді. Көзқарас, пікір оқиғаның анықтығын, айқындылығын, шынайылығын, күдіктілігін, мүмкінділігін, т.б. белгілерін аша түседі. Сондықтан модаль сөздер көзқарасты таныту арқылы өзіндік қосымша реңк беретіндіктен, модаль деп аталған.

Мысалы: *Әрине, бәр-бәрін жалғастырып, септестіріп жүрген сол Алшынбайлар* (М.Ә); *Әлбетте, ең үлкен, ең дұрыс шешуді құранның күтсе керек* (М.Ә) дейтін сөйлемдерде «әрине», «әлбетте» модаль сөздері сөйлеушінің айтып отырған сөзіне деген **сенімділігін** білдіріп тұр.

Тағы: *Баж еткенмен, ықтап еткен секілді...* (М.Ә); *Ат тұмсығы бір бітеу меңіреу қабырғаға тірелген сияқты*» (М.Ә); *Діндар әкеге кітапшылап сөйлесе, парыз, уәжіп деген сияқтыны еске алуы мүмкін* деген сөйлем қолданысындағы «-кен секілді», «-ген сияқты», «-уы мүмкін» модаль сөздері сөйлеушінің **болжалдылық, мүмкінділік** көзқарасын білдіреді.

Модаль сөздердің жеке сөз тобы, табы болуына олардың сөз тудырушы жұрнақ қабылдай алуы, жалғаулармен түрлене алуы теориялық негіздеме бола алады: *керекті, керексіз, керекпіз, қажетсің, т.б.*

Модаль сөздер көмекшілік қызмет атқару белгілерімен басқа көмекші сөзден дараланады. Өйткені олардың басты белгісі – астарлы мағынаны ашуы.

Ал ғалымдардың райлық мағынаны модальдықтан бөлек қарау мәселесін жеке зерттеу нысанына алу қажеттігін түсіндіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Исаев С. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. – Алматы: Өнер баспасы, 2007. – 336 б.
2. Жанпейісов Е. Модальные слова в современном казахском языке. – Алматы: Ғылым, 1988. – 182 б.
3. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 384 б.
4. Мамаділ Қ. Етістіктің модальдылық құрылымдары. – Астана: Елорда, 1996.
5. Зайнуллин М.В. Модальность как функционально-семантическая категория. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1986.
6. Балақаев М., Сайрамбаев Т. Қазіргі қазақ тілі (Синтаксис). – Алматы: Санат, 2003. – 240 б.

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ҚАЗАҚ ПЕДОГОГИКАСЫНДА СЫНИ ОЙЛАУ ӘДІСІНІҢ НЕГІЗІН САЛУШЫ

Г.А. Сағынаева, Д. Қадырмолдина

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада Абай Құнанбайұлының қазақ педогогикасында сыни ойлау технологиясының негізін салушы мәселесі қарастырылған. Мақала сыни ойлау технологиясының ережесін, тәсілдерін негізге ала отырып, ақынның еңбектерімен салыстырып, зерттеуге арналған. Мақалада сыни ойлау әдісіне зерттеу жүргізіліп, Абайдың еңбектеріне талдау жасалған. Қорыта келе, қазақ ғылымында сыни ойлау әдісі шетелден кірген жаңалық емес екені дәлелденген.

Кілтті сөздер: сыни ойлау әдісі, Абай Құнанбайұлы, ереже, өлең, қара сөз.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема Абая Кунанбайулы, основоположителя технологии критического мышления в казахской педагогике. Статья призвана сравнить и исследовать творчество поэта, опираясь на правила и методы технологии критического мышления. В статье рассматривается метод критического мышления и анализируется творчество Абая. В заключение доказано, что метод критического мышления в казахстанской науке не является новинкой, пришедшей из границы.

Ключевые слова: метод критического мышления, Абай Кунанбайулы, правила, стихи, слова назидания.

Annotation. This article examines the problem of Abai Kunanbayuly, the founder of the technology of critical thinking in Kazakh pedagogy. The article is intended to compare and explore the poet's work, relying on the rules and methods of critical thinking technology. The article discusses the method of critical thinking and analyzes Abai's creativity. In conclusion, it is proven that the method of critical thinking in Kazakh science is not a new product that came from abroad.

Keywords: method of critical thinking, Abai Kunanbayuly, rules, poems, words of edification.

Жиырма бірінші ғасырда білім беру мен педогогикалақ әдістер күнен күнге дамып, көбеюде. Солардың бірі сыни ойлау әдісі. Бұл әдіс қазіргі заманда пайда болмаса да, жеке әдіс болып танылып, кең етек жайып жатқаны белгілі. Себебі сыни ойлау әдісін біз жұмыс пен кәсіпте де, білім беру мен оқуда да кездестіреміз. Негізінен сыни ойлауды Ежелгі заманда Сократ алғаш енгізген. Ол Платонмен хаттарында сыни ойлауды өзара ақылдасады. Ең алғаш 1910 жылы теоретик Джон Дьюи сыни ойлау терминін өзінің кітабынада қолданған. Дайана Халперн, Герхард Фоллмер, Карл Поппер, Ричард У. Поль, Скотт Плаус, Винсент Райан Руджиеро бұл әдісті әр қырынан зерттеп, өз бағасын берген. Дайана Халпернның ойын көптеген замандасатары бөліседі. «Сын тұрғысынан ойлау психологиясы» кітабында сыни ойлауға анықтама шығармашылық ойлау деп берілсе [4], басқа ғалымдар бұл тәсіл ұтымды ойлауға үйретіп, дамыта оқытады деген идеяларымен бөліседі.

Ал қазақ ғылымында сыни ойлау туралы өз шығармаларында алғаш қолданған Абай Құнанбайұлы. Бұл туралы алғаш рет абайтанушы Сұлтан Ыбырай өз мақаласында: «Абай сыни ойлауды қазақта ғылыми негізде бірінші қолданушы» – деп жазды. Дегенмен, нақты себептер мен дәлелдер келтірілмеген.

Абай Құнанбайұлы сыни ойлауды тек ғылыми негізде ғана қолданып қоймай, сыни ойлау себептерін, қалай сыни ойлау керектігін, сыни ойлай алатын адам мен ойлай алмайтын адамға сипаттаманы өз өлеңдері мен қара сөздерінде көрсетеді.

*Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да,
Алдамаған кім қалды тірі жанада?* [1, 225 б.] – дей келе ұлы ақын айналасындағы адамдарға сенімсіздік танытады.

*Сенбе жұртқа тұрса да қанша мақтап,
Әуре етеді ішіне қулық сақтап.* – дей келе, елдің мақтау, алдамшы сөздеріне ермеуді үйретеді.

*Өзіңе сен, өзіңді алып шығар,
Еңбегің мен ақылың екі жақтап.* [1, 38 б.] – деп өлең шумағын жалғастыра, әрқашанда адам бірінші өз ақылы мен еңбегіне сүйену керектігін насихат етеді. Ғылым таппай мақтанба өлеңінде:

*Ақыл сенбей сенбеңіз,
Бір іске кез келсеңіз
Ақсақал айтты, бай айтты,
Кім болса мейлі, мейлі, сол айтты-
Ақылменен жеңсеңіз –
Надандарға бой берме,*

Шын сөзбенен өлсеңіз. [1, 50 б.] – дейді Абай. Қандай жасы үлкен, көпті көрген ақсақал болса да, ауқатты, елге сыйлы бай болса да біреудің сөзіне көзді жұма ермеуді кеңес етеді. Адам кімнің сөзін естісе де, ең бірінші өз ойына салып, ой елегінен өткізіп, дұрыс не бұрыс екендігін ақылменен ойлану керек екендігін жазған Абай. Егер адамның ақылы сенбесе, надандардың артынан ермей, өзінің түзу жолымен жүргенді жөн етеді. Ал сыни ойлаудың қазіргі негізгі анықтамасы фактілерді анализдеу арқылы тұжырым қалыптастыру. Фактілер адамдардың дәлелденген ойынан қалыптасады. Оларды анализдеу Абайша ой елегінен өткізу. Тұжырым қалыптастыру дегеніміз адамның өз жеке қорытындысын жасауы.

*Мұны жазған кісінің
Атын білме, сөзін біл!
Жақынның сөзі тәтті деп,
Жақыным айтты дей көрме.
Надандықпен кім айтса,*

Ондай түпсіз сөзге ерме. [1, 51 б.] – деп жалғастырады сөзін Хәкім. Ойдың шын-өтіріктігіне адамның өзі кепіл болмайтынын, дұрыс

пікірлерді аты-жөні немесе беделі бойынша емес, пікірдің мазмұны бойынша қабылдауды талап етеді. Интернатта оқып жүр өлеңінде:

*Я тілмаш, я адвокат
Болсам деген бәрінде ой,
Көңілінде жоқ санасы,
Айтыңызшы болсаңыз
Здравомыслящий,*

Ақыл айтпай ма ағасы? [1, 58 б.] – деген жолдар жазылған. Қоғамдағы адамдардың ойы бірдей екені, бір-бірінен ерекшеленетін саналарының жоқтығы жазыла келіп, сыни ойлайтын адамды «здравомыслящий» деп атайды. Қазақ тіліне тікелей аударғанда сау ойлай алатын адам деген мағынаны береді. Сыни ойлаудың да негізгі талаптарының бірі жеке көзқараспен ереше ойлай білу қасиеті.

*Кейбіреу тыңдар үйден шыққанынша,
Кейбіреу қояр көңіл ұққанынша.
Сөз мәнісін білерлік кейбіреу бар,*

Абайлар әрбір сөзді өз халынша. [1, 44 б.] – деп жазылады «Жігіттер ойын арзан күлкі қымбат» өлеңінде. Адамның ойын, пікірін тыңдағанда салғырт тыңдамай, мағынасын толық түсінетіндей мұқият тыңдап, әрбір сөзін өз хәлінше сынға салу керек екенін айтады. Яғни, сыни ойлау тек қана өз ойында тұру басқаларға сенбеу деген сөз емес. Тура ойды түйіп, жалғанын айыра алатын қабілетті де сыни ойлау дейміз.

Сыни ойлау сонымен бірге Абайдың аударма мысалдары мен қара сөздерінен де орын алады. Қазаға ұрынған қара шекпен мысалында ағайын мен дос жарының айтқан кеңесі мен уәдесінің соншалықты пайдасыз екендігі сынға алынады. Ал, Емен мен Шілік мысалында еменнің мақтан сөзіне мән бермей өз ойында қалған шіліктің жеңісі айтылады. Қарға мен түлкі мысалы біреудің мақтан сөзіне масаттансаң қарғадай сан ұрып қалатыныңды ескертеді.

Абай Отыз екінші қара сөзінде: «Төртінші – білім ғылымды көбейтуге екі қару бар адамның ішінде бірі мұлахаза қылу, екіншісі берік мұхафаза қылу. Бұл екі қуатты зорайту жаһатінде болмақ керек. Бұлар зораймай, ғылым зораймайды» [3, 211 б.] – деп жазады. Мұлахаза араб тілінен аударғанда сөзталас өнерінде жетік болу деген мағынаны берсе, мұхафаза араб тілінен көзқарасты қорғауда табанды болу. Сыни ойлаудың қорытынды шарты егер сен өз ойың мен пікіріңнің дұрыстығына көзің жетік болып, дәлелдей алсаң, өз ойыңнан айнымай, таймай қорғау болып табылады.

Қорыта келе, Абай Құнанбайұлы сыни ойлау туралы қазақ ғылымында алғаш қолданып, өз ойынша сыни ойлау туралы өз өлең, аудармаларында, ғақлия сөздерінде ақпараттар жазып қалдырған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құнанбаев А. Өлең – сөздің патшасы : шығармаларының бір томдық жинағы. – Жидебай : Халықаралық Абай клубы, 2006. – 560 бет
2. Мырзахметұлы М. Абай ұлғаты. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ: Ұлағат баспасы, 2015. – 106 бет.
3. Сүйіншәлиев Х. Ж. Абайдың қара сөздері. – Алматы: Қазақтың Мемлекеттік Көркем Әдебиет Баспасы, 1956. – 151 бет.
4. Халперн Д. Психология критического мышления. – Питер, 2000 – 512 бет.

МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА: ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ

Е.А. Строева, Б.Д. Нызметова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақаланың мақсаты – шет тілі мұғалімінің медициналық құзыреттілігінің түсінігін, принциптерін және компоненттерін ашу. Мектептегі оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың қазіргі жағдайындағы шет тілі мұғалімінің медициналық құзыреттілігінің маңызы мен рөлі сипатталып, мұғалімнің медиақұзыреттілігін қалыптастырудың жолдары мен тәсілдері көрсетілген. Қазіргі заманғы мұғалімнің медиақұзыреттілігін қалыптастырудың ерекшеліктері және шет тілі сабағында оқу-тәрбие үрдісінде кәсіби әлеуетін жүзеге асыру негізделді, шет тілі сабағында мұғалімнің медиақұзыреттілігін оқу-тәрбие процесіне енгізу әдістері сипатталады.

Кілтті сөздер: медиақұзыреттілік, медиатехнологиялар, медиақұзыреттілік принциптері, медиақұзыреттіліктің құрамдас бөліктері.

Аннотация. Цель статьи раскрыть понятие, принципы и компоненты медиакомпетентности педагога иностранного языка. Описывается значимость и роль медиакомпетентности педагога иностранного языка в современных условиях организации образовательного процесса в школе, представлены пути и средства формирования медиакомпетентности педагога. Обосновываются особенности формирования медиакомпетентности современного педагога и реализации профессионального потенциала в образовательном процессе на уроках иностранного языка, описываются методы реализации медиакомпетентности педагога в образовательном процессе на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: медиакомпетентность, медиатехнологии, принципы медиакомпетентности, компоненты медиакомпетентности.

Annotation. The goal is to reveal the concept, principles and components of the medical competence of a foreign language teacher. The significance and role of the foreign language teacher's medical competence in the modern conditions of the organization of the educational process at school are described, the ways and means of forming the teacher's media competence are presented. The features of the formation of media competence of a modern teacher and the realization of professional potential in the educational process at foreign language lessons are substantiated, methods for implementing the media competence of a teacher in the educational process at foreign language lessons are described.

Keywords: media competence, media technologies, principles of media competence, components of media competence.

Современное общество все чаще характеризуется как «информационное», что обусловлено двумя глобальными факторами – совершенствованием системы образования и все возрастающей ролью средств массовой информации и коммуникации (печать, фотография, радио, кинематограф, телевидение, видео, мультимедийные компьютерные системы, Интернет), без использования которых немислима современная жизнь и образование. В современных реалиях каждый педагог, в том числе и педагог иностранного языка должен быть медиакомпетентным.

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы дается определение понятия «медиакомпетентность» – это уровень медиакультуры, обеспечивающий понимание личностью социокультурного, экономического и политического контекста функционирования медиа, свидетельствующий о ее способности быть носителем и передатчиком эффективности медиакультурных ценностей, вкусов и стандартов, создавать новые элементы медиакультуры современного общества, реализовать активную гражданскую позицию [1].

Раскроем понятие «медиакомпетентность». В Информационной доктрине Республики Казахстан указано, что «медиакомпетентность – это активное или пассивное восприятие и использование материалов медиа, включая их критическое восприятие и осознанную оценку, понимание методов, которые используют медиа, и их влияние» [2]. В то же время медиакомпетентность – совокупность компетенций, позволяющих людям получать доступ, анализировать, оценивать и создавать сообщения в различных видах медиа, жанрах и формах для личного самовыражения и реализации своих гражданских прав и тем самым обеспечение фундаментальных свобод общества.

Медиакомпетентность выступает как средство получения знаний, способ самореализации потенциальных возможностей личности. В. Поттер рассматривает медиакомпетентность как совокупность опыта, умения использования медиа, готовность к самосовершенствованию и предполагает наличие умений по работе и созданию медиапродукта. Исследователь считает, что личность должна постоянно совершенствовать свой уровень взаимодействия с медиа [9, с. 135]. Р. Кубей определяет медиакомпетентность личности как «способность анализировать, использовать, оценивать и передавать сообщения в разных формах» [8, с. 12].

Медиакомпетентность А.Р. Абузярова рассматривает как «совокупность мотивов, знаний, умений и возможностей, способствующих подбору и передаче медиатекстов разных форм, жанров, а также анализу сложных процессов функционирования медиа в обществе» [3, с. 2].

Интересен подход к выделению принципов медиакомпетентности, представленный в публикации В. Поттер. Он вывел восемь ключевых принципов медиаграмотности, позволяющих лучше изучать медиапродукты. Среди них, в частности [9, с. 136]:

- любой медиапродукт – это сконструированная реальность;
- медиа в определенной степени формируют наше чувство реальности;
- получатели медиасообщения интерпретируют его содержание;
- медиа имеют коммерческую поддержку;
- любое медиасообщение транслирует идеологию и информацию об определенных ценностях;
- медиа в образовании выполняют социальные и культурные функции;
- содержание сообщения зависит от вида медиа;
- каждый медиаресурс имеет свою уникальную эстетическую форму.

Учитывая большое количество преимуществ в применении медиасредств, С. Хубер выделяет ряд важных моментов, которые следует учитывать в процессе организации обучения иностранным языкам, в частности, «сначала нужно научить учащихся обращаться с новыми медиасредствами; учитывать больше дидактических, а не технических функций медиасредств при овладении содержанием учебного предмета; помнить, что обучение перед экраном более утомительно, чем обучение с традиционными медиасредствами; создавать такие задачи, которые мотивировали бы и заинтересовывали учащихся к обучению, поскольку работа с новыми медиасредствами требует самодисциплины и навыков учиться; суживать применение медиасредств к реализации целей учебного предмета, не концентрироваться на их широком использовании» [10, с. 35].

Особенностью медиакомпетентности, согласно мнению Р. Кубей является то, что ее цель состоит в «изучении вопросов, возникающих тогда, когда люди критически подходят к медиаконтенту (задавать вопросы, выявлять ключевые концепции, устанавливая связи между многочисленными идеями, ставить вопросы и отвечать на них, выявлять ошибки). то есть действия, требующие умственных навыков)» [8, с. 13].

Самосовершенствование уровня медиакомпетентности педагога иностранного языка происходит путём целенаправленной самообразовательной деятельности. Педагог должен знакомиться с современными педагогическими и психологическими исследованиями, искать новые способы и методы организации образовательно-воспитательного процесса, овладевать новыми формами, приемами обучения, заниматься разработкой методического и дидактического материала.

Поскольку информатизация современного учебно-воспитательного процесса является основой для поиска новых форм и методов работы учителя с обучающимися, у педагога иностранного языка возникает потребность использовать медиа в свою пользу. Так, например, на уроках иностранного языка по теме «Искусство» на этапе речевой зарядки можно предложить обучающимся создать правила использования мобильных телефонов в музеях, театрах, кинотеатрах и т.д. Следующим этапом мо-

жет стать дискуссия. Обучающиеся педагогом в свободной форме объединяются в две группы «За» и «Против» использования телефонов в вышеуказанных местах. Далее применяется метод «6 thinking hats» Эдварда де Боно – инструмент для решения креативных задач. Тема урока шифруется с помощью ребусного генератора, разгадывая которую учащиеся развивается критическое мышление. Отсюда следует, что от уровня медиакомпетентности учителя зависит мотивированность обучающихся в изучении иностранного языка.

Эффективным путем осуществления самообразовательной деятельности по проблеме формирования медиакомпетентности педагога иностранного языка, считает О.А. Соловьева, являются доклады, выступления на семинарах, конференциях, методических объединениях; взаимопосещение уроков; курсы повышения квалификации; разные курсы на онлайн-платформах и т.д. Следовательно, формирование медиакомпетентности педагога иностранного языка – это непрерывный процесс, требующий постоянного развития и совершенствования. Это необходимо еще и потому, что сфера медиа – это активно развивающаяся платформа, пополняющаяся новыми информационными ресурсами и средствами [6, с. 31]. Современный педагог иностранного языка должен уметь не только постоянно использовать их в своей практической деятельности, но и совершенствовать свои навыки в силу указанных объективных обстоятельств.

Медиаобразование является одной из составляющих общепедагогических компетентностей. Она характеризуется как интегральная характеристика личности учителя, а медиакомпетентность можно считать результатом медиаграмотности. А.И. Боталова характеризует медиакомпетентность как «умение эффективно взаимодействовать с медиапространством, правильно понимать, оценивать информацию, анализировать, передавать ее другим, соблюдая медиакультурные ценности, предпочтения и стандарты» [4, с. 25].

А.В. Федоров выделяет такие компоненты медиакомпетентности педагога иностранного языка, как [7, с. 102]:

- мотивационный (стимулирование к усовершенствованию знаний и умений в области медиаобразования);
- информационный (набор научно-педагогических знаний в сфере медиаобразования);
- методический (развитые методические умения в области медиаобразования);
- деятельностный (систематическая организация медиаобразовательной деятельности);
- креативный (творчество и новаторство в медиаобразовательном действии) и т.д.

Согласимся с мнением Е.А. Полькиной, что формирование медиакомпетентности педагогов иностранного языка происходит при выпол-

нении практических и самостоятельных работ (анализ медиатекстов по критериям стандартов медиа (статьи педагогических журналов и газет); работа с информационными ресурсами), поиск информации различных типов в Интернете (использование языка поисковых запросов), анализ видеофайлов по тест-вопросам, создание мультимедийных презентаций (создание виртуальных музеев, энциклопедий, библиотек интересных фактов), составление семантического ядра с помощью технологий веб 2.0; роликов, инфо-графики, овладение контент-анализом рекламных и социальных видеороликов (получение навыков противостояния манипуляциям медиа)) с использованием различных медиаресурсов и реализацией различными программными продуктами (инструментарием, необходимым для овладения медиакомпетентностью) [5, с. 76].

Новейшие технологии, визуализация играют немаловажную роль в образовательном процессе. Они помогают стимулировать и активизировать работу учащихся, заинтересовать их, повысить эффективность урока посредством выполнения творческих задач. Среди детско-юношеской аудитории популярны скрайбинг, скетчноутинг, интеллект-карты и другие инструменты.

На уроках английского языка и внеклассной деятельности рационально применять вебквесты. На этапе фонетической зарядки рационально предложить учащимся создать собственную скороговорку из ряда предложенных слов и словосочетаний (с указанием онлайн словарей для быстрого поиска необходимых слов). Возьмем такую дисциплину «Иностранный язык (по профессиональному направлению)», тема «Деловая корреспонденция». Основная форма работы на занятии – деловая игра. То есть создание условий для углубления знаний по обучаемой теме и развитие диалогической речи. Медиа технологии позволяют педагогу стать организатором и координатором проблемно-розыскной, исследовательской, учебно-познавательной деятельности учащихся, имеющих возможность реализовать приобретенные знания на практике. Кроме того, стимулировать и активизировать обучающихся к сотрудничеству на уроках иностранного языка можно с помощью технологии защиты индивидуальных проектов. Создание мультимедийных презентаций, видеофильмов формирует медиакомпетентность учащихся, при этом навыки медиакомпетентности совершенствуются и у самого педагога. Следует заметить, что соответствие задач возрастным особенностям учебной аудитории – это залог успешного достижения конечного образовательного результата.

Таким образом, быть медиаграмотным означает уметь квалифицированно пользоваться современными медиасредствами, программами мультимедийного назначения, интернет-технологиями; уметь работать с медиа-аттекстами; критически воспринимать и анализировать информацию. Медиакомпетентность учителя формируется в результате самообразовательной деятельности с использованием компьютера: участия в

онлайн-вебинарах, прохождения курсов на интернет-платформах, создание презентаций, видеороликов и использование их во время образовательно-воспитательного процесса.

Список использованных источников

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/article/details/20392?lang=ru>

2. Указ Президента Республики Казахстан от 20 марта 2023 года № 145 «Об утверждении Информационной доктрины Республики Казахстан». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2300000145>

3. Абузярова А.Р. Использование интерактивных технологий на уроке иностранного языка в процессе формирования коммуникативной активности школьников // В сборнике: Актуальные проблемы общего и дополнительного образования. Сборник научных статей по материалам Международной научно-практической конференции. Редколлегия: М.В. Антонова, Т.И. Шукшина (отв. ред.), Ж.А. Каско, В.И. Лаптун. – Саранск, 2022. – С. 2.

4. Боталова А.И. Применение лендинговых страниц в онлайн-образовании (на примере языковых сервисов) // Практический маркетинг.– 2020.– №8(282).– С. 25-34.

5. Польшкина Е.А. Об изучении интернет – ресурсов как составляющей развития информационной культуры будущего учителя // В сборнике: Закономерности и тенденции инновационного развития общества. сборник статей Международной научно-практической конференции: в 6 частях. – 2017. – С. 75-77.

6. Соловьева О.А. Использование информационных технологий в процессе совершенствования иноязычных грамматических навыков у учащихся старших // Заграничные языки у Республики Беларусь. – 2018. – №3. – С. 30-34.

7. Федоров А.В. Медиаобразование будущих педагогов. – Таганрог: Кучма, 2005. – 314 с.

8. Potter W.J. Media Literacy. 9th edition. – Thousand Oaks, London: Sage Publication, 2019. – 544 p.

9. Huber S. iPads in the Classroom – A Development of a Taxonomy for the Use of tablets in school. – Norderstedt, 2012. –109 p.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗЕТ ЕТЕТІН БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ МІНДЕТТЕРІ, ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Қ.С. Тебенова

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

А.А. Демесинова

№4 арайы мектеп-интернаты, Қарағанды қаласы

Аннотация. Мақалада ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға (ЕББҚ) шет тілін оқыту міндеттері, тенденциялар мен жаңа мүмкіндіктері тақырыбына жан-жақты талдау жасалынған. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды әлеуметтендіру, ортаға бейімдеу барысында ағылшын тілі пәнінің алатын орны қарастырылып, ЕББҚ білім алушыларға шетел тілін оқытудың жаңа мүмкіндіктері көрсетілді.

Кілтті сөздер: тенденция, диграф, оқыту міндеттері, жаңа мүмкіндіктер, әдістемелік қағида, тілдік құрылым.

Аннотация. В статье проведен всесторонний анализ темы задач, тенденций и новых возможностей обучения иностранному языку обучающихся с особыми образовательными потребностями. В ходе социализации, адаптации к среде обучающихся, нуждающихся в образовании, было рассмотрено место предмета английский язык, продемонстрированы новые возможности обучения иностранному языку обучающихся ООП.

Ключевые слова: тенденции, диграфы, задачи обучения, новые возможности, методический принцип, языковая структура.

Annotation. The article provides a comprehensive analysis of the topic of tasks, trends and new opportunities for teaching a foreign language to students with special educational needs. In the course of socialization, adaptation to the environment of students in need of education, the place of the subject English was considered, new opportunities for teaching a foreign language to students of the SEN were demonstrated.

Keywords: trend, digraph, training tasks, new opportunities, methodological principle, language structure.

Бүгінгі таңда Қазақстанның дүниежүзілік білім кеңістігіне ену қажеттілігі көтеріліп отырған кезеңде білім беру мәселесін, әдіс-тәсілдерді инновациялық үрдістермен алмастырып, білім беру тенденцияларын меңгеру арқылы жалпы білім сапасын арттыру көзделген. XX ғасырдың басында Ж.Аймауытов: «Сабақ беру – жай үйреншікті нәрсе емес, ол – жаңадан жаңаны табатын нәрсе» деген екен.

Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында білім алушылардың ерекшеліктерін ескере отырып оқытуда қолдануға болатын жаңа мүмкіндіктер, тенденциялары және шетел тілін үйретудің жаңа бағыттары қарастырылады. Іс-тәжірибе мен зерттеу нәтижесі көрсеткендей білім алушыға қолайлы орта қалыптастыра отырып бейімдеп, әлеуметтендіруге көмектесу – білім беру ұйымдарының басты міндеті. Ерекше білім беруді қажет (ЕББҚ) ететін білім алушыларды әлеуметтендіру, ортаға бейімдеу барысында ағылшын тілі пәнінің алатын орны зор.

Білім беру ұйымының негізгі міндеті – болашақ түлекті жан-жақты еркін дамыту.

Мектеп жасындағы ПДТ білім алушылардың ақыл-ой белсенділігі танымдық белсенділіктің төмендеуімен, нақтылығымен, стереотиптік шешімдерге бейімділігімен және сәйкессіздігімен сипатталады. Мұндай білім алушылардың ағылшын тілі сабағында табысты оқу және білімді игеру үшін жағдай жасау қажет.

Ағылшын тілі сабағында келесі әдістемелік қағидалар қамтылуы керек:

- тілдік ортаға ену;
- қызметтің өзгеруін қамтамасыз ету;
- мұғалімнің кіріспе сөздерін, сөз тіркестерін басқа тілдік құрылымдарды қайталау;

- қарастырылған материалды үнемі қайталау;
- сабақ барысында білім алушылардың жеке басын және олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту [1];

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды оқытудағы басты мақсат – білім алушыларды әлеуметтендіру болса, негізгі міндеттері жағымды қасиеттерді дамыту, өзін және өзгені дұрыс бағалауды қалыптастыру, әр түрлі жағдайларда білім алушылардың мінез-құлқындағы танымдық қасиеттің рөлін арттыру. Білім беру процесінде алға қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін, білім алушылардың қызығушылығын үнемі арттырып отыру қажет. Осы кезде білім беру процесіндегі АКТ маңызды рөл атқарады.

Ақпараттық технологиялар мұғалімнің құралдар арсеналын кеңейтеді, дамытушылық және түзетушілік тапсырмаларды орындау үшін көмектеседі. Компьютерлік оқытуға тән дидактиканың негізгі, нормативтік қағидаттарын бөліп көрсетуге болады:

- көрнекілік және теориялық ойлауды дамыту қағидаты;
- оқушылардың саналылық және шығармашылық белсенділік қағидаты;
- қол жетімділік және мүмкін болатын қиындық қағидаты;
- оқушылардың жеке ерекшеліктерін есепке алу және оқытудың ұжымдық сипаты қағидаты.

Білім алушылардың арнайы оқыту құралы ретінде компьютердің артықшылығы:

- білім алушыларды олар үшін қиын қызмет түрлеріне ынталандыру;
- күрделі және тікелей бақылаудан жасырылған таным объектілерінің пәндік мазмұнын бірінен екіншісіне еркін ауыса отырып, кез келген қажетті белгі нысандарында модельдеу;
- бір пәндік мазмұнды көрнекі түрде және сөйлеу арқылы дәйекті ғана емес, сонымен қатар параллель модельдеуді жүзеге асыру, бір тәсілден екіншісіне өту;
- білім алушылардың топтық және жеке іс-әрекетінің өнімді түрлерін модельдеу (жобалау, эксперимент, болжау, жіктеу және т. б.);
- нақты және кейінге қалдырылған уақыт режимінде білім алушының өз іс-әрекетін талдауы үшін қосымша көрнекі динамикалық тіректерді енгізу;
- топтық оқыту жағдайында нәтижелі жеке қызмет мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- арнайы оқытуды сапалы дараландыру мүмкіндіктерін кеңейту.

Ұлы ұстаз Мағжан Жұмабаевтың «Баланы өз күшіне сендіріп үйрету керек», деген ұлағатты сөзін әрқашан ұстаз жадында ұстауы керек. Білім алушылардың психо-физикалық ерекшеліктерін ескере отырып сабақта қолданылатын стратегияларды, тиімді технологияларды өзіміз құрастырамыз.

Әр сабақта көздеген мақсатқа жету үшін, сабақта білім алушыларда аффирмация, мотивация сөздермен жағымды көңіл күйді қалыптастырамыз. Әр сабақта білім алушылардың сөйлеу тілін дамыту мақсатында «Calendar» әдісін құрастырдық. Яғни дәсүрлі сұрақ жауаптан көрі сыныптағы кезекші білім алушы аптаның қай күні, күн, ай, ауа райын жыл мезгілін айтып сәйкесін постерге жабыстырады. (сур. 1).

Сурет 1. «Calendar» әдісі

Сабақта өткен тақырып, жаңа сөздер білім алушылардың естерінде ұзақ уақыт сақталу үшін әр түрлі, тақырыпқа сай көрнекіліктер, таратпа материалдар дайындаймыз. Жаңа сөздерді бекіту үшін тақырыпқа сай «Puzzle» әдісі арқылы білім алушылар сурет пен сөзді құрап шығуы керек, осылайша білім алушылардың есте сақтау қабілеті жақсарады. Бастауыш сыныпқа осы әдіс арқылы бас әріп пен кіші әріпті табуға сәйкестендіруде қолданамыз (сур. 2). «Puzzle» әдісі сонымен қатар зат есімнің жекеше және көпше түрін оқығанда, осылай жаңа бағытта пазл құрастыру арқылы білім алушылардың тіл білуге қызықтырудың тағы бір әдісі. (сур. 3).

Сурет 2. «Puzzle» әдісі

Сурет 3. «Puzzle» әдісі зат есімнің жекеше және көпше түрін ажырату үшін

Сонымен қатар диграфтарды оқытуды «Postman» әдісі арқылы жүзеге асырамыз. Почта қорабына сәйкес диграфтарды енгізеді. Әр сөзді білім алушы қорапқа оқып, әріптерге спеллинг жасағаннан кейін бірақ сала алады. (сур. 4).

Сурет 4. «Postman» әдісі

Мысалы, «School uniforms» тақырыбында «Mysterions cloths» әдісі бойынша мата қиындыларын таратып, білім алушыларды жаңа тақырыптың матамен байланысы бар екенін сипап, сезу қасиеттері арқылы ұйымдастыруға болады. (сур. 5).

Сурет 5. «Mysterions cloths» әдісі

Тағы бір мысал «Healthy bodies» тақырыбында «Long life vitamins» стратегиясы бойынша білім алушыларға өткізілетін жаңа тақырыпты алдын ала болжап, ұйымдастыруға болады.

Мысалы: «Ruler» әдісі білім алушылар бір – біріне қарама-қарсы тұрады, мұғалім «Мен саған сенемін...» деп жазылған парақты ынталандыру сөзімен жалғастырып бір оқушыға табыстайды. Сызғыш бойымен тұрған барлық білім алушы өз ынталандыру сөзін ағылшын тілінде айтып шығады. Мысалы: Мен саған сенемін, сен ақылдысың... (сур. 6).

Сурет 6. «Ruler» әдісі

Бұл жерде осындай стратегияларды ойдан шығаруымыздың басты мақсаты, білім алушылардың психо-физикалық ерекшеліктерін ескере отырып, сабақ басынан аяғына дейін тақырыпқа деген қызығушылықтарын арттыру, яғни сабақтың ұйымдастыру кезеңінен білім алушылар жаңа тақырыпты іштей болжап, қабылдай бастайды.

Білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуда, жоғарыда айтылғандай баланы өз күшіне сендіруге үйрету үшін топта жұмыс жасауға баулимыз. Топқа бөлуде, оқыту стратегияларын үнемі жаңа тақырыппен байланысты құрастырып отырамыз.

Мысалы: «School uniforms» тақырыбында «Needle and thread» әдісін қолданамыз (сур. 7).

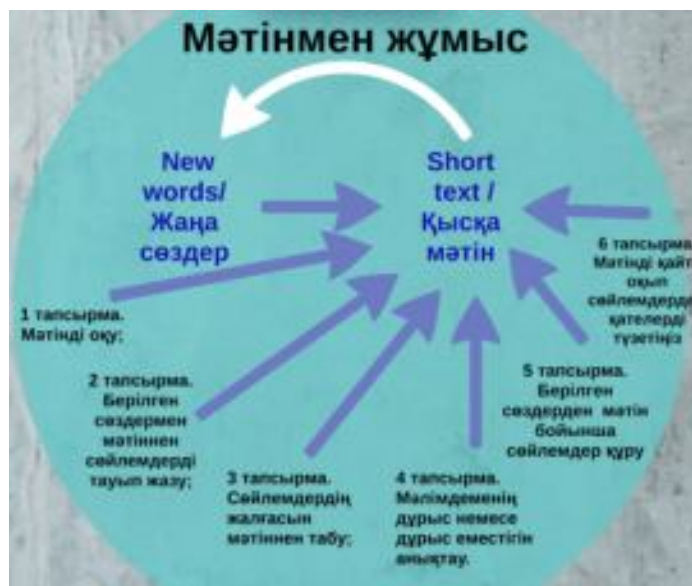

Сурет 7. «Needle and thread» әдісі

Бұл әдісті жұптық жұмыс жасау мақсатында құрастырдық. Білім алушылардың қолдарына ине, екінші топқа жіп таратамыз. Қолдарында жіптері бар білім алушылар өзіне ұнаған инеге барып сабақталады. Бұл жерде білім алушылардың қауіпсіздігі ескеріледі. Ине қағаздан жасалады. Білім алушылар осылай екі топқа бөлінеді. Бұл әдіс білім алушыларға өте қатты ұнайды.

Біздің білім алушылардың психо-физикалық ерекшеліктерін ескеріп, ағылшын тілінде тілдік құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында жоғары сынып оқушыларымен тақырыпқа сай жаңа сөздерді есте сақтаудың жеңіл жолдарын іздестірдік, бірнеше жұмыс түрлерін істеу нәтижесінде, балалардың есте сақтау қабілетін жақсартуға, жұмыстан жалықтырмайтын тапсырмалар жиынтығын құрастырдық. Бұл жерде стандартты форматтан ауытқуға тура келді. Жаңа тақырып бойынша жаңа вокабулярды балалардың есте сақтауы үшін, келесі схема бойынша жұмыс тізбегін құрастырдық.

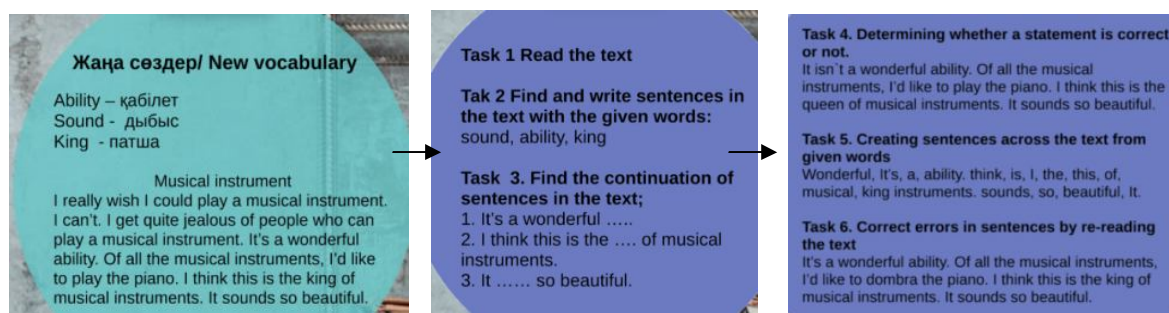
- жаңа сөздер
 - Қысқа мәтін
 - 1 тапсырма. Мәтінді оқу;
 - 2 тапсырма. Берілген сөздермен мәтіннен сөйлемдерді тауып жазу;
 - 3 тапсырма. Сөйлемдердің жалғасын мәтіннен табу;
 - 4 тапсырма. Мәлімдеменің дұрыс немесе дұрыс еместігін анықтау.
 - 5 тапсырма. Берілген сөздерден мәтін бойынша сөйлемдер құру
 - 6 тапсырма. Мәтінді қайта оқып сөйлемдердегі қателерді түзетіңіз
- (сурет 8).

Сурет 8. Мәтінмен жұмыс тізбегі

Осы тізбек бойынша жұмыс істеу барысында әр түрлі жаттығу орындайды, бірақ түпкі мақсат, білім алушылар тапсырма орындау барысында мәтінге қайта – қайта оралып, әр тапсырманы орындауда

жаңа сөздермен жұмыс істейді. Сабақ соңына білім алушылар сабақта өткен жаңа сөздерді оқылуын, аудармасын біледі. (сурет 9).

Сурет 9/ Мәтінмен жұмысқа мысал

Осылайша алты тапсырмадан тұратын тізбектелген оңай тапсырмалар жиынтығын орындау барысында, білім алушы жадында жаңа сөздерді еріксіз сақтайды, мәтінді меңгереді.

Осындай жұмыс мөлшерін орындауда білім алушылар тез жалығып қалмас үшін, қызықты әуенді, ырғақты сергіту сәттерін өткізіп отырамыз. Сергіту сәттерінде балалар сүйіп тыңдайтын, әндерді аламыз. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар сабақ барысында, денсаулықтарына байланысты тез шаршап қалады. Әр сабақта қызықты сергіту сәтін өткізу міндет болып табылады.

Әр сабақты білім алушыларды қызықтырып, сабаққа деген қызығушылығын арттыру мақсатында инновациялық технологияларға жүгінуге тырысамыз. Сабақ тақырыбын бекіту кезеңінде интербелсенді тақтаның көмегімен, «QR», «Жанды сурет», Kahoot.com., және т.б. қолдану арқылы білім алушылармен кері байланыс жасалады. Сонымен қатар, әр сабақта білім алушыларды жалықтырып алмас үшін тақырыпқа сай көрнекіліктерді таратпа материалдардан бөлек, электронды әр түрлі онлайн тақырыпқа сай презентация көмегімен сабақтарымызды түрлендіріп отырамыз. Атап айтқанда, презентацияларды Prezi.com., Canva.com., PowerPointinBase сияқты программаларда дайындаймыз.

Қорыта келе, Ахмет Байтұрсынұлы өз заманында «Адамға тіл, құлақ қандай керек болса...., білім де сондай керек» деп бекер айтпаған болар. Біздің ұстаз ретінде басты міндетіміз ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға сабақ жоспарын тиімді құрастырып, жаңа заман талабына сай сабақ өткізу. Ол үшін сабақтың құрылымы, сабақта қолданылатын тапсырмалар, таратпа материалдыр, ЕББҚ білім алушылардың психо-физикалық ерекшеліктерін ескеріп құрастырылуы керек. АКТ-ның көмегімен өткізілген сабақтар білім алушыларды жалықтырмай, сабаққа деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Обучение английскому языку детей с задержкой психического развития (ЗПР) | Статья на тему: | Образовательная социальная сеть (nsportal.ru)
2. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка. – М.: Глосса-Пресс, 2010.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ САКРАЛЬНЫХ ОБЪЕКТОВ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Д.К. Жунусова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Бұл ғылыми жұмыстың мақсаты-Павлодар облысының киелі нысандарының мысалында оқытудың интерактивті әдістерінің тиімділігі мен қолданылуын зерттеу. Интерактивті оқыту әдістері студенттерге материалды түсінуді тереңдетуге және оқу процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік беретін мәдени, тарихи және діни артефактілерді зерттеудің жаңа тәсілін ұсынады. Бұл жұмыста оқытудың интерактивті әдістерінің негізгі принциптері мен қолданылуы қарастырылады, сондай-ақ Павлодар облысының киелі нысандарының мысалында жүргізілген зерттеу нәтижелері ұсынылады. Алынған нәтижелер осы салада оқытудың интерактивті әдістерін қолданудың тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: интерактивті оқыту, жаңғырту, қасиетті нысандар, тарихты зерттеу.

Аннотация. Цель данной научной работы – исследовать эффективность и применимость интерактивных методов обучения на примере сакральных объектов Павлодарской области. Интерактивные методы обучения предлагают новый подход к исследованию культурных, исторических и религиозных артефактов, позволяя студентам углубить свое понимание материала и активно участвовать в процессе обучения. В данной работе будут рассмотрены основные принципы и применение интерактивных методов обучения, а также представлены результаты исследования, проведенного на примере сакральных объектов Павлодарской области. Полученные результаты позволяют сделать выводы о эффективности использования интерактивных методов обучения в данной области.

Ключевые слова: интерактивное обучение, модернизация, сакральные объекты, изучение истории.

Annotation. The purpose of this scientific work is to investigate the effectiveness and applicability of interactive teaching methods on the example of sacred objects of the Pavlodar region. Interactive teaching methods offer a new approach to the study of cultural, historical and religious artifacts, allowing students to deepen their understanding of the material and actively participate in the learning process. In this paper, the basic principles and application of interactive teaching methods will be considered, as well as the results of a study conducted on the example of sacred objects of the Pavlodar region will be presented. The results obtained allow us to draw conclusions about the effectiveness of using interactive teaching methods in this area.

Keywords: interactive learning, modernization, sacred objects, history studying.

Сакральные объекты являются непреходящими символами истории и культуры народов. Важность сохранения и изучения таких объектов трудно переоценить, поскольку они являются ключевым компонентом национального наследия и способствуют формированию культурной идентичности общества. В связи с этим, эффективные методы обучения, которые помогают студентам лучше понять и усвоить информацию о сакральных объектах, являются неотъемлемой частью образовательного процесса. В настоящей работе рассмотрены интерактивные методы обучения и их применение на примере сакральных объектов Павлодарской области.

Сакральные объекты играют важную роль в истории Павлодарской области. Они являются свидетелями исторических событий, а также отражают духовный и культурный развитие области.

В Павлодарской области существуют различные типы сакральных объектов, такие как православные храмы, мечети, католические церкви, мавзолеи и другие. Каждый из них имеет свою уникальную историю и культурную ценность. Многие сакральные объекты области имеют старинную архитектуру и представляют историческую ценность.

Также в области находятся различные православные храмы и мечети, являющиеся центрами религиозной жизни верующих [1]. Они отличаются своей архитектурой и внешним видом, отражая как древнюю культуру, так и современный стиль. Некоторые храмы и мечети имеют историческую ценность и являются популярными туристическими достопримечательностями.

В Павлодарской области также расположены несколько католических церквей. Они представляют собой важные религиозные центры для католиков в регионе и имеют свою историческую и культурную ценность.

В области находятся мавзолеи, которые служат местами погребения и памятниками известным историческим личностям и правителям. Они являются важными историческими и культурными объектами и привлекают внимание многих туристов [2].

В Павлодарской области также можно найти алтари и святыни, которые представляют собой места поклонения и духовного общения. Они могут быть связаны с конкретными религиозными традициями или народными верованиями, и играют важную роль в религиозной практике и культуре области.

В природных ландшафтах Павлодарской области также можно найти культовые камни и места поклонения, которые имеют свою религиозную и мистическую значимость. Эти места часто связаны с народными верованиями, а также представляют собой уникальные природные объекты [3].

Сакральные объекты также отражают многонациональный и религиозный характер области. В Павлодарской области множество народов

и конфессий сосуществуют и формируют уникальный культурный и религиозный мозаику региона. Сакральные объекты являются выражением этого разнообразия и символами толерантности и сопричастности различных вероисповеданий.

Сохранение и изучение сакральных объектов имеет большое значение для понимания истории и культуры Павлодарской области. Они помогают нам осознать наше прошлое, уважать и сохранять традиции предков и формировать наше собственное идентичность. Богатство и разнообразие сакральных объектов области являются важным культурным наследием, которое следует сохранять и передавать будущим поколениям.

Интерактивные методы обучения – это подходы к обучению, которые активно включают учащихся в учебный процесс, стимулируют их активность и вовлеченность, а также способствуют пониманию и запоминанию материала. В изучении истории интерактивные методы играют особую роль, так как позволяют учащимся напрямую взаимодействовать с материалом прошлого и развивать навыки исследования и анализа.

Использование интерактивных методов обучения при изучении сакральных объектов может значительно обогатить учебный процесс и помочь учащимся глубже понять и оценить историю и культурное значение этих объектов. Примеры интерактивных методов обучения, которые могут быть применены в изучении истории сакральных объектов Павлодарской области [4, с. 5]:

1. Историческая реконструкция: Учащиеся могут провести ролевую игру, где каждому будет поручено играть персонажа, связанного с определенным сакральным объектом. Они могут исследовать историю объекта, его связь с религиозными или культурными обычаями, а также оценить его значение для местного сообщества. Во время игры учащиеся могут задавать вопросы, обмениваться мнениями и обсуждать свои впечатления.

2. Экскурсии и полевые исследования: Организация экскурсий и полевых исследований к сакральным объектам позволяет учащимся изучать их напрямую. Учащиеся могут посетить храмы, мечети, мавзолеи и другие объекты, где им будет предложено ознакомиться с архитектурой, историей и духовными практиками связанными с этими объектами. Они могут задавать вопросы гидам, собирать информацию из первоисточников и делать свои наблюдения. После посещения, можно организовать обсуждение увиденного и сделать выводы о важности данных объектов.

3. Создание мультимедийных презентаций: Учащиеся могут использовать интерактивные технологии, чтобы создать мультимедийные презентации о сакральных объектах, иллюстрирующие их историю, архитектуру и религиозные или культурные значения. Они могут использовать фотографии, видео, аудио комментарии, виртуальные туры и другие средства, чтобы визуально и информативно представить объекты.

Презентации могут быть представлены другим учащимся или широкой аудитории, что позволит распространить знания о сакральных объектах.

4. Исследование первоисточников: Учащиеся могут изучать первоисточники, связанные с сакральными объектами, такие как древние тексты, карты, рукописи и архивные материалы. Они могут анализировать эти источники, раскрывая информацию о происхождении, развитии и значении объектов. Это поможет им развить навыки исследования и анализа, а также лучше понять исторический и культурный контекст сакральных объектов.

Применение интерактивных методов обучения в изучении истории позволяет сделать учебный процесс более интересным, целостным и вовлекающим. Они помогают учащимся не только запомнить факты и даты, но и развить навыки исторического мышления, критического анализа и коммуникации. Кроме того, интерактивные методы обучения способствуют более глубокому пониманию истории и стимулируют интерес к изучению прошлого [4, с. 6].

С развитием информационных технологий и виртуальной реальности появилось множество методов для расширения зоны интерактивного обучения. Новые технологии могут помочь в построении виртуальных маршрутов, экскурсий, моделей и др. методов обучения. Например, с помощью VR можно создавать виртуальные среды, которые позволяют учащимся совершать виртуальные экскурсии в различные места, включая музеи, исторические места и культурные достопримечательности. Учащиеся могут исследовать объекты и окружающую среду, а также получать дополнительную информацию и объяснения в режиме реального времени.

Используя информационные технологии, можно создавать интерактивные модели сакральных объектов, которые учащиеся могут исследовать и манипулировать в виртуальной среде. Они могут углубиться в детали строения, конструкции, искусства и архитектуры этих объектов, а также изучить их значение и значение с разных ракурсов.

Создание симуляторов с использованием игровых технологий позволяет учащимся воспроизводить практические навыки и ситуации, связанные с сакральными объектами. Например, учащиеся могут практиковать ритуалы, обряды и молитвы, или сыграть роль архитектора при проектировании нового сакрального здания [5, с. 45].

Использование виртуальных образовательных игр позволяет учащимся активно участвовать в обучении и взаимодействовать с сакральными объектами в игровой форме. Они могут решать головоломки, генерировать исследовательские вопросы или участвовать в тестах для проверки своих знаний.

Сакральные объекты в Павлодарской области являются важным историческим и культурным наследием. Использование интерактивных методов обучения способствует более глубокому изучению этих объектов и

повышению интереса учащихся к своей истории и культуре региона. Применение разнообразных интерактивных методов, таких как экскурсии, игры и виртуальные туры, помогает стимулировать активность и вовлеченность учащихся, делая образовательный процесс интересным и запоминающимся.

Список использованных источников

1. Байзакова Г. В список «Сакральных мест Казахстана» в Павлодарской области добавили еще два объекта // Электронный ресурс www.inform.kz. Дата обращения 10.09.2023 г.
2. Майсеит Ч. Сакральное богатство Прииртышья // Электронный ресурс <https://el.kz> Дата обращения 10.09.2023 г.
3. Раздел «Сакральные места» // Электронный ресурс <https://pavon.kz/> Дата обращения 10.09.2023 г.
4. Егшатын Марина Ивановна, Титова Елена Равилевна Интерактивные методы обучения // Евразийский научный журнал. 2022. №6.
5. Besnoy, Kevin D, Lane W. Clarke, High-Tech Teaching Success! A Step-by-Step Guide to Using Innovative Technology in Your Classroom, Prufrock Press, Inc. October 1, 2009.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.А. Калиева

«Ақсу қаласының №8 орта мектебі» КММ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының бастауыш білім беру жүйесіндегі тәрбиенің өзекті мәселелері келтірілген. Тәрбие мәселелерін педагогика ғылымы мен тәжірибиесінің көптеген көрнекті қайраткерлері әзірледі. Қазіргі кезеңде білім беру жүйелері көпұлтты қоғамдағы біртұтас тәрбие процесін этнопедагогизациялау тұжырымдамасын ескере отырып құрылады. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу қазіргі білім беруді модернизациялаудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Тәрбие қоғам алға қойған мақсаттарға сәйкес оқушыларды ұйымдасқан, мақсатты қалыптастыру ретінде қарастырылады.

Кілтті сөздер: мектеп оқушылары, этнопедагогика, этномәдени тәрбие, тәрбие жүйесі, әдет-ғұрыптар.

Аннотация. В статье представлены актуальные проблемы воспитания в системе начального образования Республики Казахстан. Вопросы воспитания разрабатывали многие видные деятели педагогической науки и практики. На современном этапе воспитательные системы строятся с учетом концепции этнопедагогизации целостного процесса воспитания в многонациональном обществе. Воспитание младших школьников рассматривается как важный фактор модернизации современного воспитания. Воспитание рассматривается как организованное, целенаправленное формирование школьников в соответствии с целями, поставленными обществом.

Ключевые слова: школьники, этнопедагогика, этнокультурное воспитание, система воспитания, традиции.

Annotation. The article presents the actual problems of education in the primary education system of the Republic of Kazakhstan. The issues of education were developed by many prominent figures of pedagogical science and practice. At the present stage, educational systems are being built taking into account the concept of ethnopedagogization of the integral process of education in a multinational society. The upbringing of younger schoolchildren is considered as an important factor in the modernization of modern education. Education is considered as an organized, purposeful formation of schoolchildren in accordance with the goals set by society.

Keywords: schoolchildren, ethnopedagogy, ethno-cultural education, education system, traditions.

Тәрбие-бұл тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің арнайы ұйымдас-тырылған, басқарылатын және бақыланатын өзара әрекеті, оның түпкі мақсаты қоғамға қажетті және пайдалы тұлғаны қалыптастыру [2].

Тәрбиенің маңызды құрамдас бөлігі-этномәдени тәрбие. «Этно-мәдени тәрбие» категориясы интегративті және философия, педагогика, психология, әлеуметтану және т. б. зерттеу пәні болып табылады.

«Этномәдени тәрбие» ұғымының мәні педагогика тұрғысынан адамзат қоғамының білім беру жүйесіне жүктелген, оның этникалық өзіндік санасын қалыптастыру, тұлғаның рухани-адамгершілік әлеуеті мен қасиеттерін жаңғырту, басқа халықтар мен мәдениеттерді құрметтеуге тәрбиелеу мақсатында халықтың рухани мәдениеті мен ұлттық ерекшеліктерінің сабақтастығы мен көбеюін сақтауға бағытталған функциясы ретінде бағаланады [3].

Этномәдени тәрбие мазмұнының негізі-көпмәдениетті тұлғаны тәрбиелеу, жеке тұлғаны өзінің бастапқы мәдениетімен сәйкестендіру және басқа мәдениеттерді игеру үшін жағдай жасау, мәдениеттер диалогына бағдарлау, оларды өзара байыту.

Зерттеу мақсаты

Мақаланың мақсаты: Қазақстан Республикасында бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудің өзекті мәселелерін анықтау болып табылады. Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу пәні ретінде Қазақстан Республикасының бастауыш білім беру жүйесіндегі тәрбиенің ерекшеліктерін зерделеу болып табылады.

Зерттеу әдісі: Қазақстан Республикасының нормативтік құжаттарын, ғылыми әдебиеттерді, атап айтқанда психологтар мен педагогтардың еңбектерін талдау болды.

Қазақстан Республикасында этнопедагогикалық ойды дамыту мәселелерімен Ж.Ж. Наурызбай [6], Қ.Ж. Қожахметова [5], С. Ұзақбаева, А. Айтпаева [11] және т. б. ғалымдар айналысты.

Ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің әртүрлілігі адамзат өркениетінің жетістіктерімен таныстырудағы Елеулі айырмашылықтармен толықтырылады. Өмір салтына діни орта, тарихи өткен, тілдік ерекшеліктер, басқа ұлттармен және ұлттармен байланыстың даму дәрежесі әсер етеді. Ерекшелік күнделікті өмірде, үй шаруашылығының

стилінде, киімде, ыдыс-аяқта, отбасылық қатынастарда көрінеді. Әр ұлт, ұлт және этникалық топ ішіндегі және олардың арасындағы әлеуметтік байланыстардың алуан түрлілігі ұлттық ұлтаралық қатынастардың әр түрлі реңктерін, түрлері мен формаларын қалыптастырды.

Барлық этноәлеуметтік қауымдастықтардың болуы этникалық ерекшеліктердің берілу механизміне тікелей байланысты. Әрбір этнос өзінің тарихи дамуы барысында осындай тетікті әзірледі-ол осы этнос үшін құнды білімдерді, дағдыларды, жеке қасиеттерді мақсатты түрде жаңғыртуға арналған этнопедагогика болып табылады [3]. Халықтық педагогиканың ерекшелігі-көптеген ғасырлар бойы оның әртүрлі аймақтардағы эволюциясы көпұлтты қоғам аясында болды. Демек, халықтың ұлттық дәстүрлеріне, оның мәдениетіне, ұлттық-этникалық салт-дәстүрлеріне, әдет-ғұрыптарына, әдет-ғұрыптарына, әдет-ғұрыптарына сүйене отырып, өскелең ұрпақты тәрбиелеуді көздейтін этнопедагогикалық тәсілді тәрбие қызметінде қолдану заңды болады [4].

Этникалық менталитет функционалды, ол қоғамның рухани саласының жағдайына, оның жеке құрылымдық элементтеріне әсер етеді. Қоғамның рухани-адамгершілік саласы, әсіресе оқушылар үнемі дамып отырады, іс жүзінде пайда болады. Бұл көп қабатты, бірнеше деңгейде және жаңа білім алу, қарым-қатынас, қарым-қатынас, ақпарат алмасу, белгілі бір қажеттіліктерді қанағаттандыру және т.б. бұл процесте этномәдени тәрбие маңызды рөл атқара алады.

Этномәдени тәрбиенің мақсаты-балалардың өмірдің мәнін түсінуі және бала кезінен өмірлік ұстанымын дамыту. Этномәдени тәрбие этникалық менталитеттің ерекшелігін ескере отырып, өз кезегінде этникалық менталитеттің генезисіне әсер еткен жағдайда ғана құрылуы және тиімді болуы мүмкін. Этникалық құбылыстың табиғи-биологиялық бастаулары емес, оның бағытталған, әлеуметтік, мәдени құрамдас бөліктері этностың эволюциясын қамтамасыз етеді [3]. Этномәдени тәрбие өзара байланысты екі мақсатты жүзеге асыруға бағытталған: этникалық сәйкестендіру және жалпы мәдени ұлттық интеграция.

Отбасы жас ұрпақтың ұлттық мәдениетіне, тіліне, өз халқымен сәйкестендіруге деген қажеттілігін қалыптастыру арнасы болып табылады. Ол туған өлкенің тарихына, өз халқының рухани адамгершілік құндылықтарына, ұлттық дәстүрлерге әлемдік мәдениеттің бір бөлігі ретінде азаматтық көзқарасты тәрбиелейді. Отбасының рухани ортасы-балалардың жеке басының дамуына және олардың кейінгі тағдырына әсер ететін күшті фактор. Отбасындағы мәдениетті жандандырудың барлық субъектілерінің қызметінің мақсаты-бала мен жасөспірімде мәдени және жеке құндылықтармен сипатталатын интегративті тұлға сапасы ретінде осы сөздің жоғары мағынасында интеллектуалдылықты қалыптастыру; ойлаудың диалектикасы шындықты тану мен түрлендірудің үнемі әрекет ететін әдісі мен құралы ретінде; интеллектуалды шығармашылық пен жалпы адамзаттық идеалдарға саналы түрде қызмет

етудің өзін-өзі бағалауы; жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауы [4]. Этно-мәдени бірегейліктің жай-күйіне халық құрған әлеуметтік-мәдени сала арқылы қол жеткізіледі, оған отбасы, білім беру мекемелері, ұлттық-мәдени орталықтар және т. б. жатады.

Этномәдени кеңістік, бір жағынан, этномәдени білім берудің қажетті шарты, екінші жағынан, оның жекелеген элементтері, ең алдымен, этномәдени білім беруді жаңғыртатын қоғамның әлеуметтік-мәдени институттары. Этномәдени білім беру кеңістігі-бұл отбасы, ана мектебі, мектепке дейінгі балалар мекемелері, мектептер, ұлттық-мәдени орталықтар, үйірмелер және т.б. құрылымдық жағынан ол екі органикалық өзара байланысты бөліктен тұрады: институционалдық (білім беру мекемелері), бейресми (отбасында оқыту және тәрбиелеу, достар, көршілер шеңберіндегі қарым-қатынас және т. б.) [4].

Этномәдени тәрбиеде музыканың әлеуметтік маңызы ерекше. Халық музыкалық шығармашылығы халықтың болмысының ерекше саласы ретінде, этностың табиғатын, оның әлемді эмоционалды, сенсорлық қабылдауын бейнелейтін моральдық, эстетикалық көзқарастарын бейнелеудің көркемдік формасы ретінде адамдардың жас ұрпағын дамыған және білімді ересек әлемге енгізу үшін қолданылды. Ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейін оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарын таңдау әлеуметтік тұрғыдан анықталды. Музыкалық халық шығармашылығы, тәрбие процесінде адамгершілік және эстетикалық функциядан басқа, этникалық дүниетанымның, этникалық сипаттың трансляторына айналды, ұлттық қоғамдық мұраттардың қалыптасуына ықпал етті, ұлттық генофондты сақтау үшін маңызды міндеттерді шешті: ұлттық өзін-өзі тануды арттыру, ұлттық дүниетанымды, ұлттық музыкалық тілді және ұлттық музыкалық дәстүрлерді сақтау [9].

Халықтық музыкалық шығармашылықты пайдалану негізінде этноөңірлік ерекшелікті ескере отырып, тәрбие жүйесін құру және бастауыш сынып оқушыларының өмірінің әртүрлі формаларына халықтық педагогика құралдарын енгізу бастауыш мектепте біртұтас тәрбие процесін құруға мүмкіндік береді, бұл өскелең ұрпақты әлеуметтендіру мен дараландырудың маңызды функцияларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді [9].

Осылайша, этномәдени тәрбие білім беру процесіне туған халықтық мәдениетті, мінез-құлықтың әлеуметтік нормаларын, рухани-адамгершілік құндылықтарды енгізумен; басқа халықтардың мәдени жетістіктерімен танысумен; балалардың халықтық мәдениетке деген қызығушылығын дамыту, әртүрлі ұлт өкілдеріне достық қарым-қатынас орнату мақсатында халықтық тәрбие тәжірибесін қолданумен анықталады. Этномәдени тәрбие негіздері бірнеше бағытта қалыптасады: ақпараттық қанықтыру (әртүрлі халықтардың салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары туралы білім алу, халық шығармашылығы шығармаларының жанрлық әртүрлілігін игеру); эмоционалды-шығармашылық әсер (ақпараттық

қанықтыру процесінде этникалық құндылықтарға қызығушылық қана емес, сонымен қатар дүниетаным, сенсорлық қабылдау, шығармашылық мүмкіндіктерді дамытуға деген ұмтылыс пайда болады); коммуникативті бағыт (көпмәдениетті әлемді игеру процесінде оны түсіну ғана емес, көпмәдениетті қарым-қатынастың нормалары мен стандарттары қалыптасады, ұлтаралық қақтығыстарға кедергі туындайды және басқа халықтар мен мәдениеттерге төзімділік дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Антология педагогической мысли Казахстана / Сост. К.Б. Жарикбаев, С.К. Калиев. – Алматы: Рауан, 1995. – 512 с.
2. Бабанский Ю.К. Педагогика: Курс лекций. – М.: Просвещение, 1988.
3. Бережнова Л.Н. Этнопедагогика. – М.: Академия, 2007.
4. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – М.: Академия, 1999.
5. Кожаметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. Алматы: Ғылым, 1998. – 316 с.
6. Наурызбай Ж.Ж. Этнокультурное образование. – Алматы: Ғылым, 1997. – 69 с.
7. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азбуковни, 1999. – 613 с.
8. Педагогический энциклопедический словарь / Под редакцией Б.М. Бим-Бад. – М.: Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 2002. – 528 с.
9. Поштарева Т.В. Особенности образования в этнически разнообразной среде // Среднее профессиональное образование. – 2008. – № 6. – С. 59.
10. Сейтжанов З. Айтыс. – Алматы: Аруна. – 10 с.

ОЙЫН МОДЕЛЬДЕУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ МӘДЕНИАРАЛЫҚ СӨЙЛЕМ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛПЫСТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

А.Қ. Қайратова
МШТА-21

Аннотация. Оқу сабақтарының қолданыстағы жүйесі оқу бағдарламаларын жаңғырту және күрделендіру жағдайында жоғары білімге қойылатын талаптардың артуына толық жауап бермейді, бұл педагогикалық қызметтің өнімділігін арттыруға ықпал ететін оқытудың инновациялық әдістерін іздеу қажеттілігін анықтайды. Ойын модельдеу ғылыми таным әдісі ретінде шет тілдерін оқытудың заманауи әдістемесінде кеңінен қолданылады және студенттер арасындағы өзара мәдени-коммуникативті әрекеттесуін қамтиды. Осылайша, мақаланың мақсаты – ойын модельдеу арқылы студенттердің ағылшын тілінде мәдениаралық сөйлем қабілеттерін қалпыстастыру мәселесін зерттеу. Зерттеу объектісі – студенттердің мәдениаралық сөйлем қабілеттерін қалпыстастыру процесі.

Кілтті сөздер: ойын модельдеу, сөйлеу, диалог, коммуникативті ойын, мәдениетаралық қарым-қатынас, ағылшын тілі.

Аннотация. Существующая система учебных занятий в условиях модернизации и усложнения учебных программ не в полной мере отвечает повышению требо-

ваний к высшему образованию, что обуславливает необходимость поиска инновационных методов обучения, способствующих повышению производительности педагогической деятельности. Игровое моделирование как метод научного познания широко используется в современной методике обучения иностранным языкам и включает в себя культурно-коммуникативное взаимодействие между учащимися. Таким образом, цель статьи – изучить проблему формирования межкультурных речевых способностей учащихся на английском языке посредством игрового моделирования. Объектом исследования является процесс формирования межкультурных коммуникативных способностей учащихся.

Ключевые слова: игровое моделирование, речь, диалог, коммуникативная игра, межкультурное общение, английский язык.

Annotation. The existing system of training sessions in the conditions of modernization and complication of curricula does not fully meet the increasing requirements for higher education, which necessitates the search for innovative teaching methods that contribute to improving the productivity of pedagogical activity. Game modeling as a method of scientific cognition is widely used in modern methods of teaching foreign languages and includes cultural and communicative interaction between students. Thus, the purpose of the article is to study the problem of the formation of intercultural speech abilities of students in English through game modeling. The object of the study is the process of formation of intercultural communicative abilities of students.

Keywords: game modeling, speech, dialogue, communicative game, intercultural communication, English.

Тиімді мәдениетаралық қарым-қатынас қабілеті қазіргі жаһанданған әлемде маңызды бола түсуде. Бұл әсіресе маңызды салалардың бірі-ағылшын тіліндегі мәдениетаралық қарым-қатынасты қамтиды. Дегенмен, көптеген студенттер әртүрлі мәдениеттердегі адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау үшін қажетті сөйлеу дағдыларын дамытуда қиындықтарға тап болады. Дәл осы жерде ойын модельдеу студенттердің мәдениетаралық сөйлеу дағдыларын дамытуда шешуші рөл атқара алады.

Н.Ю. Шилованың айтуынша, ойын модельдеу-бұл пайдаланушыларға белгілі бір дағдыларды үйренуге және дамытуға мүмкіндік беретін виртуалды немесе имитациялық орталарды құру процесі [1]. Мәдениетаралық сөйлеу дағдылары контекстінде ойын модельдеу студенттер мәдени шекаралар арқылы тиімді қарым-қатынас жасау қабілеттерін қолдана алатын және дамыта алатын еліктеу ортасын құруды білдіреді. Мұндай модельдеу рөлдік ойындардан виртуалды шындыққа дейін әртүрлі формада болуы мүмкін. Мәдениетаралық сөйлеу дағдыларын дамыту үшін ойын модельдеуін қолданудың басты артықшылықтарының бірі-бұл студенттерге қауіпсіз және бақыланатын ортада жаттығуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе қателесуден немесе басқаларды ренжітуден қорқып, нақты мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысудан тартынатын студенттер үшін өте маңызды болуы мүмкін. Студенттерге тәжірибе мен эксперимент үшін қауіпсіз кеңістік беру арқылы ойын модельдеу олардың өзіне деген сенімділігін арттыруға және

мәдениетаралық қарым-қатынасқа деген алаңдаушылығын азайтуға көмектеседі [2].

Ойын модельдеу студенттерге қарым-қатынас дағдылары туралы дереу кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Көптеген жағдайларда студенттер олардың қарым-қатынасына әсер ететін мәдени нормалар немесе үміттер туралы білмеуі мүмкін. Ойын модельдеуімен студенттер нақты уақыт режимінде өздерінің қарым-қатынас стилі, тонусы және дене тілі туралы кері байланыс ала алады, бұл оларға көзқарастарын реттеуге және мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ оқушылардың мәдениетаралық сөйлеу дағдыларын дамыту үшін пайдалануға болатын ойын модельдеу құралдары мен платформаларының кең ауқымы бар. Мысалы, тәрбиешілер виртуалды ойын тренажерлерін мәдениетаралық қарым-қатынастың нақты сценарийлерін имитациялайтын иммерсивті тәжірибе жасау үшін пайдалана алады. Немесе олар студенттерге мәдени айырмашылықтарды шарлау және мәдени шекаралар арқылы тиімді қарым-қатынас жасау қабілетін дамытуға көмектесу үшін онлайн рөлдік ойындарды пайдалана алады. Студенттердің мәдениетаралық сөйлеу қабілеттерін қалыптастыру құралы ретінде ойын модельдеудің дидактикалық мүмкіндіктері орасан зор:

- идеялар мен ұсыныстарды білдіру қабілетін дамыту;
- әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасау дағдыларын жетілдіру;
- сұрақтарға өздігінен жауап беру және ерекше жағдайларды шешу қабілетін пысықтау;
- жиналған идеяларды елестету;
- мәдениетаралық өзара іс-қимыл дағдыларын дамыту;
- коммуникативті ақыл-ойды дамыту мүмкіндігі;
- психологиялық пластиканы дамыту;
- нақты өмірлік жағдайларда бағдарлау қабілетін дамыту;
- өмірге белсенді көзқарасты дамыту және алға қойылған мақсатқа ұмтылу.

Формадағы ойын әрекеті студенттерді біртіндеп имитациялық іс-әрекетке қосу және олардың қызығушылықтары мен танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы олардың рефлексивті дамуына ықпал етеді. Студенттерге сөйлеу қарым-қатынасының көптеген жағдайларында ағылшын тілін еркін меңгеруді қамтамасыз ететін ауызша және сөйлеу дағдыларын меңгеру міндеті жүктеледі, сонымен қатар тілдік құралдарды дұрыс емес және жеткіліксіз пайдаланудың жекелеген жағдайларына, сондай-ақ мәдениетаралық қарым-қатынасқа кедергі келтіруі мүмкін еркін сөйлеудің жеткіліксіздігіне жол беріледі. Университеттің оқу процесінде студенттердің мәдениетаралық сөйлеу қабілеттерін дамыту өзара байланысты педагогикалық жағдайларды сақтауда тиімді екенін атап өтеміз, олардың ішінде негізгілері:

– тұлғалық-белсенділік және тұлғалық-бағдарланған тәсілдердің ережелерін ескере отырып, оқыту процесін ұйымдастыру және жүзеге асыру;

– оқу процесінде ойын модельдеуін қосу [3].

Сөйлеу әрекетінің салыстырмалы түрде тәуелсіз түрі бола отырып, сөйлеу әрқашан ынталы, белсенді мақсатты процесті білдіреді, бұл қарым-қатынас мақсатына жету үшін сұхбаттасушының бастамашыл сөйлеу әрекетін қамтамасыз етеді. Сөйлеу студенттердің коммуникативті құзыреттілігін білдіреді және адамның әртүрлі ортада шарлау қабілетіне байланысты сөйлеу мінез-құлық бағдарламаларын таңдау, жүзеге асыру қабілеті ретінде түсініледі. Өз кезегінде студенттің мәдениетаралық құзыреттілігі оның қарым-қатынас басталғанға дейін және қарым-қатынас кезінде пайда болатын тақырыпты, міндеттерді және коммуникативті көзқарастарды ескере отырып, жағдайды бағалау қабілетіне байланысты.

Студенттердің мәдениетаралық сөйлеу қабілеттерін дамыту сананың барлық салаларын, тұлғаның барлық компоненттерін барынша қосу жағдайында болуы қажет. Ойын әдісі осыған ұмтылады. Сөйлеуді үйренудегі жағымсыз эмоциялар мен қиындықтарды азайту үшін мұғалім мейірімділік пен сенім атмосферасын құрып, сөйлеу дағдыларын игеруге деген ынтаны арттыруы керек. Ағылшын тілін оқытудағы ойын сәттері коммуникативті-сөйлеу қабілетінің қалыптасуына көп ықпал етеді, оның сипаттамасы толық автоматты. Табиғаты стереотиптік сөйлеу дағдыларынан айырмашылығы, мәдениетаралық сөйлеу қабілеттері шығармашылық сипатқа ие. Ойын барысында психологиялық жайлылықпен үйлесетін қолайлы жағдайдың арқасында үлкен әсерге қол жеткізуге болады. Коммуникативтік іс-шараны өткізудің бастапқы нүктесі-нақты өмірлік жағдай, яғни модельдеу сипаты.

Мұғалімнің ойын модельдеудегі ұстанымы статикалық емес, тек ойын ұсынуға, төрешілікке, қорытындылауға ғана емес, сонымен қатар оқу процесінің көрінуіне барынша ықпал ететін динамикалық рөл. Ойын ортасы мұғалім мен студенттердің тиімді өзара әрекеттесуінсіз және олардың қарым-қатынасынсыз жұмыс істемейді. Осылайша, ойын ортасы ынтымақтастыққа, оқушының белсенділігін ынталандыруға, оған психологиялық қауіпсіздік сезімін қамтамасыз етуге, сәттілік жағдайын жасауға негізделген тұлғаға бағытталған өзара әрекеттесуді қамтиды. Оны пайдалану әр оқушының жеке басына байланысты ойын материалының түрін таңдау мүмкіндігіне байланысты:

- оның мүдделері;
- бейімділік;
- қажеттіліктер;
- білім, білік;
- ойында өзіне ыңғайлы позицияны алу мүмкіндігі.

Сөйлеуді үйрену кезінде ойын модельдеу арқылы пайда болатын динамикалық жағдай рөлдік серіктестер арасындағы белгісіз қатынастардың, ақпараттық сәйкессіздіктің, жанжалды жағдайдың, жаңа іздеу қажеттілігінің, қол жеткізілуі керек мақсаттың болуын болжайды. Тиісінше, динамикалық жағдайдың әдістемелік мәнін оқу ынталандыруы ретінде анықтауға болады. Студенттердің мәдениетаралық сөйлеу қабілеттерін қалыптастыруда ойын модельдеуін қолданудың тиімділігін анықтайтын келесі жағымды аспектілерді бөліп көрсетуге болады:

– барлық студенттер сөйлеу процесіне қатысады және тең дәрежеде қатысады, мұғалім сөйлеу өзара әрекеттесуінің әртүрлі формаларын бағыттайды және модельдейді;

– студенттердің мотивация деңгейі өте жоғары;

– ойын модельдеуі студенттердің сөйлеу деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді [4].

Ойын модельдеу оқушының сөйлеу қажеттілігі мен ішкі тілегін ынталандырады, сөйлеу мотивін ынталандыратын жағдайлар модельденеді. Жеке бағдарлау сөйлеуді оқытудың тиімділігін арттырады, өйткені интеллектуалды және танымдық қабілеттерден басқа, эмоциялар оқу процесіне де қатысады. Рөлдік ойында тілдік материалды игеру кезінде ассоциативті база кеңейеді, өйткені оқу сөйлеу жағдайы театр пьесаларының түріне сәйкес құрылады. Әрбір көшірменің артында имитацияланған шындықтың сегменті ойластырылған. Оқу ынтымақтастығы мен серіктестік қалыптасуда. Өйткені, оның орындалуы жолдастардың реакцияларын ескере отырып, бір-біріне көмектесуі қажет студенттер тобын қамтиды. Нәтижесінде, лингвистикалық дайындығы әлсіз студенттер ұялшақтықты жеңе алады және уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай енеді. Яғни рөлдік ойынның тәрбиелік мәні бар. Реинкарнация психологиялық диапазонды кеңейтуге, басқа адамдарды түсінуге, қарым-қатынас кезінде психологиялық кедергілерді жоюға ықпал етеді.

Практикалық, білім беру және білім беру қатынастарында үлкен мүмкіндіктерге ие бола отырып, интерактивті әдіс ретінде ойын модельдеу қарым-қатынас саласын кеңейтуге ықпал етеді. Ойын репродуктивті және жаттығу жаттығуларында тілдік материалды алдын-ала игеруді және білім алушыларға мәлімдеменің мазмұндық жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамытуды қамтиды. Сондықтан ойынға тақырып бойынша жұмыстың барлық кезеңдерінде лайықты орын беруі керек.

Кешенді педагогикалық ойынды модельдеу бірқатар міндеттерді талап етеді: ойынның оңтайлы сапасын қамтамасыз ететін және оған енгізілген педагогикалық міндеттерді жүзеге асыратын барлық компоненттердің осындай байланыстар жүйесін құруды [5]. Әрине, мұндай ойынды модельдеу оның мазмұнына, мақсаттылығына, құру мен енгізудің психологиялық-педагогикалық негіздеріне негізделген. Сондай-ақ шарттардың ішінде мыналарды бөліп көрсеткен жөн:

- студенттердің кәсіби-педагогикалық сөйлеу және жалпы сөйлеу мәдениеті бойынша негізгі талаптарды білуі;
- әр қатысушының өз сөйлеу дағдыларының сапалық деңгейі туралы ақпаратты меңгеруі;
- студенттердің ойында сөйлеу дағдыларын игеруге жеке көзқарасының болуы;
- үш блокта орналастырылған сөйлеу дағдыларын қалыптастыру кезеңділігі;
- ойынның екіжақты сипатын модельдеу кезіндегі есеп;
- ойын барысында студенттердің мәдениетаралық сөйлеу әрекетін педагогикалық үйлестіру мен түзетудің болуы.

Тілдік ойындарды мұғалімдер берілген тақырып шегінде сөйлей білуді үйренгісі келетін студенттермен жұмыс істеу үшін қолдана алады. Мысалы, «Халықаралық конференцияда» тілдік ойын. Мақсаты: оқушылардың мәдениетаралық сөйлеу қабілеттерін дамыту. Орындау формасы: топтық жұмыс. Көрнекілік материал: әр түрлі елдердің жалауларының суреттері. Өткізу әдістемесі: студенттер халықаралық конференцияда өздерін таныстырады. Олар әртүрлі елдердің өкілдері. Жеребе бойынша тартылған құсбелгі олар ұсынуы керек елді білдіреді. Оқыту процесі: ел туралы, оның астанасы туралы айтып беру, сіз елге қалай келуге болатындығын көре аласыз (пойыз, паропход, ұшақ). Бұл ойын әр ұлттың өз мәдениетімен, өз елімен, тілімен, ұлттық құндылықтарымен мақтанатынына сенімділікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, студенттердің ағылшын тілінде мәдениетаралық сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мәселесін ойын модельдеу арқылы тиімді шешуге болатындығын атап өткен жөн. Студенттер өздерінің қарым-қатынас дағдыларын қолдана алатын және тәжірибе жасай алатын қауіпсіз, бақыланатын ортаны құру арқылы ойын модельдеу олардың өзіне деген сенімділігін арттыруға және мәдениетаралық қарым-қатынасқа деген алаңдаушылығын азайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, дереу кері байланыс пен құралдар, платформалардың кең тандауын қамтамасыз ете отырып, ойын модельдеу студенттерге мәдени шекаралар арқылы тиімді қарым-қатынас жасау үшін қажетті нақты дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шилова Н.Ю. (2017). Методические аспекты использования игрового моделирования в процессе формирования межкультурных речевых способностей студентов // Вестник КазНУ. Серия Филологическая. – 3(321). – 162-167.
2. Алпысбаев А. (2020). Ойын технологиялары арқылы ағылшын тілін оқыту контекстіндегі мәдениетаралық байланыс // Жоғары оқу орындарының жаңалықтары. Әлеуметтік ғылымдар. – 2(4). – 27-37.
3. Шокетова, Г.К. (2018). Развитие межкультурной компетенции студентов в процессе обучения английскому языку с использованием игровых технологий // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 4(38). – 124-128.

4. Мейрамов Н.М. (2020). Студенттердің мәдениетаралық сөйлеу қабілеттерін қалыптастырудағы ойын технологиялары // Білім беру технологиялары және қоғам. – 23(1). – 198-203.

5. Шумбасова, А.Н. (2019). Игровое моделирование как средство развития межкультурной коммуникации в обучении английскому языку // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Образование, языки, лингвистика. – 19(1). – 94-99.

АУТИС БАЛАЛАР ТУРАЛЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

А.Б. Рахимжанова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада аутист баланың дамуының мәнін түсінудің теориялық негіздері талданады, ерте балалық аутизмі бар балаға психоәлеуметтік көмектің негізгі бағыттары және осындай топтағы балалардың әлеуметтік бейімделуі қарастырылады. Мақалада ерте балалық аутизмі бар балалардың дамуы мен әлеуметтенуіне және олардың тәрбиесі мен білім алуына ерекше назар аударылады. Әлеуметтік жұмыс негіздері және бағыттары көрсетілген.

Кілтті сөздер: аутизм, ерте балалық аутизм, әлеуметтену, әлеуметтік бейімделу, аутист бала.

Соңғы уақытта қалыптасқан экономикалық және әлеуметтік жағдайлар халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарының өкілдеріне ерекше назар аударуды талап етеді, олардың арасында мүгедек балалар ең осал топтардың бірі болып табылады. Балалардың мүгедектігі проблемасының даму динамикасын талдау адамзаттың дені сау балалар ортасында физикалық ақаулары, патофизиологиялық синдромдары, психоәлеуметтік бұзылыстары бар балаларды реинтеграциялау қажеттілігін нақты түсінуге жақындағанын көрсетеді.

Баланың табысты дамуы, оның тәрбиесі, білім алуы, әлеуметтік бейімделуі және қоғамға интеграциялау үшін жаңа тәсілдерді негіздеу және оңтайлы жағдайлар жасау ерекше маңызды болып табылады. «Мүгедектік» ұғымы әрбір баланың әлеуметтік қорғалуына, оның қоғамдағы мүдделерінің басымдылығын бекітуде конституциялық құқығын жүзеге асыратын биопсихоәлеуметтік категория ретінде қарастырылады.

Бұл әлеуметтік мәселенің өткірлігі әлеуметтік институттардың өзара әрекеттесуі мен өзара әсерінің үздіксіз процесі ретінде жүйені қалыптастырудың мақсаттылығы, олардың жұмысын әлеуметтенуге, әлеуметтік бейімделуге және мүгедектігі бар баланың әлеуметтік қабілеттерінің дамуын қамтамасыз етуге бағыттау туралы айтуды талап етеді.

Ерте балалық аутизмі бар балалардың дамуы мен әлеуметтенуіндегі биологиялық және әлеуметтік факторлардың бірлігі әлеуметтік бейім-

делу процесіне баланың айналасында болып жатқан процестерді барабар қабылдаудың қиындықтарымен байланысты ерекше белгілерді береді, оның санасы оқу, ойын және еңбек процесіне белсенді қатысады.

Аутист баланың дамуының мәнін түсінудегі әлеуметтік жұмыстың теориялық негіздері, бұл мәселеге медициналық-әлеуметтік көзқарасты негіздеуге Л.С. Выготский үлкен үлес қосты. Ол аутист баланың жеке басының даму ерекшелігіне толық анықтама берді, оның көзқарасы бойынша биологиялық, әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық факторлардың өзара әрекеттесу процесінде қалыптасады. Ол ұйымдастырылған әсердің мағынасын тұлғаның дамуына көмектесуден көрді. Л.С. Выготскийдің тұжырымдауынша, дені сау, әсер етпейтін бейімділіктердің үлкен резервінің болуы, дефективтіліктің психикалық қызметтің әртүрлі аспектілеріне біркелкі емес (тереңдік тұрғысынан) таралуы әлеуметтік бейімделу мен оңалту үшін үлкен мүмкіндіктер ашатынын және белгілі бір қолайлы жағдайларда, ересектердің қолдауымен әлеуметтік қорғау мен білім беру мүмкіндіктерін белсенді пайдалану кезінде одан әрі дамуға мүмкіндік береді. Дәл осы жағдайларда ол баланың жасырын перспективалық мүмкіндіктерін жақын даму аймағы деп атады. Сонымен қатар, Л.С. Выготский бастапқы және қайталама ақаулар ұғымын баламен ойын, оқу және басқа да іс-шараларда түзету және тәрбие жұмысының жүйесін құрудың негізі ретінде тұжырымдады (біріншілік ақыл-ой кемістігінің материалдық негізімен байланысты, екіншілік-патологиялық дамудың салдарынан әлеуметтік ортада ақыл-есі кем бала алатын ерекше жағдайдың өнімі) [1, б. 8].

Түзету жұмыстарының мәні мен әдістерін мұндай түсіну әлеуметтік оңалтудың қазіргі түсінігіне өте жақын. Л.С. Выготский компенсация мәселелеріндегі идеализмді сынайды, атап айтқанда, ағзаның өзінде бар ақауларға байланысты өмірге қатысуға кедергілерді жоюға тырысатын күштер қозғалады деген пікір.

Психикалық ауру – бұл танымдық, әлеуметтік функциялардың қалыптасуына теріс әсер ететін және қарым-қатынас пен мінез-құлықтың бұзылуында көрінетін тұлғаның және эмоционалды-еріктік саланың көптеген бұзылыстарын белгілеу үшін қолданылатын жалпы қабылданған ұғым. Ол эмоционалды реакциялардың теңгерімсіздігімен, сөйлеуді түсінбеуімен, қарым-қатынастың бұзылуымен, сондай-ақ әлеуметтік ортаға бейімделудің бұрмаланған көрінісімен, әдеттегі жағдайлар өзгерген кезде декомпенсацияға бейімділікпен сипатталады. Балалардағы психикалық дамудың ерекше ауытқуы – ерте балалық аутизм – баланың дамуының жалпы бұзылуы, ол біркелкі емес және ішінара сипатталады. Нәтижесінде дәрі-дәрмекпен емдеу қажеттілігі емес, баланы арнайы әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру және оны оқыту мен тәрбиелеу, дамуды уақтылы және дұрыс түзету үшін арнайы жағдайлар жасау қажет.

Біздің елімізде мүмкіндігі шектеулі адамдарды арнайы мекемелерде ұстау дәстүрлі. Бұл тәсіл қазіргі уақытта әлемдік қоғамдастықтың үлкен сынына ұшырауда. Ақыл-ой кемістігі бар немесе дамудың басқа патологиясы бар адамдардың өмір сүру сапасының әлеуметтік көрсеткіші кез-келген адамның даму психофизиологиялық ерекшеліктеріне қарамастан өмір сүру сапасын анықтайтын факторлар жиынтығы болуы мүмкін. Мұндай факторларға мыналар жатады:

– денсаулық (салауатты өмір салты ережелерін білу және оларды іске асыру);

– материалдық әл-ауқат;

– кәсіптік оқыту, жұмыс, шығармашылық (тұрмыстық және өндірістік еңбекке практикалық дайындық);

– байланысқа бейімділік (туыстық қатынастарды және байланыстардың дербестігін сақтай білу);

– әлеуметтік қауіпсіздік (қоғамдық орындарда, өз үйінде, төтенше жағдайларда қауіпсіздік нормаларын білу және орындау);

– қоғамдық өмірге тікелей қатысу, қоғамдағы өз орнын анықтау (өзінің әлеуметтік рөлін түсіну және оны адамдардың әртүрлі топтарымен өзара әрекеттесуге дайын болу);

– моральдық негіздер, әлеуметтік маңыздылық (өз сезімдерін, басқа адамдардың эмоцияларын түсіну, өз эмоцияларын басқара білу және оларды вербалды және вербалды емес тәсілдермен барабар білдіру).

Осылайша, әлеуметтік жұмыстың пәнаралық, интегративті және кешенді сипаты баланың әлеуметтік жұмыс істеу қабілетін жақсартуға немесе қалпына келтіруге және қоғамда осы мақсатқа жетуге, балалардың, әсіресе мүгедектердің әлеуетті мүмкіндіктерін ашуға жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік жұмыс маманының кәсіби жұмыс процесі бірнеше кезеңнен тұрады:

– баланың өмір сүру жағдайларын зерттеу және талдау;

– сүйемелдеу күнделігін ресімдеу;

– балалар мен мүгедектерге атаулы әлеуметтік көмек жүйесін қалыптастыру;

– балаларды әлеуметтік оңалту және бейімдеу бойынша мамандардың күш-жігерін үйлестіру, балаға жанама көмек ретінде отбасылармен жұмыс.

Әлеуметтік жұмыс маманының қызметінде келесі бағыттарды бөлуге болады:

– ерте балалық аутизмі бар баланы тәрбиелеп отырған отбасына әлеуметтік көмек;

– ата-аналармен және осындай баламен айналысатын басқа мамандармен профилактикалық психоәлеуметтік жұмыс («психоәлеуметтік» ұғымы әлеуметтік және психологиялық мәселелерді де, бір-бірін

толықтыратын және мәселелерді шешудің жолдары мен тәсілдерін көрсететін өзара әрекеттесу формалары мен әдістерін де анықтайды);

– аутист баламен жеке жұмыс.

Аутист балаларды тәрбиелеп отырған отбасына, балаларға және ата-аналарға әлеуметтік көмек көрсету орталықтарының көмегі: профилактикалық әлеуметтік жұмыс тәрбиелік іс-әрекеттен немесе білім беруден тұрады. Бұл жұмыстың мысалы ретінде ата-аналарға арналған мектептерде немесе арнайы орталықтарда осы аурудың ерекшеліктері туралы ақпарат пен әңгімелерді келтіруге болады.

Балаларды тәрбиелеудегі ең бастысы – өзін-өзі күтуге, ойынға дайындық және одан шығу кезеңіндегі мінез-құлыққа үйрету, сондай-ақ баланың өмірін арнайы ұйымдастыру, мұнда күнделікті рәсімдердің барлық элементтері ұсақ-түйекке дейін ойластырылуы керек. Орталықтарда ата-аналардың кездесулерін жиі өткізу қажет, онда олар бала тәрбиесін оңтайландыру, эмоционалды қолдау және баламен бірге алға ұмтылу тәжірибесімен бөліседі.

Баламен мектепте де, сабақтан тыс жерлерде сабақтарды өткізу жұмыстың негізгі бөлігі болып табылады. Әлеуметтік және қоғамдық өмірге бейімделу үшін (коммуникативтік дағдыларды дамыту; оқуға дайындық; баланың жан-жақты дамуы; тұрғылықты жеріне байланысты жеке тәрбие бағдарламалары; сүйемелдеу жұмыстары; медициналық көмек көрсету; аутист балалармен жұмыс істеуге отбасы мүшелерін дайындау және т.б) сабақтарда жағдайлар жасалуы керек.

Көрнекті ғалымдар В.В. Лебединский және О.С. Никольская осындай балалармен аффективті байланысты қалпына келтірудің бірыңғай тәсілінің ережелерін тұжырымдады:

– бастапқыда қысым мен тікелей өңдеу болмауы керек;

– алғашқы байланыстар бала үшін оның белсенділігі аясында тиісті деңгейде ұйымдастырылуы керек;

– өзіңіздің оң валенттілігіңізді сақтауыңыз керек;

– баланың әдеттегі ләззаттарын әртараптандыру керек, оларды өз қуанышымен жұқтыру арқылы күшейту керек;

– баланың аффективті байланысқа деген қажеттілігін мәжбүрлеудің қажеті жоқ;

– ересек адам жағдайдың оң аффективті орталығына айналған кезде, баланың байланыс қажеттілігін бекіткеннен кейін ғана байланыс формаларын қиындата бастауға болады;

– күрделілік тек қолданыстағы формалардың құрылымына жаңа бөлшектерді енгізу арқылы жүзеге асырылады;

– контактілерді мөлшерлеу маңызды;

– аффективті байланысқа қол жеткізген кезде бала сенімдірек болады, оны жақындарымен жанжалдан қорғау керек;

– байланыс орнаған сайын оның назары біртіндеп процеске бағытталады, осылайша бірлескен байланыс нәтижелеріне сенімділік пайда болады [2, б. 27].

Мұндай балалармен жұмыс жасаудағы ең маңызды нәрсе – ата-аналармен қарым-қатынас, ол ерте балалық шақтағы дамудың барлық ерекшеліктерін анықтай алады, ең алдымен баланың дағдылары мен икемділіктерін, сүйіспеншілігі мен әдеттері. Әртүрлі жағдайларда және баланың әртүрлі бейімділіктерін, оның коммуникативті және қимыл-қозғалыс ерекшеліктерін, ойын мүмкіндіктерін, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларының даму деңгейі мен бағдарламалардың әлеуметтік құрылымдарын білу кезінде ол ең оң нәтиже беретінін байқау маңызды.

Аутист балалардың әлеуметтік тәрбиесі олардың мінез-құлық түріне байланысты құрылады. Ресейлік ғалымдар мен психологтар төрт мінез-құлық тобын ажыратады. О.С. Никольскаяның классификациясы бойынша олар келесі факторлармен анықталады: психофизикалық бұзылулардың ауырлығы мен тереңдігі, мүмкіндігінше ерте диагностика, белсенді даму ортасы, ата-аналардың бірлескен терапевт ретінде белсенді жұмысына қосылуы [3, б. 36].

Ерте балалық аутизмі бар балаларды әлеуметтік оналту саласындағы әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктерінің бірі – баланың күнделікті мінез-құлықта тәуелсіздігі мен дербестігін қалыптастыруға бағытталған мінез-құлық терапиясын қолдану. Мінез-құлық терапиясы аясында оперантты оқыту және бағдарлама бойынша оқыту бөлінеді, оның негізінде жеке операцияларды пысықтау арқылы әлеуметтік-тұрмыстық мінез-құлықты оқыту, содан кейін оларды біріктіру [4]. Оқытудың бірінші кезеңінде баланың тапсырмаға назар аудару және ересек адамның ұсыныстарын орындау қабілетін қалыптастыруға ерекше назар аударылады, содан кейін кез-келген бірлескен іс-әрекеттің немесе жеке жұмыстың алдында дайындық петициясы жасала бастайды. Орындалатын іс-әрекеттің құрылымын белгілейтін сыртқы ортаны визуалды ұйымдастыру арқылы аутист баланы әлеуметтік-тұрмыстық бейімдеуге үйрету баланы белгілі бір тапсырма жағдайында ұстайды. Бірінші назар баланың өз орнында қалу және тапсырмаға назар аудару қабілетін қалыптастыруға аударылады.

Соңғы жылдары мүгедек балаларға көмек көрсету мәселелері бойынша практикалық әлеуметтік жұмыс, арнайы педагогика және психология бойынша зерттеулер саны артып келеді. Сонымен бірге, ерте балалық аутизмі бар баланы бейімдеу жүйесінің құрылымы мен мазмұны стационарлық және жартылай стационарлық мекемелер мен халықты әлеуметтік қорғау ұйымдарының практикалық қызметінде өзінің теориялық және практикалық растауын табады. Ерте аутизмі бар және мүмкіндігі шектеулі балалар дені сау балалардың ережелеріне бейімделмей, өз шарттарымен қоғамға біріктірілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский, Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский. – Санкт-Петербург : Союз, 1997. – 224 с.
2. Лебединская К.С., Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Дети с нарушениями общения – М.: Просвещение, 1989. – 389 с.
3. Никольская О.С. Аутичный ребенок. Пути помощи / О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг. – М.: Теревинф, 1997. – 125 с.
4. Детский аутизм : Хрестоматия : учебное пособие для студентов высш. и сред. пед., психол. и мед. учеб. заведений / Ин-т спец. педагогики и психологии. Междунар. ун-т семьи и ребенка им. Р. Валленберга; [Сост. Л.М. Шипицына]. – 2 изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Дидактика Плюс, 2001. – 365, [2] с.

ТІЛ САБАҒЫНДА АКТ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЗИЯНЫ

Жанболат Назерке, Разыбек Бағдана
ҚТӘ-41

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі тандағы АКТ-ны тіл сабақтарында пайдалану жолдары, және оның пайдасы мен зияны сияқты мәселелер қарастырылған. Мақаланы оқи отырып, жаңа технологиялардың білім саласындағы орны туралы тереңірек ақпарат алуға болады. Көптеген мәселелер айтылғанымен, шешімін таппай жатады. Мақала осы мәселелерге үңіліп, шешімдерін іздейді. Тіл сабағында АКТ-ны тиімді қолданудың жаңа тәсілдерін көрсетіп қана қоймай, оны қалай жүзеге асыруға болатынын нақты мысалдармен көрсетеді. Негізгі өзекті мәселе – оқушылар мен студенттердің АКТ арқылы сабаққа қызығушылығын оята отырып, зияндарымен күресу. Оларға сабақ барысында дамыта оқыту әдісін қолдану және тиімділіктері қарастырылған.

Кілтті сөздер: АКТ, Google Forms, Prezi.com, kahoot, canva, quizizz flippity, classtime, әдіс-тәсіл.

Аннотация. В этой статье рассматриваются современные способы использования ИКТ на уроках казахского языка, а также такие вопросы, как его польза и вред. Читая статью, можно получить более подробную информацию о месте новых технологий в сфере образования. Многие проблемы, хотя и озвучены, остаются нерешенными. Статья углубляется в эти проблемы и ищет решения. На уроке языка не только покажут новые способы эффективного использования ИКТ, но и покажут на конкретных примерах, как его можно реализовать. Основной актуальной проблемой является борьба с вредом, пробуждая интерес учащихся и учащихся к занятиям посредством ИКТ. К ним относятся использование развивающего метода обучения во время занятий и эффективность.

Ключевые слова: ИКТ, Google Forms, Prezi.com, kahoot, canva, quizizz flippity, classtime.

Annotation. This article discusses ways to use modern ICT in language lessons, as well as its benefits and harms. Reading the article, you can get more in-depth information about the place of new technologies in the field of Education. Many problems are voiced, but remain unresolved. The article delves into these issues and looks for solutions. In a language lesson, it not only shows new ways to effectively use ICT, but also shows with

specific examples how it can be implemented. The main problem is to combat the harm of students and students by stimulating their interest in the lesson through ICT. They are provided with the use and effectiveness of the developmental learning method during the lesson.

Keywords: ICT, Google Forms, Prezi.catfish, kahoot, canva, quiz flippity, classtime, method-approach.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар немесе АКТ. Бұл тіркес ХХІ ғасырдағы адам үшін нені білдіреді? Білім беру саласының дамуының қазіргі кезеңі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және ғаламдық интернет ұсынатын мүмкіндіктерді пайдаланумен байланысты. М.А. Бовтенко «Ақпараттық технологиялар біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналып, оқу-тәрбие процесіне белсенді түрде еніп отыр» деп атап көрсетеді [1]. Еліміздің білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде, жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу.

Қазіргі заманның даму қарқыны мұғалімдер шығармашылығын жаңаша, ғылыми-зерттеу бағытында құруды талап етеді. АКТ-ны қолдану оқушылар мен мұғалім жұмысын ұйымдастыруда кең мүмкіндіктерге ие, оқытудың әдістерін кеңінен әрі сапалы қолдануға мүмкіндік береді. Ендеше, ақпараттық технологияны сабақта қолдану оқушының іс-әрекетін, жұмысын түрлендіруге көмектеседі, зейінін белсендіреді, жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін жоғарылатады деуге болады. Ақпараттық технология арқылы жасалатын тапсырмалар уақытты, шығынды үнемдеуге көмектесе отырып оқушылардың өз білімін бағалауға үйретеді. Ең бастысы, оқушылардың өзіндік білім алуын қамтамасыз етіп, әр түрлі білім көздерінен негізгісін бөліп алу, тауып алу дағдыларын дамытады. Әрбір оқушының білім деңгейін талапқа сай көтеру үшін озық әдістемелік технологиялар қажет. Сол жаңа озық әдістемелік технологиялармен қаруланған, заман талабына сай оқытудың жаңа әдістерін, яғни ақпараттық-коммуникациялық технологияларды толық меңгерген педагог қана білім алушының сапалы білім алуына мүмкіндік жасайды.

Қазіргі мұғалім АКТ-ның жағымды қасиеттерін ескеріп, оларды өзінің кәсіби қызметінде қолдана білуі керек. АКТ құралдарын оқытудың жаңа формалары ретінде сауатты қолдану арқылы дидактикалық сипаттағы бірқатар маңызды мәселелерді шешуге болады:

- Ең алдымен, оқыту процесін жетілдіруге қол жеткізу;
- Оқушылардың өзіндік жұмыс деңгейін, өзін-өзі даярлау тиімділігін едәуір арттыру;
- Оқушыны ғылыми-зерттеу, іздеу қызметі бағытында оқыту процесін жандандыру;

- Оқушының оқуға деген ынтасын қалыптастыруға әсер ету;
- Өткен материалды қайталау және бекіту;
- Материалды ойын түрінде игеретін әртүрлі оқу жағдайларын жасау;

- Ақпараттың әр түрін хабарлау және ақпаратты іріктеу және жүйелеу бойынша дағдыларды қалыптастыру және т. б. [3, 9]

Алайда, таяқтың екі ұшы болатыны бәрімізге аян. Осы тұста, жаңа технологиялардың пайдалы тұсынан бөлек, зияны да кем емес екенін айта өткен жөн.

Кез-келген зат немесе құбылыс сияқты, АКТ-ның да кемшілігі бар. Оларды оқытудың барлық түрлерінде қолдану бірқатар жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін:

- Оқушының физиологиялық жағдайы мен денсаулығының нашарлауы (балалардың тұрақсыз психикасы оқушылардың компьютеріне тәуелділікке әкеледі, бұл олардың денсаулығына әсер етеді);

- Бірқатар психологиялық-педагогикалық мәселелер (сүзілмеген ақпарат балаға психологиялық зиян келтіреді);

- Оқушының сөйлеу белсенділігінің төмендеуі (бұл әсіресе ашық және қашықтықтан оқыту формаларына тән), нәтижесінде оқушының өз ойларын тұжырымдау және айту тәжірибесі жеткіліксіз. Соңғы психологиялық зерттеулерге сәйкес, белсенді сөйлеу тәжірибесінің ұзақ уақыт болмауы ойлау процестеріне, соның ішінде тәуелсіз ойлау процестеріне теріс әсер етеді;

- Оқытудың шамадан тыс даралануы нәтижесінде тапшы болатын білім беру процесіне қатысушылар арасындағы жанды диалогтық қарым-қатынастың болмауы.

- Мұғалімге қойылатын талаптардың артуы (көптеген оқушылардың үйде заманауи техникасы бар, сонымен бірге мұғалімдердің саны өте көп, тіпті АКТ саласында минималды білімі жоқ);

- Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына екі себеп кедергі келтіреді: дайын өнімді алуға мүмкіндік беретін көптеген CD және онлайн эсселер;

- Жобалау қызметінің технологиясын пән мұғалімдері толық игерген жоқ;

- Оқушылар мен мұғалімдердің ақпараттық мәдениеті төмен;

Қазіргі мектептегі сабақтарда АКТ-ны қолданбай өткізу мүмкін емес, бірақ оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесінде АКТ қолдану мүмкіндіктерін реттейтін санитарлық ережелер мен нормаларды сақтау қажеттілігіне ерекше назар аударған жөн.

Тікелей компьютермен сабақтардың үздіксіз ұзақтығы аспауы тиіс:

- мектепалды, мектепке дейінгі топтарда\сыныптарда және 1 сыныптарда – 15 минут;
- 2–3 – сыныптарда – 20 минут;
- 4–5 – сыныптарда – 25 минут;

- 6–8 – сыныптарда – 25 минут;
- 9–11(12) – сыныптарда – 30 минут [4].

АКТ қолданудың бірқатар кемшіліктері болғанымен, қазіргі заманда ең бір қажетті бірден бір құрал. Өйткені, ол оқушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Оқу процесіне ақпараттық технологияларды енгізу ерекшеліктерін және олардың оқушылардың білім сапасына әсерін қарастыра отырып, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар оқытудың тиімділігін едәуір арттыратынын көреміз. Бірақ, мұғалім жағымсыз нюанстарды ескеріп, баланың психикасы мен денсаулығына зиян келтірмеу, тәуелділік туғызбау, бірақ әлемді білуге деген қызығушылықты ояту үшін сабақтың және сабақтан тыс жұмыстың әр кезеңінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды мұқият ойластыруы керек. Білім беру жүйесін жетілдіру, жаңа әдістер мен тұжырымдамалардың пайда болуы – оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған [5].

Жүсіпбек Аймауытов «Сабақ беру үйреншікті жәй ғана емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер», – деп тұжырым жасайды [2]. Сондықтан оқытушы өз пәніне психологиялық тұрғыдан қарап, әдістемелік шеберлікпен келу керек. Егер жаңа ақпараттық технологияны қазақ тілі мен әдебиеті сабағында тиімді пайдаланса, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы, танымдық белсенділігі, зерттеушілік іскерлігі, шығармашылығы артады.

Оқыту жағдайында қолданысқа жеңіл, әрі тиімді АКТ құралдары жетерлік. Мысалы, *Google Forms* платформасы. Бұл Google ішіндегі бір қосымшасы болып табылады. Платформамен жұмыс жасау үшін Google account болу қажет. Google формы мүмкіндіктерін айта кететін болсақ, бұл арқылы оқушылардан, қашықтықтан сауалнама алуға және де сіздің өткен сабағыңызды қалай түсінгендігін білу үшін, google формада тест дайындап, оқушыларға whatsapp арқылы сілтемелерін жібереміз. Оқушылардың орындаған тест нәтижесі, мұғалімнің Google форма аккаунтына автоматты түрде келіп отырады. Білім беруде бұл платформамен жұмыс жасау өте тиімді болып табылады.

Prezi.com веб-сервиси. Тиімділігі – бағдарламамен жұмыс істеу үшін оны арнайы орнатудың қажеті жоқ. Ол үшін алдымен интернетке кіріп сол сайтқа өзіміздің аты-жөнімізді жазу арқылы тіркелеміз. Оның қызықтылығы бағдарлама презентация сияқты слайдтардан құралмайды. Бағдарлама бір ғана слайдтан тұрады, оны *path* деп атайды. Бір паздың үстіне өзімізге керекті ақпаратымызды қойып, оны зум арқылы жақындатып, алыстатып көре аламыз. Паздың үстіне әртүрлі суреттермен видеоларды да жүктеп қоюға болады. Президің әртүрлі эскиздері бар, оның ішінде 3D эскиздері де берілген. Бағдарламаны жасап бітіргеннен кейін интернет желісінен жүктеп алып, кез-келген компьютерде көрсетуге болады.

Kahoot интербелсенді сайты. Сыныпта интерактивті викториналар өткізуге мүмкіндік береді. Мұғалім мектеп оқушыларына ауызша сауалнама жүргізгенде, ол көп жағдайда бірнеше ғана оқушының жауаптарын ести алады да, барлығына уақыт жетіспейді. Kahoot көмегімен мұғалімдер бір уақытта барлық оқушылардан сұхбат алып, олардың әлсіз және күшті жақтарын бірден біле алады. Мұғалім сайтта сауалнама жасайды, оқушылар сыныпта смартфондар немесе компьютерлер арқылы жауап береді. Мұғалім оқушылармен бірге жауаптар статистикасын көре алады және олардың қандай жерде кателескенін біле алады.

Canva фоторедакторы. Мұғалімдер көбінесе иллюстрациялық материалды өздері дайындауы керек, ал Canva фоторедакторы бұл процесті жеңілдетуге көмектеседі. Әсіресе оқытушылар бұл сайттан презентациялар, рефераттар, сабақ жоспарларының шаблондарын оңай қолдана алады. Canva-да фотосуретті жылдам өңдеуге, кескінді қиюға және мәтін қосуға болады.

Quizizz платформасы. Quizizz сізге басқа мұғалімдердің қызықты викториналарын табуға немесе өзіңізді құруға және оларды өзгелермен бөлісуге мүмкіндік береді. Ойынды тікелей сыныпта өткізуге немесе үй тапсырмасы үшін пайдаланған жөн. Мұғалім сабақ барысында көшбасшылар тақтасын, таймерді және басқа параметрлерді ауыстыру арқылы процесті басқара алады.

Flippity.net платформасы. Бұл мұғалімдерге арналған веб-сайттардың бірі, әрі тегін болғандығымен ыңғайлы. Сабақ барысында уақытты үнемдеп, осы сайт арқылы оқушыларды автоматты түрде топтарға немесе жұптық жұмыстарға жұппен бөліп береді. Жалпы осы платформаның артықшылықтарына тоқтала кетсек:

- Үнталандыруға арналған тапсырмаларды ойын түрінде ұсыну;
- Оқушылардың білімін үздіксіз бақылап отыру;
- Кез-келген пән үшін қолайлы;
- Интерфейс тілін өзгерту мүмкіндігі;
- Тапсырмаларды жылдам өзгертуге және оларды жаңадан жасауға болады;
- Және тапсырмаларды тексеру үшін мұғалімге арнайы уақыт бөлудің қажеті жоқ, жүйе автоматты түрде баллдарды есептейді.

Classtime платформасы. Жеке тәсілдерді жүзеге асыруға, білім беру үдерісін жақсартуға арналған сайт. Classtime – бағалаудың өте қызықты сандық құралы. Бағдарлама өте қол жетімді және пайдаланылуы оңай, уақытты, күш-жігерді үнемдейді және оқушылардың бүкіл сабақ барысында жұмысын қадағалап отырады. Сынып нақты уақыт режимінде жұмыс істейді.

Қазақ тілі пәні жоғарыда айтылған түрлі платформалар арқылы өткізілсе, оқушыларда ой белсенділігі артады. Мәселен, қазақ халқының киелі санымен таныстыру: 7 және септіктерді қайталау сабағын қарас-

тырайық. Алдымен сабақтың тақырыбы, мақсаты түсіндіріледі және бұл әдеттен тыс ойын сабақ болатынын, септіктерді қайталау, пысықтау керек екенін айтамыз.

1. 7-ге байланысты: жеті жетім, жеті қазына, жеті жұт, жеті ата, жеті теңге беру туралы әңгімелеу. Бұл жерде Prezi.com веб-сервисі көмекке келеді. Бағдарламаға 7 саны жайлы мәліметтерді енгізіп, әртүрлі суреттермен видеоларды да жүктейміз. Түрлі түсті дизайнғағы суреттерді, видеоны тамашалау балаларға тек сөзбен әңгімелегеннен әлдеқайда қызығырақ болады.

2. Поэзия минуты. Өлеңдер оқылып, кімнің өлеңі екенін айтады. Осы тұста, Quizizz қызықты викторина құруға мүмкіндік береді. Өлеңдерді викторинаға кіріктіріп, ал өлең авторын жасырып қойып, ойынды тікелей сыныпта өткізсеңіз, балалардың қалай белсенділік танытып отырғанын байқауға болады. Сабақ барысында көшбасшылар тақтасын, таймерді және басқа параметрлерді ауыстыру арқылы процесті басқарған жөн.

3. Сергіту сәті. 7 күнді атау. Сол күнді септеу. Kahoot интербелсенді сайты. Мұғалім сайтта 7 күннің атауын енгізіп, қызықты ойын жасайды, оқушылар сыныпта смартфондары арқылы жауап береді. Мұғалім оқушылармен бірге жауаптар статистикасын көре алады және олардың қандай жерде қателескенін көрсетіп, түзей алады.

4. «Жеті жолақ» ойыны арқылы жаттығулар орындалады. Бұл ойынды ұйымдастыруда Flippity.net платформасы тиімді. Себебі, мұнда әр түрлі нұсқаулықтар арқылы түрлі ойындарды жасап шығуға болады. Бұл жүйе бағаларды автоматты түрде есептеп, сабақты жылдам қорытындылауға бірден бір көмек.

5. Сабақ уақыты мәресіне жеткенде, үйге тапсырма беріледі. Үй тапсырмасында ерекше қылып дайындауға болады. Мысалы, септіктер жайлы білімін нақты бекіту үшін google формада тест дайындап, оқушыларға whatsapp арқылы сілтемелерін жібереміз. Оқушылардың орындаған тест нәтижесі, мұғалімнің Google форма аккаунтына автоматты түрде келіп отырады.

Күнделікті жоспардағы сабақтан гөрі мұндай сабақтар оқушының есінде ұзақ сақталады, ой-өрісі кеңейеді. Ойлау қабілеті дамиды, сабаққа қызығушылығы артады.

Әр ұстаз үздіксіз даму мен ізденіс үстінде болу керек. Себебі, бұл оқушыға тікелей әсер ететін фактор. Сабаққа түрлі smart технологиялар мен сайттарды енгізуді қазіргі таңда әрбір ұстаз қолдана алуы тиіс. Себебі, көптеген білім платформаларын пайдалану мұғалімнің оқыту шеберлігін арттыруға көмек беретіні анық.

Қорыта келе, оқытуды компьютерлендіру кейде өте күрделі психологиялық және әдістемелік мәселелерді тудырады. Одан күтілетін оң нәтижеге қол жеткізу үшін адамның ақпараттың жаңа түрлерін қабылдау және игеру ерекшеліктерін ескеру қажет. Жыл сайын заманауи

технологиялар жетілдірілуде. Әр мұғалім өзінің кәсіби қызметінде білім беру процесінде АКТ құралдарын пайдалану туралы білімдерін дамытып қана қоймай, сонымен қатар сабақ құрылымын тиімді және танымдық етіп өткізудің жаңа қызықты әдістерін іздеп табуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бовтенко М.А. Информационно-коммуникационные технологии в преподавании иностранного языка: создание электронных учебных материалов. – Новосибирск, 2005.
2. <http://sabaq.kz/?p=10088>
3. Ғұбайдуллин И.А. Оқыту үрдісінде интерактивті Smart-тақтаны пайдалану // Мұғалім. – 2007. – No 4. – б. 8-10
4. <https://www.gov.kz/memleket/entities>
5. Антонова Т.С., Харитонов А.Л. Оқу үрдісінде АКТ-ны қолдану. – www.pedsovet.org

МОБИЛЬДІ ОҚЫТУ – АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ БІРІ

С.А. Мутишева, Қ.С. Ергалиев

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада дүниежүзіне кең таралған заманауи ақпараттық білім беру технологияларының бірі – мобильді оқыту мәселесі талдауға түседі. Онда мобильді технологиялар оқытуды ұйымдастырудың технологиялық платформасы болып табылатындығы сараланады, мобильді оқытудың бағдарламалық платформасы қарастырылып, педагогикалық негіздері зерделенеді. Заманауи білім беру технологияларын мобильді оқытудың технологиялық және бағдарламалық платформасы негізінде пайдалану мұғалімдерге оқу орнының электрондық ақпараттық-білім беру ортасының аясын кеңейтуге мүмкіндік береді және болашақ жастардың дербес бағдарланған білім алуын қалыптастыруға ықпал етеді.

Кілтті сөздер: мобильді оқыту, ақпараттық білім беру технологиясы, мобильді құрылғы, веб-қызмет.

Аннотация. В статье анализируется одна из самых распространенных в мире современных информационных образовательных технологий – проблема мобильного обучения. В нем будет проанализировано, являются ли мобильные технологии технологической платформой для организации обучения, рассмотрена программная платформа мобильного обучения, изучены педагогические основы. Использование современных образовательных технологий на основе технологической и программной платформы мобильного обучения позволяет учителям расширить сферу электронной информационно-образовательной среды учебного заведения и способствует формированию самостоятельного ориентированного образования будущей молодежи.

Ключевые слова: мобильное обучение, информационные образовательные технологии, мобильное устройство, веб-сервис.

Annotation. The article analyzes one of the most widespread modern information educational technologies in the world – the problem of mobile learning. It will analyze whether mobile technologies are a technological platform for organizing training, consider a software platform for mobile learning, and study the pedagogical foundations. The use of modern educational technologies based on the technological and software platform of mobile learning allows teachers to expand the scope of the electronic information and educational environment of the educational institution and contributes to the formation of independent oriented education of future youth.

Keywords: mobile learning, information educational technologies, mobile device, web-service.

Қазіргі уақытта мобильді оқыту дүниежүзіне кең таралған заманауи технология болып табылады. «Мобильді оқыту кез келген уақытта және кез келген жерде оқу мақсатында мобильді технологияларды өздігінен не басқа ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен бірге пайдалану дегенді білдіреді. Оқыту түрлі формада жүзеге асырылуы мүмкін: адамдар білім беру ресурстарына қол жеткізу үшін мобильді құрылғыларды қолдана алады; басқа адамдармен қарым-қатынасқа түсе алады; сыныпта немесе сыныптан тыс та контент жасай алады. Сонымен қатар мобильді оқыту мектеп жүйелерін тиімді басқару және мектеп пен отбасы арасындағы байланысты жақсарту сияқты кең білім беру мақсаттарын қолдауға бағытталған мәселелерді қамтиды» [1].

Оқытудың мұндай оңтайлы тәжірибесі «мобильді оқыту эко-жүйесін» құрайтын көптеген компоненттердің басын біріктіреді. Оған әртүрлі ерекшеліктері мен мүмкіндіктері, контент түрлері, әр алуан мобильді операциялық жүйелер мен платформалар, түрлі стандарттары, ұсыныстары және баға құрылымдары бар мобильді байланыс провайдерлерінің желісі, контент құрудың дамып келе жатқан жиынтығы, сондай-ақ біз енді ғана түсіне бастаған жаңа ұғымдар мен мобильді оқытуды қолдану жүйесі кіреді [2].

Мобильді оқытуды есептеу техникасы мен байланыс құралдарына, дамыған бағдарламалық жасақтамаға және білім беру қызметінің заманауи әдістеріне негізделген технология ретінде қарастыруға болады.

Мобильді оқытудың технологиялық платформасы мобильді құрылғылар, ал оқытудың бағдарламалық платформасы әлеуметтік бағдарламалық жасақтама мен бұлтты қызметтерді дамыту болып табылады. Олар әртүрлі мақсаттағы қосымшаларды кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Бұл оқытудың педагогикалық негізі білім беру процесіне қатысушылардың өзара іс-қимылының жаңа нысандары мен әдістерін дамыту негізінде қалыптасады: мұғалімдер мен білім алушылардың ынтымақтастығы, оқу процесі шеңберінде және одан тыс жерлерде олардың өзара іс-қимылы үшін веб-сервистер негізінде контекстік білім беру ортасын құру мүмкіндігі пайда болады. Ендеше, осы аспектілердің әрқайсысына толығырақ тоқталайық.

Мобильді технологиялар оқытуды ұйымдастырудың технологиялық платформасы болып табылады. С. Маккуин, Л. Костурко, Дж. Маккуин, Ж. Сабоурн мобильді технологияның техникалық мүмкіндіктерімен қамтамасыз етілетін мобильді оқытудың мынадай артықшылықтарын көрсетеді [3]:

- * Жол үстінде оқуға мүмкіндік жасау.
- * Қамтылмаған балалар мен қолжетімсіз мектептер.
- * Ойлау дағдыларын жетілдіру.
- * Баламалы оқу орталарын қолдау.
- * Жеке оқытуға мүмкіндік туғызу.
- * Білім алушылардың қызығушылығын арттыру.

Бүгінгі таңда ұялы телефон білім алушылар үшін ең қолжетімді әрі зор мүмкіндік тудыратын құрал болып табылады. Білім алушылардың өздері оны ұзақ уақыт бойы оқу процесін жеңілдету мақсатында қолданғаны белгілі: мобильді құрылғылар интернеттен немесе құрдасынан әртүрлі жедел хабар алмасу жүйелерін пайдалана отырып жауап алуға мүмкіндік береді. Оның артықшылықтарының ішінде мыналарды атауға болады: қандай да бір оқу орнына тікелей тіркелмейді, құрал-жабдық пен бағдарламалық жасақтама арзан бағамен қолжетімді және оны барлық жерде қолдануға болады.

Мобильді құрылғылар дыбыстық, мәтіндік, бейне және графикалық файлдарды беру және қосу үшін қызмет етеді, оқу ақпараты, электрондық анықтамалықтары бар сайттарға кіруді қамтамасыз етеді, құрдастарымен оқу мәселелерін талқылауға, мұғалімдермен байланысқа шығуға мүмкіндік береді [4].

Білім беру мақсатында ұялы телефондардың техникалық және функционалдық мүмкіндіктері келесідей қолданылады:

- білім беру процесіне қатысушылар жедел хабар алмасады;
- ғаламдық желіге шығу қажетті сайттарға кіруге, электрондық поштамен алмасуға, қажетті ақпараттық файлдарды жіберуге мүмкіндік береді;
- дыбыстық, графикалық және бейне файлдарды қосу тілдік пәндерді оқытуға көмектеседі, білім алудың әртүрлі көздері мен әдістерін қолдануға, білім алушыны оқытудың ерекше әдістерімен қызықтыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар мұғалімдер қосымша материалдық және қаржылық салымдарсыз білім беру мекемелерінің электрондық ақпараттық-білім беру ортасын (ЭАБО) қалыптастыруға және кеңейтуге жағдай тудыратын мобильді оқыту мүмкіндіктерін пайдалана алады. Бұлтты қызмет базасына негізделген SaaS платформасында (SaaS «бұлтта» деректерді сақтау, оқу, өңдеу және жұмыс істеу үшін тек веб-браузер қажет ететін қосымшаларға қол жеткізу қызметтерін ұсынады) мобильді оқытуды ұйымдастыру кең мүмкіндіктерге ие [5]. Бұлтты қызметтер мобильді оқыту функционалдығының көп бөлігін қамтамасыз етеді.

Байланыс мәселелерін шешуде электронды пошта, жедел хабар алмасу, форум, күнтізбелік жоспар құру, пайдаланушыларды топтарға біріктіру және т.б. бар.

Оқу процесіне мобильді құрылғылардың арнайы мүмкіндіктері қатысуы мүмкін. Мысалы, техникалық құрылғыларды қашықтан басқару, GPS навигация құралдарын пайдалану, байланыс құралдарын зерттеу.

Білім беруге мобильді технологияларды енгізу экономикалық тұрғыдан тиімді: ол білім беру процесіне қатысушыларға еркін қозғалуға мүмкіндік береді; оқу процесінің шеңберін оқу орнының қабырғасынан шығарады; мүмкіндігі шектеулі адамдарға білім алуға жағдай жасайды; дербес компьютер мен оқу әдебиетін сатып алуды талап етпейді.

Мобильді оқытудың бағдарламалық платформасы. Оқытуды ұйымдастыруға арналған бағдарламалық платформа ретінде веб-ресурстарды пайдалануға болады. Білім алушылар оқу барысында мынадай ресурстарға қол жеткізе алады: Википедия, электронды оқулықтар, деректерді сақтайтын бұлтты ресурстар, арнайы бағдарламаларға негізделген форумдар т.б.

Веб-қызметтерді оқу процесінде контекстік білім беру кеңістігі ретінде пайдалануға болады:

– оқу процесіне қатысушылардың (мұғалімдер мен білім алушылар) барлығына қол жеткізу мүмкіндігі;

– құжаттарды бірлесіп пайдалану және редакциялау, бұл ақпараттың жинақталуы мен дамуына қарай түрлендіруге мүмкіндік береді.

Заманауи веб-құралдар мұғалімдер мен білім алушыларға оқу мазмұнын дамытуға үлес қосуға көмектеседі. Веб-қызметтер оқу мазмұнын қалыптастыруда келесі мүмкіндіктерді ұсынады:

– Сыртқы жинақтауыштарсыз шексіз оқу ақпаратын сақтау. Мұғалім білім алушылардың оқулықтар және оқу құралдарымен қамтамасыз етілуі жайлы алаңдамайды. Осы мақсатқа бұлтқа негізделген веб-ресурстарды немесе әлеуметтік медиа топтарын пайдалана алады.

– Оқу мазмұнын интернеттің шексіз ресурстарына шығу арқылы қосымша ақпарат көздерін пайдалану негізінде кеңейтуге болады. Мұғалім іздеу жүйесінде сабаққа қажетті кез келген сұраныс туралы ақпаратты таба алады немесе әлеуметтік желілердегі топтық ресурстарды қолдана алады.

Бұлтты қызметтерді оқытуды басқару жүйелерімен (LMS – Learning Management System) біріктіру оқу мазмұнын жариялауды және басқаруды жеңілдетеді [5].

Мобильді оқытудың педагогикалық негіздері. Қазіргі уақытта мобильді оқытудың технологиялық және бағдарламалық платформасы іс жүзінде дамығанымен, мұғалімдер мобильді оқытуды пайдалана отырып, білім беру қызметін ұйымдастырудың әртүрлі жолдарын іздеп, қолдану үстінде.

Мобильді оқыту дәстүрлі білім беру процесін қолдау үшін, мектепте қашықтықтан және қосымша білім беруді ұйымдастыру үшін, үздіксіз білім беру үшін, сондай-ақ аралас оқытуды ұйымдастыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Аралас оқыту әртүрлі формалардың артықшылықтарын біріктіреді және интерактивті оқу ортасында оқыту контекстіне сәйкес келеді. Мобильді оқытуды білім алушыларға интерактивті жағдай жасау арқылы оқытудың басқа түрлерімен біріктіруге болады. Мысалы, И.Б. Государев жұмысында электронды оқыту жүйелері мен веб-ресурстарға негізделген мобильді электрондық ақпараттық-білім беру ортасын пайдалану арқылы оқыту мәселесі талқыланады [6].

Мобильді оқытудың артықшылықтарын пайдалану білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін өзара іс-қимылдың қосымша мүмкіндіктерін жасайды: мұғалімдерге аудиторлық сабақтар аясында оқу іс-әрекетінің әртүрлі нысандарын қолдануға, білім алушылардың өзіндік жұмысын тиімдірек ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мұғалімдер қазіргі заманғы білім беру технологияларының деңгейіне сәйкес келетін оқу іс-әрекетінің жаңа әдіс-тәсілдерін дамыта алады, сондай-ақ білім алушылармен ынтымақтастықты ұйымдастыра алады, оларды оқу орнының ЭАБО дамуына тарта алады.

Мобильді құрылғылар арқылы оқыту білім алушылардың өздігінен оқуына мүмкіндік жасайды. Бұл олардың қызығушылықтарын ескере отырып, оқу мазмұнын таңдауға мүмкіндік береді. Мобильді оқыту оқытуды жекелендіруге ықпал етеді және келесі мүмкіндіктерді ұсынады:

– Оқу ақпаратының көздерін іздеу және алмасу, интернеттің ақпараттық ресурстарынан қосымша оқу ақпаратын алу.

– Шығармашылық мәселелерді шешу үшін оқу ақпараты мен интернет ресурстарын пайдалану.

– Білім алушы мен мұғалімнің жеке қарым-қатынасы, оның ішінде мобильді құрылғыларды пайдалану.

– Кез келген уақытта және кез келген жерде білім алушылардың өзіндік жұмысының нәтижелерін бақылау.

– Оқу жобасы аясындағы жеке шығармашылық жұмыс.

– Жеке режимде және жеке траектория бойынша оқу ресурсымен жұмыс.

Қысқасы, мобильді оқытуды ақпараттық білім беру технологиясы ретінде қарастыра отырып, қазіргі уақытта бұл технологияның технологиялық және бағдарламалық компоненті іс жүзінде дамыды деуге толық негіз бар. Мобильді ақпараттық орта мен оқу орнының АҚ-инфрақұрылымын интеграциялау ресурстар мен қызметтерді орталықтандырылған басқаруды қамтамасыз етуге және тиісті педагогикалық құрамдас бөлікті дамытуды талап ететін мобильді оқыту инфрақұрылымын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Заманауи білім беру технологияларын мобильді оқытудың технологиялық және бағдарламалық платформасы негізінде пайдалану мұғалімдерге оқу орнының ЭАБО аясын кеңейтуге мүмкіндік береді және болашақ жастардың дербес бағдарланған білім алуын қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. UNESCO. ICT in education / Mobile learning. – <http://www.unesco.org/new/en/unesco/themes/icts/m4ed/>
2. Udell C., Woodill G.; Bingham T. Mastering mobile learning, tips and techniques for success.// John Wiley & Sons, Inc., Hoboken. – New Jersey, 2014. – 344 p.
3. McQuiggan S., Kosturko L., McQuiggan J., Sabourin J. Mobile learning: a handbook for developers, educators, and learners. – Wiley. 2015. – 379 p.
4. Голицына И.Н. Технология образования 3.0 в современном учебном процессе // Международный электронный журнал «Образовательные технологии и общество (Educational Technology & Society)». – 2014. – Vol. 17. № 3. – С. 646–656
5. Макаrchук Т.А., Минаков В.Ф., Артемьев А.В. Мобильное обучение на базе облачных сервисов // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2.
6. Государев И.Б. Мобильное обучение веб-технологиям и веб-программированию // Международный электронный журнал «Образовательные технологии и общество (Educational Technology & Society)». – 2014. – Т. 17. – № 3. – С. 657–666.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ В МОДЕЛИ ВЫПУСКНИКА: КОНТЕНТ-АНАЛИЗ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНДАРТА «ПЕДАГОГ»

З.К. Темиргазина

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақалада қазақстандық педагогикалық жоғары оқу орындарының филология мамандықтары түлегінің құзыреттілік моделінің құрылымындағы педагогтің кәсіби құзыреттілігі қарастырылады. Жұмыстың мақсаты – кәсіби құзыреттер кешенін анықтау үшін 2022 жылғы «Педагог» кәсіби стандартының контент-талдауын жүзеге асыру. Бұл педагогикалық университеттің филолог-түлегінің тиімді моделін құру үшін қажет, өйткені кәсіби құзыреттілік өте маңызды.

Кілтті сөздер: кәсіби құзыреттер, филологиялық мамандықтар мұғалімі түлегінің моделі, құзыреттілік моделі, «Педагог» кәсіби стандарты.

Аннотация. В статье рассматриваются профессиональные компетенции педагога в структуре компетентностной модели выпускника филологических специальностей казахстанских педагогических вузов. Цель работы – осуществить контент-анализ Профессионального стандарта «Педагог» 2022 года для выявления комплекса профессиональных компетенций. Это необходимо для построения эффективной модели выпускника-филолога педагогического вуза, поскольку профессиональные компетенции имеют первостепенное значение.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, модель выпускника педагога филологических специальностей, компетентностная модель, Профессиональный стандарт «Педагог».

Annotation. The article examines the professional competencies of a teacher in the structure of the competency model of a graduate of philological specialties of Kazakhstan pedagogical universities. The purpose of the work is to carry out a content analysis of the Professional Standard “Teacher” 2022 to identify a set of professional competencies. This is necessary to build an effective model of a philologist graduate from a pedagogical university, since professional competencies are of paramount importance.

Keywords: professional competencies, model of a graduate teacher of philological specialties, competency model, Professional standard “Teacher”.

Сегодня перед педагогическими вузами Казахстана поставлена задача подготовить квалифицированного педагога, свободно владеющего своей профессией, готового к деятельности и профессиональному росту, обладающего социальной и профессиональной мобильностью, умеющего адаптироваться в динамике социально-экономических условий. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев в Послании от 1 сентября 2023 года говорит о том, что «решающую роль в построении Справедливого Казахстана сыграют школьные учителя. Для повышения привлекательности этой профессии в последние годы государство сделало немало. Однако в данном направлении все еще требуются положительные изменения» [1]. И далее он ставит конкретные задачи, касающиеся прежде всего стандартизации педагогических вузов и формирования компетенций учителя: «Предстоит принять новый стандарт аккредитации педагогических вузов и выработать рамку компетенций педагога» [1].

Решение поставленных задач ложится на плечи ученых и преподавателей педагогических вузов Республики Казахстан. Так, в подготовке педагогов необходимо переходить от квалификационной модели выпускника, которая основана на знаниях, умениях, навыках, на передаче знаний от преподавателя к студенту, к компетентностной модели выпускника, в основе которой лежит готовность применять знания, умения, навыки и личностные качества. При этой модели преподаватель становится консультантом, а студент – активным субъектом. Э. Зеер и Э. Сымонюк считают, что компетентностный подход – это приоритетная ориентация на цели, т.е. векторы образования: обучаемость, самоопределение, самоактуализация, социализация и развитие индивидуальности. В качестве инструментальных средств достижения этих целей, по их мнению, выступают принципиально новые образовательные конструкты: компетентности, компетенции и метапрофессиональные качества [2, с. 25]. Компетентностная модель выпускника вуза по направлению профильной подготовки – это результат образования в вузе, основанный на компетентностном подходе, в основе которого лежит компетентностное развитие будущего выпускника. Компетентностная модель, в отличие от знаниевой, предполагает не только получение определенного объема академических знаний, но и практико-ориентированное применение полученных знаний в профессионально ориентированной деятельности [3, с. 16].

А.Е. Прямикова утверждает, что более соответствующим сегодняшним реалиям является социологическое понимание компетентностного подхода как новой модели взаимодействий субъектов образования, предполагающей изменение содержания и функций, институциональных характеристик, нормативных предписаний и повседневных практик [4, с. 3].

Материалом для разработки компетентностной модели выпускника педагогического вуза послужили нормативные документы. В качестве основного метода был использован контент-анализ нормативных документов с точки зрения отражения в них компетенций, необходимых для эффективного выполнения педагогической деятельности. Более детально мы рассмотрим в статье Профессиональный стандарт «Педагог», утвержденный приказом МЮ РК 15 ноября 2022 года [5].

Исследователи пишут и важности компетентностного подхода в образовательном процессе вузов: «Формирование и развитие компетенций – цель реализуемых образовательных программ. Компетенции формируются на всех курсах обучения и оцениваются на разных стадиях обучения» [6, с.162]. В отличие от знания компетентность предполагает не просто владение информацией, а возможность её применения в деятельности [7, с. 103].

Компетенция – это способность применять знания, умения и личностные качества для успешной и эффективной деятельности в определенной предметной области, в том числе в образовательной деятельности. При этом компетентность мы понимаем как совокупность компетенций, позволяющих определить знания, умения, навыки, которыми обладает субъект. В компетентностной модели выпускника выделяются следующие группы компетенций: общекультурные компетенции; профессиональные компетенции; исследовательские компетенции; коммуникативные компетенции.

Определим профессиональные компетенции: это способность успешно действовать на основе практического опыта, умения и знаний при решении профессиональных задач. В. Адольф рассматривает их в качестве «сложного образования, включающего комплекс знаний, умений, свойств и качеств личности, которые обеспечивают вариативность, оптимальность и эффективность построения учебно-воспитательного процесса» [8, с. 118]. В разработанной нами модели выпускника-филолога [9, с. 67–68] представлен комплекс компетенций – от общекультурных, профессиональных, исследовательских до коммуникативных.

В данной работе мы делаем акцент на профессиональные компетенции педагога, зафиксированные в Профессиональном стандарте «Педагог», который разработан в соответствии Трудовым Кодексом Республики Казахстан и определяет требования к уровню квалификации, компетенции, содержанию, качеству и условиям труда педагогов всех уровней образования. Так, в нем в разделе «Область применения Стандарта» речь идет о профессиональных компетенциях в первом и третьем пунктах,

что, несомненно свидетельствует об их важности для формирования выпускника-педагога:

«1) обеспечение единого понимания профессиональных компетенций педагога и информирование заинтересованных сторон общества;

3) описание профессиональных компетенций педагога в проектировании и осуществлении педагогической деятельности» [5].

В Приложении 4 к рассматриваемому нами Профстандарту в карточке «Педагог школы» конкретизируются виды его профессиональной деятельности – основной и дополнительной. См. в таблице 1.

Таблица 1. Профессиональная деятельность педагога школы

Профессиональная деятельность педагога школы		
I	Основная профессиональная деятельность	<ol style="list-style-type: none"> 1. Осуществление учебного процесса. 2. Оценивание учебных достижений обучающихся. 3. Поддержание общественного доверия к профессии и приобщение обучающихся к системе ценностей. 4. Осуществление учебно-методической деятельности.
II	Дополнительная профессиональная деятельность	<ol style="list-style-type: none"> 1. Участие в разработке дидактических материалов, методических рекомендаций. 2. Определение в процессе саморазвития. 3. Классное руководство.

В такой важнейшей сфере профессиональной деятельности, как «осуществление учебного процесса» поставлены две задачи: «Задача 1: планирование учебного процесса. Задача 2: организация учебного процесса». Обе задачи включают ряд профессиональных знаний, умений и навыков. См. таблицу 2.

Таблица 2. Комплекс профессиональных компетенций при осуществлении учебного процесса

I. Осуществление учебного процесса	Задачи	Профессиональные знания, умения и навыки
1	2	3
	Задача 1. Планирование учебного процесса	<p style="text-align: center;">Знания:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нормативных правовых актов в области образования. 2. Содержание учебного предмета, методик преподавания и оценивания. 3. Содержание учебной деятельности. <p style="text-align: center;">Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Составлять планы уроков с учетом особенностей и потребностей обучающихся, определяя соответствующие методики преподавания и инструменты оценивания.

Продолжение таблицы 2		
1	2	3
	Задача 2. Организация учебного процесса	<p>Знания:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основ трудового законодательства, правил безопасности и охраны труда. 2. Основ методики преподавания, современных технологий обучения, в т.ч. информационных. 3. Закономерностей возрастного и индивидуального развития. <p>Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поддерживать здоровьесберегающую учебную среду и эмоционально-психологический климат в классе. 2. Проводить уроки, учитывая особенности и потребности учащихся, применяя соответствующие методики преподавания и инструменты оценивания учебных достижений. 3. Применять современные технологии обучения. 4. Применять широкий спектр образовательных ресурсов, социальные сети в профессиональной деятельности. 5. Определять методы и приемы обучения с учетом потребностей и возрастных особенностей обучающихся. 6. Создать доступную среду обучения для раскрытия потенциала каждого обучающегося с учетом его особенностей и потребностей. 7. Осуществлять эффективную коммуникацию, развивать языковые компетенции обучающихся. 8. Формировать мотивацию к обучению.

Можно сделать вывод, что профессиональная педагогическая компетентность – это:

– знания, умения, навыки, которые необходимы педагогу для его профессиональной деятельности;

– умение эффективно решать педагогические, дидактические, методические проблемы, используя высокий профессионализм.

В Профессиональном стандарте педагога школы представлены компетенции во втором виде профессиональной деятельности – оценивании учебных достижений обучающихся. См. таблицу 3.

Детально разработаны в Профстандарте педагога такие виды его профессиональной деятельности, как «поддержание общественного доверия к профессии и приобщение обучающихся к системе ценностей» и «осуществление учебно-методической деятельности». Задачи и конкретные знания, умения и навыки в этих областях см. в таблице 4.

Таблица 3. Комплекс профессиональных компетенций при оценивании учебных достижений обучающихся

II. Оценивание учебных достижений обучающихся	Задачи	Профессиональные знания, умения и навыки
	<p>Задача 1: контроль за прогрессом и уровнем усвоения обучающимися содержания образования</p>	<p>Знания: 1. Методик и технологий контроля прогресса учащихся с учетом их особенностей и потребностей.</p> <p>Умения и навыки: 1. Применять систему критериального оценивания обучающихся. 2. Осуществлять мониторинг прогресса обучающихся. 3. Разрабатывать инструменты оценивания.</p>

Таблица 4. Профессиональные компетенции при приобщении обучающихся к системе ценностей и при осуществлении учебно-методической деятельности

<p>III. Поддержание общественного доверия к профессии и приобщение обучающихся к системе ценностей</p>	<p>Задача 1: Поддержание высоких стандартов этики и поведения в школе и за ее пределами</p>	<p>Знания: 1. Правил педагогической этики, утвержденных приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 11 мая 2020 года № 190 «О некоторых вопросах педагогической этики» (зарегистрирован в Реестре государственной регистрации нормативных правовых актов под № 20619).</p> <p>Умения и навыки: 1. Организовывать педагогическую деятельность в соответствии с нравственно-этическими и правовыми нормами. 2. Управлять поведением обучающихся, мотивируя их учебно-познавательную деятельность. 3. Организовать субъект-субъектное взаимодействие всех участников педагогического процесса, владение технологией управления образовательным процессом.</p>
	<p>Задача 2: Расширение и укрепление ценностно-смысловой сферы личности посредством принятия единых ценностей</p>	<p>Знания: 1. Нормативных правовых и инструктивных документов, регулирующих воспитательную деятельность школы. 2. Основ методики воспитательной работы, современных концепций воспитания. 3. Основных здоровьесберегающих и физкультурно-оздоровительных технологий. 4. Способов формирования у обучающихся основ поликультурного образования.</p>

		<p>Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Применять современные формы и методы воспитательной работы. 2. Содействовать личностному росту обучающихся, создавая траекторию индивидуального развития. 3. Демонстрировать открытость к культурному многообразию, сохраняя национальные и общечеловеческие ценности. 4. Проектировать воспитательную работу, развивающую эмоционально-ценностную сферу обучающегося (культуру переживаний и ценностные ориентации ребенка). 5. Содействовать формированию у обучающихся культуры здорового и безопасного образа жизни. 6. Сотрудничать с родителями, педагогами и социумом.
IV. Осуществление учебно-методической деятельности	Задача 1: Подготовка и разработка учебно-методических материалов	<p>Знания:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основ проектирования и разработки дидактических материалов. <p>Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Разрабатывать дидактические материалы к уроку. 2. Участвовать в разработке программ.
	Задача 2: Осуществление профессионального развития	<p>Знания:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нормативных правовых актов, регулирующих повышение квалификации / профессиональную переподготовку. <p>Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Определять собственные потребности в совершенствовании профессиональной деятельности. 2. Планировать профессиональное непрерывное образование в формальной, неформальной, информальной формах.
	Задача 3: Рефлексия собственной практики и практики коллег	<p>Знания:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Алгоритма, форм, методов выявления, изучения, обобщения практик. <p>Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Осуществлять рефлексию своей профессиональной деятельности и практики коллег. 2. Изучать лучшие педагогические практики.
	Задача 4: Исследование образовательного процесса	<p>Знания:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Подходов, методов, инструментов исследования образовательного процесса. <p>Умения и навыки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Изучать результаты актуальных исследований по совершенствованию образовательного процесса.

		2. Проводить исследование урока/Lesson Study (Лессон Стади).
--	--	--

В рассмотренном стандарте педагога школы наиболее полно и четко отражены виды его основной и дополнительной профессиональной деятельности, сформулированы задачи и комплекс знаний, умений и навыков в соответствии с поставленными перед педагогом задачами.

Таким образом, ориентация на подготовку педагогов согласно компетентностной модели, представленной в Профессиональном стандарте «Педагог», позволит педагогическим вузам готовить высококвалифицированных специалистов для работы в образовательных учреждениях. Профессиональный стандарт «Педагог» 2022 г. ориентирован не на квалификационные требования работодателей, а на компетентность, в которой сочетаются квалификация и социальная направленность, практическое применение полученных знаний, способность работать в команде, нести ответственность и проявлять инициативность.

Примечание. Данное исследование является направлением общеузовской темы «Научно-методическое обеспечение развития актуальных профессиональных компетенций педагога в условиях формирования Нового Казахстана» ППУ имени Альякея Маргулана, утвержденной Ученым советом решением №13 от 29.06.2022 г., приказ № 411осд от 28 июля 2022 г.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» от 1 сентября 2023 г. – Электронный ресурс. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (5.09.2023).
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий. Москва: Проект: Мир, 2008. 330 с.
3. Андриенко А.С. Компетентностно-ориентированный подход в системе высшего образования: история, современное состояние и перспективы развития. – Чебоксары, 2018. – 92 с.
4. Прямикова Е.В. Компетентностный подход в современном образовательном пространстве функциональное и структурное содержание: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Екатеринбург, 2012.
5. Профессиональный стандарт «Педагог», 2022. – Электронный ресурс. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031149#z220> (15.08.2023).
6. Казинец В.А., Тринадцатко О.А. Компетентностная модель высшего образования // Современные наукоемкие технологии. – 2020. – № 12–1. – С. 160–165.
7. Кострова Ю.С. Генезис понятий «компетенция» и «компетентность» // Молодой ученый. – 2011. – №12(35). – С. 102–104. – Электронный ресурс. URL: <https://moluch.ru/archive/35/4011> (4.09.2023).
8. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя. – Красноярск: Красноярский гос. ун-т, 1998. – 310 с.
9. Нуржанова Р.М., Темиргазина З.К. Модель выпускника-филолога: компетентностный подход // Язык и литература: теория и практика. – 2023. – №2. – С. 62–72. DOI: 10.52301/2957-5567-2023-2-62-72

ИНТЕРНЕТ-МЕМ ТҮРЛЕРІ

Н.С. Сеитова, Қ.С. Ергалиев

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада күлкілі әсерге қол жеткізу құралы ретінде интернет желісінде пайда болған интернет-мемдер талдауға түскен. Интернет-мем – прецеденттік құбылыстардың бір түрі, интернет-коммуникация арқылы берілетін ақпарат бірлігі. Күлкілі әсерге қол жеткізу интернет-мемнің мәтіндік мем, мем-сурет, бейне-мем, креолизденген мем сынды түрлерімен жүзеге асырылады.

Кілтті сөздер: интернет-мем, интернет-коммуникация, прецеденттік мәтін, креолизденген мәтін, демотиватор.

Аннотация. В статье проанализированы интернет-мемы, появившиеся в сети интернет, как средство достижения комического эффекта. Интернет-мем – вид прецедентных явлений, единица информации, передаваемая через интернет-коммуникации. Достижение комического эффекта осуществляется с помощью таких типов интернет-мемов, как текстовый мем, мем-картина, видео-мем, креолизированный мем.

Ключевые слова: интернет-мем, интернет-коммуникация, прецедентный текст, креолизированный текст, демотиватор.

Annotation. The article analyzes Internet memes that appeared on the Internet as a means of achieving a comic effect. An Internet meme is a type of precedent phenomena, a unit of information transmitted through Internet communications. The comic effect is achieved using such types of Internet memes as text meme, picture meme, video meme, creolized meme.

Keywords: internet-meme, internet-communication, precedent text, creolized text, demotivator.

Қазіргі кезде интернет арнайы ақпараттық, әлеуметтік, психологиялық және лингвистикалық кеңістікке айналууда. В.А. Михайлов интернет ортасына виртуалдық, интерактивтілік, гипермәтіндік, жаһандық, шығармашылық, анонимдік және құрастырмалылық сынды белгілер тән екенін айтады [1]. Интернет-коммуникацияның ерекшелігі ауқымдылығымен және кез келген ақпаратты жылдам тарату мүмкіндігімен анықталады. Аталған ашық коммуникативтік кеңістік күлкі элементтерінің пайда болуы мен дамуына қолайлы жағдай туғызғаны анық.

М.М. Бахтиннің пайымынша, бұқаралық байланыстың бір түрі ретіндегі интернет-коммуникация «орта ғасырлардағы бүкілхалықтық карнавалдық өмірге» ұқсас [2, 17-б.]. Виртуалды байланыс карнавал сияқты арнайы ойын түрінде жасалады [3].

Ойын – интернет-коммуникация түрлерінің бірі. Ол өзінің ойын-сауық қызметінен «асып», интернет-коммуникацияға тән белгілерді (виртуалды кеңістік пен уақытты күнделікті өмірден оқшаулау, сөз

бостандығы, ерікті қабылданған ережелердің болуы, жағымды эмоционалдылық және т.б.) жобалау құралына айналады [3].

Қарым-қатынаста ойын компонентін жүзеге асыру тілді субъектінің белгілі бір мақсатқа (эстетикалық) жету құралы ретінде қолданумен байланысты. Сөйлеушінің эстетикалық немесе шығармашылық міндеттер қоюы тілге тәжірибе жасауды, оны стандарттан, нормадан шығаруды, қолданыстағы прагматикалық канондарды саналы түрде бұзуды көздейді. Көп жағдайда аталған мақсат (тілді стандарттан тыс қолдануға байланысты) күлкілі әсерге қол жеткізу түрінде жүзеге асырылады.

Интернет қарым-қатынасына тән белгілер комикс әсеріне қол жеткізудің ерекше мүмкіндіктерін және интернет-дискурсқа тән комизмнің жаңа түрлері мен дереккөздерінің пайда болуын анықтайды, олардың табиғаты күнделікті қатысымда қолданылатын механизмдердің ықпалынан туындайды: «Виртуалды тілдік тұлға қарым-қатынастың тілдік құралдарын тандап, қолдануда креативті болып келеді» [4, 389-б.].

Соңғы кездері пайдалану белсенділігі артып келе жатқан күлкілі әсерге қол жеткізудің интернет-дискурсына тән құрал болып интернет-мемдер табылуда. Бұл термин ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдығында пайда болған.

Мем (ағылш. meme) – қоғамдастық мүшелері қабылдайтын идея, образ, мәдениет (материалдық емес) объектісі. «Мем» терминін айналымға енгізген Р. Докинз алғашқы болып әлеуметтік-мәдени процестерге арналған қосымшада: «Мем мысалдарына әуендер, идеялар, сөз тіркестері мен өрнектер ... жатады», – деген пікір білдіреді [5, 189-б.]. Кең мағынада мем мәдени ақпаратты беру және сақтау механизмі ретінде қарастырылады. Мемнің негізгі қасиеті – репликация қабілеті.

Интернет – мемдердің пайда болуына түрткі болатын желі, сондықтан осы ортада «өмір сүреді». Алайда әзілдер, анекдоттар және басқа да «шығармашылық өнімдер» интернет желісі пайда болғанға дейін түрлі жолмен кең таралғаны белгілі.

Интернет-мем (немесе интернет-феномен) – бұл ақпарат бірлігі, ақпараттық технологиялар қызмет ететін ортада кездейсоқта танымал болған объект.

Мемдердің «пайда болу» орындары – түрлі интернет-қауымдас-тықтар (блогтер, форумдар, чаттар, әлеуметтік желілердегі топтар және т.б.). Интернет-мемдер кейбір тіл тасымалдаушыларына қажетті түсіндірмелермен бірге жүрмесе, бастапқыда түсініксіз болып, күлкі реакциясын тудырмауы мүмкін.

Интернет-мем түсінетін, бағалай алатын шағын фокус-топқа (бұл белгілі бір ресурсты пайдаланушылар тобы, кәсіппен немесе әлеуметтік жағдаймен біріктірілген адамдар тобы және т.б.) бағытталады, яғни ол «көпшілікке бірдей» емес, тек «түсінетіндерге» ғана тән әзіл болып табылады. Алайда интернет кеңістігінің ашықтығына байланысты мем

белгілі бір шектеулерді еңсеріп, кең аудиторияға белгілі болады. Бұл зерттеушілерге қызығушылық тудырып, зерделенуіне әкелгені анық.

Интернет-ортада анекдоттар, әзілдер, ойын-сауық сипатындағы медиа объектілерге сілтемелер пайдаланушылардың арасында бірінен-екіншісіне беріліп отырған. Алайда дәл осы қағида бойынша әзілдер ғана емес, сондай-ақ күрделі құрылымдар да тарай бастаған кезде адресатқа кешенді әсер етуге бағытталған визуалды, құрылымдық, семантикалық және функционалды тұтастық ретіндегі вербалды және бейвербалды элементтер – креолизденген типтің қалыптасуы – интернет-мем деп аталатын құбылысқа ерекше назар аударылды. Бұл жағдайда күлкілі әсерге қол жеткізу мүмкіндіктері вербалды және иконикалық қатарлардың органикалық өзара әрекеттесуіне байланысты.

Қазіргі интернет кеңістігінде интернет-мемдердің келесі түрлері кең таралған:

- мәтіндік мем: сөз немесе сөз тіркесі;
- мем-сурет;
- бейне-мем;
- мәтіндік және визуалды бөліктен тұратын креолизденген мем.

Мәтіндік мемдер сөз, сөз тіркесі немесе сөйлемдерден тұрады: *Донки-Хот, Ассалау, смело жүру керек любой жерде, Йа криветко!* т.б. *Бұған Меніңше, ...; Соңына дейін оқыңыз ...; ... Тоқта!* және т.б. сынды мәлімдемені бастайтын немесе аяқтайтын клишеленген сөздерді жатқызуға болады. Мұндай мемдердің пайда болуы көбінесе «қарапайым» пайдаланушылардың сөздеріне байланысты болып келеді. Бір форумда *«Что мне делать с другом, который каждый день приходит ко мне домой, чтобы поиграть в Line Age 2?»* деген сұраққа *«Всеки ему!»* деп жауап қайтарылуы бірнеше күн ішінде форумға қатысушылар арасында және басқа ресурстарда да жылдам таралған. Кейін фраза өзгертіліп, оның *«Посоветуй ему сделать себе самовсеч!, Однозначно всеч!, Кому-то надо всеч!, ВсеЧ!»* сынды нұсқалары пайда болды. Бұл мемнің қолданысы ерекше болатынын айғақтайды: ол форумда достары туралы сұрақ қоюға шешім қабылдаған пайдаланушыға ирония білдіру құралы ретінде әрекет етеді.

Мем-суреттер екі негізгі түрде қалыптасады: біріншіден, танымал сурет: «Ктулху», «үкі» немесе басқа кейіпкерлер; екіншіден, «Photoshop» графикалық редакторында жасалған сурет – өңделген фотосурет. Екінші жағдайда визуалды компонент қана емес, сюжет те маңызды болып табылады. Мәселен, көпшілікке «куэгер» мемінің негізінде жасалған «фотосурет» бары белгілі. Бастапқыда үйлену тойының фотосуреті интернет қолданушыларының назарын аударады. Ондағы куэгердің катал келбеті мен киімінің тойға мүлдем сәйкес келмеуі күлкі тудырған. Осы адамның бейнесі фотошоп арқылы түрлі фотосуреттерге орналастырылып, кең таралды.

Бейне-мемдер – әлеуметтік желілерді пайдаланушылардың жеке парақшаларында орналастырылатын, бір-біріне электронды пошта және т.б. арқылы берілетін күлкілі бейнесюжеттер. Оларды қолданудың ерекшелігі – бірнеше рет қоюға, қайта көруге болатындығы. Танымалдылығы көру санымен бағаланады. Бір қызығы кейбір бейне-мемдер пародия ретінде ойластырылып түсірілсе, ал екіншілері, керісінше, бейне жазба кейіпкері үшін күтпеген жерден комикстің қайнар көзіне айналады. Екіншісіне «Mr. Trololo» мемін жатқызуға болады. Оның дүниеге келуіне 1967 жылы кеңес эстрадасының әншісі Эдуард Хилдің орындауындағы бейнежазба негіз болды. Әншінің орындаған вокалының кейбір бөліктері «ололо» немесе «трололо» сияқты естіліп, қазіргі интернет-жаргондарға сілтеме ретінде қабылданды. 2009 жылы бейнежазба YouTube каналында жарияланып, халықаралық интернет-феноменге айналды.

Креолизденген мем – креолизденген мәтіндердің бір түрі, «олардың құрылымы екі бейгомогенді бөліктен (вербалды тілдік (сөйлеу) және бейвербальды (тілге қарағанда басқа белгілерге тән))» тұрады [6, 180-б.]. Креолизденген мәтіннің негізгі компоненттері – вербалды (жазба / қолтаңба) және иконикалық (сурет, фотосурет, кесте) бөлік. Мәтіндердің әртүрлі түрлерінде олар әр алуан комбинацияларда кездеседі [7].

Креолизденген интернет-мемдерге жас жеткіншектер арасында танымал «Винни Пух» мемін жатқызуға болады. Онда жазулармен берілген аю мен шошқаның бейнесі суреттеледі. Жоғарғы сөйлем – сауал, төменгісі – жауап. Екі фразаны оқығанда туындайтын контраст күлкілі әсердің пайда болуына әкеледі. Бұл мемнің мазмұндық бөлігі лингвистикаға (көпшілікке белгілі сөйлеу қателері, поэтикалық жолдар, танымал адамдардың есімдері, сөздердің мағыналары және т.б. ойнатылады) байланысты:

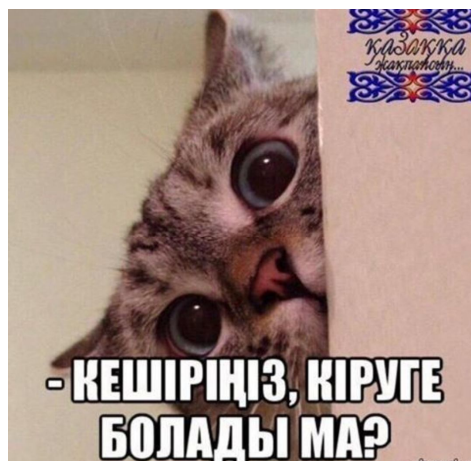

Суреттегі сөйлемде етістік орыс тілінде берілген. Бұл қалада өскен адамдардың тілінде ұшырасатын кемшілікті мысқылдап көрсетіп тұр.

Креолизденген типтегі интернет-мемдердің айналымға түсуіне көбінесе белгілі бір күлкілі интернет жанры – демотиватор (сурет және

ондағы жазудан тұратын белгілі бір формат) негіз болады. Демотиваторлардың қалыптасып, қабылдауына әзіл-оспақ қана емес, сондай-ақ құбылыстарды басқа қырынан көру мүмкіндігі де қажет.

Демотиваторлардағы жазулар, оларда қолданылатын бейнелер мен кейіпкерлер көбінесе интернет-мемдерге айналады:

Демотиваторлардың прецеденттік сипаты олардың белгілі бір қоғамдастықтағы мәдени маңыздылығына байланысты және сайттарда, блогтерде, пайдаланушылардың жеке парақшаларында қандай да бір демотиваторларға бірқатар сілтемелердің таралуынан, интернет-коммуникациядан тыс қарым-қатынастың әртүрлі салаларында (ең алдымен, тұлғааралық бейресми қарым-қатынаста) демотиваторлардың мәтіндік компонентіне сілтеме жасаудан көрінеді.

Интернет-мемдерді түсіндіру үшін коммуниканттардың мәдени қорының құрамдас бөліктері, тиісті пресуппозициялардың ортақтығы сәйкес келуі қажет. Автор мен адресаттың апперцепциялық база элементтерінің сәйкес келмеуі (адресаттың тиісті жарнамалық мәтіндерді, фразеологиялық бірліктерді, паремияларды білмеуі; әдеби туындылармен, кинофильмдермен таныс болмауы; тарихи немесе өзекті оқиғаларды, ұрандарды және т.б. білмеуі) коммуникативтік сәтсіздікке (күлкілі әсердің болмауына) әкелуі мүмкін.

Кез келген типтегі интернет-мемдерді пайдалану кезінде күлкілі әсерге қол жеткізу мүмкіндігі адресаттың мәдени контекстке қосылуымен, оның білімімен байланысты. Бұл мемдер белсенділігінің қысқа болуына әкеледі және оның таралуы бірнеше күннен бірнеше жылға дейін созылуы мүмкін, кейін жайылу процесі баяулайды немесе тоқтайды: оны басқа, жаңа мемдер ығыстырады. Кейде мем интернет желісін пайдаланушылардың тар аудиториясына ғана белгілі болып қалады. Алайда интернет-коммуникацияға түсетіндерге мемнің жалпыға түсінікті болуы маңызды. Ақпарат алмасуға қатысу олар үшін бастамашылар қатарына жататындығының белгісі болып табылады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Михайлов В.А., Михайлов С.В. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russcomm.ru/rca_biblio/m/mihaylov-mihaylov.shtml.
2. Бахтин М.М. Творчество Ф. Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. – М.: Художественная литература, 1990. – 543 с.
3. Сычев А.А. Юмор в интернет-коммуникации: социокультурный аспект [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: www.abc-globe.com/sichev.htm.
4. Горошко Е.И. Гендерные аспекты коммуникаций на примере образовательных практик Интернета // Educational Technology & Society. – 11(2). – 2008. – С. 388–411.
5. Докинз Р. Эгоистичный ген. – М.: Мир, 1993. – 318 с.
6. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 180–181.
7. Мишина О.В. Средства создания комического в видеовербальном тексте (на материале английского юмористического сериала «Monty Python Flying Circus»): автореф. дисс. ... канд. филол. н. – Самара, 2007. – 25 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ

Г.С. Суюнова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Қазіргі педагогикалық университеттегі педагогтік инжиниринг оның өмірлік белсенділігінің маңызды процесі болып табылады. Оның мақсаты оқу процесстері мен технологияларын дамыту, жаңғырту және ұтымды ету. Мақала авторы мұндай жұмыстың маңыздылығы туралы ұстанымын негіздейді, өйткені оқу процесінің тиімділігі, сапасы және студенттерді кәсіби іс-әрекетке дайындау процесінің табыстылығы қолданылатын оқыту технологияларына байланысты. Сондай-ақ автор мамандықтың теориялық пәндерін оқытуды мектеп пәніндегі орнын көрсетумен қатар, оларды оқутудың әдістемелік аспектілерін көрсетумен жұптастыру керек деген ойды да ашып көрсетеді. Тәжірибеге бағытталған оқытуға мұндай назар аудару қазіргі заманның педагогикалық инжинирингті сипаттайды және ППУ дамыту стратегиясының бағыттары мен мақсаттарымен сәйкес келеді. Автор сабақтарды оқытудың заманауи формаларын іздеумен біріктіру мүмкіндігін көрсетуді мақсат етеді.

Кілтті сөздер: тәжірибеге бағытталған, педагогтік инжиниринг, әдістеме, жұмыс формасы, жұмыс дәптері, өзара әрекеттесу.

Аннотация. Педагогический инжиниринг в современном педагогическом вузе выступает как важный процесс его жизнедеятельности, предназначение которого – разработка, модернизация и рационализация процессов и технологий обучения. Автор статьи обосновывает положение о важности подобной работы, так как именно от используемых технологий обучения зависят эффективность, качество учебного процесса и успешность процесса подготовки обучающихся к профессиональную деятельность. Также автор раскрывает мысль о том, что преподавание теоретических дисциплин специальности должно сопрягаться с показом их места в том или ином школьном предмете, с показом методических аспектов их изучения. Подобная установка на практикоориентированность обучения характеризует современный педаго-

гический инжиниринг и соотносится с направлениями и целями Стратегии развития ППУ. Автор ставит цель показать возможность соединять учебные занятия с поиском современных форм обучения.

Ключевые слова: практикоориентированный, педагогический инжиниринг, методика, форма работы, рабочая тетрадь, взаимодействие.

Annotation. Pedagogical engineering in the modern pedagogical university is an important process, the purpose of which is the development, modernization and rationalization of learning processes and technologies. The author of the article substantiates the importance of such work because the efficiency, quality and success of the process of preparing students for professional activity depend on the learning technologies used. The author also reveals the idea that the teaching of theoretical disciplines of the specialty should be matched with the presentation of their place in a school subject, with the demonstration of methodological aspects of their study. Such focus on practice-oriented learning characterizes modern pedagogical engineering and correlates with the directions and goals of the PPU Development Strategy. The author aims to show the opportunity to combine the training sessions with the search for modern forms of learning. For this purpose, using the example of Russian language workbooks developed by philology students, the author demonstrates the interaction of students' research work with the theoretical material being studied, ways of connecting it with specific methodological issues.

Keywords: practice-oriented, pedagogical engineering, methodology, form of work, workbook, interaction.

В Стратегии развития ППУ определены направления и цели, охватывающие все сферы жизнедеятельности нашего вуза. Среди пяти стратегических направлений наиболее близким к нашей профессиональной деятельности мы считаем второе направление «Проактивный менеджмент образовательных программ», как прямо связанное с функционированием образовательных программ, реализацией которых мы занимаемся. Среди же целей работы вуза непосредственно связана с данным стратегическим направлением цель “трансформация системы подготовки педагогов”, поскольку она предполагает разностороннюю работу в рамках формирования, функционирования и коррекции образовательных программ, реализуемых в ППУ. Данные направления и цели развития ППУ органично вписываются в философию педагогического инжиниринга, выступающего как современный перспективный подход к подготовке специалистов нового поколения. Как отмечается в Стратегии развития ППУ, “среди наиболее востребованных в регионе образовательными программами ППУ является и ОП Русский язык и литература” [1, с. 6]. Перед выпускниками нашей ОП ставится задача не просто овладеть системой специальных знаний, но и обладать определенными профессиональными компетенциями и качествами, помогающими эффективно использовать полученные в вузе знания в работе учителя-предметника [1, с. 15].

Мы стремимся организовать работу по изучению специальных дисциплин таким образом, чтобы наши студенты – будущие учителя русско-

го языка и литературы – приходили в школу, хорошо зная Типовую учебную программу по предмету и соответствующие учебники, в первую очередь, рекомендованные МНВО РК. Подобная работа ведется, как правило, в рамках дисциплин методического цикла, но мы считаем, что и при изучении специальных теоретических дисциплин мы должны всегда помнить о методической направленности учебного процесса. Поэтому после изучения крупных тем того или иного курса мы выдаем студентам СРСП, для выполнения которых они должны тщательно анализировать содержание учебников, касающееся той или иной конкретной темы по изучаемой дисциплине. Например, при изучении большого блока “Морфология современного русского языка” студенты выполняют СРСП по изучению морфемики и словообразования в школе; изучению именных частей речи в школе; изучению глагола в школе и т.п.. При этом студенты сопоставляют подходы к изучению этих тем в школе и в вузе, учатся критически оценивать содержание школьных учебников. Подобное изучение специальных теоретических дисциплин помогает студентам конкретно подготовиться к производственной практике: они хорошо знают содержание Типовой программы, содержание учебников по русскому языку.

Формирование профессионального видения теоретического материала у наших студентов начинается с изучения системы теоретических знаний по курсу, продолжается через подробное и критическое изучение учебников, развивается в ходе постановки целеполагающих вопросов по изучаемому материалу. На лекциях и практических занятиях, на СРСП по морфологии и синтаксису современного русского языка мы всегда задаем такими вопросами: Что в этой теме может быть трудно (интересно, полезно, важно, необходимо и т.д.) для школьника? Что и как сделать, чтобы уроки русского языка в школе проходили интересно, познавательно, нескучно? Фактически мы готовим своих студентов не только с точки зрения спецпредмета, методики его преподавания, но и психологии, так как при практикоориентированном подходе к изучению спецдисциплины воспитывается и психологическая стабильность и стрессоустойчивость будущего учителя русского языка и литературы. Студент, хорошо знающий содержание нормативных документов по своему предмету, чувствует себя более уверенно, реже попадает в проблемные ситуации, связанные с незнанием предмета.

Итак, постоянная нацеленность учебного процесса на рассмотрение спецдисциплин с точки зрения методических аспектов их преподавания способствует тому, что студенты, приходя в школу на практику, не боятся работать и с учебником, и с классом.

Мы считаем, что сегодня существует необходимость использовать в нашей преподавательской деятельности процедур педагогического инжиниринга, суть которого заключается в “разработке, модернизации и рационализации процессов и технологий обучения” [2,с.3]. Ранее мы

подчеркивали, что учебная и иная работа в педагогическом вузе должна быть направлена именно на это. Цель педагогического инжиниринга – определение критериев, уровней и условий модернизации образования, при которых будут разработаны педагогические технологии развития и становления высокопрофессионального специалиста” [3].

Следует отметить важность задач педагогического инжиниринга для нашей преподавательской работы. Подчеркнем следующее положение: Главной задачей педагогического инжиниринга считается “развитие и формирование инновационного, творческого, научно-исследовательского, проектного, системного мышления будущего специалиста, умеющего научно обосновывать свои действия и планируемый результат” [2, с. 6]. Подобные установки мы видим и в Модели выпускника ППУ.

Конечно, мы рассматриваем вопросы педагогического инжиниринга сквозь призму конкретных учебных задач. Но его цели и задачи имеют стратегический характер, который наш вуз реализует через свои стратегические направления, цели и задачи. А. Игнатьева пишет о необходимости “поиска новых подходов к построению содержания образования для формирования компетенций, необходимых современному подрастающему поколению в XXI веке” [2, с. 6]. Анализируя современные наработки в этой области, она подчеркивает их близость в одном моменте: педагогический инжиниринг обязательно предполагает высокую практикоориентированность обучения, независимо от предметной области подготовки будущих специалистов.

Итак, всегда актуальным для нас является вопрос поиска и выбора современных форм работы со студентами при изучении преподаваемых дисциплин «Морфология современного русского языка», «Синтаксис современного русского языка». Данные учебные предметы относятся к числу важнейших специальных дисциплин курса «Современный русский язык», формирующих специально-предметные компетенции наших выпускников. Работа в этом направлении в новых условиях требует осуществления и процедуры бенчмаркинга, под которым понимается “процесс изучения и оценки товаров, услуг, менеджмента и опыта тех компаний, которые являются признанными лидерами в сегменте, области” [4]. Менеджмент в образовании также требует бенчмаркинга при разработке стратегии развития организации образования (в нашем случае – ППУ), что мы и видим в содержании и такого стратегического направления, как «Проактивный менеджмент образовательных программ». Изучение опыта успешных вузов (в первую очередь педагогических) на уровне республики и мира позволяет нам определить целевые показатели и модель развития.

Элементы бенчмаркинга можно видеть в ходе поиска новых форм преподавания, когда мы изучаем, сравниваем и выбираем для практического использования интересные, эффективные и современные формы работы на вузовских занятиях. В свое время мы писали о том, что “во-

прос о качестве профессиональной подготовки выпускников педагогических вузов является предметом исследования современных ученых в области высшей школы, методики преподавания русского языка и литературы” [5, с.9]. Изучение подобных материалов дает студентам представление об актуальных проблемах современной методики, тогда как обращение к учительским сайтам позволяет нам увидеть ее практические стороны.

Итак, на занятиях мы стремимся максимально учитывать практическую значимость рассматриваемых вопросов. Для такого подхода особенно эффективна совместная работа студентов и преподавателя над той или иной темой за пределами занятий. В нашем случае студенты привлекают к изучению теоретических вопросов морфемики, морфологии и синтаксиса дополнительные материалы, ищут интересные формы подачи заданий для школьников.

Такая исследовательская работа ведется и в рамках научного кружка «Алмазный язык», который работает два года и объединяет студентов ОП 6В01720- Русский язык и литература. В 2022-2023 учебном году участники кружка стали готовиться к прохождению педагогической практики, в связи с чем мы решили занятия кружка связать с материалом изучаемых на тот момент учебных курсов «Морфология современного русского языка», «Синтаксис современного русского языка», а также соотнести темы этих курсов с темами по русскому языку в тех классах, в которые они должны были пойти на практику.

Студентами были изучены активные учительские сайты по русскому языку и литературе, эти сайты были сопоставлены и проанализированы на предмет наличия на них современных форм работы на уроках. Как результат такой работы в качестве наиболее оптимальной, доступной и адекватной для разработки студентами было решено обратиться к такой дидактической форме, как рабочая тетрадь. Эта идея обсуждалась на заседаниях кружка, мы анализировали достоинства этой дидактической формы, ее учебную, познавательную и воспитательную ценность. Немаловажно было предложение создавать рабочие тетради в привлекательных для школьников среднего звена графических формах, с использованием современных компьютерных программ (в нашем случае использовалась популярная графическая программа Canva).

Для осмысленной работы по созданию рабочих тетрадей были изучены некоторые теоретические и методические вопросы их появления, разработки и функционирования. В частности, мы с удивлением узнали, что история их появления «начинается в 1920–1930-х гг. Импульсом к созданию рабочей тетради послужил закон о ликвидации безграмотности населения, с помощью такого типа дидактического материала обучающиеся грамоте прорабатывали орфографические ошибки и закрепляли новые знания по русскому языку» [6]. В шестидесятых-семидесятых годах прошлого века предназначение рабочих тетрадей меняется: они

ориентируются на творческий подход обучающегося к решению поставленной задачи. В девяностых годах двадцатого века, когда формируется методологическая и методическая база новых дидактических материалов и в российской, и в казахстанской школах, заметно расширяется функциональность рабочих тетрадей. Будучи дополнительным дидактическим средством, рабочая тетрадь в то же время “постепенно включается в состав учебно-методического комплекса, в котором задания создаются по принципу визуализации, являющемуся одним из приоритетных принципов в обучении” [6].

Что такое рабочая тетрадь сегодня? «Рабочая тетрадь – учебное пособие, имеющее особый дидактический аппарат, способствующий самостоятельной работе учащегося над освоением учебного предмета» [цит.: по 7].

Почему наши студенты выбрали рабочие тетради? Осмысленный ответ на этот вопрос они смогли дать, изучив научную литературу по методике разработки рабочих тетрадей. В частности, в статье исследователя Ханиповой Е. Х. перечислены «следующие преимущественные дидактические возможности рабочих тетрадей:

– Оперативное предъявление студентам заданий для выполнения упражнений, самостоятельных и контрольных работ;

– Наличие необходимых технико-технологических сведений, рекомендаций и указаний для выполнения заданий, в некоторых случаях ответы на задачи;

– Индивидуализация учебного процесса» [8].

Особо студенты отметили такое достоинство рабочей тетради, как заложенные в ней большие воспитательные возможности. Это перекликается с мнением исследователя Е.Х. Ханиповой о том, что “образцы выполнения заданий и хорошая графика дисциплинируют обучаемого, вырабатывают ответственность и внимательность [8].

Итак, наши студенты получили основное представление о рабочей тетради как эффективном формате работы со школьниками, обладающем “следующими характеристиками:

- 1) считается несерийным изданием;
- 2) дополняет или даже заменяет учебник;
- 3) содержит систематизированные сведения научного или прикладного характера;
- 4) предназначена для обучающихся любого возраста;
- 5) удобна для преподавателей;
- 6) направлена на самостоятельную работу;
- 7) имеет особый дидактический аппарат” [7].

А.Е. Привалова считает, что преимущества рабочих тетрадей очевидны, потому что это самый мобильный жанр из учебной литературы. Хотя каждая тетрадь обращена и не к конкретному школьнику, в ней ученик может найти материал, соответствующий уровню его развития и

направленности интересов, а каждый учитель получает возможность индивидуализировать «обратную» связь. А.Е. Привалова отмечает, что рабочие тетради ставят ученика в позицию исследователя через равенство и соавторство [9].

Рассмотрим конкретные примеры из рабочих тетрадей по русскому языку, подготовленных нашими студентами третьего курса, участниками филологического кружка. При разработке рабочих тетрадей были учтены следующие моменты:

1. Тема рабочей тетради должна изучаться в школе во время производственной практики. Для этого студенты рассмотрели долгосрочные планы по русскому языку в 5–8 классах и установили примерный перечень тем в этих классах, выпадающих на период прохождения практики. При этом для одной рабочей тетради выбирается одна тема, например, «Имя прилагательное».

2. В разработке рабочих тетрадей будут использоваться персонажи популярных у школьников мультфильмов.

3. В рабочей тетради должен быть определенный сюжет, в котором будут участвовать герои мультфильма. Развитие сюжета должно соотноситься с изучением той или иной грамматической темы.

4. Задания по языковой теме должны органично включаться в сюжет.

5. В содержании рабочей тетради должен быть этнокультурный материал.

6. Тетрадь должна иметь учебный, познавательный и воспитательный характер.

Итак, в статье мы рассмотрели положение о обязательности ориентации учебного процесса в педагогическом вузе на будущую профессиональную деятельность выпускников. Подобное требование практикоориентированности является важным принципом современного педагогического инжиниринга, сущностные признаки которого мы также представили в данной статье. Почему мы обращаем внимание на это явление? Как указывает Н.В. Виноградова, «услуги в области педагогического инжиниринга состоят в том, чтобы определить критерии, уровни и условия модернизации образования при которых будут разработаны педагогические технологии развития и становления высококвалифицированного специалиста» [10, с. 78]. Именно педагогический инжиниринг позволяет формировать и реализовать модель выпускника, «отвечающего современным концепциям и подходам образования, жизненным условиям, потребностям общества в специалистах, владеющих на научной основе профессиональными компетенциями и образовательным менеджментом» [10, с. 79].

Руководствуясь этим положением, можно утверждать, что внедрение такого инструмента, как педагогический инжиниринг в образовательное

пространство нашего вуза, поможет эффективно управлять всеми процессами его жизнедеятельности.

В реальной практике преподавания принцип практикоориентированности возможно реализовать через системную связь теоретических дисциплин с методикой преподавания, через постоянную привязку содержания вузовского курса с содержанием школьных программ и учебников, вплоть до указания, в каком классе и в каком объеме та или иная тема изучается. Не менее важна и форма подачи теоретического материала на школьных уроках, в нашем случае – русского языка. Поиск современных и привлекательных для школьников форм методических материалов является одной из процедур бенчмаркинга. В ходе работы со студентами мы изучили множество сайтов и с целью подготовки и успешного прохождения производственной практики выбрали так называемые рабочие тетради. В данной статье мы представили принципы их разработки и некоторые примеры конкретных рабочих тетрадей по русскому языку

Список использованных источников

1. Стратегия развития некоммерческого акционерного общества «Павлодарский педагогический университет» на 2020–2024 гг. <https://ppu.edu.kz/> (Дата обращения 22.07.2023).

2. Игнатъева А, Самерханова Э.К., Сдобняков В.В., Тулупова О.В. Педагогическая инженерия: методологический абрис проекта Мининского университета // Вестник Мининского университета. 2022. Том 10, №2. <https://doi.org/10.26795/2307-1281-2022-10-2-8>

3. Педагогический дизайн урока // <https://www.youtube.com/watch?v=FAR2F2Q5Yv0>] (дата обращения: 12.07.2023).

4. Равнение на конкурентов: что такое бенчмаркинг и где он применяется <https://trends.rbc.ru/trends/education/61540f1e9a7947ed382de149> (Дата обращения 19.07.2023).

5. Суюнова Г.С., Гаранина Е.П. Формирование научной деятельности студентов в педагогическом вузе // Материалы республиканской научно-практической конференции «Актуальные вопросы современной науки, общества и образования», посвященной 85-летию к. ф-м. н., профессора Т.К. Шаяхметова / под общ. ред. Ж. Жилбаева; отв. ред. Б.С. Есенгельдин. – Павлодар: ППУ, 2022. – с. 7-11.

6. Жиндеева Е.А., Карабанова Н.В., Уткина Т.В., Асташкина М.С., Машкова Е.А. Рабочая тетрадь по литературе как дидактическое средство изучения специфики изображения женских характеров // Современные проблемы науки и образования. – 2021. – № 4. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=31014> (Дата обращения: 07.07.2023).

7. Кислицына М.А. Проект летней рабочей тетради по русскому языку и литературе. Екатеринбург. 2021. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/105762/1/m_th_m.a.kislitsyna_2021.pdf (Дата обращения 29.06.2023).

8. Ханипова Е.Х. Рабочая тетрадь как дидактическое средство обучения (электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/rabochaya-tetrad-kak-didakticheskoe-sredstvo-obucheniya/viewer> (Дата обращения 01.07.2023).

9. Привалова Е.А. О новом жанре учебной литературы – рабочих тетрадях по истории / Е.А. Привалова // Историческая наука и историческое образование на рубеже XX–XXI столетий. Четвертые всероссийские историко-педагогические чтения. – Екатеринбург: УрГПУ, Банк культурной информации, 2000.

10. Виноградова Н.В., Землякова Г.М. Педагогический инжиниринг как средство формирования научно-методологического мышления обучающихся направления подготовки 44.04.01 «Педагогическое образование» // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2018. Т. 7. № 1(22) с. 73-80 Издательство: НП «Институт направленного образования» Тольятти.

ИКОНИКА В РАССКАЗАХ В.М. ШУКШИНА

Л.Е. Токатова

*к.ф.н., доцент, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

В.И. Ярьсько

*учитель русского языка и литературы, Песчанская СОШ №1
района Теренколь, Песчаное, Теренкольский район, Павлодарская область*

Аннотация. Бұл мақала көркем әлемнің белгішелер (иконика) мәселесіне арналған. Мақалада В.М. Шукшиннің әңгімелеріне тән бейнелі жолды қарастыруға әрекет жасалды. Жазушының шығармаларына тән бейнелі жүйені талдауға В.В. Савельеваның жіктелуі негіз болды. Суреттердің көмегімен автор әр кейіпкердің жеке психологиясын жиі ұсынады, адами қарым-қатынастың ерекшеліктерін көрсетеді, кейіпкерлердің кез-келген кішігірім жағдайлары мен әрекеттерін байқайды, онда олар өздерін адам ретінде көрсетеді. Мақалада шығарма кейіпкерлерінің өмір сүретін әлемнің бай бейнесін ашады деген қорытынды жасалады. Түрлі суреттердің арқасында біз әңгімені басты кейіпкерлерімен бірдей сезінеміз, естиміз, көре аламыз. В.М. Шукшин әңгімелеріндегі кейіпкерлермен бейнеленген образдар-белгілер шығарманың көркемдік шындығын жасап, жазушының көркемдік әлемін құрайды.

Кілтті сөздер: белгіше, белгілер, көркем әлем, бейнелі қатар, бейне, В.М. Шукшин, әңгімелер, көркем мәтін.

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме иконики художественного мира. В статье сделана попытка рассмотреть образный ряд, характерный для рассказов В.М. Шукшина. Опорой для анализа образного строя, присущего произведениям писателя, послужила классификация В.В. Савельевой. С помощью образов автор зачастую представляет индивидуальную психологию каждого из героев, показывает особенности человеческих отношений, подмечает какие-либо незначительные ситуации и поступки персонажей, где они раскрывают себя как человека. В статье делается вывод о том, что иконика раскрывает перед нами насыщенную картину того мира, в котором живут персонажи произведений. Благодаря наличию различных образов мы можем сопереживать, чувствовать, слышать, видеть то же, что и главные герои рассказов. Образы-знаки, которыми наделены герои рассказов В.М. Шукшина и которые их окружают, создают художественную реальность произведения и составляют художественный мир писателя.

Ключевые слова: иконика, знаки, художественный мир, образный ряд, образ, В.М. Шукшин, рассказы, художественный текст.

Annotation. This article is devoted to the problem of iconics of the artistic world. The article is an attempt to consider the imagery characteristic of V.M. Shukshin's stories. The classification of V.V. Savelyeva served as a basis for the analysis of the figurative

structure inherent in the writer's works. Savelieva. With the help of images the author often presents the individual psychology of each of the characters, shows the peculiarities of human relations, notes any insignificant situations and actions of the characters, where they reveal themselves as human beings. The article concludes that iconics reveals to us a rich picture of the world in which the characters of the works live. Thanks to the presence of various images we can empathize, feel, hear, see the same as the main characters of the stories. Images-signs, which are endowed with the characters of V.M. Shukshin's stories and which surround them, create the artistic reality of the work and make up the artistic world of the writer.

Keywords: iconics, signs, artistic world, image series, image, V.M. Shukshin, stories, artistic text.

«Историческое развитие растождествляет художественный текст и породившую его действительность. Об этом писал Б. Пастернак: «Как у всех елисаветинцев, сочинения Шекспира пестрят обращениями к истории, параллелями из древних литератур и мифологическими именами и названиями. Для того чтобы их понять теперь со справочником в руках, требуется классическое образование. А нам говорят, что средний лондонский зритель того времени, смотря «Гамлета» или «Лиру», глотал на лету эти поминутно мелькавшие классицизмы и их успешно переваривал», – отмечает Ю. Борев [1, 261]. С точки зрения ученого, преодолеть растождествление помогает интерпретация, которую он называет «основой понимания текста». «Понимание, – продолжает Ю. Борев, – всегда встроено в определенную культурную традицию и опирается на инвариантную программу переживания и смыслообразования, заложенную в тексте» [1, 261]. Процесс понимания сложен и зависит от объектов понимания – мыслей, чувств и различных знаков (иконики). «Дополним, что историческая эпоха по-разному смотрит на один и тот же текст. При этом мировоззрение автора прошедшей эпохи все же понимается за счет существующего в процессе понимания – частной интерпретации. Почему новое поколение все же в основном понимает старое? Да потому, что, кроме коммуникативного свойства языка, есть понятие знака» [2, 105]. Знаки, или иконика – часть художественного мира, которые помогают воссоздать образ человека в его явном или скрытом взаимоотношении с этим миром в художественном тексте.

Этапы исследования и характер его проведения обусловили выбор исследовательского метода, который включает в себя комплекс специальных методов, взаимообуславливающих друг друга и выражающихся в отношении к предмету, – филологический, историко-функциональный, историко-эстетический и др. Также общенаучные методы – анализ и синтез – позволили разложить произведение на составные части с целью их всестороннего изучения, затем объединить ранее выделенные части по классификации В.В. Савельевой. В ходе исследования были привлечены рассказы писателя В.М. Шукшина и монография В.В. Савельевой «Художественный текст и художественный мир» [3].

Проблема иконоики художественного мира подвергнута глубокому анализу в монографии известного казахстанского ученого В.В. Савельевой «Художественный текст и художественный мир» [3]. По мнению исследователя, «иконика – это раздел поэтики, изучающий образный строй литературы. Образный ряд у каждого писателя свой и своя степень насыщенности образами художественного мира, свои особенности соотношения в этих образах изобразительности и выразительности, абстрактности и конкретности, отвлеченности и чувственности, прекрасного и безобразного, комического и трагического, жизнеподобного и фантастического» [3, 56]. Художественный мир – это «фантазийно организованное и структурированное воображением и сознанием сначала автора, потом читателей представление о художественной реальности, соединяющее в себе кажущееся жизнеподобие картины мира и рациональные и иррациональные, вероятностные, виртуальные ее варианты» [3, 47]. Точкой опоры самой иконоики является образ. Образ – это «ключевая категория искусства» [4, 161], которая характеризуется особой формой отражения действительности.

В.В. Савельева характеризует образы как жителей художественной реальности и предлагает разграничивать их на следующие виды:

1) образы – персонажи, «которые обладают особым статусом среди всех образов, участвуют в развитии событий, движут сюжет, являются объектом пристального внимания автора и читателей» [3, 61];

2) образ-предмет, образ-вещь, который «организует художественное пространство, ... конкретизируют смысловое и материальное бытие образов-персонажей» [3, 63];

3) образы-мысли и образы-переживания, которые передают характер чувств и эмоциональное состояние, описывают движения человеческой мысли [3, 66];

4) звуковые образы «формируют соносферу. Это образы естественного природного мира: пение птиц, голоса людей, зверей, шум дождя, моря, звуки грома, шорохи, шелест, стуки, плеск воды...» [3, 68];

5) зрительные образы, которые «расслаиваются на образы цветные (колористика текста, его цветовой спектр) и образы контурные, передающие геометрические формы и создающие иллюзии пространственных объемов с использованием перспективы, горизонтальных и вертикальных плоскостей, сферических поверхностей, свето-теневых пятен, позволяющих угадывать формы [3, 73];

6) вкусовые образы, которые составляют «область гастрономических (желудочных) проявлений: еда, питье и сопровождающие эти процессы вкусовые ощущения» [3, 76]. Отметим, что эмблематика еды имеет двойное значение в художественном мире текста. С одной стороны, она связана с представлением еды как «чего-то низменного, земного, телесного, противоположного духовному» [3, 76]. С другой стороны, она

суть «раскошного пиршества, эпикурейства, жизненного изобилия, физического здоровья» [3, 76];

7) образы-запахи, или обонятельные образы, очень разнообразно представлены в художественном мире. Они бывают натуральными (цветочные, запахи тела человека и др.) и искусственными (к ним относят любые ароматизированные запахи, специфические лекарственные, производственные и др.), с вкусовым элементом (горький, кислый), имеют эстетическую характеристику (высокие-прекрасные-приятные и низкие-безобразные-отвратительные), бывают сильными (доминирующими) или слабыми [3, 78-79]. Отметим, что в настоящее время поэтика запахов выделяется в самостоятельную научную проблему. Считается, что ольфакторий как способ выражения предметно-чувственной картины мира и художественного мира писателя претендует стать основой иерархии проблем художественной реальности.

8) осязательные (тактильные) образы передают «фактуру поверхностей предметов, строений (гладкие, мягкие, ребристые, ровные, шершавые), ощущения от соприкосновения с миром неодушевленной природы (деревьями, растениями): трава колет руки, капли дождя вызывают дрожь, прикосновения колючек или острых веток – боль. Проявление осязательных образов естественно при описании отношений человека с другими существами природного мира (птицы, звери, грызуны, насекомые, рептилии и т.д.) [3, 82].

С помощью иконки возможно объективное и беспристрастное понимание произведений Шукшина, что составляет сферу нашего научного интереса. Изучение данного вопроса представляется актуальным в силу того, что каждый художественный образ, присущий рассказам писателя, требует интерпретации, по той причине, что продолжает свое существование за пределами художественного текста.

Среди образов–персонажей рассказов В.М. Шукшина часто встречаемыми являются люди простые, деревенские, которые в меру своей образованности рассуждают о смысле жизни и часто погружены в конфликты нравственного характера. Как правило, эти персонажи живут в деревушках и помогают читателю увидеть мир глазами русского крестьянина, их взгляд на жизнь довольно прост. К примеру, Чудик, герой одноименного рассказа: простой, веселый и лишенный всякой злобы мужчина, желающий окружающим счастья и добра. Из-за своей детской души и простого характера герой часто попадает в неловкие ситуации и задается вопросом: «Да почему же я такой есть-то?» [6, 298], но именно благодаря таким открытым людям в мире ещё существует доброта и отзывчивость. Данный образ-персонаж говорит нам о том, что порой, несмотря на возраст и обстоятельства, быть наивным и смотреть на мир легко и просто это вполне нормально. Не менее интересный персонаж, Андрей Ерин – главный герой рассказа «Микроскоп». Андрей еще один «чудик» среди персонажей Шукшина, нерешительный и неудобный для

окружающих человек, тайком от жены покупает микроскоп. За то время, пока микроскоп был у него дома, Андрей стал чувствовать себя смелее и увереннее, бросил пить, изменилось и взаимоотношения в семье: «Вдвоем с сыном часами сидели они у микроскопа, исследовали» [6, 356]. Герой рассказа стал ставить большие цели в жизни, рассуждать о борьбе микробов и человечества, думать о науке, даже придумал способ борьбы с микробами, в селе стали о нем говорить как об ученом. После того, как микроскоп пришлось вернуть, а на вырученные деньги жена Зоя купила шубки детям и пылесос, Андрей Ерин утратил цель жизни и снова запил. Писатель показывает нам жизнь простого сельского жителя, на время исполнившего свою большую мечту.

Для произведений В.М. Шукшина характерны разнообразные образы-переживания персонажей, однако такое переживание как тоска доминирует над другими. Например, в жизни главного героя рассказа «Два письма» Николая Ивановича всё идёт отлично: он перебрался из деревни в город, получил диплом, устроился на работу с приличным жалованием. На первый взгляд, этому человеку нет причин жаловаться, но читатель видит его как глубоко несчастного человека. Тоска и сожаление о прошлом терзают его душу: «Было невыносимо грустно, чего-то жаль было чуть не до слез. Не сбылось как будто то, что мерещилось тогда, давно, на берегах крохотных тихих озер...». В рассказе «Верую!» на главного героя Максима «...по воскресеньям наваливалась особенная тоска. Какая-то нутряная, едкая...» [6, 446]. Максим всеми силами пытается найти ее истоки и причину, ведь он понимает, что «больная душа» – это так же страшно, как при любой другой болезни. Другой пример можно привести из рассказа «Билетик на второй сеанс». Он демонстрирует чувство неудовлетворенности героя своей жизнью, которое не покидает его и заставляет погрузиться в него читателя: «Последнее время что-то совсем неладно было на душе у Тимофея Худякова – опостылело все на свете. Так бы вот встал на четвереньки и зарычал бы, и залаял, и головой бы замотал. Может, заплакал бы» [6, 530]. Страх и волнение, свойственные каждому человеку, с точностью показывает писатель в рассказе «Артист Федор Грай»: «Всякий раз, выходя на сцену, Федор чувствовал себя очень плохо: как будто проваливался в большую гулкую яму. Он слушал стук собственного сердца. В груди становилось горячо и больно» [6, 70]. Психологически-чувственный портрет писатель создает с помощью сравнения, звуковых образов, эмоционального напряжения. Создавая ассоциативный ряд, метафора у В.М. Шукшина передает простое, но важное в жизни человека, чувство радости. Обычный пастух Алеша Бесконвойный радуется субботнему дню: «И сразу у него распухала в душе тихая радость. Он даже лицом светлел» [7, 400]. Один из самых распространенных образов-переживаний в мировой литературе – любовное переживание – передан у писателя телесно: «Сергея особенно любил походку жены: смотрел, и у него зубы немели от любви. Он дома с изумле-

нием оглядывал ее всю, играл желваками и потел от волнения» («Беспалый»).

Языку свойственно передавать эмоциональные состояния людей. «Автор может прямо называть то эмоциональное состояние, в котором находится персонаж, может описывать мимику, жесты, манеру поведения, свидетельствующие об этом состоянии, может строить речь персонажа с учетом тех особенностей речепорождения, которые характерны для человека, находящегося в состоянии сильного эмоционального возбуждения», – утверждает М.Ю. Родионова [5, 84]. В одних из рассмотренных рассказах можно четко увидеть это благодаря образам-мыслям персонажей. Например, состояние, когда ты чувствуешь себя некомфортно, но вынужден терпеть: «Федор слушал и смотрел в сторону. Он не любил этого вьюна, но считал, что понимает в искусстве меньше его... И терпел» [6, 67] («Артист Федор Грай»). Особенно часто Шукшин оформляет образы-мысли в форму внутреннего монолога: «Он злился на всех и втайне удивлялся: как они не видят и не понимают, какая она самостоятельная, начитанная, какая она... Черт их знает, людей: как возьмутся языками чесать, так не остановишь» («Беспалый»). Образы-мысли могут передавать чувство противоречия: «Старик даже подумал: не вернуться ли да не сказать ей, что не надо никакой ее помощи, сам как-нибудь управлюсь. Даже остановился и постоял. И решил, что – ладно, черт с ней, пусть поговорит» («Бессовестные») [6, 437]. Ощущение чувства обиды, выведенное в образы-мысли, также передано телесно, но уже с оттенком ярости: «обида толкнулась в грудь, как кулаком дали» [6, 494].

Звуковые образы в произведениях В.М. Шукшина демонстрируют читателю обстановку в доме или эмоциональный мир персонажей. Например, в рассказе «Одни» мы прослеживаем разные события в доме Калачиковых, благодаря описанным здесь звуковым образам, узнаем о тех душевных состояниях, которые пережили жители этого дома: «Когда-то он оглашался детским смехом; потом, позже, бывали здесь и свадьбы, бывали и скорбные ночные часы нехорошей тишины» [6, 146]. В рассказе «Критики» В. М. Шукшин передает эмоции деда Петьки при просмотре кино: «дед вдруг ни с того ни с сего начинал хохотать», но «иногда дед плакал, когда кого-нибудь убивали невинного». Каждый просмотр фильмов главный герой сопровождает повышением голоса и восклицаниями по отношению к некоторым персонажам фильмов. Герой, разговаривавший с телевизором, и звуковые образы, которые его сопровождают, вводит мотив одиночества, поправимого одиночества. В рассказе «Обида» звуковые образы также психологически мотивированы: продавщица «повысила голос, приглашая к скандалу других» с целью передачи своего недовольства и привлечения внимания окружающих: «Она же хамить начала! Она же обзывается!» [6, 495].

Зрительные образы в рассказах В.М. Шукшина передают обстановку, эмоции, психологическое состояние персонажей. Например, в рассказе «Чудик» у главного героя «круглое мясистое лицо», что говорит о ровном оптимистическом характере и о том, что он, скорее всего, добродушен, мягок, миролюбив. А в рассказе «Алеша Бесконвойный» мы наблюдаем, как выразительно автор описывает состояние главного персонажа в предбаннике: «кожа покрылась пупырышками, как тот самый крепдешин». Или же стремление героев рассказа «Мастер» украсить свою избу как можно современной: «стол ...из досок сколотили, вдоль стен – лавки, в углу – лежак. На лежанке никаких матрасов, никаких одеял... Лежат кошма и тулуп – и всё». В этом же рассказе зрительные образы при описании двух церквей – одна в Талице, вторая, позднего времени, в Чебровке – поднимают совершенно другую проблему, более высокого порядка, проблему духовности: «...большая, с высокой колокольней. Она тоже давно была закрыта и дала в стене трещину», «Чебровскую видно было за пять километров – на то и рассчитывали строители», а «Талицкую как будто нарочно спрятали от праздного взора, и только тому, кто шёл к ней, она являлась вся, сразу...», «если идешь в Талицу и задумаешься, то на повороте, у косогора, вздрогнешь, – внезапно увидишь церковь, белую, лёгкую среди тяжкой зелени тополей» [6, 407].

Одной из особенностей, характерной рассказам В.М. Шукшина, является наличие вкусовых образов, а одним из самых распространенных вкусовых образов у писателя стал алкоголь. Справедливости ради отметим, что прямой вербализации рассматриваемого вкусового образа в рассказах писателя нет, поэтому наш анализ основывается на впечатлениях от этого вкусового образа. Данный вкусовой образ представлен разными способами: его используют, чтобы передать психологические затруднения героя, вызван снятием напряжения и стресса, уменьшением тревожности, подавлением в себе эмоций, показывает страдания от недостатка собственной значимости. К примеру, в рассказе «Жена мужа в Париж провожала» Колька – главный герой – запутался в себе и не может найти выход. Ряд проблем (непонимание жены, мечта о простой деревенской жизни, невозможность уехать из города), по мнению героя, решит алкоголь. Колька мучается из-за постоянных ссор с супругой Валей, выпивает после одной из таких ссор, но понимает, что «эта добровольная каторга сделает его идиотом и пьяницей». Эмоциональное напряжение человека, которому трудно решить жизненные проблемы, передано рядом простых предложений: «Походил по кухне. Достал из потайного места початую бутылку водки, налил стакан, бутылку опять поставил на место. Постоял со стаканом... Вылил водку в раковину» и сказал: «Не обрадуйтесь, гады» [6, 549]. Избранная писателем синтаксическая конструкция призвана показать внутреннюю борьбу человека: Кольке не хотелось спиваться, он не может отказаться от своей мечты, но не хочет лишиться и своей дочери, герой все же уходит из жизни.

Среди осязательных (тактильных) образов часто наблюдаются не только физические ощущения в какой-либо момент, но и внутреннее, душевное состояние героев. Например, в рассказе «Залетный» главному герою тяжело даётся говорить о жизни: «на худом темном лице Сани, на острых скулах, вспухали маленькие бугорки желваков. Глаза горячо блестя. Он волновался» и волновался, рассуждая о жизни и мечтая «всё начать сначала». Молодой врач Николай Солодовников, герой рассказа «Шире шаг, Маэстро!», недавно распределённый из института в сельскую глубинку, полон надежд на будущий и быстрый карьерный рост, на великие научные открытия. В его сердце «предчувствие чего-то хорошего». Используемые автором тактильные образы передают чувства героя от увиденного в окне яркого весеннего солнца: «...радость, особая радость – какая-то тоже ясная, надежная, сулящая и вперед тоже тепло и радость – толкнулась в грудь Солодовникова» [6, 470]. Но после поездки в Образцовку, по поручению Анны Афанасьевны, настроение и мысли Солодовникова меняются – это заметно при описании его положения в санях, на которых он ехал обратно в больницу: «было неудобно... Теперь еще железо мешало. Он пристроился сидеть на отводине саней, на железе – совсем холодно. Даже «дорога, когда поехал обратно, раскисла, и лошадь всерьез напряглась». Тактильные образы, которые вызывают неудобство и холод, мешают, демонстрируют оттенки переживаний героя, его метания.

Таким образом, «в ХМ каждого художника можно обнаружить свои особенности соотношения конкретных образов» [3, 57]. На наш взгляд, иконика раскрывает перед нами насыщенную картину того мира, в котором живут персонажи произведений. С помощью классификации В.В. Савельевой нами описаны особенности образов, присущего рассказам В.М. Шукшина. Благодаря наличию различных образов автор воссоздает образ человека в художественном тексте. Герои писателя интересны тем, что каждого из них мы часто встречаем в реальной жизни, а иконика его произведений близка реальной действительности. Его герои просты и естественны, каждый из них задумывается над серьезными вопросами жизни, сталкивается с непониманием окружающих, полон своими душевными переживаниями, радостью и горечью, целеустремленностью и пассивностью. С помощью образов-знаков автор зачастую раскрывает индивидуальную психологию каждого из героев, показывает особенности человеческих отношений, подмечает какие-либо незначительные ситуации и поступки персонажей, где они раскрывают себя как человека. Герои Шукшина имеют свои ценности, верят в себя, остаются людьми, пусть даже порой и с недостатками. Образы-знаки, которыми они наделены и которые их окружают, создают художественную реальность произведения и составляют художественный мир писателя. Обобщая итоги функционирования иконики, в частности, в рассказах В.М. Шукшина и, в целом, в литературоведении можно отметить раз-

личные подходы и принципы в понимании законов конструирования художественных миров [8; 9; 10].

Список использованных источников

1. Борев Ю.Б. Эстетика: Учебник / Ю.Б. Борев. – М.: Высш. шк., 2002. – 511 с.
2. Конькова Ю.В. Проблема художественной коммуникации./ Ю.В. Конькова. – Мир науки, культуры, образования. – 2007. – № 4(7). – С.104-107.
3. Савельева В.В. Художественный текст и художественный мир: проблемы организации / В.В. Савельева. – Алматы: ТОО «Дайк-ресс», 1996. – 192 с.
4. Степанова Т.М. Иконика: проектная концепция новой, интегральной учебной дисциплины / Т.М. Степанова // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 12. – С. 160-164.
5. Родионова М.Ю. Характеристика эмоционального состояния персонажей художественного произведения и ее воссоздание в переводе (на материале англоязычных переводов романа В.М. Достоевского «Идиот») / М.Ю. Родионова // Вестник ВГУ. – 2014. – С. 84-87.
6. Шукшин В.М. Собрание сочинений: В 3-х т. – Т. 2. Рассказы 1960–1971 годов / Сост. Л. Федосеева-Шукшина; Коммент. Л. Аннинского, Л. Федосеевой-Шукшиной. – М.: Мол. гвардия, 1985. – 591 с.
7. Шукшин В.М. Рассказы / Сост. и предисл. А.Е. Балихин. – М.: Русский язык, 1979. – 374 с.
8. Рогачева Н.А. Русская лирика рубежа XIX–XX веков: поэтика запаха: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Н.А. Рогачева. – Екатеринбург, 2011.
9. Епанешникова М.А. Рецепция запаха и его природно-культурный смысл / М.А. Епанешникова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. – 2010. – № 8. – С. 101–104.
10. Бабич Е.В. Смыслорождающий потенциал иконического аттрактора в структуре поликодового художественного текста / Е.В. Бабич // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2016. – № 7(61): в 3-х ч. – Ч.3. – С. 64-67.

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ И РУССКОЯЗЫЧНЫХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ

Г.О. Азылбекова

Торайгыров Университет

Аннотация. Мақалада гендерлік стереотипті анықтаудың негізгі тәсілдері талқыланады, соның негізінде авторлар әлеуметтік коммуникациядағы гендерлік стереотиптердің функцияларын қарастыру кезінде стереотипке ең қолайлы тәсіл образ/репрезентация болып табылады деген қорытындыға келеді. Гендерлік стереотиптерге талдау жасалды, гендерлік стереотиптердің әлеуметтік коммуникациядағы функциялары көрсетілді. Қарым-қатынас нышандары кеңістігіндегі гендерлік стереотиптер белгілі бір қоғамның дәстүрлі ерекшеліктері мен мәдени ерекшеліктерін сақтауда оң конструктивті рөл атқара алатыны анықталды. Қорытындылай келе, әрбір қоғамда және мәдениетте әйел заты туралы идеяларды жеткізудің жалпы қабылданған нормалары мен формалары бар және мұндай категориялау тұрақты екендігі туралы қорытынды ұсынылады; әйел архетипінің түйінді сөздері анықталған. Гендерлік өкілдіктің арқасында БАҚ жеке тұлғаның гендерлік сәйкестігін де,

эйелдер туралы стереотиптік идеяларды да анықтайтын құндылықтар жүйесінің жинақталған берілуін жүзеге асырады.

Кілтті сөздер: жарнама, гендер, стереотип, мәдени сипаттамалар

Аннотация. В статье рассматриваются основные подходы к определению гендерного стереотипа, авторы приходят к заключению, что при рассмотрении функций гендерных стереотипов в социальной коммуникации наиболее удобен подход к стереотипу как к образу/представлению. Произведен анализ гендерных стереотипов, выделены функции гендерных стереотипов в социальной коммуникации. Установлено, что гендерные стереотипы в пространстве коммуникационных символов могут играть положительную конструктивную роль в сохранении традиционных черт и особенностей культуры данного социума. В заключении представлен вывод, что в каждом обществе и культуре существуют свои общепринятые нормы и формы передачи представлений о женственности, причем такая категоризация отличается стабильностью; определены ключевые слова женского архетипа. Благодаря репрезентации гендера СМИ осуществляют кумулятивную передачу системы ценностей, определяющей как гендерную идентичность индивида, так и стереотипные представления о женщинах.

Ключевые слова: реклама, гендер, стереотип, культурные особенности.

Annotation. The article discusses the main approaches to the definition of a gender stereotype, on the basis of which the authors come to the conclusion that when considering the functions of gender stereotypes in social communication, the most convenient approach to the stereotype is as an image/representation. An analysis of gender stereotypes was made, the functions of gender stereotypes in social communication were highlighted. It has been established that gender stereotypes in the space of communication symbols can play a positive constructive role in preserving the traditional features and cultural characteristics of a given society. In conclusion, the conclusion is presented that in every society and culture there are generally accepted norms and forms of transmission of ideas about femininity, and such categorization is stable; the keywords of the female archetype are defined. Thanks to the representation of gender, the media carry out the cumulative transmission of the value system that determines both the gender identity of the individual and stereotypical ideas about women.

Keywords: advertising, gender, stereotype, cultural characteristics.

Реклама уже перестала быть только экономическим явлением и все активнее становится элементом массовой культуры. Она передает не только информацию о товарах, изделиях, услугах, рынках и т.п., но и об общественных, политических и других типах отношений в обществе, в том числе и о взаимоотношениях мужчин и женщин, в которых, по мнению И.В. Грошева, «последние, как правило, не только стереотипизированы, идио- и видеоадаптированы, но и упрощены, сведены до уровня «ритуальных идиом». Иными словами, непосредственные предложения о товарах и услугах обычно представляются в рекламе в контексте других образов, рассказывающих об устройстве общества, его культурных конструкциях и о взаимоотношениях в нем (мужчин и женщин)». [1, с.36]

Учёт прагматических условий является одним из фактором успешности воздействия рекламного текста на потребителя. О.В. Родина отмечает, что при разработке рекламных сообщений необходимо учитывать

следующие факторы: национальную культуру, менталитет народа; гендерные стереотипы, функционирующие в обществе; фоновые знания и единицы, их представляющие [2, с.34].

Повышенный интерес к гендерным проявлениям в социальной коммуникации не случаен. Как подчеркивает О.Б. Максимова, гендер является одной из характеристик, наиболее полно раскрывающих сущность индивида в социуме, а гендерная самоидентификация, затрагивающая самые глубокие пласты личности, – важнейшим аспектом ее формирования [3, с. 21].

При изучении гендерного фактора в языке многими лингвистами-гендерологами (Халеевой И.И., Кирилиной А.В., Малишевской Д.Ч. и др.) определяющим называется лингвокультурологический подход, предполагающий изучение мужественности и женственности как базовых культурных концептов.

Женский гендерный стереотип активно проявляется в рекламных текстах, где женщина выступает в роли матери. Например, это социальная реклама, призывающая к благотворительности. Так, рекламное объявление благотворительной кампании «Make a Wish» («Загадай желание») в журнале «Inside» приглашает помочь больным детям в исполнении их желаний: «A wish can teach a sick child that anything is possible. Even the future» («Желание может заставить поверить больного ребёнка, что всё возможно. Даже будущее»). Слоганы гласят: «Share the power of a wish» («Почувствуй силу желания») и «Now I have a story to tell my grandchildren» («Теперь у меня есть, что рассказать внукам»). Реклама пробуждает в женщине её материнские чувства, жалость и сострадание к больным детям, и вместе с тем она указывает на возможность передать свой опыт следующим поколениям. К состраданию попавшим в беду людям, особенно детям, изначально присущему женщинам, взывает огромное число рекламных текстов, которые появились после ураганов, нанеших непоправимый урон южным штатам США, например: «Make a financial contribution to the Disaster Relief Fund» («Сделай пожертвование в фонд помощи пострадавшим от бедствий»), «Together, we can save a life» («Вместе мы можем спасти жизнь»). Часто рекламный текст сообщает женщине информацию о товарах, непосредственно связанных с материнством. Так, рекламное объявление витаминно-минерального комплекса «Компливит «Мама»» в журнале «7 дней» уже в самом названии содержит имя реципиента. Слоган только подтверждает полезность препарата, указывая на то, что беспокоит каждую женщину, готовящуюся стать матерью: «Забота о малыше ещё до его появления». Помещенная в том же журнале реклама детской смеси «Малютка» сообщает, что можно совмещать пользу с удовольствием. Улыбающийся малыш на руках у мамы, надпись «Мам, а почему мои штанишки не растут вместе со мной, когда я ем «Малютку»?» и текст «...обладает замечательным молочным вкусом, который обязательно понравится Вашему малышу. Это сбалан-

сированный источник питательных веществ...» побуждают женщину-мать прислушаться к слогану, что «расти» можно «с удовольствием». Часть рекламных объявлений сообщает, что необходимо ребёнку, чтобы полноценно развиваться. В рекламе газеты «Chicago Tribune» компания также ставит ударение на пользе и удовольствии, которые получают дети в Chicago Children's Museum. Слоган гласит: «Real playing. Real giggling. Real climbing. Real splashing. Real learning» («Играй по-настоящему. Смейся по-настоящему. Карабкайся по-настоящему. Плещайся по-настоящему. Учись по-настоящему»). Содержание такого рода рекламных текстов построено на принципе «комплекс пользы и удовольствия». Ещё одним примером этому может стать реклама кукурузных хлопьев «Alpha-Bits» в форме 26 букв английского алфавита с довольно лаконичным слоганом: «Eat. Play. Learn» («Ешь. Играй. Изучай»).

Другая категория рекламных объявлений нацелена на женщину уже не только в роли матери, но и в роли жены как хранительницы семейного очага и здоровья всей семьи. Товарами в такой рекламе служат семейные курорты, санатории, клиники, медицинские препараты. Так, курорты Beaches ориентированы на семейный отдых, что подчёркивается в объявлении: «Family Values. Take on a Whole New Meaning» («Семейные ценности. Испытай абсолютно новое значение»). В современной российской и американской рекламе образ женщины помимо семьи связан с организацией быта. Один из таких гендерных стереотипов можно назвать «глупая подружка». Наиболее часто он встречается в рекламе стиральных порошков и чистящих средств, когда проблему выбора решает фактор экономичности рекламируемого средства и одна домохозяйка это понимает, а другая – нет. Другой стереотип – «счастливая обладательница», у которой есть все, чтобы быть хорошей хозяйкой, поэтому работа по дому спорится. Этот стереотип сводится к постулату «хорошо тому, у кого это есть». Так, реклама стиральных машин LG изображает счастливо улыбающуюся хозяйку, а слоган объясняет причину этой радости: «Life's good» («Жить хорошо»). Множество рекламных текстов, которые строятся на гендерном стереотипе «женщина-домохозяйка», предлагают продукты питания. Например, реклама ароматных кусочков говядины для быстрого приготовления Tyson обещает обеспечить всю семью необходимыми витаминами: «Have you had your protein today? To help keep your family going strong all day, try Tyson beef tips in gravy for protein you can really sink your teeth into» («Вы сегодня уже получили свою порцию белка? Чтобы обеспечить свою семью энергией на весь день, попробуйте кусочки говядины Tyson в соусе, где есть белок, в который можно впитаться зубами»). Рекламный текст из журнала «Burda Mini» утверждает, что продукт компании «Россия» поможет хорошей хозяйке покорить любимого человека: «Выпекай-ка. Лёгкий путь к сердцу мужчины».

Однако следует отметить, что в последнее время образ женщины трансформируется под влиянием перемен, происходящих в её общест-

венном и профессиональном положении – женщина становится активной, уходит от привычной роли жены и матери и пытается реализовать себя как личность. Подобное изменение образа женщины находит отражение в рекламных текстах. Например, в связи с увеличением количества женщин, имеющих водительские права, в рекламных текстах акцентируются женские гендерные стереотипы. Текст рекламы автомобиля KIA явно нацелен на внимание женской аудитории, в нём проводится ироничная параллель с мужчиной: «Attractive, dependable, good with money. If it made coffee you'd marry it» («Привлекательный, надёжный, выгодная партия. Если бы он умел варить кофе, я бы вышла за него замуж»).

Очень широко эксплуатируется в рекламе ещё один гендерный признак – сексуальность и внешняя привлекательность женщины, причём работает он для рекламы любой категории товаров. Результаты исследования, помещённые на сайте журнала «Женский мир», показывают, что на российском телевидении лишь 35% рекламы адресовано непосредственно женщинам, тогда как ролики с участием женщин занимают около 60% рекламного потока. Рекламные объявления косметики, парфюмерии, модной женской одежды в большинстве своём носят не рациональный, а эмоциональный характер. Очень эффективны в такой рекламе два подхода. При первом используется показ «до и после», то есть, что было до использования рекламируемого продукта и что случилось после. Так, в рекламе увеличителя губ 2 рисунка «before» и «10 minutes after lipfusion application» дают понять, насколько видимым будет эффект после использования продукта. В тексте утверждается, что потребитель будет иметь «perfectly plumped lips, instantly» («совершенные пухлые губки, мгновенно»). При втором подходе применяется ссылка на авторитетные личности: специалиста в какой-либо области или популярного человека. Например, в рекламном тексте фирмы Hanes, такую роль исполняет Дженнифер Лав Хьюит, а слоган гласит: «Look who we've got our Hanes on now» (Посмотрите, кто теперь носит нижнее бельё Ханес). Рекламные тексты насыщены эмоционально-оценочной лексикой, вырисовывая при этом рекламный образ привлекательной, активной, интересующейся всем новым женщины. При этом рекламируется скорее не продукт, а нечто нематериальное: молодость, здоровый вид кожи, привлекательность, высокая самооценка, положительная оценка окружающих:

Средство против угрей Bioré Pore Perfect. Текст – «A blackhead is just a self-loathing pore (Угорь – это всего лишь ненавидящая себя пора)». Слоган – «Bioré. Beauty starts here (Красота начинается здесь)».

Набор средств для кожи L'Oréal. Текст – «Made my skin feel smooth and young again (С его помощью моя кожа стала нежной и молодой вновь)». «My skin has a healthy glow I never knew it had (Моя кожа приобрела здоровое сияние, которого я раньше никогда не замечала)». «It's my find of the year (Это моя находка года)». «It's a great alternative to a 100\$

treatment (Это потрясающая замена лечению за 100\$)). «Finally a product that actually does what it promises (Наконец-то, продукт, который действительно действует так, как обещает)».

Реклама мыла Dove гарантирует «С Dove мелкие морщинки становятся менее заметными. Ваша кожа выглядит моложе». Крем для лица Garnier Skin Naturals также обещает «А, С, Е: 3 витамина, чтобы сказать стоп 4 признакам старения».

В данных рекламных сообщениях русской культуры акцент сделан на внешние качества адресата, такие как, красота, доброта, заботливость, сексуальность. Преобладает апелляция к эмоциям, присутствует оценочная эмоционально-экспрессивная характеристика товара. В русской и американской культуре невербальные составляющие рекламы связаны с обстановкой, типичной и естественной для женщины – залитый солнцем пляж, спокойное море, изображение природы, цветущей зелени; изображение магазинов, людных улиц города в светлое время суток; превалирование светлых и ярких тонов над темными. Американская культура отличается от русской тем, что разговорная речь звезд эмоционально-экспрессивная и насыщена эпитетами.

Таким образом, можно отметить, что ключевыми словами женского архетипа являются «принятие», «принадлежность», «покой», «комфорт», «надежность», «защита», «обладание» и др. В визуальный ряд лучше включить предметы с нечеткими границами, мягкими цветами, например, бассейн с водой, мягкие ткани, овальные флаконы. К вербальным составляющим женского гендерного стереотипа представленных в рекламных текстах, можно отнести использование эмотивной лексики, оценочных слов, восклицательных и риторических реплик.

Список использованных источников

1. Грошев И.В. Гендерная специфика личностных предикторов агрессивности: монография / И.В. Грошев, Ли Чжэньнин; Министерство образования и науки Российской Федерации, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Государственный университет управления». – Москва: Гос. ун-т управления, 2017. – 163 с.

2. Родина О.В. Реклама – двигатель... чтения / О.В. Родина, А.В. Соломенная // Современная библиотека. – 2012. – № 3. – С. 33-35

3. Максимова О.Б. Гендерный вызов современности: в поисках адекватного ответа. – Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Философия. Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования Российский университет дружбы народов (РУДН). 2009. – С. 13-27.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ CHATGPT ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ЛЕКСИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Ш.Ж. Алимова

*PhD, ассоц. профессор, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

А.Б. Ахметова

*PhD, ассоц. профессор, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Цель статьи заключается в описании опыта использования ChatGPT для обучения студентов лексике английского языка. Для достижения поставленной цели была проанализирована современная зарубежная и отечественная литература, проведено исследование педагогических возможностей применения искусственного интеллекта в образовательной практике. В статье выделены и раскрыты четыре категории искусственного интеллекта в образовании. Данная работа направлена на выявление новых подходов к обучению лексике английского языка и, в перспективе, грамматике иностранного языка, на развитие всех видов речевой деятельности студентов и проверке домашнего задания. Исследование проводилось со студентами 2 курса образовательной программы «Иностранный язык: два иностранных языка» Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан.

Ключевые слова: искусственный интеллект, ChatGPT, образование, технология, лексика, английский язык.

Аннотация. Мақаланың мақсаты – студенттерге ағылшын тілінің сөздік қорын үйрету үшін ChatGPT қолдану тәжірибесін сипаттау. Осы мақсатқа жету үшін қазіргі заманғы шетелдік және отандық әдебиеттер талданды, жасанды интеллектті оқу тәжірибесінде пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері зерттелді. Мақалада білім берудегі жасанды интеллекттің төрт категориясы анықталып ашылған. Бұл жұмыс ағылшын тілінің сөздік қорын және болашақта шет тілінің грамматикасын оқытудың жаңа тәсілдерін анықтауға, оқушылардың сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін дамытуға және үй тапсырмасын тексеруге бағытталған. Зерттеу Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің «Шетел тілі: екі шет тілі» білім беру бағдарламасының 2 курс студенттерімен жүргізілді.

Кілтті сөздер: жасанды интеллект, ChatGPT, білім, технология, сөздік, ағылшын тілі.

Annotation. The purpose of the article is to describe the experience of using ChatGPT to teach English vocabulary to students. To achieve this goal, modern foreign and domestic literature was analyzed, a study was conducted to demonstrate pedagogical possibilities of utilizing artificial intelligence in educational practice. The article identifies and reveals four categories of artificial intelligence in education. This work is aimed at identifying new approaches to teaching the vocabulary of the English language and, in the future, the grammar of a foreign language, the development of students' all types of speech activity and checking assignment. The study was conducted with the 2nd year students of the educational program "Foreign language: two foreign languages" of Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan.

Keywords: artificial intelligence, ChatGPT, education, technology, vocabulary, English.

С развитием технологий и методов обработки информации искусственный интеллект (ИИ) стал широко применяться в образовательной практике. Современное состояние системы образования находится на стадии постоянных изменений, увеличения объема информации, интенсивного обновления. Совершенствуются технологии, которые позволяют более эффективно создавать, хранить, передавать и обновлять информацию. Технологии искусственного интеллекта расширяют возможности получения, анализа, и распространения данных. Применение искусственного интеллекта может сыграть в роли катализатора в трансформации образования [1, с. 6].

Достижения искусственного интеллекта в различных сферах деятельности привлекает внимание исследователей не только в области информационных технологий, но и в сфере образования. За последнее время стало проводиться больше исследований по возможностям применения ИИ в образовательных учреждениях, обсуждаются потенциальные подходы преподавания с использованием искусственного интеллекта на всех уровнях образования [2], [3].

Использование искусственного интеллекта создает возможности разработки учебных программ, дополнительного учебного материала, схем, таблиц, творческих заданий. С другой стороны, при применении ИИ существует вероятность столкнуться с некоторыми проблемами: удовлетворение потребностей обучающихся и предоставление студентам ИИ для самостоятельного обучения. Передовые технологии обучения в образовании с применением ИИ не гарантируют хороших результатов обучения или высокого его качества. Использование технологий должно быть тесно связано с теорией образования и обучения [4]. Ученые и исследовательские группы проводят серию литературных обзоров по выявлению общей проблемы искусственного интеллекта в образовании, которая заключается в отсутствии связи между методами искусственного интеллекта и теоретическими основами. Zawacki-Richter O., Martin V.I., Bond M., Gouverneur F. пришли к выводу об отсутствии критического осмысления теоретических, педагогических и этических последствий внедрения приложений искусственного интеллекта в образовании [5].

Несмотря на существующие проблемы и открытые вопросы, искусственный интеллект в образовании позволяет обучающимся практиковать свои умения, взаимодействовать с сокурсниками и преподавателями, предоставляет подсказки и рекомендации. В свою очередь, понимая возможности и особенности технологий искусственного интеллекта учителя в школах и преподаватели в колледжах и вузах могут применять подходящие приложения ИИ на своих занятиях, чтобы повысить успеваемость, мотивацию и вовлеченность обучающихся, а исследователи в области образования могут изучить последствия применения приложений искусственного интеллекта в процессе обучения.

В своем исследовании зарубежные ученые Hwang G., Xie H. и другие [2] выделяют четыре категории искусственного интеллекта (табл. 1):

Таблица 1. Категории искусственного интеллекта

№ п/п	Категория ИИ	Описание
1	Интеллектуальный наставник (Intelligent Tutor)	К данной категории относятся интеллектуальные системы обучения, адаптивные системы обучения, системы рекомендаций, системы обучения с оценкой, с обеспечением обратной связи во время выполнения заданий (Cognitive Tutors, Auto Tutor)
2	Интеллектуальный ученик (Intelligent Tutee)	К категории «Интеллектуальный ученик» относятся интеллектуальные системы с привлечением обучающихся к оказанию помощи другим ученикам. В качестве интеллектуального ученика может выступать чат-бот Microsoft Tay, который умеет подражать, отвечать на вопросы по теме урока
3	Интеллектуальный инструмент обучения (Intelligent Learning Tool)	Приложения искусственного интеллекта данной категории могут собирать, систематизировать, редактировать и анализировать данные эффективными способами (Mind tools, ChatGPT, Bard)
4	Советник по разработке политики (Policy-making Advisor)	К данной категории относятся инструменты искусственного интеллекта, которые используются для руководства разработки политики или законов. В перспективе технологии искусственного интеллекта смогут создать эффективную образовательную политику

Самым распространенным интеллектуальным инструментом обучения – ChatGPT (Generative Pre-Trained Transformer). Это чат-бот, оснащенный ИИ с возможностями автогенерации текста, способен отвечать на поисковые запросы автора, анализировать сообщения, логически объясняя ответ и реагировать на поставленные задачи. ChatGPT создает тесты, имитирует необходимый стиль автора, осуществляет переводы, а также модифицирует ответы с помощью подсказки автора [1, с. 7].

Многие университеты мира ввели ограничения по использованию искусственного интеллекта во время учебного процесса. Некоторые зарубежные университеты официально разрешили применение технологий ИИ в учебном процессе. Если установить определенные правила, этические нормы, а также провести беседу по академической честности, то продуктивное применение искусственного интеллекта расширит возможности преподавателей и студентов на занятиях. ChatGPT, в данном случае, является образовательным инструментом для создания аутентичного материала и генерации новых идей. Использование данной технологии может качественно улучшить образовательный процесс и способствовать более эффективному достижению образовательной цели. Следует признать тот факт, что искусственный интеллект станет неотъемле-

мой частью в образовательном процессе, поэтому преподавателям и студентам, будущим учителям, необходимо учиться использовать технологии ИИ, в том числе и чат-бота ChatGPT, на занятиях.

Педагогические возможности использования чат-бота ChatGPT рассматривались в ходе практических занятий дисциплины «Практический курс английского языка» со студентами 2 курса бакалавриата образовательной программы «Иностранный язык: два иностранных языка» Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан.

Сфера применения ChatGPT на занятиях включает:

- работа с лексикой английского языка;
- работа с грамматикой английского языка;
- создание плана урока или уроков;
- генерация вопросов для дискуссий (Speaking) или тем эссе (Writing);
- адаптация сложных текстов для чтения (Reading);
- проверка домашних заданий.

Для работы с лексикой английского языка предлагается текст: “United Nations Asks Us to Eat Insects” и дается запрос чат-боту ChatGPT на создание списка слов для студентов со средним уровнем владения иностранным языком (Intermediate B1). Список слов, предложенный ChatGPT включает следующие слова: United Nations, report, insects, Food and Agriculture Organization, Earth, reasons, health, nutritious, alternatives, mainstream staples, chicken, pork, beef, fish etc. и представлен на рисунке 1.

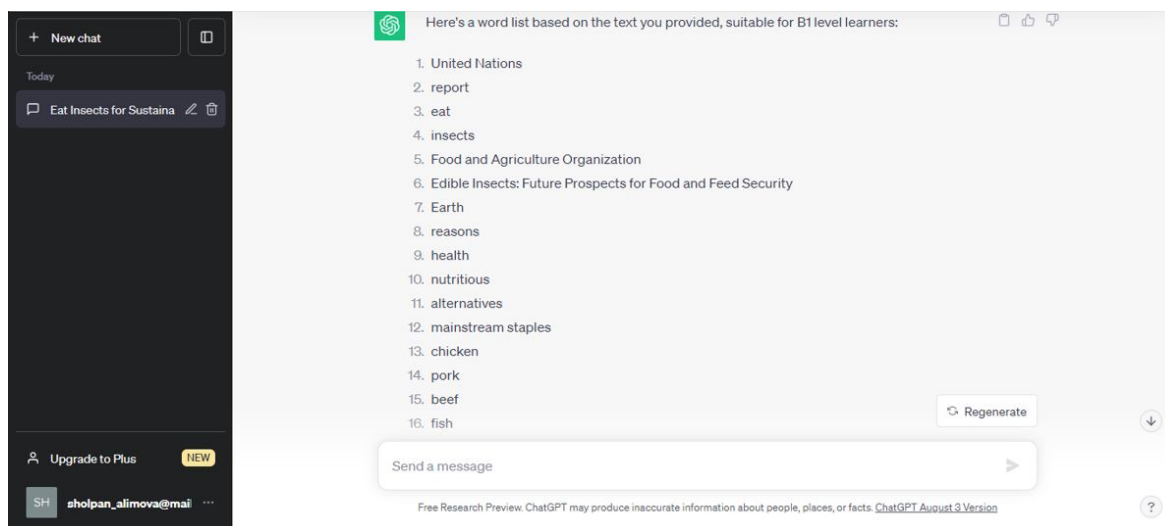

Рисунок 1. Список слов, предложенный ChatGPT

В свою очередь, с помощью чат-бота можно создать текст из предложенного списка слов (word list). Используя список слов из учебника для студентов, ChatGPT автоматически генерирует текст на определенную тему. В запросе необходимо указать уровень владения студентами

иностранным языком, количество слов или предложений, и другие параметры исходя из задачи урока.

Следующим примером может послужить работа с лексикой по теме “Food”. После запроса преподавателя, чат-ботом были предложены слова и их определения для создания карточек на запоминание. При необходимости, ChatGPT продемонстрирует с какими глаголами и предлогами употребляются заданные слова. Например, **Appetizer**: (noun) a small dish or snack served before a meal to stimulate the appetite (рис. 2).

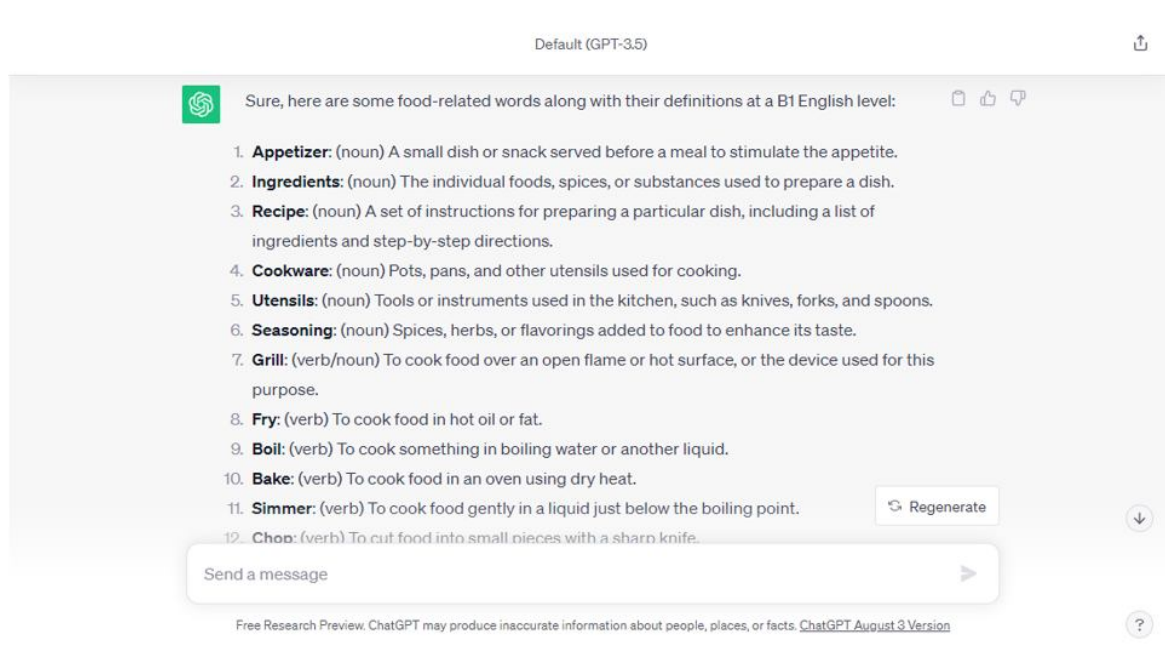

Рисунок 2. Слова и их определения, предложенные ChatGPT

Для тренировки и повторения английских слов и словосочетаний чат-бот создает упражнения на конкретную лексику, генерирует задания и ответы, предлагает заполнить пропуски в предложениях, соотнести слова с их синонимами, антонимами или их определениями.

Таким образом, искусственный интеллект может служить в образовательной практике в качестве интеллектуального наставника, интеллектуального ученика, интеллектуальным инструментом обучения и советником по разработке политики в определенной сфере деятельности. Искусственный интеллект в образовании отрывает новые возможности для сбора и анализа данных, облегчает принятие сложных решений, улучшения качества преподавания и учения, а также способствует развитию инновационных идей. На занятиях по дисциплине «Практический курс английского языка» была проведена работа с лексикой с использованием чат-бота ChatGPT. Студенты работали с текстом, выписывали слова и словосочетания, составляли карточки, созданные искусственным интеллектом.

В перспективе существует возможность использовать искусственный интеллект для работы с грамматикой английского языка, генерации вопросов для дискуссий, адаптации сложных текстов для чтения и проверки домашних заданий.

Список использованных источников

1. Гаргуша Н.С., Городова Ю.С. Педагогические возможности ChatGPT для развития когнитивной активности студентов // Профессиональное образование и рынок труда. – 2023. – №1 (11). – С. 6-23.
2. Hwang G., Xie H., Benjamin W., Gasevic D. Vision, challenges, roles and research issues of Artificial Intelligence in Education // Computers and education: Artificial Intelligence. – 2020. – №1. – P. 1-5.
3. Buckingham S., Luckin R. Learning analytics and AI: Politics, pedagogy and practices // British Journal of Educational Technology. – 2019. – №6 (50). – P. 2785-2793.
4. Bower M. Technology-mediated learning theory // British Journal of Educational Technology. – 2019. – №3 (50). – P. 1035-1048.
5. Zawacki-Richter O., Martin V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – №1 (16). – P. 1-27.

ЛИНГВОЭСТЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Г.Н. Старченко

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Берілген мақалада көркем мәтіндерінің лингвоэстетикалық талдауы қарастырылған. Талдау оқушылардың тіл мәдениетін қалыптастыру процессінің ғылыми меңгеру жолдарын ашады және де баланың рухани әлеміне, сана сезіміне, тіл дамуына әсер ететін көркем құралдарын анықтайды.

Кілтті сөздер: лингвоэстетикалық талдауы, көркем мәтін, сөйлеу мәдениеті, орыс тілі, әдіс.

Аннотация. В данной статье рассмотрен лингвоэстетический анализ художественного текста, который открывает возможности научного управления процессом совершенствования культуры речи учащихся, помогает выявить те художественные средства, которые воздействуют на духовный мир, сознание и совершенствование речи обучающихся.

Ключевые слова: лингвоэстетический анализ, художественный текст, культура речи, русский язык, метод.

Annotation. This article discusses linguo-aesthetic analysis of an artistic text, which opens the possibility of scientific process management in improving the culture of students' speech and helps to identify the artistic means which affect the spiritual world, consciousness and improving the speech of students.

Keywords: linguo-aesthetic analysis, artistic text, culture of speech, Russian language, method.

Стратегия развития высококультурного общества предполагает совершенствование речи граждан, воспитание их ответственности за чистоту и красоту языка. Культура речи – составная часть личностной характеристики человека. В настоящее время под культурой речи понимают конкретную реализацию речевых свойств и возможностей русского языка в процессе устного и письменного общения. Владение высокой культурой речи является важным условием профессионального успеха личности. По мнению В.В. Лолуа, проблема повышения культуры речи имеет две ступени: а) освоении литературного языка и правильности речи путём восприятия нормированной речи художественных произведений; б) формирование навыков речевого мастерства и речевого общения [1, с. 4].

Подлинными речевыми образцами для обучающихся являются литературные художественные тексты, которые следует рассматривать как произведения искусства, где образцом будет прежде всего повествование самого автора. Обращение к литературным произведениям в процессе работы над повышением культуры речи необходимо говорящим и пишущим, так как вершиной речевой культуры, эталоном, осознаваемым в качестве нормативного речевого образца, признан литературный язык художественных произведений, в котором веками исторически устанавливались, закреплялись и накапливались культурные традиции народа, достижения мастеров слова, под влиянием которых формировались речь и языковое сознание всех носителей русского языка. Привлечение художественных текстов как образцов необходимо, так как в процессе работы над культурой речи мешает влияние диалектизмов, просторечных слов, жаргонизмов, словесных штампов, излишних заимствований, дублирующих русские общеупотребительные слова. Художественный текст представляет собой высшее проявление свойств естественного языка и обладает такими качествами, как: информативная и смысловая насыщенность; метафоричность; культуроведческая, образовательная и воспитательная ценность; наполненность лексическими единицами и грамматическими структурами, способными обогащать устную и письменную речь учащихся. Текст объединяет все единицы языка, делает их коммуникативно значимыми, несущими определённую информацию. Он является не только дидактической единицей, средством обучения, но и ориентировочной основой для любого вида речевой деятельности.

Тематика и проблематика художественного текста, идеи, выражаемые его автором, могут глубоко затронуть сознание и душу обучающихся, вызвать у них познавательные побуждения и эмоциональные порывы, желание задуматься над прочитанным и выразить свою точку зрения о нём в устной и письменной формах, чтобы поделиться ею с другими и сравнить свои суждения с их мнениями. Этот факт должен заставить

преподавателей русского языка обращаться к произведениям выдающихся мастеров русской художественной литературы.

В современной науке текст рассматривается «как коммуникативная единица высшего ранга, большая, чем одно предложение, т.е. текст представляет собой группу предложений, объединённых общим смыслом и структурой» [2, с. 160]. Текст несёт в себе информацию и служит для достижения коммуникативной цели (сообщить, убедить, попросить и т.д.). Именно текст способен выразить законченное высказывание, передать коммуникативное намерение человека, участвующего в речевом общении.

При обучении русскому языку уделяется существенное внимание обучению правильной речи, наиболее последовательно в области грамматики и орфографии. Но важно обучать и речевому мастерству, умению выбирать наиболее стилистически точный, оправданный, выразительный, доходчивый языковой вариант.

В исследованиях А.М. Пешковского, В.В. Виноградова, Б.А. Ларина, Н.М. Шанского и других учёных рассматривается *лингвоэстетический анализ* текста. Лингвоэстетический анализ нацеливает обучающихся на характеристику языковых средств и наблюдений над их функциями в художественном тексте. При лингвоэстетическом анализе текста важна функциональная сторона языковых единиц, поэтому формальный анализ необходимо дополнять смысловым анализом – лингвосмысловым анализом текста.

Смысловое содержание текстов влияет на сознание всех обучающихся, на их нравственные, эстетические, общественно-политические взгляды, на их поведение. Такой вид анализа текста способствует овладению нормами русского литературного языка, формированию умений и навыков конструирования богатой речи.

Лингвоэстетический анализ позволяет выявить в тексте разнообразные функции языковых средств: а) эмоциональную функцию, предназначенную для выражения чувств; б) эмоционально-оценочную – для передачи воздействия на оценочные установки читателей; в) экспрессивно-эстетическую функцию – для воздействия на чувства, мышление и поведение читателей.

Идея формирования языкового и эстетического идеала в методической науке реализуется в поиске форм и методов, формирующих активную позицию учащихся, в поиске материала, имеющего яркую воспитательную направленность, в активном обращении к образцовому тексту, позволяющему постигать эстетические возможности русского языка и выступающему образцом и ориентиром в создании собственных высказываний.

Лингвоэстетический анализ художественного текста – это многогранный аналитический метод, включающий наблюдение над содержанием текста и художественно-эстетическими средствами его выражения,

выявление лексики, грамматико-стилистических средств, композиционно-речевых структур, синтаксических средств межфразовых связей, тропов, прослеживание в тексте микротем и языковых средств, их объединяющих, определение индивидуальных приёмов художественной выразительности, преимущественное употребление писателем различных частей речи.

При этом художественная, или эстетическая функция, специфическая для языка художественной литературы, взаимодействует с коммуникативной функцией. Входя в обе языковые системы – общеязыковую и художественно-речевую, – слово и другие единицы языка способствуют сближению и взаимодействию внутреннего мира художественного произведения и художественно воспроизводимой в нём действительности.

В художественных текстах носителями образности становятся все уровни языка, все речевые формы слова. Л.А. Новиков считает, что толкование текста «должно обеспечить правильное, адекватное понимание, способствовать восприятию произведения как эстетического феномена во всей системе изобразительных средств» [3, с. 21]. Словосочетания, предложения и другие более крупные языковые единицы в художественном тексте получают образно-эстетическое осмысление.

В тексте выявляются собственно-речевые и образно-семантические связи, определяющие глубинную структуру авторского повествования, ориентированного на исследование самого процесса формирования мысли, чувства, состояния. Эстетическое восприятие литературы как искусства, её воспитательное воздействие на чувства учащихся будут возможны лишь в случае, если обучающиеся научатся оценивать выразительную сторону речи.

Природа эстетики художественного текста заключается в том, что высшая эстетическая ценность – языковая красота – создаётся в ней осознанно, достигается умением автора создавать эстетическую ценность в речевой форме. Огромное количество ярких, образных выражений, способных восхищать меткостью, оригинальностью, до сих пор остаются неизвестны учащимся, поэтому нужно добиваться понимания их смысла и уместного использования в речи в различных ситуациях общения.

Использование на уроках русского языка художественных текстов или их фрагментов даёт возможность разработать эффективные приёмы развития и совершенствования образной речи учащихся. На уроках полезно подбирать пословицы или загадки – синонимы и антонимы к изучаемым, анализировать тексты, в которых встречается пословица и поговорка, эпитеты, метафоры, олицетворения, применять приём словесного рисования, составлять свои тексты на определённую тему общения с использованием образных средств.

Обучающиеся должны получить необходимые знания об основных признаках выразительной речи, о языковых механизмах создания образ-

ного высказывания. При этом основное внимание следует уделять раскрытию секрета художественного текста, где привычные слова, довольно широко используемые в обыденной речи, неожиданно становятся источником необычайно яркого образа.

Эстетические свойства русского языка и речи, как-то: звучность, мелодичность, напевность, выразительность (экспрессивность) языковых средств, гибкость, пластичность и стройность синтаксических конструкций, уместность употребления языковых средств позволяют охватить язык в масштабности его системы и всех его проявлений и дают возможность постигать русский язык по законам логики и красоты.

Организация работы над выразительными средствами языка, характеризующими *ключевые слова по теме общения*, способствует обогащению и активизации словаря школьников, формированию у них творческого отношения к слову и языку, развитию языкового эстетического чувства и совершенствованию культуры речи.

При изучении всякого текста, а особенно художественного, возникает необходимость учитывать не только то, как преломляются закономерности формирования мысли при создании текста, но и то, как моделируется действительность в художественном произведении, т.е. образно-эстетическую сущность текста.

С выразительностью и образностью художественного текста тесно связаны понятия *тропов* и *фигур*. Текст, в котором удачно употреблены тропы и фигуры, несомненно, выигрывает, поражает образностью и оригинальностью, задерживает внимание на определённых местах текста, способствует наилучшему усвоению его смысла. Выразительные средства фонетики, лексики и фразеологии, морфологии и синтаксиса воздействуют на читателя не только понятийно, но и образно, вызывая более глубокий эмоциональный отклик.

Лингвоэстетический анализ позволяет выявить эстетическую функцию художественного текста, предназначенность языковых средств воздействовать на мышление, чувства и эстетические установки читателя. В упражнениях по *выявлению эстетической функции слова* возможны следующие задания: «Найдите в тексте однокоренные слова и определите, когда они употребляются как средство художественной выразительности»; «Какие синонимы можно использовать для образной характеристики персонажа...»; «Замените прилагательное таким словом, чтоб оно не только называло признак, но и давало яркое, образное представление о предмете»; «Какие слова автор употребляет для изобразительно-оценочной характеристики героя...»; «Постарайтесь передать личные чувства, ощущения, представления так самобытно, как в художественной речи»; «Сделайте описание героя изобразительным, введя в текст метафоры и эпитеты», «Какие слова употребляются в переносном значении? Какова их роль в создании образов?»; «Назовите изобразительно-

выразительные средства, разделив их на фонетические, лексические, словообразовательные, морфологические и синтаксические».

Часто при изобразительном повествовании само действие в художественном тексте не называется, а называется лишь его результат: о действии учащиеся догадываются, исходя из контекста. Задания к упражнениям такого типа могут быть сформулированы следующим образом: «Нарисуйте словом картину происходящего...»; «Расскажите, какие события, по-вашему, произошли до встречи с героем...»; «Опишите своё отношение к прочитанному, используя эмоционально-оценочную лексику»; «Найдите в тексте авторские неологизмы. Что помогает нам понять их значение? Какова их роль в тексте?»; «Отберите эмоционально-оценочную лексику, способную составить содержание высказывания в соответствии с темой...».

Преподаватель нацеливает обучающихся на то, что художественная речь как средство общения имеет свой язык – систему образных форм, выражаемую языковыми и экстралингвистическими средствами. Учащиеся видят, что в число слов, составляющих основу и создающих образность художественного стиля, входят выразительные средства русского литературного языка, а также слова, реализующие в контексте своё значение.

Лингвоэстетический анализ является методом, способствующим многогранному эмоционально-эстетическому освоению художественного текста путём сопоставления языковых норм различных уровней и их функционирования в авторской речи с целью воздействия на читателей.

Обучение русскому языку должно способствовать формированию умений оценивать, выбирать и использовать языковые средства в собственной речи в соответствии с целями, задачами и условиями общения.

После *лингвоэстетического анализа* художественного текста проводится пересказ содержания, обучающиеся отвечают на вопросы, выполняют речевые упражнения для совершенствования культуры речи в монологических и диалогических высказываниях, пишут изложения и сочинения.

Из сказанного выше можно сделать вывод, что оценка эстетических языковых единиц текста составляет основу формирования навыков культуры речи. Художественный текст на уроках русского языка осмысливается в своём идейном и художественном единстве, при этом идёт диалог читателя с автором, с текстом, формируются умения понимать произведение или отрывок из него, оценивать их, соотносить со своим взглядом, с современностью, с собственными речевыми возможностями.

Список использованных источников

1. Лолуа В.В. Формирование культуры речи школьников в процессе лингвостетического анализа художественного текста: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01, 13.00.02. – М., 2002. – 345 с.
2. Основы теории языка и коммуникации: учеб. пособие / О.Н. Чарыкова, З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. – 312 с.
3. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ. – М.: ЛКИ, 2007. – 304 с.

ЖАЛҚЫ ЕСІМДЕРДІҢ АТАЛЫМ СТРАТЕГИЯСЫ («ҚОБЫЛАНДЫ БАТЫР» ЖЫРЫ НЕГІЗІНДЕ)

А.К. Сулейменова

философия докторы, PhD, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Б. Молдағали

постдокторант, философия докторы, PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.

Аннотация. Мақалада қазақ жалқы есімдерінің, «Қобыланды батыр» эпосындағы антропонимдер қарастырылған. Жырдағы басты кейіпкерлердің есімдеріне салыстырмалы-сипаттамалы талдау, есімнің семантикалық мәніне талдау жүргізілген. Сондай-ақ батырлық эпостарға тән көпнұсқалылығы мен зерттелуі тұжырымдалған. В. Радловтың, Г.Н. Потаниннің, Ш. Уәлихановтың, Ә. Диваевтің, Ә. Марғұланның пікірлері пайымдалған. Жырдың ең көне жазбалары ХІХ ғ. аяғы мен ХХ ғ. басында жазылған. «Предания о Кобланды» – ғылыми журналдар мен «Дала уалаяты» (1899), «Туркестанские ведомости»(1899), «Тургайская газета» (1901), «Труды Оренбургской ученой комиссии» (1910) газеттерінде жарияланғандығына тоқталған. Мергенбай жырау мен Марабай Құлбайұлы жыраулардың, Ш.Қалмағамбетовтың жырлау дәстүрлері сипатталған.

Аннотация. В статье рассматриваются имена казахских собственных, антропонимы из эпоса «Кобыланды батыр». Проведен сравнительно-описательный анализ имен главных героев эпоса, также проведен анализ семантического значения имен главных героев героического эпоса. Сформулированы вариативность и исследование, присущие героическим эпосам. Даны цитаты по мнению ученых В. Радлова, Г.Н. Потанина, Ш. Уалиханова, А. Диваева, А. Маргулана. Рассмотрены древние рукописи-записи эпоса датируемые концом ХІХ – началом ХХ вв. «Предания о Кобланды» – опубликован в научных журналах и газетах «Дала уалаяты» (1899), «Туркестанские ведомости»(1899), «Тургайская газета» (1901), «Труды Оренбургской ученой комиссии» (1910). Описаны традиции исполнения Мергенбай жырау и Марабая Құлбайұлы жырау, Ш. Калмағамбетова.

Annotation. The article discusses the names of Kazakh proper names, anthroponyms from the epic «Kobylandy Batyr». A comparative descriptive analysis of the names of the main heroes of the epic was carried out, as well as an analysis of the semantic meaning of the names of the main heroes of the heroic epic. The variability and research inherent in heroic epics are formulated. Quotes are given according to scientists V. Radlov, G.N. Potanin, Sh. Ualikhanov, A. Divaev, A. Margulan. Ancient manuscripts-records of the epic dating from the late ХІХ – early ХХ centuries are considered. «Legends about

Koblan» – published in scientific journals and newspapers «Dala ualayaty» (1899), «Turkestan Vedomosti» (1899), «Turgayskaya Gazeta» (1901), «Proceedings of the Orenburg Scientific Commission» (1910). The traditions of performing Mergenbai zhyrau and Marabai Kulbayuly zhyrau, Sh. Kalmagambetova are described.

Кіріспе

В. Радловтың, Г.Н. Потаниннің зерттеулерінде Қобыланды есімімен келген шығармалар татар және қарақалпақтарда да кездеседі. Алғашқы зерттеушілердің бірі Ш.Ш. Уәлиханов, Совет Үкіметі тұсында М. Әуезов, С. Мұқанов, С. Сейфуллин, академик А.С. Орлов, Қ. Жұмалиев, Б. Кенжебаев, Ә. Марғұлан, М. Ғабдуллин болды.

«Қобыланды батыр» жырын Нұрпейіс ақын 9000 жолмен жырлаған. Жыраулар эпикалық дәстүрді сақтай отырып, қазақ этногенезін құрайтын тайпаларды – оғыздар, қоңырат, қыпшақ, ноғайлыларды фольклордың барлық жанрларында, соның ішінде әсіресе эпостық жырларда қолданған.

Жыр орындаушылар тыңдаушылардың жас мөлшеріне қарай жырдың мазмұнын өзгертіп айтқан: кәрі қарттарға – батырдың халқы үшін жасаған ерліктерін, оның тұлпары туралы тоқтала жырлаған; Орта жастағы тыңдаушыларға – батырлардың ерекше тууы, ата-анасының алладан жалбарынып сұрап алуы, балалары мен ұрпақ жайлы ойларын баса жырлаған; Жас тыңдаушыларға – батырдың қалыңдық тандауы, қалыңдығының ақылына көркі сай екендігі туралы айтқан. «Қобыланды батыр» жырының көп нұсқасы (29 нұсқасы) болуының бірден-бір себебі – осы деп ойлаймыз.

«Қобыланды батыр» эпосын жыраулардың орындауында тыңдаған ғалым А.А. Диваевтың айтуынша: «...3 күн бойы жырлайтындай, 6-9 мыңдай тармақтан тұратын аса көлемді шығарма» болып табылады.

Ш.Ш. Уәлиханов: «Халық батырлардың ерліктерін сүйсіне жырлайды». Жырдағы кездесетін батырлар есімдерінің уәжінен де қазақ халқының батыл да қайсар, намысы зор, ер мінезді болмысы имплицитті көрініс тартқан. Жыраулардың импровизациясына сүйсіне келе, батырлар жырының мазмұн ұқсастығына көңіл аударады.

«Қобыланды батыр» поэмасы күрделі композициясымен осы күнге дейін жеткен жыр. Композициясының ерекшелігі – батырдың тууынан бастап Шошай ханмен соңғы ұрысына дейін, Қарлығадай батыр қызға үйленуімен аяқталады.

Жырдың ең көне жазбалары ХІХ ғ. аяғы мен ХХ ғ. басында жазылған. «Предании о Кобланды» – ғылыми журналдар мен «Дала уалаяты» (1899), «Туркестанские ведомости» (1899), «Тургайская газета» (1901), «Труды Оренбургской ученой комиссии» (1910) газеттерінде жарияланған еді.

Ақын Біржан Толымбаевтан жазып алынған «Қарақыпшақ Қобыланды батыр» поэмасының толық нұсқасы ХІХ ғ. басында Қарабалық болысында Қостанай уезінде (қазіргі Қостанай облысы) 1914 ж.

Қазан қаласында мұғалім М. Тұяқбаев араб графикасы бойынша жазған. Бұл «Қобыланды батыр» поэмасының ең алғашқы басылымы еді.

Біржан ақынның жырлаған нұсқасы мазмұны мен композициясы бойынша фольклор жинаушы Шапай Қалмағамбетовтың (1890 ж. Қостанай облысында туған) революциядан кейінгі жазбасына жақын, ол Ш. Қалмағамбетовтың өзінен тыңдап, жазып алып, 1939 ж. ҚазССР ҒА Тіл және әдебиет институтына жіберген болатын.

Поэманың алғы сөзінде Ш. Қалмағамбетовтың еш өзгеріссіз жырлағанын (қалай естіп есіне сақтаса, солай жырлағаны туралы) көрсеткен. Ш. Қалмағамбетов Мергенбай жыраумен таныс болған және одан көп эпикалық өлеңдер үйренген. Ш. Қалмағамбетов «Қобыланды батыр», «Ер Тарғын», «Қарабек», «Алпамыс», «Қыз Жібек», «Құбығұл» поэмаларын орындаған. Орындаушылардың көбі жыр орындау дәстүрін ХІХ ғ. әйгілі Мергенбай жырау мен Марабай Құлбайұлынан үйренгендерін айтады. Импровизатор Мергенбай жырау шамамен 1831 ж. туып, 1911 жылы Қостанай облысы, Комсомол ауданында қайтыс болған. 1936 жылы Ш. Қалмағамбетов осы Қостанай облысының тұрғыны Досжан ақыннан поэманың нұсқасын жазып алған.

Досжан ақын Мергенбай жырау нұсқасын қайта өңдегенін айтқан. Бұл мәтінді Ш. Қалмағамбетов (1939 жылғы) жазбасымен салыстырғанда поэманың басталуы, батырдың тууы, Құртқаға үйленуі, батырдың атының дүниеге келуі және оны Құртқаның баптауы жырдың барлық детальдарымен сәйкес келеді. Жырдың бірсыпыра ерте кездегі жазбалары қазіргі Орал облысы, Теректі ауданында туған және өмір сүрген Марабай Құлбайұлынан (1891–1898 ж.) жазылып алынған. Негізінен кедей отбасынан шыққан Марабай домбыра тартып, өлең, ән шығарып, 18 жасында халық арасында батырлық эпосты жырлаумен әйгілі болған.

Негізгі бөлім

«Қобыланды батыр» поэмасының «Гайбурылдың шабысы» үзіндісі алғашқы рет Марабай ақынның орындауынан ХІХ ғ. 70 жылдары ағартушы Ы. Алтынсарин жазып алып, «Қырғыз хрестоматиясында» Оренбург қаласында 1879 жылы жарық көрген болатын. Марабайдың толық нұсқасы – Қараманның Қобыланды батырға келуінен бастап, Қобыландымен бірге Қазанға қарсы жорыққа аттанғанынан бастап, елін Алшағырдан азат етуімен аяқталған.

1894 жылы «Қобыланды батыр» поэмасын қазақ ақыны Баймұрат Өскеұлы орындаған. Баймұрат Өскеұлы поэманы өте жақсы білген, Марабайдан жаттап алған. Атақты фольклор жинаушы А. Диваевтің сұрауы бойынша өзі жазып жіберген. Бұл жөнінде поэманың соңғы шумақтарынан автордың арнау сөздерін байқауға болады. Эпос ХІХ ғ. 20 жылдары араб графикасымен жазылған «Батырлар» эпостық поэмалар сериясында А. Диваевтің авторлығымен «Қобыланды батыр» атауымен жарық көрген. А. Диваевтің басып шығаруымен Марабай нұсқасы бірнеше рет жарық көрген: 1933 жылы – С. Сейфуллин, 1939

жылы – С. Мұқанов баспаға ұсынған. Ол оқу хрестоматияларына да енген. Баймұрат Өскеұлының түпнұсқасы осы күнге дейін табылған жоқ.

1894 жылы жыр жинаушы Дәулетше жазған «Қобыланды батыр» қолжазбасы Марабай нұсқасынан аумайды.

Егер төңкеріске дейінгі жазылған Марабай жыраудың нұсқаларымен 1939 жылғы Ш. Қалмағамбетов жазбаларын салыстырған кезде келесі ұқсастықтарды байқауға болады: екі нұсқада да Қобыландының Қараманмен бірге Қазан ханға аттануы, батырдың туыстарымен қоштасуы, Тайбурыл аттың шабысы, Қазан, Көбікті және Алшағыр батырлармен жекпе-жегі, Қарлыға батыр қызға үйленуі суреттеледі.

Қобыланды батырды жырдың ерте кездегі нұсқаларында «қазақ» деп айтпайды. Қобыландыдан бұрынғы Едіге, Шора, Қамбар, Тарғын және онан кейінгі Алпамыс, Ер Сайын батырларды қазақ деп атамау қазақтардың о кезде әлі жеке хандық құрмауы, Алтын Орда, Қырым және Қазан хандығы құрамында ноғайлы деп аталуы дәлел. Алтын орданың құлдырауы Қазақстан аумағында екі ірі мемлекеттің – Ақ Орда (кейінірек екіге бөлініп, өзбек-шайбанидтер мен қазақтар) және Ноғай Ордасының пайда болуына себеп болды. Бұл жерде аталған рулар мекен еткен, бірақ билік үстем тап өкілдерінің қолында болып келген. Осы себепті қыпшақ рулары кейде ноғайлы, өзбек, қазақтар деп аталған. Ертеде «қыпшақ» этнонимі аталған үш ұлт өкілдерінің жалпы аталымы ретінде қолданыс тапқан. Мұны М. Әуезов өзінің Л. Соболевпен бірігіп жазған «Эпос и фольклор казахского народа» еңбегінде тоқталады.

Қазақтар мен қарақалпақтар, ноғайлылар мен башқұрттар, қырым барабин татарлары арасында атақты «Қобыланды батыр» эпосы ноғайлы тайпасы – қыпшақтар және қалмақтар мен қызылбастардың хандары арасындағы күрес туралы айғақтайды. Қазақ эпосында қияттармен біріге жауға шапқан Қобыланды батырдың ержүректілігі мен асқан ерлігі суреттеледі. Батыр бейнесі арқылы бүкіл ру-тайпа болмысы көрінеді.

«Қобыланды батыр» эпосындағы оқиғалар, кейіпкерлер есімдері, ерліктері, еш өзгеріссіз сол қалпында көптеген ертегі, жыр, аңыздарда кездеседі. Мәселен, «Әлеуке-батыр» қаһармандық ертегісінде батырдың қалмақтармен (эпос желісіндегідей) күресі суреттеледі. Ертегіде Қобыланды қалмақтардың Көбікті батырынан (эпоста Көбікті – қалмақтардың ханы) жеңіледі. Өз руы үшін Орақ – Әлеуке батырдың ұлы Көбіктіні жеңеді (ал эпоста Орақ – қалмақтармен шайқасқан Қобыландының руласы).

«Таласпай мерген» ертегісінде Қобыланды мен Қараман эпикалық батырларының және Таласпай -мерген баланың ерлігі суреттеледі. Ол Қараман батыр жаулап алған өз елі үшін шайқасқа түсіп, бірақ қарақыпшақтарға кек қайтара алмайды, өйткені Қобыландының жиені болатын. Қобыландыны Ер Қосайдың баласы – Ер Көкше күресте өлтіреді. Таласпай қыпшақтардың ханы атанады. Бұл ертегі туралы зерттеуші Н.С. Смирнова:

«...XIV–XVI ғ. Алтын Орда мен оның құлдырауы батырлық эпостар арқылы дамыған сюжеттер – эпикалық батырлар тарихын аяқтайды». деген. «Ер Көкше мен оның ұлы Ер Қосай» ертегісінде Ер Көкше – Қамбардың ұлы (кейде Қамбардың немересі) қарақыпшақ Қобыландыны жеңеді.

«Ертеде Орал облысында, Бөкей ордасы мен Усть-Уралда» В. Карлсонның айтуы бойынша «Труды Оренбургской ученой Архивной комиссии» 1906 ж.(XVI п.) «Илецкіден Уил трактісі бойында Хобланды станциясында кірпішпен көмкерілген шағын төбе бар. Бұл тұрғындар бұзып тастаған көне мола». Ақша хан заманында қырғыз (қазақ) даласында қазіргі Орал облысында атақты Тоқтарбай есімді бай өмір сүрген. Өзі ноғайлы руынан, әйелі Аналық болған. Қартайған шақтарында ұл көріп, атын Қобыланды деп қояды. 13 жасында Құртқа есімді қызға үйленеді. Жасынан серілік құрған, өз жасақтарымен Қазан қаласына (Қазан есімді хан болса керек) аттанады, Қобыланды жоқ кезде қалмақтар елін шауып кетеді. Ашулы Қобыланды қалмақтарға қарсы күресте жеңіске жетіп, олардың ханы – Көбіктіні өлтіреді». «Қобыланды» аңызы бойынша бұл мола Жирен-құлмен күресте жеңіске жетуінің айғағы ретінде батырдың ұрпақтары Хобда болысында сақталған Қобыландыға орнатылған ескерткіш [1, 20].

«Ер Сайын» поэмасында Қобыланды 60-қа толған шағында Сайын батырмен бірге ұрысқа аттанады. «Бозмонай»эпосында Қобыланды Сайым батырды сынамақ болып оған қарсы күреске шығып, Сайым батырға батасын береді.

«Қобыланды батыр» поэмасының мазмұны негізінен реалды тарихи бейнелер мен оқиғаларға шолу жасалған. Эпос – бұл поэтикаланған тарих. Жырдағы антропонимдер жөнінде сыр шертер болсақ, адам есімдерінің бірден-бір ерекшелігі – олардың қаз қалпында сақталуы, әр есімнің өз орнында жұмсалуды айтуға болады. Жалпы, есім туралы тоқтала кетсек, Қобыланды есімін алғаш естіген кезде ассоциацияланатын ұғым парадигмаларын былайша топтауға болады:

Қобыланды			
Аталым	}	{	қаблан зоонимі
Ұғым	}	{	ер, батыл
Арман-тілек			антропоним

Аталым- атау үрдісінің нәтижесі болса, Ө. Марғұланның зерттеуінде ерте кезде балаға туа салысымен ат қоймайды екен, 10–12 жасқа келген кезде небір жасаған ерлік істеріне қарай есім қояды екен. Бұл үрдістің біраз «Спартак» мектебіне жақынырақтығы: ежелгі Грекияда туған сәби әлсіз, аурушаң, әлжуаз болса, ол баланы далаға, терең шұңқырға тастаған көрінеді, бұл – нағыз жауынгер дайындаудың белгісі. Көне түркі сақ тайпасынан тарайды десек, сақ жауынгер тайпаның да ел үшін, жер үшін туу керектігін ойлаған болар деп пайымдау жасауға болатын

сияқты. Бұл батырлар есімдерінің бойынан көрініс тапқан секілді. «Қобыланды батыр» жырында кездесетін антропонимдер бүгінгі ұрпаққа жетіп, қойылып келеді. Жырдағы кейіпкерлердің аталымдары басқа да эпостарда кездеседі: «Мұңлық – Зарлық», «Қозы Көрпеш – Баян сұлу».

«Қобыланды батыр» жырындағы антропонимдердің кездесу жиілігін топтай келсек: Қобланды, Тоқтарбай, Тоқтар – 8 рет, Аналық, Қарлығаш, Қоблан – 56 рет, Қоблеке 6 рет, Қоблаке – 2 рет, Естеміс, Тоқтар – 4 рет, Көктім Аймақ, Құртқа – Құртқажан – Құртқажан 3 рет, Қызыл ер, Естеке, Қара Көжек, Бурыл – 68 рет, Қазан, Сейілдің ұлы Қараман – Сайымұлы Қараман, Қарақозы, Аққозы, Қаражанұлы Қосдәулет, Қара Бұқан, Тайбурыл – 18 рет, Көктім, Қарлыжан – Қарлығажан – 2 реттен, рет, Алла, Қыяс пайғамбар, Илияс пайғамбар, Ықлас атты Шашты Өзіз – 5 рет, Мұхамбет, Қамбар-ай көл иесі, шөл иесі – 2 рет, Ғали атты арыстан, Қарауыл, Бекауыл,

Дәуіт – 3 рет, Көбікті хан, Тарлан ат – 4 рет, Ақмоншак, Қарлыға, Алшағыр, Шағыр – 4 рет, Қаныкей, Тінікей, Омар, Оспан, Мұңдық, Зарлық, Қозы Көрпеш, Баян, Орақ, Қамқа, Ағанас, Тоғанас, Ақтайлақ, Нарқызыл, Қара дәу, Қара батыр, Біршымбай, Көкала ат, Бөкенбай – Бөкен 8 рет, Бөкенжан, Шошай, Киікбай атты аталымдар бар.

Жырда Қобыландыны Қоблекең деп деминутивті атап жазған. Деминутивтік есім – еркелету, кішірейту мағынасында қолданылатын жалқы есімдер [2, 99].

...Естемістей еріңнің
Таусылғасын амалы,
Батасын беріп қол жайып,
Жад қылады *Құданы* [2, 7].

Құданы- Құдайды деген мағынада қолданылған. Құдай сөзінің бірнеше конотаттары кездеседі: Жалғыз, Құда, Ие, Хақ, Тәңір, Хақ Жаббар, Алла, Хақ құдай.

«Тапсырдым, – деп, – *Жалғызға!*»,
Амандасып жүргізді [2, 8].
...Артымда жау қалдырман,
Берсе *Құдай* несіпті [2, 8].
...Сізге деген *Құданың*
Қабыл еттім бұйрығын [2, 30].
...Баладан болып садаға,
Жад қылады *Иені* [2, 13].
Аузын үріп сыпырып,
Маңдайынан иіскеп,
Шүкір ғып *Хаққа* тұрады [2, 14].
...Кеткен кісі келе ме?
Алғанын *Тәңір* бере ме? [2, 23]
...Он сегіз мың ғаламға

Падиша болған *Хақ Жаббар*,
Тек тапсырдым өзіңе! [2, 32]
...Қош, аман бол, *Алла жар*
Жалғызымды тапсырдым,
Құданың досты пайғамбар [2, 36]
...Жалғызыма жар бол, – деп,
Жад қылып *Жаббар Құдайды* [2, 39]

Қарлығаш антропонимінің Қарлыжан, Бикешжан деген деминутивтік есім конотаттары кездеседі:

...Мойныңды бұршы, *Қарлыжан*...
...Қарындасым *Қарлыжан* [2, 32]
...Қарындасың *Бикешжан*
Әбдестесі жанында,
Бес кесесі қолында
Белдемшесі белінде,
Қызылбастың елінде
Шай қайнатып жүргенде,
Сұлтаным сонда келерсің [2, 36].

Мифологиялық кейіпкер Шашты Әзіз конотаты – Ықылас деп берілген:

...*Ықылас* атты Шашты Әзіз,
Осы кеткен қозымды
Тек тапсырдым қолыңа,
Қозымды жықпа орыңа,
Жолықтырма зорыңа! [2, 37]
...*Ықылас ата, Шашты Әзіз* [2, 70]
...Қысылған жерде дем берер
Ықылас ата, Шашты Әзіз... [2, 77]

Сигнификат үнемі денотат белгілерінің жиынтығын көрсетеді. Денотат белгілері тұрақты немесе тұрақсыз(уақытша), нақты немесе жанама болуы мүмкін [3, 188]. Реалийлерге ат беруге байнысты, атауды жасау процесі кезінде аталым ұғымы қолданылады. Екіншілік аталым – реалийлердің танымдық ұғымы мен белгісін айқындайтын сигнификатын (коннотатын) білдіретін жаңа атау. Мысалы, заңғар-ау, сұлтан (Қобландыны Қарлығаның атауы), ...бұл сөзден сұлу жеңілді (Қарлыға), Жалғыз, Құда, Ие, Хақ, Тәңір, Хақ Жаббар, Алла, Хақ құда (құдай) екіншілік аталым ретінде жыр ішінде кездеседі.

Мұндағы антропонимдердің құрылымдық типтері мен сигнификаттары бірізді аталым принципіне негізделген. Әсіресе көне түркілік дәуірде ономастикалық жүйеде негізінен екі сыңарлар қолданыс тапқан [4, 38]: Қобыланды батыр, Алпамыс батыр, Орақ батыр. Аталымдардың бір сыңары (антропонимі) – айырым белгісі, екінші сыңары – жинақтаушы мағынаны білдіреді. Бұл денотаттар біртіндеп бір ұғым атауының қалыптасуына негіз болады. Аталымның бойында қандай

ақпарат бары есептеледі де, соның ішінен анықтайтын ерекшелігі мен айрықша мәлімет беретін белгісі аталымның айқындауыш қасиеті болмақ. Сонда антропонимдерден мәлімет аламыз. Бұл аталымдардың түпкі астарында ең алдымен – уәж жатыр. Күрделі уәждерге қатысушы – құрастырушы сыңарлардың негізінде жатқан уәжділіктер арқылы күрделі антропонимдер пайда болады. Мысалы, «Қобыланды батыр» жырында:

...Қарақыпшақ Қобланды
Атасы мұның Тоқтарбай
Халықтан асқан болды бай [2, 4].
...Қаражанұлы Қосдәулет
Топты бұзған бұл батыр [2, 18].
...Қарлығаның соңынан
Сейілдің ұлы Қараман –
О да келді былқылдап [2, 106].

Эпостағы ерекше есімдердің бірі – **Құртқа**. Құртқа есімі халық арасында өте сирек қолданылады. Басқа түркі тілдерінде ол «қартайып біткен, қураған кемпір» дегенді білдіреді. Қазақ тілінде **құртқа** сөзіне тұлғалық жағынан тек **кәрі-құртаң** дейтін қос сөздің екінші сыңары «құртаң» ғана сырттай ұқсасады. Егер қарт түбірінің әрідегі нұсқаларының бірі «құрт» түрінде айтылғандығын ескерсек, онда **кәрі-құртаң** дегендегі **құртаң** қазіргі тіліміздегі «қартаң» сөзінің бір кездегі сәйкесімі деп шамалауға болады. әредіктеу ұшырасатын «қарт-құрт» тұлғалы қос сөз бұл пікірді дәйектеу түседі деуге болады [5, 125-126].

Қорытынды

Батырлар жырындағы халық батырлары мен тамаша парасатты тарихи адамдардың дәстүрлі есімдері ұрпақтан ұрпаққа жетіп, күні бүгінге дейін қойылып келе жатыр. Тіліміздегі кеңінен тараған екі не үш сөздарден құралған күрделі тұлғалы есімдердің көбірек кездесетіндері – құрамында бай, бек, би, төре, шах, компоненттері (сыңарлары) бар есімдер. Тарихи сипаты жағынан бұл сөздер архаизм әрі историзм ретінде кеткен әлеуметтік терминдер. Кейбір есімдердің мән-мағынасы (семантикасы) мен дыбыстық сипаттары арқылы белгілі бір аймақ тұрғындарының тілдік ерекшеліктерін анық байқауға болады. Сол жергілікті тілдер негізінде қойылған есімдердің алуан түрлі тұлғалары мен тұрмыстық нұсқалары да ерекшеленіп тұрады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кобланды батыр / Сост. Н. Кидайш-Покровская. – Москва: Наука, 1975. – 446 с.
2. Батырлар жыры. 1 том. Ред. алқасы: Ә. Асқаров, Р. Бердібаев, С. Қасқабасов, Ә. Кекілбаев. – Алматы: Жазушы, 2000. – 256 б.
3. Салқынбай А., Абақан Е. Лингвистикалық түсіндірме сөздік. – Алматы: «IDK-ТИПО» ред. баспа орталығы, 1998. –304 б.

4. Қасым Б. Күрделі зат атауларының мағыналық құрылымы және сөзжасамдық үлгілері. – Алматы, 2000. – 154 б.
5. Төрт батыр. Қобыланды батыр. – А.: Жалын, 1990. – 125–126.

АУДИРОВАНИЕ КАК МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

А.К. Мухамбетжанова

Аннотация. Данная статья посвящена актуальным вопросам использования аудирования на уроках английского языка с целью повышения лексико-грамматических навыков у учащихся. На сегодняшний день ни у одного учителя не вызовет сомнения утверждение о том, что проблема эффективности обучения аудированию является одной из самых актуальных. Каждому необходимо искать и использовать те методы и приёмы, которые окажутся наиболее эффективными в их работе. В нашем исследовании мы представили лишь один взгляд на решение этой проблемы, – разработали задания для обучения аудированию учащихся. Поэтому данная статья содержит теоретические и практические аспекты рассматриваемой проблемы.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, аудирование, аутентичный материал, онлайн-платформы, аудиокурс.

Аннотация. Бұл мақала студенттердің лексикалық және грамматикалық дағдыларын жетілдіру мақсатында ағылшын тілі сабақтарында тыңдауды қолданудың өзекті мәселелеріне арналған. Бүгінгі таңда тыңдай білуге үйретудің тиімділігі мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып табылады деген тұжырымға бірде-бір мұғалім күмән келтірмейді. Әр адам өз жұмысында тиімді болатын әдістер мен әдістерді іздеп, қолдануы керек. Біз өз зерттеуімізде бұл мәселені шешудің бір ғана көзқарасын ұсындық – біз оқушыларды тыңдап түсінуге үйретуге арналған тапсырмалар әзірледік. Сондықтан бұл мақалада қарастырылып отырған мәселенің теориялық және практикалық аспектілері қамтылған.

Кілтті сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, тыңдау, шынайы материал, онлайн платформалар, аудио курс.

Annotation. This article is devoted to topical issues of using listening in English lessons to improve students' lexical-grammatical skills. Today, even one teacher has no doubts about the fact that the problem of the effectiveness of listening to education is one of the most urgent. Everyone needs to look for and use the methods and techniques that will be the most effective in their work. In our study, we presented only one view of the solution to this problem – we developed tasks for teaching listening to students. Therefore, this article contains theoretical and practical aspects of the considered problem.

Keywords: information and communication technologies, listening, authentic material, online platforms, audio course.

Рассматривая теоретические аспекты рассматриваемой темы, в рамках данной статьи, мы дали понятие «аудирование», описали проблему недостаточной сформированности компонентов процесса аудирования и языковые трудности. А также использование информационных технологий в процессе обучения аудированию.

Итак, аудирование с психологической точки зрения представляет собой сложную иерархическую структуру, в которой можно выделить три уровня: побудительно-мотивационный, ориентировочно-исследовательский / аналитико-синтетический и исполнительный. [1, с. 205]

При недостаточной сформированности компонентов процесса аудирования он протекает с большими или меньшими трудностями. К психологическим факторам трудностей восприятия иноязычной речи на слух относятся некоторые особенности слуховой памяти. К лингвистическим трудностям аудируемого текста относится, прежде всего, наличие в тексте определенного количества незнакомых и непонятных слов, языкового материала. К языковым трудностям следует отнести стилистические особенности текста, фонетические особенности аудируемой речи, грамматическая составляющая. К факторам, затрудняющим аудирование, относятся также особенности голосовых данных диктора (тембр, высота) и темп речи. [2, с. 117]

Процесс обучения аудированию может носить как аудиальный так и визуальный характер. В этом могут помочь информационные технологии, осуществляющие трансляцию видеоматериала. При успешной совместной работе преподавателей и учащихся, и интеграции ИКТ в учебный процесс можно достичь великолепных результатов. Интерактивное обучение с участием компьютера представляет собой синтез информационных и педагогических технологий. Это подразумевает создание реальной ситуации, приближенной к подлинному общению на иностранном языке.

Мультимедийные технологии позволяют совместно использовать различные носители информации: текст, графические изображения, звук, анимацию и видеотреклеты. Использование данных технологий позволяет моделировать любую речевую ситуацию реального общения. Использование компьютерных программ способствует быстрому формированию речевых навыков. Кроме того, эффективность обучения увеличивается за счет того, что обучающиеся получают информацию в тот момент, когда она им требуется, они в любое время могут вернуться и повторить ранее пройденное и попросить у компьютера подсказку – осуществляется обратная связь. [3, с. 98]

Плюсами использования ИКТ в процессе обучения аудирования можно считать:

- возможность выбора разнообразных акцентов носителей языка;
- возможность выбора необходимого темпа речи;
- широкий выбор тем при использовании интернет-технологий;
- более четкое аутентичное произношение материала;
- возможность совершать остановки и паузы по мере необходимости по усмотрению учеников;

Рассматривая практические аспекты темы, нами были разработаны некоторые эффективные, интересные для учащихся задания, которые мы опишем ниже.

В результате проведенного теоретического исследования и изучения опыта методистов, занимавшихся данной проблемой, был разработан мини-комплекс заданий для обучения аудированию на старшем этапе обучения. В ходе исследования были отобраны и проанализированы материалы англоязычных СМИ, которые могут быть включены в урок английского языка в качестве дополнения к аудиокурсу УМК.

Упражнения включают в себя:

- 1) задания на развитие фонетических навыков аудирования,
- 2) задания на развитие лексических навыков аудирования,
- 3) задания на развитие грамматических навыков аудирования,
- 4) задания на развитие оперативной памяти,
- 5) задания на развитие языковой догадки и вероятностного прогнозирования,
- 6) задания на развитие внимания.

Во время прослушивания перед учителем стоит цель – помочь учащимся научиться извлекать интересующую информацию, ориентироваться в тексте, соотносить печатную информацию и информацию звучащую, быстро искать нужный отрывок. Для того, чтобы облегчить понимание и сконцентрировать внимание слушателей на важнейшей информации, передаваемой видеоматериалами, упражнения включают в себя ряд установок, организующих восприятие. Для перечисленных ниже упражнений характерны задания следующего характера:

- прослушать текст и вставить пропущенные слова в предложениях;
- прослушать текст и сказать, какие из предложенных словосочетаний употреблялись в нем без каких-либо изменений;
- прослушать текст и сказать, какие определения к следующим словам в нем встречались;
- закончить следующие предложения;
- прослушать текст и сказать, что в нем говорилось о чем-либо;
- прослушать текст и найти русский/иностранный эквивалент слов в параллельном столбце.
- заполнить таблицы и др. [4,с.75]

Все вышеперечисленные задания делятся на три типа: подготовительные (ориентирующие), речевые и контролирующие.

Представим подробнее перечисленные задания:

I. Задания на развитие фонетических навыков

1. Listen and repeat (*Archeologist, civilization, irrigation technology, anthropologist, barbarism, Islam, Byzantium and etc.*)

2. Underline the rhyming words.

*Civilization, irrigation, administrators, administration
Mathematics, archeologist, anthropologist, technology*

3. Tick the word that you recognize/ put the words in the right order (as you hear).

Drink-drank-drunk, sea – saw – sew, pig- pick – big, lay- lie – loy, sheep -ship, coast – cost -cast, sail – sell – soil, food – foot – fought etc.

4. Listen to some sentences and raise a hand when you hear a question sentence.

5. Listen to the sentence and define type of this sentence (interrogative sentence, exclamatory sentence, declarative sentence).

What did Tony Blair do right after college?

6. Listen to the sentence and tell how many words are in this sentence.

Our house-warming party last week was fun!

7. Listen to the words. Put the stress in these words

(scientific, prosperity, progress, hypocritical etc.).

8. Listen to the sentence and put the words in the correct order (as you hear).

What would you like for starters?

YOU FOR WHAT LIKE STARTERS WOULD

9. Listen to the text and arrange the punctuation.

Yes I'll have a glass of mineral water please

10. Listen to some proverbs and learn by heart one of them.

When in Rome, do as the Romans.

Fortune favors the bold.

Birds of a feather flock together.

II. Задания на развитие лексических навыков аудирования

1. Listen to the sentence and guess the meaning of the unknown word from the sentence.

He was mainly famous for having six wives, two of whom were beheaded.

2. Listen to some sentences and guess the meaning of the synonyms from these sentences.

3. Listen to the sentence with unknown word and try to translate the sentence.

At present we have no evidence of life on other planets.

This has been a prolific year for Apples.

4. Listen to the sentence and choose the most correct variant of translation.

I have been reading detective stories about Sherlock Holmes this week.

Я читаю детективные истории о Шерлоке Холмсе на этой неделе.

Я прочитал детективные истории о Шерлоке Холмсе на этой неделе.

III. Задания на развитие грамматических навыков аудирования

1. Listen to the sentence and tell what are the subject and the predicate.

Crete has never been an ideal place to live.

2. Listen to the sentence and define the main and subordinate clauses.

While Bailey slept on the sofa in front of the television, Samson, the family dog, gnawed on the leg of the coffee table.

3. Listen to some sentences and define the sentences with the same grammatical phenomena.

IV. Задания на развитие оперативной памяти

1. Listen to a text and retell it using pictures.

2. Listen to a dialogue and act it in pairs.

3. Listen to phrases which consist of more than 10 words and repeat them.

4. Listen to a dialogue one time and answer the questions.

5. Listen to a text and make notes. Looking at your notes retell the story.

V. Задания на развитие языковой догадки и вероятностного прогнозирования

1. Fill in the gaps. Listen to a text and check your answers.

A: Hello!

B: Good morning. I'm calling about the house advertised for rent in Paddington.

A: Oh yes?

B: I wonder 1) give me a bit more information, please.

A: Of course. 2) like to know?

B: First of all, 3) exactly where the house is situated?

A: Yes, it's on 15, Bayswater Drive.

B: And the lounge and dining room – are they separate?

A: Yes, but they're joined by a sliding glass door.

B: And do all the bedrooms have fitted wardrobes?

A: No, only the two largest bedrooms.

B: One last question. Is the garage large enough for two cars?

A: Oh, definitely.

B: It sounds perfect. 4) I could see it?

A: 5) 6 o'clock this evening?

B: That's fine – see you then.

2. Listen to verbs and create adjectives from them.

To write – written; to count – countable; to resist – resistant; etc.

3. Read the words and say: which of these words do you expect to hear and in what context?

Headache, falling, burning, toothache, poisoning, indigestion, etc.

4. Read a title and try to guess about the theme of the text.

VI. Речевые задания, выполняемые в процессе прослушивания текста

1. Listen to a text and choose the most suitable answer to the question given below.

1) Why did William's soldiers feel reluctant to cross the Channel and attack the English?

a) They were afraid of the English attack.

- b) *They were afraid of the sea storm coming to the shores of France.*
- c) *They were afraid that their good luck had left them.*

2. Listen to a text and complete the table.

Date of birth

Education

Plans for the future

3. Listen to a text and choose the most suitable answer.

1. *Diana's family acquired the title of earl ...*

a) *in the 16th century*

b) *in the 17th century*

c) *in the 18 century*

2. *Diana and Charles had ... children*

a) *three*

b) *no*

c) *two*

3. *They divorced in the year ...*

a) *1989*

b) *1996*

c) *1981*

4. *Diana enjoyed...*

a) *light music*

b) *classic music*

c) *realistic novels*

4. Listen to a text and mark: TRUE, FALSE or NOT MENTIONED IN THE TEXT.

1. *Arthur became the king of England at the age of 16.*

2. *His nephew turned out to be disloyal.*

3. *Arthur left the country together with his brother.*

4. *Lancelot was Arthur's minion.*

5. *King Arthur died on the Isle of Wight.*

VII. Речевые задания, выполняемые после прослушивания текста

1. Listen to the text and answer the questions.

From what you understand, how are these holidays celebrated (food, family activities, local celebrations games, etc.)?

2. Listen to the text. *Imagine an international exchange student is coming to live with you for a year. What are the three most important holidays in your country that he or she should be aware of in preparing to understand your traditions. Explain how this holiday is celebrated, its meaning and significance, and what activities are held on that day. Which holiday do you enjoy the most?*

3. Listen to the dialogue. *In pairs act out similar dialogues using the prompts and the phrases in the box.*

(Go to the theatre, have dinner at an expensive restaurant, spend the weekend in Chicago).

4. Listen to the text. Retell the text using your notes.

Технология работы с аудио- и видеоматериалами практически не отличается от технологии работы с обычным аудиотекстом из учебника. Она также требует четкой последовательности в деятельности учителя и обучающихся: учитель отбирает аутентичный аудиотекст, соответствующий возрастным особенностям учеников и их уровню владения иностранным языком, анализирует его на наличие в нем лингвистических трудностей, подбирает или разрабатывает самостоятельно задания, затем работа над аудиотекстом проводится в три этапа: до прослушивания, во время прослушивания и после. [5, с.64]

Итак, изучая теоретические и практические аспекты аудирования как метода повышения коммуникативной компетенции у учащихся на уроке английского языка, выявили, что работа с аудио- и видеоматериалами безусловно, обладает огромным лингводидактическим потенциалом, что обуславливается их доступностью, многократностью применения в любое удобное время, разнообразием тем, вызывающих интерес учащихся данного возраста и т.д. Однако использование подобных материалов требует от учителя огромных временных затрат на подготовку, а от обучающихся – высокого уровня владения иностранным языком и мотивации.

Следовательно, материалы аудио- и видеоматериалы вряд ли могут быть задействованы на каждом уроке, но они прекрасно подойдут для факультативных занятий. С их помощью возможно:

- повысить коммуникативную компетенцию у учащихся;
- повысить уровень мотивации учащихся;
- познакомить с аутентичным языком;
- получить дополнительные сведения о стране изучаемого языка;
- создать основу для дальнейшей самостоятельной работы учащихся.

Список использованных источников

1. Сухова Е.Д. Отбор звучащих текстов: трудности аудирования [Текст] / Е.Д. Сухова // Альманах современной науки и образования. – 2022. – № 3 (3): в 3-х ч. Ч. II. – С. 205-208.

2. Гончар И.А. Аудирование иноязычного текста как объект лингвистики и методики / И.А. Гончар // Вестник С.-Петербургского университета. – Сер.9. – 2021. – С. 117-121.

3. Кони́на Ю.М. Технология работы с аудиоматериалами при обучении аудированию / Ю.М. Кони́на // Актуальные вопросы изучения иностранного языка в вузе: межвуз. сб. науч. тр. – Рязань: Изд-во Рязанского высшего воздушно-десантного командного училище им. В.Ф. Маргелова, 2021. – 243 с.

4. Махмутова Г.Н. Использование видеоматериалов в преподавании иностранного языка / Г.Н. Махмутова // Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. – 2023. – №1. – С. 75-78.

5. Миролюбов А.А. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность: кол. монография / под ред. А.А. Миролюбова. – Обнинск: Титул, 2020. – С. 64-100.

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТІЛДІК ЖАҒДАЙЫ: ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, МӘСЕЛЕЛЕРІ

Н.Р. Омаров, Қ.М. Текжанов

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Осы мақалада тіл саясатының, Солтүстік Қазақстанның тілдік жағдайдың негізгі мәселелері көптілді қоғам жағдайындағы әлеуметтік лингвистиканың негізгі категорияларының бірі ретінде қарастырылады. Мемлекеттің де, өңірлердің де тіл саласындағы өңірлік саясатының мақсаты – әрбір нақты өңірде жеткілікті жоғары тілдік дамуды қамтамасыз ету, олардың қажеттілігіне қарай белгілі бір аумақта ұсынылған әртүрлі тілдерді дамыту үшін шамамен қолайлы жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау.

Кілтті сөздер: тілдік жағдаят, мемлекеттік тіл, аймақтық тәсілдеме, мемлекеттің тіл саясаты, этностар мен этникалық топтар, қазақ тілінің толыққанды қызмет ету.

Аннотация. Настоящая статья рассматривает основные проблемы языковой политики, языковой ситуации Северного Казахстана как одной из основных категорий социолингвистики в условиях полиязычного общества. Цель региональной политики как государства, так и регионов в языковой сфере – обеспечение достаточно высокого языкового развития в каждом конкретном регионе, создание приблизительно благоприятных условий и возможностей для развития представленных на определенной территории различных языков, исходя из их востребованности.

Ключевые слова: языковая ситуация, государственный язык, региональный подход, языковая политика государства, этносы и этнические группы, полнокровное функционирование казахского языка.

Annotation. This article considers the main problems of language policy, the language situation in Northern Kazakhstan as one of the main categories of sociolinguistics in a multilingual society. The goal of the regional policy of both the state and the regions in the language sphere is to ensure a sufficiently high language development in each specific region, to create approximately favorable conditions and opportunities for the development of various languages represented in a certain territory, based on their demand.

Keywords: language situation, state language, regional approach, language policy of the state, ethnic groups and ethnic groups, full-blooded functioning of the Kazakh language.

Тілдік жағдаят – әлеуметтік лингвистиканың негізгі категорияларының бірі. Ол кез келген мемлекеттің тіл саясаты үшін шешуші мәнге ие. Осы күрделі әлеуметтік-лингвистикалық категорияны зерттеудің

әлемдік тәжірибесі оның сипаттамасы үшін ең маңыздысы болып табылатын бірқатар проблемаларды анықтады. Бұл мәселелерді зерттеуге шетелдік, кеңестік және қазақстандық ғалымдар Ч. Фергюсон мен У. Стюарт, А.Д. Швейцер, Л.Б. Никольский, А.О. Орусбаев, Н.Б. Мечковская, Б. Хасанұлы, Е.Д. Сүлейменованың еңбектері арналды.

Тілдік жағдаяттарды сипаттау кезінде келесідей объективті факторларға назар аударылады:

1) мемлекетті мекендеген әр түрлі лингвистикалық қауымдастықтар мен топтардың сандық және болжамды арақатынастары; 2) макро-элеумет аясында қатар өмір сүретін тілдердің функционалдық қатынастарының параметрлері: а) тілдік жағдайды құрайтын тілдердің экстралингвистикалық факторлармен (элеуметтік, саяси, экономикалық, психологиялық және т.б.) өзара әрекеттесу параметрлері; б) тілдердің элеуметтік мәртебесін анықтайтын параметрлер (тілдің орны, оның нұсқасы, диалектісі, белгілі бір қоғамда қолданылатын басқалармен салыстырғандағы орны; б) тілдің элеуметтік-коммуникативтік рөлін анықтайтын параметрлер; оның нұсқасы, нақты, саяси-әкімшілік бірлестікте әрекет ететін диалект [1, 249 б.].

Ч. Фергюсон мен В. Стюарт елдердің элеуметтік-лингвистикалық кескінінің формулаларын ұсынды. Тілдік жағдайды типтеу көрсеткіштері сандық-демографиялық белгілер болып табылады. Ч. Фергюсон, У. Стюарт және басқа да шетелдік ғалымдардың тілдік жағдайлар теориясын А.Д. Швейцер сипаттаған [2].

Тілдік жағдайлар мынадай параметрлер негізінде сипатталады: 1) экзоглосстық (жағдайлар белгілі бір әкімшілік-аумақтық білім берудің жекелеген тілдерінің жиынтығы) және эндоглосстық (тілдік жағдай – белгілі бір әкімшілік – аумақтық білім берудің қосалқы тілдері мен функциялық стильдерінің жиынтығы); 2) теңгерімділік (оларды құрайтын тілдік ішкі жүйелер жұмсалымды түрде әр түрлі болатын жағдайлар) және теңгерімсіздік (егер олардың құрамдас бөліктері қарым-қатынас салалары мен элеуметтік топтар бойынша бөлінген болса, жағдайлар орын алады) [3]; [4].

Н.Б. Мечковская тілдік жағдаяттардың мынадай түрлерін ажыратады: 1) біркомпоненттік – көпкомпоненттік; 2) көпкомпоненттік, біртүлді, көпкомпоненттік екі-үш, бестілдік; 3) демографиялық тепе-теңдік – тепе-теңдік емес; 4) теңдестірілген – теңдестірілмеген; 5) құқықтық статусы бірдей тілдік жағдаяттар – құқықтық статусы әртүрлі; 6) жақын туыстық және жақын туыстық емес, туыс емес кәсіптілік бар тілдік жағдаяттар; 7) эндоглоссты және экзоглоссты; 8) диглоссты – диглоссты емес [5, 101-102 б.].

Қазақстанның дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі тілдік жағдайының сипаттамасы қазақстандық элеуметтік лингвистиканың негізін қалаушы Б. Хасановтың және т. б. еңбектерінде келтірілген [6]; [7].

Қазақстан Республикасы халқының этникалық белгілері бойынша ең жалпы түрде ұсынылуы мынадай: республиканың батыс, шығыс бөліктері аз көпэтникалық, ал солтүстік, оңтүстік және орталық бөліктері неғұрлым көпэтникалық болып көрінеді. Тілдік тұрғыдан алғанда, аталған аймақтардағы жағдай, тиісінше, келесідей қалыптасты: Қазақстанның батысы мен оңтүстігінде қазақ тілі үстем, ал елдің солтүстігінде, шығысында және орталық бөлігінде орыс тілі үстем.

Облыстардың әрқайсысы және олармен бірге олардың әкімшілік-аумақтық бөліністерінің өзіндік тілдік және этно-тілдік ерекшеліктері бар. Аймақтардың тілдік дамуы осы және басқа да бірқатар факторларға байланысты. Өзінің этникалық және лингвистикалық жағдайы бойынша ерекшеліктерінің бірі Солтүстік Қазақстан болып табылады, онда қазақ және басқа тілдерді дамыту мәселелері бүгінгі күнге дейін проблемалы болып қала береді.

Солтүстік Қазақстан – тілдік әртүрліліктің жоғары дәрежесімен сипатталатын және көптілділікке қатысты елдің бірегей аймағы болып табылатын үлкен аумақ, өйткені ол 100-ге жуық ұлт өкілдерінің тұратын жері болып табылады.

Өткен 30 жылдан астам уақыт Қазақстанның тіл өмірінде болып жатқан үдерістерге байсалды көзқараспен қарауға, ең күрделі тіл мәселесі – қазақ тілінің толыққанды қызмет етуіне бағытталған мемлекеттік шаралардың нәтижелері мен тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Еліміздің солтүстік өңірлерінде мемлекеттік тілдің қоғамдық өмірдің түрлі саласына енуіне байланысты қалыптасқан жағдай бүгінгі күнге дейін проблемалық күйінде қалып отыр. Қазақстанның солтүстік, орталық және шығыс аймақтарының қоғамдық-коммуникативтік жүйесінде әлі күнге дейін орыс тілі басым тіл болып табылады. «Қазақ тілінің әлеуметтік маңызы бар қызметтерінің аясын кеңейту баяу жүргізілуде, қазақ тілін білу мен қолдануға әлеуметтік қажеттілікті қалыптастыру оның коммуникативті позицияларына әлі толық сәйкес келмейді» [8, 513 б.].

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің жақында шыққан «2021 жылғы халық санағының қысқаша қорытындылары» ұлттық статистика бюросының жинағында жалпы Қазақстан Республикасы бойынша және елдің облыстары бөлінісінде халық санағын өткізу жылдары бойынша (1999, 2009 және 2021 жж.) халық санының өзгеруі туралы деректер жарияланады, сондай-ақ ана тілі мен халықтың мемлекеттік тілді меңгеруі мен қолдануы туралы деректер көрсетілген.

Мәселен, Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 1 қаңтардағы соңғы халық санағы бойынша еліміздегі 17 194 712 адамның 80 пайызы мемлекеттік тілді меңгерген. Жалпы, жалпы көрсеткіш жаман емес. Бірақ республиканың солтүстік облыстары (Ақмола, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан) бойынша келтірілген мәліметтерді талдау

қазақ тілінің құқықтық мәртебесінде қолданылуына қатысты тілдік ахуалдың проблемалық күйінде қалып отырғанын көрсетеді. Қазақстанның солтүстігінде барлығы 4 миллион 148 мың адам тұрады. Бұл елдегі жалпы халықтың 21,6 пайызын құраса, бүгінде бұл өңірлер тұрғындарының 66,3 пайызы ғана мемлекеттік тілді меңгерген. 66,3%-ға қазақ тілін меңгергендердің саны айтарлықтай жоғары және 88,1%-ды құрайтын Астана қаласының көрсеткіші кіреді. Бұл көрсеткішті алып тастаса, 4 облыста (Астананы қоспағанда) нақты меншік 57,3% құрайды. Ұсынылған сандардан көріп отырғанымыздай, Қазақстанның солтүстік облыстарында тұрғындардың айтарлықтай бөлігі қазақ тілін білмейді. Ал, оны иеленіп, күнделікті өмірде қолданатындардың пайызы одан да төмен – 35 пайыз. Міне, мәселенің бірі осында жатыр: қызметтік, іскерлік, тұрмыстық, отбасылық қарым-қатынаста халықтың айтарлықтай бөлігі қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде қолданбайды.

Жекелеген өңірлер тұрғысында мемлекеттік тілді меңгеру көрінісі мынадай: Ақмола және Павлодар облыстары – сәйкесінше – 63 және 64 пайыз, Қостанай – 52,5, Солтүстік Қазақстан – 45,6, Астана қаласында – 88,1 пайыз. Қазақ тілін білмейтіндердің пайызы жоғары және бұл аймақтарда 35–54,4 пайыз аралығында ауытқиды, оны төмендегі кестеден көруге болады [9, 31-32 б.].

1-кесте. Өңірлер бойынша мемлекеттік тілде сөйлейтін халық саны. Барлық халық

Облыстар	Барлығы	%	Сөйлейді	%	Оның ішінде күнделікті өмірде қолданады	%	Сөйлемейді	%
Қазақстан Республикасы	17194712	100	13768406	80	8472661	61,5	3426306	19,9
Ақмола	723289	100	459730	63	155525	33,8	263559	36,4
Қостанай	776069	100	407727	52,5	124545	30,5	368342	47,4
Павлодар	698528	100	453789	64	193921	42,7	244739	35
Солтүстік Қазақстан	506703	100	231096	45,6	87659	37,9	275607	54,4
Астана қаласы	1096300	100	965975	88,1	321266	33,2	130325	11,9
Барлығы	3800889	100	2518317	66,3	882916	35	1282572	33,7

Тілдік диспропорциялар көбінесе объективті және субъективті себептерге байланысты. Солтүстік Қазақстан аймақтарының лингвистикалық дамуының қазіргі жағдайы осы аумақтарда болып жатқан лингвистикалық үдерістер туралы әлеуметтік лингвистикалық білімді одан әрі тереңдетуді шұғыл түрде талап етеді. Тіл реформасының ұзаққа созылуы орын алған мәселелерді шешу тек мемлекетке ғана емес, өңірлердің өз белсенділігіне, қолда бар барлық ресурстарды

жұмылдыруға байланысты екенін түсінуге әкеледі. Бүгін біз еліміздің әртүрлі өңірлерінің ұлттық және тілдік ерекшеліктерімен байланысты және өз оқу пәнін тұжырымдауға бағытталған мәліметтер мен білімді жинақтайтын мақсатты өңірлік зерттеулерді ұйымдастыру және дамыту қажеттілігі туралы айтуымыз керек. Өңірлік деңгейлерде ғылыми негізделген, нақтырақ және пәрменді шаралар қажет. Сондықтан қоғамның тілдік дамуының бүгінгі кезеңі тілдерді дамытуға қатысты мемлекеттік қызмет әдістерін қайта қарауға мәжбүр етіп қана қоймай, сонымен қатар бірқатар тілдік мәселелерге жаңа әлеуметтік-лингвистикалық көзқарасты талап етеді.

Тіл білімін дамытудың өңірлік көзқарасы қабылданған тілдерді дамытудың мемлекеттік стратегиясына сәйкес еліміздің белгілі бір лингвистикалық «күрделі» аумақтарындағы лингвистикалық мәселелерді тез арада жоюға бағытталған мемлекеттің ұлттық тіл саясатының құрамдас бөлігі болуы тиіс. Аймақтық тіл саясатын құрудың объективті алғышарттары лингвистикалық, этнолингвистикалық аспектілердегі ел кеңістігінің сандық және сапалық әркелкілігі болып табылады. Мұндай әркелкілік тіл мәселелеріне байланысты кез-келген іс-шараны қолданыстағы тілдік бағдарламаларда жетіспейтін аймақтардың мүдделері мен ерекшеліктерін ескере отырып қабылдауға мәжбүр етеді.

Мемлекеттің тіл саясатының мақсаты – әр түрлі этностар мен этникалық топтар өкілдерінің, бүкіл елде тұратын жекелеген адамдардың тілдік қажеттіліктерін қанағаттандыру. Сондықтан да мемлекеттің де, аймақтардың да тіл саласындағы аймақтық саясатының мақсаты – әрбір нақты аймақта жеткілікті жоғары тілдік дамуды қамтамасыз ету, олардың қажеттілігіне қарай белгілі бір аумақта ұсынылған әртүрлі тілдерді дамыту үшін шамамен қолайлы жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау. Бірақ елдің тіл саясатын жүзеге асыру, негізінен заңнамалық және құқықтық базаға, ауқымды ұйымдастырушылық іс-шараларға байланысты, сонымен қатар елдің экономикалық мүмкіндіктеріне сүйенеді. Мемлекеттік органдар тарапынан тілдік бағдарламаларды елеулі қаржылық қолдаусыз аймақтың тілдік мәселелерін шешу қиын. Жергілікті билікті қаржыландырудың бюджеттік көздерінің шектелуі мемлекеттің қолдауды қажет ететін аймақтарға қаржылық көмек көрсетуін талап етеді. Тілдік жағдайы күрделіленген белгілі бір аймақтың тиімді лингвистикалық дамуын қамтамасыз ету үшін аймақтық тіл саясатын жүргізетін мемлекеттік органдар ғана емес, сондай-ақ осындай дамуға мүдделі тұлғалар мен ұйымдардың кең аясы қаржылық қолдауды қажет етеді.

Іске асырылып жатқан тілдік бағдарламалардың қаржылық қамтамасыз етілуі аймақтық жоспарлаудың жетекші аспектілерінің бірі болып табылады.

Осылайша, өз шешімін таппай келе жатқан көптеген тілдік мәселелер негізінен белгілі бір аймақтық факторлар мен жағдайлардың

ықпалымен тығыз байланысты, оларды тиісті ғылыми көзқараспен аймақтық деңгейде ауыртпалықсыз шешуге болады.

Қазіргі кезеңде адамдардың ана, мемлекеттік және басқа тілдерді меңгерудегі табиғи тілдік мүдделерін қанағаттандыруға әлеуметтік қажеттілігі артып келе жатқан кезде, бұл мәселелерді шешу негізінен орталықтан олардың шешілуін күтпей, аймақтарға бағытталуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбішева Қ.М. Әлеуметтік-лингвистикалық контактология. – Алматы: 2001. – 427 б.
2. Швейцер А.Д. Қазіргі әлеуметтік лингвистика: теориясы, мәселелері, әдістері. – М.: Наука, 1976. – 176 б.
3. Никольский Л.Б. Синхронды әлеуметтік лингвистика (теория және мәселелер). – М.: ҒА КСРО, Шығыстану институты. – 1976. – 168 б.
4. Орусбаев А.О. Қырғызстанның тілдік өмірі (Тілдердің функционалды таралуы). – Фрунзе: Ілім, 1990. – 296 б.
5. Мечковская Н.Б. Әлеуметтік лингвистика. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 205 б.
6. Хасанов Б.Х. Ұлттық тілдер, көптілділік, көптілділік: ізденістері мен болашағы. – Алма-Ата: Қазақстан, 1989. – 136 б.
7. Сүлейменова Э.Д. жаңа тіл саясаты жағдайында орыс және қазақ тілдерінің жұмыс істеуі // әлемдік мәдениеттегі орыс сөзі. Орыс тілі мен әдебиеті оқытушыларының халықаралық қауымдастығының X конгресінің материалдары. Санкт-Петербург, 30 маусым-5 шілде 2003 ж. пленарлық отырыстар: баяндамалар жинағы. 2 Т. Т. 2. / Е.Е. Юркова, Н.О. Рогожина редакциясымен. – Санкт-Петербург: Политехника, 2003. – Б. 513.
8. Чеснов Я.В. Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріндегі этникалық процестер. – М.: Ғылым. Шығыс әдебиетінің бас басылымы, 1974. – 320 б.
9. қысқаша қорытындылар / Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы ұлттық санақ департаменті. – Нұрсұлтан, 2022. – 63 б. (<https://www.stat.gov.kz/>).

Д. ИСАБЕКОВТІҢ «ӘПКЕ» ДРАМАСЫ МЕН Р. ГҮНТЕКИННІҢ «ҮЗІЛГЕН ЖАПЫРАҚТАР» ШЫҒАРМАСЫНЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҰҚСАСТЫҚТАРЫ

Н. Ерік, Б.Ш. Құралқанова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада Дулат Исабековтің «Әпке» драмасы мен түрік жазушысы Решат Гүнтекиннің «Үзілген жапырақтар» шығармасы салыстыру нысанына алынған. Жұмыста «Әпке» драмасы мен түрік шығармасы «Үзілген жапырақтар» әлеуметтік тұрғыда талданып, қоғамдағы өзекті мәселелер салыстырылды. Бұл мақалада екі елдің отбасылық құндылықтарының ұқсастығы, екі ұлтты біріктіретін түсініктердің бар екендігі қарастырылды. Екі шығарманың мәдени тұрғыда жақындығы мен айырмашылығы талданды.

Кілтті сөздер: драма, роман, әлеуметтік сипат, рухани-мәдени ұқсастық, отбасылық құндылықтар.

Аннотация. В статье объектом сравнения стали драма Дулата Исабекова «Сестра» и произведение турецкого писателя Решата Гунтекина «Оборванные листья». В работе были проанализированы драма «Сестра» и турецкое произведение «Оборванные листья» в социальном плане и сопоставлены актуальные проблемы в обществе. В этой статье рассматривается сходство семейных ценностей двух стран, наличие концепций, объединяющих две нации. Была проанализирована культурная близость и различия между двумя произведениями.

Ключевые слова: драма, роман, социальный характер, духовно-культурное сходство, семейные ценности.

Annotation. In the article, the object of comparison was the drama of Dulat Isabekov «Sister» and the work of the Turkish writer Reshat Guntekin «Ragged Leaves». The work analyzed the drama «Sister» and the Turkish work «Ragged Leaves» in social terms and compared current problems in society. This article examines the similarity of family values of the two countries, the existence of concepts that unite the two nations. The cultural affinity and differences between the two works were analyzed.

Keywords: drama, roman, social character, spiritual and cultural similarity, family values.

XX ғасырдағы қазақ және түрік әдебиеті өкілдерінің еңбектерін өскелең ұрпаққа насихаттай отырып, шығармаларына талдау жасау қажеттілігі бүгінгі таңда өзекті болып табылады. Себебі қазақ және түрік жазушылары шығармашылығындағы рухани үндестік пен дәстүр жалғастығы оқырманға анық сезіледі. Екі елдің ұлттық, тарихи, саяси, мәдени хал-ахуалының, заман талаптарына сай құндылықтарының өзгеріске түсуі – осы секілді жайттардың уақыт жағынан біршама айырмашылығы болғанымен, екі елдің де басынан өткені бәрімізге мәлім. Әрине, мұның барлығы әдебиетке әсер етпей қоймайды. Қоғамның дамуы адамдардың сана сезімдеріне ықпал жасай отырып, айналаға деген көзқарас, таным түсініктерінің өзгеруі әдеби шығармаларда көрініс таппауы жазушыға келер сын.

Ал адам сезімдерін драматургиядан артық қай жанр бейнелей алуы мүмкін. Д. Исабековтің «Әпке» пьесасы Жазушылар одағы мен Мәдениет министрлігінің бәйгесінде жүлделі сыйлыққа ғана емес, сондай-ақ сахна сұранысына да ие болған көркем дүние деуге болады. Пьеса – автордың драматургия жанрындағы елеулі ізденісі. Онда жастардың өмірі суреттеліп, ұмытылмас бейнелері жасалған. Пьеса кейіпкерлері болашақ өмір жолындағы күрестің үстінде шыңдалып, ой-өрісі, түйсік-түсінігі кеңейеді, азаматтық келбеті қалыптасады. Отан алдындағы борышын айқындайды, жас адамға тән парасат биігінен көрінуге ұмтылады. Драматургтік пайымдар ой-түйіні де осыған саяды [1].

XX ғасырдың соңында жазылған бұл шығарма сол кездегі отбасындағы шынайы оқиғаға негізделген қоғам шындығын бояусыз көрсетіп, оқырманға ой тастайтын шығарма болды. Шиеленіске толы кейіпкерлердің тағдыры, отбасылық құндылықтардың қарама-қайшылығы драманы тартысты сюжетке айналдыра білген. Драма тым қарапайым адамдардың

өмірін көрсеткенімен, терең үнілер болсақ, бүкіл қоғамдағы ортақ мәселені қозғай алғанын көреміз. Ондағы әр кейіпкердің өмірге деген көзқарасы мен философиялық тартысты пікірталастарының тек отбасында емес, бүкіл қоғамда көрініс беріп жатқанын айтпай кетсек болмайды. Мысалы драмадағы үлгілі тәрбиелі қамқор және кішіпейіл, бүкіл отбасына бас-көз болған Қамажай бейнесі мен жеңіл ойлайтын, жаңа заман талабына сай тәрбиеленген, тек өзін ойлайтын Кәмиланың мінез құлықтары қоғамда да сол уақытта үлкен резонанс тудырып жатқан жайт болатын. Құндылықтар таласы мен адамдар арасындағы түсініспеушілік ешқашан бітпейтін дау десек болады. Қай заманда да, қай елде де бұл мәселе үнемі шешусіз қалатыны бар.

Мектеп бағдарламасының 8-сынып қазақ әдебиеті оқулығында «Әпке» драмасы енгізілген [2]. Оқушыларға бұл шығарманың берері мол. Оқушылар кейіпкерлердің өмірін өзара талқылап, тірі жетім болып өскен Нәзиланың орнына өзін қоя алса, бауырларына өмір бойы қамқор болған Қамажайдың ерлігін жасай аламын ба деп ой тербетсе, Кәмила секілді батылдықты бойынан іздей алса – қаламгердің мақсатының орындалғаны. Шығарма тұнған тәрбие мен нағыз өмір шындығын көрсете алатын айна іспетті. «Әпке» – бүгінгі жас замандастардың өмірін суреттейтін, жақындар арасындағы сырт көзге шалына бермейтін нәзік қарым-қатынас, бір-бірімен сыйластық, отбасы мен қоғам алдындағы азаматтық борыш мәселелерін мезгілінде көтерген шығарма. «Әпке» драмасы арқылы оқушыларға адамдар арасындағы күрделі психологиялық мәселені, туысқандық қарым-қатынасты танытып, адамдық, отбасылық борыш, жеке бас мүддесі, өмірдің мәні сияқты күрделі мәселерді сөз етуге, тақырып етіп көтеруге болады. Оқушыларға отбасының маңыздылығы мен құндылығын, үлкенді сыйлау мен ата-ананың қадірін бір-ақ сахнаға сыйғызып түсіндіре алған бұл пьеса қазақ әдебиетінің жетістіктерінің бірі десек болады. Қазақ қоғамындағы әйел рөлінің қаншалықты қиын екендігін, ер баланың мойнындағы жүктің ауыртпалығын жазушы осы пьесасы арқылы түсіндіре алған.

Дәл осы пьесада кездесетін оқиғаларды түріктің жазушысы Решат Гүнтекиннің «Үзілген жапырақтар» [3] романымен салыстыруға болады. Әрине дәлме дәл ұқсас болмауы мүмкін, бірақ әр отбасыда кездесетін оқиғалар осы екі шығармада сәйкес шиеленістермен орын алған. Әрине, екі ұлтты біріктіретін рухани, тарихи жақындықты ескерсек, мұндай ұқсас шығармалардың бар болуы заңдылық. Мұндай пікірдің жаны бар, бірақ соған қарамастан бұл екі шығармадағы айырмашылықтар да аз емес. Сюжет айырмашылықтары көп болғанымен, отбасылық құндылықтар жақындығы көп ұқсастық тудырады. Екі шығармада да ескі көзқарастағы таптаурындармен өмір сүретіндер бар, жаңа заман талабына сай өмір салтын ұстанатын адамдар бар, екі түрлі түсініктегі адамдардың түсініспеушіліктерінен туындаған тағдырларының

өзгеруі көрініс табады. Айта кететін жайт екі шығарма да кино мен сериалдарға арқау болып, үздік туындылар жасалды.

Қос шығарма сюжетінен бөлек, кейіпкерлер мінез құлқын салыстырып көрейік. Дулат Исабековтің «Әпке» драмасында отбасы ұйытқысы болып, анасының айтқан сөзін жерге тастамай бауырларына өле өлгенше қамқор болуға уәде берген, өзін соңғы орынға қоятын шығарманың басты кейіпкерлерінің бірі – әпке рөліндегі Қамажай. Оның мінезі жайдары, ұяң, қамқор, қарапайым, өз сөзінде тұратын әйел. Өз сөзінде тұратын деуіміздің себебі оның бауырлары есейіп аяқтан тұрғаннан кейін де анасының сөзіне бола өз бақытын ойламай, Қабен деген жігітке жоқ деп жауап қатуы. Қоғамда мұндай әйелдерді ақылды әйел деп қабылдап, оны жағымды кейіпкерлердің қатарына қосады. Ал шынында ол өзі үшін өзі жақсы ма? Ол бақытты ма? оқырманды осы сұрақтар толғандырады.

Түрік романына келсек, Қамажайға ұқсас отбасы ұйытқысы болып отырған Али Риза бейдің рөлін айтсақ болады. Отбасындағы бірлікке қатты көңіл бөлетін, намысқой, принципшіл, өзінің құндылықтарынан аттап ешқандай жаман іске бармайтын, балаларының болашағына қатты алаңдайтын қарапайым әке. Екі кейіпкер де дәстүрлі қоғамдағы таптаурындардан шығып ешқандай әрекетке бармайтын адамдар. Соған қарамастан жүректерінде жамандыққа орын жоқ, әділетсіздікке көнбестік пен өр мінезділік қатты байқалады. Оны шығарманың басынан ақ байқауға болады. Қарапайым кеңседе жұмыс істейтін Али Риза бей әділетсіздікке куә болып, бұған төзе алмай өз еркімен жұмыстан шығады. Ал Қамажай інісі Темірбектің әкелген әйеліне қарсы көзқарасы бола тұра түсіністікпен қарап, ұнатпағанымды білдіртсем Темірбекке әділетсіздік болады деп ойлауы, отбасындағы бірлікті сақтауға тырысуы нағыз отбасының ұйытқысы бола білгендігінің дәлелі. Дәл осы сюжет түрік романында да қайталанатын. Али Риза бейдің ұлы Шефкет әке шешесіне таныстыруға сүйген әйелі Ферхундені әкеледі, ол да Кәмила секілді жаңа көзқарастағы, жұрттың сөзіне мән бермейтін өте сауықшыл әйел болатын. Әрине мұндай келін үйіне келген екі шығармадағы екі отбасы да есеңгіреп қалады. Осы жерде екі ұлттың отбасылық құндылықтарының ұқсастығы байқалады. Қамажай бауырына инабатты да ибалы келінді лайық көрген болса, Али Риза бейде дәл солай. Шығармадағы екі жасқа бауырлар қарсылығы да бірдей жүреді. Осындай түсініспеушіліктерді екі шығармадан оқу арқылы біз не байқаймыз? Екі елдің дәстүрлері мен қоғамдық көзқарастарының ұқсастығы бір отбасы туралы шығармадан-ақ байқалады. Демек, екі елді байланыстыратын тек бұл нәрселер емес.

Бір назар аударатын жайт – екі шығарманың шығу уақыттарының айырмашылығы. Решат Гүнтекин бұл шығарманы 1930 жылы жазса, Дулат Исабеков 1977 жылы жазған. Бұл тақырыптар әлі де болсын өзекті тақырыптардың бірі. Решат Гүнтекиннің романы реалистік тұрғыдан

жазылғанын ескерсек, романда батыстың көрнекті өмір салтын үлгі ете отырып, өзінің өмірлік құндылықтарын ұмытқан отбасын көреміз. Қазақ драмасында да өзге мәдениетке еліктеушілік байқалады. Оқырмандар арасында бұл мәселеде екі жақты көзқарастар мен пікірсайыс туындап жатады.

Жалпы екі туындыны салыстыра қарасақ, кез келген жастағы оқырман оқып сабақ ала алатын шығарма. Қос жазушының айтқысы келгені отбасылық құндылықтарды бекем ұстау бүкіл отбасыға қорған болумен тең екендігі жайында секілді. Отбасы болу тек бір шаңырақтың астында тұрумен шектелмейтіндігі, отбасы болу бірлік ұғымында қандай жағдайда да бір-біріне қолдау көрсетіп, қателіктерін кешіруді білдіреді. Али Риза балаларына не бере алмағанын іздеп бармақ тістесе, Қамажай кай жерден қателескенін іздеп әлек болды. Али Риза бейдің балалары үзілген жапырақтардай жерге түсіп жатса, Қамажайдың бауырлары жан-жаққа тарап кетті. Терең философияға толы екі шығарма көрерменнің көңілінен шытырман оқиғасымен, тәрбиеге толы көріністерімен есте қалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмақаева Б.Д. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі: Оқулық. – Алматы: «Қыздар университеті» баспасы, 2015. – 242 бет.
2. Зайкенова Р. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. – Астана: «Арман-ПВ» баспасы, 2018 – 256 бет.
3. Решат Гүнтекин Үзілген жапырақтар: повесть. – Алматы: «Фолиант» баспасы, 2018. – 176 бет.

**Жаратылыстану ғылымдарын
оқытуда жаңа әдістер
мен технологияларды қолдану:
тәжірибе және перспективалар**

**Применение новых методов
и технологий в обучении
естественным наукам:
опыт, практика и перспективы**

CLIMATE CHANGE A BURNING ISSUE FOR ACADEMIA AND RESEARCH; PROBLEMS, SOLUTIONS AND ROLE OF THE LEADERS

Shujaul Mulk Khan^{1,2,3}, Bibenur A. Baidalinova³, Gulnar K. Tulindinova⁴

¹*Department of Plant Sciences, Quaid-i-Azam University Islamabad, Pakistan*

²*Member, Pakistan Academy of Sciences*

³*Visiting Faculty, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan*

⁴*Natural Science High School, Pavlodar Pedagogical University named after Әлкей Марғұлан*

Annotation. Climate change is affecting every sector of life including our ecosystem which is mainly based on plant products. It's changing the weather pattern, increasing drought, creating floods, and bringing wildfires. Acceleration in soil erosion, depletion, and deterioration of aquifers are the indirect impacts of these changes that in turn threaten food security as well as safety. Mechanized agricultural practices, genetic engineering, and massive bee die-offs are now some of the main reasons for biodiversity loss. The situation is further worsened by rapid urbanization, increasing poverty, overhunting, overfishing, and inadequate water resources. There is always a solution to a problem. Apart from long-term solutions, some short-term remedies include, supporting small-scale food production, minimizing the agro-fuel expansion, and enhancing food sovereignty – that is recognizing the right of all people to healthy and culturally appropriate food produced through ecologically sound methods within the umbrella of their own food and plants systems. There is also a dire need of combating the climate crises by achieving sustainable development goals. It's also the right time to have negotiation on Carbon, stocks, Carbon currency and Carbon Tax at national, regional and global levels among all the stakeholders especially academicians and researchers.

Keywords: Climate change; Global warming; Deforestation; Urbanization; Industrialization; burning issue for academia and research.

Аннотация. Климаттың өзгеруі өмірдің барлық салаларына, соның ішінде негізінен өсімдік негізіндегі экожүйеге әсер етеді. Бұл ауа-райын өзгертеді, құрғақшылықты күшейтеді, су тасқыны мен дала өрттерін тудырады. Топырақ эрозиясының үдеуі, сулы горизонттардың сарқылуы және жойылуы осы өзгерістердің жанама салдары болып табылады, бұл өз кезегінде азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Механикаландырылған егіншілік әдістері, гендік инженерия және аралардың жаппай қырылуы қазіргі уақытта биоәртүрліліктің жоғалуының негізгі себептерінің бірі болып табылады. Жағдай тез урбанизациямен, кедейліктің өсуімен, шамадан тыс аңшылықпен, шамадан тыс балық аулаумен және су тапшылығымен одан әрі күшейе түседі. Ұзақ мерзімді шешімдерден басқа, кейбір қысқа мерзімді шараларға шағын көлемді азық – түлік өндірісін қолдау, агроотын өндірісінің кеңеюін азайту және азық-түлік егемендігін нығайту кіреді – яғни, барлық адамдардың пайдалы және мәдени тұрғыдан қолайлы өндірілген тағамға құқығын мойындау экологиялық ақылға қонымды әдістер өздерінің азық-түлік және өсімдік жүйелері шеңберінде. Сондай-ақ тұрақты даму мақсаттарына жету арқылы климаттық дағдарыстармен күресудің шұғыл қажеттілігі бар. Бұл сонымен қатар барлық мүдделі тараптар, әсіресе академиктер мен зерттеушілер арасындағы ұлттық, аймақтық және жаһандық деңгейде көміртегі шығарындылары, акциялар, көміртегі валютасы және көміртегі салығы бойынша келіссөздер жүргізуге қолайлы уақыт.

Кілтті сөздер: климаттың өзгеруі; жаһандық жылыну; ормандарды кесу; урбанизация; индустрияландыру; зерттеу үшін өзекті мәселе.

Аннотация. Изменение климата влияет на все сферы жизни, включая нашу экосистему, которая в основном основана на растительных продуктах. Это меняет погодные условия, усиливает засуху, вызывает наводнения и лесные пожары. Ускорение эрозии почвы, истощение и разрушение водоносных горизонтов являются косвенными последствиями этих изменений, которые, в свою очередь, угрожают продовольственной безопасности. Механизированные методы ведения сельского хозяйства, генная инженерия и массовая гибель пчел в настоящее время являются одними из основных причин утраты биоразнообразия. Ситуация еще больше усугубляется быстрой урбанизацией, ростом бедности, чрезмерной охотой, чрезмерным выловом рыбы и нехваткой водных ресурсов. Всегда есть решение проблемы. Помимо долгосрочных решений, некоторые краткосрочные меры включают поддержку мелкомасштабного производства продуктов питания, минимизацию расширения производства агро топлива и укрепление продовольственного суверенитета – то есть признание права всех людей на здоровую и культурно приемлемую пищу, произведенную экологически разумные методы в рамках своих собственных продовольственных и растительных систем. Существует также острая необходимость борьбы с климатическими кризисами путем достижения целей устойчивого развития. Это также подходящее время для переговоров по вопросам выбросов углерода, акций, углеродной валюты и налога на выбросы углерода на национальном, региональном и глобальном уровнях между всеми заинтересованными сторонами, особенно академиками и исследователями.

Ключевые слова: изменение климата; глобальное потепление; вырубка леса; урбанизация; индустриализация; актуальная проблема для исследований.

1. Introduction

Climate change is the term used to describe alterations to the planet's climate. Climate change can refer to the causes of these changes as well as their global, local, or regional effects. Nowadays the terminology «climate change» is most frequently used to refer to the climatic changes on Earth that have been predominantly caused by human activity since before the Industrial Revolution. Considering as, climate change is one of the most significant indicators of global change, the terms «global warming» and «climate change» are frequently used interchangeably. Environmental Change or Global Climate change refers to a shift in a weather pattern that over time shapes the world's geographical regions. Weather is the continual daily variations in an area's Temperature, Wind, and/or Precipitation. Any change in the climate that is a significant long-term deviation from the region's (or the entire planet's) projected average weather trends over a long period [1, p. 10; 2, p. 34].

2. Impact Of Climate Change

Anthropogenic (Man-Made) actions like deforestation, urbanization, industrialization, agriculture, and changes in land use patterns cause greenhouse gas emissions, which is why the rate of climate change is accelerating every day. Scenarios for climate change include greater fluctuations in Precipitation (Rainfall, snowfall, silt, hail), Temperatures, and

higher concentrations of Carbon dioxide gas (CO₂) in the Atmosphere. Climate change consequences include fluctuations in precipitation, higher temperatures, as well as higher atmospheric concentrations of Carbon dioxide (CO₂). According to numerous researchers, there are three potential impacts of greenhouse gases on vegetation. No, (1) increased levels of atmospheric carbon dioxide (CO₂) do not affect the rate at which weeds and agricultural plants grow. No (2) Carbon dioxide, (CO₂) cause climate changes that modify the amount of sunshine, rain, and temperature, which can affect the productivity of plants and animals. Agricultural land may be lost due to flooding brought on by global warming's rising sea levels, and the salinity of groundwater in coastal areas may rise. Climate change and global warming will result in an increase in the average surface temperature of the entire planet of 1.5 to 5.9°C. It implies that the predicted rate of global warming shortly will be unprecedented [3, p. 1-6] (Fig. 1).

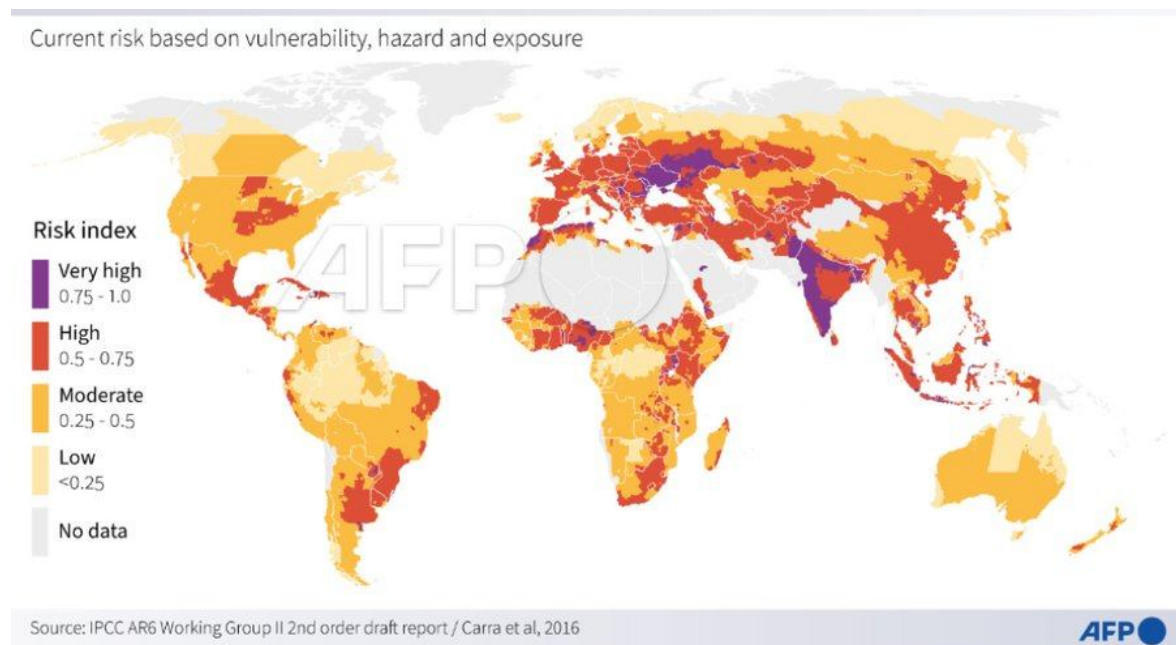

Fig. 1. Drought World Wide.

Changes in water intake can have an impact on agricultural productivity (both quality and quantity), photosynthesis, growth rates, transpiration rates, and moisture availability, among other things (irrigation). Additionally, it might affect agriculturally used fertilizers, insecticides, and herbicides. Climate change can also affect precipitation, temperature, and atmospheric carbon dioxide (CO₂) concentrations. Agricultural production may also be impacted by ecological factors like reduced crop diversification, soil erosion, and nitrogen leaching caused by frequent and intense soil drainage [4, p. 1-14; 5, p. 127-145, 3, p. 1-6]. Less transpiration occurs when a plant has fewer stomatal apertures or the microscopic openings through which CO₂ and other gases are exchanged with the atmosphere (i.e., water loss). Because of the

greater levels of carbon dioxide in the atmosphere, some plants see their growth decline by 30% [6, p. 779-788; 7, p. 23-32]. Since stomatal sensitivity to carbon dioxide (CO₂) interacts with a variety of ecological characteristics (temperature, light intensity), as well as plant variables, it is still very difficult to predict the effect of high CO₂ on stomata responsiveness (e.g., age, hormones, and yield). Even though rice yields will fall by 0.6 t/ha for every 1 °C increase in temperature, they will increase by 0.5 t/ha for every 75 ppm increase in carbon dioxide (CO₂) levels (Sheehy et al., 2005). In general, atmospheric carbon dioxide (CO₂) has demonstrated significant increases in rice yield (14–38%) and biomass (26-41%) at high temperatures, although those increases are less pronounced when the temperature is raised at the same time as rising CO₂ [8, p. 645-656; 9, p. 1353-1359]. Global food production is anticipated to be directly impacted by global warming and climate change. A rise in the (mean annual temperature) has caused many crops to live longer, which reduces the amount produced overall. In regions where crop physiological maximum temperatures are already reached, global warming has a significant negative impact on food output. Global warming will cause a significant drop in world agriculture during this century. Globally, agricultural productivity is anticipated to decrease between Six (6) to 16 % by 2080. An increase in Carbon dioxide (CO₂) concentration to 560 Part Per Million (ppm) enhances the yields of wheat, oilseeds, rice, and legumes by 10–20%. The yields of soybean, mustard, peanuts, wheat, and potatoes are all reduced by 3 to 8% for every one-degree increase in temperature. According to the Indian Agricultural Research Institute, every degree that the temperature rises during the growing season might lead to a loss of 5 to 6 million tonnes of wheat production [10].

3. International Protocols and Conventions on Climate Change

Two multilateral environmental agreements, such as the Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer (1985) and the Montreal Protocol on Agents that Reduce the Ozone Layer (1987 and 1997), are likely to have had an impact on the negotiations for the UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change) (1992) and its Kyoto Protocol. One of the most successful agreements and examples of international cooperation on environmental issues is the Montreal Protocol. It is started in 1987 as an agreement and negotiation, to regulate the synthesis and consumption of halons, and chlorofluorocarbons (CFCs) which are the worst Ozone Diminishing Compounds or Ozone-depleting substances (ODS). This agreement was updated subsequently five times (1990, 1992, 1995, 1997, and 1999). The Montreal Protocol now identifies and studies the global phase-out of the most significant ODS (Ozone Depleting Substances), including carbon tetrachloride, methyl chloroform, methyl bromide, and bromochloromethane. The Montreal Protocol's history and accomplishments show that in 1998, the Protocol had been successful in cutting global production and use of these

chemicals by around 86% relative to levels before the establishment of international regulations [11; 12, p. 357-377].

4. IPCC (2007)

IPCC (2007): Intergovernmental Panel on Climate Change was collaboratively formed by the WMO World Meteorological Organization and the UNEP United Nations Environment Program) in (1988). The IPCC's goals and objectives are to review the climate change evidence that is currently available and to offer relevant policy assessments that are interesting to scientists, policymakers, and the general public. The Fourth Working Group 1 Assessment Report on the State of Knowledge Regarding the Basis of Climate Change was released by the IPCC in Paris in February 2007. The IPCC will provide a summary of the report's scientific conclusions, including observations of changes in the atmosphere, ocean, and ice as well as in forcing agents like aerosol and carbon dioxide. It will also provide forecasts for projected changes in the next decades and beyond [13, p. 3857].

5. UNFCCC

The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) went into effect on March 21, 1994. About 197 countries referred to as parties to the convention have accepted this agreement. Participants in the meeting agreed that the UNFCCC's primary goal is to halt «dangerous» human intervention in the climate system. Climate change and its negative effects are a common concern of humanity, according to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) [14, p. 589-607; 15, p. 519-523]. The aim and objective of the Convention are to control Greenhouse Gas concentrations at the Atmospheric level and the parties of the Conventions are agreed on what will prevent (human-induced) man interfered with the Climate system. One of the most successful multilateral environmental and ecological treaties in history provided the (UNFCCC) with a key passage. Even in the face of scientific uncertainty, these Protocols obligate and constrain the Parties to act in pursuit of and for the sake of human well-being [14, p. 589-607; 16, p. 128-136].

6. United Nations Environment Program (UNEP)

Nairobi, Kenya is home to the UNEP's (United Nations Environment Programme) main office. The role of the international body known as UNEP (United Nations Environment Programme) is to set the environmental agenda, help with the ongoing implementation of the environmental dimension of sustainable development within the framework of the United Nations, and serve as a strong global environmental champion [12, p. 357-377]. UNEP is a pioneer in environmental conservation and works with partnership member nations to inspire, educate, and equip people and nations to improve their quality of life without compromising that of future generations [14, p. 589-607]. To address environmental issues, (193 Member nations), businesses, civil society, and other significant groups and stakeholders signed UNEP. The states that make up the United Nations Environment Program have promised

to ensure that environmental sustainability is taken into consideration when planning investments and development projects. The UNEP provides its member countries with the equipment and technology they need to safeguard and improve the environment [12, p. 357-377].

7. Global Perspective on Climate Change

The relationship and connection between human behavior and climate change, including its origins and effects, has gained significant attention and raised serious concerns throughout the world [17, p. 279-281; 18, p. 279-281]. Due to man-made activities, (Anthropogenic) Climate Change is one of the serious problems and dilemmas in the recent decades which hurts many aspects of today's world. The Fourth Assessment Report (AR4) of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) advises the member nations that the atmospheric carbon dioxide (CO₂) content has increased from 280 to 379 PPM (Part Per Million) from 1750 to 2005 [19, p. 577-598]. According to IPCC in 1750 the Carbon Dioxide concentration in the Atmosphere was 280 Part Per Million (PPM) which reached 379 PPM in 2005 the highest increase in the last decades [20, p. 269-293; 21]. For the preceding two centuries, the terrestrial biosphere's exchange of carbon dioxide and other greenhouse gases had been growing day by day, adding up to a cumulative and collective source of roughly 31 (Protocol) of carbon, but by the 1990s, it had switched to acting as a sink. Methane content in the atmosphere has increased significantly from 1750, when it was just 750 parts per billion (PPB), and peaked in 2005 at 1774 ppb. The concentration of methane CH₄ in the atmosphere was 750 (PPB) when it reached 1750 (PPB) PPB in 2005, nearly doubling and being the largest growth in recent decades. Hydrofluorocarbons, Perfluorocarbons (SF₆), and Nitrogen Dioxide (N₂O) concentrations have all grown. Even though the amount of ozone gas in the stratosphere has dropped, it has increased in the troposphere. A variety of global climate parameters have changed as a result of the increased emissions and production concentrations of all these gases [22, p. 359-383]. According to (IPCC) report global mean surface Temperature and global Carbon emissions are likely to increase by about $0.75 \pm 0.19^{\circ}\text{C}$ during the hundred years from 1906–2005 [21]. The Northern Hemisphere is dominated by land, and in the Southern Hemisphere, land areas have warmed more quickly than ocean areas. As a result, it is quite likely that the global mean surface temperature has risen [23]. As the temperature in the Northern Hemisphere rises, there are fewer cold days and nights, while there are more hot days, nights, and days. The frequency of chilly evenings has decreased practically everywhere on land [24, p. 201-205]. South America, Northern Europe, and Central Asia have all witnessed a rise in continental precipitation that has affected the eastern sections of the northern hemisphere [25, p. 981-998]. However, there was a decline in continental precipitation throughout several regions in Africa, Southern Asia, and the Mediterranean region of the Northern Hemisphere [26, p. 483-488]. Furthermore, it's possible that the

drought-stricken area has expanded since 1970. With the risk of fire incidences (Fig. 2). A bigger area has experienced drought since 1970. Between 1961 and 1993 and 1993 to 2003, the global mean sea level increased at average annual rates of 1.9 mm and 3.1 mm, respectively [17, p. 279-281; 18, p. 279-281].

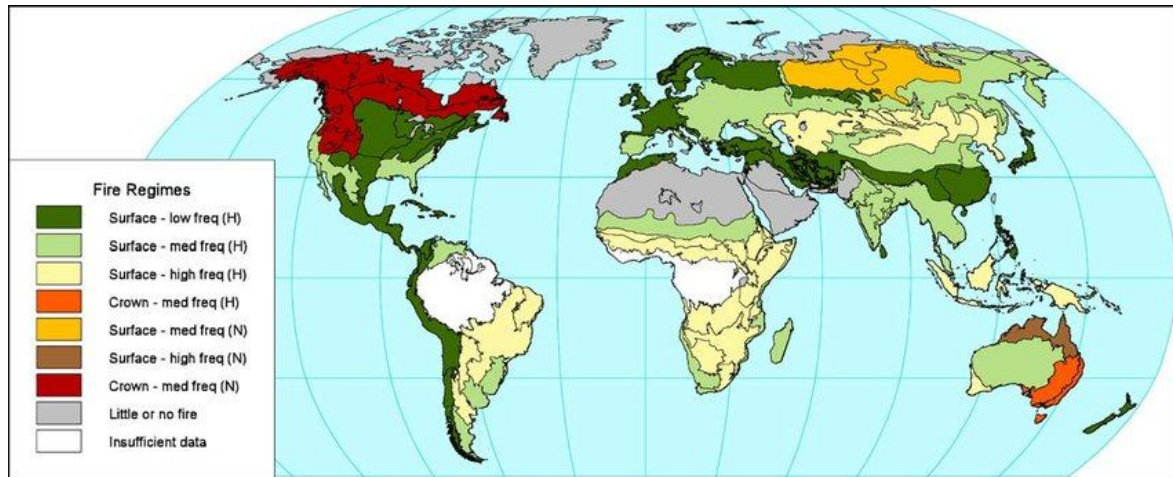

Fig. 2. Global map of estimated fire regimes & these mountains

8. Perspective of Climate Change in Pakistan

In this period of quick Climate change, the significance of Climate projections in arrangement making, asset the executives, financial movement, and mechanical progression can't be denied. Data about changes in Climate Change and changeability is expected to all the more likely expect effects of Climatic Change on the water assets, agribusiness, energy, monetary, well-being, and modern and private areas. A worldwide Temperature Change is carrying part of intuitive changes to the actual cycles liable for the e Environment and Ecological framework elements. Such changes, now and then, show up as events of outrageous occasions of uncommon force projecting irreversible misfortune to the regular assets. Because of its unique geological and climatic features, Pakistan may be the nation most vulnerable to the effects of climate change. Even though the Arabian Sea lies in the south of Pakistan, there are more than (5000) glacial masses in the country's northern regions. As Winter and Summer precipitation migrate toward the northern half, Precipitation and Temperature gradients are in opposition to one another. The Indus Delta is a particularly hazardous area for the production of commercial yields due to the upstream and downstream collaboration, as well as the increasing frequency and intensity of outrageous hydrological events. This is the first comprehensive study linking global changes to Pakistan's climate framework components, such as future environmental forecasts at the best global and spatial targets for temperature and precipitation. Because of the output of global environment models, virtually all climate change-related bets that are expected to affect the Indus Deltaic region are thoroughly

evaluated and supported by logical evidence. I acknowledge that the paper will assist researchers, experts, organizers, and strategy producers in developing future methods for evaluating how climate change is influencing various areas of vital concern for Pakistan's economy. For future environment projections, gentle climate change situations A1B are chosen since heaps of endeavors are in progress by the worldwide local area to foster agreement on reducing the emanation levels of Green House Gases (GHGs) as far as possible. Even though there are vulnerabilities in the results of Global Climate Models (blunders a lot of upgrades on the centurion scale) yet the decadal results might be of incredible worth for arranging. Investigation of the past portrays that our climate is changing. After some time and across the country, the rate of development and the type of ensuing repercussions will change, affecting all aspects of our lives. Along with attempts to lower the discharge of ozone-depleting compounds, it will be essential to adapt to the effects of a changing environment. Understanding what environmental change would mean for Pakistan is the first step in developing that partnership. The availability of food, human health, industry, transportation, and the sustainability of biological systems would all be significantly impacted by future environmental changes to the extent indicated by the majority of global climate models. These changes would also have a significant influence on our water supplies. Problems are more likely to occur in southern sections of the country because changes in supply or demand related to climate change are most likely to worsen the pressure on the asset in those regions, where that pressure is already existing. According to the data and forecasts provided by GCMs and RCMs, extreme events (such as flooding and dry seasons) would increase in frequency and importance in various regions of the nation. These extraordinary events would put stress on the current pillars and frameworks, with potential negative effects on the economy, society, and environment. As a result, emphasis should be given to the consequences and alleviation of such restrictions. Like other poor nations, Pakistan is still completely unable to stop the effects of climate change. The country's low GHG emission position offers no protection from the negative effects of global environmental change. Due to its farming-based economy, location in arid and semi-arid regions, and heavy reliance on flooded agribusiness, Pakistan is utterly powerless to combat climate change. Pakistan is currently suffering the negative effects of environmental change, which are adversely affecting water resources and, more broadly, crop output. These effects include greater cold softening, delayed dry spells, hot winters, and early summers. The country's low forest cover (4.5%) and fast rate of deforestation (about 0.2–0.4% per year) result in rapidly declining carbon sinks. Our biodiversity (loss of species and their habitats), water accessibility, food security, human well-being, and general prosperity are all predicted to suffer long-term repercussions as a result of climate change (Fig. 3).

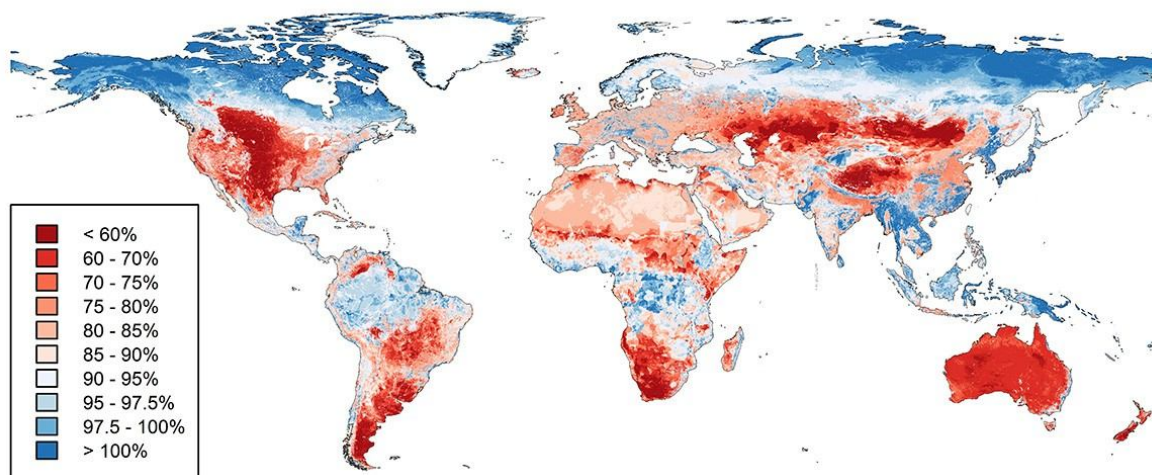

Fig. 3. Biodiversity loss breaching safe limits worldwide

9. Contribution of developing and industrialized countries to Climate Change

Due to its potential effects on people, ecosystems, and economies as well as the size of the mitigation efforts needed, climate change has recently attracted notable and growing attention [27]. Anthropogenic activities are primarily affected and fueled by climate change, greenhouse gas accumulation, and heat-trapping gases in the atmosphere (GHGs) [28, p. 315-331]. The primary greenhouse gas, carbon dioxide (CO₂), which is mostly produced from the burning of fossil fuels, is the principal cause of climate change and global warming and accounts for around 62% of all greenhouse gases' direct radiative forcing [29, p. 95-103] (Fig. 4). The modern energy sector and industry are closely related to the problem of climate change and global warming. According to the most recent data, the amount of carbon dioxide (CO₂) in the atmosphere has increased significantly from the pre-industrial age, when it was just 280 parts per million (PPMV) by volume [29, p. 95-103]. Other greenhouse gases are also present in the atmosphere, and their concentration is notable. The two hottest years were recorded in 1998 and 2005, with a century-long increase in the average global surface temperature of about 0.8 °C [30, p. 8]. As the world warms and the climate changes, there are more obvious signs of these changes. As a result, there is less snow and ice in the northern hemisphere, and precipitation patterns have changed [31, p. 627-642]. According to data from the International Panel on Climate Change IPCC, global mean surface temperatures (GMST) are predicted to rise by 1.5 to 5.9 degrees Celsius by the middle of the 21st century [31, p. 627-642]. Increased variety in temperature and precipitation patterns will be seen as a result of rising mean annual surface temperatures, which will also lead to additional reductions in snow cover and polar regions in the Northern Hemisphere and an estimated sea level rise of between 0.2 and 0.11 meters [32, p. 128]. There will probably be significant changes in the

tough climate and weather conditions at the same time. Different types and magnitudes of climate changes will be observed in developing and developed nations, as well as regions within nations. Pakistan and other developing nations could adopt particularly harmful measures, like An increase in precipitation and mean annual temperature that may cause drought (IPCC, 2001). Because of the many negative effects of climate change on people, the natural systems in these countries are frequently already fragile or under stress (IPCC, 2001). Significant susceptibility to climate change is caused by a lack of adaptive capacity to react either proactively to limit the potential for impacts or reactively to limit the damages from any specific incidents. According to IPCC, emerging nations would be disproportionately affected by climate change. The risk of negative effects from climate change is typically rather high for populations in underdeveloped countries.

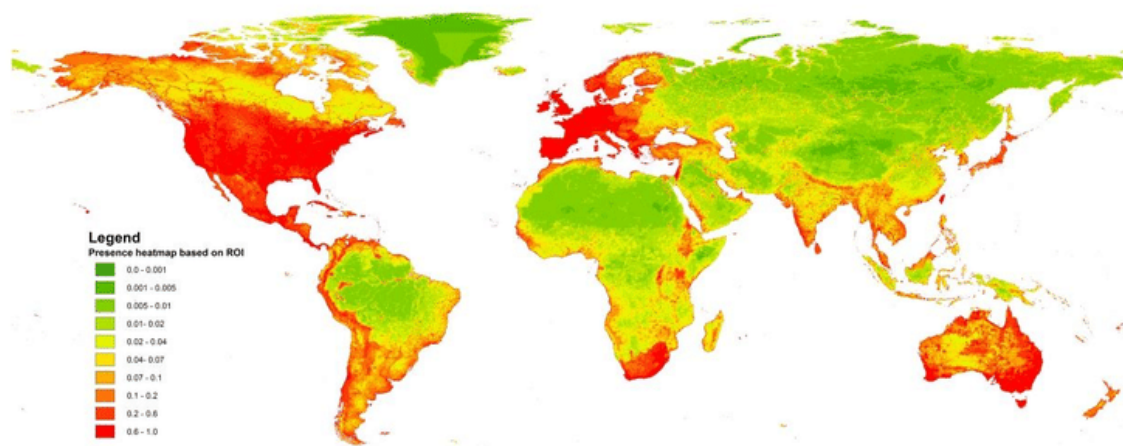

Fig. 4. Global heat map of the world

10. Climate Change impacts on Biodiversity, Economic Growth, Food Production, Human Health, and Wellbeing

Climate change and global warming impact biodiversity regions and ecosystems, which are mostly disturbed by anthropogenic activities such as pollution, overgrazing, other types of pollution, invasive and alien species, land-use change, and temperature variations. In addition to lessening naturally occurring barriers against infectious diseases, the aforementioned factors have also made it easier for the most invasive and diverse species to spread their seeds, which is detrimental to both regional and global diversity as well as economic development and human health changes [33]. According to the IPCC, the amount of carbon dioxide (CO₂) in the atmosphere will increase over the next few years and will hurt food quality. It is also expected to change species distribution and abundance, evenness, seasonal cycles, and ecosystems, which will affect food availability, agricultural practices, and disease vectors. Global warming and climate change are predicted to harm biodiversity, which includes traditional medical practices, medicinal plants,

and food security. They will also make those who primarily rely on traditional medical systems more susceptible to disease. The effects of climate change on biodiversity, natural resources, and labor productivity are projected to hurt economic growth and increase poverty due to fewer employment options [34, p. 578-580]. Because changes at one level can have drastic, negative, and unforeseen effects at other levels, climate change susceptibility and adaptation capacity are dynamic and indirect [34]. According to IPCC [37], the impact of climate change will be more pronounced in areas and populations that are more susceptible to it than it will be across all geographical and socioeconomic groupings [10]. Communities are particularly vulnerable to climate change because of a variety of issues, such as a lack of government extension agencies, infrastructure, and support services. For these communities, adapting to climate change is challenging due to a lack of resources and access, particularly if they include the poor and disenfranchised due to socioeconomic inequality [37, p. 53040-53065].

11. Role of Leadership

Leadership in the developing world should have consultation with their scientific community to take advice on the real facts and figures. They can initiate negotiation with international community through the platform of United Nation Organizattion (UNO), Organizations of Islamic Countries (OIC) and others on the topic of Carbon, stocks, Carbon currency and Carbon Tax.

Conclusion

Deforestation, urbanization, and industrialization are the main cause of global warming and global climate change. Climate change and global warming are serious problems in today's world. Urbanization and industrialization lead to an increase in the temperature of the atmosphere which main cause of climate change and global warming. How to reduce global temperature is a serious issue for scientists and stakeholders. Forest conservation, a forestation and management strategy for urbanization is easy aproch to reduce global climate change and global warming. I think it's the time to talk on Carbon, stocks, Carbon currency and Carbon Tax at national, regional and global levels.

References

1. Ali, S., Khan, S. M., Ahmad, Z., Siddiq, Z., Ullah, A., Yoo, S., . . . Raposo, A. J. F. i. P. H. (2023). Carbon sequestration potential of different forest types in Pakistan and its role in regulating services for public health. 10, 1064586.
2. Ali, S., Khan, S. M., Siddiq, Z., Ahmad, Z., Ahmad, K. S., Abdullah, A., . . . Abd_Allah, E. F. J. J. o. K. S. U.-S. (2022). Carbon sequestration potential of reserve forests present in the protected Margalla Hills National Park. 34(4), 101978.
3. Mahato, A. J. I. J. o. S., & Publications, R. (2014). Climate change and its impact on agriculture. 4(4), 1-6.
4. Allen Jr, L. H., Boote, K. J., Jones, J. W., Jones, P. H., Valle, R. R., Acock, B., . . . Dahlman, R. C. J. G. b. c. (1987). Response of vegetation to rising carbon dioxide: Photosynthesis, biomass, and seed yield of soybean. 1(1), 1-14.

5. Cure, J. D., Acock, B. J. A., & meteorology, f. (1986). Crop responses to carbon dioxide doubling: a literature survey. 38(1-3), 127-145.
6. Kimball, B. A. J. A. j. (1983). Carbon dioxide and agricultural yield: An assemblage and analysis of 430 prior observations 1. 75(5), 779-788.
7. Rosenzweig, C., & Hillel, D. J. C. (1995). Potential impacts of climate change on agriculture and food supply. 1(2), 23-32.
8. Moya, T. B., Ziska, L. H., Namuco, O. S., & Olszyk, D. J. G. C. B. (1998). Growth dynamics and genotypic variation in tropical, field - grown paddy rice (*Oryza sativa* L.) in response to increasing carbon dioxide and temperature. 4(6), 645-656.
9. Ziska, L. H., Manalo, P. A., & Ordonez, R. A. J. J. o. e. b. (1996). Intraspecific variation in the response of rice (*Oryza sativa* L.) to increased CO₂ and temperature: growth and yield response of 17 cultivars. 47(9), 1353-1359.
10. Solomon, S. (2007). IPCC (2007): Climate change the physical science basis. Paper presented at the Agu fall meeting abstracts.
11. Benedick, R. E. (1998). Ozone diplomacy: new directions in safeguarding the planet: Harvard University Press.
12. Oberthür, S. (2001). Linkages between the montreal and kyoto protocols—enhancing synergies between protecting the ozone layer and the global climate. *International Environmental Agreements*, 1(3), 357-377.
13. Kantamaneni, K., Christie, D., Lyddon, C. E., Huang, P., Nizar, M., Balasubramani, K., . . . Robins, P. J. R. S. (2022). A Comprehensive Assessment of Climate Change and Coastal Inundation through Satellite-Derived Datasets: A Case Study of Sabang Island, Indonesia. 14(12), 2857.
14. Brunnée, J., & Streck, C. (2013). The UNFCCC as a negotiation forum: towards common but more differentiated responsibilities. *Climate Policy*, 13(5), 589-607.
15. Franck, T. M. J. A. J. o. I. L. (1992). The “Powers of Appreciation”: Who Is the Ultimate Guardian of UN Legality? , 86(3), 519-523.
16. Protocol, M. J. W., DC: US Government Printing Office. (1987). Montreal protocol on substances that deplete the ozone layer. 26, 128-136.
17. Pollack, H. N., Huang, S., & Shen, P.-Y. (1998). Climate change record in subsurface temperatures: a global perspective. *Science*, 282(5387), 279-281.
18. Pollack, H. N., Huang, S., & Shen, P.-Y. J. S. (1998). Climate change record in subsurface temperatures: a global perspective. 282(5387), 279-281.
19. Botzen, W., Van den Bergh, J., & Bouwer, L. (2010). Climate change and increased risk for the insurance sector: a global perspective and an assessment for the Netherlands. *Natural hazards*, 52(3), 577-598.
20. Döll, P. (2002). Impact of climate change and variability on irrigation requirements: a global perspective. *Climatic change*, 54(3), 269-293.
21. Holz, F., Richter, P. M., & Egging, R. (2020). A global perspective on the future of natural gas: Resources, trade, and climate constraints. In: The University of Chicago Press.
22. Giannini, A., Biasutti, M., Held, I. M., & Sobel, A. H. (2008). A global perspective on African climate. *Climatic change*, 90(4), 359-383.
23. White, T. (2012). Hadoop: The definitive guide: « O'Reilly Media, Inc.».
24. Wang, C., Zhang, L., Lee, S.-K., Wu, L., & Mechoso, C. R. (2014). A global perspective on CMIP5 climate model biases. *Nature Climate Change*, 4(3), 201-205.
25. Pringle, C. M. J. E. A. (2001). Hydrologic connectivity and the management of biological reserves: a global perspective. 11(4), 981-998.
26. Gosling, S. D., Augustine, A. A., Vazire, S., Holtzman, N., Gaddis, S. J. C., Behavior, & Networking, S. (2011). Manifestations of personality in online social networks: Self-reported Facebook-related behaviors and observable profile information. 14(9), 483.

27. Revkin, A. C. (2006). Federal Study Finds Accord on Warming. *New York Times*, 5(9), 06.
28. Breidenich, C., Magraw, D., Rowley, A., & Rubin, J. W. J. A. J. o. I. L. (1998). The Kyoto protocol to the United Nations framework convention on climate change. 92(2), 315-331.
29. Abu-Id, M. H., Warnke, P. H., Gottschalk, J., Springer, I., Wiltfang, J., Yahya, A., . . . Kreusch, T. (2008). "Bis-phosphy jaws"—high and low-risk factors for bisphosphonate-induced osteonecrosis of the jaw. *Journal of Cranio-Maxillofacial Surgery*, 36(2), 95-103.
30. Team, G. (2016). GISS surface temperature analysis (GISTEMP). NASA Goddard Institute for Space Studies. Dataset accessed, 8.
31. Mikolajewicz, U., & Voss, R. (2000). The role of the individual air-sea flux components in CO₂-induced changes of the ocean's circulation and climate. *Climate Dynamics*, 16(8), 627-642.
32. Smithgall, M. C., Scherberkova, I., Whittier, S., & Green, D. A. (2020). Comparison of Cepheid Xpert Xpress and Abbott ID Now to Roche cobas for the rapid detection of SARS-CoV-2. *Journal of Clinical Virology*, 128, 104428.
33. Wester, P., Mishra, A., Mukherji, A., & Shrestha, A. B. (2019). *The Hindu Kush Himalaya assessment: mountains, climate change, sustainability and people*: Springer Nature.
34. Jackson, P. W., & Kennedy, K. J. T. i. p. s. (2009). The global strategy for plant conservation: a challenge and opportunity for the international community. 14(11), 578-580.
35. Pelling, M. (2010). *Adaptation to climate change: from resilience to transformation*: Routledge.
36. IPCC, T. (2001). *Climate change 2001: synthesis report*. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), Geneva, Switzerland.
37. Shrestha, A., & Mahmood, A. J. I. a. (2019). Review of deep learning algorithms and architectures. 7, 53040-53065.

ОРТА МЕКТЕПТЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУЛЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

А.А. Абдраева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада орта мектепте математика сабақтарында да дифференциалдық тендеулерді оқыту масылдары сипатталған. Білім беру жүйесінде оқушыларды дифференциалдық тендеулердің көмегімен есептерді шешуге үйрету мақсатында оқытудың тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік беретін тәжірибеге бағытталған тәсілді қолдану қажеттілігі көрсетілген. Дифференциалдық тендеулерге әкелетін тәжірибеге бағытталған есептердің шешімдері келтірілген.

Кілтті сөздер: дифференциалдық тендеулер; дифференциалдық тендеулердің түрлері, оқытудың қолданбалы және практикалық бағыты, қолданбалы есептер.

Аннотация. В статье описана методика преподавания дифференциальных уравнений на уроках математики в средней школе. Для того чтобы научить учащихся решать задачи с помощью дифференциальных уравнений в системе образования необходимо использовать практико-ориентированный подход, позволяющий существ-

венно повысить эффективность обучения. Приведены решения практических задач, приводящих к дифференциальным уравнениям.

Ключевые слова: дифференциальные уравнения, виды дифференциальных уравнений, прикладно-практическое направление образования, прикладные задачи.

Annotation. The article describes the methodology for teaching differential equations in mathematics lessons in high school. In order to teach students to solve problems using differential equations in the education system, it is necessary to use a practice-oriented approach, which can significantly increase the effectiveness of learning. Solutions to practical problems leading to differential equations are given.

Keywords: differential equations, types of differential equations, applied and practical direction of education, applied problems.

Мектепте дифференциалдық теңдеулерді зерттеу оқушыларға математикалық модельдеу мен өзгерістерді талдаудың қызықты және маңызды әлемін ашады. Математиканың бұл деңгейі күрделі болып көрінуі мүмкін, бірақ дұрыс оқыту әдістемесі оны жоғары сынып оқушылары үшін қолжетімді және қызықты ете алады.

Дифференциалдық теңдеулерді шешуді үйренбес бұрын, оқушылардың мықты математикалық негізі болуы керек. Бұған алгебра, геометрия, тригонометрия және алдыңғы математика курстары туралы білім кіреді. Оқушылар дифференциалдау туралы жақсы түсінікке ие болуы керек. Бұған функция туындысы туралы ұғымдары, дифференциалдау ережелері және туындылардың негізгі қасиеттері кіреді.

Функцияның туындысы-оның аргументтің (тәуелсіз айнымалының) өзгеруіне қатысты өзгеруінің өлшемі. Егер функция $y = f(x)$ ретінде берілсе, онда туынды $f'(x)$ немесе dy/dx деп белгіленеді және X -ке қатысты y өзгеру жылдамдығын сипаттайтын жаңа функция болып табылады.

Дифференциалдық теңдеу: бұл белгісіз функциялардың туындыларды қамтитын теңдеу. Ол әдетте $F(x, y, y', y'', \dots) = 0$, мұндағы y - белгісіз функция, y' , y'' және т. б. оның x айнымалысына қатысты туындылары. [1, с.86-87]

Дифференциалдық теңдеулердің реті теңдеуге кіретін ең жоғары туындымен анықталады. Дифференциалдық теңдеулердің дәрежесі осы туындының дәрежесімен анықталады.

Дифференциалдық теңдеулерді шешу- бұл теңдеуді қанағаттандыратын функцияны (немесе функциялар жиынтығын) табу. Көбінесе дифференциалдық теңдеулердің шешімдерінде бастапқы шарттар арқылы анықтауға болатын кейбір тұрақтылар болады.

Мектепте қарастырылатын дифференциалдық теңдеулердің негізгі түрлері:

– Айнымалылар ажыратылған: айнымалылар ажыратылған және теңдеудің екі жағын интегралдауға болатын түрге әкелетін дифференциалдық теңдеулер.

– Сызықтық дифференциалдық теңдеулер: $a(x)y' + b(x)y = c(x)$ түрінде жазылуы мүмкін дифференциалдық теңдеулер, мұндағы $a(x)$, $b(x)$, және $c(x)$ – x айнымалысының функциялары. тұрақты вариациялар.

– Біртекті дифференциалдық теңдеулер: $F(x, y/y') = 0$ түрінде жазылуы мүмкін және айнымалыларды ауыстыру арқылы шешілетін дифференциалдық теңдеулер.

– Жоғары ретті сызықтық дифференциалдық теңдеулер: функцияның жоғары туындыларын қамтитын дифференциалдық теңдеулер. Олар сипаттамалық теңдеу және анықталмаған коэффициенттер әдісі арқылы шешіледі.

Математиканы оқытудың қолданбалы және практикалық бағыты кең әдістемелік мәселе болып табылады. Оқытудың қолданбалы және практикалық бағытын іске асырудың негізгі құралы практикалық мазмұны бар есептер (қолданбалы сипаттағы есептер) болып табылады.

Тәжірибе көрсеткендей, қолданбалы тапсырмаларды әртүрлі дидактикалық мақсаттарда қолдануға болады, олар мотивация бере алады, ақыл-ой белсенділігін дамытады, суреттей алады, математика мен басқа пәндер арасындағы байланысты көрсете алады.

Дифференциалдық теңдеулерді оқыту кезінде оларды ғылымның әртүрлі салаларында, сабақтас пәндерде қолдануы математикалық талдаудың осы бөлімін және негізгі ұғымдарды саналы түрде игеру оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді.

Кейбір қолданбалы есептердің мысалын қарастырайық:

Есеп 1: Снарядтың мылтық оқпанындағы S жолы және бірқатар болжамдардағы V жылдамдығы $V = \frac{a \cdot S^n}{b + S^n}$ өрнекпен байланысты, мұндағы $n < 1$, a және b эмпирикалық коэффициенттер. Снарядтың қозғалыс t – уақытымен оқпан арнасы арқылы жүріп өткен s қашықтықтығын табыңыз.

Шешуі. Есептің шарты бойынша $V = \frac{dS}{dt}$, осыдан $\frac{dS}{dt} = \frac{a \cdot S^n}{b + S^n}$
 $\frac{b + S^n}{a \cdot S^n} * dS = dt$

Айнымалыларын ажыратқаннан кейін шығады:

Интегралдаудан кейін:

$$t = \int \frac{b + S^n}{a \cdot S^n} * dS = \frac{b}{a} \int S^{-n} dS + \frac{1}{a} \int dS = \frac{b S^{-n+1}}{a (1-n)} + \frac{1}{a} * S + c$$

Жалпы шешімінің түрі:

$$t = \frac{1}{a} \left(S + \frac{b * S^{1-n}}{1-n} \right) + c$$

$t = 0$, $S = 0$ болғанда $c = 0$. Яғни, дербес шешімі келісідей жазылады:

$$t = \frac{1}{a} \left(S + \frac{b * S^{1-n}}{1-n} \right)$$

Есеп 2. Айталық $N(t)$ – ыдыстағы бактериялар саны болсын. $N'(t)$ туындысы – (бактериялардың көбею жылдамдығы) пропорционалдылық коэффициентіне пропорционал екені белгілі.

Сағат 10-да ыдыста 2000 бактерия, ал 12-де 32000 бактерия болғанын ескеріп, k -ні анықтаңыз.

Шешімі. $\frac{dN}{dt} = kN(t)$. Айнымалыларды ажыратып, интегрлдаймыз:

$$\int \frac{dN}{N(t)} = k \int dt, \ln[N(t)/C] = kt, N(t) = Ce^{kx}.$$

$$N(10) = Ce^{k10} = 2000, N(12) = Ce^{k12} = 32000, e^{2k} = 16,$$

$$2k = \ln 16, k = \ln 4.$$

Жауабы: $k = \ln 4$.

Қарастырылған 1 және 2 есептерді бірінші ретті дифференциалдық теңдеулерді, атап айтқанда, оларды шешу әдісін неғұрлым саналы түрде игеру және дифференциалдық шешімнің нақты шешімін табу үшін айнымалылары ажыратылатын теңдеулерді оқыту кезінде ұсынуға болатын теңдеулер.

Берілген есептер дифференциалдық теңдеулерді қолдану мүмкіндігін ішінара ғана ашады. Жүйелі және мақсатты шешім қолданбалы мазмұндағы есептер математиканы оқуға ынталандыруды қалыптастыруға ықпал етеді, кәсіби қызметте туындайтын міндеттерді шешу үшін қажетті білім мен дағдыларды қалыптастыру, осылайша оқушылардың кәсіби дайындығының сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шыныбеков Ә.Н., Шыныбеков Д.Ә., Жумабаева Р.Н. Алгебра және анализ бастамалары. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11 сыныбына арналған оқулық, 2 бөлім – Алматы: Атамұра, 2020. – 144 бет.

2. Краснов М.Л., Киселев А.И., Макаренко Г.И. Обыкновенные дифференциальные уравнения: задачи и примеры с подробными решениями: учеб. пособие. – Изд. 6-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2017. – 256

3. Аммосова Н.В. Некоторые аспекты подготовки учителей математики к работе в системе дополнительного образования школьников // Наука Кубани. – 2005. – №2. – С. 174-179.

ФАКУЛЬТАТИВТІ САБАҚТАРДА ОРТА МЕТЕПТЕГІ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУЛЕРДІ ОҚИТУ

А.А. Абдраева

«Қабанбай батыр атындағы «Жас сарбаз» облыстық мамандандырылған лицей-мектеп – интернаты» КММ

Аннотация. Мақалада Факультативтік сабақтарда дифференциалдық тендеулерді оқыту масылдары сипатталған. Білім беру жүйесінде оқушыларды дифференциалдық тендеулердің көмегімен есептерді шешуге үйрету мақсатында оқытудың тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік беретін тәжірибеге бағытталған тәсілді қолдану қажеттілігі көрсетілген. Бұған оқушыларға алған білімдері мен дағдыларының маңыздылығын, практикалық қажеттілігін бағалауға көмектесетін оқу материалының мазмұнын таңдау жүйесі ықпал етеді. Тәжірибеге бағытталған есептерді шешудің негізгі әдісі сипатталған-үш негізгі кезеңнен тұратын математикалық модельдеу әдісі: ұсынылған есепті сюжеттік есептің тілінен математикалық терминдердің тіліне аудару; есепті математика арқылы шешу; алынған шешімді түсіндіру. Дифференциалдық тендеулерге әкелетін тәжірибеге бағытталған есептердің шешімдері келтірілген.

Кілтті сөздер: дифференциалдық тендеулер; математиканы оқытудағы сабақтастық; үздіксіздік принципі; қосымша білім.

Аннотация. В статье описаны методы обучения дифференциальным уравнениям на факультативных занятиях. В системе образования показана необходимость применения практико-ориентированного подхода, позволяющего значительно повысить эффективность обучения с целью обучения учащихся решению задач с помощью дифференциальных уравнений. Этому способствует система подбора содержания учебного материала, которая помогает учащимся оценить значимость, практическую потребность приобретенных знаний и умений. Описан основной метод решения практико-ориентированных задач-метод математического моделирования, состоящий из трех основных этапов: перевод предложенной задачи с языка сюжетной задачи на язык математических терминов; решение задачи с помощью математики; интерпретация полученного решения. Приведены решения практико-ориентированных задач, приводящих к дифференциальным уравнениям.

Ключевые слова: дифференциальные уравнения; преемственность в обучении математике; принцип непрерывности; дополнительные знания.

Annotation. The article describes methods of teaching differential equations in elective classes. The necessity of using a practice-oriented approach in the education system is shown to significantly increase the effectiveness of teaching in order to teach students to solve problems using differential equations. This is facilitated by the system of selecting the content of educational material, which helps students to assess the significance, practical need of acquired knowledge and skills. The main method of solving practice-oriented problems is described-the method of mathematical modeling, consisting of three main stages: translation of the proposed problem from the language of the plot problem into the language of mathematical terms; solving the problem using mathematics; interpretation of the resulting solution. Solutions of practice-oriented problems leading to differential equations are given.

Keywords: differential equations; continuity in teaching mathematics; the principle of continuity; additional knowledge.

Факультативті сабақтарда жалпы білім беретін мектепте математиканы оқытудың өзара байланысы үздіксіздік пен сабақтастық принципін жүзеге асыру құралы болып табылады. Жоғары сынып оқушылары дифференциалдық теңдеулер теориясының элементтерімен жанама түрде кездеседі, мысалы, физика курсында дифференциалдық теңдеуді интеграциялау нәтижелерімен оқушылар 9-сыныпта тек жеделдетілген қозғалысты қарастырған кезде кездеседі. Мектептегі математика курсында теңдеулерді шешуге байланысты есептерді талдай отырып, академик Д.В. Аносов [5, С. 7] «бұл түрдегі ең маңызды және кең таралған есептер дифференциалдық теңдеулер болуы мүмкін. Мектептегі математика курсында олар туралы әңгіме жоқ, бірақ дифференциалдық теңдеулердің қарапайым мысалдары мектептегі физика курсында заңсыз көрінеді».

Дифференциалдық теңдеулер теориясының элементтері 11-сынып оқушыларына түсінікті. «Мұнда талап етілетін ең қиын нәрсе – туынды ұғымының мағынасын түсіну және бастапқы саралау қабілеті». Алгебра және талдау курсы оқушыларды туынды және интеграл ұғымдарымен таныстырады. Сондықтан дифференциалдық теңдеулерді зерттеу осы ұғымдардың геометриялық және физикалық мағыналарына негізделген «алгебра және Математикалық талдаудың басталуы» пәнін зерттеудің табиғи жалғасы болып табылады.

Дифференциалдық теңдеулер үлкен қолданбалы мәнге ие, олар механикада, физикада, астрономияда, биология мен химияның көптеген мәселелерінде кеңінен қолданылады. Мысалы, дифференциалдық теңдеулерді қолдана отырып, Күн жүйесінің планеталарының Күн айналасындағы қозғалысын есептеуге, ай мен күннің тұтылу сәттерін болжауға болады. Бұған барлық негіздері бар көрнекті ғалымдар «табиғаттың ұлы кітабы математика тілінде жазылған» деп атап өтті (Галилео Галилей), «Математика – бұл адамдар табиғат пен өзін-өзі басқаратын нәрсе» (А.Н. Колмогоров). Мұны көбінесе белгілі бір процестерге (құбылыстарға) бағынатын объективті заңдарды дифференциалдық теңдеулер түрінде жазуға болатындығымен түсіндіруге болады, осылайша бұл теңдеулер осы заңдардың сандық көрінісі болып табылады. Шешудің ұқыпты әдістерімен, дифференциалдық теңдеулердің нақты және айқын қосымшаларымен оларды зерттеу орта мектеп оқушыларының қызығушылығын тудырады деп күтуге толық негіз бар.

Осылайша, математика мен жаратылыстанудағы (физика, астрономия, химия, биология, медицина, экономика және т.б.) дифференциалдық теңдеулердің маңызды рөлін ескере отырып, бұл рөлді нақты түсінудің қол жетімділігі жоғары сынып оқушыларын осы теңдеулердің теориясы мен қолдану элементтерімен таныстырудың өте өзекті міндеті болып көрінеді. Қосымша білім беру жүйесінде дифференциалдық теңдеулер арқылы шешілетін дифференциалдық теңдеулер мен тәжірибеден туындаған есептерді шешуге оқушыларды оқытудың қажеттілігі мен

орындылығы туындайды, өйткені міндетті орта білім беру шеңберінде бұл тақырып жоқ .

Қосымша білім беру жүйесінде оқушыларды дифференциалдық теңдеулердің көмегімен есептерді шешуге үйрету үшін оқытудың тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік беретін тәжірибеге бағытталған тәсілді қолдану қажет. Бұған оқушыларға алған білімдері мен дағдыларының маңыздылығын, практикалық қажеттілігін бағалауға көмектесетін оқу материалының мазмұнын таңдау жүйесі ықпал етеді.

Нақты процесті сипаттайтын дифференциалдық теңдеуді құра білу ғана емес, сонымен қатар дифференциалдық теңдеулердің қарапайым кластарын шешу жолдарын білу алдыңғы қатарға шығады: бөлінетін айнымалылары бар теңдеулер, біртекті теңдеулер, сызықтық дифференциалдық теңдеулер, Бернулли теңдеулері және т. б. сондықтан дифференциалдық теңдеуге дейін азайтылған кез-келген есептің шешімі екі кезеңнен тұрады: шығармашылық (дифференциалдық теңдеуді құру) және техникалық (дифференциалдық теңдеуді шешу).

Бір дифференциалдық теңдеу мүлдем басқа табиғи процестердің математикалық моделі болуы мүмкін екенін ескеру маңызды. Мысалы, p атмосфералық қысымның h биіктікке тәуелділігін анықтау мәселесін

шешу $\frac{dp}{dh} = -g * p$ дифференциалдық теңдеуге әкеледі, мұнда $p=p(h)$

қажетті функция h биіктіктегі ауа тығыздығы болып табылады, g – еркін түсу үдеуі, ал радиоактивті заттың массасының азаю жылдамдығы осы заттың мөлшеріне пропорционалды болатын радиоактивті ыдырау

мәселесі $\frac{dy}{dt} = -k \frac{dy}{dt} = -k$ дифференциалдық теңдеуге әкеледі, мұндағы

y радиоактивті заттың массасы t уақыт функциясы (k – пропорционалдылық коэффициенті).

Оқушыларға қосымша білім беру – бұл өзінің педагогикалық технологиялары, оларды жүзеге асырудың формалары мен құралдары бар процесс. Қосымша білім беру оқушыларға жеке тұлғаны тиімді дамыту, шығармашылық белсенділік пен көркемөнерпаздықты қалыптастыру, интеллектті дамыту құралы ретінде оқытуды даралау және саралау мәселелерін оңтайлы шешуге мүмкіндік береді .

Жалпы білім беретін мектептердегі математика сабақтарында тәжірибеге бағытталған міндеттерге аз уақыт бөлінеді, осыған байланысты қосымша білім беру жүйесіндегі тапсырмалардың осы түріне көп көңіл бөлу керек. Атап айтқанда, тәжірибеге бағытталған есептер оқушыларға математиканың қолданбалы сипатының маңыздылығын көрсетеді. Тәжірибеге бағытталған тапсырмаларды таңдағанда, психологтардың пікірінше, орта мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру қажет, жасөспірім әлемді оны қалай өзгертуге болатындығы тұрғысынан қарастыра бастайды.

Тәжірибеге бағытталған есептер сонымен қатар оқушыларға нақты әлемнің процестері мен құбылыстары мен оның математикалық модельдері арасындағы байланысты көрсетеді. Математикалық модельдеу әдісі – тәжірибеге бағытталған есептерді шешуде қолданылатын нақты жағдайларды зерттеудің жиі қолданылатын әдістерінің бірі. Жоғары сынып оқушыларын тәжірибеге бағытталған есептерді шешуге үйрете отырып, математикалық модельдеудің барлық кезеңдерінде маңызды мәнге ие кейбір дағдыларды ғана дамытуға болады, өйткені оқушыларда дағдылардың барлық көлемін қалыптастыру оңай емес. Дегенмен қосымша білім берудегі негізгі дағдыларды қалыптастыру керек.

Тәжірибеге бағытталған есептерді шеше отырып, оқушылар математикалық модельдерін құру арқылы бізді қоршаған әлемде болып жатқан құбылыстар мен процестерді түсіну үшін қажетті белгілі бір ойлау формаларын қалыптастырады. Тәжірибеге бағытталған міндеттер алған білімдерін іс жүзінде қолдана білуге мүмкіндік береді. Математикалық модельдеу бізді қоршаған әлемді зерттеу үшін кеңінен қолданылады, орта мектеп оқушыларында оның мәні туралы түсінік қалыптастырады. Оқушыларды үш кезеңді игеруге жеткізу (математикалық модель құру; есепті математикалық құралдармен шешу; нәтижені қарастырылған тапсырма жазылған тілге аудару) мектеп мұғалімі сияқты қосымша білім беру мұғалімі үшін жүйелі болуы керек.

Математикалық есеп бізді қоршаған шындықты игеру үшін қажетті ойлаудың белгілі бір формаларын қалыптастыруға ықпал етеді, өйткені ол нақты әлем құбылыстарынан абстракциялау арқылы енгізілген ұғымдарды зерттейді. Жоғарыда айтылғандай: тәжірибеге бағытталған міндеттерді шеше отырып, алған білімдерін практикалық іс-әрекетте және күнделікті өмірде қолдана білу қабілетін тексеруге мүмкіндігіміз бар.

Оқушыларды дифференциалдық теңдеулерді шешуге үйретудің тұжырымдалған мәселесін шешудің келесі әдістемелік жолдарын ұсынамыз:

- дифференциалдық теңдеулерге дейін азайтылған есептерді шешу;
- тәжірибеге бағытталған міндеттерді қолдану;
- дифференциалдық теңдеулерді қолдана отырып, есептерді шешуде орта мектеп оқушыларының типтік қателіктерін жою.

Оларды іске асыруға қысқаша тоқталайық.

Оқытушыларға әрбір қызығушылық танытатын оқушыны қызықтыра алатын келесі екі тәжірибеге бағытталған тапсырманы ұсынамыз. Бұл есептердің шешімдері айнымалыларды бөлу әдісімен тікелей біріктірілген қарапайым дифференциалдық теңдеулерге дейін азаяды.

Есеп 1. Қайық көлде 32 км/сағ жылдамдықпен жүрді және қозғалтқыш өшірілгеннен кейін 1 минуттан кейін оның жылдамдығы 8 км/сағ болды. Егер судың кедергісі қайықтың жылдамдығына

пропорционалды болса, қозғалтқыш тоқтағаннан кейін 2 минуттан кейін қайықтың жылдамдығы қандай болады? Қозғалтқышты өшіргеннен кейін 1 минуттан кейін ол қанша қашықтықты жүріп өтті? Қозғалтқышты өшіргеннен кейін 2 минуттан кейін ол қанша қашықтықты жүріп өтті?

Есептің шартын талдап, орта мектеп оқушылары, егер судың кедергісі қайықтың жылдамдығына пропорционалды болса, қозғалтқыш тоқтағаннан кейін 2 минуттан кейін қайықтың жылдамдығын табу керек деген қорытындыға келеді. Бірінші кезеңде оқушыларға есептің математикалық моделін жасау ұсынылады.

Қайықтың қозғалыс жылдамдығы – v , ал k -пропорционалдылық коэффициенті арқылы белгілейік. Есептің шарты бойынша қозғалатын қайыққа $F = -k \cdot v$ күш әсер етеді. Екінші жағынан, Ньютонның екінші

заңы бойынша бұл күш $F = m \cdot \frac{dv}{dt}$ тең, мұндағы m – масса, ал $\frac{dv}{dt}$ – үдеу.

Яғни $m \cdot \frac{dv}{dt} = -k \cdot v$ қайықтың қозғалысын сипаттайтын дифференциалдық теңдеу (математикалық модель).

Екінші кезеңде (есепті модель ішіндегі математика арқылы шешу) жоғары оқушылары дифференциалдық теңдеуді айнымалыларды бөлу әдісімен шешеді. Нәтижесінде, $t = 2$ болғанда

$$v = 32 * 4^{-60 * \frac{1}{30}} = 32 * 4^{-2} = 2$$

екенін аламыз.

Үшінші кезең – есептің шартына сәйкес алынған нәтижелерді түсінуге көшу. Осылайша, қозғалтқыш тоқтағаннан кейін 2 минуттан кейін қайықтың жылдамдығы 2 км/сағ болады.

Есептің бірінші сұрағына жауап бере отырып, жоғары сынып оқушылары келесі сұрақтарды қарастыра бастайды: мотор өшірілгеннен кейін 1 минуттан кейін қайық қандай қашықтықты жүріп өтті? Қозғалтқышты өшіргеннен кейін 2 минуттан кейін ол қанша қашықтықты жүріп өтті?

Оқушылар сюжеттік есептің тілінен математикалық терминдер тіліне аударады, яғни математикалық модель (дифференциалдық теңдеу) құрастырады.

S арқылы қозғалтқыш тоқтағаннан кейін қайық өтетін қашықтықты белгілейміз. Әлбетте, ол t – уақытқа байланысты, яғни $S = S(t)$ және $t = 0$ болғанда қозғалтқыш тоқтаған кезде $S(0) = 0$, өйткені физикалық мағынаға байланысты жылдамдық уақыт бойынша жолдың туындысы болып табылады, яғни: $S' = 30 * 4^{-60t}$

Екінші кезеңде жоғары сынып оқушылары математикалық модель ішіндегі есепті шешеді.

$S(0) = 0$ деп ескеріп, интегралдаймыз:

$$S = \int_0^t 32 * 4^{-60x} dx = \int_0^t 4^{-60x} d(-60x) = -\frac{8}{15} \frac{4^{-60x}}{\ln 60} = \frac{8}{15 \ln 60} [1 - 4^{-60t}]$$

Есептеудің қарапайымдылығы үшін $\ln 60 = 4$ деп аламыз.

$$S = \frac{2}{15} [1 - 4^{-60t}]$$

Сондықтан, алдындағы теңдіктен шығатыны:

$$t = 1 \text{ болғанда, } S = \frac{1}{15}; \quad t = 1 \text{ болғанда } S = \frac{1}{8}$$

Осылайша, қозғалтқыш тоқтағаннан кейін бір минуттан кейін қайық 100 метрден, ал қозғалтқыш тоқтағаннан кейін 2 минуттан кейін қайық 125 метрден өтеді.

Есептің толық шешімін қарастырайық.

Шешуі: Айталық v – қайықтың қозғалыс жылдамдығы, ал k – пропорционалдылық коэффициенті болсын. Тапсырманың шарты бойынша қозғалатын қайыққа $F = -k*v$ күш әсер етеді. Екінші жағынан,

Ньютонның екінші заңы бойынша бұл күш $F = m * \frac{dv}{dt}$ тең, мұндағы m – масса, ал $\frac{dv}{dt}$ – үдеу. Сондықтан, $m * \frac{dv}{dt} = -k*v$ (1.1) қайықтың қозғалысын сипаттайтын дифференциалдық теңдеу (математикалық модель).

Яғни, (1.1) дифференциалдық теңдеудің жалпы шешімі төмендегідей болады: $v = C * e^{-\frac{k}{m}t}$ (1.2)

Уақыт $t = 0$ сек. сәтінде қайықтың жылдамдығы $v = 30$ км/сағ болды, ал бір минуттан кейін, яғни $t = 1$ мин = $\frac{1}{60}$ сағ ал $v = 8$ км/сағ болғанда, (1.2) жалпы шешімнен шығады:

$$32 = C \text{ және } 8 = C * e^{-\frac{k}{m} * \frac{1}{60}}, \text{ яғни: } 4^{-1} = e^{-\frac{k}{m} * \frac{1}{60}} \text{ немесе: } 4^{-60} = e^{-\frac{k}{m}}$$

$$\text{Осыдан: } v = 32 * 4^{-60t}$$

$$t = 2 \text{ мин} = \frac{1}{30} \text{ сағ болғанда, шығады: } v = 32 * 4^{-60 * \frac{1}{30}} = 32 * 4^{-2} = 8$$

Жауап: қозғалтқыш тоқтағаннан кейін 2 минуттан кейін қайықтың жылдамдығы 8 км / сағ болады. және ол ол 125 метр қашықтықты жүріп өтеді, ал қозғалтқыш тоқтағаннан кейін 1 минуттан кейін ол өтеді қашықтық 100 метр.

Жауабы: 40 минуттан кейін наннын температурасы 40° дейін төмендейді, және 60 минуттан кейін 30° дейін төмендейді.

Дифференциалды теңдеулер көмегімен математикалық модельдеу әдісін игеру үшін оқушыларға тағы бірнеше қызықты және қол жетімді шешімді ұсынуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аммосова Н.В. Некоторые аспекты подготовки учителей математики к работе в системе дополнительного образования школьников // Наука Кубани. – 2005. – №2. – С. 174-179.
2. Шыныбеков Ә.Н., Шыныбеков Д.Ә., Жумабаева Р.Н. Алгебра және анализ бастамалары. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11 сыныбына арналған оқулық, 2 бөлім. – Алматы: Атамұра, 2020. – 144 бет.
3. Краснов М.Л., Киселев А.И., Макаренко Г.И. Обыкновенные дифференциальные уравнения: задачи и примеры с подробными решениями: учеб. пособие. – Изд. 6-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2017. – 256 с.

ОРТА МЕКТЕПТЕ ТРИГОНОМЕТРИЯНЫ ОҚУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Д.Ж. Абильтаева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақала орта мектепте тригонометрияны зерттеудің әдістемелік ерекшеліктеріне арналған. Мақалада тригонометрияны оқыту әдістемесінің тарихы қысқаша қарастырылады, сонымен қатар жалпы білім беретін мектептердің жоғары сыныптарында осы пәнді оқытудың қазіргі жағдайы талданады.

Кілтті сөздер: тригонометрия, жоғарғы сынып оқушылары, практикалық бағыт, педагог, жалпы білім беретін мектеп, пәндік материал.

Аннотация. Данная статья посвящена методическим особенностям изучения тригонометрии в средней школе. В статье кратко рассматривается история методики преподавания тригонометрии, а также анализируется современное состояние преподавания этого предмета в старших классах общеобразовательных школ.

Ключевые слова: тригонометрия, учащиеся старших классов, практическая направленность, педагог, общеобразовательная школа, предметный материал.

Annotation. This article is devoted to the methodological features of the study of trigonometry in high school. The article briefly reviews the history of the methodology of teaching trigonometry, and also analyzes the current state of teaching this subject in higher grades of general education schools.

Keywords: trigonometry, high school students, practical orientation, teacher, secondary school, subject material.

Көрсетілген тақырыпты зерделеудің өзектілігі жаңа білім беру парадигмасы шеңберінде білім беру мазмұны, оқыту әдістері мен құралдары оқушыға пәндік материалға қатысты тапқырлық көрсетуге мүмкіндік беретіндей құрылымдалған. Қазіргі уақытта мектептің ең маңызды міндеті – жалпы білім беру жүйесіндегі жоғары сатыдағы бейіндік білім беру тұжырымдамасы. Тұжырымдаманың негізгі идеяларын іс жүзінде ұстану білім беру жүйесінің алдында математиканың жекелеген тақырыптарын оқытудың әдістемелік негіздерінің, сондай-ақ «Тригонометрия» модулінің жалпы білім беру жүйесіндегі жоғары

деңгейлі жоғары сынып оқушыларын бейіндік оқыту процесінде жеткіліксіз әзірленуі туралы мәселені қояды.

Мектеп оқушыларының тригонометрияға деген қазіргі көзқарасы оның жалпы адамзат мәдениетіндегі рөлін дұрыс түсінбеуді тудырады. 1966 жылға дейін мектеп оқушылары үшін тригонометрия математика ғылымының дамуының айқын және түсінікті мысалы болды. Қабілеттері мен мүмкіндіктеріне сәйкес, тригонометрияның көмегімен оқушыға математикалық ойлау тәсілін «сынап көру», адамның мұндай әрекетке бейімділігі мен қызығушылығын бақылауға мүмкіндік берілді.

Мектептегі білім беру жүйесіндегі тригонометриялық материалдың маңыздылығы жоғары бағаланды, 1966 жылға дейін орта мектептерде «Тригонометрия» жеке пәні оқытылды, оған аптасына 2 сағат бөлінді [4, б. 47]. 60-жылдардың ортасынан бастап мектептегі математикалық білім беру саласындағы реформаны дайындау және жүзеге асыру барысында кейіннен «А.Н. Колмогоров реформалары», тригонометрияға деген көзқарас өзгере бастады және бірте-бірте түбегейлі өзгерді. Бұл ғылымның осы саласын жалпы білім беретін мектеп базасында оқыту бағдарламасының мақсаттарының өзгеруінен көрініс тапты. Ол енді ойлауды дамытудың педагогикалық құралы ретінде, осы суретті құрудың қарапайым тәжірибесін дамыту арқылы балалардың дүниенің ғылыми суретінің негіздерімен мақсатты және біртіндеп таныстыру құралы ретінде қарастырылмайды. Нәтижесінде тригонометриялық материал бірте-бірте негізгі мектептен ғана емес, сонымен қатар мектептің жоғары деңгейіндегі бағдарламадан да «сығыла бастады».

Орта мектептегі тригонометрия курсы оқушылардан негізгі ұғымдарды жеткілікті меңгеруді, өрнектерді түрлендіруді, графиктерді құруды және функцияларды зерттеуді және т.б. талап ететін үлкен практикалық бағытты жалғастыратынын атап өту керек. Тригонометриялық ұғымдарды зерттеу белгілі бір мектеп пәнімен шектелмейді, өйткені олар адам тіршілігінің кең ауқымын және себеп-салдар байланыстарын көрсетеді. Жоғары сынып оқушыларының тригонометриядан берік білімі болуы керек, өйткені олар ұғымдар тізбегінің буыны қызметін атқарады және пәнаралық байланысты жүзеге асыруда үлкен маңызға ие. Тригонометриялық элементтерді зерттеу кейбір қиындықтармен байланысты: ұғымдарды абстракциялаудың жоғары деңгейі, олардың анықтама-ларының күрделі логикалық құрылымы, сұрақтардың күрделілік деңгейін түсінуге арналған жеткіліксіз оқу уақыты және т.б. [2, б. 186]

Жалпы білім беруде тригонометрия өте маңызды рөл атқарады. Материал индуктивті түрде зерттелуі керек: сүйір бұрыштың тригонометриясы, содан кейін кез келген бұрыштың тригонометриясы, одан кейін нақты аргументтің тригонометриялық функциялары. Тригонометрияны жан-жақты зерттеу өте көп уақытты қажет етеді. Жалпы білім беретін мектеп жағдайында бірқатар себептерге байланысты, оның ішінде тригонометрияға да апатты уақыт тапшылығы байқалады.

Әдістемелік әдебиеттер оқушының бірлік шеңберімен ертерек танысуының пайдасын барған сайын айқындайды.

Мұғалімдердің тәжірибесінен тригонометрияға тереңірек ену үшін ең қарапайым тригонометриялық теңсіздіктер мен теңдеулерді шешудің ұзақ мерзімді тәжірибесі болуы керек екені анық. Бұл жалпы білім беру тұрғысынан ғана емес, жалпы білім беретін мектептердің жоғары сыныптарындағы жүктемені жеңілдету мақсатында да тиімді.

Мәселен, геометрия бойынша әртүрлі оқулықтарда ерікті радиусы бар шеңбердің және координаталық осьтердің қиылысу нүктесінің координаталарын табу бойынша тапсырмаларды табуға болады. Мұндай жаттығуларға әрқашан ерекше назар аудару керек. Оларды орындау қабілеті координаталарды жазу тәртібі туралы түсінікпен бірге оқушылардың координаталық жазықтықпен танысуының негізгі нәтижелерінің бірі ретінде әрекет ете алады. Олар сізге «болашақ үшін» жұмыс істеуге мүмкіндік беретін адамдар. Бұл жағдайда тек нәтиже емес, жоғары нәтиже қажет. Бұл мақсатқа жету үшін, түсініктілікке сүйене отырып, мұғалім өз оқушыларымен бірге келесі мнемоникалық ережені құра алады:

- Ордината осінде орналасқан нүктелерде абсцисса нөлге тең;
- абсцисса осінде орналасқан нүктелерде ордината нөлге тең [3, б. 54].

Осыдан кейін әр оқушы осы ережені ашады.

Мұндай тапсырмалардың мақсаты тек мнемоникалық тәртіпті, жазық нүктелердің координаталарын жазу ережелерін, олардың мәндерін, атауларын түсіну ғана емес, сонымен қатар ондық, теріс және оң сандармен есептеу дағдыларын дамытуға жақсы мүмкіндік береді. Оқушылар бірлік шеңбердегі нүктенің ординатасының және абсциссасының квадраттарының қосындысын есептей отырып (графикалық қағазды пайдалана отырып) тек дөңгелектеу сандарын, микрокалькуляторды пайдаланып қана қоймай, сонымен қатар нүктеге жақындай алатын жағдай қалыптасуда. негізгі тригонометриялық сәйкестік, яғни геометрия және алгебра курсы оқуға дайындалу [1, С. 70].

Сонымен, айтылған тақырып аясында жүргізілген зерттеулерді қорытындылай келе, орта мектепте тригонометрияны оқыту бейіндік білім беру жүйесінде шешуші рөл атқарады деген жалпы қорытынды жасауға болады. Тригонометрияның негізгі терең білімі жалпы ғылыми әдіснама деңгейінде білім мен тәжірибенің әртүрлі салаларындағы теориялық материал арасындағы байланысты бейнелеуге мүмкіндік береді. Сондықтан практикалық түрлендіру әрекеттері тригонометрияның жоғары сынып оқушыларын кәсіби даму процесінде үздіксіз білім алуға дайындаудағы маңыздылығын анықтайды.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Горский Е.А. Использование электронных средств обучения при изучении тригонометрических функций // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Естественные и физико-математические науки. – №7. – С. 68.
2. Жафяров А.Ж. Методология и технология повышения компетентности учителей, студентов и учащихся по тригонометрии. – Новосибирск: НГПУ, 2012. – 235 с.
3. Мамонтова Т.С., Мусьякаева Е.И. Приемы запоминания значений тригонометрических функций // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – №V8. – С. 51.
4. Матвиевская Г.П. Очерки истории тригонометрии / Под ред. С.Х. Сираждинова; АН УЗССР. Институт математики им. В.И. Романовского. – Ташкент: Фан, 1990. – 158 с.
5. Мурадова С. Р. К. К вопросу обучения тригонометрии в основной общеобразовательной школе // Лучшая студенческая статья 2018: сборник статей XIII Международного научно-практического конкурса. В 2 частях. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2018. – С. 166.

7-СЫНЫПТА БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА CLIL ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бесембай Жансұлу

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада орта мектептегі білім беруде биология сабақтарында көптілділік тұрғысынан CLIL әдісін тиімді пайдаланудың өзекті мәселелері қарастырылады. Білім берудің инновациялық дамуының контекстінде оқушыларға білімін шыңдап үздік ресурстар мен технологияларға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Кез-келген елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының білім сапасына байланысты. Оқушылардың күнделікті жаңа білім алып, және оны үштілділік аясында өзінің тұлға болып қалыптасуында қолдана білуі өте маңызды. Сондықтан бұл жұмыс қандай да бір ғылым саласы болмасын, білім алушылардың биология пәнінен үш тілді білім алу тұрғысынан білімін шыңдауда, алған білімін оқыту саласындағы белгілі бір мәселелерді шешуге пайдалана білуді меңгереді.

Кілтті сөздер: үштілділік, CLIL әдісі, білім, тұлғалық даму, іс-әрекеттік тәсіл.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы эффективного использования метода CLIL с точки зрения полиязычия на уроках биологии в среднем школьном образовании. В контексте инновационного развития образования позволяет учащимся получить доступ к лучшим ресурсам и технологиям, оттачивая свои знания. Конкурентоспособность любой страны зависит от качества образования ее граждан. Очень важно, чтобы учащиеся ежедневно получали новые знания и умели применять их в становлении своей личности в рамках трехязычия. Поэтому данная работа, независимо от отрасли науки, заключается в повышении знаний обучающихся по биологии с точки зрения трехязычного обучения, умения использовать полученные знания для решения определенных задач в области обучения.

Ключевые слова: трехязычие, метод CLIL, образование, личностное развитие, деятельностный подход.

Annotation. This article discusses topical issues of effective use of the CLIL method from the point of view of multilingualism in biology lessons in secondary school education. In the context of innovative development of education, it allows students to gain access to the best resources and technologies, honing their knowledge. The competitiveness of any country depends on the quality of education of its citizens. It is very important that students receive new knowledge every day and be able to apply it in the formation of their personality within the framework of trilingualism. Therefore, this work, regardless of the branch of science, is to increase the knowledge of students in biology from the point of view of trilingual education, the ability to use the knowledge gained to solve certain tasks in the field of education.

Keywords: trilingualism, CLIL method, education, personal development, activity approach.

Жаһандану дәуірінде білімді қабылдаудың, оқыту сапасын бағалаудың және оқу-тәрбие процесі барысында білім алушының жеке басын дамытудың жаңа мүмкіндіктерін жасауға үш тілді білім беру әдістемесін қолдану маңызды болып табылады. Ал оқушыларға үштілділік қағидасын ұстана отырып сабақ беруде биология мұғалімі ең алдымен тиісті бағдарламалық жасақтаманы басшылыққа алуы керек.

Биология сабағында CLIL әдісін қолдану кез-келген тақырыпты зерттеу кезінде мүмкін болатындығын көреміз. Белгілі бір материалды түсіндіріп оқыту саласында пәнді ағылшын тілінде оқыту әдістемесі мұғалімнен де оқушыдан да жан-жақты бірлескен жұмысты талап етеді. Бұл, ең алдымен, ағылшын тілін меңгерудің белгілі бір деңгейін білдіреді және мұғалімнен кәсіби шеберлікті талап етеді. Ағылшын тілін қолдана отырып «Биологияны» оқудың тиімділігін арттырудың маңызды алғышарты мұғалімнің түсіну қабілеті болып табылады, және материалды түсіндіру және зерттелетін мәселе бойынша тыңдаушылармен белсенді диалог жүргізу мүмкіндігі.

Көптілді білім берудің атап өтерліктей басты мағынасы халықаралық интеграция процестерінің дамуына байланысты және де балалардың, оқушылардың дамуына және олардың кәсіби саладағы табыстарына үлкен әсер етеді. Жалпы айтқанда CLIL Оқыту білім беруді дамытудың жалпы тенденцияларын жүзеге асырады және интегративті процестердің ұлғаюы, оқытудың дифференциациясын тереңдету, пән мазмұнының негізділігі сияқты құбылыстарды көрсетеді. Бұған негізінен жаратылыстану ғылымдары мен биологияның барлық кешенін оқыту практикасына жаңа ақпараттық технологияларды кеңінен енгізу жағдайында оқытуды технологияландыру ықпал етеді.

Алдымен пәнді ойдағыдай меңгеру және туындайтын проблемаларды алдын- алу үшін биология сабақтарында атындаушылармен сабақтарды дайындау және өткізу бойынша ұсыныстарды қарастырса болады:

- 1) педагогикалық жүйені қолжетімді түсіндіру;
- 2) кәсіби қызмет үшін материалдың қажеттілігін негіздеу;

3) оқу курсының құрылымындағы сабақтарды, аудиторияның ерекшеліктерін ескере отырып, олардың тақырыбы мен міндеттерін айқындау;

4) негізгі және қосымша ақпарат көздерін пысықтау, негізгі және қосалқы ақпаратты бөліп алу, оны жүйелеу қажет;

5) сөздіктен жаңа сөздердің мазмұнын тексеріп, айтылуы мен емлесін анықтаңыз;

6) сабақтың негізгі тезистерінің максималды мазмұны бар қорытындыларды ойластыру;

7) оқушылардың ықтимал сұрақтарын болжау және оларға жауаптарды ойластыру;

8) аудиторияға таныс, түсініксіз немесе алғаш рет қолданылатын терминдерді қолдануға-түсіндіруге және тақтаға жазуға және т.б;

CLIL жүйесі бойынша ағылшын тіліндегі биология сабағын жоспарлау кезінде ең алдымен оқу материалының жас стандарттарына сәйкестігіне негізделген қолжетімділік және жүйелілік принципі ескеріледі.

Сабақтарда бірте-бірте 10–20% – дан бастап ағылшын тілін біртіндеп енгізу басталып келеді. Әдетте, бірінші тоқсандағы сабақтар терминологиямен танысуға және ағылшын тілінде биологиялық терминдерді тыңдау, оқу және айту дағдыларын дамытуға негізделген.

Тек төртінші тоқсанда ғана сабақта үштілділік тұрғысынан тілді 80–90% енгізуге кірісуге болады, егер оқушылар тек терминологияны ғана емес, сонымен қатар ағылшын тіліндегі оқу материалын да меңгере білсе.

Сонымен қатар, терминологияны сәтті меңгеруден терминдердің мағынасын түсіндіретін сөйлемдер құруға, содан кейін қысқа мәтіндерді қайта айтуға болады.

Кесте-1. Тірі ағзаларды жіктеу сөздігі

Сөздік	
Livingthing	Тірі ағзалар
Kingdom	Патшалық/дүние
Phylum	Тип
Class	Класс
Order	Отряд
Famyli	Тұқымдас
Genus	Туыс
Species	Түр
Animals	Жануарлар
Chord	Хордалылар
Mammals	Сүтқоректілер
Carnivorous	Етқоректілер
Felin	Мысық тұқымдастар

Мысалы, «Тірі ағзаларды жіктеу» тақырыбында оқушыларға тірі ағзалардың барлық жіктеу атауларын, функцияларын атай отырып сипаттау ұсынылады. Құрастырылған сөйлемдер-сипаттамалар негізінде білім алушылар терминологияны, түр, туыс, тұқымдас т.б сынды жүйе атауларының құрылымы туралы айтып, керек кезінде сабақ ортасында ағылшын орыс және қазақ тілінде бірдей жаттап айта алу мүмкіндігіне ие болады.

Бірақ та сыныпта үздік оқушылардан бөлек сабақта күрделі атауларды, тіпті ағылшын тілінде де есте сақтау қиын. Мұндай жағдайларда теорияның жүйелілігі мен практикамен байланысы принципін қолдану қажет. Практикалық жаттығуларда терминдерді бірнеше рет қайталау және жаттықтыру арқылы ғана терминдерді механикалық есте сақтауға қол жеткізуге болады. Мысалы төменде келтірілгендей кесте бойынша әр оқушыға ұсынуға болады.

Биология пәнін оқыту тұрғысынан мұғалім қызметінің білім беру процесіне көптілділікті енгізу бойынша бірнеше негізгі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

1. Сабақта тіл элементтерін қолдану: терминдер глоссарийі, мектептегі сөйлеу клишелері.

2. Айтылымды жаттықтыру үшін онлайн глоссарийді пайдалану.

3. Әр түрлі көздерден алынған ағылшын тіліндегі мультимедиялық құралдарды қолдану (<http://bilimland.kz>, www.youtube.com және басқалар).

4. Біріктірілген биология және ағылшын тілі сабақтарын пайдалану.

Қорытындылай келе, тақырыпты үш тілде оқытуда прогресті байқауға болады және бұл оқушылардың оқуға құштар болып, мотивациясының жоғарылауға әкеледі. Әртүрлі озық әдістер мен технологияларды биология пәнін CLIL әдісімен көптілділік элементтерімен тиімді меңгеру маңызды болып табылады. Оқу процесінен басқа барлық сабақтан тыс іс-шарала үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) өткізу әдісі арқылы да оқушылардың белсенді қатысуына ықпал етуге болады.

Көптілді білім беру мәселелеріне оралсақ, бұл процесс бір мезгілде бірнеше тілді меңгеру негізінде жеке тұлғаны көптілді тұлға ретінде оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың мақсатты, ұйымдастырылған, нормаланатын үштұғырлы процесі екенін атап өткен жөн. Бұл құзыреттілік тәсіл және CLIL әдісімен тілдерін оқытуда жүзеге асыру, оның негізгі идеялары өмірде сындарлы және құзыретті іс-әрекеттер жасауға қабілетті тұлғаны дамыту мен қалыптастырудың қажеттілігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абсатмаров Р.Б., Садыков Т.С. Воспитание культуры межнационального общения студентов. – Алматы, 2011.

2. Аскапова Р.Р., Сыздыкова А.М. Полиязычие как одно из приоритетных на-

правлений развития педагогического образования // Педагогический вестник Казахстана. – 2014. – № 2. – С. 25-31.

3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М., 1991. – 207 с.

4. Темиргазина З., Абильдинова Ж. Навстречу полиязычному образованию // Ұстаздар газеті. – 2015. – С. 3.

ФИЗИКА САБАҒЫНДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.О. Асенова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
жаратылыстану жоғары мектебі магистранты*

Р.Н. Асылбаев

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
жаратылыстану ғылымдары жоғары мектебінің доценті,
Физика мамандығы бойынша PhD докторы*

Аннотация. Мақалада оқу процесіне проблемалық оқыту технологиясын енгізу туралы айтылған. Осыған орай, физика сабақтарында проблемалық жағдай туғызып, ондағы аталған құбылысты зерттеуіне, талдауына және салыстыруына қолдау жасайтын эксперименттеріне ерекше мән беру керектігі айтылады.

Кілтті сөздер: проблемалық оқыту технологиясы, дамыта оқыту.

Аннотация. В статье говорится о внедрении в образовательный процесс технологии проблемного обучения. В связи с этим говорится, что особое значение следует уделять экспериментам на уроках физики, создающим проблемную ситуацию и способствующим изучению, анализу и сравнению упомянутого явления.

Ключевые слова: технология проблемного обучения, развивающее обучение.

Annotation. The article mentions the introduction of problem-based learning technology into the educational process. In this regard, it is said that special importance should be paid to experiments in physics classes that create a problem situation and support the study, analysis and comparison of the mentioned phenomenon.

Keywords: technology of problem-based learning, developmental learning.

Проблемалық оқыту әдісі дамыта оқыту бағытына сәйкес, оқушылардың шығармашылық және өздігінен танып білу қабілеттерін қалыптастыру болып табылады.

Проблемалық оқытудың мақсаты – ғылыми таным нәтижелерін, білімдер жүйесін ғана меңгеріп қоймай, сонымен бірге бұл нәтижелерге жету жолының өзін де, процессінде меңгеру, оқушының таным дербестігін қалыптастырып, оның шығармашылық қабілеттерін дамыту. Сондықтан да көбінесе мектеп оқушыларының ойлау қабілеттерін дамытады және сенімдерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

А) жаңа материалды түсіндіргенде 7-сыныптағы «Диффузия» тақырыбы бойынша сабақта проблемалық жағдай тудыруды қарас-

тырайық. Оқушыларға бөлмедегі иіс диффузиясының жылдамдығын анықтап және оны оларға айтылған молекулалар жылдамдығымен салыстыру ұсынылады. Молекулалардың жылдамдығы шамамен 400 м/с, ол оқтың жылдамдығымен шамалас.

Диффузия жылдамдығын есептегеннен кейінгі оқушылардың нәтижесі: шамамен 25 м/с. Есептеу үшін оларға жол мен уақыт белгілі болғанда жылдамдықты қалай есептеу керектігін есіне түсіру керек. Мәселе туындайды: неге диффузия жылдамдығы молекула жылдамдығынан көп есе аз.

Ә) физикалық экспериментті қолданған кезде 7 сыныптың физика сабағындағы «Денелердің жүзуі» тақырыбына проблемалық жағдай тудыруды қарастырайық.

Оқушылардың алдына бірдей үш дене салынған, сұйықтығы бар үш ыдыс қойылады. Мысалы, жұмыртқалар: біріншісінде дене сұйықтық бетінде, екіншісінде сұйықтық ішінде, үшіншісінде түбінде жатыр. Сұрақ: Неге бір дене өзін әр түрлі көрсетеді? Сұйықтықтағы дене әрекеттері қандай факторлардан тәуелді?

Б) фронтальды зертханалық жұмыс өткізгенде, зерттеу сипатындағы проблемалық сұрақтарды 7-сыныптағы «Үйкеліс күші» тақырыбында қоюға болады.

Оқушыларға қойылатын сұрақ: Үйкеліс күші қандай факторларға тәуелді? Бұл мәселені шешу үшін оқушылар өз бетімен жұмыс ретінде ұсыну керек және қажетті құралды таңдау керек. Оқушылар үйкеліс күшін динамометр көмегімен өлшеумен танысқан, сондықтан олар үйкеліс күші тәуелді болатын параметрлерді ұсынады:

- Дене массасы (яғни, денеге салмақ салу керек);
- Дене қозғалатын бет (ол ағаш, дәптер беті, кітаптың беті және т.б. болу керек).

Берілген экспериментті өткізгеннен кейін оқушылар қорытынды жасайды: «үйкеліс күші тәуелді...».

Г) ойша эксперименттерді қолдану кезінде «Өткізгіштің кедергісі» тақырыбындағы сабақта оқушылар кедергі қандай параметрлерден тәуелді екенін анық білу керек. Оқушылар әр түрлі параметрлер мен пайымдауларының логикасын ұсынады. Мысалы, өткізгіш ұзындығынан, қалыңдықтан, өткізгіш тегінен.

Оқушылар қандай да бір параметрден тәуелділікті табу үшін, қалған параметрлерді тұрақты ету керектігін білу керек. Ұзындық артқан сайын, өткізгіш арқылы өтетін электрондар көбірек кедергілерден өтеді, демек, $F1 > R2$. Демек, кедергі ұзындыққа тура пропорционал. Осылайша, оқушылар теориялық мәліметтерге ие бола отырып, тәжірибе нәтижесін болжап, қорытынды жасайды.

Проблемалық оқытудың тиімділігі:

- Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырады;
- Оқу еңбегіне қызығушылығын арттырады;

- Оларды өздігінен саналы жұмыс істеуге үйретеді;
 - Берік білімге, оқытудың жоғары нәтижесіне жеткізеді.
- Дәстүрлі оқыту мен проблемалық оқытуды салыстыру.

Дәстүрлі оқыту	Проблемалық оқыту
1. Проблема қойылмайды.	1. Алдағы проблема қойылады.
2. Мұғалім тарапынан тапсырмалар – берілетін жауабы дайын, қарапайым тапсырмалар. Нақты жауап оқулықта, қосымша материалдарда да бар.	2. Дайын жауабы жоқ, проблема шешуді талап ететін, зерттеушілікті, шығармашылықты қажет тететін тапсырмалар.
3. Оқушы – нысан. Ол- орындаушы. Мұғалім жетекшілігі, басшылығы үстем болады.	3. Оқушы – субъект. Ол дербес ізденуші. Еш нәрсені қайталамайды, дайын дүниені көшірмейді, өзінің ізденісі, зерттеуі арқылы проблеманы шешуге талаптанады. Мұғалім – ақылшы, кеңесші, ұйымдастырушы, бағыт беруші.
4. Сыныптағы барлық оқушыларға арналған тапсырмалар.	5. Оқушыларды жан-жақты дамытуға, жеке тұлғаға, оның қабілетін арттыруға бағытталған шығармашылық сипаттағы тапсырмалар.

Қорытынды. Осылайша берілген мысалдардан проблемалық оқыту мұғалімнен проблемалық жағдайлар тізбегі ретінде көрсетуге болатын, дидактикалық материалдың құрастырылуын талап ететіні түсінікті. Және де әрине, мұғалім сабақ тақырыбын ешқашан хабарламайды: оны оқушылар, проблемалық оқыту технологиясы бойынша ұйымдастырылған сабақтың өзі болып табылатын, шығармашылық танымдық процессінің барлық кезеңдерін өткен соң өздері тұжырымдайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оконь В. Основы проблемного обучения. – М.: Просвещение, 1968.
2. Лернер И.Я. Вопросы проблемного обучения на Всесоюзных педагогических чтениях // Советская педагогика, 1968. – №7.
3. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории. – М.: Педагогика, 1975.
4. Матюшкин М.А. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972.
5. Ушинский К.Д. О пользе педагогической литературы / Статья в журнале «Для воспитания» на сайте НПБ им. К.Д. Ушинского РАО.
6. Аймауытов Ж. Педагогика. – Алматы, 1977. – 277 бет.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Г.К. Тулиндинова, М.М. Ғану

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Біз өмір сүріп жатқан қоғам үнемі дамып, өзгеріп отырады. Қазіргі әлемдік білім кеңістігі үнемі жаңа білім мазмұнымен толықтырылып отырады. Әлемдік жоғары білім реформадан өтуде. Бұл білім берудің жаңа формалары мен технологияларын іздеуге әкелді. Жаһандық кеңістік талаптары мен стандарттарға сәйкес жоғары білім беруді үйлестіру. Бұл, ең алдымен, білім саласына инновациялық жетістіктерді басымдықпен енгізу. Демек, қоғам дамуының инновациялық жолы – жаңаша ойлайтын, еңбек ететін ұрпақтың қалыптасуын қамтамасыз ете алады. Нәтижесінде жеке тұлғаны дамытуға, коммуникативті дайындыққа, білімді өз бетінше меңгеру мен дамытуға, ақпараттық және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға басты назар аударылады. Осыны ескере отырып, мақаланың негізгі мақсаты білім беру жүйесіндегі инновациялық педагогикалық технологиялардың негізгі аспектілерін зерттеу болып табылады.

Кілтті сөздер: жоғары білім, инновациялық жетістіктер, педагогикалық технологиялар, педагогика.

Аннотация. Общество, в котором мы живем, постоянно развивается и меняется. Современное мировое образовательное пространство постоянно пополняется новым содержанием знаний. Мировое высшее образование переживает реформу. Это привело к поиску новых форм и технологий образования. Гармонизация высшего образования в соответствии с требованиями мирового пространства и стандартами. Это, прежде всего, приоритетное внедрение инновационных достижений в образование. Поэтому именно инновационный путь развития общества может обеспечить формирование поколения людей, мыслящих и работающих по-новому. Как результат, основное внимание будет уделяться развитию личности, коммуникативной подготовленности, способности самостоятельно приобретать и развивать знания, формировать информационные и социальные навыки. Учитывая это, основной целью статьи является исследование основных аспектов инновационных педагогических технологий в системе образования.

Ключевые слова: высшее образование, инновационные достижения, педагогические технологии, педагогика.

Annotation. The society in which we live is constantly developing and changing. The modern world educational space is constantly replenished with new content of knowledge. World higher education is undergoing reform. This led to the search for new forms and technologies of education. Harmonization of higher education in accordance with the requirements of the world space and standards. This is, first of all, the priority implementation of innovative achievements in education. Therefore, it is the innovative way of development of society that can ensure the formation of a generation of people who think and work in a new way. As a result, the main attention will be paid to personality development, communicative readiness, ability to independently acquire and develop knowledge, form informational and social skills. Considering this, the main goal of the article is to study the main aspects of innovative pedagogical technologies in the education system.

Keywords: Higher education, Innovative achievements, Pedagogical technologies, Pedagogy.

Введение

В условиях формирования инновационного общества функциональными особенностями образования являются не только предоставление учащимся объема знаний и умений, накопленных в предыдущие годы, но и способность воспринимать и использовать на практике новые научные идеи, инструменты и методы.

Мир, в котором живет человек, становится сложным и противоречивым. Педагогическая практика требует создания сравнительно простого и в то же время максимально универсального инструментария для реализации личностно-профессионального развития учащихся и студентов. Этот инструментарий должен раскрыть структуру этого развития и его динамику в инновационных технологиях обучения, в моделировании самой образовательной среды. В этом контексте следует пересмотреть основные компоненты образования: содержание, формы, методы, технологии обучения,

Понятие «педагогические технологии» трансформировалось в новые понятия: образовательные технологии обучения. Образовательные технологии отражают общую стратегию развития образования, единое образовательное пространство, их цель прогнозирования развития образования, его конкретное проектирование и планирование, прогнозирование результатов, а также определение соответствующих образовательных целей стандартов. Примерами образовательных технологий являются концепции образования, системы образования. На современном этапе это гуманистическая концепция образования; система образования и т.д.

Если образовательные технологии отражают стратегию образования, то педагогические технологии воплощают тактику ее реализации в образовательном процессе путем внедрения моделей последнего и тождественных моделей управления этим процессом. Например, модель личностно-ориентированного развивающего обучения, модульного развивающего обучения, проблемного обучения и т. д. Итак, педагогическая технология отражает модель образовательного и управленческого процессов образовательного учреждения и объединяет содержание, формы и средства каждого из них. из них. [1]

Нужна особая организация содержания образования, формы и методы обучения. Но возможны и следующие варианты: содержание и методы обучения сопоставляются с формами обучения, либо с методами – формы и содержание обучения структурируются.

Например, это может быть предметное обучение, игровая технология, технология проблемного обучения (на методическом уровне), информационная технология, технология использования схем поддержки, рефератов, классическая лекционная подготовка, обучение с использованием аудиовизуальных технических средств или книг, консультирование, индивидуальное, дистанционное. обучение, компьютерная подготовка и т. д.

Педагогическая технология должна отвечать некоторым основным методическим требованиям, критериям технологичности: концептуальность (опора на определенную концепцию, содержащую философские, психологические, дидактические и социально-педагогические обоснования образовательных целей); системность (педагогическое развитие должно обладать всеми признаками системы); системность процесса, взаимосвязь всех его частей, целостность; управляемость (возможность целевого планирования, проектирования процесса обучения, поэтапной диагностики, варьирования средств и методов с целью коррекции результатов); эффективность (оптимальность затрат, гарантированное достижение запланированного результата – определенный стандарт обучения); воспроизводимость (возможность использования в других однотипных условиях другими субъектами) и единство содержательной и процессуальной частей, их взаимообусловленность.

В современной педагогической теории и практике существует множество вариантов педагогических технологий. Каждая педагогическая технология имеет свои методические характеристики (мотивационные, управленческие, категории обучающихся), а также имеет программное и методическое обеспечение (учебные планы и программы, учебные пособия, дидактические материалы, наглядные и технические средства обучения, диагностические интерпретации). В последнее время образовательные интерактивные технологии активно внедряются в практику высшего образования. Суть интерактивных технологий заключается в том, что обучение происходит при взаимодействии учащихся. Учитель и ученики являются субъектами обучения.

Особая ценность интерактивного обучения состоит в том, что учащиеся и студенты учатся эффективно работать в команде (к сожалению, у учащихся нет навыков работы в команде). При правильном, планомерном и систематическом использовании интерактивных технологий эту проблему можно решить. Интерактивные методы обучения являются частью личностно-ориентированного обучения, поскольку способствуют социализации личности, осознанию себя как части коллектива, своей роли и потенциала. [2]

Методология

Основной целью исследования является изучение основных аспектов инновационных педагогических технологий в системе образования. Для этого был применен ряд методов, составляющих методологию исследования. Исследование проводилось с использованием следующих теоретических методов: системного анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения, классификации, обобщения и систематизации, идеализации и абстрагирования.

Современные технологии в педагогическом процессе чаще всего представлены в виде интерактивных технологий в виде игры и виртуальных программ. Например сейчас же наиболее часто используют такие

инновационные программы как: Kahoot, Quizizz, Quizlet, BigBlueButton и другие. Рассмотрим данные программы на примере:

BigBlueButton(<https://demo.bigbluebutton.org/>) – это специально созданный виртуальный класс, который позволяет учителям преподавать, а учащимся учиться. Программа наряду с программой Zoom создает свои специальные классы и делит их по секционным залам для удобства работы учащихся в группах(рис 1. Секционная комната для вебинара) [8].

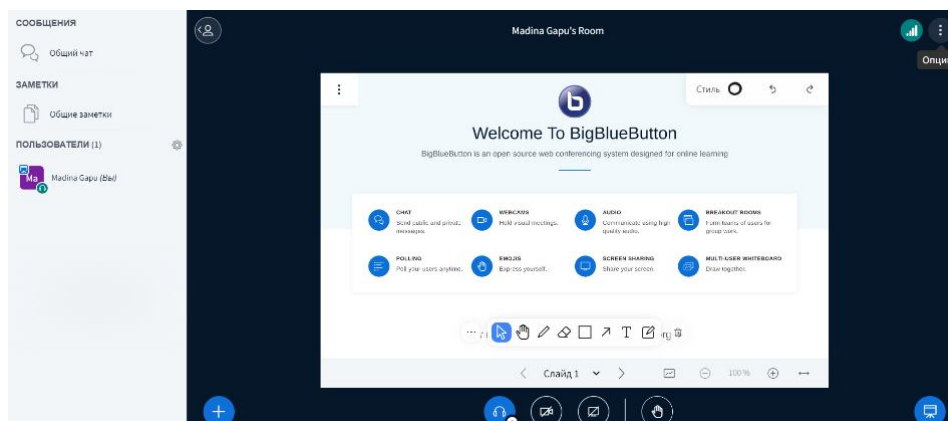

Рис 1. Секционная комната для вебинара

А так же инновационные игровые технологии являются на данный момент особо востребованными, рассмотрим на примере Quizizz (<https://quizizz.com/?lng=ru>). Чаще всего программа используется учителями для воздание тестовых заданиии и игры викторины (рис. 1, 2) [8].

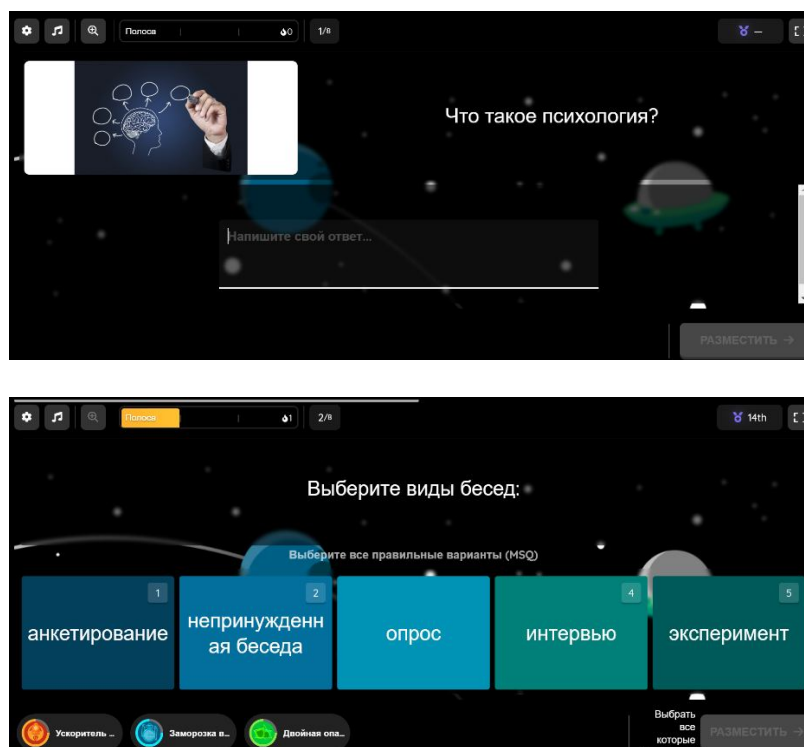

Рис 1. Разработка и выполнение заданиии в виртуальной программе

Результаты и обсуждение

Инновационная педагогическая технология рассматривается как особая организация деятельности и мышления, направленная на организацию инноваций в образовательном пространстве, или как процесс усвоения, внедрения и распространения нового в образовании.

Инновационные технологии, используемые в системе высшего образования, рассматриваются как моделирование преподавателем содержания, форм и методов образовательного процесса в соответствии с поставленной целью с использованием новизны. В практике образовательной деятельности современного вуза используются такие технологии обучения, как: дифференцированное, проблемное, контекстное обучение, игровые технологии обучения, информационные технологии, кредитно-модульная технология, студентоцентрированное обучение и др.

Современные дидактические поиски технологий контекстного обучения характеризуются ориентацией на тесную связь образования с непосредственными жизненными потребностями, интересами и опытом магистрантов. Каждый магистрант является носителем индивидуального личного опыта, который следует учитывать и на который необходимо опираться в процессе профессиональной подготовки.

Такой подход к организации процесса профессиональной подготовки способствует созданию атмосферы формирования профессиональной компетентности, которая превращает магистранта не только в субъект познания, но и в субъект собственного профессионального и личностного развития. [4,5]

Внедрение инновационных технологий в процесс профессиональной подготовки будущего учителя помогает ему осваивать учебный материал в индивидуальном темпе, самостоятельно, используя удобные способы восприятия информации, что вызывает у него положительные эмоции и формирует положительную мотивацию к обучению. В целях активизации профессиональной подготовки студентов в вузах путем внедрения компьютерных презентаций, электронных словарей, учебников и пособий; тестовые программы, программы-учебники, обучающие программы, словари, справочники, энциклопедии, видеоуроки, библиотеки электронных наглядных пособий, тематические компьютерные игры и т.д., создается профессионально ориентированная образовательно-информационная среда, способствующая развитию.

Образовательные инновации характеризуются целенаправленным процессом частичных изменений, приводящих к изменению цели, содержания, методов, форм обучения, методов и стиля деятельности, адаптации образовательного процесса к современным требованиям времени и социальным запросам общества. рынок труда. Кроме того, внедрение и утверждение чего-то нового в образовательной практике обусловлено положительными преобразованиями, поэтому оно должно стать средством решения актуальных задач конкретного образовательного учрежде-

ния и выдержать экспериментальную проверку для окончательного применения нововведений. Прежде всего это должно заключаться в современном моделировании, организации нестандартных лекций, практических занятий, семинаров; индивидуализация учебных пособий; офисное, групповое и дополнительное обучение; факультативно, по выбору учащихся, углубление знаний; проблемно-ориентированное обучение; научно-экспериментальное при изучении нового материала; разработка новой системы контроля оценки знаний; использование компьютерных, мультимедийных технологий; учебно-методические продукты нового поколения. [6,7]

В настоящее время в образовательной практике чаще всего используются следующие педагогические технологии:

- структурно-логические технологии: поэтапная организация системы обучения, обеспечивающая логическую последовательность постановки и решения дидактических задач на основе поэтапного выбора содержания, форм, методов и средств с учетом диагностики результатов;

- интеграционные технологии: дидактические системы, обеспечивающие интеграцию междисциплинарных знаний и умений, разных видов деятельности на уровне интегрированных курсов (в том числе электронных);

- профессиональные и деловые игровые технологии: дидактические системы использования различных «игр», в ходе которых формируются навыки решения задач на основе компромиссного выбора (деловые и ролевые игры, симуляционные упражнения, индивидуальное обучение, компьютерные программы и т. д.);

- средства обучения: система мероприятий по отработке определенных алгоритмов решения типовых практических задач с использованием компьютера (психологические тренинги интеллектуального развития, общения, решения управленческих задач и т.п.);

- информационно-компьютерные технологии, реализуемые в дидактических компьютерных системах обучения, основанных на диалоге «человек-машина» с помощью разнообразных обучающих программ (обучающих, контрольных, информационных и т.п.);

- диалоговые и коммуникативные технологии: совокупность форм и методов обучения, основанных на диалоговом мышлении во взаимодействующих дидактических системах предметно-предметного уровня.

В образовательной практике диверсификация технологий обучения позволяет активно и эффективно сочетать их посредством модернизации традиционного образования и его переориентации на эффективное, целенаправленное. При таком подходе делается акцент на личностном развитии будущих специалистов, умении освоить новый опыт творческого и критического мышления, ролевое и симуляционное моделирование поиска решений образовательных задач. [4]

В нашем случае в образовательной среде инновационных коммуникационных технологий основой обучения должны стать целостные модели образовательного процесса, основанные на диалектическом единстве методологии и методов их реализации. Рассмотрим отдельные методы обучения с точки зрения их новизны, эффективности, результативности, целесообразности использования в современных условиях информатизации высшего образования. На современном рынке образовательных услуг это инновационные активные и интерактивные методы обучения. Поскольку творческая составляющая образования значительно возрастает, активизируется роль всех участников образовательного процесса, укрепляется творческая и поисковая самостоятельность обучающихся, Особую актуальность приобрели концепции проблемного и интерактивного обучения, связанные с использованием компьютерных систем. В ходе такого образовательного процесса студент может общаться с преподавателем онлайн, решать творческие, проблемные задачи, моделировать ситуации, включая аналитическое и критическое мышление, знания, поисковые способности и т. д.

Алгоритм работы учителя на интерактивном:

1) определение целесообразности использования интерактивных приемов на данном конкретном уроке;

2) тщательный отбор и анализ учебного материала, в том числе дополнительного (тесты, примеры, ситуации, задания для групп и т.п.);

3) планирование урока – этапы, сроки, примерное разделение на группы, роли участников, вопросы и возможные ответы;

4) разработка критериев оценки эффективности работы групп, занятий;

5) мотивация учебной деятельности путем создания проблемной ситуации, приведения интересных фактов и т. д.

6) обеспечение понимания обучающимися содержания своей деятельности и формирования ожидаемых результатов при заявлении, изложении темы;

7) обеспечение студентов необходимой информацией для выполнения практических заданий в кратчайшие сроки;

8) обеспечение усвоения учебного материала обучающимися посредством интерактивного упражнения (по выбору преподавателя);

9) рефлексия (подведение итогов) в разных формах – индивидуальная работа, работа в парах, группах, обсуждение, в виде рисунков, схем, графиков и т.п.

Содержание информационно-развивающих технологий, целью которых является развитие основ педагогического мастерства будущего учителя, обладающего необходимой системой знаний и большим запасом информации, включает лекции, семинары, практические занятия, самостоятельное изучение литература и т. д. должны учитывать индиви-

дуальность, авторскую манеру преподавателя, специфику учебной дисциплины, уровень подготовки студенческой аудитории.

Использование информационных технологий на практических занятиях открывает широкие перспективы. Чрезвычайно эффективным средством обучения является освоение теоретического материала с помощью презентаций и технологий интеллект-мэппинга (создания логических схем). Техническими преимуществами информационных технологий является использование гипертекстовой информации, обеспечивающей легкий доступ к справочным данным, глоссарию, анимационным приложениям.

Наличие программного обеспечения позволит студентам осуществлять рефлексивную деятельность и осознавать в режиме реального времени уровень своего профессионального прогресса в освоении основ педагогического мастерства. Это помогает дифференцировать учебный материал по уровням сложности, создать положительный эмоциональный фон для работы обучающегося с информационными средствами обучения посредством интерфейса.

Важной составляющей педагогического мастерства является информационная культура будущего учителя, то есть умение продуктивно читать книги, находить необходимую информацию, осмысливать и передавать ее пользователям.

Использование информационных технологий в этом контексте будет способствовать развитию не только более высокого уровня мотивации будущего учителя, его критического мышления, но и формированию телекоммуникационного сообщества для реализации активных форм конструктивного коммуникативного взаимодействия. [7]

Заключение

Инновационная образовательная деятельность – сложный процесс, требующий умелого, конструктивного управления. Внедрение инновационных педагогических технологий существенно меняет образовательный процесс, что позволяет решать задачи развивающего, личностно-ориентированного обучения, дифференциации, гуманизации, формирования индивидуальной образовательной перспективы.

В современном процессе обучения должны использоваться как традиционные, так и инновационные методы обучения, которые не менее эффективны, а в остальных случаях без них просто невозможно обойтись. Необходимо, чтобы они находились в постоянных отношениях и дополняли друг друга. Эти два понятия должны существовать на одном уровне.

Подводя итог, можно отметить, что с внедрением инновационных технологий в педагогический процесс образовательной системы высших учебных заведений происходит повышение педагогического мастерства и профессиональной компетентности будущих учителей – участников инновационных процессов, улучшение качественные показатели учеб-

ных достижений студентов. При этом модернизируется региональная система образования в целом, прослеживается развитие вузов на основе поиска, разработки, освоения и внедрения инновационных педагогических технологий; обеспечивается научно-методическая поддержка развития образовательного учреждения. На уровне личности специалиста

Следовательно, когда инновационные педагогические технологии займут свое место в образовательном процессе, они постепенно, что вполне естественно, вытеснят традиционные методы и формы работы. В этом случае высшие учебные заведения смогут разработать оптимальный подход к организации образовательного процесса с учетом специфики высшего образования в мире и международной культурной среды.

Список использованных источников

1. Амбра, Ф., Ферраро, Ф. Жирарди, Ф. Явароне, М. (2020) На пути к обучению, сокращающему расстояние: первые результаты исследования влияния дистанционного обучения на учащихся средних школ. Превосходно. Иннов. Учат. Учиться.

2. Трепет, О.А. И Черч, Э.М. (2020), «Гибкость и креативность проекта: модернирующая роль полезности обучения», Management Decision, Vol.

3. Бошан, Г. (2004) Использование учителями интерактивной доски в начальных школах: На пути к эффективной системе перехода, Технология, педагогика и образование, Том 3 (3), стр. 337-348.

4. Бингимлас, К. (2009). Барьеры на пути успешной интеграции ИКТ в среду преподавания и обучения: обзор литературы. Евразийский журнал математики, науки и технологического образования, 2009, 5(3), 235-245.

5. Хараламбос, В. (2014). Риторика реформ и использование учителями ИКТ. Британский журнал образовательных технологий. 46.

6. Купер, Дж. Р., (1998) многомерный подход к внедрению инноваций, Решение управления, том 36 (8), стр. 493-502.

7. Колгатин О., Колгатина Л. (2019) Информационно-коммуникационные технологии в образовании как составляющая педагогической науки Украины в области теории педагогики 90-х годов XX века» Информационные технологии и средства обучения, т. 72, № 4 , 41–54.

8. Инновационные технологии для разработки задания, <https://create.kahoot.it/my-library/kahoots/>, <https://demo6.bigbluebutton.org/html5client/>, <https://quizizz.com/?lng=ru>.

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ДЕҢГЕЙЛІК ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ж.Ш. Кабиева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Берілген мақалада орта мектепте оқытылатын биология пәні бойынша оқытуда деңгейлік тапсырмалар арқылы оқушылармен жұмыс жасау мәселелері қарастырылған. Оқушылардың сабақта алған білімін қолдануын және тұлғалық қабілеттерін аша алу үшін, пән бойынша білімді дамытудағы әрбір оқушыға берілетін тапсырмалардың әдіс-тәсілдері қарастырылған. Әр түрлі

деңгейдегі тапсырмаларды жас ерекшеліктеріне сай қолдана біліп, және оның әдіснамалық негізін жандандырып отыру орта мектеп үшін маңызды болып саналады. Себебі дамыту міндеттеріне сәйкес ғылыми тұрғыдан биологияны оқытып қана қоймай ілім алушылардың заман талабына сай құзыретті болуына да ықпал етеді. Сондықтан бұл жұмыстың білім алушыларының білімін арттыруда қолдану аясының маңыздылы көрсетілген.

Кілтті сөздер: білім, деңгейлік тапсырма, биологиялық дағды, таным.

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы работы с учащимися через уровневые задания при обучении биологии, изучаемой в средней школе. Для того, чтобы учащиеся могли использовать полученные на уроке знания и раскрыть свои личностные способности, предусмотрены методы и приемы заданий, которые даются каждому учащемуся в развитии знаний по предмету. Для средней школы важно уметь применять задания разного уровня в соответствии с возрастом и активизировать его методологическую основу. Потому что в соответствии с задачами развития не только преподает биологию с научной точки зрения, но и способствует тому, чтобы обучающиеся были компетентными в соответствии с современными требованиями. Поэтому показана значимость сферы применения данной работы в повышении знаний обучающихся.

Ключевые слова: знание, уровневое задание, биологические навыки, познание.

Annotation. This article discusses the issues of working with students through level tasks when teaching biology, studied in high school. In order for students to use the knowledge gained in the lesson and reveal their personal abilities, there are methods and techniques of tasks that are given to each student in the development of knowledge on the subject. For secondary school, it is important to be able to apply tasks of different levels according to age and activate its methodological basis. Because in accordance with the objectives of development, not only teaches biology from a scientific point of view, but also contributes to ensuring that students are competent in accordance with modern requirements. Therefore, the importance of the scope of this work in improving the knowledge of students is shown.

Keywords: knowledge, level task, biological skills, cognition.

Жаһандану кезеңінде биологияны оқытудың заманауи әдістемесі күннен күнге даму барысында. Оның ішінде білім алушыларға ең қолайлысы және де есте сақтау қабілетін шыңдауға көмектесетін әдістің бір түрі – бұл деңгейлік тапсырмалар және оны тәжірибе барысында қолдану. Қазіргі мектептің негізгі мақсаты- жеке тұлғаның өзін-өзі ұйымдастыруы және әр оқушының бейімділігіне, қызығушылықтары мен мүмкіндіктеріне сәйкес білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жағдай жасау[1].

Ян Амос Каменский өзінің «Ұлы дидактика» кітабында: «барлық балалар әртүрлі және әркімге өз қарқынымен дамуға мүмкіндік беру керек» деп жазды [2]. Орташа оқу деңгейі бойынша бір-бірінен ерекшеленетін сынып оқушыларының пайызы:

- 65% – орташа оқитын балалар;
- 15% – оқуы жоғары балалар;
- 20% – білім деңгейі төмен балалар.

Бұл факт көп деңгейлі оқытуды қолданудың маңызды психологиялық-педагогикалық алғышарттарының бірі болып табылады.

Л.С. Выготский жазғандай «даму әрқашан жаттығуға қарағанда кеңірек ауқымды болып шығады. Бала үйрену барысында әртүрлі тапсырмалармен ол біраз нәрсені үйренеді және құрылымдық принципі, оның қолданылу аясымен шектелмей, кең осы қағиданы меңгерген түрлері.

Сондықтан, деңгей арқылы оқу барысында бала дамуда екі сатыға ілгерілейді, яғни. оқыту және оқиғалар сәйкес келеді» [3]. Бұл теория оқыту мен даму процестерін ажыратады және сонымен бірге олардың өзара байланысын белгілейді (дамыту дайындайды оқу, ал оқу дамуды ынталандырады).

Көп деңгейлі тапсырмаларды қолдана отырып оқыту дегеніміз- оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру, онда әр оқушы өзінің қабілеттері мен жеке ерекшеліктеріне байланысты оқу материалын базалық деңгейден төмен емес деңгейде игере алады.

Деңгейлік тапсырмаларды бір сыныпта, бір бағдарлама мен оқулықта оқи отырып, оқушылар материалды әртүрлі деңгейде игере алатындығымен көрінеді. Бұл ретте міндетті дайындық деңгейі айқындаушы болып табылады. Оның жетістігі оқушының мазмұнды игерудегі ең төменгі талаптарды орындағанын көрсетеді. Оның негізінде материалды игерудің жоғары деңгейлері қалыптасады.

Деңгейлік тапсырмалармен оқытуды қолдану мұғалімнен бірқатар мәселелерді шешуді талап етеді:

1) Белгілі бір сынып оқушыларының жеке-жеке ерекшеліктерін анықтау, типологиялық топтарды бөлу.

2) Әр білім алушының оқу-танымдық мүмкіндіктерін дамытуды қамтамасыз ететін көп деңгейлі оқу материалын таңдау және әзірлеу.

3) Көп деңгейлі тапсырмаларға қойылатын талаптар мен бағалау жүйесін анықтау.

Оқушыларды топтарға іріктеу оқушылардың оқу деңгейін, пәндік Дағдылар мен дағдыларды меңгеру деңгейін анықтаудан жүзеге асырылады. Мұны биологиялық білімнің барлық элементтерін қамтитын және білімді Тәуелсіздіктің әртүрлі деңгейлерінде қолдануды қажет ететін жазбаша тексеру жұмыстары арқылы жасауға болады.

Бірінші топқа (репродуктивті немесе оқытудың негізгі деңгейі) қарапайым терминдерге анықтама бере алатын, процестер мен құбылыстарды тізімдей немесе атай алатын, бірақ талдау мен түсініктеме бере алмайтын оқушылар кіреді.

Екінші топқа (оқытудың өнімді деңгейі немесе себеп-салдарлық байланыстар деңгейі) білімді талдауға және жалпылауға, процестерді сипаттауға және қатынастарды көрсетуге және себеп-салдарлық байланыстар тізбегін түсіндіруге қабілетті оқушылар біріктіріледі.

Үшінші топқа (оқытудың шығармашылық деңгейі немесе логикалық ойлау деңгейі) тек процестер мен құбылыстарды атауға, талдауға ғана емес, сонымен бірге бұл құбылыстың не үшін пайда болатынына, қандай басқа процестермен немесе құбылыстармен байланысты екендігіне логикалық түсініктеме беруге қабілетті оқушылар кіреді.

Көп деңгейлі оқытуды қамтамасыз ету пәндік-дидактикалық міндеттерді шешуді, яғни оқу материалын әзірлеуді, оның білім алушылардың оқу-танымдық мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін икемді құрылымын көздейді. Көп деңгейлі тапсырмаларды сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады, кейде оның жеке элементтерін ғана қосқан жөн.

Сабақтың әртүрлі кезеңдерінде көп деңгейлі тапсырмаларды қолданудың мысалы ретінде 6 сыныпта «қыналар» тақырыбында сабақ әзірлеуді ұсынғанда, мұнда бірінші деңгейдегі тапсырмалар, екінші деңгейдегі тапсырмалар, үшінші деңгейдегі тапсырмалар болып табылады.

Биологияны оқыту әдістемесі ретінде оны жүзеге асыру заңдылықтарын ескере отырып, оқушылардың оқу процесін сипаттайды. Бұл жағдайда биологияны оқытудың сыртқы және ішкі заңдылықтары қарастырылады.

Сыртқы заңдылықтарға мыналар жатады: мектептегі биологияны оқыту мақсаттарының, міндеттерінің әлеуметтік шарттылығы; мектеп пәнінің мазмұны және оның мазмұны биологияның даму деңгейіне және оның қазіргі қоғамдағы қажеттілігіне байланысты; мектеп түлектерінің қоғамға қатысуға дайындық дәрежесі.

Оқу процесінің ішкі заңдылықтары-оқушылардың оқу нәтижелілігінің биологияны оқыту әдістері мен құралдарына тәуелділігі; оқыту әдістерін, құралдарын, формалары мен түрлерін таңдау оқу-тәрбие үдерісіндегі мұғалім мен оқушылардың өзара іс-қимылы; оқу үдерісінің қозғалысы мен дамуының оқушылардың білімі мен іскерлігін меңгеру дәрежесіне, олардың ақыл-ой дамуы мен қарым-қатынастарын қалыптастыруға тәуелділігі және т.б.

Оқу тапсырмаларын қиындық деңгейіне қарай саралау. Саралаудың бұл әдісі ең жақсы дайындалған оқушылар үшін тапсырмаларды күрделендірудің келесі түрлерін қамтиды:

1. Материалдың күрделенуі, мысалы, міндетті оқу деңгейіндегі оқушыларға арналған тапсырмада моногибридті крестке, ал жоғары деңгейге дигибридті крестке және генетикалық материалды қайта біріктіруге арналған тапсырмалар қолданылады;

2. Зерттелетін материалдың көлемін ұлғайту (тапсырмалар санының артуы, тереңдетілген зерттеу бойынша өзіндік жұмыс, белгілі бір тақырып бойынша презентацияларды пайдалану).

3. Негізгі тапсырмадан басқа салыстыру операциясын орындау (дөңгелек және жалпақ құрттардың дене құрылымын салыстыру, космекенділер мен құстардың тыныс алу мүшелерінің құрылымын салыстыру)

4. Тікелей емес, жоғары деңгейлі кері тапсырманы қолдану (өзгермелі әсерге сәйкес факторды анықтаңыз және керісінше).

Берілген тапсырмалық деңгейлердің сипатының тұжырымдамасын қалыптастырудағы ең маңызды сәт- оның маңызды белгілерін бөліп көрсету. Ол үшін белгілерді салыстыру, синтездеу және жалпылау талдауын қолданыңыз.

Оқушының жеке ерекшеліктерін білу дифференциалды оқытуды ескере отырып, балаларды шамадан тыс жүктеместен қойылған міндеттерді оңтайлы деңгейде шешу үшін жұмысты жоспарлауға мүмкіндік береді. Бұл әр балаға бір сыныпта және бір бағдарламада оқып, оның мүмкіндіктеріне сәйкес келетін материалды игеру деңгейін таңдауға мүмкіндік береді. Тақырыптар бойынша материалды жоспарлау кезінде мен оқушылардың әр тобы қол жеткізуі керек мақсаттарды белгілеуге болады.

Ал сабақтағы мұғалімнің өз рөліне келетін болсақ: сабақ барысын, жұмыс тәртібін бақылау және бағыттау, сұрақтарға жауап беру, дауларды реттеу, қажет болған жағдайда жеке оқушыларға немесе жалпы топқа көмек көрсетуі қажет.

Себебі оқушылардың типтері де әртүрлі болуымен, берілетін тапсырмалар да деңгейлік тапсырмаларға сай болуы қажет.

Деңгейлік тапсырмаларды қолдана отырып оқытуда ілім алушылап үшін жаңа психологиялық көзқарас қалыптасуы мүмкін: «мүмкіндігінше әртүрлі тапсырмалар деңгейін қолданып көру, бірақ міндетті емес».

Қорытындылай кел, алынған нәтижесінде оқушылардың білім алуда тезірек және тереңірек ілгерілеуге деген ұмтылысы жүзеге асырылады. Тұжырымдама деңгейін арттыру: өз қабілеттерінде күштірек бекітіледі, әлсіздер оқу жетістігін сезінуге мүмкіндік алады. Базалық деңгейлер бойынша дидактикалық материалдың тақырыптық картотекасы болуы қажет: міндетті деңгейдегі, жоғары деңгейдегі оқушылар және оқу деңгейі төмен оқушылар үшін де деңгейлік тапсырмалар өте ыңғайлы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Агеев А.Н. Формирование функциональной грамотности учащихся на уроках биологии. In Воспитание и обучение: теория, методика и практика. 2016. – С. 54-55.
2. Дьюн Д. Психология және педагогика. – М.: Совершенство, 1997.
3. Методы и приёмы работы с ключевыми словами текста на уроках русского языка и литературы : сборник методиче-ских рекомендаций. – Биробиджан: ОГАОУ ДПО «ИПКПР», 2017. – 48 с.
4. Орлова Л.Г. Методика преподавания биологии: учебно-методическое пособие. – Костанай: КГУ имени А. Байтурсынова, 2019. – С. 105.

К ВОПРОСУ РАБОТОСПОСОБНОСТИ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Г.К. Даржуман, С.Ж. Кабиева, М. Жанайхан
Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. Мектепте сабақ кестесін құруда оқушылардың әртүрлі пәндер бойынша жұмыс істеу қабілетін ескеру қажет. Күрделі пәндерге орталық жүйке жүйесінің функционалдық күйін қатайтатын тілдік пәндер мен математика жатады. Оқу жүктемесін бөлу ережелерін сақтау оқушылардың оқу үлгерімінің қолайлы динамикасына ықпал етеді.

Кілтті сөздер: тиімділік, оқушылар, қиын сабақтар, мектеп кестесі, шаршау.

Аннотация. При составлении расписания уроков в школе, необходимо учитывать возможности работоспособности учащихся по различным предметам. К трудным предметам относят языковые дисциплины и математику, которые могут напрягать функциональное состояние центральной нервной системы. Соблюдение регламента распределения учебной нагрузки, способствует благоприятной динамике работоспособности учащихся.

Ключевые слова: работоспособность, учащиеся, трудные уроки, школьное расписание, утомление.

Annotation. When scheduling lessons at school, it is necessary to take into account the ability of students to work in various subjects. Difficult subjects include language disciplines and mathematics, which can strain the functional state of the central nervous system. Compliance with the regulations for the distribution of the teaching load contributes to the favorable dynamics of students' performance.

Keywords: Efficiency, students, difficult lessons, school schedule, fatigue.

Трудность тех или иных предметов для учащихся во многом зависит от степени педагогического мастерства учителя и многих факторов [1, с.24-37; 2, с.121-123; 3, с.139-141]. Однако же, как опросы учащихся, так и изучение изменений функционального состояния их центральной нервной системы указывают на то, что есть предметы менее и более трудные.

Проведенные исследования показали, наиболее значительные нарушения функционального состояния центральной нервной системы у учащихся 1-5 классов регистрируются после языковых уроков и математики. Уроки естествознания, биологии, географии и рисования не вызывают резких изменений различных функциональных показателей. Остальные предметы большинство учащихся 5–11 классов относят преимущественно к средней степени трудности.

Наиболее высокая работоспособность у учащихся младших классов приходится на 2–3 уроки, а у учащихся средних и старших классов – на 2–4 уроки. Именно это время следует отводить для занятий по тем предметам, которые требуют от учащихся напряженного внимания.

Наиболее устойчивая работоспособность в течение учебного дня наблюдается у учащихся начальных классов, когда уроки математики, чтения и казахского или русского языка проводятся на первые три часа занятий в следующей последовательности: казахский или русский язык, чтение, математика или математика, чтение, казахский или русский язык.

Трудным предметам, как математика и языки, требующим большого умственного напряжения, нужно отводить первые и вторые часы занятий. Предметам, в обучении которых преобладает двигательный компонент, надо отводить третьи уроки. На четвертом уроке, следует планировать такие виды работ, как изобразительное искусство, ознакомление с окружающим миром и др.

В понедельник целесообразно начинать учебный день с занятия физкультурой, помня о низкой работоспособности в этот день и затяжном периоде вхождения в работу. В четверг желательно уменьшить объем занятий и увеличить двигательную активность на открытом воздухе.

Сохранению работоспособности на относительно высоком уровне в течение более длительного времени способствует чередование умственной работы с качественно иной деятельностью: уроками ручного труда, занятиями в мастерских, на учебно-опытном участке, уроками физической культуры и кратковременными физическими упражнениями.

Не рекомендуется сочетание двух или трех трудных уроков подряд, как например физика, математика, иностранный язык, лучше чередовать их с менее трудными предметами.

Расписание учебного дня должно предусматривать:

- отсутствие нулевых уроков;
- начало учебного дня не ранее 8 часов утра;
- продолжительность перемен не менее 10 минут после урока;
- наличие двух перемен по 20 минут во второй половине дня;
- наличие перерыва между последним уроком и факультативом не менее 45 минут.

Форма и подача учебного материала должны способствовать поддержанию познавательной потребности на определенном уровне и постепенному ее удовлетворению. Для этого учителю необходимо:

- умело ставить вопросы, возбуждая познавательную потребность.
- объяснять содержание предмета, используя различные наглядные пособия – интерактивную доску, компьютер, раздаточный материал, демонстрацию опытов.

– выяснить характер и объем усвоенного материала путем опроса учащихся и обязательно оценивать их ответы, что служит подкреплением данного вида деятельности и должно быть направлено на дальнейшее возбуждение познавательной потребности.

Физиологические исследования утомления учащихся в процессе различных видов деятельности служат основанием для регламентации продолжительности уроков. Опыт его изучения привел к установлению

45-минутной длительности урока [4, с. 64; 5, с. 38]. Для детей 7-летнего возраста, т.е. для школьников 1 класса, 45-минутная длительность урока является чрезмерной. Сокращение уроков в первом классе до 35 минут значительно улучшает функциональное состояние центральной нервной системы у учащихся, сохраняет работоспособность на протяжении всего учебного дня.

Для повышения эффективности образовательного процесса необходимо учитывать колебания работоспособности учащихся.

Двадцатиминутные подвижные игры и физические упражнения способствуют наибольшему повышению работоспособности учащихся младших классов, если они проводятся после третьего урока. В этих случаях показатели умственной работоспособности оказываются у детей в 3-4,5 раза выше, чем тогда, когда подвижные игры включаются после первого или второго урока.

Благоприятная динамика работоспособности проявляется у подростков, юношей и девушек при ежедневном сочетании их трудовой деятельности с учебными занятиями, когда производственная база располагается рядом с учебными помещениями и переходы не вызывают больших потерь времени.

При интенсивной или длительной учебной работе на фоне сниженной познавательной потребности в данном виде деятельности у школьников развивается утомление, а иногда и переутомление.

Утомление является нормальным физиологическим состоянием, связанным со снижением познавательной потребности, т.е. интереса к уроку и характеризуется временным уменьшением функциональной подвижности клеток коры головного мозга.

Соблюдение нормативов по школьной гигиене, способствует улучшению работоспособности учащихся и сохранению их здоровья.

Список использованных источников

1. Адаскина А.А., Мелюхина Н.А. Влияние режима обучения на показатели работоспособности школьников // Психолого-педагогические исследования, 2020, том 12, №2. – С. 24-37.

2. Елтай Б.Е., Сактаганов Б.К. Окушылардың оку пәндері бойынша үлгерімі және оған хронотиптің әсерін зерттеу // Научно-педагогический журнал «Образование» НАО им. И. Алтынсарина. – 2023, №1(104), С.120-123.

3. Сухоруков Д.В., Сорокина Л.А. Средства, активизирующие познавательную деятельность школьников и повышающие их умственную работоспособность // Образование и наука. 2014, 1(2), С. 139-141.

4. Тусупбекова Г.Т., Ермакова О.А., Пфунт Н.Н., Турсунова Н.А. Характеристика умственной работоспособности учащихся среднего звена в учебном процессе общеобразовательной школы // Вестник Инновационного Евразийского университета. 2016, №3, С. 64-65.

5. Jankowski K.S., Diaz-Morales J.F., Volmer C. Chronotype and time-of-day effects on mood during school day // Journal Chronobiology international. 2015, 32(1) P. 37-40.

ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА «ТӨҢКЕРІЛГЕН ОҚЫТУ» ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

С.М. Қуантаева

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ.

Аннотация. «Төңкерілген оқыту» әдісі ұғымына толық түсініктеме берілген. Білім беру саласында бұл әдістің мұғалім мен оқушылар үшін маңыздылығы айқындалған. Сондай-ақ, бұл әдістің артықшылықтары мен кемшіліктеріне талдау жасалған. «Төңкерілген оқыту» оқыту технологиясының Блум таксономиясымен байланысы қарастырылды. «Төңкерілген оқыту» әдістің география сабақтарында пайдаланудың ерекшеліктері көрсетілген.

Кілтті сөздер: төңкерілген оқыту, төңкерілген класс, география сабағы, тиімді оқыту, блум таксономиясы

Аннотация. Полностью объяснена концепция метода «перевернутого обучения». В сфере образования определена значимость данного метода для учителей и учащихся. Также анализируются преимущества и недостатки данного метода. Рассмотрена связь технологии обучения «перевернутое обучение» с таксономией Блума. Показаны особенности использования метода «перевернутого обучения» на уроках географии.

Ключевые слова: перевернутое обучение, перевернутый класс, урок географии, эффективное обучение, таксономия Блума.

Annotation. The concept of the «flipped learning» method is fully explained. In the field of education, the importance of this method for teachers and students is determined. The advantages and disadvantages of this method are also analyzed. The connection of the technology of learning «flipped learning» with Bloom's taxonomy is considered. The features of using the «flipped learning» method in geography lessons are shown.

Keywords: flipped learning, flipped classroom, geography lesson, effective learning, Bloom's taxonomy.

Білім беру жүйесі бүкіл әлемде қоғамның ғаламдық және саяси жүйенің өзгерісінен, басқа да әлеуметтік-экономикалық факторлар әсерінен қалыптасады. Ертедегі білім негізінен дәстүрлі педагогикалық бағытты қолдаған болатын. Алайда, жақында ақпараттық технология салаларындағы революциялық жетістіктер, ауқымды ғаламтор-технологиялардың дамуы білім саласының жаңа бағытын ашты. Жаңа әлемнің талаптары, орындау үшін, оқытудың инновациялық тәсілдері жарыққа шығады. Зерттеушілер оқудың стилі мен теориясының моделін жақсарту үшін әрдайым ізденіс үстінде жүреді. Олар білім саласына оқудың жаңа технологияларын енгізіп, өндіреді. Бүгінгі заманғы жастардың ой-өрістері ақпараттық технологиялардың дамуымен қатар қарқынды дамуда. Оқушылар қажетті ақпаратты сынып ішінде ғана емес, сондай-ақ, сыныптан тыс мекемелерде түрлі ақпараттық құралдарды пайдалана отырып қабылдай алады. Сондай-ақ, адамдарда өзіндік оқу стилі мен жеке қабылдау жылдамдығы да бар. Сол себепті, оқушыларда жаңа ақпараттарды қабылдау қабілеттерін арттыру және тәжірибе қалыптас-

тыру мақсатында үнемі білім саласын жаңа қырынан ашу маңызды. Білім саласының қазіргі таңдағы жаңа қыры – «Төңкерілген оқыту» инновациялық әдісі болып табылады.

«Төңкерілген оқыту» – ғаламторды пайдалана отырып, белгілі бір тақырып бойынша сабақты мультимедия түрінде көрсетуге негізделген жаңа педагогикалық әдіс. Бұл әдіс ең алғаш 2015–2017 жылдары Назарбаев Зияткерлік мектебінде зерттей бастады. Бұл зерттеудің негізгі мақсаты мектептерде бұл әдістің қолдану артықшылықтар мен кемшіліктерін айқындау.

«Төңкерілген оқыту» Қазақстанның білім беру жүйесіндегі жаңа әдіс түрі болып табылады. Бұл зерттеу еліміздегі Назарбаев Зияткерлік мектептерінде ғана емес, басқа да жалпы білім беретін мектептерде қолданылуы қажет, себебі мектептерде ақпараттық технологияларды білім жүйесіне кіріктіру маңызды болып отыр. Қазіргі заман – технология заманы болғандықтан барлық оқушылар ұялы телефон, смартфон, гаджеттер, компьютермен қамтамасыз етілген [1, 7 бет.]. Сол себепті оқушылар онлайн немесе ұялы телефондары арқылы WhatsApp желісін пайдаланып, өз ойлары мен идеяларымен бөлісіп, өзекті мәселелерді цифрлық технологиялардың көмегімен шешіп белгілі бір тақырып бойынша байланыстыра алады. Мұғалімнің сабақтағы уақыты санаулы болғандықтан, ол барлық оқушыларға тиісті деңгейде көңіл бөле алмайды, дәл осы кезде осы әдіс көмекке келеді. Бұл әдіс – сабақтарды бейнетүсірілім арқылы көрсетіп, оқушылардың білу, түсіну дағдыларын дамыту мақсатында үй тапсырмасы ретінде ұсынылатын педагогикалық әдіс түрі. Үйден жаңа тақырып бойынша біліп, түсініп келген оқушы, мектепте мұғаліммен бірге жаңа тақырыпты қолданып, анализ, болжау жасап, бағалай алу мүмкіндігіне ие болады. Аталған жоғары деңгейлерге жеткен оқушы жаңа тақырыпты толық меңгере алатын болады.

Дәстүрлі оқыту бойынша

– төменгі деңгейде білу және түсінуде – Мұғалім жаңа тақырыпты сабақта түсіндіреді.

– Жоғары деңгейде анализ, бағалу және синтездеуде – Оқушы жаңа материалды сабақта меңгеріп, тапсырманы орындап үлгеруі қажет.

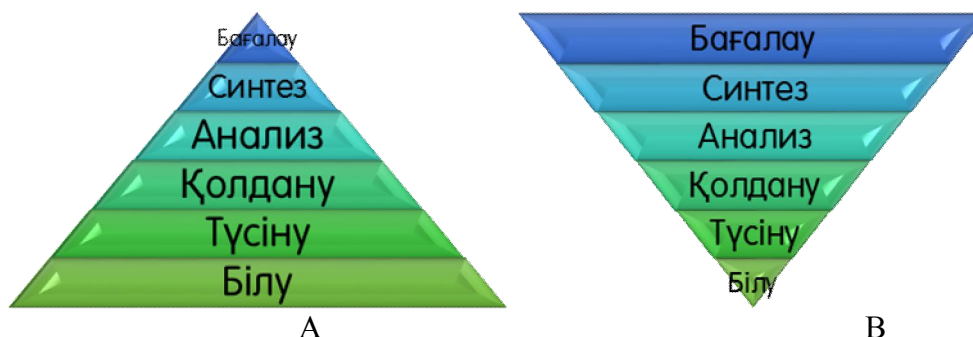
Төңкерілген оқыту бойынша

– Төменгі деңгейде білу және түсінуде – Үйде өз бетінше видеоны қарап, тақырыпты меңгере алады.

– Жоғары деңгейде анализ, бағалу және синтездеуде – Үйде оқып келген материалды сабақта мұғалім көмегімен талқылап, анализ жасай алады.

Салыстырып қарағанда, екі оқытуда да Блум таксониясын деңгейлерін толық қолданылады. Дегенмен, өзіңіз байқағандай Дәстүрлі оқытуда уақыттың жетіспеушілігі анық байқалады, балаға оқуда жаңа нәрсені игеріп, талдап кетуі қиынға түседі. Ал Төңкерілген оқытуда

уақыт жеткілікті, оқушы жаңа тақырыпты үйден біліп түсініп келіп, мектепте белгіленген 40 мин ішінде мұғаліммен талдап, түсінбеген сұрағын қойып, өз ойын еркін жеткізе алады. Біз мұғалімдерге білім жолында оқушының жаңа тақырып бойынша асығыс тек біліп түсініп кеткені емес, оны игеріп қана қоймай өз өмірінде пайдалана алуы керек.

1-сурет. Блум таксономиясы
А) Дәстүрлі оқыту, В) Төңкерілген оқыту

Сонымен Блум таксономиясының негізгі санатары төмендегідей:

Деңгейлері	Сипаттамасы
Білу	Оқушылар ұсынылған оқу материалы бойынша қолданылатын терминдерді, нақты фактілерді, негізгі ұғымдарды, ережелер мен қағидаларды біледі.
Түсіну	Оқушылар ұсынылған оқу материалы бойынша фактілерді, ережелер мен принциптерді түсінеді, білімді басқаруды үйренеді, кестелерді, графиктерді, диаграммаларды түсіндіреді.
Қолдану	Оқушылар ұсынылған оқу материалын пайдалана отырып, заңдар, теория, ережелерді қолдана алады.
Талдау	Оқушылар ұсынылған оқу материалы бойынша бұрын алған білімдерін ұштастыра отырып, жаңа білімді аша алады. Логикалық ойлауды іске қосып, қателіктер мен кемшіліктердің себеп-салдарын анықтай алады.
Синтез	Оқушылар ұсынылған оқу материалы бойынша шығармашылық сипатта орындай алады, яғни, өз тұжырымдамаларын ұсына алады, шығарма жаза алады, эксперимент жоспарын ұсына алады.
Бағалау	Оқушылар ұсынылған оқу материалы бойынша барлық деңгей бойынша өзі қорытынды жасап, бағалай алады.

Төңкерілген оқытудың артықшылығы:

1. Жаңа тақырыпты топтық жұмыста талдау кезінде оқушылар бір-біріне ізеттілік көрсетіп, бір-бірінің ойларын құрметпен тыңдай алады.
2. Жеке қадам және кері байланыс – мұғалім әр оқушымен сөйлесе алады, оқушының білім деңгейіне байланысты жеке тапсырманы таңдаудауына және бейімделуіне көмектеседі.
3. Бұл модель оқушыға түсінбеген тақырыпты қайта-қайта қарауға мүмкіндік береді.
4. Жаңа тақырыпты жан-жақты ашып қарауға септігі мол.

5. Сабақта барлық қиын сұрақтар түгелімен шешімін табады.

6. Мұғалім сабақты білім деңгейлері мен мүмкіндіктері әр түрлі оқушылармен оқу жұмысын ұйымдастыра алады.

7. Бірігіп оқытылатын практикалық, лабораториялық, семинар және т.б. сабақ түрлеріне оқу сағаттары босатылады.

8. Төңкерілген оқыту моделін бастауыш, орта, жоғары кластар мен ЖОО қолдануға болады.

9. Сабақтан босатылған оқушылар материалды қайта игере алады.

Сонымен:

1. Төңкерілген педагогикасының қадамдары оқушылардың өзіне бағытталған, сабақ уақытында белгілі бір тақырыпты тереңірек зерттей алады. Төңкерілген сыныпта сабақ беру үлгісі әртүрлі форматта бола алады. Көбіне ашық сабақ ретінде өтеді. Сабақ өткізу үшін мұғалім өзі дайындаған немесе үшінші жақ тұлғаның жасаған видеосабақтары, интербелсенді тақталар, цифрлық зерттеулер, сөздік материалдар қолданылады. Көптеген оқу материалдары электронды білім ресурсы ретінде ұсыналады: SCREENCAST-O-MATIC, Wizer, Webcamscreenshot, YouTube, VideoNotes, WeVideo, LearningApps, TRIVENTY, QUIZZ, Kahoot, Quizlet, KhanAcademy, LearnZillion, EdPuzzle, Teachem, GoogleDrive және т.б.

2. Төңкерілген педагогика негізгі білімдік жіне ұйымдастырылған тапсырмаларды шешуге бағытталған: оқу процесін ретке келтіру, мұғалімнің ықпалымен жасақталған, әртүрлі білім деңгейіндегі оқушылардың сабақ уақытындағы белсенділігін қамтамасыз ету (дайындалған және дайындалмаған, мықтылар мен әлсіздер) бақылау, оқу процесін жүйелі қадағалау.

3. Төңкерілген педагогика аудиторияда оқушылармен бос уақытта әңгімелесуге жағдай жасақталған. Әр оқушының жеке деңгейін қадағалауда әңгімелесу мүмкіндігі жоғары. Қиын оқушылардың сабақты түсінбеуі немесе үй жұмысын жасауда көбірек көңіл бөлінеді де, ал дарынды оқушылар өз қарқынымен жұмысты жалғастыра береді. Класста оқытудың негізі – пікір алмасу мен проблеманы шешу. Жаңа білімді ашуда олар танымдық процесске басымдық береді.

4. Мұғалім тұлғасының рөлі маңызды бола бастайды. Мұғалім тәлімгерлік рөлін алып жүреді. Оның негізгі қызметі оқушылардың оқуын үйлестіру, көмек көрсету, кеңес беру және когнитивті және зерттеушілік іс-жұмыста білімдік және проблемалық жағдаяттарды жасау.

5. Дәстүрлі оқыту кезінде оқушылар көбіне мұғалім дәл сол сәтте беріп жатқан ақпаратты қабылдайтын еді. Ал егер оқушылар түсінбей қалған жері болса сол мезетте сұрақ қоя алмайды, сабақ соңында мұғалім өзі рұқсат берген соң ғана сұрақ қоя алатын еді. Оқушылар ақпарат тасымалдағыш видеожазбаларды көру арқылы сабақты тұтастай

өздігінен басқара алады, яғни, оны қайтадан бастап қарайды, кері немесе алдыға шегіндіре алады.

Алайда, Төңкерілген оқытуда қазіргі заманғы оқушыларға байланысты бірқатар қиындықтарда қатар жүреді.

Төңкерілген оқытудың кемшіліктері

1. Төңкерілген оқытуға ауыстыру өте жоғары шығындарды тудырады.

2. Мұғалімдердің дайындығына көп мән берілу керек.

3. Ұсынылған оқыту моделдің көптеген оқу материалдары мен класс бойынша тапсырмаларды дайындауда нұсқаушыға көп уақыт пен шығынды талап етеді. Дәстүрлі оқыту моделінен төңкерілген форматқа көшу педагогтардан көп уақытты талап етеді. Педагогтардың видео жасақтауға кеткен уақыты; Оқушылар жаңа форматқа үйрену үшін кеткен уақыт. Мұғалімдердік жаңа инновациялық оқыту стратегиясын қолдануда, әкімшіліктен қолдау мен міндеттеме қажет.

4. Оқушылардың оқу процесінде күнделікті өз қалыптарынан белсенді қатысымға ауысуына уақыт керек. Бұдан бөлек, мұғалімдердің өз дайындығы мақсатты болуы шарт. Оқушылар жаңа оқыту моделіне үйренісіп кеткенше, нұсқаушыға да жеткілікті уақытты кетеді.

5. Төңкерілген педагогикада тиімділік мәселесінде ғалымдар арасында ортақ пікір жоқ. Кейбір авторлар бұл жаңа модельдің ауыстырудың қажеттілігі жоқ деп есептейді, себебі видео жасақтаған мұғалімнің еш құндылығы қалмайды және оқушылардың дамуы үшін еш әсері болмайды деген тұжырымға келді.

6. Төңкерілген курстардағы зерттеулердің көпшілігі оқыту әдістері мен оқу бағдарламаларын әзірлеу процесін құжаттауға, қысқа мерзімді зерттеулерге негізделген қорытындыларға, мұғалімдер мен студенттердің кері байланысына бағытталған. Бағалау әдістері әдетте курстық бағалаулар мен сауалнамалардан алынған сандық деректермен шектеледі.

Төңкерілген моделді оқытуға ендіру кезінде көптеген қателіктер кетуі мүмкін. Бұл төңкерілген оқыту тиімді әрі жеңіл болғанымен тыңғылықты дайындықты талап етеді. Оқу материалын видеожазба ретінде жазу үшін мұғалімге көп уақыт пен күш кетеді, сондай-ақ бұл оқыту моделін сыныпта және сыныптан тыс қолдану аясында оқудың біртұтас құрылымы ретінде оқушыларға принципін түсіндіру маңызды. Бұл модельді жай қарқынмен енгізу кезінде, мұғалімдерге қосымша жұмыс талап етіледі, ал бұл дегеніміз оқытушыларды жаңа қабілет пайда болады. Кейде жаңартылған моделді қолдану кезінде біршама оқушыларда видеожазбаларды қарау және қабылдау сапасы қиындық тудыруы да мүмкін.

Төңкерілген сыныпты қашықтықтан оқытумен көп шатастырады. Төңкерілген класста сыныпта “бетпе-бет” оқыту қалады да, тек құрылымы өзгереді.

Ал оқушылар тарапынан мынандай қиындықтар қарастырылады:

1. Оқушылардың электронды оқулық жүйесін пайдалануда, тіркелу кездегі қиындықтар, электронды курс бағыттарын үйренуде тәжірибенің жоқтығы

2. Оқушылардың оқу сайттарымен коммуникация жасауда қорқыныштың болуы

3. Ақпараттық білім ортасы құрылымының күрделілігін оқушыларда игеруде сенімсіздік тудырады.

4. Үйде өзіндік жұмыс кезінде оқушылардың берілген тапсырманы өздігінен жасамай, мұғалімнің нұсқаулығын бағынышты

5. Шығармашылық пен кретивтіліктің көрсетудің жоқтығы

6. Оқушылардың қызығушылығының жоқтығы, тек бағаланатын элементтердің ояймуыячрындап, бағаланбайтын элементтерді орындамайды

7. Тест және тапсырмаларды ойдағыдай тапсырмағаннан кейін ғана теориялық материалдарға кеш көңіл бөлінеді.

8. Мұғалім оқушыларға жеке көңіл аударса ғана тыңдайды.

Төңкерілген педагогика пайда болуында мыналар қамтылмайды.

– Төңкерілген педагогиканың сапалы зерттеуінің терең мағынасы;

– Төңкерілген оқытудың қалыптасуы үшін жұмыс бағдарламалары мен оқу материалдары, теориялық негіздер мен бағалау әдістері

– Төңкерілген оқытудың жоспарын құруын зерттеушілер, практиктер мен өңдеушілерге тапсырыс беру

География сабағында Төңкерілген оқыту моделін қолдану ерекшеліктері

Төңкерілген класс – негізгі материалды үйде оқиды, ал сабақта интербелсенді жұмыс формасына жұмсалады.

Аралас оқыту моделдерінің ішінде осы Төңкерілген класс моделі ерекше көзге түседі, себебі ол білімді игеруде жаңа технологиялар көмекке келеді. География сабақтарында бұл моделді қолдану біз үшін жаңа бастама болмақ және де жаңа мүмкіндіктерге жол ашары ақиқат. Бұл модель жаңа материалды түсіндіруде екі форманы қарастырады ол – подкаст және водкаст.

Мұғалім алдында үлкен тапсырма тұр – подкаст дайындап оны оқушыларға қолжетімді ресурстарға (ҚОЖ, электронды почта, мессенджер, әлеуметтік желі және т.б.) салу арқылы сабағын игерту. Ал оқушылар үшін бұл материалды тың әдіспен үйренудің жолы және түсінбеген жерін қайта бастап қарап өз білімін жетілдіре алады [2, 282 бет].

Материалды дайындау кезінде мұғалімдер оқушыларға қосымша көмек жүргізу қажет, мысалы, ресурстарға тіркелу, олардың ашу жолдарын үйрету, инструктормен карталармен жұмыс жасауды үйрету, атластар мен кітаптардың электронды нұсқасын балаларға жүктеуге ыңғайлылығын дайындау.

Жалпы орта білім беру жүйесінде оқушы физикалық және психикалық дамуда секіріс жасайды, ал күнделікті білім беру жүйесі оқу материалын біртіндеп күрделене отырып, жүйелі, логикалық игеруге жағдай жасайды. Алайда, бұл кезеңде оқушылар жиі ауырады, ата-аналарымен бірге саяхаттайды, шетелде тілдік тәжірибеден өтеді, конкурстарға қатысады және сәйкесінше оқу бағдарламасын жіберіп алады, соның салдарынан оқу үлгерімі мен оқуға деген қызығушылығы төмендейді. Сондықтан мұғалімдер бейне, электронды білім беру ресурстары, компьютерлік ойындар сияқты құралдарды пайдалана отырып, медиа-білім беруді, дербестендірілген оқытуды енгізуге жағдай жасауда [3, 12 бет]. Егер дәстүрлі оқыту моделі өзгермесе, онда мұндай технологиялардың әсері шектеулі болады. Цифрлық қоғамның оқу үлгілерін өзгертуге, оқушы тұлғасын жан-жақты дамытуға, медиабілімге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін нұсқалардың бірі Төңкерілген оқыту технологиясы.

Қазіргі география сабағын сан алуан сандық құрылғыларсыз, мультимедиялық ресурстарсыз, дербес компьютерлерсіз елестету мүмкін емес. Оқу электронды әдебиеті де ерекшелік емес. Электронды оқыту біздің өмірімізге жылдам еніп келеді. Электрондық оқулық – бұл қажетті шындық, бірақ оны тек кәдімгі баспа оқулықтарының орнын басатын құрал ретінде қарастыруға болмайды. Электрондық оқулық оқушыларға тапсырмаларды орындау кезінде мұғалімнен қашықтан кеңес алу мүмкіндігін береді, кез келген жерде, ыңғайлы уақытта білім алуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі оқулықтан айырмашылығы электронды оқулықта желілік ресурстарға сілтемелер, анықтамалық және оқу-әдістемелік материалдарға гиперсілтемелер, мультимедиялық объектілер бар, бұл студенттің пән бойынша білімін өз бетінше тереңдетуге мүмкіндік береді. Ал ол мұғалімге география сабағында теориялық материалды елестетуге, оны қолжетімді, түсінікті етуге, оқушыларды пәнді оқуға ынталандыруға, көптеген маңызды әдістемелік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Электрондық оқулықтың маңызды ерекшелігі оның интерактивті мазмұны болып табылады, оның арқасында мұғалім оқу іс-әрекетінің әртүрлі формаларын ұйымдастыра алады және оқушылардың білімін бақылаудың әртүрлі түрлерін жеке жүзеге асыра алады[4, 36 бет].

Дегенмен, электрондық оқулық мәтіні интерактивтілік қасиеттерін алады, бұл онымен белсенді жұмыс істеуге мүмкіндік береді: мәтінді көбейту немесе азайту, қосымша материалдарға, карталарға, бейнеклиптерге өту үшін гиперсілтемелерді пайдалану, бұрын оқылған тақырыптарға оралу және т.б. Осылайша, студенттер жүйелік көру географиялық материалды дамытады. Сызбалар, диаграммалар, карталар, графиктер де интерактивті болады, иллюстрацияларды үлкейтуге болады.

География сабағында электронды оқулықпен жұмыс істеу мысалдары келтірілген. Электрондық оқулықты жаңа білім алу көзі ретінде пайдалану Электрондық оқулықта көптеген мультимедиялық ресурстар, интерактивті карталар, бейне роликтер бар, оларды мұғалім жаңа материалды меңгеру кезеңінде оқушылардың білімін ынталандыру үшін де, тұжырымдау үшін де пайдалана алады. мәселе, гипотезаны алға тартады.

Электрондық оқулықты қосымша ақпарат көзі ретінде пайдалану Оқулықтың вариативті бөлігінде пәнді тереңірек меңгеру үшін қосымша материалдар бар. Оларда көптеген мультимедиялық объектілер, фотосуреттер, иллюстрациялар бар. Оларды сабақта да, үйде де қолдануға болады. Күрделі процестер мен құбылыстарды (мысалы, литосфералық плиталардың қозғалысы, субдукция, атмосфералық фронттар, циклондар, антициклондар, табиғаттағы су айналымы және т.б.) түсіндіре отырып, мұғалім электронды оқулықтың гиперсілтемелерін пайдалана отырып, мультимедиялық объектіні экранға шығарады. экранды және осы немесе басқа құбылысты, процесті және т.б.

Электрондық оқулықты білімді тексеру және бақылау құралы ретінде пайдалану Электрондық оқулықта бақылау-өлшеу материалдары бар: әртүрлі тапсырмалар, курс тақырыптары бойынша сұрақтар.

Электрондық оқулықты оқушының әмбебап оқу іс-әрекетін қалыптастыру тәсілі ретінде пайдалану Білім берудің маңызды міндеттерінің бірі – «оқушыны оқуға үйрету», яғни оған оқу процесінде табысты оқу процесін қамтамасыз ететін оқу әрекетінің әдістерін меңгеруге көмектесу.

Қорытынды. Оқытудағы «төңкерілген» тәсілдің табысты болуы мұғалім мен оқушылар арасындағы синергияға байланысты және оқуға дейін, оқу барысында және оқудан кейін тұрақты мотивацияны қажет етеді. Көптеген ғалымдар бұл педагогика әртүрлі оқу пәндерінде жақсы жұмыс істей алады деп есептейді, бұл сөзсіз жаңа идеяларға әкеледі. «Төңкерілген» оқыту әдісі тек мектептерде ғана емес, сонымен қатар университеттерде де танымал бола бастады.

«Төңкерілген» оқыту білім берудегі күрделі педагогикалық мәселелерді шешуге мүмкіндіктер туғызады. Зерттеу кезінде «Төңкерілген» оқыту мәселелерінің ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде жеткілікті зерттелмегенін көрсетті. «Төңкерілген» оқыту саласында педагогиканың негізделген теориялық негіздерін, сондай-ақ бағалау әдістерін құру үшін ұзақ мерзімді бағдарламалар мен оқу материалдарын тәжірибе жүзінде жүзеге асырудың әртүрлі аспектілерін зерттей отырып, одан әрі ғылыми зерттеулер жүргізу қажет. Бұл әдісті қолдану үшін ғаламтордың қолжетімді болуы да негізгі факторлардың бірі болып табылады. Мұғалімдер тақырып бойынша бейнесабақтар түсіріп, осы тәсілдің көмегімен оқу сапасын арттыра алады. Мұғалімдер бұл әдісті қолдану кезінде оқушыны ғана АКТ пайдалануды үйретіп қоймай, өздері де қатар

үйреніп, бірге дамиды. Мұғалім мен оқушыны жаңашылдыққа, ізденімпаздыққа, уақыт үнемдеушілікке бірігіп талпынады. Кез келген әдіс-тәсіл сияқты бұл әдістің де әлі де дамытатын тұстары бар. Оны жетілдіру үшін мектептерде жай қарқынмен енгізу керек. Назарбаев интеллектуалды мектептерінде қолдау тапқан бұл технология, біздің мектеп-гимназияларында өз орнын табады деген сенімдемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Төңкерілген оқыту» әдісін оқыту үдерісінде тиімді қолдану: әдістемелік нұсқаулық / Қ.Қ. Тілеуов, Р.Н. Жұмабаев, Ж.М. Қоңырбаева, С.И. Унбаева, Н.Ә. Тай-базаров. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2018. – 41 б.

2. Андреева Н.В., Рожденственская Л.В., Ярмахова Б.Б. Шаг школы в смешанное обучение. – М.: Открытая школа, 2016. – 282 с.

3. Ремизова Е.Г. Реализация методики смешанного обучения по модели «перевернутый класс» на уроках информатики: портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://msk.ito.edu.ru/2014/section/229/94840/>.

4. Масленикова О.Н. Работа с электронной формой учебника. – М.: Дрофа, 2016. – 51 с.

ТІРІ АҒЗАЛАРДЫҢ ЖҮЙКЕ ЖҮЙЕСІ

А.Ж. Жаксымбетова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Жүйке жүйесі орталық және шеткі бөліктерден тұрады. Орталық бөлікке ми және жұлын, ал шеткі бөлікке – ми, жұлын және вегетативті, яғни ішкі мүшелерге қатысты жүйкелер жатады. Адамның жүйке жүйесі тітіркендіргіштерге ғана жауап беріп қоймайды, ағзадағы мүшелердің қызметі мен олардың бір-біріне байланысын басқарады.

Кілтті сөздер: жүйке жүйе, рефлекс, парасимпатикалық жүйке жүйе, симпатикалық жүйке жүйе, вегетативтік жүйке жүйе.

Аннотация. Нервная система состоит из центральной и периферической частей. Центральная часть включает головной и спинной мозг, а периферическая часть – головной, спинной и вегетативный, то есть нервы по отношению к внутренним органам. Нервная система человека не только реагирует на раздражители, но и контролирует функцию органов в организме и их связь друг с другом.

Ключевые слова: нервная система, рефлекс, парасимпатическая нервная система, симпатическая нервная система, вегетативная нервная система.

Annotation. The nervous system consists of central and peripheral parts. The central part includes the brain and spinal cord, and the peripheral part includes the brain, spinal cord and autonomic, that is, nerves in relation to internal organs. The human nervous system not only reacts to stimuli, but also controls the function of organs in the body and their connection with each other.

Keywords: Nervous system, reflex, parasympathetic nervous system, sympathetic nervous system, autonomic nervous system.

Жүйке жүйесі – адам мен жануарлар ағзасының қоршаған ортаға бейімделуін реттейтін бір жүйе. Жүйке жүйесін зерттейтін морфологияның бөлімін грек тілінде neurologia(neuron – жүйке, жүйке жасушасы; logos – ілім) деп атайды. Ал қызметтері рефлекстері арқылы жүзеге асады.

Рефлекс дегеніміз – сыртқы, немесе ішкі орта әсерлеріне ағзаның жауап қайтару реакциясы. Жүйке жүйесі мүшелерін негізінен жүйке ұлпасы құрайды. Жүйке жүйесі ағзадағы орналасу орындары мен құрылысына сай: орталық, шеткі болып бөлінеді. Жүйке жүйесінің орталық бөліміне ми және жұлын, ал шеткі бөліміне – мидан және жұлыннан ағзаның шеткі аумақтарына таралатын мүшелер: жүйке түбіршіктері(ганглийлері) және жүйке талшықтарының ұштары жатады. Ағзадағы қызметтеріне байланысты жүйке жүйесін үш бөлімге бөледі. Олар: парасимпатикалы, симпатикалық, сомалық. Жүйке жүйесінің сомалық бөлімі дене, яғни тірек -қимыл аппараты және тері жабыны мүшелерінің, парасимпатикалық бөлімі – ішкі мүшелер мен бездердің, симпатикалық бөлімі тамырлар жүйесі мүшелерінің қызметтерін реттейді. Парасимпатикалық және симпатикалық бөлімдерді біріктіріп, жүйке жүйесінің вегетативті бөлімі деп атайды [Л.Ф. Гаврилов, В.Г. Татаринов «Анатомия», 1878. – 248-261бет].

Вегетативтік немесе автономдық жүйке жүйесі – барлық ішкі мүшелер жүйелері мүшелерінің, тамырлар мүшелері жүйелерінің, сыртқы және ішкі секреция бездерінің, бірыңғай салалы ет ұлпасының қызметтерін реттейтін жүйке жүйесінің бөлімі.

Вегетативтік жүйке жүйесі де, жүйке жүйесінің басқа бөлімдері сияқты нейроциттерден және жүйкелік глиядан құралған.

Вегетативтік жүйке жүйесі ағзадағы орналасу орындары мен атқаратын қызметтеріне байланысты симпатикалық және парасимпатикалық бөлімдерге бөлінеді.

Орталық жүйке жүйесі – жүйке жасушалары мен оның өсінділерінен тұрады. Орталық жүйке жүйесі омыртқасыз жануарларда бір – бірімен тізбектеле орналасқан жүйке түйіндерінен, ал омыртқалы жануарларда жұлын мен мидан тұрады. Тірі ағзаны құрайтын түрлі мүшелер жүйелерінің қызметтерін үйлестіріп, реттеп отырады. Осы қызметтерді орталық жүйке жүйесі жұлын жүйкелері мен ми жүйкелері арқылы атқарады. Бұл жүйкелер омыртқааралық және вегетативтік жүйке түйіндерімен бірге шеткі жүйке жүйесін құрады. Әртүрлі рецепторлардан тітіркену процесінде пайда болатын жүйке импульстері орталыққа тепкіш жүйке талшықтары арқылы орталық жүйке жүйесіне келеді. Бұл жерде импульс мәліметтері өңделіп, орталық жүйке жүйесінің орындаушы бөлімдері – орталықтан тепкіш жүйке талшықтары арқылы «сигналды» тиісті орнына жеткізеді. Нәтижесінде орталық жүйке жүйесінің ең негізгі қызметі – рефлекснің жүзеге асуын

қамтамасыз етеді. Орталық жүйке жүйесінің қалыптасуы –рефлекстік жүзеге асуын қамтамасыз етеді [Р.П. Самуев, Ю.М. Селин «Анатомия», 307–332 бет].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гаврилов Л.Ф., Татаринов В.Г. Анатомия. – 1878. – 248-261 б.
2. Самуев Р.П., Селин Ю.М. Анатомия, 307-332 б.
3. Липченко В.Я. Атлас нормальной анатомии.

«ӨНЕРТАПҚЫШТЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУ ТЕОРИЯСЫНЫҢ» ЭЛЕМЕНТТЕРІН ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ

А.Б. Закарьянова

*2- курс магистранты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.
Aigul2608@gmail.com*

Р.Н. Асылбаев

*PhD докторы, Жаратылыстану жоғары мектебінің доценті.
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада «өнертапқыштық есептерді шешу теориясы» көмегімен физика сабақтарының үзінділері қарастырылады. Ашық сабақтарды өткізудің бұл әдісін оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мақсатында қолданылады.

Кілтті сөздер: өнертапқыштық есептерді шешу теориясы, фокальді объектілер, синектика.

Аннотация. В статье рассматриваются фрагменты уроков по физике с применением ТРИЗ. Автором приводится программа экспериментального элективного курса «Основы ТРИЗ». Данный метод проведения открытых уроков можно применить и на других дисциплинах с целью заинтересованности учащихся к предмету.

Ключевые слова: ТРИЗ, фокальные объекты, синектика.

Annotation. The article deals with fragments of physics lessons using TRIZ. The author presents the program of the experimental elective course «Fundamentals of TRIZ». This method of conducting open lessons can be applied to other disciplines in order to interest students in the subject.

Keywords: TRIZ, focal objects, synectics.

Қазіргі таңда мектепті заманауи педагогикалық білім берудің алуан түрлі технологияларынсыз елестету мүмкін емес. Өнертапқыштық есептеді шешу теориясы – шығармашылық туралы ғылым, оның элементтері мен әдістерін қолдану сабақта оқушылардың ақыл-ой, танымдық және шығармашылық белсенділігін дамытуға көмектеседі.

Мен сабақтарымда Өнертапқыштық есептерді шешу теориясы әртүрлі әдістері мен элементтерін қолданамын, соның ішінде фокустық объектілер әдісі, морфологиялық талдау әдісі, синектика әдісі, жүйелік оператор, EIZ2 сияқты шығармашылық процесті белсендіру әдістері.

конструктор және т. Мен Өнертапқыштық есептеді шешу теориясы технологиясының ең жиі қолданылатын әдістері мен элементтері туралы айтып беремін.

Фокальды объектілер әдісін американдық С. Уайтинг ұсынған. Әдістің мәні кездейсоқ таңдалған объектілердің ерекшеліктерін жетілдіретін объектіге беру болып табылады. Бұл әдіс ойлауды босатады, оқушылардың қиялының дамуына ықпал етеді. Мен бұл әдісті 7–8 сыныпта қолданамын. Оқушыларға термометр, сағат, динамометр, электр шамы т.б физикалық құрылғыларды жетілдіруді ұсынамын. Мысалы, термометрді жақсарту үшін. Оқушылар кез келген үш затты таңдайды, мысалы: кәмпит, орындық, газет. Олар осы объектілердің белгілерін атайды және оларды жақсартылған құрылғыға береді. Кәмпиттер – шоколад, құлпынай, тәтті, апельсин. Орындық – ағаш, жиналмалы, ыңғайлы, үлкен, жұмсақ. Газет – жаңа, қызықты, қағаз. Оқушылардың бірі осындай термометрді ұсынды: жиналмалы және қағаз термометрі, оған жазуға болады – дәптердегі сияқты.

Синэктика әдісі – шығармашылықты белсендіру әдісі, В. Дж. Гордон. Қолданылатын аналогтар:

– тікелей (табиғаттағы немесе технологиядағы ұқсас нысанмен салыстыру), мысалы: жоғарғы (айналу осінің функциясы) аналогиялық гироскоп;

– жүзу (қоршаған ортаның сыртқы әсерінен объектілерді жылжыту функциясы) аналогия – турбиналық қалақ.

– символдық (белгілердің, поэтикалық бейнелердің, метафоралардың көмегімен, құбылыстың мәнін көрсететін сөз тіркесін тұжырымдау), мысалы: метафоралар – жалын – көрінетін жылу, атом ядросы – энергетикалық елеусіздік.

– фантастикалық (мәселенің шарты талап ететін нәрсені орындайтын фантастикалық құралдарды немесе кейіпкерлерді елестетіңіз; шешімі «ертегідегідей»). Мысалы: Айдың қараңғы жағында саяхаттау үшін жарықтандыру шамдары қажет. Қандай фантастикалық дизайн ұсына аласыз?

– тапсырмада талқыланатын өзін объект ретінде елестету жеке (эмпатия).

жүйелік оператор. Бұл әдіс жүйелік ойлауды дамытады. Оқушылар тапсырмада жүйені, супержүйені және ішкі жүйені – үш түрлі қабатты ажыратады. Әр қабатта – өткен, бүгін және болашақ.

Жүйені қарастырудың төрт тәсілі ажыратылады: құрамдас (жүйені супержүйеде және ішкі жүйеде қарастыру), құрылымдық (жүйені кеңістікте және уақытта қарастыру), генетикалық (жүйені уақыт бойынша – өткен және болашақта қарастырады), функционалдық. (жүйені тағайындау). Мысалы, 8-сыныпта «Электр құбылыстары» тақырыбын өткенде компоненттік тәсілдің жүйелік операторы арқылы электр шамының құрылымын қарастырамыз (кесте 1).

Кесте 1.

Мұғалімнің сұрағы	Оқушының жауабы
Жүйе дегеніміз не??	Электрлік шам
Мақсаты бойынша супержүйе дегеніміз не?	Электрический, осветительный прибор
Ал электрондық поштаның супержүйесі дегеніміз не. шамдар орнында ма?	Физика кабинеті
Жүйенің қызметі қандай?	Бөлмелерді жарықтандыру, жарық беру
Электрондық поштаның ішкі жүйесін қарастырайық. шамдар.	Шыны колба, бұрандалы жіп негізі, спираль, екі сым

Функционалды тәсіл: Шамның мүмкіндігінше көп функцияларын атаңыз? Генетикалық тәсіл: алау – керосин шамы – электр шамы – неон шамы – күн шамы...

Жүйелік оператордың нұсқасы «жүйені көтеру» үлгісі болып табылады. Мысалы, мен оқушыларға «жүйелік лифтте» масса, уақыт, күш және т.б бірліктерді мінуді ұсынамын.

ц	мин	Н
кг	с	?
г	?	?

Өнертапқыштық есептерді шешу теориясы – бұл сабақта да, сабақтан тыс уақытта да оқушылардың шығармашылық тұлғасын дамыту үшін қолданылатын қуатты құрал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Иванов Г. Формула творчества или как научиться изобретать. – М.: Просвещение, 1994.
2. Альтшуллер Г. Творчество как точная наука. – М., 1979.
3. Три поколения ТРИЗ. – Санкт-Петербург, 2007.
4. Гин А. Приемы педагогической техники. – М., 2006.
5. <http://jlproj.org>.

ИЗ ОПЫТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦОР И НЕОБХОДИМОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ОБЩЕЙ АЛГЕБРЫ В ШКОЛЕ И В ВУЗЕ

Т.И. Кадькалова, А.К. Киреева

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақала цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану мәселесіне және мектепте және университетте жалпы алгебра элементтерін зерттеу қажеттілігіне арналған. Осында бұрын алынған білімді жүйелеу және жалпылау негізінде, жалпылама қайталау, факультативті сабақтар мен элективті курстар өткізу процесінде оларды зерттеу әдістері қарастырылған.

Кілтті сөздер: цифрлық білім беру ресурстар, жалпы алгебра, алгебралық құрылым жүйелері, топ, сақина, өріс.

Аннотация. Статья посвящена проблеме использования ЦОР и необходимости изучения элементов общей алгебры в школе и в вузе, методам их изучения на основе систематизации и обобщения ранее полученных знаний, в процессе проведения обобщающего повторения, проведения факультативных занятий и элективных курсов.

Ключевые слова: ЦОР, общая алгебра, алгебраические системы структуры, группа, кольцо, поле.

Annotation. The article is devoted to the problem of using Digital Educational Resources and the need to study the elements of general Algebra at school and university. It examines the methods of their study on the basis of systematization and generalization of previously acquired knowledge, in the process of generalizing repetition, conducting elective classes and elective courses.

Keywords: Digital Educational Resources, general Algebra, algebraic structure systems, group, ring, field.

В канун юбилея первого ректора Павлодарского педагогического университета Катерина Анатолия Семёновича мы, преподаватели, работавшие с ним рядом, вспоминаем тот неоценимый вклад, который внёс он в становление института, какие меры он предпринял для создания учебно-материальной базы. Работа, проведённая им по становлению института, послужила основой для дальнейшего развития его. В частности, по его личной инициативе был создан кабинет учебного телевидения и технических средств обучения – один из лучших в те времена в республике. В настоящее время институт, теперь уже университет, – один из крупнейших ВУЗов Республики и ППС имея в своём распоряжении богатое компьютерное обеспечение, решает одну из важных задач образования – использование этой базы с наибольшей эффективностью для подготовки высококвалифицированных в области образования специалистов. Так, преподаватели, исходя из своего опыта, разрабатывают программное обеспечение, методические пособия, создают цифровые образовательные ресурсы (ЦОР).

Сейчас понятно какую роль в настоящее время приобретают знания достигнутые собственными силами, собственным напряжением, собственной деятельностью. А чтобы какая-то информация превратилась в знания, а тем более для того, чтобы приобрести навыки использования её, необходимо потрудиться самостоятельно. Иначе говоря, назрела необходимость перехода от репродуктивного процесса обучения к индивидуально – творческому, когда самостоятельная работа становится основной, преимущественной формой овладения знаниями и методами профессионального мышления. При этом основная обязанность преподавателя заключается не столько в сообщении научной информации, сколько в большей степени в грамотной методической помощи, в организации получения сведений из различных источников по формированию знаний и методов мышления. И в этом смысле большие возможности представляют компьютерные технологии.

Компьютерные технологии наряду с другими преимуществами, создают условия для индивидуализации процесса обучения студентов, способствуют повышению учебной активности, выработке навыков самостоятельного добывания знаний. Мы, преподаватели, должны учить студентов учиться. И в этом неопределимую помощь нам могут оказать разработанные нами материалы-ЦОРы. где наряду с теоретическими сведениями обозначены основные умения, которые должен приобрести студент, навыки, которые необходимо выработать для освоения темы, в ЦОРы включены типовые задачи с образцами решения, задания для самостоятельного решения, задания рубежного и итогового контролей и т.д. Об этой работе мы уже докладывали на научно-практической конференции Алтайского государственного университета «Использование цифровых средств обучения и робототехники в общем и профессиональном образовании» в 2015 году

Покажем, как реализуется решение поставленных задач в процессе изучения темы «Системы линейных уравнений» дисциплины «Аналитическая геометрия и линейная алгебра» студентами первого курса специальности «Физика».

Студенты должны **уметь**:

а) исследовать на совместность неоднородную систему уравнений $A \cdot X = B$;

б) найти её единственное или общее решение методом Гаусса. Предлагаемый *алгоритм* поможет им в выработке необходимых умений:

1. Записать «расширенную» матрицу системы \bar{A} , приписав к основной матрице столбец из свободных членов B :

2. Привести матрицу \bar{A} к ступенчатому виду и определить $Rang(A)$ и $Rang(\bar{A})$.

3. Исследовать систему на совместность, руководствуясь критерием: если $Rang(A) < Rang(\bar{A})$, то система не совместна, т.е. не имеет решения,

если окажется, что $\text{Rang}(A) < \text{Rang}(\bar{A}) = n$, где n – число переменных, то перейти к выполнению п. 7. В случае, когда $\text{Rang}(A) < \text{Rang}(\bar{A}) < n$, перейти к п. 4.

4. Определить свободные и зависимые переменные. При этом в качестве зависимых переменных взять угловые элементы, остальные $(n - r)$ переменных считать свободными.

5. Выразить обратным ходом метода Гаусса зависимые переменные через свободные.

6. Найти общее решение системы. При записи общего решения использовать полученные в п.5 выражения зависимых переменных через свободные переменные и правые части уравнений.

7. Единственное решение системы запишем, используя обратный ход метода Гаусса.

Выработанный алгоритм реализуется на конкретном примере, предлагаются задания для выработки навыков, самостоятельного решения.

Аналогичные алгоритмы по выработке навыков предлагаются студентам при изучении и элементов аналитической геометрии, например при изучении тем «Прямая на плоскости и в пространстве» вместе со студентами вырабатываются следующие алгоритмы: нахождение углового коэффициента прямой, заданной общим уравнением; нахождение нормального вектора прямой, заданной уравнением с угловым коэффициентом; нахождение направляющего вектора прямой, заданной как пересечение двух плоскостей и др. Подобная работа проводится на протяжении изучения всего курса. Изучая конкретную тему, отрабатывая то или иное умение, студент может воспользоваться соответствующим алгоритмом.

В задания СРС включаются вопросы, требующие использования творческой самостоятельности, применения эвристических методов, направленных на создание интереса к проблеме, на поиск путей её решения.

Немаловажное значение для решения поставленных задач в деле подготовки специалистов является скорейшее приближение студентов к современным понятиям в той или иной области знаний, необходимо стремиться как можно быстрее, если к этому есть предпосылки, вывести студентов на «передние рубежи наук».

Школьный курс математики неявно, но существенно, использует идеи, заложенные в понятиях группа, кольцо, поле, упорядоченное множество. Особенно это просматривается при изучении чисел. Числа изучаются в школе на протяжении всего курса математики и являются основой для других понятий. При этом изучаются не сами числа, а системы чисел с их связями, отношениями и свойствами этих связей и отношений.

С чисел начинается обучение математике в школе, и, естественно, смысл этих связей и отношений не могут быть достаточно полноценно

аргументирован в младших классах. Но в последующих классах эта работа также не ведётся. Любое понятие можно вводить на разных уровнях: грубого и полного описания. С помощью грубого описания, например группа – это множество с заданной на нём одной бинарной операцией. Точное описание состоит в предъявлении всех аксиом группы. Каким описанием воспользоваться на том или ином этапе обучения зависит от подготовленности аудитории к восприятию, от возрастных особенностей и др.

Уже в среднем звене школы важно обращать внимание учащихся на то, что сумма и произведение натуральных чисел – числа натуральные, но разность – не всегда натуральное число, т.е. система натуральных чисел не замкнута относительно вычитания. Расширяя систему натуральных чисел до системы целых, мы добиваемся того, что на новой совокупности вычитание становится выполнимым для любых целых чисел. Теперь, замечая, что сумма, разность и произведение целых чисел – есть целые числа, обращаем внимание на то, что система целых чисел не замкнута относительно операции деления. Расширяя систему целых чисел до рациональных, мы добиваемся того, что операция деления на неравные нулю числа становится выполнимой всегда. Причём при своеобразии каждой «новой» системы, свойства «старой» сохраняются.

Понятия алгебраических систем (не обязательно числовых) связаны с арифметическими операциями и их свойствами и понятно не требуется знакомство с ними учащихся среднего звена, но подготовка к ним возможна на этом этапе. Учителю важно понять, что в основе таких понятий как кольцо, поле лежат два набора операций. Первый набор включает сложение, вычитание, умножение. И если числовое множество замкнуто относительно этих операций, то оно называется числовым кольцом. Второй набор состоит из вычитания, умножения и деления на неравные нулю числа. Если числовое множество состоит не только из нуля и замкнуто относительно этих операций, то оно называется числовым полем. Понимая это, можно решать несложные задания на определение числовых систем типа: является ли множество натуральных (целых) чисел числовым кольцом; проверить, что множество чётных чисел – кольцо и др. При этом мы не вводим строгих, аксиоматических определений кольца, поля, но при этом готовим в дальнейшем к важным обобщениям. Из рассмотренных примеров понятна решающая роль школьного курса алгебры в синтезе целостного представления о числовой системе.

В связи с этим актуальной является задача отыскания места и доступных методов обоснования свойств операций над числами, а через сопоставление их со свойствами операций над другими объектами (векторами, многочленами и др.) подготовить учащихся к знакомству с основными понятиями общей алгебры и методами, работающими в этом важном разделе математики.

Если проводить эту работу в школе, то студентам будет проще усваивать дисциплины логико-алгебраического цикла в вузе, а эти знания быстрее приведут к современным рубежам математической науки, готовить их к открытиям в математике, т.к. в основе и продвижении в математики лежат основные идеи современной, или как ещё её называют, общей алгебры.

Список использованных источников

1. Использование цифровых средств обучения и робототехники в общем и профессиональном образовании: опыт, проблемы и перспективы; сборник научных статей II Международной научно-практической конференции. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2015.

2. Блох А.Я. Школьный курс алгебры: методические разработки для слушателей ФПК. – М., 1985.

3. Дорофеев Г.В. О принципах отбора содержания школьного математического образования / Г.В. Дорофеев // Математика в школе. – 1990. – № 6. – С. 2-5.

4. Кадькалов В.Г. Элементы общей алгебры: методические рекомендации для углубленного изучения математики в школе. – Павлодар, 1986.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЗАНЯТИЙ В СИСТЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Б.Е. Кобландыев

Средняя школа №8 г.Аксу

Аннотация. Мақалада сабақтарды жобалау ерекшеліктері қарастырылады. Мен жинаған материал бейімделу кезеңін талқылауға және ұсынуға мүмкіндік береді. Білім берудің жаңа стандарттарының талаптарына сәйкес келетін сабақтарды жобалау ерекшеліктері қарастырылады, олар: бірінші кезекте пәндік білімнің, есептеу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтаумен, қажеттілікпен: коммуникативтік қайшылықтарды шешу және оқушылардың коммуникативтік мүмкіндіктерін кеңейту, жоғарыда талданған жағдайларды ескере отырып, оқу және зерттеу қызметінің әдістерін қалыптастыру деңгейін анықтау, диагностикалық қызметті қосымша уақыт шығындарынсыз ұйымдастыру қажеттілігімен және математика кабинетінің техникалық жабдықталуына қойылатын талаптар.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности проектирования занятий. Мной собранный материал позволяет обсуждать и выдвигать период адаптации. Также рассматриваются особенности проектирования занятий, соответствующих требованиям новых стандартов образования: с выяснением уровня сформированности предметных знаний в первую очередь, вычислительных навыков, с необходимостью: разрешения коммуникативных противоречий и расширением коммуникативных возможностей учащихся, выяснения уровня сформированности приемов учебной и исследовательской деятельности с учетом проанализированных выше условий, с необходимостью организации диагностической деятельности без дополнительных затрат времени и требований к технической оснащенности кабинета математики.

Ключевые слова: функциональная грамотность, мотивационный этап, фактический материал, эффективность, навыки критического слушания, методика, диагностика, уровень вычислительных навыков.

Annotation. The article discusses the features of designing classes. The material I have collected allows me to discuss and put forward the adaptation period. The features of designing classes that meet the requirements of new educational standards are also considered: with the clarification of the level of formation of subject knowledge, first of all, computational skills, with the need to: resolve communicative contradictions and expand the communicative capabilities of students, clarifying the level of formation of methods of educational and research activities, taking into account the conditions analyzed above, with the need to organize diagnostic activities without additional time and requirements for the technical equipment of the mathematics room.

Современная школа обеспечивает учащихся необходимым багажом, но не всегда формирует умения выходить за пределы привычных учебных ситуаций. Педагоги школы дают сильные предметные знания, но редко учат применять их в реальных, жизненных ситуациях.

Хранение и передача знаний, навыков, норм и идеалов, образцов деятельности и поведения, социальных ценностей и ориентаций в системе образования осуществляется через учителя, поэтому к педагогической культуре учителя предъявляются высокие требования, одним из которых является *функциональная грамотность*. Ее цели – обеспечение непрерывного и преемственного характера обучения математике при переходе в основное звено; формирование образовательного результата интегративного характера – математической функциональной грамотности.

Слово *математическая* указывает на предметную область формирования данного образовательного результата; слово *грамотность* служит для обозначения изменения характера деятельности ученика в заданной предметной области (от неосознаваемого выполнения внешних требований, неспособности фиксировать результаты деятельности – к сотрудничеству с учителем, а затем и к самостоятельной деятельности качественно нового типа, возможно выполняемой на нижней границе оптимальности); слово *функциональная* свидетельствует о способности и готовности учащегося овладеть спецификой математического знания, о целенаправленном, результативном, рефлексивном характере математической деятельности (как информационной, так и методологической ее составляющих).

Накопленный нами фактический материал позволяет выдвигать и обсуждать гипотезы по поводу характеристик отдельных исследовательских действий и их соответствия каждому этапу деятельности: мотивационному, ориентировочному, практическому. Два первых охватывают период адаптации.

Результат прохождения мотивационного этапа – овладение сущностью наблюдения, сравнения, анализа, синтеза применительно к предметному материалу и выполняемым действиям, оценка эффективности

имеющихся способов и мотивация на их усовершенствование. Следовательно, при проектировании учебно-исследовательской деятельности учащихся необходимо выполнить ряд условий. Обозначим их.

1. В рассматриваемый период организатор поисковой деятельности – учитель. Он планирует, на каком этапе урока, применительно к какому материалу будет создана ситуация поиска, в которой учащиеся будут выяснять существенные характеристики основных исследовательских методов сравнения, наблюдения, анализа, синтеза.

2. В период обучения в начальной школе не все учащиеся овладевают способностью одновременно контролировать свои действия в двух уровнях: предметном и деятельностном. Поэтому обучающая диагностика должна быть организована на несложном или известном математическом материале. Без «привязки» к какому-то одному учебно-методическому комплексу укажем базовые темы, обладающие высокой степенью наглядности. Это прежде всего «Отрезки», «Многоугольники», «Площади выпуклых многоугольников» и т.п. Для профилактики возникновения ложных ассоциаций при формировании существенных характеристик исследовательских методов, особенно сравнения, геометрический материал (его повторение) необходимо чередовать с арифметическим («Натуральные числа», «Действия с натуральными числами», «Свойства сложения, вычитания, умножения, деления»).

3. Непродолжительное время, которое учитель может отвести на организацию такой работы, продиктовано третьей особенностью проектирования занятий в этот период – необходимостью частой смены видов деятельности пятиклассников на протяжении урока из-за неспособности всех учащихся длительно концентрировать внимание на решении одной проблемы.

4. Четвертая особенность обусловлена личностно-ориентированным характером обучения в системе формирования математической функциональной грамотности. Она состоит в том, что деятельность должна быть эмоционально окрашенной. Невнимание к эмоциональной стороне учебного процесса при организации занятий с учащимися этого возраста снижает их мотивацию, а значит, и в целом адаптивный потенциал.

Навыки критического слушания связаны со следующими факторами:

а) с мотивацией реципиента на прием и осмысление информации, контроль за изложением известного, самоконтроль осмысления информации;

б) с совмещением слушания с логико-смысловой и мнемической деятельностью;

в) с развитием контрольно-оценочных и рефлексивных действий, основой которых являются анализ, сравнение, наблюдение, синтез.

Развитие навыков критического слушания превращает слушание из способности воспринимать звуковые сигналы в один из компонентов,

обеспечивающих становление структур учебно-исследовательской деятельности, формирующих общий тезаурус учащихся и учителя; а говорение – в индикатор эффективности используемой учителем методики.

Всем перечисленным условиям удовлетворяют упражнения для устной работы: устный счет, устные упражнения для установления истинности или ложности высказываний. Их функции таковы:

1) первичная диагностика мотивации и навыков самоконтроля, так как «процесс слушания контролируется личными намерениями. Это значит, что поведение аудитора во время слушания тесно связано с текущей и привычной мотивационной ориентацией личности, ее отношениями, интересами, а также навыками, имеющими отношение к самоконтролю» [1, с. 48];

2) обнаружение учащимися условий для адекватного восприятия информации и организации взаимодействия между учащимися и учителем (направленность на смысл сообщения, а не на говорящего; постановка цели слушания; усвоение математической терминологии; установление причинно-следственных связей между частями сообщения (задания); выяснение сущности приемов исследовательской деятельности);

3) выявление условий восприятия информации и организации взаимодействия с одноклассниками и учителем, направленных на обнаружение зависимости между содержательно-фактуальной и содержательно-концептуальной видами информации, предметной и процессуальной составляющими математической деятельности, а также на мотивацию учащихся на соотнесение собственной деятельности с предъявляемыми требованиями.

Выделим типы диагностик в соответствии с перечисленными выше условиями.

Один из них связан с выполнением заданий на соединение вычислительных навыков с развитием мнемических процессов через анализ полученных результатов. Итог данной диагностики – выяснение уровня анализа поступающей информации и контроля за исполняемыми действиями. Например, учитель предлагает выполнить вычисления без записи ответов:

а) $35 + 5$; б) $49 + 131$; в) $154 + 456$;

г) $59 + 11$; д) $100 + 111$; е) $112 + 121$;

ж) $78 + 22$; з) $500 + 50$; и) $456 + 414$, а затем задает вопросы следующего содержания: «Верно ли, что результаты вычислений в первом столбике – двузначные числа?»; «Верно ли, что все ответы в первой строке оканчиваются нулем?»; «Верно ли, что все значения сумм в третьем столбике больше значений сумм в первом и во втором столбиках?» т.п. Если у детей нет функциональных нарушений, эффективным приемом наблюдения за работой учащихся становится соединение устной работы с каким-либо внешним действием.

Еще одна диагностика направлена на преодоление барьеров слушания и создание установок на овладение приемами контроля за полнотой поступившей информации через развитие целевого и коммуникативного компонентов. Ее основные задачи:

- 1) мотивировать учащихся на изучение свойств сложения;
- 2) обеспечить развитие приемов наблюдения за полнотой поступившей информации;
- 3) сформировать приемы обнаружения неполноты поступившей информации;
- 4) выработать приемы коррекции (без нарушения дисциплины задавать уточняющие вопросы, обращаться с просьбой повторить задание и т.д.). Например, учитель предлагает задания для устного счета:

а) $23 + 13$; б) $24 + 13$; в) $25 + 13$; г) $23 + 14$; д) $23 + 15$; е) $24 + 16$ и т.д. Требования упражнения («Прочитайте числа и выполните действия») учитель предъявляет в устной форме. Для адаптации к особенностям речи учителя и предъявляемому темпу, задания должны быть записаны на доске, на карточках и т.п. После выполнения этого упражнения предлагаются вопросы:

- Какое действие необходимо было выполнить в первом задании?
- Верно ли, что во всех заданиях Вы выполняли одно и то же действие? Какое это действие?
- Как называются компоненты при сложении?
- Верно ли, что во всех заданиях слагаемые двузначные числа?
- Верно ли, что и результаты вычислений – двузначные числа?

Во всех указанных видах обучающих диагностик реализовывались цели, связанные с установлением уровня вычислительных навыков учащихся, их повторением (в случае необходимости коррекцией), а также с **преодолением барьеров слушания через постановку целей слушания: понять; понять – запомнить; понять – оценить; понять – сделать.** Зная их результаты, учитель имеет возможность наблюдать, какие индивидуальные приемы адаптации используют учащиеся, насколько точно дети воспринимают учебные задачи, сформулированные учителем, и сохраняют ли их до конца выполнения работы.

Особенности проектирования занятий, соответствующих требованиям новых стандартов образования: а) с выяснением уровня сформированности предметных знаний в первую очередь, вычислительных навыков); б) с необходимостью разрешения коммуникативных противоречий и расширением коммуникативных возможностей учащихся; в) с необходимостью выяснения уровня сформированности приемов учебной и исследовательской деятельности с учетом проанализированных выше условий; г) с необходимостью организации диагностической деятельности без дополнительных затрат времени и требований к технической оснащенности кабинета математики.

Список использованных источников

1. Зенкевич С.М. Аудирование как вид перцептивной деятельности (экспериментально-фонетическое исследование на материале британского варианта английского языка): Дис. ... канд. филол. наук. – СПб.: СПбГУ, 2003. – 218 с.
2. Иванова Т.А. Современный урок математики: теория, технология, практика: Книга для учителя. – Н. Новгород: НГПУ, 2010. – 288 с.
3. Окунев А.А. Выстраивание собственного понимания школьного курса математики // Математика в школе. – 2007. – №1. – С. 20–26.
4. Примерная основная образовательная программа образовательного учреждения. Основная школа / Сост. Е.С. Савинов. – М.: Просвещение, 2011. – 342 с.
5. Симонова О.В. Учебно-исследовательская деятельность как средство формирования математической функциональной грамотности учащихся V–VI классов: Методическое пособие для подготовки учителей математики основной школы к работе в условиях перехода на новые ФГОС. – Киров: Старая Вятка, 2014. – 71 с.

ПРИМЕНЕНИЕ СВЕДЕНИЙ О ВИДОВОМ РАЗНООБРАЗИИ ДОМАШНИХ И СИНАНТРОПНЫХ ЖИВОТНЫХ, КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ

Н.П. Корогод,

*к.б.н., доцент, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

А.Г. Бедрина, И.В. Жунусов

*студенты, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Современная реальность требует творческих, всесторонне развитых личностей способных к самосовершенствованию. В связи с этим в педагогике используют нестандартные способы организации уроков для формирования познавательной мотивации учащихся. Практическая направленность является неотъемлемой частью образовательного процесса, в ходе которого осуществляется развитие функциональной грамотности учащихся, а также их адаптация к условиям современной жизни. Метод проектов является одним из примеров практической направленности, который можно успешно использовать в ходе учебного процесса. В работе показана структура формирования научно-исследовательской деятельности на примере проектной работы. Так же были отражены важность и влияние проектной деятельности в учебном процессе на учеников, а так же его эффективность.

Ключевые слова: педагогическая направленность, научно-исследовательская деятельность, метод проектов, образовательный процесс.

Аннотация. Қазіргі шындық өзін-өзі жетілдіруге қабілетті шығармашылық, жан-жақты дамыған тұлғаларды қажет етеді. Осыған байланысты педагогикада оқушылардың танымдық мотивациясын қалыптастыру үшін сабақтарды ұйымдастырудың стандартты емес әдістері қолданылады. Практикалық бағыт білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып табылады, оның барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, сондай-ақ олардың қазіргі өмір жағдайларына бейімделуі жүзеге асырылады. Жоба әдісі оқу процесінде сәтті қолдануға

болатын практикалық бағыттылықтың бір мысалы болып табылады. Жұмыста жобалау жұмысының мысалында ғылыми – зерттеу қызметін қалыптастыру құрылымы көрсетілген. Сондай-ақ оқу үдерісіндегі жобалық қызметтің оқушыларға маңыздылығы мен әсері, сондай-ақ оның тиімділігі көрсетілді.

Кілтті сөздер: педагогикалық бағыт, ғылыми-зерттеу қызметі, жоба әдісі, білім беру процесі.

Annotation. Modern reality requires creative, comprehensively developed personalities capable of self-improvement. In this regard, non-standard methods of organizing lessons are used in pedagogy to form the cognitive motivation of students. Practical orientation is an integral part of the educational process, during which the development of functional literacy of students is carried out, as well as their adaptation to the conditions of modern life. The project method is one of the examples of practical orientation that can be successfully used during the educational process. The paper shows the structure of the formation of research activities on the example of project work. The importance and impact of project activities in the educational process on students, as well as its effectiveness, were also reflected.

Keywords: pedagogical orientation, research activity, project method, educational process.

Сегодня реальность требует от нас творчески активных личностей, которые способны к самопознанию и саморазвитию. К сожалению данные потребности сложно удовлетворить из-за отсутствия у современных школьников интеллектуально – познавательной мотивации в ходе учебного процесса [1-3]. В связи с этим в педагогической деятельности становится актуальной проблема формирования познавательной мотивации учащихся. Для решения данной проблемы в современных школах используют индивидуальное, дифференцированное, модульное, разноуровневое и развивающие обучение, а так же используются компьютерные и различные инновационные технологии, из которых наиболее эффективным является метод проектов. Формирование способности у ребенка к саморазвитию и самосовершенствованию осуществляется за счет сознательного и активного присвоения социального опыта, то есть базового элемента умения учиться.

Современный урок должен иметь практическую направленность, цель которого – это достижение успеха на уроке каждым учеником. Поэтому при составлении календарно-тематического планирования, в них учитывается данный подход в планируемых результатах деятельности учеников. Нестандартные способы организации уроков, такие как урок спектакль, урок игра, урок круглый стол или конференция вызывают заинтересованность и активную работу учащихся. В качестве методических средств организации уроков могут послужить фото-, видео- и аудиоматериалы, различные инсценировки, игры, которые будут вызывать у детей интерес и желание к обмену впечатлениями – общению.

Данная модель обучения способна стимулировать познавательный интерес к изучаемому материалу, особенно по биологии, придавать учебному процессу проблемный, творческий, исследовательский харак-

тер, индивидуализировать процесс обучения, развивать самостоятельную деятельность учащихся, повышать мотивацию учебной деятельности, уровень качества знаний, вовлечь каждого учащегося в практическую деятельность.

Одним из примеров практической направленности уроков биологии является метод проектов [4-6]. В связи с переходом к новым образовательным стандартам методу проектов уделяется большое внимание, что подразумевает под собой приобщение учеников к поиску информации и самостоятельному анализу ее содержания. На базе сельских школ в рамках школьного образования для учащихся 5–7 классов, в качестве проектной деятельности можно предложить тему: «Видовое разнообразие домашних и синантропных животных на территории Павлодарской области». Данная тема является легкодоступной, практичной и актуальной, в связи с тем, что животноводство, является важным направлением – отраслью сельскохозяйственной деятельности в Казахстане.

Для написания такого проекта учащимся предлагается после изучения соответствующего разделов использовать комплексную методику изучения видового разнообразия сельскохозяйственных животных [7]. Им необходимо выбрать территорию и разделить ее на участки. На каждом участке нужно провести подсчет и сделать фото животных. После проводится обработка исследуемых материалов путем занесения данных и их анализ. Расчет и обработка материалов осуществляется посредством таких программ как: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, Google.Maps.

Такой проект был реализован летом 2022 года на отдельных участках сел Набережное и Теренколь Павлодарской области на территории семи условных участков. (рис. 1, 2)

Рисунок 1. Карта-схема расположения сел Теренколь и Набережное Павлодарской области
<https://www.google.kz/maps/@52.682016,76.6035457>

Рисунок 2. Карта-схема расположения частных хозяйств
<https://www.google.kz/maps/@53.0650929,76.0865877,17.75z?hl=ru>

Целью исследования было выявить видовое разнообразие домашних и синантропных животных. Проведенное исследование показало, что на территории исследуемых участков встречаются животные только девяти отрядов животных. (рис. 3)

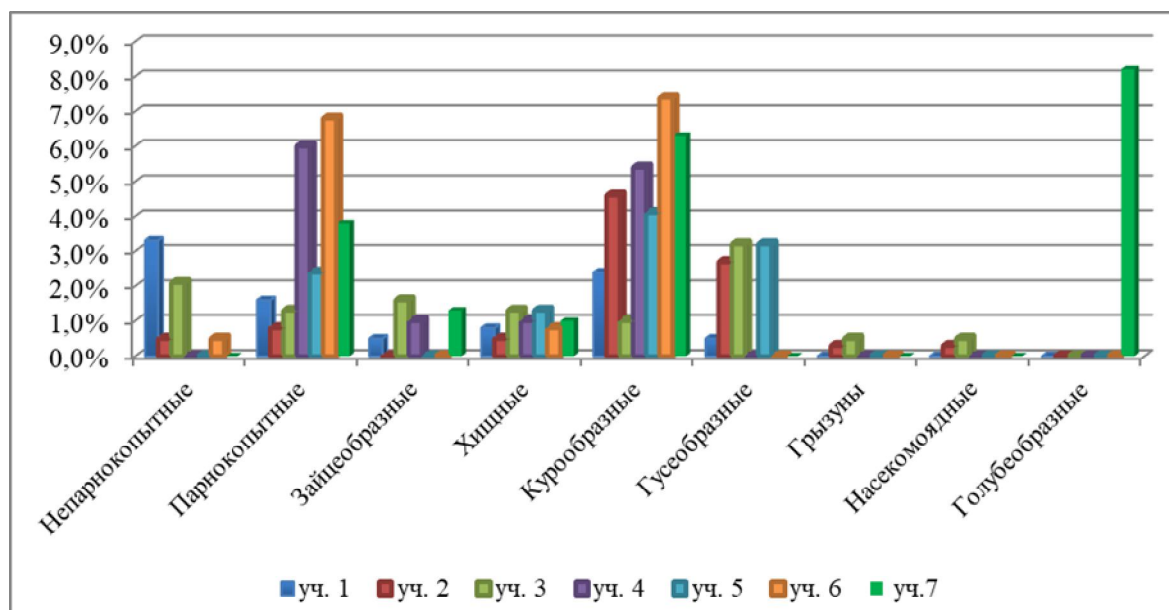

Рисунок 3. Мониторинг количества представителей по отрядам.

Анализ проведенной выше работы показал, что на территории участков №4, №5, №7 не обитают представители отряда непарнокопытные (0%). На территории участков №2, №5, №6 отсутствуют представители отряда зайцеобразные (0%), также на территории участков №4, №6, №7 не были обнаружены представители отряда гусеобразные (0%). На территории участков №1, №4, №5, №6, №7 не обнаружены представители отрядов грызуны (0%) и насекомоядные (0%). И на территории всех участков за исключением участка №7 не обнаружено представителей отряда голубеобразные (0%). (рис. 3)

В результате проведенного исследования было выявлено, что на территории отдельных участков используют 11 видов представителей класса млекопитающие. (рис. 4)

Проанализировав видовой состав млекопитающих животных, можно сделать вывод, что наиболее часто, в сельскохозяйственной деятельности на отдельных участках сел Набережное и Теренколь используются свиньи (15,2%), собаки (15,2%), кошки (15,2%). На втором месте коровы/быки (13%), на третьем месте располагаются козы (10,8%), овцы (10,8%), на четвертом месте находятся такие животные как лошадь (8,6%) и кролики (8,6%). Так же встречаются синантропные животные, такие как: ежи (4,3%) и морские свинки (4,3%), которые используются как домашние животные. (рис. 4)

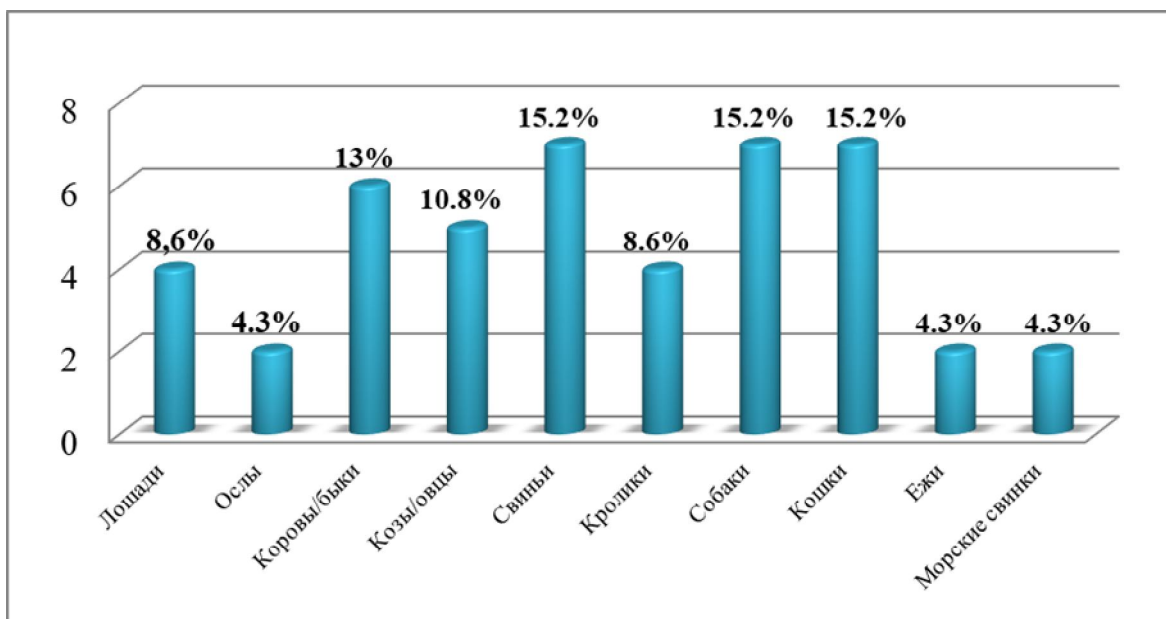

Рисунок 4. Анализ использования представителей класса млекопитающие на отдельных участках

Практическая направленность в педагогической деятельности напрямую связана с формированием и развитием научно-исследовательской деятельности. Результаты проделанного исследования показали, что проектная деятельность учащихся младшего и среднего звена доступна и является одним из эффективных методов для формирования у учеников способностей к поиску информации и самостоятельному анализу ее содержания. Применение данного шаблона в практической деятельности в школе повысит уровень интереса учащихся к предмету биологии, следовательно, с повышением интереса учащихся к предмету повысится и их успеваемость на уроках.

Список использованных источников

1. Чтобы учение стало интересным и успешным // Педагогика. – 2000. – №4. – С. 30-33.
2. Мыльников, Д. Мотивация и проблемы в обучении /Текст/ Д. Мыльников // Народное образование. – 2002. – №9. – С. 123-130.
3. Братчикова Ю.В. Особенности учебной мотивации младших школьников [Текст] / Ю.В. Братчикова // Личность в современном мире, сборник научных статей Всероссийской научно-практической конференции. Уральский государственный педагогический университет; Институт психологии; Ответственный редактор Н.С. Белоусова. – 2014. – С. 67-70.
4. Добрынина Е.С. Организация проектной деятельности как способ развивающего обучения в школе на уроках биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва, Г.В. Егорова // Проблемы современного педагогического образования. – Ялта, 2019. – №65-2. – С. 114-117.
5. Фролов Е.С. Испытание фиторегулятора при выращивании растений в проектной деятельности школьника / Е.С. Фролов, О.С. Мишина // В сборнике: «Студенческая наука Подмосковью»: Материалы Международной научной конференции молодых ученых. – Орехово-Зуево: ГГТУ, 2016. – С. 697-701. 10.

6. Хотулёва О.В. Метод проектов как способ реализации внеурочной деятельности в школе при изучении биологии / О.В. Хотулёва, Е.С. Добрынина, // В сборнике: Актуальные проблемы методики преподавания биологии, химии и экологии в школе и вузе сборник материалов Международной научно-практической конференции. отв. ред. Г.Г. Швецов. – 2020. – С. 240-243.

7. Гришанов Г.В., Гришанова Ю.Н. Методы изучения и оценки биологического разнообразия: учебное пособие. – Калининград: Российский ун-т. им. И. Канта, 2010. – 58 с.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПӘНДІК ОЛИМПИАДАЛАРҒА ДАЙЫНДАУ СҰРАҚТАРЫН ЗЕРТТЕУ

Н.П. Корогод

б.ғ.к., доцент, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Е.Ю. Варлакова

бастауыш сынып мұғалімі, High Tech Academy, Алматы

Е.Л. Клышина

биология мұғалімі, ЖШС «Школа 21 века» г. Алматы

С.Е. Жуматаева

БМ-22 тобының магистрі, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Аннотация. Қазіргі заман талаптары білім беру жүйесіне жаңа талаптар қояды. Пәндік олимпиадалар зияткерлік дарынды жастарды іздеу мен анықтаудың, кәсіби және ғылыми-зерттеу қызметі үшін болашақ элитаның зияткерлік әлеуетін қалыптастырудың маңызды факторы болып табылады, олимпиадаға дайындықты дарынды оқушылардың «тьюторы», «серіктесі», «тәлімгері» және «жаттықтырушысы» ретінде әрекет ететін пән мұғалімі жүргізеді, ал Олимпиададағы оқушы мұғалімнің өзінің педагогикалық қызметінде кәсіби жетістігі болып саналады. Мақалада Қазақстанның әртүрлі өңірлерінен келген 38 педагогтың сауалнамасына талдау ұсынылған, олардың көпшілігі (81,6%) – биология мұғалімдері. Зерттеуді талдау көрсеткендей, олимпиадалар бойынша ең жақсы нәтижелерді оқу жылы бойы тұрақты оқитын және Олимпиаданың алдында толықтай бос алатын мұғалімдер мен білім алушылар көрсетеді.

Кілтті сөздер: пәндік олимпиадалар, педагогикалық қызмет, зерттеу дағдылары, дарындылық.

Аннотация. Современный мир диктует новые требования к системе образования. Предметные олимпиады являются важнейшим фактором поиска и выявления интеллектуальной одаренной молодежи, формированием интеллектуального потенциала будущей элиты для профессиональной и научно-исследовательской деятельности. Подготовка к олимпиаде проводится учителем-предметником, который выступает «тьютором», «партнером», «наставником» и «тренером» одаренных учеников, а школьника на олимпиаде считается профессиональным достижением учителя в своей педагогической деятельности. В статье представлен анализ опроса 43 педагога из разных регионов Казахстана, из которых большинство (81,6%) – это учителя биологии. Анализ исследования показал, что наилучшие результаты по олимпиадам

показывают учителя и обучающиеся, которые занимаются стабильно в течение всего учебного года и используют метод погружения непосредственно перед олимпиадой.

Ключевые слова: предметные олимпиады, педагогическая деятельность, исследовательские навыки, одаренность.

Annotation. The modern world dictates new requirements for the education system. Subject Olympiads are the most important factor in the search and identification of intellectual gifted youth, the formation of the intellectual potential of the future elite for professional and research activities, Preparation for the Olympiad is carried out by a subject teacher who acts as a «tutor», «partner», «mentor» and «coach» of gifted students, and a student at the Olympiad is considered a professional achievement of a teacher in his pedagogical activity. The article presents an analysis of a survey of 43 teachers from different regions of Kazakhstan, of which the majority (81.6%) are biology teachers. The analysis of the study showed that the best results for Olympiads are shown by teachers and students who study steadily throughout the school year and use the immersion method immediately before the Olympiad.

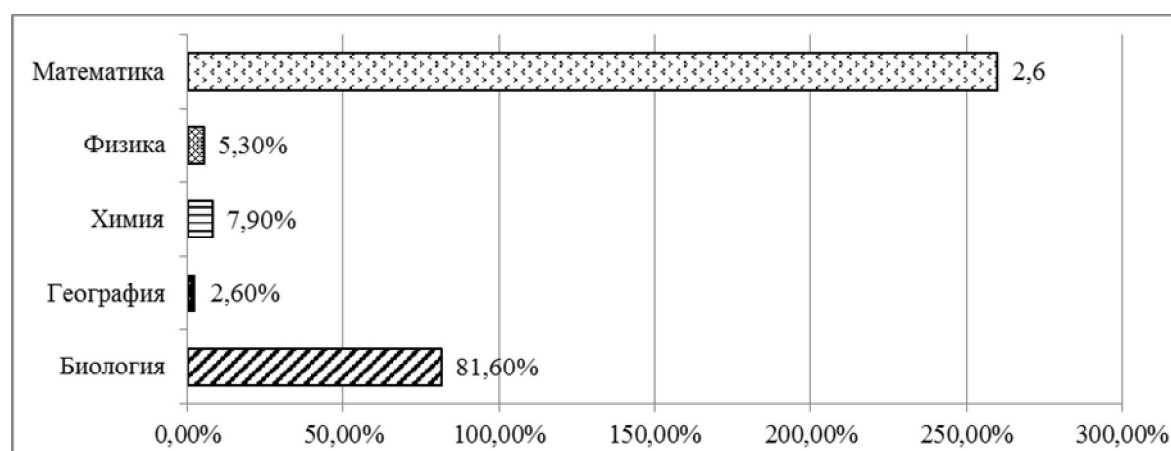
Keywords: subject Olympiads, pedagogical activity, research skills, giftedness.

Білім беру процесінде баланың жеке басының, оның қабілеттерінің, талантының дамуы ұйымдастырылған, сондай-ақ оның өзін-өзі дамыту процесінде жүреді [1]. Егер кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау жүзеге асырылса, тиімділік пен нәтижелілік бірнеше есе артады, сондықтан балалардың дарындылығын дамыту саласындағы жұмыс, соның ішінде оқушыларды әртүрлі олимпиадалар мен конкурстарға дайындау мұғалімнің педагогикалық қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ал әртүрлі деңгейдегі олимпиадалардағы оқушылардың жоғары оқу жетістіктері мен нәтижелері оның жұмысының сапа көрсеткіштерінің бірі болып табылады [2].

Олимпиадалар мен зияткерлік сайыстар мұғалім үшін де, оқушылар үшін де үлкен жұмыс. Олимпиадалар дарынды балаларды анықтауға және оларды қолдауға жағдай жасауға, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын қалыптастыруға, жалпы зияткерлік деңгейін арттыруға көмектеседі. Көптеген авторлар өз жұмыстарында мектеп оқушыларын олимпиадаларға дайындау кезінде арнайы дағдыларды дамыту қажеттілігін анықтайды [3, 4]. Мысалы, А. Мельников келесі дағдылар қажет екенін атап өтті: мәтіндердің негізгі идеясын анықтай білу; негізгі ұғымдарды, атауларды, күндерді анықтай білу; автордың дәлелін талдай білу; жаңа ақпаратты бұрыннан бар біліммен салыстыра білу; жалпыланған тұжырымдарды тұжырымдай білу, себеп-салдарлық байланыстарды, пайымдаулар мен тұжырымдардың логикалық тізбектерін түсіну; өз тұжырымдарын ұсына білу [4]. Басқа дағдыларға ақпаратты сыни бағалау дағдысы және зертханада жұмыс істеу қабілеті жатады [5]. Жоғарыда аталған дағдылардың көпшілігі зерттеу дағдыларына жатады. Осылайша, зерттеу дағдыларын дамыту зияткерлік конкурстар мен олимпиадаларға қатысу кезінде оқушының нәтижелеріне әсер етуі мүмкін деп болжауға болады.

Педагогтерге сауалнама Google Forms платформасының көмегімен онлайн – форматта жүргізілді. Сауалнама жүргізудің бұл нысаны Қазақстанның түрлі өңірлерінен келген педагогтарды қамтуға мүмкіндік берді. Зерттеуге жаратылыстану-математикалық циклдің 38 педагогы қатысты. Барлығы: 15 орта білім беретін қалалық мектептердің оқытушылары, 13 Назарбаев Зияткерлік мектептерінің оқытушылары, 5 орта білім беретін ауылдық мектептердің оқытушылары, 5 мамандандырылған мектептердің оқытушылары және 5 ЖОО оқытушылары, сондай-ақ оқушыларды олимпиадаларға дайындаумен айналысады.

Сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі биология мұғалімдері (81,6%). Сонымен қатар математика (73%), Химия (2%), география және физика пәндерінің 1% мұғалімдері бар, 1-сурет.

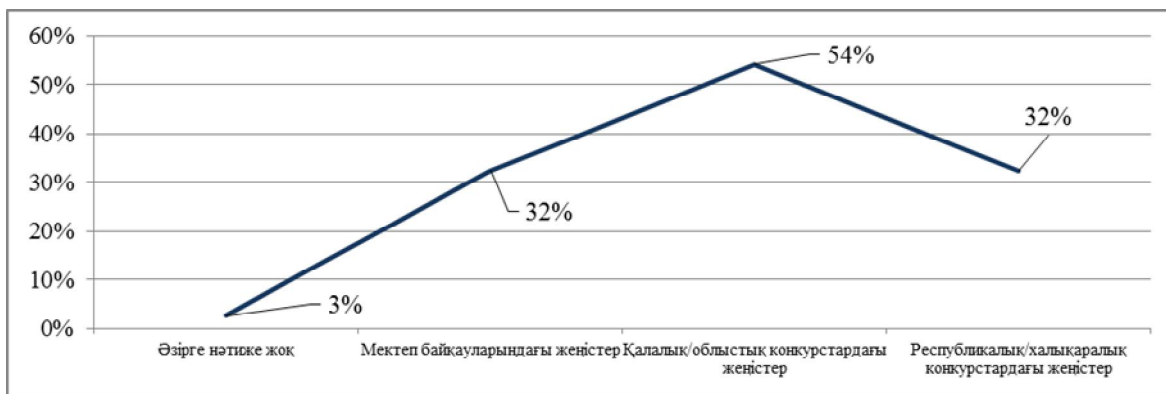
Сурет 1. Балаларды олимпиадаларға дайындаумен айналысатын мұғалімдердің пәндік мамандануын талдау

Балаларды олимпиадаларға дайындау саласындағы жұмыс өтілі де әр түрлі: 23,7% – 5 жылдан аз, 21,1% – 5 жылдан 10 жылға дейін және 55,3% – 10 жылдан астам жұмыс өтілі бар.

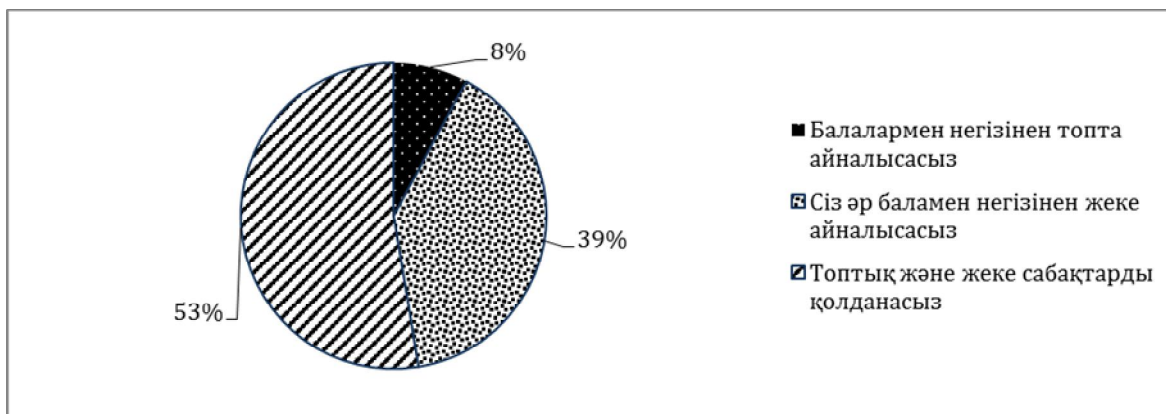
Сауалнамаға қатысқандардың көпшілігінде оқушылар зияткерлік конкурстар мен олимпиадалар кезінде жақсы нәтиже көрсетеді: сауалнамаға қатысқандардың 38-ден 20-сы қалалық және облыстық конкурстарда жеңістері бар, ал 15-сі республикалық және халықаралық олимпиадаларда нәтижелері бар, 2-сурет.

Көбінесе мұғалімдер дайындық формасы ретінде топтық және жеке сабақтарды пайдаланады, келесі жерде танымалдығы бойынша негізінен жеке жұмыс, ал соңғы орында жұмыстың топтық формасы, 3-сурет.

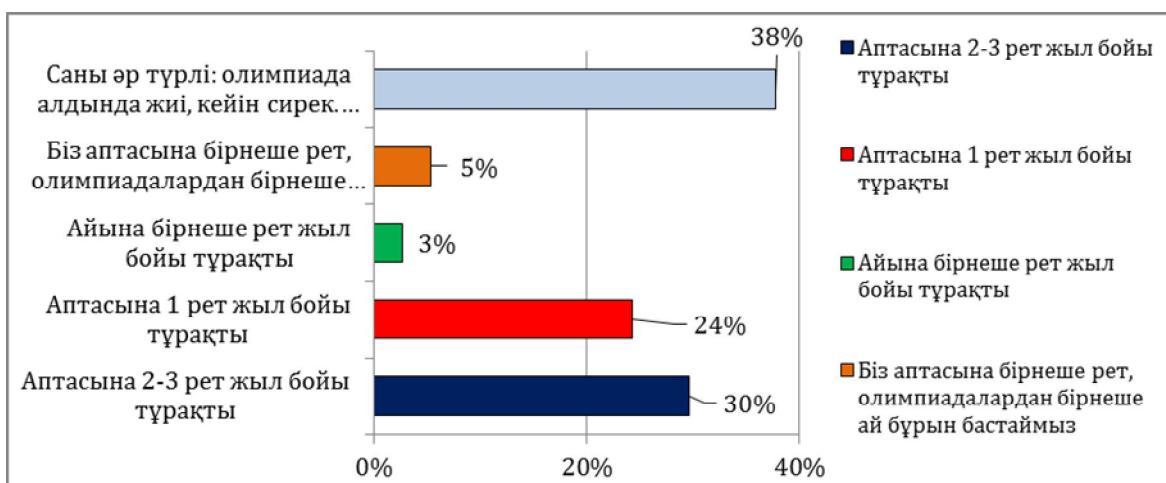
Мұғалімдердің көпшілігі сабақтардың оқу жылы бойы (94,6%) маңызды екендігімен келіседі. Сауалнамаға қатысқандардың 37,8%-ы олимпиада алдында сабақтар санын көбейтуді жөн көреді. Мұндай стратегияны республикалық және халықаралық конкурстарда жеңіске жеткен педагогтардың 58%-ы және қалалық және облыстық жарыстарда 55%-ы ұстанады, 4-сурет.

Сурет 2. Сауалнамаға қатысқан педагогтердің оқушыларының үздік нәтижелерін бөлу мониторингі

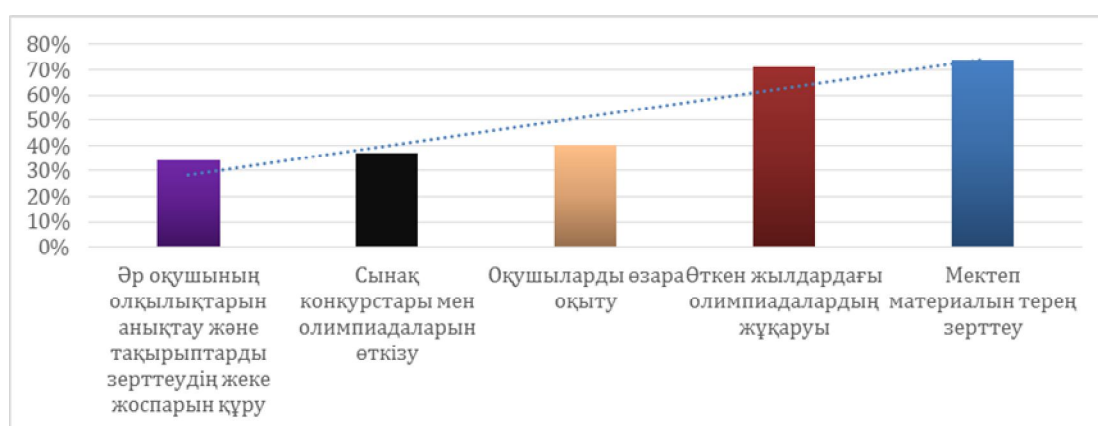

Сурет 3. Олимпиадаларға дайындық кезінде оқушылармен сабақ нысандарын бөлу деңгейі

Сурет 4. Олимпиадаларға дайындық бойынша сабақтардың жиілігін талдау

Екінші ең танымал жауап-жыл бойы аптасына 2–3 рет тұрақты сабақ, респонденттердің 29,72%-ы осындай стратегияны ұстанады. Сауалнамаға қатысқандардың тек 5,4%-ы конкурс алдында ғана дайындалып, жылдың қалған бөлігінде демалуға болатынына сенімді. Сауалнамаға қатысқандардың 73,7%-ы жарыста жеңіске жету үшін мектеп материалын (жоғары сынып оқушылары, жоғары оқу орындары мен интернетті қолдана отырып) тереңдетіп оқу маңызды деп санайды. Сонымен қатар, республикалық және халықаралық конкурстарда нәтижелері бар респонденттердің 100%-ы пәнді тереңдетіп оқытудың тиімділігіне сенімді. Пәнді тереңдетіп оқытуды Назарбаев Зияткерлік мектебінің мұғалімдері (сұралғандардың 13-тен 13-і) және орта білім беретін қалалық мектептердің мұғалімдері (сұралғандардың 15-тен 13-і) белсенді қолданады, 5-сурет.

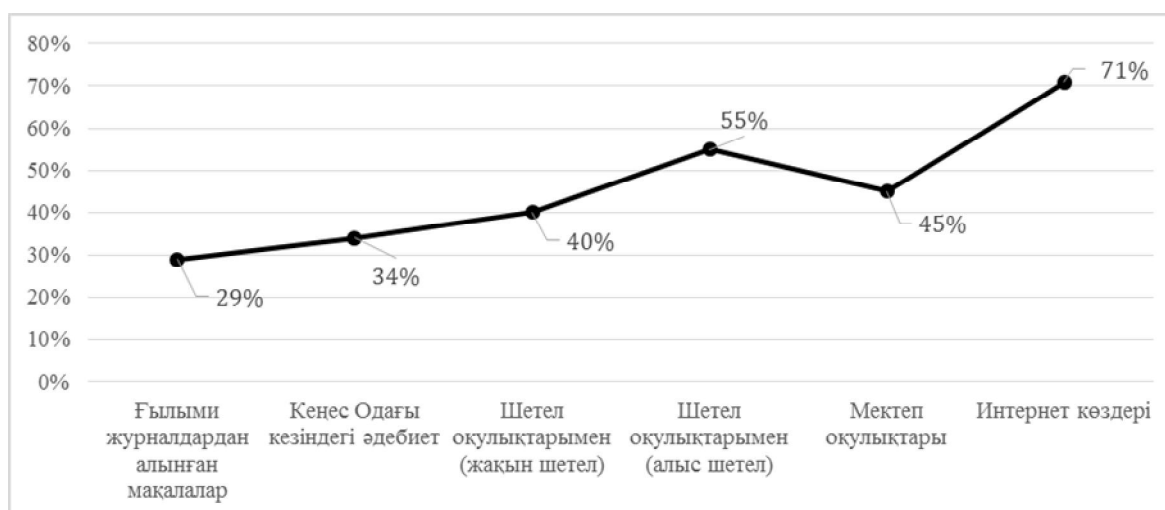

Сурет 5. Оқушыларды олимпиадаларға дайындаудың тиімді әдістеріне қатысты мұғалімдердің пікірі

Дайындықтағы екінші тиімді тәсіл өткен жылдардағы олимпиадаларды шешу болды. Сауалнамаға қатысқандардың 71,1%-ы осы әдістің тиімділігіне сенімді (қалалық және облыстық жарыстарда нәтижелері бар мұғалімдердің 55%-ы және республикалық және халықаралық жарыстарда нәтижелері бар мұғалімдердің 83%-ы).

Аз танымал жауаптар: оқушыларды өзара оқыту (39,5%), сынақ конкурстары мен олимпиадаларын өткізу (36,8%), әр оқушының олқылықтарын анықтау және тақырыптарды зерттеудің жеке жоспарын құру (34,2%) болды. Сұраққа: «Сіздің ойыңызша, оқушының қандай жеке қасиеттері, сондай-ақ дағдылары мен дағдылары оның зияткерлік конкурстар мен олимпиадаларға қатысудағы нәтижелілігіне ерекше әсер етеді? «ең танымал жауап ақпаратты өз бетінше тауып, зерттей білу» болды. Республикалық және халықаралық конкурстарда нәтижелері бар мұғалімдердің 75%-ы бұл дағдының маңыздылығына сенімді. Екінші ең танымал жауап: сыни тұрғыдан ойлау қабілеті (барлық сауалнамаға қатысқандардың 73,7%). Әрі қарай табандылық (52,6%), үлкен көлемдегі ақпаратты есте сақтау қабілеті (50%), қызығушылық (42,1%).

Оқушыларды даярлау кезінде мұғалімдердің 94,7%-ы 1-ден астам ақпарат көзін пайдаланады. Бұл ретте ең танымал интернет-көздер (71,1%), одан әрі алыс шетелдегі шетелдік оқулықтар (55,3%) және мектеп оқулықтары (44,7%). Бұл ретте қалалық және облыстық жарыстарда нәтижелері бар мұғалімдердің 60%-ы, бірақ республикалық және халықаралық жарыстарда нәтижелері бар мұғалімдердің 16,6%-ы ғана мектеп оқулықтарына сүйенеді. Ең аз танымал ақпарат көзі-ғылыми мақалалар (28,9%), 6-сурет.

Сурет 6. Балаларды олимпиадаларға дайындауда әдеби дереккөздердің танымалдығы

Сонымен қатар, мұғалімдер арасында студенттер мен олимпиаданы құрастырушылардың әртүрлі әдеби көздерді пайдалануы проблемаға айналуы мүмкін деген алаңдаушылық бар. Мұғалімдердің тек 10,5%-ы өз тәжірибесінде бұған ешқашан тап болған емес. Мұғалімдердің 28,9%-ы бұл тәуекелді қалай азайтуға болатынын білмейді. Ал 60,5% балаларды сенімді дереккөздерді пайдалануға және өз көзқарастарын қорғауға үйрету арқылы тәуекелді азайтуға болатынына сенімді.

47,4% балаларды даярлау кезінде жоғары оқу орындарымен ынтымақтасады. Республикалық және халықаралық конкурстарда нәтижелері бар мұғалімдердің 66,7%-ы осы мүмкіндікті пайдаланады. Барлық респонденттердің 42,1%-ы бұл мүмкіндік туралы білмеген және респонденттердің тек 10,5%-ы мұның мәнін көрмейді, олардың арасында республикалық және халықаралық конкурстардың жеңімпаздары жоқ.

Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасауға болады:

1. Әр түрлі деңгейдегі жарыстарда жеңіске жету үшін мектеп материалын тереңдетіп зерттеу маңызды, сондықтан мұғалімдердің 73,7% құрайды. Ең жақсы нәтижелер жыл бойы тұрақты жұмыс істейтін және олимпиада алдында суға түсу әдісін қолданатын мұғалімдерді көрсетеді.

2. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 71,1%-ы өткен жылдардағы олимпиадаларды шешудің дайындықтағы тиімді тәсіл болғанын айтады.

3. Білім алушыларды даярлау кезінде мұғалімдердің 94,7%-ы 1-ден астам ақпарат көзін пайдаланады. Бұл ретте ең танымал интернет-көздер (71,1%), одан әрі алыс шетелдегі шетелдік оқулықтар (55,3%) және мектеп оқулықтары (44,7%).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. OECD (2022), Trends Shaping Education 2022, OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/6ae8771a-en>.

2. Аллаяров З.А., Фатыхова Р.М. Теория и практика работы образовательных организаций и органов управления образованием по комплексному сопровождению развития детской одаренности [Текст]: методические рекомендации / З.А. Аллаяров, Р.М. Фатыхова. – Уфа: Мир печати, 2016. – 46 с.

3. Потапов Сергей Андреевич Методика подготовки одаренных детей к олимпиадам и конкурсам//Инфоурок: ведущий образовательный портал России, 2017. – URL: <https://infourok.ru/metodika-podgotovki-odarennih-detey-k-olimpiadam-i-konkursam-2020767.html>

4. Мельников А.А. Возможности подготовки обучающихся к олимпиаде по истории и обществознанию на примере овладения методами работы с источниками// ЗНАНИО, 2021 – URL: <https://znanio.ru/media/metodika-podgotovki-shkolnikov-k-olimpiadam-po-istorii-i-obschestvoznaniyu-2658906>

5. Система олимпиадных заданий по биологии // 2020 – URL: <https://konkurs-otlichnik.ru/articles/sistema-olimpiadnyh-zadaniy-po-biologii>

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІНДЕ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ ЗЕРТТЕУ СҰРАҒЫ

Н.П. Корогод

б.ғ.к., доцент, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

С.Е. Жуматаева

БМ-22 тобының магистрі, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Аннотация. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту мәселесі педагогикалық әдебиетке негізделген зерттеудің негізгі тақырыбы болып табылады. Оқушыларды тестілеу нәтижелерін талдау Оқу-әдістемелік сүйемелдеуді қолданғанға дейін де, қолданғаннан кейін де жүргізіледі. Мақалада 13–16 жас аралығындағы Астана қаласының №73 мектеп-лицейінде білім алушылардың сауалнамасының нәтижелері келтірілген. Сауалнамаға барлығы 169 білім алушы қатысты. Зерттеу нәтижелері білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту деңгейі әзірленген кешенді тапсырмаларды пайдаланғаннан және оқу жылы бойы олармен жұмыс істегеннен кейін 39%-дан 51%-ға дейін өскенін көрсетті.

Кілтті сөздер: функционалдық сауаттылық, оқу-әдістемелік сүйемелдеу, жаратылыстану пәндері.

Аннотация. Проблема развития функциональной грамотности обучающихся является основной темой исследования, которое основано на педагогической литературе. Анализ результатов тестирования учащихся проводится как до, так и после применения учебно-методического сопровождения. В статье приводятся результаты опроса обучающихся в №73 школе-лицей города Астана в возрасте от 13 до 16 лет. Всего в анкетировании приняло участие 169 обучающихся. Результаты исследования показали, что уровень развития функциональной грамотности у обучающихся вырос с 39% до 51% после использования разработанных комплексных заданий и работы над ними в течение всего учебного года.

Ключевые слова: функциональная грамотность, учебно-методического сопровождения, естественно-научные дисциплины.

Annotation. The problem of developing functional literacy of students is the main topic of the study, which is based on pedagogical literature. The results of students' testing are analysed both before and after the application of educational and methodical support. The article presents the results of the survey of students in №73 school-lyceum of Astana city aged from 13 to 16 years old. A total of 169 students took part in the survey. The results of the study showed that the level of development of functional literacy in students increased from 39% to 51% after using the developed complex tasks and working on them throughout the school year.

Keywords: functional literacy, educational and methodological support, natural science disciplines.

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық халықаралық деңгейде бағаланатын функционалдық сауаттылық мектеп оқушыларының білім жетістіктерін зерттеуінің құрамдас бөлігі болып табылады қажет [1].

Жобаның негізгі мақсаты-оқушылардың жаратылыстану ғылымдары (Химия, Биология және география) саласындағы көпфункционалды сауаттылығын дамыту [2].

Прогрессивті мұғалім жаңа қиындықтарға тап болады:

– Көпфункционалды сауаттылыққа, тәжірибеге бағытталған білім мен дағдыларды дамытуға байланысты қасиеттерді қалыптастыруға сәйкес оқушылардың жұмысын ұйымдастыру.

– Жасөспірімдерге өз шешімдерін ойлауға, дауласуға және дәлелдеуге үйрету, пайдаланылған материалды жатқа білмеу.

– Егер сіз оның көп бөлігі міндетті түрде опция емес екенін түсінсеңіз, барлығы «ИӘ» деп мәлімдеген кезде «жоқ» деп айту қабілетін дамыту [3, 4].

Педагогикалық зерттеулердің көпшілігі әртүрлі білім беру мекемелерінде жүргізілетін әдістемелік қызметпен тығыз байланысты. Әдістемелік қызмет-бұл әдістемелік білімді алуға, жүйелеуге және таратуға бағытталған әрекеттер жиынтығы. Мұндай қызметтің негізгі субъектілері-онымен кәсіби айналысатын мұғалімдер, әдіскерлер.

Әдістемелік қызметтің негізгі функциялары:

– білім беру теориясын, әдістемесі мен практикасын немесе қоғамдық ұйымның қызметін зерделеу,

– әдістемені әзірлеу (жалпы, жеке, нақты),

– әдістемені тарату [5].

Астанадағы 73 физика-техникалық лицей 1 жыл ішінде пилоттық режимде сыналды. Бұл жоба үшін ғылыми пәндерде функционалды сауаттылықты дамыту бойынша оқу құралы құрылды. Экспериментке 7-9 сынып оқушылары қатысты. Топтың жасы 13 пен 16 жас аралығында болды. Сауалнама Google стилінде таратылды және 14 сұрақтан тұрды.

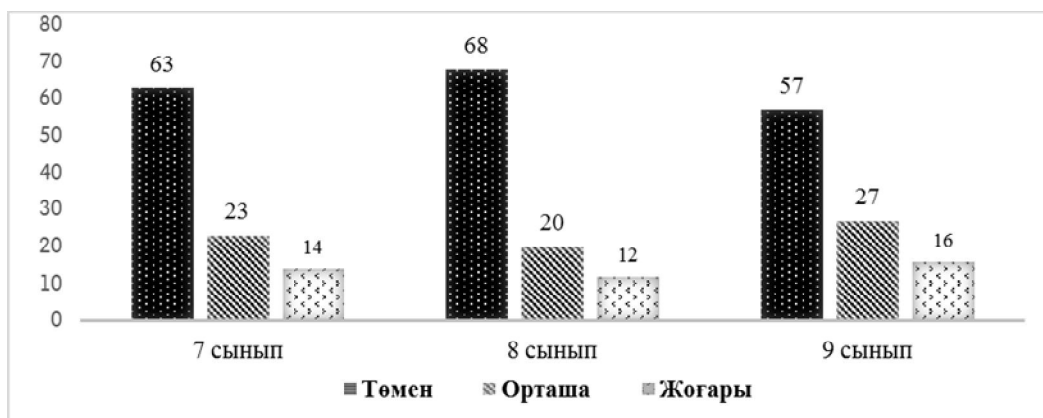
Бұл жұмыстың ғылыми жаңалығы сауалнама оқушылардың дамуына ықпал ететін және сонымен бірге ғылыми пәндер бойынша студенттердің бірегей ерекшеліктерін ескеретін оқытудың әртүрлі деңгейлеріне сәйкес келеді. Білімді дамыту, біздің жағдайда функционалды сауаттылық дамуы әр түрлі типтер мен формаларды қолдана отырып, әдіснамалық түрде жүзеге асырылған кезде тиімді болады.

Жаратылыстану пәндері бойынша ғылыми-әдістемелік құрал ситуациялық міндеттердің мысалдарына негізделген қарапайым және күрделі тапсырмаларды қамтиды. Сұрақтар негізгі биологиялық принциптерге сәйкес құрастырылған. Функционалды сауаттылықты ұйымдастыруға арналған тапсырмалар 5-тен 9-сыныпқа дейінгі тақырыптарды қамтиды.

13 сұрақтан тұратын Google forms сауалнамасы енгізілді. Алғашқы сұрақтарға жеке мәліметтер (пошталық мекен-жайы, аты-жөні, тегі, жасы, сыныбы), содан кейін оқуға ынталандыру туралы сұрақтар қойылды, ал сауалнаманың өзегі оқушылардың ағылшын тіліндегі білім деңгейі туралы сұрақ болды.

Анықтау кезеңінде педагогикалық эксперименттің мақсаты функционалды сауаттылық дәрежесін бағалау және оны жақсартуға тырысу болды.

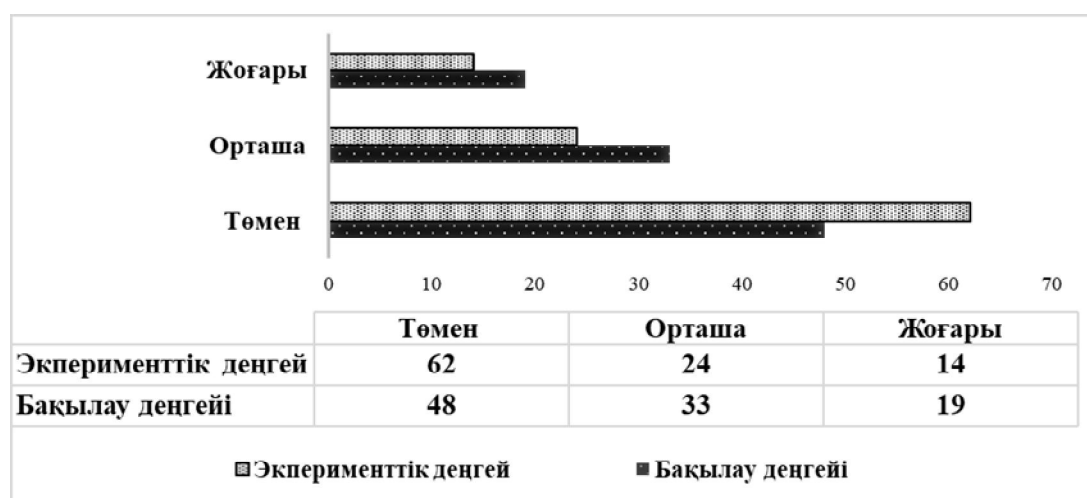
Педагогикалық эксперимент аяқталғаннан кейін біз екі сауалнаманың нәтижелерін салыстыру арқылы бақылау және эксперименттік топтардағы биология пәні бойынша оқушы мен функционалды сауаттылықтың арақатынасындағы өзгерістерді бақылай аламыз. Осы тұжырымдарды диаграммамен суреттейік, 1-сурет.

Сурет 1. Жаратылыстану пәндері бойынша білім алушылардың теориялық білімінің жалпы деңгейі

Нұсқаулықты қолданғаннан кейін эксперименттің бақылау кезеңіндегі тұрақты кезеңмен салыстырғанда сауаттылық деңгейінің жоғарылауы байқалады. Ғылыми пәндер бойынша, атап айтқанда биология бойынша білім деңгейінің жоғарылауын бақылау кезеңінде функционалды сауаттылық дамуына әсер ететін пән бойынша арнайы тапсырмаларды қолдану арқылы түсіндіруге болады.

Биология бойынша функционалды сауаттылық деңгейінің төмендігі 8-сынып оқушыларында және 7-сыныптағы орташа деңгейден 32% төмен екенін ескеру маңызды. Интеллектуалды бәсекелестіктің орташа әлеуеті 9-сыныпта барлық респонденттерде бар. Сонымен қатар, тек 15 оқушы немесе жалпы санның 12%-ы жоғары интеллект деңгейіне ие, 2-сурет.

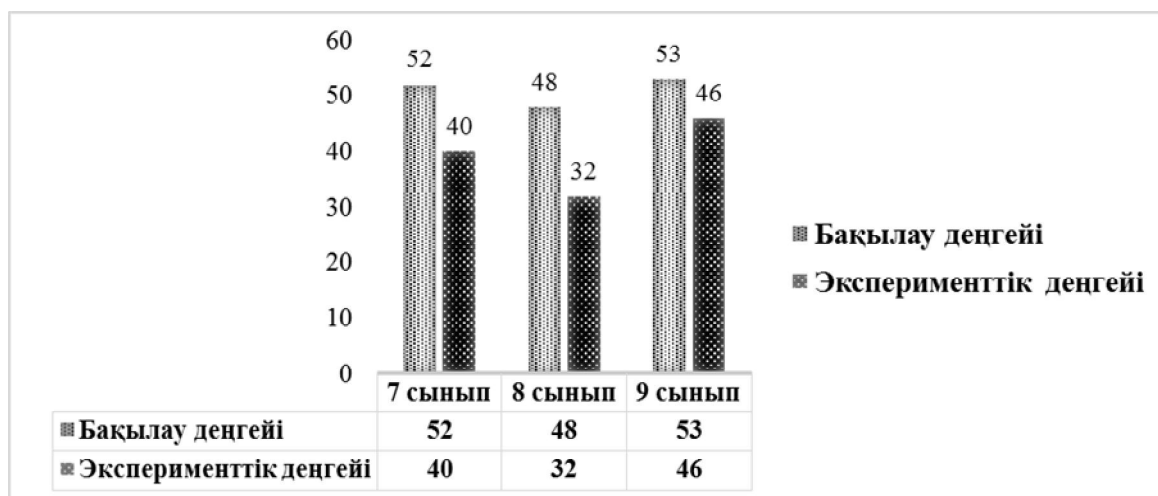
Сурет 3. Оқушылар саны (%- бен), эксперименттің бақылау және эксперимент кезеңдеріндегі жаратылыстану пәндері бойынша білім деңгейі

Диаграмма бақылау тобымен салыстырғанда эксперименттік топта өз білімдерін қолдану қабілетін көрсететін білім алушылар санының айтарлықтай өсуін көрсетеді. Алынған мәліметтерге сәйкес, бақылау кезеңінде педагогикалық эксперименттің соңына қарай орташа көрсеткішті көрсететін оқушылар саны 9%-ға, ал диагностикалық жұмыс барысында жоғары көрсеткішті көрсететін оқушылар саны 5%-ға өсті. Тиісінше, бақылау кезеңінде студенттердің төмен деңгейін көрсеткен оқушылар саны 14%-ға азайды (сурет. 4).

Бақылау кезеңінде осы параметрлер бойынша сыныптарды салыстыру кезінде 8-сынып (32%) басқа сыныптармен салыстырғанда төмен деңгей көрсетті. Осы сыныптардың эталондық кезеңін пайыздық мәнде салыстырған кезде 7-сынып 12%-ға өсті, ал 8-сынып 16%-ға, ал 9-сынып 7%-ға өсті.

Қорытынды. Тұтастай алғанда, білім алушылардың функционалды сауаттылығын меңгеру деңгейін және көптеген жағдайларда оны

пайдалану қабілетін анықтау үшін қолданылатын диагностикалық сынақтардың нәтижелері оқу құралының көмегімен оқушылардың ФС дамытуға бағытталған іс-шаралардың сәттілігінің сенімді дәлелі бола алады.

Сурет 4. Эксперименттің эксперименттік және бақылау кезеңдеріндегі 7–9 сынып оқушыларының салыстырмалы білім сапасы

Эксперимент барысында 7-сынып оқушыларының функционалдық сауаттылық деңгейі 12%-ға, 8-сыныпта – 16%-ға және 9-сыныпта – 7%-ға өсті. Егер біз деңгейлер бойынша пайыздық мөлшерлемені қарастыратын болсақ, онда білімнің төмен деңгейі 14%-ға төмендеді, ал білімнің жоғары деңгейі 5%-ға өсті.

Осы жұмыста жүргізілген зерттеу биология бойынша күнделікті сабақ процесінде жаратылыстану оқулығының көмегімен функционалдық сауаттылықты дамыту проблемасының барлық мазмұнын қамтиды және одан әрі зерттеу үшін перспективалар ашады. Бұл жұмыстың тақырыбы мазмұнды болып көрінеді, өйткені ұсынылған оқу құралы мектептің жаратылыстану пәндері курсының басқа бөлімдерінің мазмұнына бейімделіп, сол сияқты қолданыла алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Демидова М.Ю. Подходы к разработке заданий по оценке естественнонаучной грамотности обучающихся / М.Ю. Демидова, Д.Ю. Добротин, В.С. Рохлов // Педагогические измерения. – 2020. – № 2. – С. 8–19.
2. Uttamchandani S. Educational intimacy: Learning, prefiguration, and relationships in an LGBTQ youth group's advocacy effort. *Journal of the Learning Sciences*, 30(1). – 2021. – P. 52-75.
3. Harris E.M., Dixon C.G.H., Bird E.B., Ballard H.L., For Science and Self: Youth Interactions with Data in Community and Citizen Science, *Journal of the Learning Sciences*, 29(2). – 2020. – P. 224-263.
4. F., Pachman M., Dai Z., Investigating educational affordances of virtual reality for simulation-based teaching training with graduate teaching assistants, *Journal of Computing in Higher Education*, 32(3). -2020. -P. 607-627.

5. Агеев А.Н. Формирование функциональной грамотности учащихся на уроках биологии: сборник трудов конференции. // Воспитание и обучение: теория, методика и практика: материалы VIII Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 6 нояб. 2016 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.] – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. – С. 54-55. – ISBN 978-5-9908673-7-6.

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ КАК ОСНОВНОЕ УСЛОВИЕ ИНТЕГРАЦИИ УЧАЩИХСЯ В СОВРЕМЕННЫЙ МИР ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Н.П. Корогод

*к.б.н, доцент, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Е.Н. Москаленко

*магистрант группы МБ-11, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақалада функционалдық сауаттылықты дамытуға және жаратылыстану-математикалық цикл пәндерін оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік беретін веб-ресурстардың таңдауы берілген. Автор жаңа буын Z студенттеріне қолайлы дәлелденген ресурстарды ұсынады.

Кілтті сөздер: функционалдық сауаттылық, веб-ресурстар, биология

Аннотация. В статье представлена подборка web-ресурсов, позволяющих развивать функциональную грамотность и повысить мотивацию к изучению предметов естественно-математического цикла. Автор приводит проверенные на собственном опыте ресурсы, приемлемые для учащихся нового поколения Z.

Ключевые слова: функциональная грамотность, web-ресурсы, биология.

Annotation. The article presents a selection of web-resources that allow developing functional literacy and increasing motivation to study subjects of the natural and mathematical cycle. The author cites resources tested on his own experience that are acceptable for students of the new generation Z.

Keywords: functional literacy, biology, web resources.

Термин «функциональная грамотность» был введен в 1957 году ЮНЕСКО, наряду с понятиями «грамотность» и «минимальная грамотность». Грамотность – это навыки чтения, письма, счета и работы с документами. Минимальная грамотность – это способность читать и писать простые сообщения. Формирование функциональной грамотности – сложный, многосторонний, длительный процесс. Достичь нужных результатов можно лишь умело, грамотно сочетая в своей работе различные современные образовательные педагогические технологии [1, с.3].

Успешное обучение зависит от многих факторов, один из них – мотивация. Учащиеся задаются вопросами: «Зачем мне это учить?», «Пригодятся ли мне эти знания в жизни?». Ответы на эти вопросы мы можем

найти в статистических данных. Согласно данным Министерства труда и социальной защиты населения Казахстана в список самых востребованных специальностей вошли: медицинские работники, учителя естественнонаучного цикла, фермеры, повара и другие специалисты с развитой естественнонаучной компетентностью. Что свидетельствует о том, что знания, приобретенные по предметам ЕМЦ (в том числе и по биологии), являются востребованными в обществе.

В настоящее время в школах всего мира обучается уникальное поколение Z. По данным, представленным в книге Дэвида и Ионы Стиллман «Поколение Z на работе» данное поколение имеет ряд особенностей, отличающих их от предыдущих поколений. Одной из таких особенностей является взаимодействие с интернетом. При преподавании нельзя не учитывать данные особенности. В соответствии с результатами исследования Pew Research, в 1995 году, когда начали рождаться первые представители поколения Z, лишь 14% американских подростков имели выход в интернет. К 2014 году этот показатель достиг 87%. «Это поколение не представляет своей жизни без постоянного выхода в интернет. Они – другие, и сейчас эти молодые люди вступают во взрослую жизнь», – пишет во вступлении книги Андрей Рыжаков, директор по медицинскому страхованию ОАО «АльфаСтрахование» [2, с.36].

В данной статье я хочу представить вашему вниманию web-ресурсы, которые сделают преподавание предметов ЕМЦ наиболее интересным как для учащихся, так и для самого учителя. Данные ресурсы, опробованы мной на практике и вызывают неподдельный интерес у учащихся.

Ресурс Quizlet наиболее популярен среди учителей, внедряющих трёхязычие. Преимущество данного ресурса заключается в возможности отработки понятийного аппарата, рисунок 1.

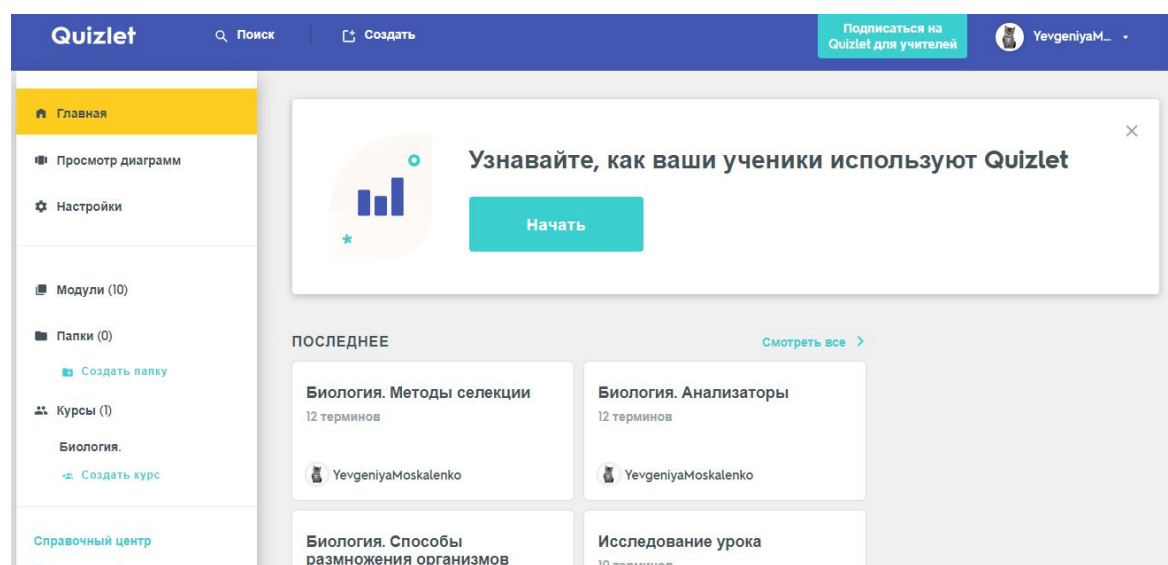
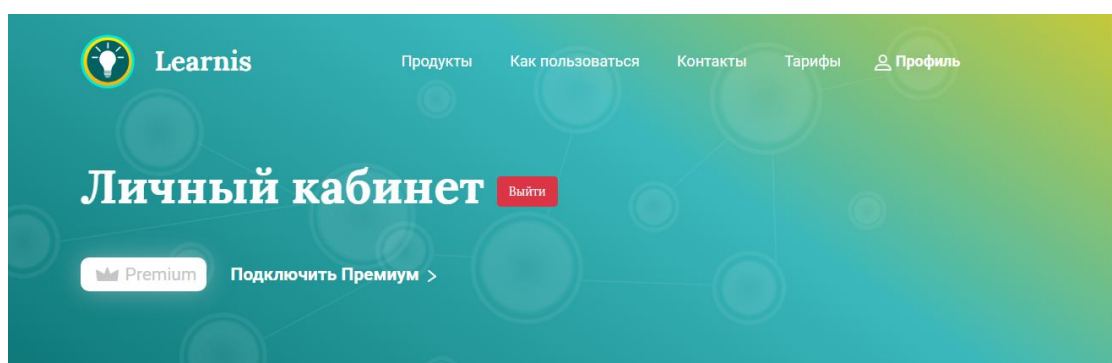

Рисунок 1. Страница Quizlet с образовательными модулями

Он удобен для запоминания терминов, в том числе и на английском языке, так как обладает возможностью прослушать произношения слов. Помимо этого, можно провести командную игру Quizlet live, направленную на проверку изученного материала.

Следующий ресурс может быть использован как для проверки изученного материала, так и непосредственно для его изучения. Сервис Learnis.ru позволяет создавать квесты подвиг жанра «выход из комнаты», рисунок 2).

Ваши ресурсы

Ваши образовательные квест-комнаты

Рисунок 2. Личный кабинет пользователя Learnis

В таких квестах перед игроками ставится задача выбраться из комнаты, используя различные предметы, находя подсказки и решая логические задачи, рисунок 3.

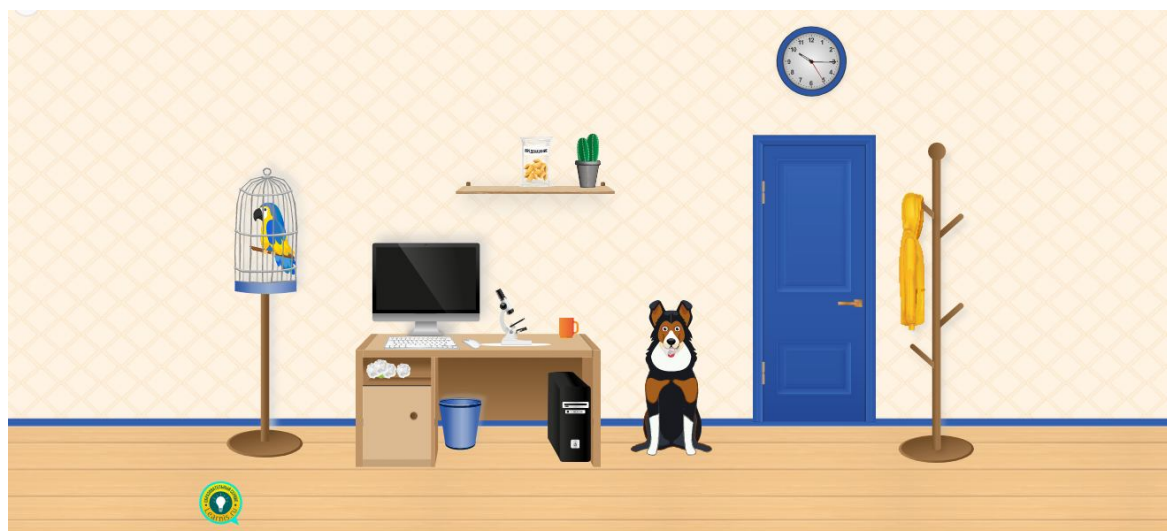

Рисунок 3. Пример комнаты с заданиями в Learnis

Для создания образовательного квеста, подсказками могут быть ответы на задачи, которые необходимо решить для продвижения по сюжету

квеста. Таким образом, педагог, добавляя содержание своей дисциплины, делает квест образовательным и увлекательным [3].

Образовательный web-ресурс Socrative.com удобен для индивидуальной проверки пройденного материала рисунок 4.

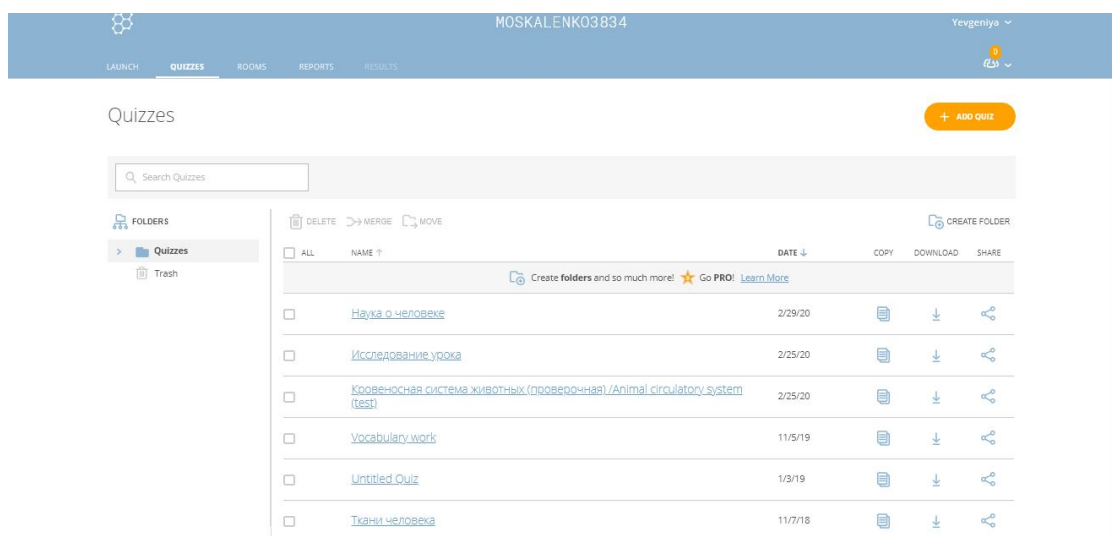

Рисунок 4. Образовательные модули на Socrative.com

Учащиеся, выполняя задания при помощи смартфона, могут сразу видеть правильность выбранного ответа. Плюсом данного ресурса является возможность вписать правильный ответ, таким образом, учитель может проверить усвоение грамматики написания терминов.

Еще одним из любимых ресурсов учителей внедряющих полиязычие является Kahoot. Соревновательный дух игры повышает мотивацию учащихся к изучению любого предмета. А возможность составлять разнообразные задания, используя фото, видео материалы, позволяет проверить глубину понимания материала и степень усвоения терминов.

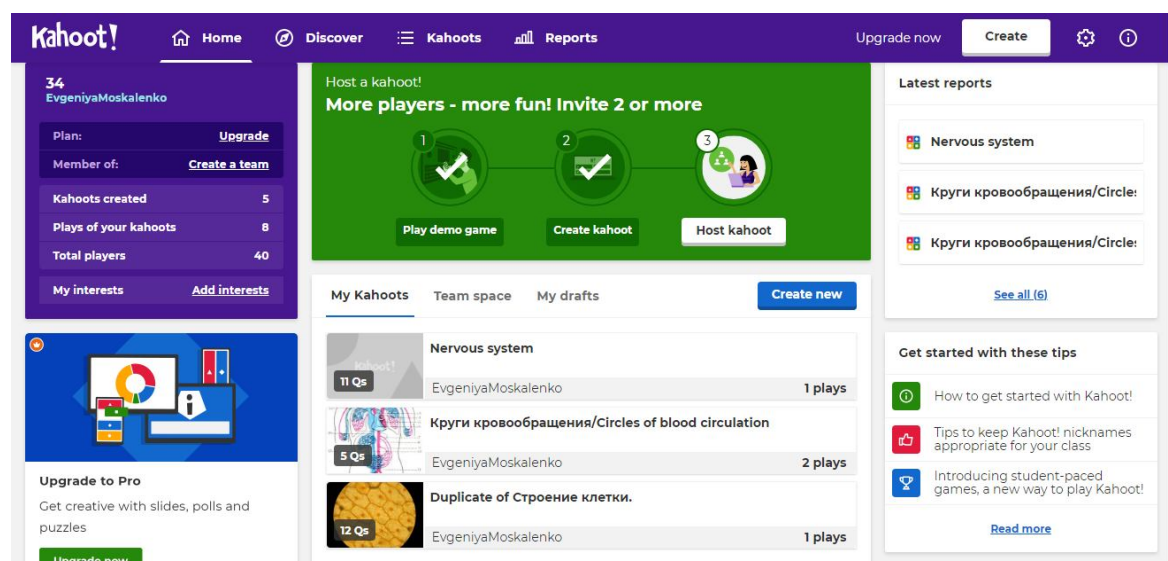

Рисунок 5. Образовательные модули на Kahoot

Немаловажную роль при преподавании предметов ЕМЦ играет формативное оценивание, которое можно организовать при помощи ресурса Plickers (рисунок 5).

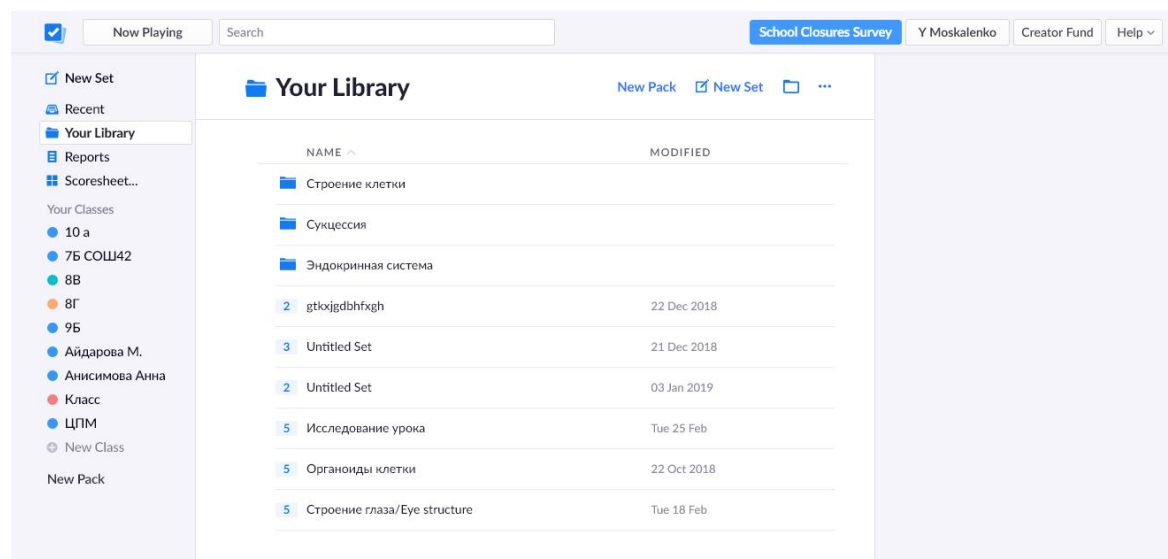

Рисунок 5. Личный кабинет пользователя Plickers

Данный ресурс является прекрасной альтернативой классического тестирования на бумаге, которое совершенно не интересно для поколения Z. Для проведения тестирования используются специальные карточки и смартфон учителя, что в глазах учащихся поднимает статус учителя, как человека, приближённого к их поколению. Plickers мгновенно обрабатывает результаты тестирования. Строит таблицу, просмотрев которую, учащиеся узнают свои ошибки.

Следующий ресурс, который показал себя с наилучшей стороны в условиях дистанционного обучения – это Google Classroom (рисунок 6). Это бесплатный сервис для учебных заведений, некоммерческих организаций и преподавателей, желающих перевести обучение учащихся на новый уровень, не ограниченный пределами классной аудитории. Платформа Google Classroom была введена в практику преподавания различных дисциплин в 2014 году.

Самостоятельная работа с предложенным материалом, позволяет учащемуся реализовать свои навыки владения техническими средствами, тем самым повышая мотивацию к изучению дисциплины. Что подтверждается 100% выполнением заданий по темам курса (рисунок 7). И как следствие повышение качества усвоения материала.

Все предложенные web-ресурсы прекрасно подходят для преподавания предметов ЕМЦ. Возможность их применения в глазах представителей поколения Z делает обучение живым и более интересным. Поколение Z родилось и растёт в век цифровых технологий, компьютер и смартфон является частью их жизни, такой же важной, как например одежда. Задача учителя ни сопротивляться применению технологий, а

активно их внедрять. Представленные в статье ресурсы были опробованы мной на практике и являются применимыми в образовательной среде.

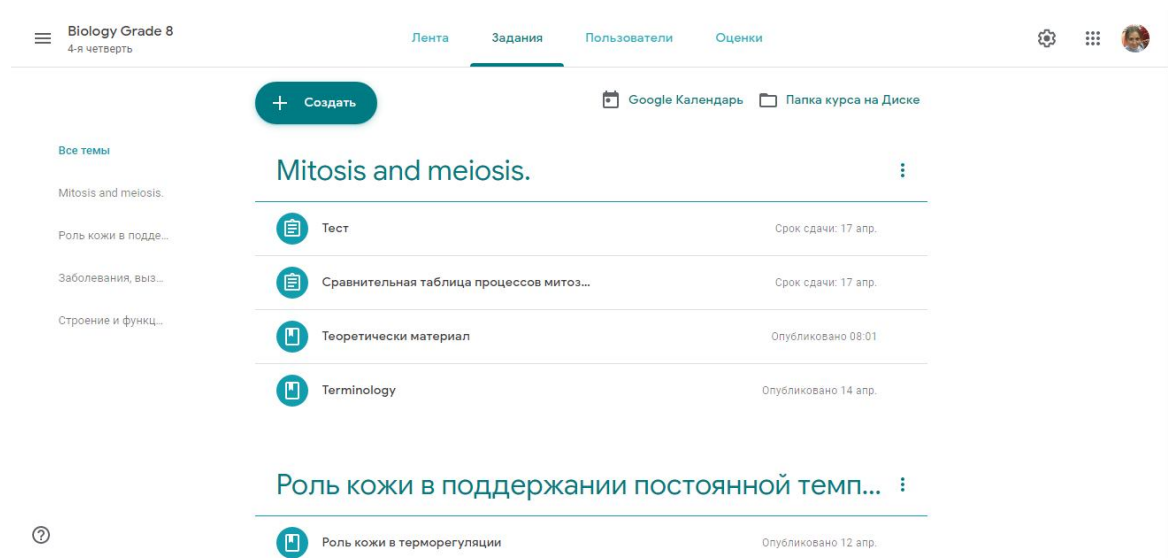

Рис. 6. Страница курса «Biology grade 8» на платформе Google Classroom

	17 апр. Тест	17 апр. Сравните льная...	14 апр. Докажите , что ко...	Срок сдач... Why are skin...	11 апр. Составьте таблицу...	8 апр. Тест	
Сортировать по фамилии ▾	из 18	из 8	из 10	из 5	из 14	из 14	
Арсений Синёв	12	8	10	5	14	14	
Айгерим Сулейменова	18 Не сдано	8	9	5	12	14 Черновик	
Алина Федоренко	16	8	9	5	12	8	
Асанали Шаяхметов	12	8	10	5	14	14	
Ираида Щербакова	18	8	9	5	14	14	
Max kolodin	16	6	10	0 Не сдано	12	14	
Alinka Nosova	18	8	9	0 Не сдано	12	14	

Рисунок 7. Табель успеваемости учащихся

Список использованных источников

1. Особенности формирования функциональной грамотности учащихся старшей школы по предметам естественно-научного цикла. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. – 48 с.

2. Стиллман Д., Стиллман И. Поколение Z на работе. Как его понять и найти с ним общий язык; пер. с англ. Ю. Кондукова. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. – 269 с.

3. Lernis – Образовательные сервисы: квесты, викторины, игры URL: <https://www.learnis.ru/howto.html>

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

Ш.М. Молдасанар, М.Б. Жангазин, Г.Е. Асылбекова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада нейрондық желілерді білім беру мақсатында қолдану қарастырылады. Мақалада нейрондық желілерді қолдануға болатын әртүрлі білім беру салалары сипатталған, мысалы, тапсырмалар мен сынақтарды автоматтандырылған тексеру, жекелендірілген оқыту, студенттердің қабілеттері мен талантарын анықтау, оқушылардың эмоционалды жағдайын талдау және онлайн курстарды ұйымдастыру. Нейрондық желілердің негізгі принциптері және олардың білім берудегі артықшылықтары сипатталған.

Кілтті сөздер: нейрондық желілер, компьютерлік оқыту, білім беру технологиялары, жеке оқыту, интеллектуалды тьюторлар, адаптивті оқыту.

Аннотация. В этой статье рассматривается использование нейронных сетей в образовательных целях. В статье описаны различные области образования, в которых можно использовать нейронные сети, такие как автоматизированная проверка заданий и тестов, персонализированное обучение, выявление способностей и талантов учащихся, анализ эмоционального состояния учащихся и организация онлайн-курсов. Описаны основные принципы нейронных сетей и их преимущества в образовании.

Ключевые слова: нейронные сети, компьютерные обучения, образовательные технологии, индивидуальное обучение, интеллектуальные тьюторы, адаптивное обучение.

Annotation. This article discusses the use of neural networks for educational purposes. The article describes various areas of education in which neural networks can be used, such as automated verification of assignments and tests, personalized learning, identification of students' abilities and talents, analysis of students' emotional state and organization of online courses. The basic principles of neural networks and their advantages in education are described.

Keywords: neural networks, computer learning, educational technologies, individual learning, intelligent tutors, adaptive learning.

Нейрондық желілер-жасанды интеллекттің ең перспективалы және жылдам дамып келе жатқан салаларының бірі. Жақында нейрондық желілердің мүмкіндіктері өндіріс саласында ғана емес, білім беруде де қолданыла бастады. Бұл технологиялық процесс интерактивті және адаптивті оқыту жүйелерін құруда жаңа биіктерге жетуге мүмкіндік береді.

Бастапқыда нейрондық желілерді қолдану үлкен деректер массивтерін талдауда және жіктеу және кластерлеу мәселелерін шешуде өз орнын тапты. Дегенмен, технологияның дамуымен және есептеу құрылғыларының қуатының артуымен нейрондық желілер оқу процесінде перспективалы құралға айналды. Оқытуда нейрондық желілерді қолдану ақпаратты өңдеудің инновациялық әдістерін қолдануға

мүмкіндік береді. Бұл ретте білім алушы объектілер ретінде тек мәтіндік қана емес, сонымен қатар дыбыстық, графикалық және бейнеақпарат та әрекет ете алады. Бұл жеке оқу бағдарламаларын құруға, әр оқушының жеке мәселелерін талдауға және жеке есептерді шешу үшін арнайы тапсырмалар жасауға мүмкіндік береді. Білім беруде нейрондық желілерді қолдану бірқатар артықшылықтар береді, мысалы, оқытуды жекелендіруді оңтайландыру. [1]

Нейрондық желі технологиялары заманауи білім беру үшін өзекті болып табылатын оқытуды жекелендіру мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Бұл әрбір студент өзінің білім деңгейін, оқу жылдамдығын, кәсіби қызығушылықтарын және т.б. ескеретін жеке оқу бағдарламасын ала алатынын білдіреді. Оқу бағдарламасының бейімделуі. Оқу процесінде нейрожелі белгілі бір студенттің үлгерімі мен оқу қадамы туралы ақпарат жинайды. Осы ақпаратқа сүйене отырып, нейрожелі студентке қазіргі оқу мәселелерін жақсырақ шешуге көмектесу үшін белгілі бір материалдар мен тапсырмаларды ұсына алады.

Нейрондық желілер студенттің жұмысының нәтижесі туралы ақпарат жинайды және студент материалды жақсы түсінуі үшін қандай материалды қосымша зерттеу немесе қайталау керектігін анықтай алады.

Сондай-ақ, білім беруде нейрондық желілерді пайдалану бағдарламалау дағдыларын, бағдарламалау тілдерін немесе математикалық есептерді үйрету үшін қолданылатын интеллектуалды тьюторлық технологияларды қамтуы мүмкін. Бұл тьюторлар студенттердің оқу жетістіктерінің жеке деңгейіне бейімделеді және олардың қабілеттері мен оқу стилі сияқты контекстік деректерді пайдалана отырып оқытылады.

Қазір нейрондық желі жасанды интеллекттің негізгі желісін құрайды, ал оларды білім беруде қолдану осы технологияны практикалық іске асырудың қызықты мысалдарының бірі болып табылады. Процестерді даралау мен автоматтандырудан басқа, білім беруде нейрондық желілерді пайдаланудың артықшылығы олардың деректерді жинау және талдау қабілеті болып табылады, бұл тиімдірек білім беру процесін жүргізуге мүмкіндік береді. Білім беруде нейрондық желілерді қолдану сәтті жүзеге асырудың көптеген мысалдарына ие болуы мүмкін. Олардың кейбіреулері төменде келтірілген: жекелендірілген оқыту: нейрондық желілерді әр студент үшін жеке оқу жоспарларын құру үшін пайдалануға болады.

1. Мысалы, CogBooks қолданбасы оқу жоспарларын әр студенттің білім деңгейіне бейімдеу үшін нейрондық желілерді пайдаланады. Автоматтандырылған тапсырмаларды тексеру: нейрондық желілерді тапсырмалар мен сынақтарды автоматты түрде тексеру үшін де пайдалануға болады.

2. Осылайша, gradescope қосымшасы үй тапсырмалары мен сынақтарын тексеру және студенттерге кері байланыс беру үшін нейрондық желілерді пайдаланады.

3. Студенттердің қабілеттері мен таланттарын анықтау: нейрондық желілерді студенттердің бірегей қабілеттерін анықтау және осы қабілеттерге сәйкес оқытуды реттеу үшін пайдалануға болады. Мысалы, talent жобасы студенттердің музыкадағы, спорттағы және басқа салалардағы таланттарын анықтау үшін нейрондық желілермен жұмыс істейді.

4. Оқушылардың эмоционалды жағдайын талдау: нейрондық желілерді оқушылардың эмоционалды жағдайын талдау және оқу ортасын осы жағдайларға сәйкес реттеу үшін пайдалануға болады. Emotion Sensor қолданбасы оқушылардың оқу кезіндегі эмоционалды жағдайын анықтау үшін нейрондық желілерді пайдаланады.

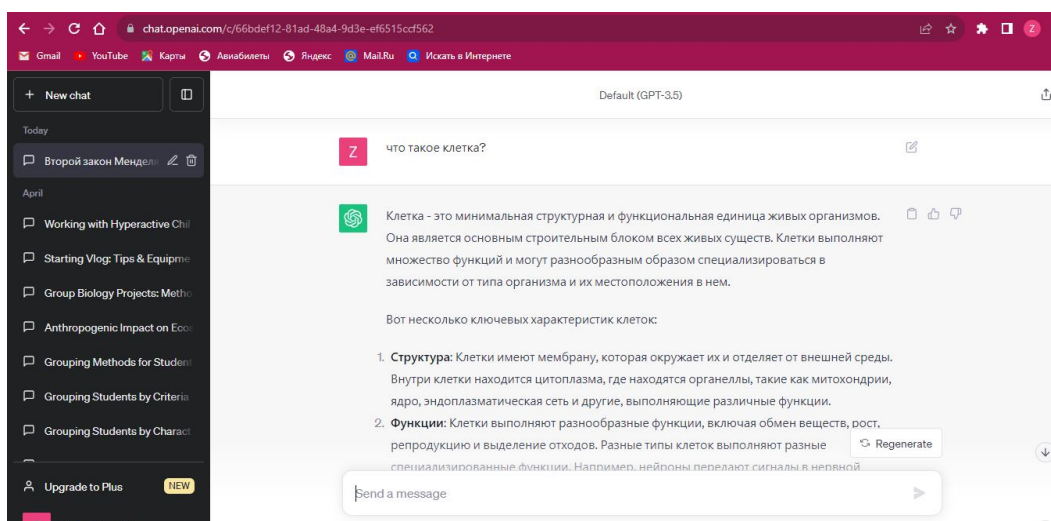
5. Автоматты аударма: нейрондық желілерді әртүрлі тілдерді автоматты түрде аудару үшін пайдалануға болады. Бұл студенттерге мұғаліммен сабақ шығындарынсыз тілді меңгеруге көмектеседі. Мысалы, Google Translate және Yandex.Translate қызметтері мәтінді, дыбысты және кескіндерді аудару үшін терең нейрондық желілерді пайдаланады. [2]

Нейрондық желілерді интерактивті оқу орталарын құру үшін де пайдалануға болады. Олар студенттердің білім деңгейіне бейімделетін және олардың жеке қажеттіліктері мен қалауларына сәйкес келетін ортаны құруға көмектеседі. Осылайша, нейрондық желіге негізделген көмекші боттар студенттердің сұрақтарына жауап бере алады, қосымша оқу материалын ұсына алады және оқушыларға тақырыпты жақсырақ түсінуге көмектеседі. Осылайша, білім беруде нейрондық желілерді қолдану оқыту сапасын едәуір жақсартуға, оқытушылардың кәсібилігін арттыруға және оқу уақытын қысқартуға әкелуі мүмкін. Дегенмен, бұл технология нейрондық сұраныстарды өңдеу жүйелері қосымша сынақтар мен жақсартуларды қажет ететіндей дамудың ерте сатысында. Көп ұзамай нейрондық желі технологиясын дұрыс пайдалану әр студенттің жеке қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып, жақсы білім алуға көмектеседі.[3]

Биология сабақтарында қолдануға болатын нейрондық желілер. Өзге пәндер секілді, биология сабақтарында белігілі бір қиындықтар мен ерекшеліктер бар. Алайда, нейрондық желілер біздерді ешқалай бұл ауыртпашылықтар мен ерекшеліктерден босатпайды. Тек кейбір физикалық қажеттіліктеріміздің орнын басуға және алмастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, уақыт үнемедеуге, жүйелеуге және тізбектеуге және түсіндіруге оңай болады. Бәрімізге белгілілі бүгінгі XXI ғасыр, бұл технологиялар ғасыры болып есептеледі. Күннен күнге жасанды интеллект өміріміздің әрбір бөлігінде кездеседі. Цифрлы құжаттарды алу және жүктеу, банкомат, касса немесе терминалдардан Face ID түрінде қаржыны салу мен шешу қызметінен басқа, тіпті үйлену туралы шешімді рәсімдеудің өзі осы жасанды интеллекттердің арқасында жүріп жатқан уақытта, неліктен білім беру саласында, соның ішінде әртүрлі бейіндік пәндерде неге қолданып, практикалық тұрғыдан сабақ беруді

оңтайландырмасқа? Келесі нейрондық желілілерді биология сабақтарындағы қолдануға болатындығын және қалай дұрыс қолдану керек екені жайында болмақ.

1. Chat GPT – OpenAi компаниясының құрастырған диалогтық режимді қарапайым тілмен тілдесе аласатын, сонымен қатар қойылған сұрақтарға жүйелі түрде жауап беретін жасанды интеллект түрі. Осы жасанды интеллекті қолдану үшін бірнеше алгоритмдер іске асырамыз. Тіркелу (эл. Почта қалдыру), диалогтық алаңға өту және сұрақ қою. Біз өз кезегімізде Биология пәніне қатысты сұрақты (Сурет-1) қойып көреміз.

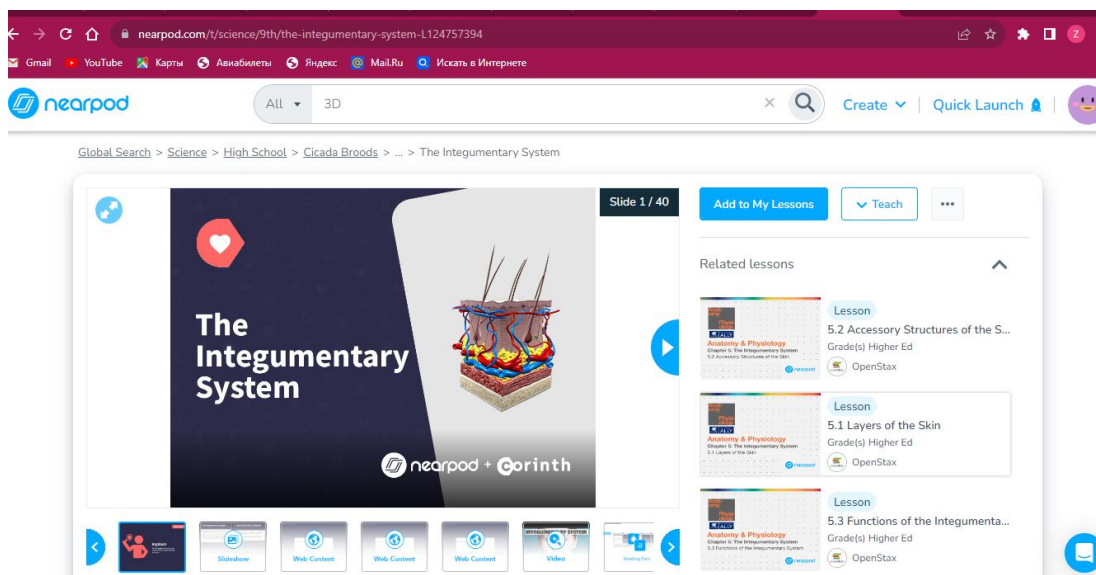

Сурет-1. Chat GPT нейрондық желісінің биология пәніне қатысты сұраққа жауап беруі.

Бұл нейрондық желі сіз ойлағандай көп сұраққа дәл әрі нақты жауап бермеуі мүмкін, бірақ қарапайым сұрақтарға дұрыс әрі нақты жауап береді. Кемшілігі де жоқ емес, бұл диалогтық алаңда көбіне халықаралық және танымал тілдерде ғана сөйлесе аласың, ал қазақ тілінде алынған жауаптар мәнсіз әрі түсініксіз болуы мүмкін.

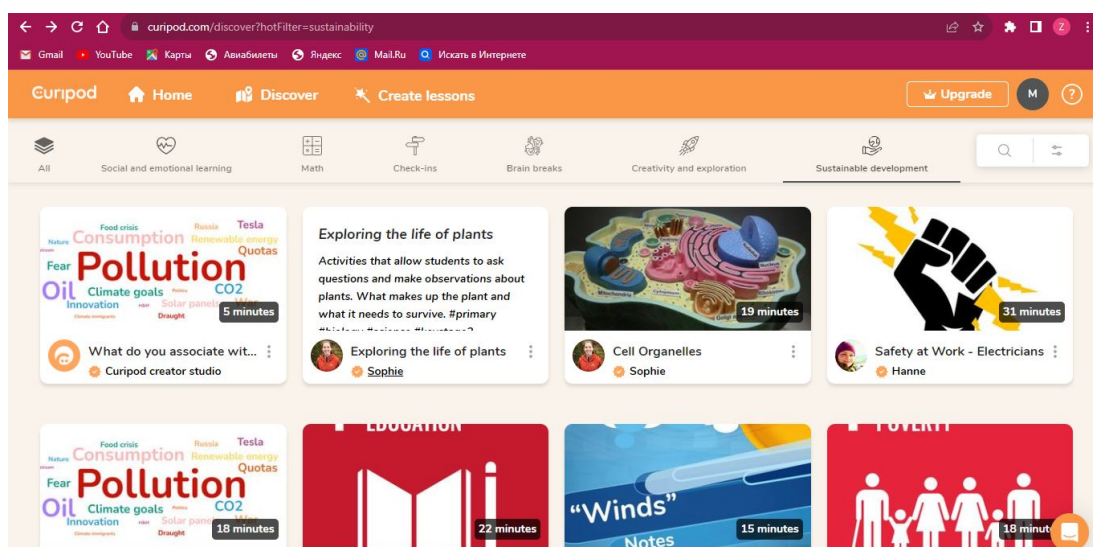
2. NEARPOD – ағылшын тіліндегі білім беру платформасы немесе неройндық желі ретінде қарастыруғ болады. 1–12 сынып оқушыларының барлығына керек ақпараттарды визуализация жасауда таптырмас платформа, сабақты жүйелеуге және (сурет 2) 3 Д форматта балаларға көрсетуге өте ыңғайлы.

Бұл бағдарлама сабақты жүйелеуге және түсіндіруге өте ыңғайлы, тіпті өз оқушыңды қосып, сабақта өткізуге болады. Кемшілігі барлық платформалар секілді, негізінен ағылшын тілінде құрастырылған. Бірақ сабақтағы 3Д визуализация түрінде қолдануда тілдік білім талап етпейді.

Сурет 2. Nearpod бағдарламасындағы биология пәнінің сабақтары

3. CURIPOD AI – бұл жасанды интеллект әрбір мұғалімнің және әрбір оқушы мен студентін жұмысын әлдеқайда жеңілдетін ақпараттық дизайндық нейрондық желі болып табылады. Бұл нейрондық желі арқылы әр сынып дейгейінде ақпаратты оңай не қиын ете аласың, презентацияны жасай аласың немесе өз презентацияыңды осы нейрондық желі арқылы сәнді аласың.

Сурет 3. Curipod Ai – білім беруді жетілдіруші нейрондық желінің бастапқы беті.

Нейрондық желінің өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Артықшылықтары дайын материалдар (ppt, pdf, mp3) форматтарында жүктей алуы және кез келген ақпараттарды өңдей алады. Кемшіліктері орыс немесе қазақ тіліндегі ақпараттарға генерация жасай алмайды. Тек ағылшын тіліндегі ақпараттарды өңдейді.

Тұтастай алғанда, білім беруде нейрондық желілерді пайдалану қазірдің өзінде тиімді екендігі дәлелденді және көптеген артықшылықтар әкелді. Нейрондық желілер оқу процесін жақсартады және білім беру бағдарламаларының тиімділігін арттырады, сонымен қатар әртүрлі қажеттіліктері мен жеке қажеттіліктері бар студенттерге көмектеседі. Алайда, кез-келген саладағыдай, білім беруде нейрондық желілерді пайдалану этикалық және әлеуметтік мәселелерге де ұшырайды, оларды осындай технологияларды әзірлеу және енгізу кезінде ескеру қажет. Болашақта, нейрондық желілер дамуды жалғастырады және білім беруді жақсартудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады, бұл технологияларды білім беруде тиімді және жауапты пайдалануды қамтамасыз ету үшін ықтимал тәуекелдер мен мәселелерді ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гусев М.А. (2018). Применение нейронных сетей для анализа и классификации многомерных данных. Компьютерные исследования и моделирование, 10(6), 1099–1109.
2. Кузнецов С.О., Шестопапов С.В., & Солодков А.С. (2018). Применение глубоких нейронных сетей для анализа данных медицинских исследований. Известия Тульского государственного университета. Технические науки, 6, 77–87.
3. Бахромцев Н.С., & Раксин А.В. (2019). Применение нейронных сетей для анализа и прогнозирования течения спортивного матча. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, (1 (6)), 31–38.

МЕЖПРЕДМЕТНЫЕ СВЯЗИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Б.А. Найманов, А.Б. Найманова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақала педагогикалық университет студенттерінің кәсіби дайындығы барысында пәнаралық қатынастардың атқаратын рөліне арналған. Бұл жұмыста математикалық пәндер мен математиканы оқыту әдістемесі арасындағы байланыстардың қалай іске асатыны туралы нақты жолдары айқындалған.

Кілтті сөздер: студенттердің кәсіби дайындығы, педагогикалық университет, математиканы оқыту әдістемесі, пәнаралық байланыс, математикалық пәндер, математикалық модельдеу.

Аннотация. Статья посвящена роли межпредметных связей в профессиональной подготовке студентов в педагогическом университете. В работе выявлены конкретные пути реализации связи между математическими дисциплинами и курсом методики преподавания математики.

Ключевые слова: профессиональная подготовка студентов, педагогический университет, методика преподавания математики, межпредметная связь, математические дисциплины, математическое моделирование.

Annotation. The article is focused on the role of interdisciplinary links in the training of students at the pedagogical institute. In this paper we identified specific ways to implement communication between the branches of mathematics and the course of mathematics teaching methods.

Keywords: professional training of students, pedagogical university, methods of teaching mathematics, interdisciplinary communication, mathematical discipline, mathematical modeling.

Подготовка учителя в педагогических университетах подразделяется на следующие циклы: психолого-педагогический, методический и специальный. Нам представляется, что одним из основных путей повышения качества подготовки специалиста является профессиональная ориентация всех читаемых курсов.

Весьма важной является и проблема межпредметных связей между курсом методики преподавания математики и курсами психолого-педагогического цикла.

Наиболее острым является, на наш взгляд, вопрос о межпредметных связях курса методики преподавания математики с математическими курсами педвуза [1].

На наш взгляд, выпускники вузов должны овладевать основами профессионального мастерства в сфере приобретаемой специальности уже в процессе обучения. Для учителя математики эти основы представляют собой синтез необходимого для успешной работы в школе уровня математических знаний, умений и навыков, математической культуры, ясного понимания целей и задач обучения математике в школе, владения методикой преподавания и способности эффективно осуществлять успешное обучение школьников математике и их воспитание в процессе обучения.

Для формирования основ профессионального мастерства у студента в процессе его подготовки необходимо, чтобы студент математических специальностей педагогического университета должен обладать не только способностями к усвоению математических знаний, но и способностями к преподаванию, выразительному изложению материала. Содействовать развитию этих способностей – одна из важных задач математических курсов.

Одной из важных задач преподавания является мотивационное обеспечение всей учебной работы и каждой отдельно взятой темы курса. Это способствует созданию у студентов потребности в работе по формированию у каждого студента стойкой положительной мотивации. Мотивация важна и для активизации учебно-познавательной деятельности студента и для формирования у него правильных методических представлений. Ведь учитель должен не только правильно передать знания, но и управлять учебной работой школьника, а для этого надо уметь формировать у него мотивацию. Поэтому, прежде чем вводить новое поня-

тие, преподаватели педагогического университета нужно в большой мере, чем преподаватели других типов высших учебных заведений, показывать необходимость изучения этого понятия, рассматривать соответствующие примеры и связывать изучение этого понятия с нуждами школы.

Не следует жалеть времени и на мотивировку теорем. Это способствует не только пониманию роли и значения теорем, но и развитию у студентов интереса к математике.

Одним из наиболее существенных вопросов методики преподавания математики является вопрос о выборе уровня строгости, на котором ведется изложение. Этот вопрос актуален и для средней школы, и для педвуза. Целесообразно варьировать уровни строгости, отмечая, разумеется в необходимых случаях. Одна из задач обучения в педагогическом университете – научить будущего учителя математики правильно определять критерии строгости при изложении курса, выбирать уровень, соответствующий данной аудитории [2].

Важным и необходимым компонентом математического образования является обучение математическому моделированию. Магистральная линия усилий преподавателя в педвузе должна быть направлена на то, чтобы студенты поняли роль математического моделирования в решении ряда важных педагогических задач. К их числу можно отнести совершенствование прикладной направленности математических курсов, формирование элементов математической культуры учащихся.

Рассматривая межпредметные связи в широком смысле, необходимо подчеркнуть важность согласованности в формах проведения аудиторных занятий.

Систематическое осуществление межпредметных связей между дисциплинами математического цикла и курсом методики преподавания математики потребует известных затрат времени. Нам представляется, что это время можно найти, тщательно пересмотрев программы математических курсов педагогического университета, которые в настоящее время перегружены вопросами, имеющими весьма малую ценность для учителя математики. Положение с программами математических курсов педагогического университета требует специального исследования.

Список использованных источников

1. Еременко А.И. Система межпредметных связей в высшей школе (аспект подготовки учителя). – Харьков: Высш. шк., 1984. – 150 с.
2. Методика преподавания математики в средней школе: Частная методика: учебное пособие для студентов педагогических институтов по физ.-мат. спец. / Сост. В.И. Мишин. – М.: Просвещение, 1987. – 416 с.

ФИЗИКАДА КОМПЬЮТЕРЛІК АНИМАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.З. Мусабаев

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. «Computer Simulations in Physics Education», «Computer Animation in Physics Education», «The Use of Computer Animation in Physics Education» и «The Role of Computer Animation in Science and Engineering Education» мақалалары физиканы және басқа да ғылыми зерттеулерді оқытуда компьютерлік анимация мен интерактивті модельдеуді қолданудың артықшылықтарын талқылайды пәндер бойынша Авторлар бұл тәсіл студенттерге күрделі процестер мен құбылыстарды жақсы түсінуге, сондай-ақ зерттелген материалды жақсы есте сақтауға және қолдануға көмектесетінін атап көрсетеді.

Кілтті сөздер: компьютерлік анимация, интерактивті модельдеу, физиканы оқыту, ғылыми пәндер, процестерді түсіну, материалды есте сақтау.

Аннотация. Статьи «Computer Simulations in Physics Education», «Computer Animation in Physics Education», «The Use of Computer Animation in Physics Education» и «The Role of Computer Animation in Science and Engineering Education» обсуждают преимущества использования компьютерной анимации и интерактивных симуляций в обучении физике и других научных дисциплинах. Авторы подчеркивают, что такой подход помогает студентам лучше понимать сложные процессы и явления, а также лучше запоминать и применять изучаемый материал.

Ключевые слова: компьютерная анимация, интерактивные симуляции, обучение физике, научные дисциплины, понимание процессов, запоминание материала.

Annotation. The articles «Computer Simulations in Physics Education», «Computer Animation in Physics Education», «The Use of Computer Animation in Physics Education» and «The Role of Computer Animation in Science and Engineering Education» discuss the advantages of using computer animation and interactive simulations in teaching physics and other scientific disciplines. The authors emphasize that this approach helps students better understand complex processes and phenomena, as well as better memorize and apply the studied material.

Keywords: computer animation, interactive simulations, teaching physics, scientific disciplines, understanding processes, memorizing material.

Н.В. Паскевич, А.А. Киндаев мақалада зерттеу материалы мен әдістері қолдана отырып жалпы орта білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушыларына сауалнама жүргізу; оқу және оқу-әдістемелік әдебиеттерді, сондай-ақ мектеп физикасының қолданыстағы мультимедиялық курстарын талдау, физика сабақтарында компьютерлік анимациялық модельдерді пайдалану мүмкіндіктерін талдау, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтады. [1]

Физикада компьютерлік анимацияны қолдану ерекшеліктері – бұл физикалық модельдерді жасау мен жаңа технологияларды көмегімен компьютерлік анимацияны қолдану арқылы түрлі физикалық ядроларды және өзектіктерді жасауға мүмкіндік беретін технологиялар.

Компьютерлік анимация – бұл әдетте, объектілердің жиынтығындағы өзгертулерді көрсететін көріністерді жасау үшін қолданылатын технология. Физикалық объектілерді жасау мен және моделдеу арқылы, олардың өзектіктері мен физикалық характеристикаларын көрсету мүмкін. Бұл, бізге, мисалы, жерге төменгі жеңілдіктің ертеңінде жатқан объектілердің түрлендірушілерін бағалауға мүмкіндік береді.

Физикалық объектілерді компьютерлік анимацияны арқылы жасау үшін, олардың өзектіктері мен характеристикаларын табу мүмкін. Бұл, масса, дәуір, тездіктер, күштер және т.б. болуы мүмкін. Осы параметрлерді қолдану арқылы, біз физикалық объектілердің өзектіктері мен характеристикаларын жасауға мүмкіндік береді.

Компьютерлік анимацияны қолдану арқылы, біз жүйелерді жасау мен тесттеу үшін моделдеуді қолдану мүмкіндігін де бередік. Мисалы, автомобильдерді және самолеттерді жасауға мүмкіндік бередік. Осы объектілердің өзектіктері мен характеристикаларын компьютерлік анимацияны арқылы табу мүмкін, олардың қандай жерде жүретінін, қандай тездіктерде жүретінін және т.б. көрсету мүмкін.

Сонымен қатар, компьютерлік анимацияны қолдану арқылы, физикалық модельдерді жасау мен тесттеу үшін мүмкіндік береді. Бұл, физикалық ядроларды және өзектіктерді жасау мен тесттеу арқылы, жаңа технологияларды дайындау мен қолдану мүмкіндігін береді.

Қазіргі білім беруде оқыту сапасын жақсарту үшін компьютерлік технологияларды қолдануға көбірек көңіл бөлінеді. Бұл әсіресе физика саласына қатысты, мұнда күрделі процестер мен құбылыстарды визуализация мен анимацияны қолданбай түсіну қиын болуы мүмкін.

Физикадағы компьютерлік анимацияның ең тиімді түрлерінің бірі-интерактивті модельдеу. «Computer Simulations in Physics Education» мақаласында автор Вольфганг Кристиан бұл модельдеу студенттерге визуализациясыз елестету қиын болуы мүмкін физикалық ұғымдар мен заңдарды түсінуге қалай көмектесетінін талқылайды. Ол сонымен қатар интерактивті модельдеуді қолдану студенттерге оқыған материалдарын жақсы есте сақтауға және қолдануға көмектесетінін атап өтті. [2]

«Computer Animation in Physics Education» мақаласында авторлар Р. Соколофф пен Рональд Торнтон физиканы оқытуда компьютерлік анимацияны қолдануды да талқылайды. Олар анимацияны қолдану студенттерге визуализациясыз елестету қиын болуы мүмкін физикалық процестер мен құбылыстарды жақсы түсінуге көмектесетінін атап өтті. Олар сондай-ақ анимацияны пайдалану студенттерге материалды жақсы есте сақтауға және оны іс жүзінде қолдануға көмектесетінін атап өтеді. [3]

«The Use of computer Animation in Physics Education» мақаласында автор Томас М. физиканы оқытуда компьютерлік анимацияны қолданудың артықшылықтарын да талқылайды. Ол анимацияны қолдану

студенттерге физикалық ұғымдар мен заңдарды жақсы түсінуге және материалды жақсы есте сақтауға көмектесетінін атап өтті. [4]

Соңында, «The Role of computer Animation in Science and Engineering Education» мақаласында автор Дэвид Ф. физика, ғылым және инженерияны қоса алғанда, білім беруде компьютерлік анимацияның кеңірек қолданылуын талқылайды. Ол анимацияны қолдану студенттерге күрделі процестер мен құбылыстарды жақсы түсінуге, сондай-ақ материалды жақсы есте сақтауға және оны іс жүзінде қолдануға көмектесетінін атап өтті. [5]

Осылайша, осы мақалалардың барлығы физика мен басқа да ғылыми пәндерді оқытуда компьютерлік анимацияны қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Олар анимацияны қолдану студенттерге күрделі процестер мен құбылыстарды жақсы түсінуге, сондай-ақ материалды жақсы есте сақтауға және оны іс жүзінде қолдануға көмектесетінін атап өтті.

Физика сабақтарындағы анимациялық құралдар ұзақ уақыт бойы қолданыла бастады және осы уақытқа дейін кең таралуы керек сияқты. Сондай-ақ, жалпы білім беретін мектептердің физика мұғалімдері уақыттың жетіспеушілігін, сабақтың нақты рефератына бейімделуге болатын толыққанды анимациялық құралдардың жоқтығын, заманауи компьютерлік бағдарламалардың интерфейсін тез меңгеру дағдыларының жоқтығын, қажетті анимациялық ресурстарды өз бетінше өндіру дағдыларын көрсетеді. Екіншіден, физика бойынша оқу процесіне анимациялық модельдердің жеткіліксіз енгізілуі оларды қолданудың тиімсіз әдістемесімен байланысты. Бір жағынан, модельді құрудың жеткіліксіз ойластырылуы осы көрнекі құралдың барлық артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік бермейді, екінші жағынан, мұғалім дәстүрлі және заманауи дидактикалық ресурстарды органикалық синтездеуге және бөлісуге дайын емес. Мұның бәрі сабақта физика мұғалімі қолдануға ыңғайлы анимациялық құралдарды және оларды қолданудың ойластырылған тиімді әдісін құру қажеттілігін көрсетеді.

физиканы тиімді оқыту үшін компьютерлік анимациялық модельдерде болуы керек ерекшеліктер:

– мұғалімнің сабаққа тез дайындалу мүмкіндігі, олардың тасымалдануы;

– ағымдағы күйден бастапқы күйге оралуға, артқа қадам деп аталатын нәрсені жасауға мүмкіндік беретін түсінікті интерфейс;

– ұсынылған ақпаратты жылдам өзгерту арқылы жаңа материалды зерделеу кезінде уақытты үнемдеу мүмкіндігі;

– интерактивтілік, оның ішінде «жаңа білім ашу» жезеңдерін ұйымдастыру үшін жағдай жасау мүмкіндігін қамтамасыз етеді;

– ұсынылатын мәтіндік-графикалық материалдардың динамикасы;

– физикалық құбылыстар мен процестерді тұтастай және бөліктер бойынша зерттеу мүмкіндігі;

- мектеп физика кабинеті жағдайында физикалық қасиеттерін, процестері мен құбылыстарын көрсету мүмкіндігі;
- анимациялық модель параметрлерін өзгерту арқылы белгілі бір физикалық процестің немесе құбылыстың барысына әсер ету мүмкіндігі;
- динамикалық өзгертін графиктердің көмегімен математикалық құралдарды, оның ішінде физикалық шамалардың функционалдық тәуелділіктерін көрнекі түрде көрсету;
- қосымша оқу материалдарын ұсыну мүмкіндігі және т. б. [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Паскевич Н.В., Киндаев А.А. Методические возможности использования анимационных моделей при изучении механических явлений в школьном курсе физики. – 2021. – № 6.
2. Вольфганг К. «Computer Simulations in Physics Education». – 2007. – № 3.
3. Соколофф Р., Торнтон Р. Computer Animation in Physics Education. – 2012.
4. Томас М. The Use of computer Animation in Physics Education. – 2014. – №4.
5. Дэвид Ф. The Role of computer Animation in Science and Engineering Education. – 2018.
6. Киндаев А.А., Дунаев А.Ю., Пушкарев И.С. Использование средств анимации и видео при проведении занятий по физике // Современное образование: научные подходы, опыт, проблемы, перспективы: материалы XVII Всероссийской с международным участием научно-практической конференции «Артёмовские чтения» (г. Пенза, 21 апреля 2021 г.). – Пенза: Издательство ПГУ, 2021. – С. 216-219.

ИГРА WATERPOLY: ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И ОХРАНЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ КАЗАХСТАНА НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Е.Л. Чайковская

учитель биологии, педагог-мастер

КГУ «Школа-лицей имени Аманжоло Шамкенова города Павлодара»

Аннотация. Waterpoly ойыны: экологиялық кәсіпкерлікті қалыптастыруға және биология сабақтарында Қазақстанның су ресурстарын қорғауға инновациялық тәсіл» мақаласы оқушыларға су ресурстарын тұрақты пайдалану қағидаттарын үйретуге бағытталған Waterpoly оқу ойынын әзірлеуге арналған зерттеу болып табылады. Мақала оқу процесінде ойынды қолдану әдістемесін қарастырады, оның оқушылардың экологиялық санасын қалыптастыруға және қоршаған ортаны қорғау саласындағы кәсіпкерлік қызметке қызығушылықты ынталандыруға әсерін анықтайды. Зерттеу мектептерде Waterpoly енгізу нәтижелерін талдайды және экологиялық проблемаларды шешу және Қазақстанда тұрақты бизнес-практикаларды дамыту үшін осындай инновациялық әдістердің маңыздылығын атап көрсетеді

Кілтті сөздер: дидактикалық ойын, экологиялық кәсіпкерлік, қаржылық сауаттылық, Қазақстанның су ресурстарын сақтау

Аннотация. Статья «Игра Waterpoly: инновационный подход к формированию экологического предпринимательства и охране водных ресурсов Казахстана на уро-

ках биологии» представляет собой исследование, посвященное разработке учебной игры Waterpoly, направленной на обучение школьников принципам устойчивого использования водных ресурсов. Статья рассматривает методику использования игры в учебном процессе, выявляет ее влияние на формирование экологического сознания учащихся и стимулирование интереса к предпринимательской деятельности в сфере охраны окружающей среды. Исследование анализирует результаты внедрения Waterpoly в школах и подчеркивает важность таких инновационных методов для решения экологических проблем и развития устойчивых бизнес-практик в Казахстане.

Ключевые слова: дидактическая игра, экологическое предпринимательство, финансовая грамотность, сохранение водных ресурсов Казахстана

Annotation. The article «Waterpoly Game: An Innovative Approach to Environmental Entrepreneurship and Water Resource Conservation in Kazakhstan Biology Classes» discusses the use of the Waterpoly game as a teaching tool in biology classes to stimulate students' interest in environmental issues and water resources in Kazakhstan. The article describes the structure and rules of the game, as well as its role in developing environmental entrepreneurship skills among the younger generation. The game contributes to increasing students' awareness of the importance of preserving water resources and promoting sustainable environmental practices in the country. This innovative approach has the potential to improve the environmental situation and sustainability in Kazakhstan.

Keywords: Didactic game, environmental entrepreneurship, financial literacy, conservation of Kazakhstan's water resources.

Waterpoly – это увлекательная дидактическая настольная игра, разработанная специально для учащихся 5–11 классов, студентов колледжей и вузов, родителей и педагогов. Она представляет собой инновационный инструмент, способствующий формированию экологического предпринимательства, основанного на принципах зеленой экономики реализующий цели Устойчивого развития, и поднимает актуальную проблему охраны водных ресурсов Казахстана, в частности, Аральского Моря.

Описание игры «Waterpoly».

Waterpoly – это не просто игра, это образовательный проект, который позволяет участникам погрузиться в мир экологии, предпринимательства и управления водными ресурсами. Цель игры – рационально использовать стартовый объем пресной воды, чтобы спасти экосистему Аральского Моря. Давайте рассмотрим, как эта игра помогает достичь этой цели и почему она стала настоящей инновацией в области образования и экологического предпринимательства.

Цель проекта: Формирование экологического предпринимательства.

Проект Waterpoly зародился с целью формирования экологического предпринимательства среди учащихся и молодежи. Экологическое предпринимательство представляет собой активную деятельность, направленную на создание и развитие бизнеса с учетом экологических аспектов. Оно способствует созданию инновационных решений для сохранения окружающей среды и, в данном случае, водных ресурсов.

Игра Waterpoly обучает участников тому, как балансировать между экономической деятельностью и уважением к природе. Она позволяет

учиться тому, как принимать решения, которые не только приносят прибыль, но и способствуют сохранению важных водных ресурсов.

Цель игры: Спасение экосистемы Аральского Моря

Аральское Море, когда-то одно из крупнейших внутренних водных водоемов мира, стало символом экологической катастрофы Казахстана. Из-за неправильного использования водных ресурсов, оно постепенно исчезло, оставив вместо себя солончаки и опустошенные берега. Эта проблема стала одной из самых серьезных экологических кризисов в Казахстане и в мире в целом.

Цель Waterpoly – смоделировать ситуацию, в которой участники должны рационально использовать пресную воду, чтобы предотвратить катастрофу Аральского Моря. Это делает игру увлекательной и актуальной, ведь участники действительно сталкиваются с проблемой, которая оказывает воздействие на реальный мир.

Как игра работает?

Игра Waterpoly создает симуляцию реального мира, в котором участники играют роли экологических предпринимателей и ресурсных менеджеров. Каждому участнику выдается стартовое количество пресной воды, которое он может использовать для развития своего бизнеса. Задача – находить баланс между развитием бизнеса и сохранением водных ресурсов.

Участники могут инвестировать в различные предприятия, разрабатывать технологии для очистки и экономии воды, а также участвовать в соревнованиях и сделках с другими игроками. Все это создает конкурентную и интересную динамику, позволяющую игрокам применить свои знания и навыки в области экологии и предпринимательства.

Инновации и образовательные аспекты.

Игра Waterpoly внедряет инновационный подход в образование и экологическое предпринимательство:

Практическое обучение: Игра позволяет участникам применить теоретические знания о водных ресурсах и экологии на практике.

Социальное взаимодействие: Участники могут общаться, сотрудничать и соперничать, что способствует развитию коммуникативных и стратегических навыков.

Инновационные решения: Игра стимулирует участников разрабатывать инновационные решения для эффективного использования водных ресурсов и экономии воды.

Сознательное потребление: Игра позволяет участникам осознать, какие последствия могут возникнуть при неосознанном использовании воды, и поощряет более ответственное потребление.

Моделирование реальных ситуаций: Waterpoly представляет собой модель реальных экологических вызовов, что помогает участникам лучше понимать сложность проблемы и находить баланс между экономическими и экологическими интересами.

Укрепление образовательных целей: Игра позволяет учителям интегрировать образовательные цели в уроки биологии и экологии, делая учебный процесс более интересным и практичным.

Поддержка устойчивого развития: Проект Waterpoly способствует формированию экологически осознанных граждан, готовых к участию в устойчивом развитии и охране водных ресурсов.

Вызовы и перспективы.

Хотя игра Waterpoly представляет собой мощный образовательный инструмент, она также сталкивается с некоторыми вызовами и перспективами:

Доступность: Внедрение игры Waterpoly в образовательные программы может быть ограничено доступом к необходимому оборудованию и ресурсам. Для максимального воздействия игра должна быть доступной для широкой аудитории.

Обучение учителей: Для успешной реализации проекта, учителя также должны быть готовыми и обучеными в использовании игры в учебном процессе. Это требует времени и ресурсов.

Учебные планы: Интеграция Waterpoly в учебные планы может потребовать изменения существующих программ, что может быть сложно в некоторых случаях.

Создание устойчивых решений: Важно обеспечить, чтобы участники игры не только решали текущие проблемы, но и думали о создании устойчивых решений для будущего.

Оценка эффективности: Необходимо разработать систему оценки, которая позволит определить, насколько успешно игра достигает своих образовательных и экологических целей.

Заключение

Игра Waterpoly представляет собой инновационный подход к образованию, который объединяет экологическое предпринимательство и охрану водных ресурсов. Она вдохновляет участников на более ответственное отношение к окружающей среде и стимулирует развитие необходимых навыков для участия в решении экологических проблем.

Эта игра может стать мощным инструментом в борьбе за сохранение водных ресурсов и спасение Аральского моря. Она призывает учащихся стать активными участниками в создании устойчивого будущего для планеты и демонстрирует, как игра и образование могут совмещаться для достижения важных экологических целей.

Waterpoly – это не просто игра, это инструмент для изменения мышления и действий, направленных на охрану водных ресурсов и создание устойчивого общества. Этот проект представляет собой важный шаг в направлении экологической осведомленности и экологической ответственности, которые так необходимы в современном мире.

«Waterpoly» представляет собой игровое поле, состоящее из квадратов, которое по кругу проходят все игроки, или команды игроков по очереди. Квадраты разделяются на положительные (действия которых направлены на сохранение экосистемы Аральского моря) и негативные (действия которых наносят вред экосистеме Аральского моря).

Когда выпадает очередь ходить, то броском кубика определяется, какое количество шагов нужно совершить на игровом поле за этот ход (каждый шаг соответствует одному очку на кубике и одному квадрату на игровом поле). Встав на поле, участник выполняет написание действие. Несколько квадратов несут информацию об объектах недвижимости, игрок (команда) могут приобрести его, если оно свободно, или заплатить аренду, если оно принадлежит другому игроку (команде).

Дополнительно используются: кубик, фишки разных цветов, сосуд с водой «Мировой океан», сосуд с водой «Водобанк», стаканы с водой по количеству команд или игроков. «Водобанк» используется для открытия депозитов и взятие кредитов. Первый круг участники не имеют права открывать депозит.

Белый квадрат на игровом поле позволяет игрокам сделать дополнительный ход. При прохождении «Поле Вперед» игрок (команда) получают заработную плату.

В игре используются действия которые принадлежат к разным областям профессий, что позволяет в ходе игры с ними ознакомиться.

В «Waterpoly» используется собственная денежная единица – пресная вода, которая измеряется в ложках (ложка пресной воды).

P.S. Данная игра является авторской разработкой, прошла государственную экспертизу и имеет государственный патент №37980 от 17.07.2023 года.

9-СЫНЫП МЕКТЕП ФИЗИКА КУРСЫНДА ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТАЛАРДЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНУ.

А.М. Шайхимова

2-курс магистранты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Р.Н. Асылбаев

PhD докторы, Жаратылыстану жоғары мектебінің доценті

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Аннотация. Қазіргі әлемде болып жатқан өзгерістер – үздіксіз білім беру және өзін-өзі дамыту қажеттілігі, сондай-ақ ақпарат көлемінің ұлғаюы оны ұсынудың жаңа көрнекі тәсілдерін дамытуды ынталандырады. Бұл оқу ақпаратын тиімді есте сақтау және меңгеру үшін ақпаратты сауатты құрылымдау мен өңдеуге мүмкіндік беретін құрал. Бастауыш мектепте физиканы оқыту үдерісін талдау, зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттер ғылыми-әдістемелік тұрғыдан келесі қарама-қайшылықты анықтады. деңгейі: физиканы оқыту процесінде ақыл-ой картасы әдісін қолдану мүмкіндігі мен сәйкес әдістеменің жоқтығы арасындағы. Бұл қайшылықты шешу қажеттілігі диссертациялық зерттеудің өзектілігін анықтайды және оның мәселесін айқындайды: ақыл-ой картасын қалай тиімді қолдану керек.

Кілтті сөздер: интеллект-карта, визуалды әдістер.

Аннотация. Изменения, происходящие в современном мире – необходимость непрерывного образования и саморазвития, а также увеличение количества информации стимулируют развитие новых визуальных способов ее представления. Это инструмент, позволяющий грамотно структурировать и обрабатывать информацию для эффективного запоминания и усвоения учебной информации. Анализ процесса преподавания физики в начальной школе, научно-методической литературы по теме исследования выявил следующее противоречие с научно-методической литературой. методологическая точка зрения. Уровень: между возможностью использования метода интеллект-карты в процессе обучения физике и отсутствием соответствующей методологии. Необходимость разрешения этого конфликта определяет актуальность диссертационного исследования и определяет его проблему: как эффективно использовать интеллект-карту.

Ключевые слова: интеллект-карта, визуальные методы.

Annotation. The changes taking place in the modern world – the need for continuous education and self-development, as well as the increase in the amount of information stimulate the development of new visual ways of presenting it. This is a tool that allows for competent structuring and processing of information for effective memorization and acquisition of educational information. Analysis of the process of teaching physics in elementary school, scientific-methodological literature on the topic of research revealed the following contradiction from a scientific-methodological point of view. level: between the possibility of using the mind map method in the process of teaching physics and the lack of appropriate methodology. The need to resolve this conflict determines the relevance of the dissertation research and determines its problem: how to effectively use the mind map.

Keywords: mind map, visual methods.

Сабақтан сабаққа соң, белсенді әдістерге жіктеу қиын болып жатыр. Сонымен қоса, әр білім алушы оқу үдерісіне қатыспайды. Егерде пән мұғалімі, өз сабағына интеллект – карталарды қолданса, онда теориялық материалды меңгеруге аз уақыт кететінің көруге болады. Уақыттың көбін практикалықтұрғыға бөліп, ақпаратты визуалды есте сақтау қабілеті арқылы жоғарлатуға болады.

Тақырыптың өзектілігі: Бүгінгі таңда, дәстүрлі оқу үдерісі қолданысқа алынбайтын есебінен, белсенді әдістердің тенденциясы жоғарлап бара жатыр. Алайда, барлық білім алушыларды толығымен қамтамасыз ету үшін мүмкін емес. Сол себептен сабақ барысында барлық деңгейлігі білім алушылардың қажеттілігін қамтамасыз ету үшін – интеллект карталады қолданысқа алу тиімді болып табылады.

Зерттеу нысаны: Интеллект – карталар

Зерттеу пәні: Интеллект – карталардың оқу үдерісіне әсері

Зерттеу мақсаты: 9 сыныпқа «Кинематика, Астрономия негіздері, Динамика, Сақталу заңдары, Тербелістер және толқындар, Атом құрылысы» тараулары бойынша интеллект – карталар арқылы білім алушылардың жүйелік білімің қалыптастыру.

Зерттеу міндеттері:

- Интеллект – карталардың тарихын зерттеу;
- Мектеп курс физикасында қолдану әдістемесін талдау;
- Білім берудің стандартына сай, 9 сыныптың тараулары бойынша, интеллект – карталарды құрастыру.

Зерттеу әдістері:

- теориялық әдістер: зерттеу мәселесі бойынша ғылыми, әдістемелік, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерттеу және талдау;
- эмпирикалық әдістер: сауалнама, бақылау, сараптамалық бағалау әдісі, сұрақ қою.

Ми жарты шарларының функционалдық асимметриясының ашылуы қазіргі педагогтардың оқу ақпаратының анықтығына, визуализациясына назарын арттыруға негіз болды. 1960 жылдардың аяғында профессор Роджер Сперри Калифорния университетінің зертханаларында жаңалық ашты. , бұл адам миының мүмкіндіктерін түсінуде төңкеріс жасады.

Сперри мидың жарты шарлары ең маңызды интеллектуалдық функцияларды бөлісетінін анықтады. «Оң жарты шарда ырғақты қабылдау, кеңістікті бағдарлау, гештальт (біртұтас қабылдау), қиялдау, армандау, түс пен өлшемді қабылдау сияқты салаларда басым болады.

Сол жақ жарты шар психикалық функциялардың басқа, бірақ кем емес маңызды диапазонына жауап береді: сөйлеу, логикалық ойлау, сандармен операциялар, жүйелілік, сызықтық, ақпарат тізімдерін талдау және жұмыс істеу қабілеті» Ми жарты шарларының мамандануы адамдарда белгілі бір танымдық стильдің көрінуімен байланысты және олардың ақпаратты қабылдау және өңдеу тәсілдеріндегі айырмашылықтарды көрсетеді. «физика» пәні құқық басымдығы бар студенттер арасындағы оқудағы айырмашылықты тамаша көрсетеді. және сол жақ жарты шарлар. «Физика» пәнінің спецификалық мазмұны аналитикалық танымдық қабілеті бар сол жақ миы бар оқушыларға бағыттылықты білдіреді.

Белгілі бір типтегі көрнекі үлгілерді оқу үрдісінде жүйелі түрде қолдану. Студенттерге ақпаратты «сығудың» ұтымды әдістерін және оның когнитивтік-графикалық бейнеленуін үйрету. Оқу процесіне көрнекілік модельдерді енгізудің әдістемелік тәсілдері» Оқу ақпаратын көрнекі түрде бейнелеу құралдарына: анықтамалық жазбалар, кестелер, ақпараттық диаграммалар, инфографика, ақыл-ой карталары, концептуалдық карталар, логикалық-семантикалық модельдер (ЛСМ), дено-тативті графиктер, кластерлер, «балық сүйегі», ағын диаграммалары және т.б.. Оқу ақпаратын визуализациялаудың арқасында физикалық ұғымдарды ассимиляциялау және есте сақтау ауызша түрде ұсынылғанға қарағанда жақсы және жылдам жүреді. Екі жарты шарды да жасайтын ақпаратты визуализациялаудың ең тиімді құралдарының бірі ми жұмысының, оның ішінде когнитивтік дағдылардың барлық кешенін қамтитын ақыл-ой картасы әдісі.

Ақыл картасы әдісін мидың қызметі мен интеллектін зерттеу саласындағы әлемдегі жетекші беделді, 33 тілге аударылған және 150-ден астам елде сатылған 100-ден астам кітаптың авторы және бірлескен авторы Тони Бузан танымал етті. 1970 жылдары ол бизнес пен білім әлеміне дауыл сияқты еніп кеткен революциялық әдісті, ақыл картасы әдісін жасады. Ол оны «Ақыл картасы» деп атады. Ағылшын тілінен аударғанда «ақыл» сөзі «ақыл», «карталар» сөзі «карталар» дегенді білдіреді. Нәтиже – «ақыл картасы». «Ақыл карталары», «интеллект карталары», «есте сақтау карталары», «ментальдық карталар», «ассоциативті карталар» және т.б. сияқты басқа аударма нұсқалары бар.

Көбінесе Т. Бузанның кітаптарының аудармаларында «ақыл картасы» аудармасы кездеседі. Біз бұл аударманы өз жұмысымызда қолданатын боламыз. Ақыл картасы – ақпаратты сақтауға, жүйелеуге, жүйелеуге және жаңғыртуға арналған графикалық және көрнекі ойлау құралы. Тони Бузан мида оқыту процесінде мазмұны немесе формасы

бойынша бірегей, ассоциациялары бар, 5 сезім мүшелерінің кез келгенінің ерекше қызығушылығын немесе шиеленісуін тудыратын ақпарат жақсы сіңетінін атап өтті. Дәл осы ақпарат Тони Бузанды ақыл-ой картасы әдісін жасауға итермеледі. Ақыл картасы әдісі сәулелі ойлау теориясына негізделген. Осы теорияның негізгі идеясын оның авторының сөзімен көрсетейік: «Миға түсетін ақпараттың әрбір бөлігі – бұл әрбір сезім, есте сақтау немесе ой (соның ішінде әрбір сөз, сан, дәм, иіс, сызық, түс, ырғақты соғу), нота, затқа қол тигізудегі тактильді сезім) орталық сфералық нысан ретінде ұсынылуы мүмкін, олардан ондаған, жүздеген, мыңдаған және миллиондаған «ілімдер» алшақтайды. Әрбір «ілім» ассоциация болып табылады және әрбір ассоциация, өз кезегінде, басқа бірлестіктермен байланыстардың шексіз дерлік санына ие.

Қорытынды

9 сыныптарда физиканы оқытуда ақыл-ой картасы әдісін меңгеру мәселесі диссертациялық зерттеудің өзектілігін анықтайды, оның мақсаты 9 сыныптарда физиканы оқытуда ақыл-ой картасы әдісін меңгеру әдістемесін теориялық негіздеу және әзірлеу болды.

Зерттеу нәтижелері бойынша мынадай қорытынды жасауға болады:

1) Ғылыми-әдістемелік және психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау физиканы табысты оқыту үшін екі жарты шардың бірлескен жұмыс режимін ұйымдастыру қажет екенін көрсетті. Білім беру ақпаратының визуализациясының арқасында қол жеткізілетін ми.

2) Ақыл-ой картасы әдісі бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау негізінде ақыл-ой картасы оқу ақпаратын тиімді есте сақтау және меңгеру үшін оқу ақпаратын визуализациялаудың тиімді құралы бола алады деген қорытындыға келдік.

3) Қолданыстағыларды талдай келе оқу процесінде ақыл-ой картасын қолдану тәжірибесі, атап айтқанда 9 сыныптарда физиканы оқыту кезінде ақыл-ой картасы әдісінің әмбебаптығы туралы айтуға болады

4) 9-сыныптарда физиканы оқытуда ақыл-ой картасы әдісін меңгеру әдістемесі.

5) Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында 9 сыныптарда физика оқытуда ақыл-ой картасы әдісін қолдану мүмкіндігі дәлелденді.

6) Эксперименттік жұмыстардың нәтижелеріне сапалы талдау жасалды. Зерттеу нәтижесінде гипотеза расталды, зерттеу мақсатына қол жеткізілді, барлық міндеттер шешілді.

Аяқталған оқу жұмысы физиканы оқыту үдерісінде негізгі мектепте ақыл-ой картасы әдісін меңгеру бойынша дидактикалық материалдар мен әдістемелік ұсыныстар әзірлеу бағытында одан әрі жұмыс істеуге негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Модерация: искусство проведения заседаний, конференций, семинаров. – М.: Мега-Л, 2007.
2. Бьюен Т., Бьюзен Б. Супермышление. – Минск: Попурри, 2008. – 304 с.
3. Боно Э. де. Шесть шляп мышления. – Минск: Попурри, 2010. – 208 с.
4. Мюллер Х. Составление ментальных карт: метод генерации и структурирования идей. – М.: Омега-Л, 2007. – 128 с.

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ВИЗУАЛИЗАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ

К.К. Алдабергенова

*Ақсу қаласы, Абай атындағы білім беру мектебінің физика пәнінің мұғалімі,
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты*

Р.Н. Асылбаев

ғылыми жетекшісі: философия ғылымдарының докторы

Аннотация. Физиканы оқытудағы негізгі мәселелердің бірі-оқушы зерттелетін процестерді көре немесе елестете алмайды. Сондықтан процестерді визуализациялау материалды түсінуді айтарлықтай жақсарта алады. Бұл мақалада біз физиканы оқытуда визуализацияны қолданудың негізгі әдістерін қарастырамыз.

Кілтті сөздер: физика, белсенді әдістер, визуализация, әдістері.

Аннотация. Одной из основных проблем в обучении физике является то, что ученик не всегда может увидеть или представить процессы, которые изучает. Поэтому визуализация процессов может значительно улучшить понимание материала. В данной статье мы расскажем об основных методах применения визуализации в обучении физике.

Ключевые слова: физика, активные методы, визуализация, методы.

Annotation. One of the main problems in teaching physics is that the student cannot always see or imagine the processes he is studying. Therefore, visualization of processes can significantly improve the understanding of the material. In this article we will talk about the main methods of using visualization in teaching physics.

Keywords: physics, active methods, visualization, visualization methods.

Оқушылардың оқу қабілеттерін дамыту мәселесі әрқашан өзекті мәселелердің бірі болды. Оқушының әлеуетті мүмкіндіктеріне ғұрлым толық іске асырылса, адам өмірде соғұрлым үлкен жетістіктерге жете алады. Оқытуды жандандырудың тиімді технологияларының бірі-оқу ақпаратын визуализациялау әдісі.

Визуализация принципін XVII ғасырда Коменский тұжырымдап, негіздеді. Ғалым білім беру саласында жинақталған тәжірибені жүйелеп, оқытудың мәні, принциптері мен әдістері – «Ұлы дидактика»бойынша жұмыс жасады.[1] Я.А. Коменский: «...оқушылар үшін алтын ереже болсын: қолдан келгеніншесезімдердіңбәрінқабылдау үшін қамтамасыз етілсін. Егер кез-келген затты бірден бірнеше сезіммен қабылдауға болатын болса, оларды бірден бірнеше сезіммен қабылдауға рұқсат

етіңіз» [1, 384-бет]. «Визуализация» термині көбінесе үш мағынада қолданылады: кейбір объект (нақты объектіні, жазбаны білдіреді); белгілі бір қасиет ретінде (нақты заттардың көрінуі, білім, ойлау); адамның белгілі бір қызметі ретінде (көрнекі құралдарды қабылдау және пайдалану).

Соңғы онжылдықтарда визуалды ақпаратты беру саласында революциялық өзгерістер болды: берілетін ақпарат көлемі өсті, визуалды ақпараттың жаңа түрлері, сондай-ақ оны беру тәсілдері пайда болды. Техникалық прогресс және жаңа көрнекі мәдениеттің қалыптасуы мұғалімдердің қызметіне қойылатын талаптар жиынтығына өзін қалдыратыны сөзсіз.

Визуализация оқушыларға ақпаратты дұрыс ұйымдастыруға және талдауға көмектеседі, сыни ойлауды дамытады, оқушыларға жаңа білімді біріктіруге көмектеседі, алынған ақпаратты белгілі бір құбылыс немесе объект туралы тұтас суретке байланыстыруға мүмкіндік береді, яғни материалды жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Ақпаратты беруде кескіндер маңызды рөл атқарады, өйткені олар интеллектуалды жүктемені айтарлықтай азайтады және оқушының күрделі ақпаратты түсіну қабілетін жақсартады. Оқушыларға жаңа материалмен байланысты көрнекі бейнелер көрсетілгенде, олар қолда бар ақпаратты тез бағалай алады және көрнекі бейнелер арқылы түсіндірме сөздік қорын кеңейте алады.

Визуализация білімалушының сенсорлық тәжірибесін қолдану аясына едәуір кеңейтеді – визуалды, есту, тактильді, өзгергіштіктің жоғарылауы арқылы ақпаратты қабылдаудың монотондылығын жояды. Қабылдаудың әртүрлі типтері бар оқушылар ақпаратты түрлі-түсті кескіндер, анимациялар немесе демонстрациялық бейнелер сияқты әртүрлі формада ұсынылған кезде жақсы қабылдайды және қолдана алады. Визуализацияны қолдану оқушыларға объектілер мен табиғи құбылыстар арасындағы байланысты жақсы көруге көмектеседі, күрделі материалды есте сақтауға үшін пайдалануға болады.

Визуализация әсіресе физика ғылымын оқытудың тиімділігін едәуір арттыра алады.

Физиканы оқытуға көмектесетін визуализацияның көптеген әдістері бар, соның ішінде фотосуреттер, схемалар, диаграммалар, бейнелер және модельдеу бағдарламалары. Бұл әдістер оқушыларға физика ұғымдарын жақсырақ түсінуге қалай көмектесетінін көру үшін визуализацияның әрбір әдісін толығырақ қарастырайық.

1. Фотосуреттер – бұл физиканы оқытуда қолдануға болатын бейнелеудің ең қарапайым және қол жетімді түрлерінің бірі және фотосуреттерді пайдалану әдісіне байланысты біреше топқа бөлуге болады:

А) Аппараттық фотосуреттер: физикалық эксперименттерде қолданылатын жабдықты, сондай-ақ оның компоненттерін көрсету үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл әсіресе белгілі бір жабдықтың қалай көрінетінін немесе оның қалай аталатынын білмейтін оқушылар үшін пайдалы.

Ә) Құбылыстардың фотосуреттері: сөзбен түсіндіру қиын болатын физикалық құбылыстарды көрсету үшін пайдалануға болады. Мысалы, фотосуреттер жарықтың дифракциясының саңылауларға әсерін немесе электромагниттік индукция құбылысын көрсете алады.

Б) Процесс фотосуреттері: елестету қиын болуы мүмкін физикалық процестерді көрсету үшін пайдалануға болады. Мысалы, фотосуреттер судың булану процесін немесе дененің инерция арқылы қозғалу процесін көрсете алады.

В) Контексттеу үшін фотосуреттер: белгілі бір мысалды контекстке келтіру үшін, яғни оқушылардың не білетінін нақтылау немесе оларға білмейтіндерін көрсету үшін пайдалануға болады. Мысалы, фотосуреттер Жердің Айға және басқа аспан денелеріне тартылыс күшін көрсету үшін пайдаланылуы мүмкін.

Г) Материалдарды көрсетуге арналған фотосуреттер: фотосуреттерді физикалық эксперименттерде қолданылатын материалдарды, сондай-ақ осы материалдардың қасиеттерін көрсету үшін пайдалануға болады. Мысалы, фотосуреттер физикада қолданылатын өткізгіш материалдардың, магниттердің және басқа материалдардың қасиеттерін көрсете алады.

2. Схемалар мен диаграммалар – оларды физикалық объектілер мен құрылымдардың өзара әрекеттесуін, сондай-ақ белгілі бір тақырыпқа қатысты құбылыстар мен процестерді көрсету үшін пайдалануға болады. Сонымен қатар, схемалар мен диаграммалар физиканың тұжырымдамалық қиын сәттерін жеңілдетудің, сондай-ақ дерексіз тұжырымдамалық идеяларды қарапайым ұғымдарға келтірудің бір әдісі бола алады.

Физикада схемалар мен диаграммаларды қолданудың бір мысалы – тәуелділік графиктерін құру. Мысалы, ауырлық күшінің денелер арасындағы қашықтыққа тәуелділігінің графигі Ньютонның бүкіләлемдік тартылыс заңын суреттеуге мүмкіндік береді.

Тағы бір мысал – электр тізбектерін зерттеу кезінде тізбектерді пайдалану. Электр тізбегінің тізбектері арқылы қосылыстардың әртүрлі түрлерінің қалай жұмыс істейтінін, тізбекке қандай элементтер қосылатынын және олардың бір-бірімен қалай әрекеттесетінін түсінуге болады.

Физикалық құбылыстарды бейнелеу үшін диаграммаларды да қолдануға болады. Мысалы, фазалық ауысу диаграммасы температура мен қысым өзгерген кезде заттың қалай өзгеретінін түсінуге көмектеседі. Диаграммаларды астрономиялық құбылыстарды зерттеу үшін пайдалануға да болады. Мысалы, жұлдыздар картасының диаграммасы

аспандағы жұлдыздардың орналасуын көрсетеді және бақылаушыға жұлдыздың немесе планетаның орнын анықтауға мүмкіндік береді.

3. Бейне – физиканы оқытуда әсіресе тиімді болуы мүмкін визуализацияның тағы бір түрі. Бейнені тек сөзбен түсіндіруге қиын болуы мүмкін әртүрлі физикалық құбылыстарды көрсету үшін пайдалануға болады. Сондай-ақ, бейнені физика эксперименттерінде және сәйкесінше басқа материалдарда жабдықтар мен гаджеттердің функционалдығын көрсету үшін пайдалануға болады.

Бейне сабақтар мен оқу бейнелері физика сабақтарында дәстүрлі тақта мен борды әлдеқашан ауыстырған. Олар күрделі теориялар мен заңдарды түсіндіріп қана қоймай, олардың өмірде қолданылуын көрсетеді.

Физиканы зерттеу үшін бейнені қолданудың кең таралған мысалдарының бірі-жазбаларда байқалатын зертханалық тәжірибелер. Осының арқасында оқушылар тәжірибелердің қалай жүргізілетінін және қандай нәтижелерге қол жеткізуге болатынын көре алады. Бұл оларға физика білімінің негізінде жатқан теория мен заңдарды жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Youtube немесе басқа платформаларындағы көптеген бейне сабақтар термодинамика немесе электр энергиясы сияқты күрделі тақырыптарды зерттеуге көмектеседі. Оларда мәселелерді шешудің мысалдарын көруге және сарапшылардың пікірлерін тыңдауға болады, тіпті түсінбеген мәселерінді бірнеше рет көру арқылы материалды есте сақтауға немесе түсінуге ықпал жасауға мүмкіндік бар.

Сондай-ақ физикалық құбылыстарды іс-әрекетте көрсететін бейнелер бар-мысалы, гравитациялық тартылыс, асқын өткізгіштік немесе оптикалық иллюзиялар. Мұндай бейне материалдар оқушыларға бұл құбылыстардың шындықта қалай жұмыс істейтінін көруге көмектеседі, яғни теорияны зерттеуде өте пайдалы болуы мүмкін.

4. Модельдеу бағдарламалары: Физиканы зерттеу үшін модельдеу бағдарламаларын қолдану өте орынды, өйткені ол нақты өмірде байқау қиын немесе мүмкін емес әртүрлі физикалық құбылыстар мен процестерді модельдеуге мүмкіндік береді. Жетілдірілген модельдеу бағдарламалары арқылы оқушылар іс-әрекеттегі физикалық құбылыстарды көре алады және олардың нақты әлемде өзара әрекеттесуі туралы түсінік алады. Сондай-ақ, бұл бағдарламаларды белгілі бір параметрлердің өзгеруі физикалық процестерге қалай әсер ететінін көрсету үшін пайдалануға болады.

Мысалы, модельдеу бағдарламалары арқылы әртүрлі күштердің әсерінен дененің қозғалысын, электромагниттік өрістерді, толқындық процестерді, жылу алмасу процестерін және басқа да көптеген физикалық құбылыстарды модельдеуге болады.

Физиканы зерттеуде модельдеу бағдарламаларын қолданудың артықшылықтары:

- күрделі физикалық процестерді модельдеу мүмкіндігі;
- модель параметрлерін өзгерту және олардың нәтижеге әсерін байқау мүмкіндігі;
- іс жүзінде мүмкін емес немесе қауіпті болуы мүмкін виртуалды эксперименттер жүргізу мүмкіндігі;
- физикалық құбылыстар мен заңдарды оқыту мен түсінуді жеңілдету.

Осылайша, физиканы зерттеуде модельдеу бағдарламаларын қолдану физикалық процестер мен құбылыстарды жақсы түсінуге және физикалық заңдар мен принциптерді оңай игеруге мүмкіндік беретін тиімді және орынды құрал болып табылады.

Алайда, білім берудегі барлық құралдар сияқты, визуализацияның да артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

Физиканы оқытудағы визуализацияның артықшылықтары:

1. Абстрактілі ұғымдарды жақсы түсіну. Визуализация физикалық заңдылықтарды түсінуді жеңілдететін визуалды модельдер жасауға көмектеседі.

2. Ақпаратты есте сақтау процесін жақсартады. Векторлық өрістер, шағын тербеліс кескіндері және басқалары сияқты визуализациялар оқушыларға осы объектілердің контекстін есте сақтауға және жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Тіпті оқушылар визуализация түрінде ұсынылған кезде ақпаратты әлдеқайда жақсы есте сақтай алады деген пікір бар.

3. Тілдік кедергілермен байланысты қиындықтарды тегістеу. Физиканы оқытудағы визуализация кейбір физикалық және математикалық ұғымдарды сурет тіліне аударып алады, бұл физиканы басқа тілде оқытын оқушыларға көмектесе алады.

Физиканы оқытудағы визуализацияның кемшіліктері:

1. Нақты мысалдармен ойлауды бекіту. Тым көп визуализацияны қолдану физиканы тым интуитивті етіп көрсетуі мүмкін және оқушыларды олар қолданған жеке мысалдарға бейімдеуі мүмкін, ал олар өздерінің дерексіз дағдыларын дамытуы керек.

2. Технологияның шектеулері. Сыныпта қолдануға болатын технологияның шектеулеріне байланысты кейбір визуализациялар мүмкін емес болып көрінуі мүмкін.

3. Модельдерді құрудағы қиындықтар және материалдарды дайындау қажет. Көрнекі материалдар әрдайым қол жетімді емес және оларды дайындауға көп уақыт кетуі мүмкін. Сонымен қатар, модельдер құру белгілі бір сараптаманы қажет етеді.

Қорыта келгенде, физиканы оқытуда визуализация маңызды рөл атқарады. Ол оқушыларға нақты жағдайларда абстрактілі ұғымдар мен теорияларды көруге, күрделі ұғымдарды түсіндіретін интерактивті диаграммалар мен графиктерді құруға, эксперименттер жүргізуге және бұрын қол жетпеген физикалық құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік

береді. Нәтижесінде визуализация физиканы оқытудың тиімділігін арттыруға және білім алушыларға физика заңдары мен теорияларын жақсы түсінуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Коменский Я.А., Таңдалған педагогикалық шығармалар. – Т.1. – М.: Педагогика, 1982. – 656 б.
2. Физиканы оқытудағы визуализацияның тиімділігін зерттеу, Чеук-Вай Ю, білім беру технологиялары және инновациялар (ETI 2020), Джозеф Троян өңдеген, Springer International Publishing, 2021 ж.
3. Физиканы визуализациялау: Қозғалыс және күшпен эксперименттер, Пол Г. Хьюитт, Pearson Education, 2015 ж.
4. Физика ұғымдарын үйрету үшін визуалды аналогияларды пайдалану, Лен В. Мадлансакей және Дайан Эш, физика мұғалімі, 51-том, №5 (мамыр, 2013 ж.), 293-297 беттер.
5. Қолданбалы физика және технология біліміне арналған виртуалды зертханалар, Вольфганг Луц, Springer, 2008 ж.

МЕТОДЫ РЕШЕНИЯ НЕСТАНДАРТНЫХ ЗАДАЧ ПО ТЕМЕ «ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ И ПРЕДЕЛЫ»

А.А. Жапакова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Бұл жұмыста математикадан стандартты емес есептерді шешу қажеттілігі қарастырылады. «Тізбектер және шектеулер» тақырыбы бойынша стандартты емес, күрделілігі жоғарылаған есептерді шешудің кейбір әдістері көрсетілген.

Кілтті сөздер: стандартты емес есеп, тізбек, шектер, жинақталу.

Аннотация. В данной работе рассматривается необходимость решения нестандартных задач по математике. Показаны некоторые методы решения нестандартных, повышенной сложности задач по теме «Последовательности и пределы».

Ключевые слова: нестандартная задача, последовательность, предел, сходимость.

Annotation. In this paper, the necessity of solving non-standard problems in mathematics is considered. Some methods of solving non-standard, highly complex problems on the topic «Sequences and limits» are shown.

Keywords: non-standard problem, sequence, limit, convergence.

Как показывают различные психолого-педагогические и методические исследования, учащиеся теряются, столкнувшись с нестандартными задачами, что нередко приводит к отказу от попыток решать задачу. Обучающиеся недостаточно владеют умениями, определяющими тактику и стратегию действий при решении различных задач, в частности, умением самостоятельно разрабатывать некоторую программу действий, соот-

носить ее с полученными результатами, осуществлять контроль и оценку выполнения исходной программы действий, обобщать полученные результаты.

Нестандартная задача традиционно понимается либо как задача, способ решения которой учащемуся неизвестен, либо как задача, для решения которой в курсе математики не содержится правила, определяющего программу его решения. Мы к нестандартным относим такие задачи, которые порождают для учащегося напряженную ситуацию, требующую для своего разрешения гибкости и критичности мышления, изобретательности, распределения внимания, выработки новых способов действий.

Та часть математики, которую называют математическим анализом, появилась 300 лет тому назад. В течение всей своей трехвековой истории математический анализ занимал в математике ведущее положение. Его методами решали труднейшие практические задачи, он был объектом бесчисленных теоретических исследований. В наше время, если речь идет о характеристике научного содержания математического анализа, этим термином обозначают громадную ассоциацию тех частей математики, в которых основным объектом изучения является понятие функции, а производимые над функциями действия существенным образом основываются на специфических операциях дифференцирования и интегрирования.

К сожалению, на практических занятиях мы решаем не самые сложные задачи из курса математического анализа, так как преподаватели выбирают те, чтобы их решения было доступно всем студентам, а сложные задачи остаются нерассмотренными. Так возникла идея данной работы, то есть рассмотрение нестандартных (сложных) задач по основному разделу математического анализа, последовательности и пределы, с решениями.

В математике пределом последовательности элементов пространства называют элемент того же пространства, который обладает свойством «притягивать», в некотором смысле, элементы данной последовательности. Свойство последовательности, иметь или не иметь предел, называют сходимостью: если у последовательности есть предел, то говорят, что данная последовательность *сходится*, в противном случае (если у последовательности нет предела) говорят, что последовательность *расходится*.

Пример 1. Найти предел последовательности

$$a_n = \frac{1}{2} + \frac{3}{2^2} + \dots + \frac{2n-1}{2^n}.$$

Решение: Введем последовательность

$$b_n = \frac{1}{2} + \frac{1}{2^2} + \dots + \frac{1}{2^n} = 1 - \frac{1}{2^n}.$$

Тогда

$$\frac{a_n + b_n}{2} = \frac{1}{2} + \frac{2}{2^2} + \frac{3}{2^2} + \dots + \frac{n}{2^n},$$

$$a_n - b_n = \frac{1}{2} + \frac{2}{2^2} + \frac{3}{2^2} + \dots + \frac{n-1}{2^{n-1}}.$$

Отсюда

$$\frac{a_n + b_n}{2} - (a_n - b_n) = \frac{n}{2^n} \quad \text{или} \quad a_n = 3b_n - \frac{n}{2^{n-1}}.$$

Подставляя вместо b_n его значение, получим

$$a_n = 3 \left(1 + \frac{1}{2^n} \right) - \frac{n}{2^{n-1}} = 3 - \frac{3}{2^n} - \frac{n}{2^{n-1}}.$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} a_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(3 - \frac{3}{2^n} - \frac{n}{2^{n-1}} \right) = 3 - 0 - 0 = 3.$$

Пример 2. Найти $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1^p + 2^p + \dots + n^p}{n^{p+1}}$, где $p \neq -1$.

Решение:

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1^p + 2^p + \dots + n^p}{n^{p+1}} &= \\ &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n} \left[\left(\frac{1}{n} \right)^p + \left(\frac{2}{n} \right)^p + \dots + \left(\frac{n-1}{n} \right)^p + \left(\frac{n}{n} \right)^p \right] \\ &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n \left(\frac{k}{n} \right)^p = \\ &= \left| \text{если } \frac{1}{n} = \Delta x_k \rightarrow 0, \frac{k}{n} \right. \\ &\quad \left. = \xi_k, \text{ то получается интегральная сумма } x^p \text{ на } [0,1] \right| \\ &= \lim_{\Delta x_k \rightarrow 0} \sum_{k=1}^n \xi_k^p \Delta x_k = \int_0^1 x^p dx = \frac{x^{p+1}}{p+1} \Big|_0^1 = \frac{1}{p+1}. \end{aligned}$$

Пример 3. Найти $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n^n}{(n!)^2}$. [1]

Решение: Рассмотрим числовой ряд $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{n^n}{(n!)^2}$. Исследуем ряд по признаку Даламбера.

$$U_n = \frac{n^n}{(n!)^2}, \quad U_{n+1} = \frac{(n+1)^{n+1}}{((n+1)!)^2}$$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{U_{n+1}}{U_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(n+1)^{n+1}}{((n+1)!)^2} \cdot \frac{(n!)^2}{n^n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(n+1)^n}{(n+1)n^n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{\left(1 + \frac{1}{n}\right)^n}{n+1} = 0$$

Значит ряд сходится, поэтому должно выполняться необходимое условие сходимости ряда:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} U_n = 0$$

Отсюда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} U_n = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n^n}{(n!)^2} = 0$$

Пример 4. Дана последовательность $x_n = \cos x_{n-1}$, $x_1 = 20$ ($n \geq 2$).

Доказать, что она сходится к корню уравнения $x = \cos x$.

Решение: Данное уравнение имеет единственное решение x_0

($0 < x_0 < 1$), так как графики функций $y=x$ и $y=\cos x$ пересекаются в единственной точке.

$$x_2 = \cos 20 = \cos(6\pi + 20 - 6\pi) = \cos(20 - 6\pi),$$

$$\text{т.к. } 0 < 20 - 6\pi < \frac{\pi}{2}, \text{ то } 0 < x_2 < 1.$$

Значит $0 < x_n < 1$ при $n \geq 2$.

$$x_0 - x_n = \cos x_0 - \cos x_{n-1} = -2 \sin \frac{x_0 - x_{n-1}}{2} \cdot \sin \frac{x_0 + x_{n-1}}{2}$$

$$\sin \frac{x_0 + x_{n-1}}{2} > 0 \text{ при } n \geq 3, \text{ поэтому разности } x_0 - x_n, x_0 - x_{n-1}$$

имеют разные знаки, т.е. два последовательных члена $\{x_n\}$ расположены по разные стороны от x_0 . $x_1 > x_0$, поэтому все нечетные члены последовательности расположены правее x_0 , а все четные члены последовательности левее.

$$|x_0 - x_n| = 2 \left| \sin \frac{x_0 - x_{n-1}}{2} \right| \cdot \left| \sin \frac{x_0 + x_{n-1}}{2} \right| < 2 \left| \sin \frac{x_0 - x_{n-1}}{2} \right| = |x_0 - x_{n-1}|$$

Значит последовательность $\{x_{2n-1}\}$ – убывающая, а последовательность $\{x_{2n}\}$ – возрастающая. Эти последовательности монотонные и ограниченные, поэтому имеют пределы.

Пусть

$$b = \lim_{n \rightarrow \infty} x_{2n-1} = \lim_{n \rightarrow \infty} \cos(\cos x_{2n-2}) = \cos(\cos b)$$

$$\text{т.е. } b = \cos(\cos b)$$

Если

$$x_0 \neq b, \text{ то } x_0 - b = \cos x_0 - \cos(\cos b), \text{ т.е.}$$

$$b = \cos(\cos b) = -2 \sin \frac{x_0 - x_{n-1}}{2} \cdot \sin \frac{x_0 + x_{n-1}}{2} = -2 \sin \frac{\cos x_0 - \cos b}{2} \cdot \sin \frac{\cos x_0 + \cos b}{2}$$

Тогда

$$0 < |x_0 - b| < 2 \frac{\cos x_0 - \cos b}{2} = |\cos x_0 - \cos b| < |x_0 - b|$$

Получили противоречие $|x_0 - b| < |x_0 - b|$, значит $x_0 = b$.

Аналогично доказывается, $\lim_{n \rightarrow \infty} x_{2n-1} = x_0$.

Пример 5. Дана последовательность $x_n = 0,5 x_{n-1}^2 - 1$, при $n \geq 2$, $x_1 = \frac{1}{3}$. Доказать, что она имеет предел и найти его. [2]

Решение: Очевидно, что $-1 < x_n < 0$ при $n \geq 2$.

Пусть x_0 -отрицательный корень уравнения $x = 0,5 x^2 - 1$,

т.е. $x_0 = 1 - \sqrt{3}$.

Как в предыдущем примере, доказывается, что последовательность $\{x_{2n-1}\}$ - убывающая, а последовательность $\{x_{2n}\}$ - возрастающая и каждая из них сходятся к x_0 .

Значит $\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = 1 - \sqrt{3}$.

Пример 6. Для последовательности $x_n = \frac{n^2}{1+n^2} \cos \frac{2n\pi}{3}$ найти верхний предел $\overline{\lim}_{n \rightarrow \infty} x_n$ и нижний предел $\underline{\lim}_{n \rightarrow \infty} x_n$.

Решение: Выберем последовательность $\{x'_k\}$ при $n = 3k$

$$x'_k = x_{3k} = \frac{9k^2}{1+9k^2} \cos 2\pi k = \frac{9k^2}{1+9k^2}$$

Тогда $\lim_{k \rightarrow \infty} x'_k = 1$, поэтому $\overline{\lim}_{n \rightarrow \infty} x_n = \lim_{k \rightarrow \infty} x'_k = 1$.

Рассмотрим подпоследовательность $\{x''_k\}$ при $n = 3k + 1$.

$$x''_k = x''_{3k+1} = \frac{(3k+1)^2}{1+(3k+1)^2} \cos \left(2\pi k \pm \frac{2\pi}{3} \right) = \frac{(3k+1)^2}{1+(3k+1)^2} \cos \frac{2\pi}{3} = -\frac{(3k+1)^2}{2[1+(3k+1)^2]}$$

Тогда $\lim_{k \rightarrow \infty} x''_k = -\frac{1}{2}$, поэтому $\underline{\lim}_{n \rightarrow \infty} x_n = -\frac{1}{2}$.

Пример 7. Найти $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n}{\sqrt[n]{n!}}$.

Решение: Используем утверждение.

Если $x_n > 0$, то $\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{x_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{x_{n+1}}{x_n}$.

Пусть $x_n = \frac{n^n}{n!}$.

Тогда

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n}{\sqrt[n]{n!}} = \lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{x_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{x_{n+1}}{x_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(n+1)^{n+1}}{\frac{n^n}{n!}} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(n+1)^n}{n^n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{n} \right)^n = e$$

Пример 8. Найти $\lim_{n \rightarrow \infty} \sin^2(\pi\sqrt{n^2+n})$.

Решение: т.к. $\sqrt{n^2+n} - n = \frac{n}{\sqrt{n^2+n}+n}$, то

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \sin^2(\pi\sqrt{n^2+n}) &= \\ \lim_{n \rightarrow \infty} \sin^2\left(\pi n + \frac{\pi n}{\sqrt{n^2+n}+n}\right) &= \lim_{n \rightarrow \infty} \sin^2\left(\frac{\pi n}{\sqrt{n^2+n}+n}\right) = \sin^2\left(\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{\pi n}{\sqrt{n^2+n}+n}\right) = \\ &= \sin^2 \frac{\pi}{2} = 1 \end{aligned}$$

Пример 9. Найти $\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1^p+3^p+\dots+(2n-1)^p}{n^{p+1}}$.

Решение:

Способ 1:

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1^p+3^p+\dots+(2n-1)^p}{n^{p+1}} &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{2} \cdot \frac{2}{n} \left[\left(\frac{1}{n}\right)^p + \left(\frac{3}{n}\right)^p + \dots + \left(2 - \frac{1}{n}\right)^p \right] = \\ \frac{1}{2} \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{2}{n} \sum_{k=1}^n \left(\frac{2k-1}{n}\right)^p &= \end{aligned}$$

если $\frac{2}{n} = \Delta x \rightarrow 0, \frac{2k-1}{n} = \xi_k \rightarrow$ получается интегральная сумма для функции x^p на $[0,2]$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{2}{n} \sum_{k=1}^n \xi_k^p \Delta x_k = \frac{1}{2} \int_0^2 x^p dx = \frac{1}{2} \cdot \frac{x^{p+1}}{p+1} = \frac{2^p}{p+1}. \quad [3]$$

Способ 2:

p – натуральное. По теореме Штольца при $x_n = 1^p + 3^p + \dots + (2n-1)^p, y_n = n^{p+1}$

Имеем

$$\begin{aligned} \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1^p+3^p+\dots+(2n-1)^p}{n^{p+1}} &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{x_n}{y_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{x_{n+1}-x_n}{y_{n+1}-y_n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(2n+1)^p}{(n+1)^{p+1}-n^{p+1}} = \\ &= \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(2n+1)^p}{n^{p+1}+(p+1)n^p+\dots-n^{p+1}} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{(2n+1)^p}{(p+1)n^p+\frac{p(p+1)}{2n}+\dots} = \frac{2^p}{p+1} \end{aligned}$$

Рассмотренные примеры и их решения способствуют расширению и углублению профессиональных знаний и умений, как педагога, так и обучающихся.

Список использованных источников

1. Ильясов М.Н. Нестандартные задачи математического анализа. – Павлодар, ПГПИ, 2006.
2. Иванов О.А. Элементарная математика для школьников, студентов и преподавателей. – М.: МЦНМО, 2009.
3. Куланин Е.Д. 3000 конкурсных задач по математике. – 12-е изд. – М.: Айрис-пресс, 2008.

КҮРДЕЛІ РАДИКАЛДЫ ТЕОРЕМАНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ШАРТТАРЫ МЕН ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АНЫҚТАУ

Нұрқабден Самғар¹, Д.К. Анабаев²

II сынып оқушысы¹, ғылыми жетекшісі²,

КММ «Екібастұз қаласы әкімдігінің білім бөлімінің

Қарасор жалпы орта білім беретін мектеп»

Аннотация. Күрделі радикал кездесетін есептерді тиімді әдіспен шешу жолын зерттеп, теорема құрастырып алгоритмін жасап, салыстырып нәтижесіне жету.

Кілтті сөздер: математика, радикал түбірлер, теңдеулер.

Аннотация. Изучить способы решения сложных радикальных задач эффективным методом, составить теорему и сравнить результаты.

Ключевые слова: математика, радикальные корни, уравнения.

Annotation. Research how to solve complex radical problems in an effective way, develop a theorem, develop an algorithm, and achieve a comparison result.

Keywords: math, radical fractions, equations.

Күрделі радикал бар есептерді шығарудың тиімді әдістері әдістемелік құрамында оқушыларға математикадан тапсырмаларында кездесетін көптеген шығару жолы қиын саналатын есептерді орындаудың тиімді әдісті ұсынылған. Есептерді шығарудың мұндай әдістері мектеп оқулықтарында кездеспейтіндіктен, көрсетілген теорема кезінде оқушыларға үлкен көмек болатын сөзсіз.

Жаңартылған күрделі радикал теоремасы, оқушыларға есеп шығару уақытын азайтып, есептерді шешуге қызықтырады.

Зерттеу бөлім

Иррационал өрнектерді түрлендіру кезінде $\sqrt{A + \sqrt{B}}$ (мұндағы А, В – оң рационал сандар, В саны қандай да бір санның тура квадраты емес) түріндегі күрделі радикалдар кездеседі. Бұл $\sqrt{A + \sqrt{B}}$ күрделі түбір мына түрде түрлендіруге болады:

$$\sqrt{A \pm \sqrt{B}} = \sqrt{X} \pm \sqrt{Y} \quad (1)$$

мұндағы: X – үлкен көбейткіші, Y – кіші көбейткіші.

$$\begin{cases} X + Y = A \\ X * Y = \frac{B}{4} \end{cases}$$

Дәлелдеу: Ол үшін берілген тұжырымнан А мен В сандарын X және Y арқылы өрнектейміз:

$$\begin{cases} X + Y = A \Rightarrow A = X + Y \\ X * Y = \frac{B}{4} \Rightarrow B = 4 * X * Y \end{cases}$$

Сол жақ бөліктің түбір астына А мен В өрнектерін енгіземіз

$$\sqrt{A + \sqrt{B}} = \sqrt{X + Y + \sqrt{4 * X * Y}}$$

Арифметикалық квадрат түбірдің қасиетін пайдаланып $X = \sqrt{X^2}$, $Y = \sqrt{Y^2}$ түрлендіреміз. Сонда өрнегіміз келесі түрді қабылдайды:

$$\sqrt{A + \sqrt{B}} = \sqrt{\sqrt{X^2} + 2\sqrt{X * Y} + \sqrt{Y^2}}$$

Екі өрнектің қосындысының квадратының формуласын қолданып:

$$\sqrt{X^2} + 2\sqrt{X * Y} + \sqrt{Y^2} = (\sqrt{X} + \sqrt{Y})^2, \text{ және арифметикалық квадрат}$$

түбірдің қасиетін пайдаланып $\sqrt{A + \sqrt{B}} = \sqrt{(\sqrt{X} + \sqrt{Y})^2} = \sqrt{X} + \sqrt{Y}$

Тендіктің екі жағыда бірдей өрнек шықты. Демек, (1) тендік тура.

Тура осылай

$$\sqrt{A - \sqrt{B}} = \sqrt{X} - \sqrt{Y} \quad (2)$$

мұндағы: X – үлкен көбейткіші, Y – кіші көбейткіші.

$$X + Y = A$$

$$\begin{cases} X * Y = \frac{B}{4} \end{cases}$$

[Тендігін алуға болады.

Мысалдар:

Күрделі радикал формуласы арқылы шешімі:

$$\begin{aligned} \sqrt{6 + \sqrt{20}} &= \sqrt{\frac{6 + \sqrt{6^2 - 20}}{2}} + \sqrt{\frac{6 - \sqrt{6^2 - 20}}{2}} = \sqrt{\frac{6 + \sqrt{16}}{2}} + \sqrt{\frac{6 - \sqrt{16}}{2}} = \sqrt{\frac{10}{2}} + \sqrt{\frac{2}{2}} \\ &= \sqrt{5} \pm \sqrt{1} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \sqrt{11 + \sqrt{40}} &= \sqrt{\frac{11 + \sqrt{11^2 - 40}}{2}} + \sqrt{\frac{11 - \sqrt{11^2 - 40}}{2}} = \sqrt{\frac{11 + \sqrt{81}}{2}} + \sqrt{\frac{11 - \sqrt{81}}{2}} \\ &= \sqrt{\frac{20}{2}} + \sqrt{\frac{2}{2}} = \sqrt{6 + 3\sqrt{3}} \end{aligned}$$

Күрделі радикал теоремасы арқылы:

$$\sqrt{6 + \sqrt{20}} = \sqrt{5} \pm \sqrt{1}$$

$$X + Y = 6$$

$$X * Y = \frac{20}{4} = 5$$

$$X = 5, Y = 1$$

$$\sqrt{11 + \sqrt{40}} = \sqrt{10} \pm \sqrt{1}$$

$$X + Y = 11$$

$$X*Y = \frac{40}{4} = 10$$

$$X = 10, Y = 1$$

Алгебра пәнін сабағында, «Күрделі радикал» тақырыбын өтіп жатқанда, күрделі калдың формуласын қолданып есеп шығарып болғанда, мынандай заңдылық іді:

$$\sqrt{6 + \sqrt{20}} = \sqrt{\frac{6 + \sqrt{6^2 - 20}}{2}} + \sqrt{\frac{6 - \sqrt{6^2 - 20}}{2}} = \sqrt{\frac{6 + \sqrt{16}}{2}} + \sqrt{\frac{6 - \sqrt{16}}{2}} = \sqrt{\frac{10}{2}} + \sqrt{\frac{2}{2}} = \sqrt{5} \pm \sqrt{1}$$

$$\sqrt{11 + \sqrt{40}} = \sqrt{\frac{11 + \sqrt{11^2 - 40}}{2}} + \sqrt{\frac{11 - \sqrt{11^2 - 40}}{2}} = \sqrt{\frac{11 + \sqrt{81}}{2}} + \sqrt{\frac{11 - \sqrt{81}}{2}} = \sqrt{\frac{20}{2}} + \sqrt{\frac{2}{2}} = \sqrt{10} \pm \sqrt{1}$$

$\sqrt{20} = 2\sqrt{5}$, және $\sqrt{40} = 2\sqrt{10}$, 4 санын түбір астынан шығаруға болады, сонда 5 санын 5 пен 1 сандардың көбейтуіне тең, ал 10 саны, 10 мен 1 көбейтуіне тең. Бірақ 10 санның көбейтіндісі 5 пен 2 саныда болады. Сонда тапқан заңдылық: Күрделі радикалдың формуласын қолданбай, төрт санын түбірден шығарып көбейткіштерін түбірлеріне жіктеуге болады. Бірақ қай көбейткіштерге жіктеу керек деген сұрақ қойылды.

Қалған есептерді екі тәсілмен шешіп көрдік: «Күрделі радикал» формуласымен және ойлап тапқан заңдылықпен.

$$\begin{aligned} \sqrt{6 + 3\sqrt{3}} &= \sqrt{6 + \sqrt{9 \cdot 3}} = \sqrt{6 + \sqrt{27}} = \sqrt{\frac{6 + \sqrt{36 \cdot 27}}{2}} + \sqrt{\frac{6 - \sqrt{36 \cdot 27}}{2}} \\ &= \sqrt{\frac{6 + 3}{2}} + \sqrt{\frac{6 - 3}{2}} = \sqrt{\frac{9}{2}} + \sqrt{\frac{3}{2}} \end{aligned}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{6 + 3\sqrt{3}} = \sqrt{6 + \sqrt{27}} = \sqrt{\frac{9}{2}} + \sqrt{\frac{3}{2}}$$

27 жіктеледі $9 \cdot 3$ бірақ 27 жіктеледі $27 \cdot 1$

Күрделі радикал формуласы

$$\sqrt{11 + 2\sqrt{10}} = \sqrt{11 + \sqrt{40}} = \sqrt{\frac{11 + \sqrt{11^2 - 40}}{2}} = \sqrt{\frac{11 + 9}{2}} + \sqrt{\frac{11 - 9}{2}} = \sqrt{10} \quad -1$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{11 - 2\sqrt{10}} = \sqrt{10} - \sqrt{1} = \sqrt{10} \quad -1$$

10 жіктеледі $10 \cdot 1$, бірақ 10 жіктеледі $5 \cdot 2$

$$11 + 2\sqrt{10} = \sqrt{11 + \sqrt{40}} = \sqrt{\frac{11 + 9}{2}} + \sqrt{\frac{11 - 9}{2}} = \sqrt{10} \quad +1$$

Есептерді тексергенде, тақ сандар мен жай сандар көбейткішке жіктеледі:

Күрделі радикал формуласы арқылы

$$\sqrt{A \pm \sqrt{B}} = \sqrt{\frac{A + \sqrt{A^2 - B}}{2}} \pm \sqrt{\frac{A - \sqrt{A^2 - B}}{2}}$$

Мысалы

$$\begin{aligned} \sqrt{6 + \sqrt{20}} &= \sqrt{\frac{6 + \sqrt{6^2 - 20}}{2}} \pm \sqrt{\frac{6 - \sqrt{6^2 - 20}}{2}} = \sqrt{\frac{6 + \sqrt{16}}{2}} \pm \sqrt{\frac{6 - \sqrt{16}}{2}} \\ &= \sqrt{\frac{10}{2}} - \sqrt{\frac{6 - 4}{2}} = \sqrt{5} - 1 \end{aligned}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{6 - \sqrt{20}} = \sqrt{6 - 2\sqrt{5}} = \sqrt{5} - \sqrt{1} = \sqrt{5} - 1$$

5 жіктеледі $5 \cdot 1$

Мысалы

$$\begin{aligned} \sqrt{8 + \sqrt{28}} &= \sqrt{\frac{8 + \sqrt{8^2 - 28}}{2}} + \sqrt{\frac{8 + \sqrt{8^2 - 28}}{2}} = \sqrt{\frac{8 + \sqrt{36}}{2}} + \sqrt{\frac{8 - \sqrt{36}}{2}} \\ &= \sqrt{\frac{8 + 6}{2}} + \sqrt{\frac{8 - 6}{2}} = \sqrt{7} + 1 \end{aligned}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{8 + \sqrt{28}} = \sqrt{8 + 2\sqrt{7}} = \sqrt{7} + \sqrt{1} = \sqrt{7} + 1$$

7 жіктеледі $7 \cdot 1$

$$\sqrt{7 - \sqrt{13}} = \sqrt{\frac{7 - \sqrt{7^2 - 13}}{2}} - \sqrt{\frac{7 - \sqrt{7^2 - 13}}{2}} = \sqrt{\frac{7 + \sqrt{36}}{2}} + \sqrt{\frac{7 - \sqrt{36}}{2}} = \sqrt{\frac{13}{2}} - \sqrt{\frac{1}{2}}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{7 - \sqrt{13}} = \sqrt{\frac{13}{2}} - \sqrt{\frac{1}{2}}$$

Мысалы күрделі радикал формуласы

$$\sqrt{5 - \sqrt{24}} = \sqrt{\frac{5 + \sqrt{5^2 - 24}}{2}} + \sqrt{\frac{5 - \sqrt{5^2 - 24}}{2}} = \sqrt{\frac{5 + 1}{2}} - \sqrt{\frac{5 - 1}{2}} = \sqrt{3} + \sqrt{2}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{5 + \sqrt{24}} = \sqrt{5 + 2\sqrt{6}} = \sqrt{3} + \sqrt{2}$$

$3 \cdot 1$ жіктеледі, бірақ 6 жіктеледі: $6 \cdot 1$

$$\begin{aligned} \sqrt{8 - 2\sqrt{15}} &= \sqrt{8 - \sqrt{4 \cdot 15}} = \sqrt{8 - \sqrt{60}} = \sqrt{\frac{8 + \sqrt{8^2 - 60}}{2}} - \sqrt{\frac{8 - \sqrt{8^2 - 60}}{2}} = \sqrt{\frac{8 + 2}{2}} - \sqrt{\frac{8 - 2}{2}} = \\ &= \sqrt{5} + \sqrt{3} \end{aligned}$$

Теорема бойынша

$$\sqrt{8 - 2\sqrt{15}} = \sqrt{5} - \sqrt{3}$$

Мысалы күрделі радикал формуласы

$$\sqrt{10 - 2\sqrt{21}} = \sqrt{10 - \sqrt{4 \cdot 21}} = \sqrt{10 - \sqrt{84}} = \sqrt{\frac{10 + \sqrt{10^2 - 84}}{2}} - \sqrt{\frac{10 - \sqrt{10^2 - 84}}{2}} = \sqrt{\frac{10+4}{2}} - \sqrt{\frac{10-4}{2}} = \sqrt{7} - \sqrt{3}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{10 - 2\sqrt{21}} = \sqrt{7} - \sqrt{3}$$

Екінші түбір астында жұп сандар болған жағдайда қйыншылық болды, қайсы көбейткіштерді шешіміне қолданатын. Біз тек қана екінші санмен жұмыс істеп жүрдік, сонда бірінші санды іске қостық. Сол кезде заңдылық толық орына келді.

Көбейткіштердің қосындысы бірінші санға тең болу керек.

Теорема бойынша

$$\sqrt{11 - \sqrt{40}} = \sqrt{11 + 2\sqrt{10}} = \sqrt{5} + \sqrt{2}$$

10 жіктеледі $10 \cdot 1$, бірақ $5 \cdot 2$

$$\sqrt{\frac{11 + \sqrt{81}}{2}} + \sqrt{\frac{11 - \sqrt{81}}{2}} = \sqrt{10} + 1$$

$$\sqrt{2 + \sqrt{3}} = \sqrt{\frac{3}{2}} + \sqrt{\frac{1}{2}}$$

$$\sqrt{5 + \sqrt{24}} = \sqrt{5 + 2\sqrt{6}} = \sqrt{6} + 1 \sqrt{\frac{3}{2}} - \sqrt{\frac{1}{2}} = \frac{\sqrt{2} + 1}{\sqrt{2}}$$

6 жіктеледі $6 \cdot 1$, бірақ 6 жіктелді $3 \cdot 2$

$$\sqrt{8 + \sqrt{28}} = \sqrt{8 + 2\sqrt{7}} = \sqrt{7} + 1$$

Заңдылық толық ережеге келген соң, бұл ақпаратты плагиат болмасын деп интернет ресурстарынан іздей бастадық.

Ұқсас немесе осы заңдылыққа келетін ережелер табылмады.

Сондықтан ережені толық түрінде енгіземіз:

$$\sqrt{A \pm \sqrt{B}} = \sqrt{X} \pm \sqrt{Y}$$

$$X + Y = A$$

$$X * Y = \frac{B}{4}$$

Біздің теорема бойынша

$$\sqrt{75 + \sqrt{3024}} = \sqrt{75 + 2\sqrt{756}} = \sqrt{63} + \sqrt{12}$$

$$63+12=75$$

$$63 \cdot 12 = 756$$

$$\sqrt{4 - \sqrt{7}} = \sqrt{\frac{7}{2}} - \sqrt{\frac{1}{2}}$$

$$\sqrt{\frac{7}{2}} + \sqrt{\frac{1}{2}} = \frac{8}{2} = 4$$

$$\frac{7}{2} \cdot \frac{1}{2} = \frac{7}{4}$$

$$\sqrt{9 + 4\sqrt{5}} = \sqrt{9 + 2\sqrt{20}} = \sqrt{4} + \sqrt{5} = 2 + \sqrt{5}$$

$$4 + 5 = 9 \quad 4 \cdot 5 = 20$$

$$\sqrt{9 - 2\sqrt{4}} = \sqrt{7} + \sqrt{2}$$

$$7 + 2 = 9 \quad 7 \cdot 2 = 14$$

$$\sqrt{10 - 4\sqrt{6}} = \sqrt{10 - 2\sqrt{24}} = \sqrt{4} - \sqrt{6} = 2 - \sqrt{6}$$

$$4 + 6 = 10 \quad 4 \cdot 6 = 24$$

$$\sqrt{9 + 4\sqrt{2}} = \sqrt{9 + 2\sqrt{8}} = \sqrt{1} + \sqrt{8}$$

$$1 + 8 = 9 \quad 1 \cdot 8 = 8$$

$$\sqrt{7 + \sqrt{24}} = \sqrt{7 - 2\sqrt{6}} = \sqrt{6} + \sqrt{1}$$

$$\sqrt{5 + \sqrt{24}} = \sqrt{5 + 2\sqrt{6}} = \sqrt{3} + \sqrt{2}$$

$$\sqrt{7 + \sqrt{24}} = \sqrt{\frac{7 + \sqrt{7^2 - 24}}{2}} + \sqrt{\frac{7 - \sqrt{7^2 - 24}}{2}} = \sqrt{\frac{7 + 5}{2}} - \sqrt{\frac{7 - 5}{2}} = \sqrt{6} + \sqrt{1}$$

Қорытындылай келгенде, мен жаңа заңдылықты ашып **Күрделі радикал теоремасы** деп атадым. Иррационал өрнектерді түрлендіру кезінде осы теореманы жаңа тәсіл ретінде қолдануға болады.

Бұл жобамда қарастырылған заңдылық, тәсілоқушылардың ой-өрісін дамытып, терең білім алуына, шығармашылық қабілетін дамытуға көмектеседі.

**Педагогикалық білім беру жүйесіндегі
жаһандық және локальдық
тенденциялар**

**Глобальные и локальные
тенденции в системе
педагогического образования**

THE DYNAMICS OF PARENT-CHILD RELATIONSHIP IN NIGERIA: CULTURE, PARENTING STYLES, AND SOCIOECONOMIC FACTORS

O.A. Kolyukh, C.K. Oragwuncha

NJSC «Pavlodar Pedagogical University named after. Ә. Margulan», Higher School of Pedagogy, oragwunchacynthia@gmail.com

Аннотация. Бұл мақалада ата-ана мен бала қарым-қатынасы оның күрделі динамикасының, оның ішінде мәдениеттің, діннің, тұлғаның, әлеуметтік-экономикалық жағдайдың және ата-ана тәрбиесінің әртүрлі философияларының қалай әсер ететіндігі тұрғысынан қарастырылады. Сондай-ақ, дене жазасының маңызды тақырыбы және оның салдары, әсіресе белгілі бір салаларда талқыланады. Мақалада гендерлік айырмашылықтар мен мәдени дәстүрлердің оларға қалай әсер ететініне ерекше назар аудара отырып, Нигериядағы бала тәрбиелеу тәжірибесі қарастырылады. Соңында, оқуда қиындықтары бар балаларға назар аудара отырып, ата-ана мен бала қарым-қатынасының ата-анасының жасы, білім деңгейі және қаржылық жағдайы сияқты аспектілерін зерттейді.

Кілтті сөздер: ата-ана мен бала қарым-қатынасы, тәрбие стилі, мәдениет, дене жазасы, гендерлік теңсіздік, отбасылық зорлық-зомбылық.

Аннотация. Отношения между родителями и детьми рассматриваются в данной статье с точки зрения их сложной динамики, включая то, как на них влияют культура, религия, личность, социально-экономическое положение и различные философии воспитания. Кроме того, в нее обсуждается важная тема телесных наказаний и их последствий, особенно в некоторых областях. В статье рассматриваются методы воспитания детей в Нигерии с особым акцентом на то, как на них влияют гендерные различия и культурные традиции. Наконец, в нее исследуются аспекты отношений между родителями и детьми, такие как возраст родителей, уровень образования и финансовое положение, с упором на детей, испытывающих трудности в обучении.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, стили воспитания, культура, телесные наказания, гендерное неравенство, насилие в семье.

Annotation. The parent-child relationship is examined in this article in terms of its complex dynamics, including how culture, religion, personality, socioeconomic background, and different parenting philosophies affect it. Additionally, it discusses the important subject of corporal punishment and its effects, particularly in some areas. This article examines parenting practices in Nigeria with a particular focus on how gender disparities and cultural traditions influence them. Finally, it explores how aspects of parent-child relationships, such as parents' ages, educational levels, and financial status, with a focus on kids who have learning difficulties.

Keywords: parent-child relationship, parenting styles, culture, corporal punishment, gender inequality, family violence.

Introduction. Parent-child relationship is an essential aspect of an individual's life experience. This relationship actively portrays the type of family an individual is from. Parental culture, religion, personality, as well as the child's and parents' temperaments, socioeconomic situation, and ethnicity,

are factors that have an influence on how a child and parent relationship develops (Witt, 2017). Although these factors are specific in nature and differ from all other kinds of relationships among individuals (such as partners, family, and friends) because of their degree of intimacy (Troll & Fingerman, 1996), they can be inherited as well (Kendler, 1996; Belsky, 2010), therefore it is equally crucial to understand their roles [1; 2].

Different aspects of parent-child relationship have been studied and characterized by researchers, with some of the studies focusing on how children's communication and decision making is influenced by parent-child relationship (Field et al., 2007); Effects of parent-child relationship in the development of children's emotional functioning and regulation (Boutelle et al., 2009); With the advent of substantial research in genetics, some researchers further studied the genetic nature of parents and how it influences the traits that children exhibit (Maccoby, 2000). While an extensive number of researches explored issues like parental attachment which is a basement of the study of parent-child Relationship and emphasizes the importance of caring relationships, suggestive that a good nurturing relationship between a parent and a child shapes upcoming social, cognitive, and emotional development of the child (Antonucci et al., 2004). However, Parents are not the only source of influence on children; as children grow, they are more exposed to the influence of peers, mass media, and other external factors outside the family [3; 4; 5; 6].

Diana Baumrind's conceptualized analysis established three parenting style dimensions: authoritative, authoritarian, and indulgent or permissive. Maccoby and Martin reconceptualized the parent-child relationship to two dimensions, consisting of degrees of parental responsiveness to psychosocial needs, which include warmth and support parental demands from their children, and parental demandingness. Parental responsiveness has been shown to predict social competence and psychosocial well-being, while parental demandingness was linked to instrumental competence (academic performance and problem behavior), This approach allowed for the discovery of a fourth parenting style: uninvolved or neglectful style of parenting [7].

These four parenting styles were summarized as follows: authoritative parents are high on both demanding and responsiveness measures; authoritarian parents are high on demanding but low on responsiveness measures; indulgent parents are high on responsiveness and low on demanding measures, and uninvolved parents are low on both demanding and responsiveness measures.

The Research has shown that authoritative parenting has benefits over the others. Generally, children of such parents perform well in all domains (social competence, psychosocial development, and instrumental competence), (Baumrind 1967) having more friends, better school performance, more self-discipline, and emotional self-control. Children from uninvolved families are poorer in all the domains (Baumrind 2005, Steinberg)

while those with authoritarian parents may do well academically and behaviorally but are poor in social skills, have low self-esteem and an increased level of depression and risk of suicide (Weiss, 1996). Indulgent parenting produces children more likely to be involved in problem behaviors (substance abuse, deviant behavior, and school misconduct); they have a lower level of academic performance but better social skills and lower levels of depression. (Steinberg et al., 1994).

One of the major instruments of the parenting task is the control strategy used. (Maccoby, 1983). This often involves some form of disciplinary action. In Nigeria, Corporal punishment is still a widely practiced disciplinary method for children. (Umobong, 2010) In many parts of Africa, it is still the rule rather than the exception; it is a practice supported by tradition, religion, and the extended family. (Umobong, 2010). It has been defined as the use of physical force with the intention of causing pain but not injury for the purpose of correction or control of a child's behavior. (Gershoff,2002)

Parenting in Nigeria. Particularly in Nigeria, exposure to global urbanization and socioeconomic status can also have an impact on how child-parent relationships develop. Nigeria is a country with diverse cultures, ethnicities, regions, and individual families with different cultural values. Studies have shown the importance of parent-child relationship quality and its recognition of children's socioemotional, cognitive, neurobiological, and health outcomes has contributed to a shift in efforts to identify relational determinants of child outcomes. (Ayinmode & Adegunloye, 2011). Recent efforts to extend models of relational health to the field of child development highlight the role that parent, child, and contextual factors play in supporting the development and maintenance of healthy parent-child relationships [8]. The true Nigerian parenting interaction includes tough love, discipline, instilling a sense of responsibility, diligence at home chores (maybe directed at the female child), and a big premium placed on respect and culture. Although the Nigerian parenting style has evolved and nowadays the parenting style today seems more lenient, even the educational style has changed. Children are no longer expected to go the rote style of learning/instructions, or only expected to speak when spoken to, and the disappearance of corporal punishment.

Another mode of child training and development is the schools as they are expected to serve as an extension of quality parenting. Therefore, whatever the background or style of parenting your child had in the past, a good school will give your child the proper orientation he or she needs to do well.

Corporal punishment may be 'normative' (appropriate) or 'abusive' (inappropriate), depending on the method, its severity and frequency, the age of the child being punished, and the context. (Gershoff, 2002) [9]. Because of its potential to escalate, the dividing line between appropriate and abusive punishment can be very thin; crossing the boundary can be quite easy

(Umobong,2010) [10]. Parents who use corporal punishment often resort to harmful forms such as using belts, electrical cords, or other objects, or kicking and punching (Gershoff, 2002).

Research has shown evidence that child abuse increases the chance of developing psychiatric disorders, but it is still often ignored in Nigeria, where it is not only common but also a serious problem (Egbue,2006; Seng,2008) [11]. A study by Kawewe, (1999) in Nigeria also revealed that physical abuse of children and adolescents is a risk factor for suicide behavior [12].

In Nigeria, the patriarchal tradition, in which control of family and society rests with males, allocates a subordinate position to women and children and predisposes them to abuse or family violence. (Egbue, 2006). This apparent gender inequality is also embedded in the cultural, socio-political, and economic systems and gives impetus to family violence, which is a known psychopathological risk factor for mothers and their children. (Egbue, 2006)

In many cultural practices in Nigeria, Parents particularly fathers are invested in the power to discipline their children (Egbue, 2006).

Male authority and unquestioning child compliance are considered very important in many Nigerian families and are backed by culture, religion, and sometimes even the judicial system. (Umobong,2010). Acted out in marriage and family life, this dominance by the male gender subjects mothers and their children to the risk of abuse (Ebigbo, 1993) [13].

Role of schools. In a study carried out on school children in Nigeria on their views on the physical punishment used by parents and teachers, as well as their dietary restrictions 94% of children reported receiving three meals per day, 52% reported spending between two and four hours after school cleaning, doing dishes, and putting together dinner, and many reported receiving reprimands, beatings, or additional household chores as punishment for acting against the wishes of adults. (Ebigbo, 1993).

In West African societies a great emphasis is placed upon learning to be obedient and responsible; parents believe strongly that they need to teach their children to behave correctly (Law, 1999) [14]; Children are taught at a very young age to do what they are told without asking for an explanation (Timyan, 1988) [15]. Parents are expected to take the lead as they are viewed as more experienced and knowledgeable.

Such attitudes clearly influence not only the types of linguistic input a child receives but also the parent-child relationship and the types of experience offered in the home. For instance, in the preschool period, emphasis may be placed on the attainment of specific objectives or early academic achievement rather than on developing the child's capacity to interact (Law, 1999).

The Nigeria parent-child interaction bears similarities with the teacher-student style as it's highly instructional and often directive and although may

be perceived as negative based on the socio-interactionist model there's no evidence to suggest that it is inappropriate (Burns & Radford, 2008).

Moreover, in research by Olabisi et al., (2022), on parents' profile and the level of parent-child relationship with basic primary children with learning disabilities, results revealed that parents with Learning Disabilities with children between the age groups of 31–40 years and 41–50 years had slightly higher parent-child relationship than those under 30 years, 51–60 years, and beyond 60 years parents of children with Learning Disabilities with a significant difference. The parent-child relationship of parents of learners with learning difficulties who obtained a diploma or NCE was somewhat higher than that of secondary, degree/HND, and postgraduate students, but the difference was not statistically significant. The parent-child relations of parents with learning disabilities in High Family Income (N76,000 & above) level were marginally better than those of parents with learning disabilities in Low Family Income (0-N35, 000) and Middle Family Income (N36, 000 – N75,000).

In conclusion, parent-child relationships are intricate and multifaceted aspects of a person's life that are influenced by a variety of elements including socioeconomic status, personality, and a person's sociocultural background. The parenting philosophies of authoritative, authoritarian, indulgent, and uninvolved have been studied in depth by researchers, with authoritative parenting demonstrating the most benefits for children's development. The use of corporal punishment, however, continues to be a serious problem in some areas, with possible negative effects on children's mental health.

Parenting methods in Nigeria are significantly shaped by cultural traditions and gender inequality, which frequently increases the risk of abuse or domestic violence. While there is a growing trend toward laxer parenting and teaching practices, difficulties still exist. Schools also have an impact on how children develop, making it important to understand and foster positive parent-child connections. The necessity for ongoing research and assistance for families in various circumstances is highlighted by the influence of socioeconomic conditions, age, and money on parent-child relationships.

List of References

1. Troll, L. E., & Fingerman, K. L. (1996). Connections between parents and their adult children. In C. Magai, & S. McFadden (Eds.), *Handbook of emotion, adult development, and aging* (pp. 185-205). San Diego: Academic Press. <http://dx.doi.org/10.1016/B978-012464995-8/50012-1>
2. Belsky J. Social-contextual determinants of parenting. In: Tremblay RJ, Barr RE, Peters R, eds. *Encyclopedia of Early Childhood Development* [online]. Montreal: Centre of Excellence for Early Childhood Development, 2005: 1-6. <http://www.childencyclopedia.com/documents/BelskyANGxp-Parenting.pdf>
3. Field, A. P., Ball, J. E., Kawycz, N. J., & Harriett, M. (2007). Parent-Child Relationships and the Verbal Information Pathway to Fear in Children: Two Preliminary Experiments. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, 35, 473-486. <http://dx.doi.org/10.1017/S1352465807003736>

4. Boutelle, K., Eisenberg, M. E., Gregory, M. L., & Neumark-Sztainer, D. (2009). The reciprocal relationship between parent-child connectedness and adolescent emotional functioning over 5 years. *Journal of Psychosomatic Research*, 66, 309-316. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpsychores.2008.10.019>
5. Maccoby, E. E. (2000). Parenting and its effects on children: On Reading and misreading behavior genetics. *Annual review of psychology*, 51, 1-27. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.1>
6. Antonucci, T. C., Akiyama, H., & Takahashi, K. (2004). Attachment and close relationships across the lifespan. *Attachment and Human Development*, 6(4), 353-370. <http://dx.doi.org/10.1080/1461673042000303136>
7. Baumrind D. Pattern of parental authority and adolescent autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*. 2005;108(Summer):61-69.
8. Tunde-Ayinmode, M.F. and Adegunloye, O.A., 2011. Parenting style and conduct problems in children: A report of deliberate self-poisoning in a Nigerian child. *South African Journal of Psychiatry*, 17(2).
9. Gershoff RT. Parental corporal punishment associated child behavior and experience: a meta-analysis and theoretical review. *Psychol Bull* 2002; 128:539-579.
10. Umobong ME. Child abuse and its implication for the educational sector in Nigeria. *OGIRISI: A New Journal of African Studies* 2010; 7:106-118.
11. Egbue NG. Socio-cultural factors in Nigeria male youth violence: Relationship with education and employment. *J Soc Sci* 2006;12 (1):1-10.
12. Kawewe S, Dibia R. United Nations and the practice of women and children abuse in Third World nations. *Social Justice* 1999; 26 (1):78-98.
13. Ebigbo PO. Child abuse and neglect in Nigeria – a situational analysis. *Niger Pop* 1993; Oct-Dec:10-14.
14. Law, J. 1999: Factors affecting language development in West African children: a pilot study using qualitative methodology. *Child: Care, Health and Development* 26, (4), 289-308.
15. Timyan, J. 1988: Cultural Aspects of Psychosocial Development: An Examination of West African Childrearing Practices. A report prepared for the regional UNICEF Workshop: Toward a strategy for Enhancing Early Childhood Development in the West and Central African Region. Cote d'Ivoire: UNICEF.

PROFESSIONAL EDUCATION

G.S. Zharylkassyn

Astana International University,

6B01701 «Foreign language: two foreign languages», FL-20-1-1

Аннотация. Мақалада әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылатын кәсіптік білімнің қазіргі жағдайы талданады. Кәсіптік білім берудің қазіргі жағдайы инновациялық білім беру технологияларын пайдалану пайдасына жаңғырту деңгейінде екені атап өтілді. Қазіргі заманғы кәсіптік білім берудің басты тренді – оны цифрландыруға назар аударылады.

Цифрлық дәуір мектептер мен жоғары оқу орындарының түлектерінен жаңа дағдыларды ғана емес, сонымен қатар оқытуды ұйымдастырудың басқа тәсілін де талап етеді. Цифрлық трансформацияның мәні жекелендірілген және нәтижеге бағытталған білім беру процесіне көшу үшін соңғы технологияларды тиімді және икемді қолдану болып табылады. Технологиялық және ұйымдастырушылық қиындықтарға қарамастан, қашықтықтан және онлайн режимінде Кәсіптік оқытудың

жалпы тәсілдері жасалды, сонымен қатар білім беру мазмұнының мәліметтер базасы құрылды.

Кілтті сөздер: кәсіптік білім беру, пандемия, цифрландыру, қашықтықтан оқыту, онлайн оқыту, прокторинг.

Аннотация. В статье анализируется современное состояние профессионального образования, которое рассматривается как социальное явление. Отмечается, что современное состояние профессионального образования находится на уровне модернизации в пользу использования инновационных образовательных технологий. Внимание сосредоточено на главном тренде современного профессионального образования – его цифровизации.

Цифровая эра требует не только новых умений от выпускников школ и вузов, но и другого подхода к организации самого обучения. Суть цифровой трансформации в том, чтобы эффективно и гибко применять новейшие технологии для перехода к персонализированному и ориентированному на результат образовательному процессу. Несмотря на технологические и организационные трудности, были разработаны общие подходы к профессиональному обучению дистанционно и онлайн, а также создана база данных образовательного контента.

Ключевые слова: профессиональное образование, пандемия, цифровизация, дистанционное обучение, онлайн-обучение, прокторинг.

Annotation. The current state of vocational education, which is considered as a social phenomenon, is analyzed. The characteristics of vocational education as a component of the educational system are presented. It is noted that the current state of vocational education is at the level of modernization in favor of the use of innovative educational technologies. Attention is focused on the main trend of modern vocational education – its digitalization. The digital era requires not only new skills from graduates of schools and universities, but also a different approach to the organization of the training itself. Despite technological and organizational difficulties, common approaches to vocational training remotely and online have been developed, and a database of educational content has been created.

Keywords: vocational education, pandemic, digitalization, distance learning, online learning, proctoring.

In the 21st century the education system as a social phenomenon of public life has a steady tendency to develop due to globalization, cultural diversity, research into individual educational systems, and sustainable international communications. At the same time, to the greatest extent, this trend is associated with the professional activity of the individual, which ensures its self-realization, the acquisition of knowledge, and the acquisition of professional and personal experience.

Modern vocational education as a component of the educational system as a whole is characterized by the following:

1. Growing need for highly qualified specialists. A specialist is an educated person who is able to learn all his life.

2. Accelerating the process of accumulation and exchange of knowledge contributes to the continuous improvement of skills.

3. Vocational education is an integral part of human life [1, p 16].

Integration of the vocational education system into the world educational system is one of the priorities of the state educational policy. This is due to the fact that the current national security and state independence are inseparable from the level of technological development. The role and status of each country depends on the availability of advanced technologies. At the same time, the level of development of science-intensive technologies is a characteristic feature of economic conditions, the production potential of the state, thanks to which the state is competitive in the international arena [2, p. 26].

The current state of vocational education is at the level of modernization in favor of the use of innovative educational technologies, the application of which is based on the following principles:

1. The principle of integration, which includes interdisciplinary integration, as well as the integration of the educational system with science and industry in order to form the integrity of the system both in terms of the content of education [3, p 3].

2. The principle of the continuity of vocational education implies a multi-level and multi-stage nature of the educational process, the continuity of general education and professional educational programs.

3. Practice-oriented education as a principle of interaction between the labor market and educational services.

4. The principle of continuous professional development, which provides for the training of highly qualified specialists, the development of a system of interaction between the employer and the educational community to monitor the regional labor market and educational services [2, p 30].

5. The principle of learning «online + offline». Since March 2020, this principle has been fully implemented through the use of distance learning technologies and various online programs.

The combination of these principles is the main prerequisite for improving the quality of modern vocational education.

The implementation of these principles is facilitated by: state support in the direction of «education – science – industry», the interaction and integration of vocational education and industrial enterprises, the rapid development of computer learning technologies.

When analyzing modern vocational education in Kazakhstan, it is advisable to highlight the following trends:

1. Creation of a legislative framework to support reforms in vocational education.

2. Decentralization of professional education management.

3. Improving the social image of primary and secondary vocational education.

4. Development of social partnership between professional educational institutions and industrial enterprises.

5. Increasing the level of training of specialists to meet the needs of the labor market.

6. Creation of a modern system of highly qualified teachers of vocational education.

6. Expansion and modernization of the technological infrastructure of professional educational institutions.

7. Priority of innovative social and educational projects.

Today, modern society requires the individual to be active, efficient, able to navigate a huge flow of information, to self-educate, improve existing knowledge, skills, and master the latest technologies through continuous learning, including through online distance learning [4, p 14].

According to T.V. Nikulina and E.B. Starichenko, global social changes in the world made it possible to move to the next level of development of new technologies: the first was the creation of a steam engine; the second is electrification; third – informatization; the fourth is digitalization, the level of technology and a huge flow of information [5, p 23]. Digitalization is the main characteristic of modern professional education.

The number of students enrolled in bachelor's, specialist's, and master's programs in 2019 amounted to 4,068.3 thousand people. The number of students admitted to bachelor's and specialist's programs in 2019 amounted to 902.6 thousand people, which is 825 people less than in 2018. In the context of the digitalization of the education sector, the number of students receiving education using distance learning is gradually growing. technologies (from 11.3% in 2018 to 13.1% in 2019) [6, p 45].

Universities are actively implementing distance and online learning technologies in combination with traditional forms of education. However, if at the beginning of 2020 remote vocational education still acted as a need and an opportunity, then after March 2020 it became a paramount necessity.

The current situation caused by COVID-19 led to the fact that educational institutions were forced to switch to new learning formats. Distance and online learning have become alternatives.

One of the important trends has become the possibility of obtaining online education, in particular, attending free courses at leading universities. Starting from March 2020, many of the world's leading universities have opened free access to courses. The most popular services include the Coursera platform and Open Education.

The main principles of building online courses include:

- compliance with the requirements of federal state educational standards and the requirements for the learning outcomes of educational programs of universities.

- focus on the effectiveness and quality of online courses.

- providing courses in the strongest profile of the university.

- evaluation tools are subject to examination by educational and methodological associations, user identification is provided by the proctoring procedure or biometric technologies.

- the possibility of using materials by other universities.

Thus, the situation with the pandemic around the world has made it possible to receive professional education online, taking courses in any discipline of the world's leading universities.

It should be noted that in addition to the use of advanced technologies, teachers of educational institutions of secondary vocational education (SVE) have become.

Actively use not only traditional educational materials: PowerPoint presentations, video materials, a selection of educational videos from YouTube, blogs, forums, group chats in instant messengers, video conferences, podcasts, etc. have joined the text materials of lectures [8, p15]. This allows us to conclude that the level of SVE quality has increased significantly in conjunction with the level of information competence of teachers.

The educational models of many universities involve individualized communication between students and teachers [9, p 21]. When switching to online, an educational institution is faced with the choice of a training format, methods, technical means and online platforms [10, p 42].

Most universities have begun to actively use Zoom and Moodle. The first platform is used for conducting online classes, the second one for providing lectures, seminars, assessing the level of a student's preparation (tests, tests, etc.).

Thus, based on the above, the following conclusions can be drawn. The current state of vocational education is a transitional period from traditional learning through offline technologies to distance and online technologies, the active use of international experience. The main facts

The factors that influenced this situation are the COVID-19 pandemic, the accumulated international experience, the current needs of society and the market economy.

In general, it should be concluded that the transition to distance learning was accompanied by:

- insufficient readiness of teachers to use online and distance technologies.
- insufficiently developed technological base for the implementation of distance learning.
- insufficient technical support for students and teachers.
- an increase in the volume of individual and independent work;
- low level of organization of educational and industrial practice.
- low level of organization of distance learning.

Despite these difficulties, general approaches to vocational training remotely and online have been developed, a database of educational content has been created (lectures, seminars, case studies, video lectures and their recordings, tests, resources, etc.), motivation for self-standing work.

Nevertheless, the continuation of work on overcoming difficulties and improving the organization of the educational process requires the implementation of a number of measures:

- establishment of a sustainable partnership between the state, employers and educational institutions.
- introduction and active use of practice-oriented technologies that allow students to receive high-level professional education.
- timely monitoring of the requirements of modern society and employing companies, the social environment and international experience.
- the transition to the development of modular programs that provide an opportunity to make the education system more flexible, diverse, individually oriented and more relevant to the needs of the labor market.
- study of international experience in vocational education and youth employment.
- professional development of teachers.

Literature

1. Moskalyuk V.S. The need for digitalization of education // Science and education today. 2019. No. 10 (45). pp. 12–15.
2. Passport of the priority project «Modern digital educational environment». URL: <http://static.government.ru/media/files/8SiLmMBgjAN89vZbUUtmuF5lZYftvOAG.pdf> (accessed 14.09.2020).
3. Dyakova E.A., Sechkareva G.G. Digitalization of education as a basis for teacher training in the 21st century: problems and solutions // Vestn. Armavir state. ped. university 2019. No. 2. S. 24–35.
4. Nikulina T.V., Starichenko E.B. Informatization and digitalization of education: concepts, technologies, management // Pedagogical education. 2018. No. 8. S. 107–113.
5. Antonova D.A., Ospennikova E.V., Spirin E.V. Digital transformation of the education system. Designing resources for the modern digital learning environment as one of its main directions // Vestn. Perm State Humanitarian and Pedagogical University. Series: Information and computer technologies in education. 2018. No. 14. P. 5–37.
6. Analysis of the distance learning market: results of 2018, forecast until 2021. URL: <https://marketing.rbc.ru/articles/10886/> (date of access: 09/14/2020).
7. Market research of online education and educational technologies. URL: <https://edmarket.digital/> (date of access: 10/11/2020).
8. Vartanova E.L., Vyrkovsky A.V., Makseenko M.I., Smirnov S.S. Media industry: digital future. M.: MediaMir, 2017. 160 p.
9. Rasskazova T., Okhotnikova A., Muzafarova A., Daminova J. Challenges of teaching a blended English course to university students. The 13th International Scientific Conference eLearning and Software for Education. Bucharest, 2017. URL: https://www.academia.edu/32930334/challenges_of_teaching_a_blended_course.pdf (accessed 10/11/2020).
10. Chepyuk O.R., Shalyminov A.O. Practice-oriented learning based on web technologies of distance education (on the example of the iGeneration web-platform for entrepreneurship training at UNN, Open Education. 2014. No. 4. P. 80 -83.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРОЦЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.А. Бекишева, А.Ж. Темиржанова

магистр педагогических наук, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылығын дамыту шарттары қарастырылады. Жұмыстағы бағыттар мен іске асыру тәсілдері ашылады. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық құзыреттілігін қалыптастыру мүмкіндіктері айтылады. «Таным», «белсенділік» және т.б. ұғымдарға түсінік беріледі, көптеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалады.

Кілтті сөздер: белсенділік, танымдық белсенділік, танымдық белсенділікті дамыту.

Аннотация. В данной статье рассматриваются условия развития познавательного интереса дошкольников. Раскрываются направления и способы реализации в работе. В статье рассказывается о возможностях формирования познавательной компетентности дошкольников. Дается понимание понятий «познание», «активность» и др., проводится анализ работ многих ученых.

Ключевые слова: активность, познавательная активность, развитие познавательной активности.

Annotation. This article discusses the conditions for the development of cognitive interest in preschool children. The directions and ways of implementation in the work are revealed. The article discusses the possibilities of forming cognitive competence of preschool children. The concepts of «cognition», «activity», etc. are interpreted, and the works of many scientists are analyzed.

Keywords: activity, cognitive activity, development of cognitive activity.

Қазіргі қоғам білім беру мекемелерінің алдына қойған басым міндеттердің бірі – өскелең ұрпақтың білім беру қызметін дамыту. Бұл мәселені тек танымдық процестің дамуына және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылуға ерекше назар аудару арқылы шешуге болады.

Таным – адамның санасындағы ақиқаттылық және нағыздықтың оны одан өрі өзгерту мүмкіндігін мақсат ететін, мақсатты бағытталған белсенді бейнелену үдеріс. Іс-әрекет – бұл қоршаған әлемді, оның ішінде өзін және оның өмір сүру шарттарын тануға және шығармашылық түрде өзгертуге бағытталған белсенді адамның нақты түрі». Іс-әрекет – бұл қоршаған шындық пен оның адамға әсері арасындағы белсенді қатынас.

А. Леонтьев, Б. Теплов, С. Рубинштейннің зерттеулері психикалық процестердің іс-әрекетке дамитынын, психикалық, ерікті және эмоционалдық қасиеттердің қалыптасатынын, тұлғаның қабілеттері мен мінездерінің жетілдірілетінін көрсетті.

Танымдық іс-әрекет – бұл адамның қоршаған шындықты белсенді түрде зерттеуі, оның барысында жеке тұлға білім алады, қоршаған әлемнің болмысының заңдылықтарын біледі және онымен өзара

әрекеттесуді ғана емес, сонымен қатар оған мақсатты түрде әсер етуді де үйренеді.

А.Г. Литвак, А.Р. Лурия, В.И. Селиверстов, М.С. Певзнер және басқалар танымдық іс-әрекет мектеп жасына дейінгі балалардың білімге деген табиғи ұмтылысы ретінде қарастырады, бұл білімге деген ұмтылыс адамға тән деп санайды және бұл ұмтылыс балада өмірінің алғашқы күндерінен бастап көрінеді.

Танымдық іс-әрекет баланың танымдық белсенділігімен, оның осы әрекеттің субъектісі ретіндегі белсенді түрлендіруші позициясымен сипатталады, ол мыналардан тұрады:

– танымдық тапсырмаларды көру және өз бетінше қою мүмкіндігінде;

– іс-қимыл жоспарын белгілеу;

– мәселені шешу жолдарын таңдау;

– нәтижеге жету және оны талдау.

Т.И. Шамованың айтуынша, танымдық іс-әрекет мектеп жасына дейінгі баланың зияткерлік және физикалық күштерінің қарапайым шиеленісіне байланысты емес.

Бұл жеке тұлғаның іс-әрекетінің сапасы ретінде қарастырылады, ол баланың іс-әрекеттің мазмұны мен процесіне деген көзқарасынан, оның оңтайлы уақыт ішінде білім мен іс-әрекет тәсілдерін тиімді игеруге деген ұмтылысынан, оқу-танымдық мақсаттарға жету үшін адамгершілік-ерік күштерін жұмылдырудан (мобилизация) көрінеді.

Танымдық іс-әрекет мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балалардың жаңа білім, қабілеттер мен дағдыларды меңгеруге белгілі бір қызығушылығын, ішкі мақсаттылығын және білім мен ой-өрістерін жинақтау, кеңейту үшін әртүрлі әрекет әдістерін қолданудың тұрақты қажеттілігін көрсетеді.

Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, И.П. Подласий танымдық іс-әрекетін дамуы күрделі процесті, қарапайымнан күрделіге, жетілмегеннен кемелге қарай қозғалысты білдіретінін атап өтті. Танымдық іс-әрекеті дамыту – адамның қоғаммен ойдағыдай араласуына мүмкіндік беретін, ой-өрісін кеңейтіп, дамытатын әдіс. Танымдық іс-әрекетті белсендіру, В. Оконның пікірінше, егер бала проблемалық жағдайларға батырылса, табысты болады. Танымдық ойындарды сабақта қолданғанда жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады.

Мектепке дейінгі жастағы танымдық іс-әрекеттің мотиві іс-әрекеттің, ең алдымен ойынның қажеттіліктеріне байланысты. Ойын мектеп жасына дейінгі балалардағы танымдық белсенділікті көрсетеді. Н.И. Новиков пен А.С. Макаренконың пікірінше, танымдық іс-әрекетті ынталандыру үшін болжау, қызықты сұрақ қою, жаңа материалды енгізу, сұрақтарға итермелейтін иллюстрацияларды қарастыру және т.б. әдіс-тәсілдерді қолдану қажет. Олар баланың өмірі мен шығармашы-

лығына қызығушылықпен ену керек, тәрбие жұмысының мазмұны балалардың қызығушылығымен анықталады деп есептеді.

Танымдық іс-әрекеттің негізгі принципі – білімді игеру үдерісіндегі хабардарлық пен белсенділік. Баланың танымдық іс -әрекетінің негізгі міндеті – қиындықтарды белсенді түрде жеңуге, ойлануға, әр түрлі мәселелерді шешуге қажеттілік пен қабілеттілікті дұрыс қалыптастыру.

Мектепке дейінгі жаста балалардың айтарлықтай даму резервтері бар, бұл В.С. Мухинаның пікірінше, баланың жан-жақты дамуы оған оқу процесіне сәтті кіруге және сыртқы әлеммен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

П.П. Блонский, А.А. Смирнов бұл кезеңдегі есте сақтаудың еріксіз сипатта болатынын, баланың өзіне қызықты және әсер қалдырған нәрсені есте сақтау қабілеті бар екенін атап өтті [3].

Мектепке дейінгі ересек жаста практикалық іс-әрекеттерде үлкен тәжірибе жинақталады, қабылдау, есте сақтау, ойлау деңгейі жеткілікті, баланың өзіне деген сенімділік сезімі артады. Бұл неғұрлым күрделі мақсаттар қоюда көрінеді.

Л.В. Занков былай деп жазды: «...ойлау үдерістері шындықтың сезімдік танымына тікелей сүйенеді және тек сезімдік тәжірибенің деректерін бастапқы талдау мен синтездеуді ғана білдіреді» [5].

6–7 жастағы балада танымдық іс-әрекет күрделі құбылыспен сипатталады, ол қоршаған әлемде шарлауға, сонымен қатар өз қызметін реттеуге мүмкіндік беретін барлық танымдық процестерді (ойлау, қабылдау, қиял, есте сақтау) дамытуды қамтиды.

Баланың танымдық іс-әрекетін жүзеге асырған кезде баланың қоршаған әлеммен танысуына және оның интеллектісін дамытуға ықпал ететін ынталандырғыштардың болуы маңызды. Көрнекі іс-әрекеттің әр түрлі түрлері мен дизайнның арқасында бала объектінің қасиетін өзінен ажыратады. Нысанның қасиеттері немесе белгілері бала үшін ерекше назарға айналады. Бір сөзбен айтқанда, олар танымдық іс-әрекет санатына айналады. Осылайша, мектеп жасына дейінгі баланың іс-әрекетінде өлшем, пішін, түс, кеңістіктік қатынастар категориялары пайда болады. Бала әлемді категориялық түрде көре бастайды, қабылдау процесі интеллектуалдандырылады

Л.И. Божович, А.В. Запорожец мектеп жасына дейінгі баланың танымдық іс-әрекетке қатынасы өзіндік ерекшелігімен сипатталатынын, зияткерлік мәселені шешу арнайы танымдық іс-әрекет аясында жүрмейтінін, бірақ бұл іс-әрекетті практикалық және ойын мотивтерімен ынталандыратынын атап өтті [6].

Баланың ерекше танымдық міндеттері бар және ата-аналар мен тәрбиешілердің міндеті баланың танымдық іс-әрекетті жүргізуге тырысуына мұқият қарау. Баланың танымдық іс-әрекетін дамытудың негізгі жолдарының бірі-оның тәжірибесін кеңейту және байыту,

қызығушылықтарын дамыту. Осыған байланысты экскурсиялар, сапарлар, балалар экспериментінің әртүрлі түрлері өте тиімді.

А.И. Сорокина қызығушылықты «... жалпы бағдар, құбылыстардың кең ауқымына оң көзқарас» – деп анықтайды. Қызығушылық баланың тікелей қабылдаған нәрседен тыс еруге бейімділігімен сипатталады.

Танымдық іс-әрекетін жоғары деңгейін қамтамасыз ететін негізгі шарт – ақпаратпен толтырылған орта, оның ішінде ондағы физикалық іс-әрекетін мүмкіндігі.

Мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың танымдық іс-әрекет үшін мыналар тән: интеллектуалды мәселелерге жетуге және шешуге ұмтылыс; ұсынылған әрекет ету тәсілін зерделеуге орнату; жағымды эмоционалдық тәжірибе, олардың қызметіне қызығушылық.

Мектепке дейінгі ересек жастағы бала бағдарланудың арнайы тәсілдерін (эксперимент және модельдеу) дамыта отырып, танымға бағытталған өз қызметін дербес басқарады және жүргізеді. Танымдық іс-әрекеттерді жүргізе отырып, бала тәжірибе жасайды, заттар мен құбылыстарды іс жүзінде өзгертеді, шығармашылық сипатта болады, жаңа қасиеттерді, байланыстар мен тәуелділіктерді ашады. Бала осы жас кезеңінде әр кезеңнен кейін не болып жатқанын талдап, келесі қадамды жүзеге асыру үшін қажетті қорытынды жасай отырып, белгілі бір жағдайда кезең-кезеңімен әрекет ету қабілетіне ие болады [4].

Бүгінгі таңда танымдық іс-әрекет білім беру процесінің жетекші қағидаларының бірі болып табылады. Мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік стандартында мектепке дейінгі білім берудің негізгі принциптерінің бірі баланың танымдық қызығушылықтары мен танымдық іс-әрекеттерін әр түрлі іс-әрекетте қалыптастыру болып табылады.

Сондай-ақ, мектепке дейінгі стандартында балалардың танымдық іс-әрекетінің негізгі міндеттерін анықтайды [1]: қызығушылықты, танымдық мотивацияны дамыту; танымдық әрекеттерді қалыптастыру; сананың қалыптасуы мен дамуы; шығармашылық пен қиялды дамыту; өзі және айналасындағы адамдар, заттар туралы бастапқы түсініктерді қалыптастыру, Отан, әлеуметтік құндылықтар, дәстүрлер туралы алғашқы идеяларды қалыптастыру.

Білім беру стандартының міндеттері оқу процесінің мектепке дейінгі балалардың танымдық іс-әрекетін дамытуға бағыттылығын анықтады және мектепке дейінгі мекемелердің күш-жігерін оларды іске асыруға бағытталды [2].

Сонымен, жүргізілген талдау негізінде танымдық әрекетті білім мен дағдыны меңгеруге бағытталған белсенді әрекет деп айта аламыз. Танымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыра отырып, бала жастайынан өз бетімен ойлайтын, өзіне жүктелген міндеттерді шеше алатын, жаңа идеялар ұсынып, оны өмірде тиімді жүзеге асыра алатын тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды.

Танымдық іс-әрекеттің арқасында бала ойын барысында алынған білім мен дағдыларды, арнайы оқыту процесінде игеруге болатын білім мен дағдыларды алады.

Танымдық іс-әрекет барысында мектепке дейінгі ересек жастағы балалар ұсынылған жағдайларда психикалық түрде белгілі бір позицияны алады және мәселені шешудің әр түрлі нұсқалары мен әрекеттерін ойша қайталайды. Бұл жастағы танымдық іс-әрекеттің дамуының нәтижесі – балаларды мектепке даярлау, оқу іс-әрекетіне адекватты қатынас.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің м.а. 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығы.

2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы заң» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_.

3. Блонский П.П. Таңдамалы педагогикалық шығармалар. – М.: Изд.АПН., 2007. – 615 б.

4. Герд А.Я. Таңдаулы педагогикалық еңбектері. – М.: Педагогика ғылымдары Академиясы, 2007. – 206 б.

5. Занков Л.В. Таңдаулы педагогикалық еңбектері. – М.: Альянс, 2010. – 215 б.

6. Запорожец А.В. Қазіргі заманғы балалар туралы ғылым. А.В. Запорожецтің 90 жылдығына арналған конференцияның тезистері (13–15 желтоқсан 1995). – М.: «Мектепке дейінгі балалық шақ» орталығы, 2005. – 172 б.

УЧИТЕЛЬ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ – ПЕРВОИСТОЧНИК ОБРАЗОВАНИЯ

А.Б. Алыпкашева

школа-лицей им. Аманжола Шамкенова, г. Павлодар

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сыныптар ұстазының қоғамдағы рөлінің маңыздылығы туралы айтылады. Сонымен қатар, оқушыларға сапалы білім беру үшін ұстазға тән кәсіби қабілеттер жайлы айтылады.

Кілтті сөздер: білім беру, бастауыш, сапалы, негіз.

Аннотация. В этой статье рассказывается о важности роли учителя начальных классов в обществе. Также, говорится о профессиональных качествах, которыми должен обладать учитель начальных классов для качественного преподавания учащимися.

Ключевые слова: образование, начальный, качественный, основа.

Annotation. This article talks about the importance of the role of a primary school teacher in society. It also talks about the professional qualities that a primary school teacher must have in order to provide quality teaching to students.

Keywords: education, primary, qualitative, the basis.

В будущем наша страна будет стремиться войти в число ведущих развитых стран мира. Для достижения этой грандиозной цели необходимо обучать каждого гражданина профессиональной квалификации со школьной скамьи. «Если хочешь быть страной, начни с колыбели», – говорит наш мудрый народ.

Основа образования и обучения в школе начинается с начальных классов. Учитель начальных классов – это не только учитель-предметник, но и садовник, возвращающий в детях человеческие качества, словно цветы, проводник в яркое и безоблачное будущее ребенка, первооткрыватель и исследователь способностей ребёнка [1, с. 250].

Если основа всего образования закладывается в начальной школе, то очень важно создать все необходимые условия для эффективного обучения ребёнка в этот период. Начальная школа является основным этапом обучения и воспитания ребёнка, создания условий для самораскрытия как личности, формирования общего развития.

Для достижения качественных результатов в образовательном процессе учащегося, в школе и во всём педагогическом процессе необходимо построить ответственный и результативный образовательный процесс в начальных классах в соответствии с современными требованиями преподавания.

Любые положительные и благоприятные начинания в школе закладываются в начальной школе. Вот почему к учителям начальных классов предъявляются высокие требования: наличие развитого самосознания и несение личной ответственности.

Современный учитель должен уметь быть не только «готовым» источником знаний для ученика, но и организатором и координатором познавательной деятельности младших школьников. Для этого преподавателю необходимо быть специалистом, способным самостоятельно совершенствовать свои знания, обладающим развитым творческим и критическим мышлением, привыкшим находить новые пути решения обычных профессиональных задач.

Теория и образование в области воспитания, обучения и развития учащихся начальных классов пересекаются в вопросе получения знаний учащимися. Познавательная деятельность – это очень активная мыслительная деятельность учащегося по направлению к познанию.

Если грамотно использовать в образовании инновационные методы обучения, способствующие формированию познавательной активности и интереса современных детей, это придаст образованию мощнейшие импульсы: уровень учащегося значительно повышается в результате обучения; возрастает неподдельный интерес к предмету; повышается качество образования учащихся; повышается способность мыслить логически и творчески.

Учитель – это наставник, советник, педагог, который передает своё бесценное искусство, драгоценный опыт и важнейшие знания молодому

поколению. Учитель является, в первую очередь, государственным служащим. Государство готовит и воспитывает учителей и поручает им в руки будущее государства – подрастающее поколение. Учитель всегда стремится обозначить нужды общества, думает о будущем и служит верно государству.

Учитель – источник развитой культуры, скульптор, формирующий талантливую молодежь. Современный учитель, особенно, учитель начальных классов, должен быть учителем-универсалом, обладающим весьма обширными пластами знаний. Учитель должен сохранять своё достоинство, самоуважение на высоком уровне. Ученик начальной школы доверчив. Долг учителя – оправдать веру ребенка [2, с. 186].

Работа учителя интересна, ответственна и отличается особой потребностью трудолюбия. Обучение требует большого сердца, теплой доброты по отношению к детям. Учитель – это человек, реализующий политику государства. Учитель начальных классов должен уметь находить общий язык с детьми, уметь организовывать работу с ними, уметь предъявлять к себе строгие требования, понимать своих коллег, уметь сотрудничать с родителями.

Преподавание очень сложный и кропотливый процесс. Потому что учитель не воспитывает одного-двух детей. Он готовит к жизни, формирует как личность, наполняет знаниями детей всех уровней, у которых присутствует огромное число способностей, склонностей, талантов, интересов.

Особенность работы педагога характеризуется его постоянным общением с ребёнком и морально-духовным взаимодействием с ним. Учительский этикет – это не просто вежливое выражение, это творческая мыслительная деятельность, сочетание культурного и сознательного поведения, знаний и практичности.

На каждом этапе взаимоотношений педагога с ребёнком проявляются чуткость, внимательность, серьёзность, настойчивость, внимательность, спокойствие. Умение предъявлять требования, формировать в детях доверие к достойным людям, развивать энтузиазм и готовность проявить справедливость и честность в случае спорных ситуаций, умение находить ответы в пути к сердцу ребёнка, умение понимать мысли и эмоции детей относятся к признакам высочайшего профессионализма педагога.

В основе этики учителя лежит искренняя заинтересованность в саморазвитии учащихся и верность их человеческому достоинству. Учительский этикет часто определяют как соответствующие меры, которые следует принимать по отношению к учащимся на протяжении всего образовательного процесса для установления наилучшего контакта между учителем и учащимися.

Преподавание – это творческая и одновременно интеллектуальная деятельность. Педагог, обладающий особой деловой этикой, может не

только владеть различными методами созидательного воздействия, но и взвешивать их на весах разума и правильно, уместно использовать при необходимости. Учительская этика может проявляться по-разному у каждого учителя. Это зависит от его возраста, темперамента, поведения и других особенностей. Учительский этикет – уникальная характеристика каждого учителя [3, с. 67].

Особенности профессионального образования учителя начальных классов обширны. Учитель начальных классов – особенный человек. Потому что, он эксперт, проводник между миром детей и взрослых. Труд учителя начальных классов нельзя сравнивать с другой деятельностью, потому что продуктом труда педагога является человек.

Семья и общество доверяют учителю самое дорогое – будущее гражданина государства, его судьбу. Наше будущее будет таким, какой будет сегодняшняя работа учителя. Те, кто будет работать и жить в будущем, – это сегодняшние школьники, Казахстан будет на том уровне, на котором учащихся воспитывает учитель. Поэтому задача, возложенная на учителя, тяжела. Современные учителя обязаны не только быть знатоками своего предмета, но и обладать историко-познавательной, педагогически-психологической, политико-экономической, информационной грамотностью.

Способный педагог должен быть учителем, увлеченным инновациями в современном образовании, творчески работающим, занимающимся обучением и воспитанием детей, мастерски владеющим новыми технологиями преподавания.

Учитель всегда непрерывно самообразовывается в соответствии с запросами общества, умеет быстро устанавливать взаимоотношения с людьми, особенно с учащимися, обладает прекрасными организаторскими способностями, идеально знает свой предмет и является рупором передающим основы предмета в сознание учащихся, обладает талантом и опытом, которые использует на благо детей, активно участвует в общественной и политической жизни общества, искренне любит свою страну и землю, должен быть примером достойного гражданина для учащихся.

Первоосновой образования и воспитания является учитель. В настоящее время существует особо повышенная потребность в профессиональных педагогах топ – уровня, хорошо владеющих новыми педагогическими методами творческого и интеллектуального исследования образовательного процесса.

Быть учителем – это героизм сердца. Он изо всех сил старается помочь каждому из своих учеников стать «человеком», уникальной личностью.

Быть хорошим учеником зависит не только от слов учителя, но и от его личного примера. Учитель – это, прежде всего, воспитатель. Это спутник обучения и образования [4, с. 245].

Основное требование и пожелание к учителю стандартно. Это наличие неисчерпаемых знаний, наличие безграничной веры и здравого смысла. Когда учитель передаёт учащимся свои знания и учит их языку, познанию мира, он одновременно воспитывает у них развитие логического мышления.

Я хочу сравнить работу учителя с особенностями времён года в природе. Учитель, как жизнь весной, питает и укрепляет учащихся, на пути к получению образования.

Современные учителя должны стойкими, мужественными и храбрыми перед многочисленными преградами и барьерами жизни. Особенно необходимо быть разносторонне развитым, владеть новыми технологиями, уметь продолжать свою деятельность через Интернет, работать онлайн и постоянно обновлять свои знания, в соответствии с трендами нынешнего времени.

Что касается сути вышесказанных идей и мыслей, то учитель должен нести функции «учителя», «книжки», «родителя» и «компьютера» одновременно, быть незаменимым человеком в судьбе учащихся.

Список использованных источников

1. Баранников А.В. Содержание общего образования: Компетентностный подход. – М.: ГУВШЭ, 2002. – 357 с.
2. Белобрыкина О.А. Речь и общение: Популярное пособие для родителей и педагогов. – Ярославль: «Академия развития», «Академия К», 1998. – 240 с.
3. Русская речевая культура: Учебный словарь-справочник / Под ред. д. филол. н., проф. В.Д. Черняк. – СПб.: «САГА», «Азбука-классика», 2006. – 224 с.
4. Хрестоматия по истории советской школы и педагогики / Под ред. А.Н. Алексеева и др. – М.: Просвещение, 1972. – 407 с.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫҢ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ЖИНАҚТАЛҒАН ТӘЖІРИБЕ

А.Б. Оразбай

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
Педагогика жоғары мектебінің оқытушы-модераторы*

Аннотация. Осы мақалада Мифтахитдин Акмулла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университетінде жинақталған нақты тәжірибесі беріледі. Ол Еуразиялық кеңістіктегі халықаралық ынтымақтастықта, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының жоғары білім беру саласындағы ынтымақтастықта байқалады.

Кілтті сөздер: интеграциялық процесс, білім, ғылым, білім беру кеңістігі, келісім.

Аннотация. В данной статье дается реальный опыт, накопленный в Башкирском государственном педагогическом университете имени Мифтахитдина Акмуллы.

Он наблюдается в международном сотрудничестве на евразийском пространстве, в частности, в сфере высшего образования Республики Казахстан и Российской Федерации.

Ключевые слова: интеграционный процесс, образование, наука, образовательное пространство, согласие.

Annotation. This article presents the real experience gained at the Bashkir State Pedagogical University named after Miftakhitdin Akmulla. It is observed in international cooperation in the Eurasian space, in particular, in the field of higher education of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation.

Keywords: Integration process, education, science, educational space, agreement.

Жоғары мектептің білім беру кеңістігінде қалыптасатын жаңа білім беру жағдайының мәнін ұлттық білім беру стандарттарының халықаралық интеграциясы ретінде атап көрсетуге болады. Бұл мән Еуразиялық білім берудің көп деңгейлі моделі үшін (бакалавриат, магистратура, аспирантура, қосымша кәсіптік білім беру) жоғары білікті педагог қызметкерлерді сапалы даярлауға; бірлескен білім беру және ғылыми-зерттеу бағдарламалары мен жобаларын іске асыруға ықпал етеді.

Білім ғылыми-техникалық прогресс, жаңа технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында стратегиялық мәнге ие болады. Кез-келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін халықтың білім деңгейі, оның қазіргі заманғы халықаралық стандарттарға сәйкестігі анықтайды. Білім беру экономикалық прогресті, қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты, өмір сапасының жоғары стандарттарын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады: ол мемлекеттің жаһандық еңбек нарығындағы және жалпы халықаралық аренадағы орнын айқындайды.

XX–XXI ғғ. шегі Қазақстан үшін де, Ресей үшін де, бүкіл қоғамның күрделі өзгеруімен, саяси, экономикалық, әлеуметтік салаларды реформалаумен тұспа-тұс келді, бұл білім беру жүйесін қайта құруға да әсер етті. Қазақстан мен Ресейдің білім беру саласындағы екіжақты ынтымақтастығы бір жағынан бұрынғы кеңестік республикалардың білім беру жүйесінде қалыптасқан бәсекелестік артықшылықтарды сақтауға және көбейтуге, ал екінші жағынан бұл саланы жаңғыртуға, Достастық елдерінің бәсекеге қабілеттілігін әлемдік аренада арттыруға мүмкіндік берді. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы саммиттерінің күн тәртібінде білім берудегі ынтымақтастықты дамыту мен жетілдіруге қатысты мәселелер жиі талқыланады. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев «адам капиталын күшейтудің қажеттілігі біздің елдерімізді біріктіреді», – деп атап өтті[2].

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы ынтымақтастықты дамытудың стратегиялық жоспарын әзірлеу қажеттілігі Қазақстан мен Ресейдің әлемдік білім беру кеңістігіне кіруіне байланысты. Бұл жоғары білім берудің кеңестік жүйесінің бай тәжірибесі мен жетістіктерін, сондай-ақ оның дамуының жалпы әлемдік үрдістерін ескеретін ұлттық білім беру жүйесінің жаңа моделіне

көшумен байланысты. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының басшылары бұл жөнінде бірнеше рет айтқан [1].

Ресей Достастық елдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың кепілі ретінде ТМД шеңберінде бірыңғай білім беру кеңістігін құруға бағытталған білім беру саласындағы өңірлік ынтымақтастық жобаларының бастамашысы және белсенді қатысушысы болды [4, 598 б.].

Бүгінгі таңда посткеңестік аумағында ең перспективалы жобалар ТМД Желілік университеті мен ШЫҰ Университеті болып табылады. Бұл жағдайда әңгіме еуразиялық кеңістіктің интеграциясы туралы болып отыр, ол айтарлықтай мәдени-өркениеттік әртүрлілігімен, сондай-ақ осы аймақ елдерінің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейлерінде елеулі болып отыр [6].

Желілік университет пен ШЫҰ университетінің жобалары студенттік және оқытушылық ортадағы мәдениетаралық диалогқа, әр түрлі халықтардың мәдениеттерін, тілдерін, тарихи және ұлттық дәстүрлерін өзара байытуға нақты ықпал етеді.

Атап айтқанда, Мифтахитдин Акмулла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университетінің базасында 2014 жылдың 21–22 мамырында «ШЫҰ мүше-мемлекеттердің «Шекарасыз білім беру» атты білім апталығы ұйымдастырылып, өткізілді. Білім апталығы аясында Еуразия кеңістігіндегі жоғары білім беру жүйесінде педагогикалық кадрларды даярлау процесін жаңғырту мәселелері талқыланды, онда Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы университеттерінің «Педагогика» бағыты шеңберінде бірлескен білім беру бағдарламалары мен желілік ғылыми-зерттеу жобаларын әзірлеу және іске асыруда бірлескен қызметтің негізгі қағидаттары, тәсілдері мен технологиялары бойынша ұсыныстар жасалды.

Акмулла атындағы Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті Ресей Федерациясындағы А.С. Пушкин атындағы мемлекеттік орыс тілі Институтының бастамасымен «Студенттік бірлестіктерді дамыту Бағдарламасын» жүзеге асыру аясында Ресей білім және ғылым министрлігінің желісі бойынша «әлемдегі орыс тілі елшілері» халықаралық волонтерлік бағдарламасының тірек жоғары оқу орны болып табылады. Еріктілер елшілері ұлттық мектептердің балаларымен орыс тілімен айналысатын болады, сондай-ақ олар орыс тілін үйренуге, оқуға, Ресейдің мәдениеті мен тарихы туралы білімді тереңдетуге ынталандыратын болады. «Әлемдегі орыс тілінің елшілері» бағдарламасының волонтерлері ойын құралдары мен интерактивті формалардың технологиясын пайдалана отырып, шетелдік оқушыларды орыс тілімен, мәдениетімен және әдебиетпен таныстырады, сондай-ақ орыс әдебиетін насихаттайтын және сауаттылықты арттыратын болады.

М. Акмулла атындағы БМПУ-да 2018 жылдың желтоқсан айында ұлы ағартушының 185 жылдығына арналған Акмулла оқуларының халықаралық күндері ұйымдастырылып, өткізілді. Башқортостан Рес-

публикасындағы Мифтахитдин Акмулланың орталық іс-шараларының бірі «Мәдениет пен білім берудегі ағартушылардың гуманистік мұрасы» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция болып өтті.

М. Акмулла атындағы БМПУ басқа елдердің жоғары оқу орындарымен бірлескен жобалар арқылы халықаралық интеграцияның шекарасын дәйекті және кезең-кезеңімен кеңейтеді. Кембридж университетінің Макдональд археологиялық зерттеу институтымен бірлескен жұмыс туралы кезекті келісімге қол қойылды. Бұл келісім Башқортостан мен Ұлыбритания ғалымдарының ынтымақтастығын кеңейтіп, әлемдік тарихтың жалпы тұжырымдамасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі әлемде білім беруді дамытудағы маңызды басым бағыттардың бірі білім беруді, ғылым мен өндірісті интеграциялау болып табылатынын ескере отырып, Қазақстан да, Ресей де экономиканың нақты секторында ғылыми жетістіктер тетіктерін пайдалану қажеттігін түсіне отырып, дамудың инновациялық жолына кезең-кезеңімен көтерілді. Тараптар жоғары оқу орындарының бірлескен қызметінің әртүрлі нысандарын, іргелі және қолданбалы зерттеулер саласындағы ынтымақтастық туралы инновациялық шартты дамыта отырып, бірлескен ғылыми-зерттеу жобалары мен бағдарламаларын әзірлеп, іске асыра отырып, лекциялар оқу, студенттер практикасына басшылық жасау, дипломдық жұмыстарға басшылық жасау үшін әртүрлі ғылыми-зерттеу институттарының жетекші ғалымдарын тарта отырып, өзара іс-қимыл жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Влияние стратегического партнерства вузов на повышение эффективности экономического сотрудничества России и Республики Казахстан // Под редакцией Н.В. Фадейкиной. – Новосибирск: САФБД, 2007.

2. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на XI Съезде Евразийской Ассоциации университетов. Астана, 10 марта 2009 г. URL: <http://www.nanonewsnet.ru/blog/nikst/nursultan-nazarbaev-evraziiskomu-soyuzu-byt>

3. Концепция формирования единого образовательного пространства СНГ. URL: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_524/doc524a264x886.htm

4. Модели региональной интеграции: прошлое и настоящее / Под ред. А. Маныкина. – М., 2010.

5. Программа казахстанско-российского сотрудничества в области науки и техники. Одобрена протоколом 5-го заседания Казахстанско-Российской Межправительственной комиссией по сотрудничеству от 15 февраля 2001 года // Официальный сайт МИД РК www.mfa.kz

6. Савичев Ю.Н. Россия и Казахстан: сотрудничество в сфере высшего образования // Современная наука. – 2021. – № 2. – С. 26-29.

7. Сетевой университет СНГ (СУ СНГ). URL: http://www.ido.rudn.ru/su_sng/

8. Соглашение между правительствами государств-членов Шанхайской организации сотрудничества в области образования. 15 июня 2006 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=14005

9. Университет ШОС – «Образование без границ». URL: http://www.russian.china.org.cn/exclusive/txt/2013-09/10/content_29985158.htm

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.К. Абдрахманова

*«Құқық және халықаралық қатынастар» кафедрасының аға оқытушысы,
ҚАЕУ, Өскемен, Қазақстан.*

Аннотация. Мақалада педагогикалық технология контекстінде проблемалық әдісті қолданудың ерекшеліктері мен тиімділігі қарастырылады, педагогикалық тәжірибенің рөлі мен білім беру стратегияларын таңдауға назар аударылады. Авторлар студенттердің проблемалық жағдайларды шешуге белсенді қатысуына және өзін-өзі оқыту дағдыларын дамытуға ықпал ететін органы кұрудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Кілтті сөздер: оқу белсенділігі, кәсіптік білім беру, дербес оқыту, ерекшеліктері, білім беру максаттары

Аннотация. В статье рассматриваются особенности и эффективность применения проблемного метода в контексте педагогической технологии, уделяется внимание роли педагогического опыта и выбору образовательных стратегий. Авторы подчеркивают значение создания среды, которая способствует активной вовлеченности студентов в решение проблемных ситуаций и развитию навыков самостоятельного обучения.

Ключевые слова: учебная активность, профессиональное образование, самостоятельное обучение, особенности, образовательные цели.

Annotation. The article examines the features and effectiveness of the problem method in the context of pedagogical technology, pays attention to the role of pedagogical experience and the choice of educational strategies. The authors emphasize the importance of creating an environment that promotes the active involvement of students in solving problem situations and the development of independent learning skills.

Keywords: educational activity, professional education, independent learning, features, educational goals.

Еліміздің егемендік алып, қоғамдық өмірдің барлық, соның ішінде білім беру саласында жүріп жатқан демократияландыру мен ізгілендіру дағдарыстан шығаратын қуатты талпыныстарға жол ашты. Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, білім беру кеңістігіне жаһандық бағытта білім бере отыра, ғылыми бағытта енуге жағдай жасалынды. Бұл педагогика ғылымындағы кез келген пәнді оқытудың теориясы мен оқу – тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Оған білім беру парадигмасының өзгеруін, білім берудің мазмұнының жаңарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым-қатынас, өзгеше жаңашыл бағыттар арқылы қарастыру пайда болды. Білім беру мазмұны жаңа үрдістік біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілетінің дамуымен ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламасының нақтылануымен де айқындала түсуде.

Қарапайым тілмен айтсақ, кез келген пәнге арналған ақпарат көздерін дәстүрлі әдістері яғни ауызша және жазбаша, телефон және радио байланыс арқылы алатын, ал өркениеттің ХХІ ғасыр постиндустриалды кезеңде ақпаратты алу жолдары компьютерлік құралдар, ғаламтор, әлеуметтік желілер арқылы алынып, дәстүрлі түрді ығыстыра бастады.

Ал оқу тәрбие бағыты жағынан, баланың жеке басын тәрбиелеуде оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға, индивид ретінде қалыптасуына көңіл бөлуде. Есте сақтау, ақыл – ойын дамытатын оқуға көшу қазіргі замандағы реформалардың негізі болып саналады.

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу әрбір ұстаздың басты міндеті екенін мықтап шегелей бастады. Құқықтық мемлекетте өмір сүрген соң, басты құжатымыз Ата Заңға сәйкес мемлекетіміздің басты құндылығы адам өмірі мен бостандығы. Осы қағидатқа сай білім беру бағдарламасы мен оқыту үдерістерінің жасалуына бет бұрыс жасалды. Осыған сай білім беру бағытының негізінде кез келген білім алушының білімге деген құштарлығын дамыта отырып оқыту, яғни білім алушыны оқу әрекетімен байланыстыра отыра қалыптастыру, олардың оқуға ынтасын ояту, қызығушылығын ояту. ХХІ ғасыр ақпараттық қоғам заманындағы азамат дамуының жаңа кезеңі білім беру прогрестің ең маңызды факторларының бірі болып саналатын кезеңге оқытушы тарапынан ғана емес білім алушы тарапынан да қызығушылық білдіру қажеттілігін түсіндіру айқындалды. Білім алушымен санасу, оның ойын білу, ата анасымен тығыз байланыс орнату, қалыпты жағдай мен ыңғайлы орта қалыптастыру мұғалімнің білім ғана беріп қоймай оқу тәрбие үдерісінің жаңа қағидаттарын да ұсытануды талап етті. Қоғамның ақпараттануына байланысты кез келген алынатын ақпараттың дұрыс немесе бұрыстығын тексеру мәселесі арқылы білім алушылар бойында адами құндылықтарды да сіңіре білуді қажет етті.

Мемлекетімізде білім беру саласын дамыту тұжырымдамасында практикалық қызметте жинақталған барлық игіліктердің сақталуын, қоғамның интеллектуалды қуатын жетілдіруді, еліміздің материалдық – қаржылық әл-ауқатын әрі қарай дамытуды және кәсіби және техникалық білім беру жүйесін әрі қарай дамыту тағы сол сияқты міндеттерді көздейді.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үрдісінің нәтижесін көтеретін әдіс – тәсілдері, түрлері көбінде жаңашыл инновация деп аталады. ХХІ ғасыр ақпараттық қоғамдада оқытудың жаңашыл инновациялық әдіс тәсілдері күнделікті туындап жатты.

«Инновация» ұғымы педагогикалық сөздік қорына ежелден енген. Ол кейбір ғалымдардың еңбектерінде «жана», «жаңалық енгізу» деп көрсетіледі [1, 11 б.]. Кейбіреулері оны «өзгеріс» деген терминмен анықтайды. Біздің ойымызша, бұл түсініктер кең мағынадағы терминдермен білім беру жүйесіндегі кез-келген өзгерісті сипаттайды.

Инновация термині қазіргі білім берудің теориясы мен практикасында кеңінен қолданылуда. Инновация ұғымы ең бірінші ХІХ-ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеулерінен пайда болды, яғни бір мәдениет түрлерін екінші ел мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл, ұғым этнографиясында әлі күнге дейін сақталған.

Инновация (латын сөзі *in* – в, *novis* – жаңа) – жаңа, жаңалық, жаңарту дегенді білдіреді екен. С.И. Ожегов сөздігі бойынша: инновация бірінші рет шыққан, жасалған, жуық арада пайда болған, бұрыннан таныс емес енгізілген жаңалық [2, 18 б.].

Ресейде «инновация» ұғымына өте үлкен күдікпен қараған. ХХ ғасырдың басында шығарылған білім реформаларында бұл термин кезікпейді. «Инновация» ғылымына берілген ең алғашқы анықтама, ол Э. М. Роджерстің анықтамасы болып есептеледі. Э. М. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация – нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея» [3, 31 б.]. Кейіннен «инновация» ұғымы «білім беру жүйесіне жаңаны енгізу» мағынасында педагогикалық еңбектерде кездесе бастады.

«Инновациялық негізін құраушы ұғымдардың «инновация» «нововедение», «новшество», «новое» т.б. қазақша аудармаларын жасаған Ы. Алтынсарин атындағы білім проблемаларын ғылыми зерттеу институты әдіскері Б.А. Қойшибаев болып табылады. Өз еңбектерінде «инновацияны» – нақты қойылған мақсатқа сай жасалынған жаңа нәтиже деп есептеді [4, 8 б.]. Демек, инновация мақсат пен нәтижеге – жаңалыққа бет бұрудың кілті.

Қоғамдағы қазіргі кезде қайта құрулар экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар қоғамның алдағы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертті. Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігінің білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологиялары, оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды – машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке – ақпаратты өзі ізденіп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады.

Тәуелсіздік алған қысқа тарихи кезең ішінде Қазақстан экономикада сілкініс жасады, әлемдік өркениетпен ықпалдасуда жаңа прогресшіл технологияларды пайдалануда. Елдің әлеуметтік – экономикалық даму перспективалары айқындалған. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруді мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі екенін үкімет түсінуде.

Инновациялық процесті зерттеу барысында жүйенің бір жағдайдан екінші жаңа жағдайға көшуі және жаңалықты енгізу процесіне

басшылық жасау мәселелерін зерттеу маңыздылығы көптеген педагог зерттеушілердің ғылыми еңбектерінің басты тақырыбына айналды.

Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдовтың дамыта оқыту технологиясы, Ш.А. Амоношвилидің ізгілікті тұлғалық теориясы, В.А. Шаталовтың оқу материалының тірек белгілерімен тірек конспектілері (сызба үлгілері) негізінде қарқынды оқыту технологиясы, П.И. Третьяковтың, К. Вазинаның, М.М. Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясы, В.М. Монаховтың, В.П. Беспальконың және басқа да көптеген ғалымдардың технологиялары кеңінен танымал болғанымен ХХІ ғасырдағы пост индустриалды кезеңде оның барлығы тысқарыланып жаңа әдістер мен тәсілдер келе бастады. Мысалы, ситуациялық жағдайаттар шешу, кейс стадия әдісі, сын тұрғысынан қарау сияқты жаңа технологиялық оқыту түрлері жаңаша инновациялық бағытта зерттеле бастады. Нәтижесінде оқу процессің технологияландыру қажеттілігі туындады. Оқу процесін технологияландыру дегеніміз – білім беру бағыттарына сай оқыту процесін құрастыру. Педагогикалық технологияның өзіндік ерекшелігі – қойылған мақсатқа жету мүмкіндігіне кепілдік беретін оқыту процесін құрастыру және оны жүзеге асыру. Оқылатын пән мазмұны оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара байланысты білдіретін іс-әрекет жиынтығы. Білім алушының ішкі даму процесі негізінде анықталған нақты мақсат қана педагогикалық технология құрылымын түсіну кілті бола алады.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Оқытудың тиімділігін арттыру мақсатында жаңа білім парадигмасына сүйене отырып, біз оқыту технологияларын тиімді жақтарын таңдап алуымыз қажет және оқыту – тәрбие үрдісінде озық технологияларды белсенділікпен енгізілуі керек. Қазіргі білім беру саласында проблема – әлеуметтік – педагогикалық және ұйымдастыру тұрғысынан білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру, оны өмірде пайдалану.

Проблемалық оқыту теориясының негізін қалаушылар оқудағы ойлану қызметі тек қана жаңа білімді меңгеріп қана қоймай, сол мақсатқа жетудің жаңа тәсілдерін де үйрену деп есептейді. А.М. Матюшкиннің анықтамасы бойынша, «оқытудағы ойланудың негізгі қызметі тек қана жаңа білім алып, жаңаша әрекет етуге мүмкіндік беретіндігінде. Адам өміріндегі барлық білім жүйесі мен іс-әрекеті оның ойлау қабілетінің нәтижесі. Адамның білімі оның ойлануының көрінісі, яғни негізгі танымдық құралы» [5, 22 б.].

М.И. Махмутов: «Білім мен білім алу әрекеті арасындағы өзара байланыс оқушы өзі білмейтін нәрсемен танысқанда, оны түсінуге тырысқанда пайда болатын қайшылықтардан шығу жолын іздегенде ғана тығыз болады. Өйткені ол жаңа білімді игеру барысында ізденіс жасап, әрекет етеді», – деп көрсетеді [6, 43 б.]. Мұндай жағдайдан шығу білімді

меңгерудің жолын құрастыру кезінде туындаған проблеманы шешу үшін ойлану қабілетін дамытқанда ғана іске асады. Демек, проблемалық оқыту ғана білім алушылардың шығармашылық ойлауын дамытады деген сөз.

Жоғары білім беретін оқу орындардың міндеттеріне сүйене отырып, оқытудың дәстүрлі типін проблемалық оқытумен салыстырудан шығарылған қорытындылар негізінде проблемалық оқытудың негізгі міндеттерін тұжырымдауға болады. Оларды шартты түрде жалпы және арнайы қызметтерге бөлеміз. Проблемалық оқытудың жалпы міндеттері:

– оқушылардың білім жүйелері мен ақыл-ой және практикалық қызмет тәсілдерін меңгеру;

– танымдық дербестігі мен шығармашылық қабілеттерін дамыту;

– оқушылардың өз бетінше ойлау қабілеттерін дамыту.

Бұған қоса проблемалық оқытудың арнайы міндеттері төмендегідей болып бөлінеді:

– білімді шығармашылық меңгеру дағдыларына тәрбиелеу (логикалық әдістерді немесе шығармашылық қызметтің жекелеген тәсілдерін қолдану);

– алған білімді шығармашылықпен қолдану дағдыларына (жаңа ситуацияларда) және оқу проблемаларын шешу шеберлігіне тәрбиелеу;

– шығармашылық қызмет тәжірибесін қалыптастыру және жинақтау (ғылыми зерттеу, практикалық проблемаларды шешу және шындық болмысты көркем бейнелеу әдістеріне ие болу).

Проблемалық оқытудың барлық міндеттерінің ішінен педагогикалық зерттеу жасаған кәсіпорында екі міндетті бөліп көрсетті. Біріншісі – оқытудың ғылыми дәрежесін арттыру; екіншісі – ғылыми дүниетанымды қалыптастырудың тиімділігін арттыру.

Танымдық белсенділік – жалпы белсенділік феноменінің маңызды саласы, оның негізі ретінде адамның ең маңызды қасиеті болып табылады. Балалардың жеке тұлғасында танымдық белсенділігінің дамуы бес – алты жас аралығында қарқынды келеді. Бұл әсіресе баланың логикалық тапсырмаларды белсенді орындауы, жауап кілтін табуға ширақ келуі, білуге деген ұмтылысы танымдық ойындар арқылы оқу әрекетінің міндеттерін шешуде айқын көрінеді.

Өз бетінше ізденімпаздықпен жұмыс істей білу, яғни оқу материалын таңдау, жаңаны қабылдау мен меңгеру, алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу, оңтайлы әдістерді таңдап алу, белгілі бір нәтижеге жетуге ұмтылу т.б. білім алушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастырудың алғы шарты болып табылады. Шығармашылық дербестік, өзіндік жұмыс істеу шеберлігі мен дағдылары өзінен-өзі пайда болмайды, ол мақсатты оқу қызметінің нәтижесі және өз кезегінде шығармашылық, практикалық сипаттағы әртүрлі тапсырмаларды орындау үрдісінде қалыптасады.

Білім алушылардың шығармашылық дербестігін, ізденімпаздығын қалыптастыруда білім ордасынан тыс, жеке, ұжымдық жұмыстар ұйымдастыруда шығармашылық ой, пәндік апталықтар мен ғылыми-шығармашылық апталық, жобалар, пәндік үйірмелер мен факультативтік сабақтардың маңызы зор. Барлық жұмыстарда оқушылардың қалауы, таңдауы мен ұсыныстарын ескеру қажет. Сондай-ақ, мектептегі пәндік олимпиадалар, сайыстар, түрлі шығармашылық кештер оқушылардың ізденіс қабілетін ұштап, дербес оң нәтижеге жетуге ықпал етеді. Шығармашылық білім алушының танымдық қабілеттеріне мотивациялық тұрғыда басшылық жасау нәтижесінде туындайды. Шығармашылық дербестік ұғымы төңірегіндегі тұжырымдар, анықтамалар бұл ұғымның өзіндік ерекшеліктерін, әртүрлі психикалық процестерден туындайтын интеллектуалдық, эмоциялық, бағыттаушы байланысын және жеке тұлғаға беретін білімнің маңызын ашып көрсетеді.

Шығармашылық дербестік – жеке тұлғаның танымдық қажетсінуі мен қызығушылығын, белсенділігі мен танымдық ізденімпаздығын қамтитын сан қырлы білім алуынан көрінетін, күрделі шығармашылық қалыптасуымен аяқталатын интеллектуалдық қабілеті.

Проблемалық оқыту кезінде оқытудың ғылыми дәрежесін арттыру бағдарламаға ашылған жаңалықтар туралы материалды ендірумен, ғылым негіздері мен ғылымның логикалық құрылымдарын жақындатумен ғана емес, сондай-ақ, оның таным қайшылықтарын шешуге бағытталған әдістерін оқып-үйренумен де қамтамасыз етіледі. Жаңа құбылыстың мазмұны мен мәні, оның элементтерінің өзара байланысы ғылымда бақылау, сипаттау, түсіндіру, болжау сияқты зерттеу процесінің бірізді кезеңдерін жүзеге асыру барысында ашылады.

Проблемалық оқыту технологиясы негізінде білім алушының білімді меңгерудің ғылыми дәрежесін арттыру екі әдіс арқылы қамтамасыз етіледі:

Бірінші әдіс – оқытушының түсіндіруін күшейту. Әңгіме дәстүрлі оқыту жағдайындағы оқыту материалын сипаттай түсіндіруден проблемалық оқыту жағдайындағы дәлелді түсіндіруге көшу туралы болып отыр. Оқытушының негізгі міндеті – түсіндіру жаңа сапаға ие болады, бұл сапа мыналармен сипатталады, оқытушы: а) өзі жасаған проблемалық ситуация арасында жаңа ұғымның мәнін түсіндіреді; ә) түсіндіре отырып, сол ғылым тарихында белгілі бір проблеманы шешуге алып келген ғылыми зерттеудің жолдарын, логикасын көрсетеді.

Меңгерудің ғылыми дәрежесін арттырудың екінші әдісі – сабақ беру мен оқудың жаңа қатынасын белгілеу, атап айтқанда, оқытушының түсіндірушілік міндетін орынды түрде шектеп, оқу проблемаларын шешу жолымен студенттердің ұғымдарды өздігінен ашу және түсіндіру жөніндегі іс-әрекетін кеңейту. Бұл анағұрлым маңызды тәсіл болып табылады. Өйткені проблемалық оқыту процесінде жаңа ұғымдардың мәнін студенттердің өздері продуктивтік шығармашылық қызмет

барысында (оқытушының көмегімен және басшылығымен) ашады, оның үстіне қызмет зерттеу әрекеттерінің шеберліктері мен дағдыларын қалыптастырады, ал, білімді бір ғана «зердемен емес, өз ойының күш салуымен» алады. Сөйтіп, бір жағынан оқытушы неғұрлым күрделі әрі өздігінен оқып үйрену үшін шама жетпейтін жаңа ұғымдарды түсіндірудің сапасын арттырады, екінші жағынан, жеке өзінің түсіндіруінің санын азайтып, оқу проблемаларынан тұратын, сол дәрежеде білім алған студенттердің шамалары ұғымдарды өздігінен оқып үйрену процесін ұйымдастырады. Бұл процесс сапалы және берік есте қалдыру үшін оқу материалын жеңілдету жолымен емес, қайта оқу процесін біртіндеп күрделендіру арқылы интеллектуалдық қиындықтар жүйесін жасау жолымен жүруге тиіс. Бұл дамыта оқытудың басты бағыты және білімді саналы, терең әрі берік меңгерудің шешуші шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кларин, М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования. – Рига: Эксперимент, 1995. – 176 б.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М: Наука, 1964. – 712 б.
3. Роджерс Э.М. Психология эмоции. – М., 2010. – 175 б.
4. Койшибаев Б.А. Педагогический мониторинг комплексного образования. – Алматы: Ғылым, 2001. – 155 б.
5. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М: Наука, 2004. – 197 б.
6. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории педагогики. – Москва, 1977, – 386 б.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІН ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ

С.А. Сатынская, С.С. Абильдинова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада ойындардың мектеп жасына дейінгі балалардағы сөйлеуді дамытуға әсері, балалардың дұрыс сөйлеуін тәрбиелеуде ойындар қандай функцияларды орындауы керек екендігі қарастырылады. Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған дамытушы бағыттағы топтар бар мектепке дейінгі білім беру ұйымдары олардың білімі мен дамуындағы, сөйлеу бұзылыстарын түзету мен өтеудегі ең маңызды рөлге ие. Баланың мектептегі және ересек өмірдегі жетістігі үйлесімді сөйлеуді дұрыс игеруге байланысты. Сөйлеудің жоғары дамуы - балалардың үйлесімді, толыққанды дамуының маңызды шарты.

Кілтті сөздер: ойын әрекеті, мектепке дейінгі жастағы балалар, ойын, әдістер, тіл дамыту, ойын технологиялары.

Аннотация. Данная статья рассматривает влияние игр на развитие речи у детей дошкольного возраста, какие функции должны выполнять игры в воспитании правильной речи у детей. Дошкольным образовательным организациям, в которых при-

существуют группы компенсирующей направленности для детей с нарушениями речи, принадлежит самая главная роль в их образовании и развитии, в коррекции и компенсации речевых нарушений. От правильного освоения связной речью зависит успех ребенка в школе и во взрослой жизни. Развитая речь – важнейшее условие гармоничного, полноценного развития детей.

Ключевые слова: игровая деятельность, дети дошкольного возраста, игры, методы, речевое развитие, игровые технологии.

Annotation. This article examines the influence of games on the development of speech in preschool children, what functions games should perform in the education of correct speech in children. Preschool educational organizations in which there are groups of compensating orientation for children with speech disorders have the most important role in their education and development, in the correction and compensation of speech disorders. The success of a child in school and in adult life depends on the correct development of coherent speech. Developed speech is the most important condition for the harmonious, full-fledged development of children.

Keywords: play activities, preschool children, games, methods, speech development, game technologies.

Кіріспе

Балалардың сөйлеу әрекетінің дамуы мектепке дейінгі заманауи білім алудың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, қазіргі балалардың сөздік қоры шектелгенін және олардың сөйлеу әрекеті дұрыс қалыптаспағанын көрсетеді. Психология және педагогика ғылымында мектепке дейінгі жастағы балалардың психикасындағы жағымды өзгерістерді білім берудің негізгі әрекеті деп есептейді. Негізгі әрекет балалардың білімді меңгеруіне және психикалық процестер мен тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына мектепке дейінгі кезеңде толыққанды әсер етеді.

Теледидар, ойыншықтар және компьютерлер мен гаджеттер шынай сөйлеу қарым-қатынасын толығымен алмастырған. Осы мәселелер балалардың шығармашылық әдебиеттерді оқымауы, мектепке дейінгі жастағы балалардың теледидар және компьютер экрандарының алдында көп уақыт өткізуіне алып келеді. Өкінішке орай, «технологизация» дәуірі балалардың гаджеттермен көп уақыт өткізіп, әлеуметтік ортамен қатынасқа дайындықсыз келуіне, үлкендер мен құрбы-құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтардың көруіне жетелейді. Сөйлеу әрекетінің даму мәселесі күннен-күнге өзекті болып келеді. Ал бұл құбылысты жоюға және балалардың сөйлеу белсенділігін арттыруға сюжеттік-рөлдік ойындарды қолдану көмектеседі.

Зерттеудің объектісі – мектепке дейінгі жастағы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөздік қорын дамыту үрдісі.

Зерттеудің пәні – мектепке дейінгі жастағы балалармен түзету жұмысы кезінде ойындардың қолданысы.

Зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу әректін дамыту әдісі ретінде ойындарды теориялық зерттеу мен практикалық апробациялау.

Зерттеу міндеттері

1. Ойындарды мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеуін дамыту әдісі ретінде қолданудың теориялық негізін зерттеу.

2. Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде балалардың сөздік қорының даму деңгейін анықтау.

3. Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу әрекетін дамытуда ойындар кешенінің апробациясын жасау.

Болжамы. Егер мектепке дейінгі жастағы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөйлеуін жетілдірудің түзету жұмысында ойындарды жүйелі түрде қолданатына болса, даму деңгейі жоғары-нәтижелі көрсеткіштер береді.

Зерттеу әдістері:

– медициналық, педагогикалық, психологиялық әдебиеттерді зерттеу;

– қатысушы топ балаларды диагностикалау;

– нәтижелердің анализі мен салыстыру жұмыстарын ұйымдастыру.

Сөйлеу тілінің құрылымын, оның себептерін, бірінші және екінші реттік кемшіліктердің сәйкестігін дұрыс түсіну балаларды арнайы мекемелерге бағыттауда, кемшіліктерді түзету тәсілдерін дұрыс әрі тиімді таңдап алу маңыздылығы өте зор. Дыбыстарды айтуының бұзылуы, фонематикалық есту қабілетінің дамымауы, сөздік қоры мен грамматикалық сөйлем құрылымының артта қалуы жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың барлығына тән кемшілік. Соңғы жылдары отандық ғалымдар Өмірбекова Қ.Қ., Грушевская М.С., Ибатова Г.Б. т.б. мектепке дейінгі жастағы ана тілді балалардың сөйлеу тілі дамуының ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған тәжірибелер жүргізді. Тіл бұзылыстары балалардың ойын әрекетінің ерекшеліктері, ғылыми-әдістемелік аспектілерін құрастыру, ойын үрдісін түзету әдістерінің бірі ретінде қолдану бағыттары С.А. Миронова, В.И. Селиверстова, Т.Б. Филичева, Т.А. Ткаченко еңбектерінде молынан кездеседі [3].

Эксперименталдық жұмыс теориялық әрекеттер негізінде ойындар арқылы бала сөйлеуін дамытуда әр түрлі логопедиялық бағыттарды қолданудың беретін жағымды әсері толығымен зертеуге арналаған. Алдымен, мектепке дейінгі жастағы ФФЖ (фонетикалық-фонематикалық жетіспеушілік) бұзылысы бар балалардың логопедиялық жүктемелерді орындау мүмкіншіліктерінің диагностикасы сипатталады.

Зерттеу базасы – Павлодар қаласының «Павлодар қаласының №33 сәбилер бақшасы» КМҚК.

Мақсаты: ФФЖ бар мектепке дейінгі жастағы балалардың логопедиялық жүктемелерді орындау қабілетінің орындау қалпын зерттеу.

Диагностикалық зерттеудің міндеттері:

– мектепке дейінгі жастағы жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың даму деңгейін анықтау;

– эксперимент мақсатында, ФФЖ бар мектепке дейінгі жастағы балалармен түзету жұмысында әр түрлі бағыттағы логопедиялық жұмыстар кешенің тағайындау;

– сонымен қатар, эксперименталдық зерттеу нәтижелерінің салыстырмалы анализін анықтауға бағытталған екінші реттік диагностиканы жүргізу.

Эксперименталдық жұмысқа мектепке дейінгі жастағы ФФЖ бар 5 бала қатысты. Практикалық зерттеу жұмысы бірнеше этапты қамтиды.

Бірінші этапта айғақтайтын эксперимент жүргізілді, ол балалардың логопедиялық әрекеттерді жасау кезіндегі бастапқы қалпын анықтауға бағытталған. Екінші этапта мектепке дейінгі жастағы ФФЖ бар балаларға логопедиялық жұмыстар кешені таңдап алынды. Ал соңғы этапта мектепке дейінгі жастағы ФФЖ бар балаларда ойын үдерісі кезінде логопедиялық жұмыстады қолданудың методикасын апробациялау жүргізілді. Біз ересек топтағы ФФЖ бар, 4 және 5 жастағы аралықты қамтитын 5 баламен (100%) эксперименттік жұмысты жүргіздік. Осыған орай, біз диагностикалық методикаларды бұзылысқа сай таңдап алдық. Диагностикалық материал Л.С. Выготский және басқа ғалымдармен жасалған (С.Я. Рубинштейн, А.Р. Лурия, А.Н. Леонтьев) негізгі диагностикалық қағидаларды ескере қолданылған [4]: жүйелі зерттеу принципі; кешенді жақындау принципі; динамикалық зерттеу принципі (Л.С. Выготскийдің «актуалды және жақыннан даму аймағы» концепциясы базасында; зерттеу нәтижелерінің сапалы анализі принципі.

Баланы зерттеуден бастама бұрын келесі жұмыстар жүргізілді:

- медициналық құжаттарды қарастыру;
- сөйлеу тілінің бастапқы дамуының мәліметтері;
- ата-анасы және үйдегі сөйлеу ортасы туралы мәліметтер жинастыру;

– психологиялық-педагогикалық зерттеу мәліметтерінің анализін жүргізу.

Балаларды қарау келесі бағыттар бойынша жүргізілді: тыныс жаттығуы; артикуляциялық гимнастика жасау дағдыларын зерттеу; ұсақ моториканы зерттеу; сөйлеу жағдайын модульдік әдістер арқылы зерттеу. Балаларды тексеру барысында келесі бағалау критерийлері қолданылды: 0 – төмен; 1 – орташа; 2 – жоғары.

Әрі қарай негізгі зерттеу жұмысы жүргізіледі, көрсеткіштері төменде берілетін болады.

1. Тыныс жаттығуы қалпын зерттеу. Тыныс жаттығуларды орындау көлемін тексеру барысында балаға айналмалы гүлді үрлеу, үстел үстінде ұсақ машинаны қашықтыққа үрлеу және мақтаны мұрын қуысы мен ерін арасына қойып биіктікке үрлеу ұсынылды.

Кесте 1. Тыныстау көлемін зерттеу бойынша көрсеткіштер.

№	Баланың аты-жөні	Жүктемені орындау		Орташа баға	Деңгейі
		Уақытқа байланысты	Сапаға байланысты		
1	Жанат К.	0	1	1	Төмен
2	Арман С.	1	0	1	Төмен
3	Алия М.	1	2	3	Орташа
4	Айжан И.	0	0	0	Төмен
5	Тимур К.	1	1	2	Төмен

2. Артикуляциялық аппарат қалпын зерттеу.

Берілген барлық жүктемені бала алғашқыда көрсету арқылы, кейін сөздік инструкция бойынша орындайды.

1. Тісін ақситу, тілін сыртқа шығару, азуын кең ашу. Белгілеу: орындалуы дұрыс; бір қимылды басқасымен алмастыру байқалады, бір қозғалыста кідіріп қалу, қимылдарды жасау кезінде дифференциацияның болмауы, тілдің қаттылығы, тілдің треморы, қимылдар мүлдем орындалмады; бір фонемадан басқасына, бір артикуляциялық позадан басқасына ауысу жеңіл орындалады немесе жоқ.

2. Аузын кең ашып, тілдің ұшын астыңғы тістерге тигізеді, кейін тілдің ұшын жоғарғы тістерге тигізеді және төменгі ерінге түсіреді.

3. Жалпақ тілді ерінге қойып «кесе» тәрізді тілдің ұшын жоғары көтіреді.

4. «А» дыбысын айту кезіндегідей аузын кең ашу, еріндерін созып жымыю.

5. Аузын кең ашу, жартылай жабуды және жабуды өтінеміз.

6. Дыбыстық немесе сөздік қатарды қайталауды өтінеміз: А-И-У; У-И-А; КА-ПА-ТА; РА-РО-РУ; ПА-ТА-РА; РАЛ-ТАР-ЛАР; БАР-КЕЛ-ТЕР.

Кесте 2. Артикуляциялық аппараттың қозғалыс функциясын зерттеп, алынған нәтижелері

№	Баланың аты-жөні	Жүктемелер				Сумма	Деңгейі
		Еріндері	Жақ сүйектері	Тіл	Жұмсақ таңдай		
1	Жанат К.	1	0	2	1	4	Орташа
2	Арман С.	1	0	1	0	2	Төмен
3	Алия М.	1	1	1	0	3	Төмен
4	Айжан И.	0	0	1	1	2	Төмен
5	Тимур К.	1	0	0	1	2	Төмен

3. Ұсақ моториканы зерттеу.»Су-Джок» технологиясы арқылы жұмыста балаға әр түрлі қол және саусақ массажы қимылдар көрсетілді, бала ол қимылдарды есте сақтап тиянақты орындау қажет.

Кесте 3. Қолдың ұсақ және нәзік моторикасын зерттеу нәтижелері

№	Баланың аты-жөні	Жүктемені орындау			Орташа баға	Деңгейі
		Саусақ жаттығулары	Доппен ойындар	Саусақ театры		
1	Жанат К.	0	1	0	1	Төмен
2	Арман С.	1	0	0	1	Төмен
3	Алия М.	1	2	1	4	Орташа
4	Айжан И.	0	0	0	0	Төмен
5	Тимур К.	1	1	0	2	Төмен

4. Сөйлеу жағдайын модульдік әдістеріді қолдану арқылы зерттеу. Келесі тапсырма тірек-сызбада берілген белгілер арқылы сөйлем құрастыру және соңғысы, мнемокесте арқылы өлең жолдарын жаттау.

Кесте 4. Модульдік әдістер арқылы жұмысты тексеру нәтижелері

№	Баланың аты-жөні	Модульдік технологиялар			Орташа баға	Деңгейі
		Затты сипаттау	Сөйлем құрастыру	Өлең жаттау		
1	Жанат К.	1	1	0	2	Төмен
2	Арман С.	1	0	0	1	Төмен
3	Алия М.	1	0	1	2	Орташа
4	Айжан И.	1	0	0	1	Төмен
5	Тимур К.	1	1	1	3	Төмен

Ойын әрекетінің қызықты болуын қамтамасыз ететін, баланың танымдық қызығушылығы сапаларын дамытатын басты нәрсе: білім, әрекет, қарым-қатынас. Міне осы жағдайларды ескере отырып, ойын түрлерін төмендегідей жүйеленеді: мазмұнды бейнелі; қимыл қозғалыс; дидактикалық; құрылыс; рөлді-сюжетті ойындар.

Ойын барысында ұстанымдарды мақсаттылықпен іске асыру қажет. Оқу мен тәрбиелеу тұтас үдеріс. Оларды бірінен-бірін бөліп қарауға болмайды. Өйткені оқыта отырып тәрбиелеу, тәрбиелей отырып оқыту әске асады. Балалардың білім мазмұнын меңгеруі көп жағдайда оқыту әдісіне, тәсіліне, құралына байланысты. Оқыту әдісі деп білім беру мақсатын шешуге бағытталған логопед пен баланың жүйелі бірлескен іс-әрекеті. Ол білім беру көзіне (сөздік, көрнекілік, практикалық). Оқыту әдісі күрделі, оның құрамына тәсілдер енеді. Тәсіл – оқыту кезінде оқу мазмұнын нақтылауға, кеңейтуге, балалардың белсенділігін арттыруға, олардың ептілігі мен дағдысын жетілдіре түсуге көмектесетін оқу әдісінің бөлігі. Бірақ оқыту әдісі тәсілдерінің жинағы емес [6].

Ойын арқылы бала өмірден көптеген мәліметтер алады. Бала зейіні қажет ететін, әдейілеп ұйымдастырылған ойындар оның ақылын, дүние

танымын кеңейтеді, мінез-құлық, ерік-жігерін қалыптастырады. Ойын үстінде баланың сана-сезімі, еркі, өзін-өзі бақылау, өзінің іс-әрекетімен салыстыру қасиеттері жетіледі. Сондай-ақ, қиял сияқты психикалық үдерістері қалыптасады, сөйлеу тілі дамиды. Қозғалыс ойындары арқылы баланың зейіні қалыптасады. Ойын оқыту үрдісінде оқытудың әрі формасы, әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық ұғым бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Швайко Г.С. Игры и игровые упражнения для развития речи. – М.: Просвещение, 2001 – 144 б.
2. Спирова Л.Ф. Особенности речевого развития речи учащихся с тяжелыми нарушениями речи. – М.: Педагогика, 2000. – 212 б.
3. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. – Екатеринбург: Книго Мир, 2011. – 320 с.
4. Тебенова Қ.С., Рымханова А.Р. Арнайы психология. – Алматы, 2011.
5. Измайлова Ж.Т., Жакупова Д.С. Сөйлеу бұзылыстары бар балалармен жұмыс жасаудың технологиялары. Оқу-әдістемелік құрал. – Павлодар, ПМПИ, 2011.
6. Максаков А.И. Учите играя. – М.: Просвещение, 2001 – 192 б.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПЛАНИРОВАНИЯ УРОКА

И.И. Айдарханова

преподаватель-эксперт Высшей школы педагогики

Павлодарского педагогического университета им. Ә. Марғұлан

Л.А. Умирова, С.Н. Ахметова

учителя начальных классов Vinom School им. Кадыра Мырза Али

Аннотация. Мақалада мұғалімнің зерттеу қызметінің өзектілігі қарастырылады. Мектептегі зерттеу процестерін зерттеген ғалымдардың ғылыми әдебиеттеріне қысқаша шолу ұсынылады. Мақала авторлары өздерінің оқыту және оқу тәжірибесін зерттеудің мысалын көрсетеді.

Кілтті сөздер: зерттеу қызметі, мұғалім, оқыту әдістері, рефлексия, өзін-өзі тәрбиелеу.

Аннотация. В статье рассматривается актуальность исследовательской деятельности учителя. Предлагается краткий обзор научной литературы ученых, занимавшихся изучением исследовательских процессов в школе. Авторы статьи демонстрируют пример исследования собственного опыта преподавания и обучения.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, учитель, методы обучения, рефлексия, самообразование.

Annotation. The article considers the relevance of the teacher's research activity. A brief review of the scientific literature of scientists engaged in the study of research processes at school is offered. The authors of the article demonstrate an example of researching their own teaching and learning experience.

Keywords: Research activity, teacher, teaching methods, reflection, self-education.

Система образования Республики Казахстан является частью мирового образовательного пространства. Как и во всем мире, казахстанское образование претерпевает процессы трансформации и модернизации, ориентированные на глобализацию. Касым-Жомарт Токаев выступая на пленарном заседании августовской конференции в Нур-Султане (2019), отметил «... сохраняя лучшие традиции отечественной системы образования, мы, тем не менее, не должны стоять на месте». Система образования должна находиться в поиске, постоянно развиваться» [1].

Кроме того, происходят кардинальные социальные, культурные и экономические преобразования, которые влекут за собой большие перемены в процессе труда. В связи с этим, предъявляются новые требования к человеку, как к социально зрелому и активно действующему профессионалу. Поэтому, современный учитель должен быть способен к продуктивной творческой деятельности, управлению учебно-воспитательным процессом, собственной профессиональной компетентности. В Законе Республики Казахстан «О статусе педагога» (2019 г.) сказано, что при осуществлении профессиональной деятельности педагог имеет право на «осуществление научной, исследовательской, творческой, экспериментальной деятельности, внедрение новых методик и технологий в педагогическую практику» [2].

В общеобразовательных школах необходимо создавать условия для формирования учителя новой формации, способного к исследованию и управлению педагогической деятельностью, владеющего арсеналом проведения диагностики своих компетенций, методов изучения, корректировки и совершенствования собственной школьной практики. В.В. Краевский полагает, что «современный учитель должен выполнять не только образовательные и воспитательные функции, но и быть исследователем-специалистом. Ни знание самой педагогической науки, ни практический опыт не могут заменить специальной подготовки к новой профессии – научно-исследовательской, хотя и является необходимой предпосылкой для такой подготовки. Переходя к этой профессии, педагог не перестает быть педагогом, но одновременно встает в ряды огромной армии ученых – вместе с физиками, историками, философами он получает в руки новое и обновляющееся оружие – оружие научного познания, и его долг научиться пользоваться им в совершенстве» [3].

Исследовательская деятельность педагога всегда стояла в центре научного познания и ее рассмотрение зависит от того или иного подхода: исторического (О.С. Анисимов, Г.С. Батищев, В.А. Дмитриенко, Т. Кун), знаниевого (Я.Н. Пономарев, В.В. Краевский, В.И. Загвязинский, З.А. Исаева), системного (И.Д. Банаева, Н.В. Кузьмина, В.А. Сластенин, Н.Д. Хмель), технологического (Л.С. Подымова, И.И. Цыркун, А.В. Хуторской, Ш.Т. Таубаева), компетентностного (И.Я. Зимняя, Е.В. Бережнова, О.В. Акулова, Е.С. Заир-бек), гуманитарно-аксиологического

(Г.И. Чижаква, Л.А. Никитина, Е.И. Шиянов, И.Б. Котова, А.А. Бейсенбаева).

Анализ научных работ зарубежных ученых по исследовательской деятельности учителя (Курт Левин, Лоуренс Стенхауз, Дональд Макинтайр, Джин Раддок и др.) подтверждает, что в современном образовании этот вопрос остается до сих пор актуальным и многоаспектным.

Данная статья – это попытка рассмотрения исследовательских процессов в деятельности учителя с позиции рефлексивного практика. В «Руководстве для учителя по Программе повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан «Эффективное обучение»» отмечается, что «рефлексивный практик – учитель, тщательно и постоянно обдумывающий методы и пути развития, изменения и усовершенствования своей практики» [4].

Рассмотрим планирование урока математики во 2 классе по теме «Закрепление таблицы умножения на 2, 3, 4, 5» в контексте сквозной темы «В здоровом теле – здоровый дух». Основное внимание при планировании и проведении урока мы уделяем целеполаганию. В традиционном образовании было триединство целей обучения: образовательной, развивающей и воспитательной. В рамках обновленного содержания среднего образования цель обучения представляет собой «утверждения, формулирующие ожидаемые результаты по достижению знаний, понимания и навыков в течение курса обучения по предмету в соответствии с учебной программой» [5].

Цели обучения, которые достигаются на данном уроке в соответствии с долгосрочным планом учебной программы по математике – это «2.1.1.4. Составлять, знать и применять таблицу умножения на 2, 3, 4, 5». Значит, цель данного урока должна быть адаптирована с темой урока и с целью обучения и формулируется как: «все учащиеся закрепляют составление, знание и применение таблицы умножения на 2, 3, 4, 5».

Чтобы достичь цель урока необходимо при планировании особое внимание уделять языковым целям. «Языковые цели являются важным инструментом для овладения академическим языком. От того, насколько ясно сформулированы языковые цели, будет зависеть понимание учащимися того, что от них ожидается. Кроме того, языковые цели помогут учителям и учащимся создавать, измерять и поддерживать мотивацию к учебе. Учителя-предметники, которые поддерживают постоянный двойной фокус, как на изучение предметного содержания, так и на развитие академического языка, показывают учащимся пример и помогают обучаться и тому, и другому» [6].

Уроки нового формата акцентирует учителей по неязыковым дисциплинам в рамках языковых целей планировать такие аспекты как: термины, фразы и обороты, вопросы для дискуссии, что позволит достичь цели обучения. На данном уроке языковые цели будут такие: «*Термины, фразы и обороты*: таблица умножения на 2, 3, 4, 5; *пьедестал*. *Вопросы*:

Какие примеры мы не назвали из таблицы умножения на 2, 3, 4, 5? Где в жизни можно использовать таблицу умножения?».

Еще одним важным аспектом современного преподавания, отличающегося от традиционного, является наличие критериев оценивания. «Критерий оценивания – признак, на основании которого проводится оценка учебных достижений учащихся» [5]. Мы определяем критерии оценивания в исследуемом уроке так: «*Обучающийся*: составляет, знает и применяет таблицу умножения на 2, 3, 4, 5».

Важность и значимость критериев оценивания в педагогическом процессе школы мы находим в «Руководстве по критериальному оцениванию для учителей начальных классов», где записано, что «Новая для Казахстана система критериального оценивания будет направлена на развитие обучающегося, повышение его интереса и мотивации к обучению. Этого можно достичь, если установить ясные и измеримые критерии оценивания, понятные каждому обучающемуся и его родителям. С помощью чётко выработанных критериев оценивания и учитель, и обучающийся будут понимать: На какой стадии обучения обучающийся находится? Куда он стремится в своем обучении? Что необходимо сделать, чтобы помочь ему достичь ожидаемых результатов обучения?» [5].

Задания на данном уроке должны соответствовать уровню мыслительных навыков учащихся – применение. Этот уровень мы определили исходя из цели обучения. В традиционном преподавании учитель формулировал развивающую цель, но не всегда ориентировался при ее составлении на Таксономию целей обучения.

Итак, исследуем задание №1 с позиции уровня мыслительных навыков и цели урока.

Задание №1. Найди правильный ответ. Используй таблицу умножения на 2, 3, 4, 5.

Дескрипторы: Обучающийся:

1. Использует знание таблицы умножения на 2, 3, 4, 5.

Методическое описание задания: Демонстрируется слайд (поле с числами). Озвучивается учащимся задание. Ученики определяют дескриптор к заданию. Прослушать версию от групп. Капитаны команд берут мяч и определяют участников при решении примеров. Учитель озвучивает примеры из таблицы умножения на 2, 3, 4, 5. Примеры: $2 \times 6 = 12$, $2 \times 9 = 18$, $3 \times 7 = 21$, $3 \times 8 = 24$, $4 \times 4 = 16$, $4 \times 7 = 28$, $5 \times 8 = 40$, $5 \times 9 = 45$. Во время решения примеров, ученики ставят футбольный мяч на правильный ответ на листе А4.

Взаимооценка учащимися: по очереди каждая группа называет свой вариант ответа. Остальные группы устно выражают согласие или не согласие сигнальными карточками.

Обратная связь от учителя: на каждый ответ группы после взаимооценивания учащимися учитель по необходимости дает устный комментарий, направленный на корректировку в обучении учащихся.

Вопрос контроля знаний: «Какие примеры мы не назвали из таблицы умножения на 2, 3, 4, 5?» Обсуждают вопрос в группе. Ответственный за обсуждение, ученик в роли генератора идей. Прислушать по одному примеру от каждой группы спикерами групп.

Итог: все учащиеся используют знание таблицы умножения на 2, 3, 4, 5.

Таким образом, мы рассмотрели задание №1 на уровне мыслительных навыков – применение, которое соответствует цели обучения.

Современные подходы в преподавании и обучении в условиях обновления содержания среднего образования рассматривают воспитательную функцию через формирование у детей ценностей, как «... один из действенных способов передачи будущим поколениям своего понимания смысла человеческой жизни. Ценности образования предполагают: ценности образования как ценность государственная, как ценность общественная, как ценность личностная.

Первые две ценности образования отражают коллективную, групповую значимость этого культурного феномена. В последнее время приоритет отдается личностной ценности образования, индивидуально мотивированного, пристрастного отношения человека к уровню и качеству своего образования.

Существует тесная связь между признанием личностно-ориентированной ценности образования и тенденций к пониманию образования как непрерывного процесса, протекающего в течение всей жизни человека.

Образование способно не только поддерживать на должном уровне ценности общества, ценности социума, но и обогащать, развивать их. Ценности оказывают наибольшее влияние, на поведение отдельных лиц и групп и служат в качестве основных ориентиров в разных ситуациях» [4].

Учебная программа по математике ориентирует учителя формировать у учащихся ценности. В учебной программе начальной школы по предмету «Математика» сказано: «Концептуальные положения и идеи, как основа для разработки учебных программ, в целостном виде представлены визуально в виде изображения. В центре находятся ценности как основной ориентир для определения содержательного и процессуального аспектов образования в школе, затем навыки широкого спектра как результаты на «выходе» из школы» [7].

Таким образом, ценности стимулируют поведение и поступки, действуя как важный фактор мотивации личности. Идейной основой ценностей среднего образования являются ценности национальной идеи «Мәңгілік ел». Ценностями среднего образования определены: казахстанский патриотизм и гражданская ответственность; уважение; сотрудничество; труд и творчество; открытость; образование в течение всей жизни.

На данном уроке запланирована ценность – формирование навыка сотрудничества, которую реализовали через групповую форму работы. На начало урока были организованы группы, распределены роли между всеми учащимися, установлены Правила группового взаимодействия. Задания на этапе осмысления, способствовали тому, чтобы в процессе коллаборативного обучения учащиеся достигали цели урока. Соответственно, в результате такого обучения у детей повышается мотивация, познавательная активность в сотрудничестве совместно работающих детей. Развитие сотрудничества во время урока один из основных показателей эффективного обучения, т.к. сами учащиеся несут ответственность за учебный процесс, развиваются и другие навыки, такие как: социальные, коммуникативные, метапознавательные, когнитивные.

Таким образом, проведенное нами исследование плана урока позволяет сделать вывод в том, что исследовательская деятельность учителя совершенствует его преподавание и обучение и направлено на внедрение инновационных процессов в школьную практику, и тем самым, формирует личность ученика, востребованную в XXI веке.

Список использованных источников

1. Касым-Жомарт Токаев, газета «Северный Казахстан» «Образование – стратегическая сфера»17.08.19, <https://izdatelstvo-sk.kz/news/kasym-zhomart-tokaev-vystupil-na-plenarnom-zasedanii-avgustovskoj-konferencii-v-stolice/>.

2. Закон Республики Казахстан «О статусе педагога [Электронный ресурс] // Астана, 2016г. https://kodeksy-kz.com/ka/o_status_e_pedagoga/download.htm

3. Краевский В.В., Полонский В.М. Методология для педагога: теория и практика. – Волгоград: Перемена, 2001. – 323 с.

4. Руководство для учителя по Программе «Эффективное обучение» Астана: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. – С. 201.

5. Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальных классов // Астана: Центр педагогических измерений АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. – С. 49.

6. Учебный план по предмету «Математика» (в рамках обновления содержания среднего образования), 1класс. [Электронный ресурс] // Астана, 2016 г. <https://sk.nis.edu.kz/>

7. Учебная программа по предмету «Математика» (в рамках обновления содержания среднего образования), 1 класс. [Электронный ресурс] // Астана, 2016 г. <https://sk.nis.edu.kz/>

МЕКТЕП ПЕН ОТБАСЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А.Д. Ансабаева

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Аннотация. Бүгінгі таңда педагогтар мен дидактиктер ата-аналар мен педагогтардың өзара әрекеттестігінің қажеттілігі туралы көбірек айтады. Дегенмен, қалыптасқан жағдайда қарым-қатынастың үйлесімсіздігі байқалуда. Бұл үйлесімсіздіктің негізінде жеке өзара әрекеттесу ерекшеліктері де, отбасыларға педагогикалық үдерістің белсенді қатысушылары болуға кедергі келтіретін қалыптасқан сенімсіздік жүйесі де жатады. Педагог білім алушының ата-аналарымен өзара әрекеттесе білуі керек, өйткені олардың алдында басты мақсат тұр – толыққанды тұлғаны тәрбиелеу және бұл көбінесе оқушының жеке тұлғасының дамуына байланысты. Әрине, тәрбие теориясына ұқсас көзқарас өзара әрекеттесу құралдарынан да көрінеді. Отбасы да, бастауыш мектеп те бір-бірін алмастыра алмайтын ерекше белгілерге ие, сондықтан да баланың тәрбиесіне бірдей әсер етуі тиіс.

Кілтті сөздер: ата-аналар, педагогтар, өзара әрекеттестік, қарым-қатынас, тұлға тәрбиесі.

Аннотация. Сегодня педагоги и дидактики все больше говорят о необходимости взаимодействия родителей и педагогов. Однако в сложившейся ситуации наблюдается несовместимость отношений. В основе этой несовместимости лежат как особенности индивидуального взаимодействия, так и сложившаяся система недоверия, которая мешает семьям стать активными участниками педагогического процесса. Педагог должен уметь взаимодействовать с родителями обучающегося, так как перед ними стоит главная цель – воспитание полноценной личности, и это во многом зависит от развития личности обучающегося. Конечно, подобный подход к теории воспитания проявляется и в средствах взаимодействия. И семья, и начальная школа обладают уникальными чертами, которые не могут быть взаимозаменяемыми, и поэтому должны одинаково влиять на воспитание ребенка.

Ключевые слова: родители, педагоги, взаимодействие, общение, воспитание личности.

Annotation. Today, teachers and didactics are increasingly talking about the need for interaction between parents and teachers. However, in this case, there is a mismatch of relation. This incompatibility is based on both the peculiarities of individual interaction and the existing system of distrust, which prevents families from becoming active participants in the pedagogical process. The teacher should be able to interact with the student's parents, since they have the main goal-the upbringing of a full – fledged personality, and this largely depends on the development of the student's personality. Of course, a similar approach to the theory of education is also manifested in the means of interaction. Both the family and the primary school have unique features that cannot be interchanged, and therefore should equally influence the upbringing of the child.

Keywords: parents, teachers, interaction, communication, personality education.

Қоғамдық жағдайдың ауысуы, жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайдың пайда болуы соңғы екі онжылдықта қоғамның тәрбиеге деген және де алдыңғы қатарлы тәрбие институттары – отбасы мен мектептерге қалыптасқан көзқарастар жүйесін өзгертті.

Өзінің педагогикалық-тәрбиелік функцияларын орындауда үлкен қиындықтарды бастан кешірсе де, отбасы әлеуметтік маңызды құндылықтар мен жеке тұлғаның ұстанымдарын қалыптастыру мен дамытуда, өскелең ұрпақты әлеуметтендіру мен тәрбиелеуде жетекші әлеуметтік институт болып қала береді.

Бала үшін отбасы – алғашқы әлеуметтік шағын орта. Баланың дамуына оның үлкен ықпалы даусыз. Алайда, барлық отбасылар өз балаларына әсер ету мүмкіндіктерінің бүкіл кешенін толық емес көлемде іске асырады. Себептер әртүрлі: бір отбасы балаларын тәрбиелегісі келмейді, басқалары-тәрбиелей алмайды, үшіншісі – оның не үшін қажет екенін түсінбейді. Бұл жас отбасы ата-аналардан бөлек өмір сүруге тырысатынымен, кіші інілерімен және қарындастарымен қарым-қатынас тәжірибесі жоқтығымен, отбасы тәрбиесі дәстүрлерінің тәжірибесі ұмытылғанымен тереңдей түсуде. Мұның барлығы отбасында бала тәрбиесінің мәселесіне және қоғамда баланың әлеуметтенуінің қиындықтарына әкеледі. Бала білім беру ұйымының жағдайына түскен кезде, бейімделу кезеңін жеңілдету және әр білім алушының әлеуетін ашуға ықпал ету үшін, ата-аналар мен педагогтар арасында баланы тәрбиелеу мен оқыту үрдісінде сабақтастықты ұйымдастыру өте маңызды.

Мектеп пен отбасының қарым-қатынасы негізінде педагогтар мен ата-аналардың ынтымақтастығы жатыр, ол ата-аналар мен мұғалімдердің мінез-құлқының теңдігін, бірыңғай мақсатқа жетуге бағытталуын көрсетеді. Бірақ отбасы мен мұғалімнің өзара әрекеттестігі туралы айтатын болсақ, белгілі бір нәтижеге қол жеткізу мақсатында достыққа негізделген бірлескен жұмыс – достастық ұғымын енгізу қажет. Достастық эмпатикалық сипат ретінде қабылданады, оның мәні мектептің отбасымен өзара әрекеттесуіне, тәрбие және білім беру міндеттеріне қол жеткізуге көмектесуге дайын.

Ынтымақтастық тек өзара іс-әрекетті ғана емес, өзара түсіністік, өзара құрмет, өзара сенім, өзара тану, өзара түсіністікті көздейді.

Баланы тәрбиелеу үдерісінде ата-аналардың да, педагогтардың да белсенді позициясы бір-біріне қызығушылық танытуға, қарсыластар емес, кішкентай тұлғаның қалыптасуының күрделі үрдісінде одақтастар болуға мүмкіндік береді.

Педагог пен ата-аналардың өзара әрекеттестігі педагогикалық қызметтің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Дәл осы өзара әрекеттестікте баланың ерекшелігін түсіну қалыптасады және ол арқылы тұлғаның толыққанды қалыптасуы жүреді.

Оқытушы ата-аналарға баланың даму ерекшеліктерін түсінуге, жас ерекшелік дағдарыстарынан өтуге және тәрбиені бірге жүзеге асыруға көмектеседі. Отбасы – бұл ең алдымен эмоциялық қатынастар институты. Әрбір бала жасына қарамастан (ал ерте жаста бұл әсіресе жарқын көрінеді) отбасында сүйіспеншілік күтеді. Оның үстіне, оны жақсы

болғаны, анасын, әкесін немесе әжесін тыңдағаны үшін емес, жай ғана туылғаны, бар болғаны үшін жақсы көру керек. Отбасы, махаббат қызметінен басқа, әлеуметтендіру қызметін де атқарады. Дәл осы жерде бала өзінің алғашқы әлеуметтік тәжірибесін алады, әлеуметтік рөлдерге қатысады. Және, адамгершілік жағынан толыққанды тұлғаны өсіру үшін осы үдеріске отбасында да, білім беру мекемесінде де бірлесіп қарау қажет.

Жастардың негізгі тәрбиешілері дәстүрлі түрде отбасы мен мектеп болып саналады. Өскелең ұрпақты тәрбиелеу жүйесіндегі жетекші буын мектеп болып табылады. Дегенмен, ресейлік педагогтардың көпшілігі И.В. Гребенников, Б.Т. Лихачев, И.Ф. Харламов, А.Г. Харчев және басқалары мектептің тәрбие қызметін жүзеге асыру оқушылардың ата-аналарының көмегінсіз, отбасына сүйенбеу мүмкін емес деп санайды [1, 55-57б.; 2, 462б.; 3, 576б.; 4, 367б.].

Этика, әлеуметтану, педагогика және психология саласындағы зерттеулер отбасындағы негізгі әлеуметтік функция – балаларды тәрбиелеу екенін көрсетеді, отбасылық тәрбиелеуде өзінің артықшылықтары мен құнды құралдары бар: ата-ана беделі, балаларға жеке қарау мүмкіндігі, ата-аналардың оң үлгісі, жас ерекшеліктерін есепке алу, рухани байланыс және ұрпақтардың адамгершілік сабақтастығы.

Бастауыш мектеп – бала өміріндегі ерекше кезең. Баланың мектепке баруымен оқу іс-әрекетіне ауысу, жаңа әлеуметтік көзқарас, жаңа оқушы рөлін меңгеру жүзеге асырылады, оның қоршаған әлеммен әрекеттесу аясы кеңейеді, баланың білім алуға, мектепке, мұғалімдерге және құрдастарына деген оң қарым-қатынасы қалыптаса бастайды.

Бастауыш сынып мұғалімдері «бала – ата-ана – педагог» ажырамас үш бірлігін құра отырып, үй ортасының негізгі тәрбиесі мен қалыптастырушы маңызы бар екенін түсіне отырып, ата-аналармен үнемі өзара байланыста болады.

Кейбір жағдайларда ата-аналардың қажетті педагогикалық дайындығының жоқтығын ескере отырып, мектеп оларға тиісті ғылыми-әдістемелік көмек көрсетуге және отбасылық тәрбие мәдениетін арттыруға ықпал етуге бағытталған. П.П. Блонский: «Ата-анасын тәрбиелемей, балаларды тәрбиелеуге болмайтынын» – атап өтті [5, 223-251 б.]. Осы ойды, бірақ басқа түрде А.С. Макаренко айтты, ол былай деп жазды: «Жақсы отбасылар болады және жаман отбасылар болады. Отбасы дұрыс тәрбиелейді деп кепілдік беруге болмайды. Отбасы өзі қалағандай тәрбиелейді деп біз айта алмаймыз. Біз отбасылық тәрбиені ұйымдастыруымыз керек және мемлекеттік тәрбиенің өкілі ретінде мектеп ұйымдастыру басы болуы керек. Мектеп отбасын басқаруы керек [6, 403 б.].

В.А. Сухомлинский мұғалімнің баланың жеке тұлғасы қалыптасатын отбасына нәзік, терең, ойластырылған әсерін талап етті, сонымен

бірге, ата-аналар мен мектеп арасында, сондай-ақ, ата-аналар мен балалар арасында мейірімді қарым-қатынас орнатуға ұмтылды [7, 152б.].

Заманауи оқушы өмірде өз орнын табуға және табысты болуға ұмтылады. Педагогтар мен ата-аналардың міндеті осы жолда оны қолдау, оған қалыптасуға көмек көрсету болып табылады. Ата-аналар мен педагогтардың баланың мүддесінде қызметі тек қана олар одақтас болған жағдайда ғана табысты болуы мүмкін, бұл оларға баланы жақсы білуге, оны әртүрлі жағдайларда көруге және осылайша ересектерге балалардың жеке ерекшеліктерін түсінуге, олардың қабілеттерін дамытуға, өмірлік құндылықты бағдарларды қалыптастыруға, мінез-құлқындағы жағымсыз қылықтар мен көріністерді жеңуге көмектеседі. Ол үшін көп немесе аз білетіндердің болуы емес, керісінше бір мақсатпен біріктірілген іздеушілер бар бірлескен қызмет, конструктивті қатынастар, ортақ болмыс өрісін құру қажет.

Қазіргі педагогтар мен ата-аналар бүгінгі күні бірыңғай кеңістік аумағында ғана жұмыс істеуге болатынын түсінуі тиіс, өйткені тәрбиелеу формуласы қарапайым – бұл өзара түсіністік пен өзара әрекеттесу, оның нәтижесі баланың өмірлік табысы болып табылады [8, 275 б.]. Осылайша, біздің өмірімізді ізгілендіру және демократияландыру жағдайында жеке тұлғаны қалыптастыру ісіндегі мектеп, мұғалімдер орны әлсіремейді, керісінше, күшейе түседі және бұл жұмысты ғылыми және тиімді жүргізу қажет.

Тәрбиенің тиімділігін арттыру қағидаттарының бірі отбасы мен мектепте қойылған талаптардың бірлігі қағидаты болып табылады. Мектеп пен отбасының әрқайсысы өз тәрбие құралдарының қорына тең дәрежеде ие. Сонымен, отбасында бұл жеке бауырмалдық, туыстық, көрнекілік, өмірлік, қол жетімділік және ата – аналар тарапынан бақылау жасайтын нәзік эмоционалдық-психологиялық байланыстар және т.б. бар. Мектеп ұжымдық рухқа, қалыптасқан әдістемеге, зертханалық және басқа да құралдарға ие. Отбасы мен мектепте бар құралдардың айырмашылықтарына қарамастан, оларды тәрбиелеу мақсаты біріктіреді.

Педагогикалық әдебиетті талдау отбасындағы тәрбиенің тиімділігін арттырудың келесі шарттарын анықтауға мүмкіндік береді:

- ата-аналардың жеке үлгісі,
- ата-аналардың беделі,
- қолайлы отбасылық ахуал,
- ата-аналардың балаларға деген жақсы қарым-қатынасы,
- ата-аналардың педагогикалық оқуы.

Біз отбасындағы және мектептегі тәрбие үрдісінің барлық көріністері ересектер мен балалар арасындағы ынтымақтастық, гуманизм, жалпы қамқорлық пен сенім қарым-қатынасында құрылуы тиіс деп есептейміз. Бұл қатынастар, өз кезегінде, тәрбиенің тиімділігін арттыру ісінде шешуші болып табылады.

Тәрбие үдерісін ізгілендіруді арттыруға халық педагогикасының мүмкіндіктерін қолдану мен әсері ықпал етеді. Халық педагогикасында ұлттық мәдениет құбылысы ретінде тарихи тұрғыдан қандай да бір халық қабылдаған дүниетанымның, діннің көптеген ережелері біріктірілген.

Мектеп қазіргі уақытта ата-аналарға алғашқы көмек көрсетуге, балаларды отбасында дамыту мен оқытудың күрделі мәселелерінде қолдау көрсетуге, ата-аналарға отбасылық байланыстарды дамытуда өз рөлін сезінуге, баланың психикалық, дене және адамгершілік денсаулығына қамқорлық жасауға, оның тұлғасын дамытуға (зияткерлік, эмоциялық, сезімталдық тұрғысынан) барынша нақты мүмкіндік береді. Бір сөзбен айтқанда, жоспарлы ұйымдастырылған үдеріс кезінде, оны іске асыруға қатаң орнатылған жағдайда, оқу мекемесінде ата-аналармен жұмыс ата-аналардың психологиялық-педагогикалық мәдениетін қалыптастыру мен жетілдіруді тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру – бұл оның қатысушыларының дамушы және бір мезгілде дамыту жүйесі ретінде өзара іс-әрекетін ұйымдастыру, яғни оның барлық құрамдастарын тиісті түрде реттеу, байланыстыру, оларды жалпы мақсаттарға жетуге бағыттау.

Өзара әрекеттестіктің міндеті – жалпы маңызды қызметтің әр түрлі түрлерінде тәрбие процесіне қатысушылардың оң уәжді белсенділігінің тәжірибесін дамыту үшін өзара қарым-қатынасты, өзара түсіністікті және өзара қарым-қатынасты педагогикалық мақсатқа сай реттеуде.

Бала тұлғасын оның табысқа жету қажеттілігін қалыптастыру арқылы дамыту отбасы мен мектеп баламен ынтымақтастықта қаншалықты бірыңғай болуына байланысты.

Мұғалімнің балалар отбасыларымен ынтымақтастығы уақыт талабы болып табылады, себебі оңтайлы нәтижелерге қол жеткізуге ұмтылуда балалардың, ата – аналар мен мұғалімнің күш-жігері біріктіріледі, бұл мектепті балалар мен ата-аналар үшін тартымды етеді, ал мұғалім үшін бұл шығармашылық қызметке ынталандыру.

Өзара әрекеттестіктің белсенді әдістері отбасының әлеуетін ашуға ықпал ететін болады. Мереке, қуаныш, көңілді, бірлескен қарым-қатынас сезімін беретін іс-әрекеттер балалар мен ересектер естеліктері ұзақ сақталып тұрады, ал жағымды эмоциялар барлығына маңызды. Мұғалімнің толық емес немесе проблемалы отбасынан шыққан оқушылармен жұмысы үлкен маңызға ие.

Отбасы мен мектептің өзара әрекеттесу үрдісінде білім беру мазмұнының барлық компоненттері: білім, білік, шығармашылық іс-әрекеттің тәжірибесі, әлемге эмоционалды-құндылық қатынасының тәжірибесі қалыптасады.

Мектеп, отбасы және қоғамның тәрбие мақсаттарының бірлігі білім беру мекемелеріне ұсынылатын, қазіргі талаптарына жауап беретін және

орындауға тиісті, мемлекеттік стандартта бекітілген мектептің мақсатты жүйелі жұмысымен құрылады. Мұндай талаптарға: ғылыми негіздеме-лер, шығармашылық ізденіс, отбасылық тәрбие нәтижелеріне қызығу-шылық пен жауапкершілік, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру мақсатты бағыттылығы мен жүйелілігі. Мұғалімге оларды жүзеге асыруға жауапкершілік жүктеледі. Осыған байланысты, бірқатар сұрақтар туындайды, оның бірі бірыңғай тәрбие кеңістігін құруға бағытталған мұғалімнің оқушылардың ата-аналарымен өзара әрекет-тесуді ұйымдастыру болып табылады. Мұғалімдер мен ата-аналардың арасында міндетті түрде әрекеттестік, ынтымақтастық болуы керек, өйткені, олардың алдында бір ортақ мақсат тұр – үйлесімді тұлға тәрбиелеу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гребенников И.В. Помощь родителям (О педагогическом всеобуче родите-лей) // Народное образование. – 1971. – №4.
2. Лихачев Б.Т. Педагогика. – М.: Прометей, – 1996.
3. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. – М.: Высшая школа, 1990.
4. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. 2-е изд. – М.: Мысль, 1979.
5. Блонский Н.П. Из статьи «Задачи и методы новой народной школы» // Хре-стоматия по истории советской школы. –М., 1972.
6. Макаренко А.С. Педагоги пожимают плечами. Т. 2. – М.: Альфа, 1957.
7. Сухомлинский В.Л. Избр. пед. соч. – М., 1979. – Ч. 1.
8. Капралова М.Н. Работа классного руководителя с родителями. – М.: Альфа, 1976.

РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ПРОЕКТНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

А.Х. Байкадамова

КГУ СОШ №46 г. Павлодар

Аннотация. Мақалада сәтті әлеуметтену және баланың жеке басын қалыптас-тыру үшін көшбасшылық қасиеттердің маңызды рөлі қарастырылады. Белсенді болу, жауапкершілікті өз мойнына алу, басқаларды ұйымдастыру қабілеті балалардың қоғамға бейімделуіне және жетістікке жетуіне көмектеседі. Балалық шақтан бастап көшбасшылықты мақсатты дамытудың маңыздылығы, қарым-қатынас, ұйымдас-тырушылық қабілет, командада жұмыс істеу қабілеті сияқты қасиеттерді қалыптастыру үшін атап өтіледі. Бұл қазіргі табысты адамның негізгі дағдылары. Бастаманы қолдау, тренингтер арқылы балалар көшбасшылығын дамыту үшін жағдай жасау бойынша ұсыныстар беріледі. Бала кезінен көшбасшыларды тәрбиелеу-елдің болашақ элитасын қалыптастырудың кепілі.

Кілтті сөздер: жобалық қызмет, көшбасшылық қасиеттер, бастауыш сынып оқушылары, коммуникативті дағдылар, ұйымдастырушылық қабілеттер, көпшілік алдында сөйлеу, топтық жұмыс, жауапкершілік, мұғалімнің рөлі.

Аннотация. В статье рассматривается важная роль лидерских качеств для ус-пешной социализации и становления личности ребенка. Отмечается, что умение

проявлять инициативу, брать на себя ответственность, организовывать других помогает детям адаптироваться в обществе и достигать успеха. Подчеркивается значение целенаправленного развития лидерства с детства, чтобы сформировать такие качества как коммуникабельность, организаторские способности, умение работать в команде. Это ключевые навыки современного успешного человека. Даются рекомендации по созданию условий для развития детского лидерства через поддержку инициативы, тренинги. Отмечается, что воспитание лидеров с детства – залог формирования будущей элиты страны.

Ключевые слова: проектная деятельность, лидерские качества, младшие школьники, коммуникативные навыки, организаторские способности, публичные выступления, командная работа, ответственность, роль учителя.

Annotation. The article discusses the important role of leadership qualities for the successful socialization and formation of a child's personality. It is noted that the ability to take initiative, take responsibility, organize others helps children adapt to society and achieve success. The importance of purposeful leadership development from childhood is emphasized in order to form such qualities as sociability, organizational skills, and the ability to work in a team. These are the key skills of a modern successful person. Recommendations are given on creating conditions for the development of children's leadership through initiative support, trainings. It is noted that the education of leaders from childhood is the key to the formation of the future elite of the country.

Keywords: project activity, leadership qualities, junior schoolchildren, communication skills, organizational skills, public speaking, teamwork, responsibility, the role of a teacher.

Проектная деятельность является одним из наиболее эффективных методов развития лидерских качеств у детей младшего школьного возраста. В процессе работы над проектами у ребенка формируются такие важные лидерские качества, как умение брать на себя инициативу, организаторские способности, навыки публичных выступлений и работы в команде.

Для младшего школьника участие в проекте – это возможность проявить самостоятельность, попробовать свои силы в роли лидера. Ребенок учится ставить цели, планировать работу, распределять обязанности между участниками проекта. Важно дать возможность каждому ребенку попробовать себя в роли лидера, чтобы раскрыть лидерский потенциал.

Работая над проектом в группе, дети учатся эффективно взаимодействовать, сотрудничать для достижения общего результата. Они понимают, что от вклада каждого участника зависит успех всей команды. Лидер проекта мотивирует группу, поддерживает атмосферу сотрудничества. Такая совместная деятельность формирует навыки командной работы и готовит ребенка к лидерству.

Очень важный аспект проектной работы – ее публичное представление. Младший школьник впервые учится публично презентовать результаты своего труда – уверенно выступать перед аудиторией, доносить информацию, отвечать на вопросы. Это важный опыт формирования лидерских качеств [1].

Учитель играет ключевую роль в организации проектной деятельности, направленной на развитие детского лидерства. Педагог помогает с выбором темы, способствует формированию проектных групп, дает советы по планированию работы, мотивирует и поддерживает детей, помогает подготовиться к публичной презентации. Главная задача учителя – раскрыть лидерский потенциал каждого ребенка.

Таким образом, проектная деятельность дает прекрасную возможность младшим школьникам попробовать свои силы в роли лидера, проявить организаторские и коммуникативные способности, почувствовать себя частью команды. Это поможет ученикам в будущем стать успешными лидерами, способными брать на себя инициативу и вести за собой других.

Лидерские качества играют важнейшую роль в успешной социализации и становлении личности ребенка. Умение проявлять инициативу, брать на себя ответственность, организовывать других помогает детям адаптироваться в социуме и добиваться успеха.

Уже в дошкольном возрасте видно, что есть дети-лидеры, которые легко находят общий язык с другими, придумывают игры и занятия. Эти качества нужно выявлять и целенаправленно развивать для успешной социализации [2].

В школе лидерские качества проявляются в учебной деятельности, общении со сверстниками, участии в общественной жизни класса. Лидер-ребенок увлекает одноклассников своим примером, предлагает интересные формы досуга и полезные дела. Его активная позиция помогает сплотить коллектив.

С развитием лидерских качеств у детей повышается уверенность в себе и своих силах. Они не боятся брать ответственность, ставить перед собой цели и добиваться результата. Это формирует активную социальную позицию и готовность проявлять инициативу.

В подростковом возрасте важно направить стремление к лидерству в позитивное русло. Подросткам можно предлагать стать организаторами полезных дел, объединений по интересам. Это поможет им реализовать свой потенциал и найти свое место в социуме.

Опыт лидерства в детско-юношеские годы – важнейший фактор успешной социализации. Он формирует коммуникабельность, организаторские способности, умение работать в команде, ответственность. Эти качества обязательны для современного успешного человека.

Взросление – это путь от лидерства в детских видах деятельности к лидерству в профессии и общественной жизни. Грамотно развивая детское лидерство, мы закладываем фундамент будущих лидеров в разных сферах деятельности, активных и целеустремленных членов общества [3].

Для развития лидерских качеств важно создать благоприятную психологическую атмосферу в семье и образовательной организации. Ребе-

нок должен чувствовать поддержку, иметь возможность проявить инициативу в интересном для него деле.

Также эффективны специальные тренинги лидерства. Они учат общению, организаторским навыкам, командной работе. Важно дать возможность каждому проявить себя, чтобы выявить скрытые лидерские качества.

Развивая лидерство с детства, мы воспитываем будущую элиту общества – творческих, целеустремленных людей, способных вести за собой и достигать новых высот во имя процветания страны.

Проектная деятельность является одной из самых эффективных форм работы для развития лидерских качеств и навыков у детей и подростков.

В ходе работы над проектом ребята учатся ставить цели, планировать действия для их достижения, распределять роли в команде. Они берут на себя ответственность за ту или иную часть общего дела. Это помогает развивать такие качества, как инициативность, целеустремленность, организаторские способности.

Особенно важно, что в проектной работе всегда есть роль лидера, руководителя проекта. Это может быть как один человек, так и группа участников. Лидеры помогают команде сплотиться, мотивируют всех на достижение общего результата. Они следят за реализацией плана, координируют действия. Это бесценный опыт лидерства для ребят [4].

Работа над проектом предполагает тесное взаимодействие всех участников. Они учатся эффективно сотрудничать, обсуждать идеи, находить компромиссы. Лидерам важно уметь выстраивать отношения в команде, учитывать мнения других. Такая совместная деятельность развивает коммуникабельность и умение работать в коллективе.

Важной составляющей проектной деятельности является презентация результатов. Лидеры проекта учатся готовить убедительные выступления, доносить идеи до аудитории. Опыт публичных выступлений очень ценен для развития уверенности в себе и ораторских навыков.

Проектная деятельность позволяет проявить себя всем детям, независимо от успеваемости и поведения. Ребята, которые не выделяются в учёбе, могут открыть в себе организаторские или творческие способности, лидерский потенциал. Работа над проектами даёт возможность раскрыться каждому.

Чтобы проектная деятельность действительно развивала лидерство, важна роль педагога. Он должен вовлекать в проектную работу всех детей, помогать с выбором ролей, обучать необходимым навыкам. При этом педагог не должен брать на себя руководящие функции, чтобы дать возможность проявить себя детям.

Таким образом, проектная деятельность – это уникальная возможность для каждого ребёнка попробовать свои силы в роли лидера, про-

явить инициативу и творчество, участвуя в общем деле. Это эффективный способ воспитания будущих лидеров.

Развитие лидерских качеств у подрастающего поколения – важнейшая задача в современном обществе. От того, какие лидеры придут в бизнес, политику, образование, зависит будущее страны.

Чтобы воспитать настоящих лидеров, нужно целенаправленно развивать соответствующие качества с детства. Лидерство начинается с активной жизненной позиции, инициативности, стремления к самореализации. Эти качества закладываются с первых лет жизни под влиянием семьи, школы, социального окружения.

Важно предоставлять ребенку возможности проявить себя, поддерживать детские инициативы. Эффективны специальные тренинги лидерства, которые учат работать в команде, брать на себя ответственность. Полезен опыт организации детьми собственных проектов, акций, мероприятий.

Огромная роль в воспитании лидеров принадлежит школе. Учителя должны раскрывать таланты каждого ребенка, помогать ему определить область, где он может проявить себя. Важно создать в школе атмосферу сотрудничества, доверия, совместного творчества детей и взрослых.

Лидерство молодежи следует активно привлекать к участию в жизни местного сообщества, в волонтерских движениях. Это поможет социально активной молодежи реализовать свой потенциал на благо общества.

Государству важно системно поддерживать программы развития лидерства. Необходима подготовка квалифицированных тренеров и ведущих, которые будут работать с детьми и молодежью.

Также перспективно развивать детское лидерство с помощью цифровых технологий, создавая онлайн-платформы, тренажеры, образовательный контент.

Целенаправленное воспитание лидеров должно стать приоритетом общественного развития. Тогда подрастающее поколение сможет в полной мере раскрыть свой потенциал, найти свое призвание в жизни и принести пользу стране. От этого выиграет все общество.

Список использованных источников

1. Иванов И.И. Развитие лидерства у детей. – М.: Воспитание, 2019.
2. Сидорова М.М. Тренинги лидерства для детей и подростков. – СПб.: Речь, 2020.
3. Петров П.П. Как воспитать лидера. – М.: Академия, 2021.
4. Сергеева В.В. Роль семьи в развитии лидерских качеств у детей // Вопросы воспитания. – 2021. – No 1.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПЛАТФОРМЫ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ (НА ПРИМЕРЕ УРОКОВ МАТЕМАТИКИ)

А.К. Валиева, Г.Р. Аспанова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. В данной статье авторы останавливаются на использовании в процессе обучения начальной школы образовательных платформ, которые позволяют через повышение мотивации у младших школьников поднять качество образования в целом. Использование образовательных платформ может оказаться эффективным средством для повышения мотивации и интереса к обучению у младших школьников. Статья обсуждает возможности интеграции образовательных платформ в учебный процесс и рекомендует стратегии и подходы к их использованию для достижения наилучших результатов. Дополнительно рассматриваются возможности расширения функциональности образовательных платформ, чтобы учащиеся могли не только получать знания, но и развивать навыки, связанные с критическим мышлением, коммуникацией и проблемным мышлением.

Ключевые слова: образовательные платформы, мотивация, младшие школьники, обучение, учебные достижения.

Аннотация. Бұл мақалада авторлар кіші мектеп оқушыларының мотивациясын арттыру арқылы жалпы білім сапасын арттыруға мүмкіндік беретін бастауыш сыныпты оқыту үдерісінде білім беру платформаларын пайдалану мәселелеріне тоқталады. Білім беру платформаларын пайдалану кіші жастағы оқушылардың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын арттырудың тиімді құралы бола алады. Мақалада білім беру платформаларын білім беру үдерісіне интеграциялау мүмкіндіктері талқыланады және ең жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін оларды пайдаланудың стратегиялары мен тәсілдері ұсынылады. Сонымен қатар, білім беру платформаларының функционалдығын кеңейту мүмкіндіктері қарастырылуда, осылайша оқушылар тек білім алып қана қоймай, сонымен қатар сыни ойлау, қарым-қатынас және проблемаларды шешуге байланысты дағдыларды дамыта алады.

Кілтті сөздер: білім беру платформасы, мотивация, кіші мектеп оқушылары, оқыту, оқу жетістіктері.

Annotation. In this article, the authors dwell on the use of educational platforms in the primary school teaching process, which make it possible to improve the quality of education as a whole by increasing motivation among younger schoolchildren. The use of educational platforms can be an effective means of increasing motivation and interest in learning among younger students. The article discusses the possibilities of integrating educational platforms into the educational process and recommends strategies and approaches to their use to achieve the best results. Additionally, opportunities are being considered to expand the functionality of educational platforms so that students can not only gain knowledge, but also develop skills related to critical thinking, communication and problem-solving.

Keywords: educational platforms, motivation, primary schoolchildren, training, educational achievements.

Проблема качества обучения – это одна из актуальнейших направлений развития в современном образовательном пространстве как Республики Казахстан, так и других стран мира. Отметим, что качество образования конкретных людей и населения в целом оказывает прямое и непосредственное влияние на перспективы развития государства, поэтому его можно рассматривать как фактор международного престижа страны и ее способности оказывать влияние на экономическую и политическую ситуацию в мировом пространстве.

Над указанной проблемой в настоящее время работает большое число как ученых, так и педагогов-практиков. Следует отметить, что сегодня поменялось само образовательное пространство: сегодня уже не работают схемы «знаю – не знаю», «умею – не умею», «владею – не владею». На смену им пришли такие, как: «ищу – и нахожу», «думаю – и узнаю», «тренируюсь – и делаю». На первый план выходит личность ученика, готовность его к самостоятельной деятельности по сбору, обработке, анализу и организации информации, умение принимать решения и доводить их до исполнения [1, с. 13].

В свою очередь иными становятся и задачи учителя: не поучить, а побудить, не оценить, а проанализировать. Учитель по отношению к ученику перестает быть источником информации, а становится организатором получения информации, источником духовного и интеллектуального импульса, побуждающего к действию.

Следует отметить, что одним из ключевых факторов, определяющих успешность учебного процесса у младших школьников, является мотивация. Однако, нередко возникают ситуации, когда младшие школьники теряют интерес к учению, что может негативно отразиться на их академических достижениях. Так, одним из эффективных подходов, способствующих повышению мотивации у младших школьников, является индивидуализация обучения. Это может быть достигнуто через учет индивидуальных особенностей каждого младшего школьника и адаптацию материала под его уровень знаний и интересы.

Также, использование игровых элементов в учебном процессе оказывает положительное влияние на мотивацию младших школьников. Игры могут быть использованы для повышения интереса к учебным предметам, а также для развития навыков и умений.

Награды и поощрения также имеют значимую роль в повышении мотивации у младших школьников. Поощрение за успешное выполнение заданий или достижение определенных целей мотивирует детей стремиться к новым успехам и улучшению результатов.

Именно на это направлены сегодня такие средства обучения, как мультимедийные технологии, позволяющие повышать уровень мотивации младших школьников к учебной деятельности: внутренней, связанной с ситуацией выбора и желанием делать что-то самому на основе интереса, и внешней, связанной с внешним поощрением [2, с. 43].

Одной из набирающих популярность мультимедийных технологий являются образовательные платформы, предполагающие применение разнообразных инструментов для продуктивной деятельности школьника.

Образовательная платформа – это интернет-ресурс, обязательно содержащий банк учебных материалов, которые предоставляются пользователям на определенных условиях.

Целью данных платформ является обеспечение высокого качества обучения с помощью цифровых технологий.

Данные платформы являются актуальными для детей школьного возраста, так как наглядность и качественная визуализация позволяют школьникам облегчить процесс запоминания информации [3].

Практическое применение образовательных онлайн-платформ в образовательной организации позволяет:

- разработать новые педагогические подходы к организации учебного процесса;

- упростить процесс разработки и адаптации педагогических приложений (за счет имеющейся на платформе базы знаний, электронных средств учебного назначения со ссылками на образовательные порталы и сайты, а также встроенных инструментальных систем),

- применять в процессе обучения тестирующие и диагностирующие системы, которые включают банк вопросов, заданий и упражнений по всем предметам школьного цикла с возможностью внесения изменений и дополнений в вопросы и задания;

- отслеживать динамику развития творческих способностей ребенка и профессионализма учителей.

Среди подобных образовательных платформ наибольшей популярностью пользуются платформы Uchi.ru, ЯКласс, Яндекс Учебник, eSchool.pro, Joyteka.

В своей статье мы попытаемся представить опыт использования на уроках математики образовательной платформы Joyteka. Данная платформа разработана специально для учителей.

Основными задачами данной образовательной платформы являются:

- модернизация содержания учебных программ на всех уровнях;
- обеспечение наличия общедоступных информационных ресурсов, необходимых для реализации учебных программ школьного образования;

- обеспечение отсутствия пробелов в базовых знаниях для каждого ученика;

- для замотивированных учеников с выдающимися способностями предоставление всех условий для развития и применения этих способностей;

– популяризация школьных знаний и общего среднего образования [4].

Платформа обеспечивает безопасный индивидуальный вход для каждого обучающегося и родителя, который также может отслеживать успехи своего ребенка. Каждый ученик получает идентификационные данные, благодаря которому входит в систему. Предельно простая навигация позволит ребенку заниматься самостоятельно или с минимальным участием взрослого.

Из положительных возможностей ресурса можно выделить: индивидуальный подход к каждому ученику, выстраивание индивидуальной образовательной траектории; обучение происходит посредством интерактивных заданий в игровой форме; банк заданий имеет возможность постоянно пополняться; возможность отслеживания успехов каждого ученика или всего класса; использование платформы на планшетах, компьютерах или интерактивной доске в классе; формирование домашних заданий для всего класса или индивидуально для каждого ученика.

Данная платформа представляет собой 5 онлайн-сервисов, в которых можно создать любой урок и вдохновлять учеников на обучение:

1) интеллектуальная игра «Викторина» может быть использована учителем на уроке;

2) веб-сервис «Видео» предоставляет возможность учителям добавлять задания и комментарии на нужные секунды учебного видео;

3) сервис проверки знаний «Тест» позволяет заполнить вопросы с вариантами ответов, формируя тесты для учеников и предоставляя возможность автопроверки ответов;

4) игра в «Термины»: ученики будут объяснять друг другу сложные термины в формате игры Alias;

5) образовательная игра «Квест», где ученикам предстоит выбраться из комнаты, решая дидактические задания.

Как показывает опыт, преимуществом использования образовательных платформ на уроках математики в начальной школе являются:

– экономия времени (учитель составляет Квест и задает его прохождение вместо домашнего задания, программа сама проверяет правильность выполнения, тем самым учитель освобождается от рутинной проверки тетрадей);

– возможность одновременного обучения большого количества учащихся (записывается видео с заданиями-вопросами);

– повышение качества обучения за счет применения современных средств и технологий;

– мгновенный доступ к объемным электронным библиотекам и базам знаний.

Важно отметить, что использование данной платформы на уроках математики в начальной школе не противоречит дидактическим принци-

пам. Рассмотрим составленную нами Квест-игру для 2 класса по теме «Последовательности фигур».

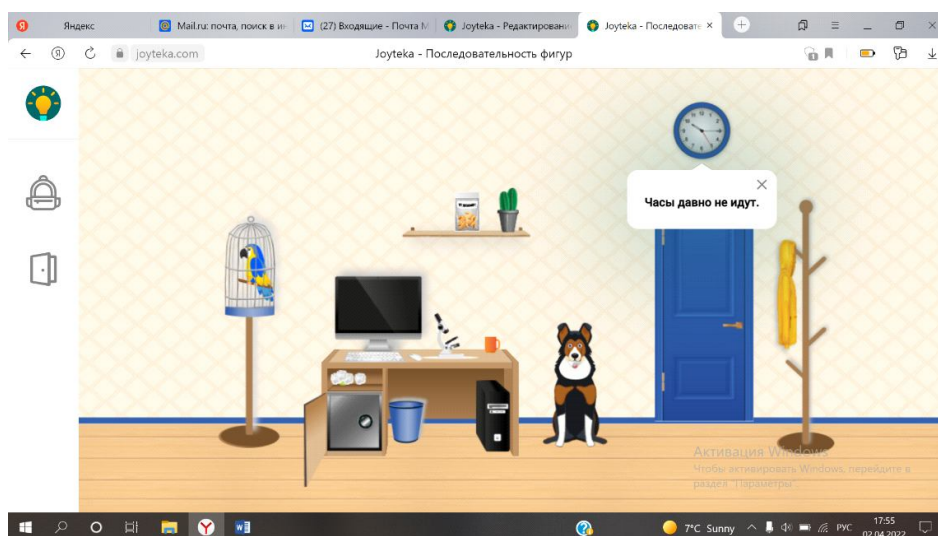

Рис. 1. Комната, где проходит квест

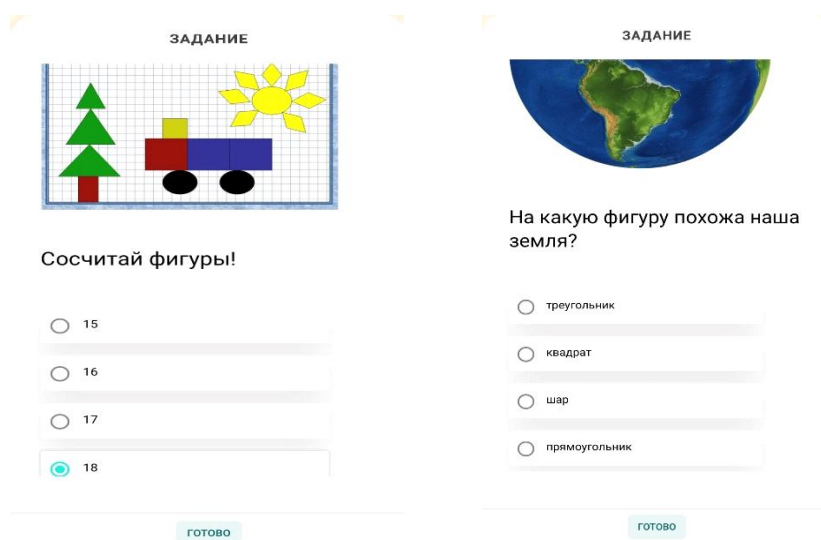

Рис. 2. Задания.

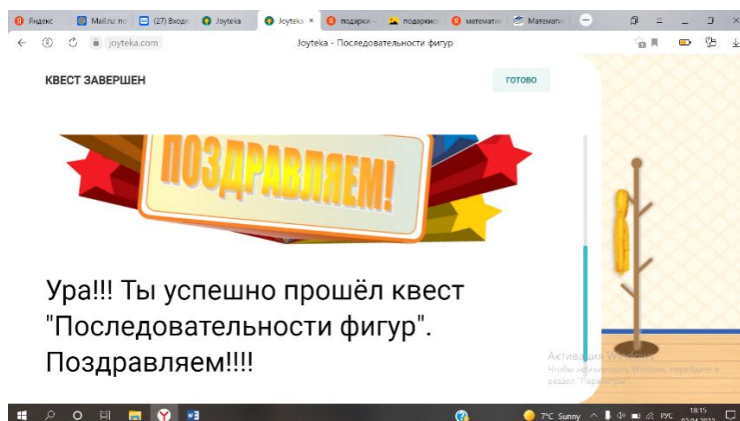

Рис.3. Завершение квеста

Опыт работы с образовательными платформами показал, что младшие школьники, постоянно работающие с Joyteka, успешнее справляются с самостоятельными и контрольными работами в школе, у них появился интерес к предмету, повысилось качество знаний по уроку математики. Последовательно выполняя задания, изучая одну тему за другой, ученики в комфортном для себя темпе и с нужным количеством повторений осваивают школьную программу. Такой подход позволяет изучить и закрепить полученный в школе на уроках материал полностью и избежать возникновения пробелов в знаниях.

Таким образом, образовательные платформы являются удачным средством работы для педагогов, задача которых заключается в подборе и внедрении материала в учебный процесс. Необходимо использовать эти инструменты для разнообразия процесса обучения, развития интереса младших школьников, повышения мотивации к обучению, повышение качества обучения и эффективности подготовки детей, снижение временных затрат учителей при подготовке к урокам и при проверке работ обучающихся. Активное использование образовательных платформ позволит создать виртуальную образовательную среду общеобразовательной школы.

Использование данных продуктов позволяет осуществить задуманное, сделать образовательный процесс более результативным, чем при использовании традиционных средств и методов. Использование образовательной платформы Joyteka в процессе обучения влияет на рост профессиональной компетентности учителя, это способствует значительному повышению качества обучения в частности и образования в целом.

Список использованных источников

1. Парахонский А.П. Проблемы качества обучения в современной информационной образовательной среде // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – №6. – 13 с.
2. Разепина Н.В. Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках в начальной школе / Н.В. Разепина // Информатика в школе. – 2010. – №4. – С. 43.
3. Рязанова Э.Р. Использование образовательных платформ в процессе обучения младших школьников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-obrazovatelnyh-platform-v-protse-objucheniya-mladshih-shkolnikov>
4. <https://joyteka.com/ru>
5. Математика. Учебник для учащихся 2 класса общеобразовательной школы. Часть 3 / А.Б. Акпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мынжасарова. – Алматы: Алматы-кітап баспасы, 2017. – 88 с., ил.

РАЗВИВАЮЩАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК РЕСУРС ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Г.С. Кенжебаева

ГУ «Гимназия №3 для одаренных детей», г. Павлодар

Аннотация. Мақала бастауыш білім беруде дамушы білім беру ортасын құрудың маңыздылығын және оның оқу бағдарламаларының мазмұнын жаңартуға әсерін зерттеуге арналған. Авторлар дамушы білім беру ортасы қазіргі білім беру тәжірибесінің ресурсы бола алатындығын талдайды.

Мақалада заманауи білім беру технологияларын пайдалану, интерактивті Оқу материалдары мен оқу бағдарламаларын құру сияқты білім беру ортасының негізгі аспектілері қарастырылады, сонымен қатар мұғалімнің осындай ортаны құрудағы рөліне назар аударылады.

Кілтті сөздер: Бастауыш білім беру, оқыту әдістері, Оқу материалдары, белсенді оқыту, құрылымдық білім беру.

Аннотация. Статья посвящена исследованию важности создания развивающей образовательной среды в начальном образовании и ее влияния на обновление содержания учебных программ. Авторы анализируют, как развивающая образовательная среда может стать ресурсом для современных образовательных практик.

Статья рассматривает ключевые аспекты развивающей образовательной среды, такие как использование современных образовательных технологий, создание интерактивных учебных материалов и учебных программ, а также акцентирует внимание на роли учителя в создании такой среды.

Ключевые слова: начальное образование, методы обучения, учебные материалы, активное обучение, структурированное образование.

Annotation. The article is devoted to the study of the importance of creating a developing educational environment in primary education and its impact on updating the content of curricula. The authors analyze how a developing educational environment can become a resource for modern educational practices.

The article examines the key aspects of the developing educational environment, such as the use of modern educational technologies, the creation of interactive educational materials and curricula, and also focuses on the role of the teacher in creating such an environment.

Keywords: primary education, teaching methods, teaching materials, active learning, structured education.

Цель: сохранение и развитие способностей одаренных учащихся на основе их возрастной способности.

Гипотеза: если ученик с начальной ступени обучения научится работать творчески, в команде, делать небольшие открытия, то он всегда принесет пользу обществу.

Задачи:

- создание условий для формирования и развития у обучающихся информационно-коммуникативной компетентности;
- организация системы исследовательской работы учащихся;

– организация участия учащихся в школьных, областных, республиканских олимпиадах, интеллектуальных играх, дистанционных проектах.

Предмет исследования – методика исследовательской работы учащихся 1-4 классов и ее реализация в школьной практике.

Основой исследования служит проблема развития поликультурной личности школьника и формирования у учащихся языкового идеала через освоение научного вклада ученых.

Данное исследование основывается на современных психолого-педагогических, лингвистических и методических концепциях.

Актуальность темы: Обучение умению работать с различной информацией, желание исследовать, видеть результат труда целью которого является формирование функциональной грамотности, лишает традиционное школьное образование узко практического характера и придает ему содержание, востребованное во все расширяющемся сегодня современном пространстве и обновленное содержание начального образования должно помочь раскрыть эти возможности.

Практическая часть.

В практику своей работы я выбрала исследовательский тип проекта, так как ученики гимназии ежегодно в конкурсе защиты проектов среди младших школьников «Зерде» принимают участие. Остальные типы проектов применяю на уроках.

При проведении проектной работы мне, как организатору нужно было обеспечить заинтересованность детей в работе над проектом, мотивацию, которая станет незатухающим источником энергии для самостоятельной деятельности и творческой активности.

Как это сделать?

1. Я показала несколько проектов учеников, которые стали победителями и призерами конкурсов, участниками праздника «Звездного Дождя», который проходит в гимназии ежегодно, на котором награждают родителей, и учеников. Доска в фойе, на которой помещены все фото победителей и призеров конкурса и многие другие номинации.

Рис.1. Фото победителей проектов

Для учеников первого класса, а также их родителей этот вид работы был высокой мотивацией, что многие ученики каждый год участвовали

в конкурсе защиты проектов «Зерде», потом переходя в среднее и старшее звено были постоянными участниками этого конкурса.

2. На родительском собрании в первом классе в сентябре родители были ознакомлены с правилами написания проектов. Каждый родитель выбирал с ребенком тему, которую ученики в порядке очередности представлял перед одноклассниками, начиная со второго полугодия.

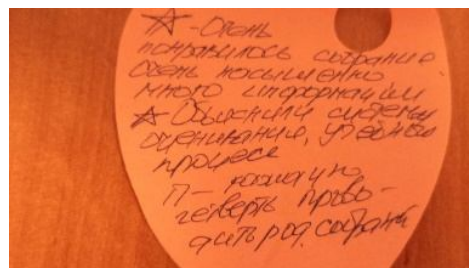

Фото: на собрании родители получают информацию

Фото: защита в классе своих работ

Хочется отметить, что темы ребенок выбирал самостоятельно. Это были небольшие выступления с регламентом 5 мин. Весь класс слушал информацию, затем отвечал на вопросы учителя о том, что запомнил, что понравилось в выступлении одноклассника. Так как в гимназии ученики уже приходят читающие, такая работа проходит на высоком уровне. Ученики давали советы однокласснику. Применяла прием «Две звезды и пожелание» Ребенок уже дома рассматривал смайлы и видел с родителями, как была оценена его работа. Такая работа проводится каждый год планомерно. Темы очень разные. Если провести хронологию, то можно увидеть, как из года в год ребенок меняет темы.

№	Ф.И. ребенка	1 класс	2 класс	3 класс
1	Зарина А.	Мои любимые кошки	Творческая работа, помощь СОРаМ СОЧ	Защита проекта
2	Азат А.	Способ передачи информации	Защита проекта	Робот: друг, а не враг.
3	Алихан Б.	Какие шары бывают?	Защита проекта	Виды черепашек
4	Ждан Г.	История автомобиля	Изотерапия	Защита проекта
5	Айзере Б.	Математика и гимнастика	Защита проекта	Мое хобби.
6	Андрей К.	Все интересное в мире.	Тепло и холод	Защита проекта
7	Руслан М.	Города будущего	Защита проекта	Путешествие во времени
8	Даниил М.	Влияние газированных напитков на организм человека	Защита проекта	Здоровый образ жизни
9	Асанали С.	Мой кролик	Профессия будущего	Защита проекта
10	Александр Т.	Финансовая грамотность учеников	Защита проекта	Маскировка в природе
11	Асанали А.	О мифах Древней Греции	Творческая работа, помощь СОРаМ СОЧ	Защита проекта
12	Елизавета П.	Фразеологические обороты, употребляемые детьми.	Среднеазиатская черепаха	Защита проекта
13	Рыбалко А.	Магический квадрат и его влияние на логику ребенка	Защита проекта	Пицца: вредная и полезная.
14	Альвина С	Спасибо деду за Победу!	Защита проекта	Война в рассказах казахстанских писателей

Это примерный перечень, который вела на протяжении трех лет. В четвертом классе ученики работали в группах, уже самостоятельно

выбирая тему и презентовали в виде журнала. По обновленной Программе ученики представляли групповую работу. Получились очень необычные и интересные журналы, в которых собран материал, как по программе предметов, так же жизни и деятельности самих учеников класса. Я, как учитель, определила с ними критерии оценивания.

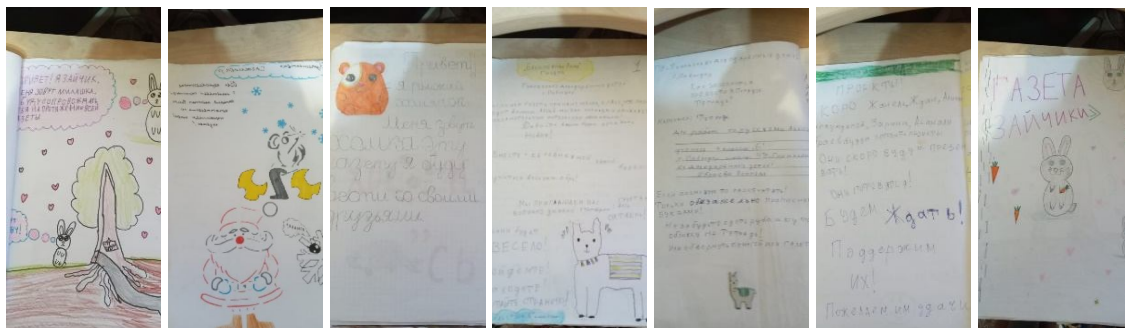

Фото: работы творческие учеников

Продуктом их работы можно поделиться и показать учителям области. Я с уверенностью могу сказать, что ученики класса очень грамотно владеют знаниями казахского, русского, английского языков.

Сегодня накоплен большой опыт работы по организации проектной деятельности. Мои ученики на протяжении 16 лет являются призерами и победителями областных, республиканских, международных конкурсов. Но обновленное содержание Программы обучения только помогло воплотить реально все задуманные планы мои. Дали учителю простор мыслей, реализации.

Фото: Победители и призеры «Звездного Дождя»

Как не радоваться, когда ученик защищал проект о том, что воздушные шары портят экологическую атмосферу и выступил с идеей, что надо их заменить на праздниках альтернативными украшениями. Директор гимназии нашей Куспекова К.М. поддержала идею и на праздниках теперь не запускаются в небо гелиевые шары. Поддержали директора многих школ и д. садов.

Во время пандемии «COVID-19», девочка первого класса с родителями выращивает микрозелень и доказывает, что она помогает поддерживать иммунитет, предлагает блюда, посоветовавшись с диетологом. Таких работ много, можно провести мастер-класс и показать эти работы коллегам.

Так ученица Альвина С, которая учится в 10 классе, начиная со второго класса писала проект «Спасибо деду за Победу», который в последствии перешел в ее общественную деятельность. Она является волонтером движения «Послы Мира». Дважды ее награждали поездкой в Международный лагерь «Орленок» и «Артек». С сестренкой они собрали более 700000 подписей «Дети против войны», это то количество детей, которое погибло вовремя ВОВ. Побеждала на Международных конкурсах в Москве. А также ее работы вошли в сборник «Одаренные дети Казахстана», Она награждена медалью «Елбасы», является номинантом премии, посвященного 30 -летию Независимости Казахстана. Если один ученик знает и умеет, как защитить проект, то можно быть уверенным, что он научит и других.

Ее братишка Сулейменов Асанали, с первых дней учебы начал готовиться к защите цикла проектов « Волшебный огород для бабушки». Начал эту работу с того, что заинтересовался работой папы и предложил обучать на базе ПГУ им М. Торайгырова профессии фермера. Он доказал, как необходима эта профессия. Его работой заинтересовался профессорско- преподавательский состав. Надеемся, что в скором будущем такая профессия будет на кафедре ПГУ, фермеры будут специалистами. Доказал также Асанали, как можно на шести сотках вырастить большой урожай помидоров и картофеля, используя свои и бабушкины технологии. Он также является победителем и призером конкурсов проектов областного и республиканского уровня «Зерде», Международного конкурса, который проводился в Москве. А также его работы вошли в сборник

«Одаренные дети Казахстана». Мои ученики представляли свои работы на Международных Сатпаевских чтениях, которые проводятся в городе Павлодаре на базе ПГУ им. М. Торайгырова и их работы номинированы призовыми местами.

1. Все работы собраны и систематизированы на сайте «одноклассники», родители могут на протяжении многих лет рассматривать эти работы. Делиться опытом работы с другими родителями.

2. Создан клуб родителей, председателем, которого является В.В. Гузей, бабушка Альвины и Асанали. Она помогает и объясняет, как правильно оформить работы. Это очень хорошее сотрудничество, когда есть такой помощник.

Были составлены памятки для правильного оформления и выполнения работ.

Памятка №1

ПРОБЛЕМА исследования понимается как категория, означающая нечто неизвестное, что предстоит открыть и доказать.

ТЕМА – отражает характерные черты проблемы..

ОБЪЕКТ – это та совокупность связей и отношений, свойств, которая существует объективно в теории и практике и служит источником необходимой для исследователя информации.

ПРЕДМЕТ же исследования более конкретен. Он включает только те связи и отношения, которые подлежат непосредственному изучению в работе, устанавливают границы научного поиска. В каждом объекте можно выделить несколько предметов исследования. Предмет исследования определяет

ЦЕЛЬ и ЗАДАЧИ самого исследования.

ЦЕЛЬ формулируется кратко и предельно точно, в смысловом отношении выражая то основное, что намеревается сделать исследователь. Цель конкретизируется и развивается в ЗАДАЧАХ исследования.

Памятка №2

Работа с литературными источниками

№	Этапы работы	Содержание этапов
1.	Общее ознакомление	Ознакомление с оглавлением. Беглый просмотр литературного источника
2.	Внимательное чтение по главам и разделам	Выделение наиболее важного текста
3.	Выборочное чтение	Перечитывание наиболее важного текста
4.	Составление плана прочитанного материала	В пунктах плана отражается наиболее существенная мысль
5.	Выписки из прочитанного	Полные и точные (цитата + её библиографическое описание)
6.	Сравнение и сопоставление прочитанного с другими источниками	Отмечается общее и отличительное в решении проблемы
7.	Критическая оценка прочитанного и запись замечаний.	Обращается внимание на объективность суждений

Памятка №3

Требования к содержанию научной работы

Структура	Требования к содержанию
Титульный лист	Содержит: – наименование учебного заведения, где выполнена работа; – ФИО автора; – тему научной работы; – ФИО научного руководителя; – город и год.
Оглавление	Включает: – наименование всех глав, разделов с указанием номеров страниц, на которых размещается материал
Введение (вступление) (до 2 страниц)	Содержит: – оценку современного состояния решаемой проблемы или задачи; – обоснование необходимости проведения работы
Основная часть (до 10 страниц)	Состоит из глав (разделов), в которых содержится материал по конкретно исследуемой теме. Автор работы должен делать ссылки на авторов и источник, из которого он заимствует материалы.
Выводы	Краткие выводы по результатам выполненной работы должны состоять из нескольких пунктов, подводящих итог выполненной работы.
Список литературы	Должен содержать перечень источников, использованных при написании работы

Памятка №4

Основные требования к представляемым для участия в конференции работам

- чёткость и доступность изложения материала;
- соответствие темы работы её содержанию;
- актуальность и практическая значимость работы;
- эрудиция автора, умелое использование различных точек зрения по теме работы;
- наличие собственных взглядов и выводов по проблеме;
- умение использовать специальную терминологию и литературу по теме;
- оформление научной работы;
- культура выступления на конференции

Заключение. «Обучая других, обучаешься сам ...» – эта мысль пришла к нам из глубины веков.

Суммируя все сказанное, мне хочется еще раз подчеркнуть, что при выполнении исследовательских проектов ученик приобретает опыт самостоятельной, творческой, исследовательской работы, новые знания и умения, составляющие целый спектр психических новообразований, отличающих истинного творца от простого исполнителя. А обновленное содержание школьного образования является развивающей для этой работы средой.

Список использованных источников

1. Алексеев Н.Г., Леонтович А.В., Обухов А.В., Фомина Л.Ф. Концепция развития исследовательской деятельности учащихся // Исследовательская работа школьников. – 2001. – № 1. – С. 24-34.
2. Заминова И.П. О трудностях и задачах обновления содержания образования // Газета Білімді Ел – Образовательная страна (Республиканская образовательная общественно-политическая газета).
3. Бухаркина М.Ю. Разработка учебного проекта. – М., 2003.
4. Ступницкая М.А. 2009, Материалы курса «новые педагогические технологии: организация и содержание проектной деятельности учащихся»: Педагогический университет «Первое сентября», 2009 лекции 1–4. – М. 64 с.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Д.М. Мухамедьярова

*«Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ, Талдықорған қ.
Біліктілікті арттыру және қосымша білім беру орталығының қосымша білім
беру педагогі*

Аннотация. Бұл жариялымда білім беру жүйесіндегі жаһандық тенденциялардың дамуының негізгі мәселесі мен себептері қарастырылған. Сондай-ақ аталған себептердің оқу үрдісіне тигізген ықпалы жайында сөз қозғалған.

Кілтті сөздер: білім беру, тенденция, болашақ мамандық, жеке тұлға, күзiреттiлiк.

Аннотация. В данной публикации рассматриваются основные проблемы и причины развития мировых тенденций в системе образования. Обсуждалось также влияние этих причин на образовательный процесс.

Ключевые слова: обучать, тенденция, будущие специальности, личность, компетентность.

Annotation. In this publication, the main problem and reasons for the development of global trends in the education system are considered. The influence of these reasons on the educational process was discussed as well.

Keywords: teach, trends, future profession, personality, competence.

Білім беру жүйелерінің үздіксіз білім беруге бағыттау. Білім беру жүйесіндегі өзгерістерге негізделген әлемдік дамудың негізгі үрдістері мыналар болып табылады: қоғам дамуының қарқындылығы; пост-индустриалдық, ақпараттық қоғамға көшу, мәдениаралық өзара қатынас ауқымының кеңеюі; халықаралық ынтымақтастық нәтижесінде шешілуі мүмкін ғаламдық проблемалардың туындауы және өсуі; қоғамның демократиялануы; жаңа технологиялар болашақ мамандықтардың өзгеруіне негіз болады; экономиканың қарқынды дамуы, бәсекелестіктің өсуі; адам капиталы мәнінің артуы; білім беру философиясы мен әдіснаманың жаңаруы, білім беру мазмұнын құру әдістерінің өзгеруі, білім беру мазмұнындағы жетілдірілген моделдердің жасалуы, білім беруді басқарудың тиімді тәсілдерін іздестіру, жаңа білім технологияларының енгізілуі және т.б.; Осыған сәйкес дамыған елдердің білім беру жүйесінде төмендегідей тенденциялар байқалып отыр:

– оқытудың дәстүрлі өнімсіз стилін ығыстырып, оқушылдың танымдық белсенділігі мен өзіндік ойлауын қамтамасыз ететін жаңа дамытушы, сындарлы білім беру моделіне көшуі;

– терең және белсенді кәсіби бағдар берудің ерте жастан басталуы;

– оқушы жастарға азаматтық-патриоттық, рухани-адамгершілік, көпмәдениеттілік, денсаулық сақтау және экологиялық тәрбие беру рөлінің күшейтілуі;

– білім ұйымдарының оқушыны әлеуметтендірудегі рөлінің артуы.

Қазақстандық жалпы орта білім беретін мектеп соңғы жылдары өзінің келбетін өзгертті. Білім беруді жаңарту жүйесін қолдайтын нақты қадамдар жасалды. Олардың ішінде мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандарттарының әзірлену және енгізілуі, кредиттік технология негізіндегі үш сатылы жоғары білім моделінің енгізілуі, білім сапасын бағалау критерийлерін әзірлеу жөнінде жұмыстар басталды [2, 203 б.]. Бірақ қол жеткен жетістіктер адам капиталының дамуы мен орнықты экономикалық өсуді толық қамтамасыз ете алмайды.

Қазақстанның білім беру жүйесінің даму деңгейіне кері ықпал ететін мынадай факторларды алып отыр:

– Білім мазмұнының оқушының оқуға қызығушылығын төмендететін және денсаулығына кері ықпал ететін ақпараттық сипатының басымдығы.

– Орта білім беру жүйесінде диагностикалық мақсаттылықтың болмауы.

– Білім берудің жеке тұлғаның дамуына емес, формальды нәтижелерге бағдарлануы;

– Оқу жетістіктерін бағалауда оқушыны қызықтырмайтын, шынайылықты қамтамасыз етпейтін және қиындық тудыратын жағдайға душар ететін жүйенің сақталуы.

– Жасөспірімдердің тұлғалық, азаматтық және адамгершілік қасиеттерінің жеткілікті дамымауы, өзін-өзі кәсіби анықтау мотивтерінің болмауы, өзіндік қызығушылығы мен өмірлік жоспарын сезіну деңгейінің төмендігі [2, 291 б.].

Қазіргі кезеңде 12 жылдық мектепке есептелген белгілі бір халықаралық білім беру стандарты қалыптасты. Еуропа кеңесінің (1992 ж.) Декларациясына сәйкес 12 жылдық білім беру әлемдік білім кеңістігінде 136 елде жүзеге асырылуда. Олардың ішінде дамыған елдерден: АҚШ, Жапония, Германия, Франция және т.б. ТМД елдерінен 12 жылдық оқыту мерзімін Беларусь, Украина; Өзбекстан және Балтық елдері таңдады. Қазақстанның 12 жылдық білім беруге көшуі білім берудің жаңа ұлттық моделін жобалаудың стратегиялық міндеттерін табысты шешуге мүмкіндік береді.

Білім берудің күтілетін нәтижелері белгіленген мақсатқа сәйкес мектеп түлегінің негізгі құзырлылығы төмендегіше анықталды:

1. Құндылықты-бағдарлы құзыреттілік – оқушының қоршаған ортаны бірдей қабылдайтын қабілеті, жоғары әдептілік құндылықтар негізінде жасампаз қоғам өмірінде өзінің ролін таба білу біліктілігі, азаматтылығы мен елжандылығы. Бұл құзыреттілік өмірдегі түрлі жағдайларда шешім қабылдай білу білігін қамтамасыз етеді. Ең бастысы, өзінің Отаны Қазақстан патриоты болу, азаматтық, белсенділігін көрсету, саяси жүйені түсіну, болып жатқан әлеуметтік жағдайларға баға бере білу.

2. Мәдениеттанымдық құзіреттілік – жалпы адамзаттық мәдениет жетістіктері негізіндегі іс-әрекет тәжірибесін және қоғамдағы дәстүрлер мен жеке, отбасылық және әлеуметтік өмірдің мәдениет негіздерін, этномәдениеттік құбылыстарды игеруге мүмкіндік беретін ұлттық ерекшеліктерін тани білі. Адам мен қоғамның дамуындағы ғылымның рөлін түсіну. Өзі халқының мәдениеті мен әлемнің мәдени көптүрлілігін түсіну және бағалауға мүмкіндік беретін мәдени-демалыс қызметін тиімді ұйымдастыру тәсілдерін игеру; рухани келісім мен толеранттылық идеяларына бейім болу.

3. Когнитивтік құзіреттілік – оқушының зерттеу әрекеті мен өзіндік оқу-танымдық процесін қамтамасыз ететін кешенді құзырлылық. Бұл құзірет өзінің білімділік қызметін ұйымдастыра білуді, сәйкес функционалдық сауаттылық талаптары негізіндегі білімді игеруде әлемнің ғылыми бағытын түсінуге ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеруге мүмкіндік беретін өзінің әрекетіне талдау және қорытынды жасау тәсілдерін қарастырады.

4. Коммуникативтік құзіреттілік – адамдармен өзара әрекет пен қарым-қатынас тәсілдерін білуді, түрлі әлеуметтік топтарда жұмыс істеу дағдыларын, қоғамдағы түрлі әлеуметтік рөлдерді орындауды, байланыстың нақты жағдайларда шешім қабылдау үшін байланыстың түрлі объектілерін қолдана алу білігін, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуын қарастырады.

5. Ақпараттық-технологиялық құзіреттілік – бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, талдай, таңдай білу, өзгерте білу, сақтай білу, білім мен ақпараттық технологиялар мен техникалық объектілердің көмегімен жеткізуді жүзеге асыра білу және интерпретациялау білігі.

6. Әлеуметтік өзара қарым-қатынас құзіреттілігі – отбасылық, еңбек, экономикалық, саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді азаматтық-қоғамдық тәжірибе мен білімге ие болуды білдіреді. Бұл құзірет әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға нақты талдау жасай білуді, шешім қабылдай білуді, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білуді, кәсіби бағдарын саналы таңдай алуды қарастырады.

7. Тұлғалық өзін-өзі дамыту құзіреттілік. Бұл құзірет отбасылық, еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді азаматтық-қоғамдық қызмет білімі мен тәжірибесінің болуын білдіреді. Құзірет нақты әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға талдау жасай білуді, түрлі өмірлік жағдайларға талдау жасай білуді, түрлі өмірлік жағдайларда, яғни өзінің мүмкіндігін нақты перспективалық жоспарлаумен салыстыра білуді, қызметін өзіндік қадір-қасиет сезімімен ұйымдастыра білуді, өзінің өмірі мен ісіне жауапты қарауды, жеке және қоғам пайдасына сәйкес шешім қабылдауды және ықпал етуді қарастырады. Аталған құзіреттілікті игеру оқушының жалпы орта білім

беретін мектеп жағдайында нәтижелі әлеуметтендірілуіне ықпал етеді [2,353 б.].

12 жылдық мектепке енгізілген бейіналды және бейіндік дайындық оқушының өз қабілеті мен өмірлік құқығына сәйкес өзін-өзі кәсіби анықтауында, болашақ кәсіби қызметін саналы да жауапты таңдауына едәуір тиімді дайындыққа қол жеткізуде олардың әлеуметтендіру мүмкіндігін кеңейтеді. Әлеуметтендіру нәтижесі – қазіргі нарық жағдайы мен өзінің өмірлік жолын моделдеу мүмкіндігінде белсенді икемділік таныта алатын, әлеуметтік тәжірибе негіздері мен адамзаттық қатынастар мәдениетін игерген мектеп түлегі. Қазіргі кезде үздіксіз білім беру/алу барлық елдерде өзекті мәселе болып отыр. Үздіксіз білім алу мәселесі осы заманғы ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың, саяси және әлеуметтік экономикалық өзгерістердің әсерінен туындаған мәселе. «Халықпен халықты, адаммен адамды теңестіретін нәрсе білім», – деп ұлы жазушымыз М. Әуезов айтқандай, республикамыздың басқа мемлекеттермен экономика, мәдениет саясат жағынан тең дәрежеде тұрып, олармен бәсекеге түсе алуы адамдардың білімді де білікті болуын талап етеді. «Үздіксіз білім» туралы ұғым өткен ғасырда ақ атақты француз, поляк, ағылшын, орыс педагогтарының еңбектерінде айтылған болатын. А.Л. Смиттің айтуынша, «...ағарту ісін тек таңдаулыларға ғана арналған институт деп және тек адамның толысу кезеңіндегі қысқа уақытқа қатысты жұмыс деп санамай, білім алуды барлық жандарға арналған іс деп және ол өмір бойы атқарылатын шаруа деп қарастыру қажет» – деген орамды пікірі білім алу өмір бойы екенін аңғартып тұрғандай. Тұлға бойында іскерлік пен біліктіліктің қалыптасуы оның барлық өмірін қамтуы тиіс. Қалыптасу – экологиялық, әлеуметтік, экономикалық, идеологиялық, психологиялық, педагогикалық және т.с.с. факторлардың әсер етуі нәтижесінде әлеуметтік мәнге ие тұлғаның жетілу үдерісі. Қалыптасу түсінігіне келетін болсақ, ол жеке адам дамуының нәтижесі ретінде оның кемелденуі мен тұрақты сапалар мен қасиеттерді иемденуін білдіреді. Адамның ақыл-ойын, қабілеттерін дамыту арқылы оны бақыт жолына жеткізу мәселесіне бірнеше еңбектер арнаған шығыстың әйгілі ойшылы Әл-Фараби, қабілеттер өзінен-өзі табиғат тудырған қалпында табысқа жеткізе алмайтындығына, оларды бағыттау, тәрбиелеу, дамыту керек екендігіне тоқталған.

Ғалымдардың «үздіксіз білім беру – ол адамның бүкіл ғұмыр жолында жеке тұлға ретінде дамып отыруы» деген қағидасы қазіргі кезде өз жалғасын табуда. Үздіксіз білім беру бұл үздіксіз оқыту мен тәрбиелеу емес немесе бекітілген оқу мерзімімен және оқу орнының қабырғасымен шектелмейді, ол – адамға білімнің белгілі бір көлемін беруге, бағытталған білім түріне ауысу болып табылады. Тек жеке тұлғаға, субъектіге бағытталған білім ғана адамның жылдам өзгеріп жатқан қоғамдық және

экономикалық өмір талаптарына сай жауап бере алуын қамтамасыз ете алады.

Бүгінгі таңда заман талабына сай ұлттық білім беру жүйелерінде көптеген өзгерістер болып жатыр, оқу тәсілдерімен құралдарының бүкіл әлемдегі білім жүйесіне ортақ жалпы элементтері қарастырылуда. Осыған орай үздіксіз білім беруде ақпараттық технологияларды тиімді қолдану арқылы оқытудың маңызы зор. Бұрынғы дәстүрлі білім жүйесінде білім мазмұны, көбіне оқушының сұранысына және қоғамның қажеттілігіне керек емес фактологиялық материалдармен ақпараттардың басымдылығымен сипатталатын болса, үздіксіз білім беру жүйесінде білім мазмұны қоғамның даму мәселелерін алдын ала бейнелеуге және жеке адамның жан-жақты дамуына бағытталған.

Бұл оқу жүйесі оқытушы рөлінің өзгеруіне себепші болып отыр. Дәстүрлі білім жүйесінде оқытушының міндеті білім алушыға ақпаратты түсінікті түрде жеткізіп, ақпараттық-репродуктивті оқыту тәсілін пайдалану болса, ал үздіксіз білім беруде барлық топ үшін ендігі оқытушы жұмысы – білім алушылармен бірігіп әрекет ету тәсілімен оқыту үрдісін ұйымдастыру, кеңес беру, білім алу ісін тікелей басқаруға көмектесу болып табылады. Ал, білім алушы өзінің өмірлік жоспарларымен мақсаттарын іске асыру үшін қандай ақпарат қажет екенін және сол ақпаратты қайдан, қалай алу керектігін өзі шешеді де, оқытушы оған тек көмек көрсетіп, бағыт – бағдар беріп отырады. Мектеп қабырғасындағы оқушылардың алған білімдері жоғарғы оқу орындарындағы кәсіптік дайындық – маманның өз жұмысына деген шеберлігін қалыптастыруға үлкен ықпалын тигізеді. Жоғарғы оқу орындарында студенттердің өзіндік ізденістері үздіксіз білімнің бір бөлігі. Кәсіптік білім – әрбір жанның қызмет саласында өз шеберлігін жетілдіруі, білімін шыңдап отыруы, сондықтан ол өмір бойы үздіксіз жүргізілуі тиіс.

Егер білім жүйесін жобалау барысында, адамзаттың мәдени байлықтарына әрбір жеке тұлға өзінің субъективті қажеттілігі ретінде қарайтын болса, сонда ғана білімнің үздіксіздігі қамтамасыз етіледі. Ендеше үздіксіз білім жеке адамның қабілетіне, бұрынғы алған мамандығына, білім деңгейіне қарамай-ақ жеке ерекшеліктерін ескере отырып, жан-жақты толық дамуына ұмтылуы деп бағаласақ, онда жеке тұлға үшін білім алу процесі тоқталуы мүмкін емес.

Үздіксіз білім алу нәтижесінде білім алушы бірқатар мүмкіндіктерге ие бола алады:

- педагогикалық;
- өз бетімен білім алу мүмкіндігі;
- сапалы білімге қол жеткізуі;
- білім алушының танымдық ой-өрісінің дамуы;
- қызмет саласында әрбір жанның өз шеберлігін жетілдіруі,
- өз мамандықтарын қайта өзгерте алатындай жағдай жасауы;

- психологиялық;
- жеке адамның қабілет ерекшеліктерін ескере отырып, жан-жақты толық дамуына;
- психологиялық кедергілер мен проблемаларды ашу;
- ауызша сөйлеу кемшіліктерін жою;
- экономикалық;
- уақытты тиімді пайдалану;
- шығыс көздерін азайту (оқу материалдарына кететін шығын, көлік шығындары, қағаздармен жұмыс жүргізу т.с.с);

Үздіксіз білім беру жүйесінің негізгі құралы – виртуалды білім кеңістігін құруға мүмкіндік беріп отырған Интернет жүйесі. Қазіргі кезде көптеген аналитиктердің айтуынша Интернет – ең арзан оқыту құралы болып табылады. Мектептерде, жоғарғы оқу орындарында оқушылар, студенттер телекоммуникациялық жүйені қолдана отырып, электронды пошта арқылы түрлі конференцияларға қатыса алады. Тыңдаушылар мен білім алушылар үздіксіз білім алуда білім беру үрдісінің негізін қолайлы уақытта, ыңғайлы орында өз бетінше интернет желісінің көмегімен ала алады. Сонымен бірге сапалы білім алу үшін жаңа ақпараттық технологияның құралдарымен жұмыс істей білуі тиіс.

Қоғамды ақпараттандыру жағдайында, қоғамның әрбір мүшесінің ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда, үздіксіз білім беру жүйесінің маңызы зор. Үздіксіз білім алу нәтижесінде әр салада әмбебап қызмет ете алатын, білікті, білімді, рухани бай, өз мүмкіндігін жан-жақты көрсете алатын тұлға қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Онлайн-ресурс: Жаңа білім беру жүйесі <https://kazconf.com/files/archive/>
2. Педагогика (Дәрістер жинағы) Ә.Ә. Усманов, М.Б. Сәрсенбаева. – Алматы, 2005. – 405 бет.
3. Онлайн-ресурс: <https://ziatker.kz>
4. Онлайн-ресурс: <https://stud.kz>
5. Білім беруді ақпараттандырудың ұлттық орталығы.
6. Білім беру жүйесінің басшы және ғылыми-педагогикалық кадрлары біліктілігін арттыратын республикалық институт. <https://presentation/respublikaly//pedagogikaly-kadrlaryny>

ПРОБЛЕМЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛЕ

Е.П. Кузьмина

учитель-исследователь, учитель истории и права, СОШ №8 город Аксу

Аннотация. Уақыт шындығынан көріп отырғанымыздай, гуманитарлық пәндер ақпараттық кеңістікпен және бұқаралық мәдениетпен тығыз байланыста. Балалар кітап оқиды, фильмдер көреді, ойын ойнайды, бір-бірімен және ата-аналарымен сөйлеседі, әлеуметтік желілерден ақпарат табады. Қалай болғанда да, гуманитарлық саладағы ақпарат қолжетімді. Мектептің тарих бойынша білімге, әдебиет бойынша артықшылықтарды қалыптастыруға монополиясы жоқ, ал жаппай мәдениетпен қақтығыста мектеп институты жеңілуі де мүмкін. Сондықтан білім берудегі реформалар – уақыт талабы емес, қажеттілік.

Кілтті сөздер: реформалар, білім беру, заманауи инновациялар, рөлдік оқу, аудиогид.

Аннотация. Как видно из реалий времени, гуманитарные дисциплины тесно связаны с информационным пространством и массовой культурой. Дети читают книги, смотрят фильмы, играют в игры, общаются друг с другом и с родителями, находят информацию в социальных сетях. В любом случае, информация в гуманитарной сфере доступна. Школа не имеет монополии на образование по истории, на формирование привилегий по литературе, а в конфликте с массовой культурой школьный институт также может потерпеть поражение. Поэтому реформы в образовании – это необходимость, а не требование времени.

Ключевые слова: реформы, образование, современные инновации, ролевое обучение, аудиогид.

Annotation. In the realities of time, we see that humanitarian subjects are in close contact with the information space and mass culture. Children read books, watch films, play games, communicate with each other and parents, find information on social networks. One way or another, information in the humanitarian sphere is available. The school no longer has a monopoly on knowledge of history, the formation of preferences for literature, and in a head-on collision with popular culture, the school institution may well lose.

Therefore, reforms in education are not a tribute to the times, but a necessity.

Keywords: Reforms, education, modern innovations, role reading, audio guide.

На современном этапе развития общества большое внимание уделяется изменениям в системе школьного образования.

Так как современное общество перешло к рыночной экономике, а это требует не только специализации от человека, но и иметь универсальные знания во многих смежных отраслях. В этой связи, одним из ведущих механизмов улучшения школьного образования может быть интеграция, выраженная как в проведении бинарных уроков, так и в объединении определенных тем или разделов общих и курсов истории с точки зрения их синхронизации, а также в создании чрезмерной темы образовательных стандартов и учебных программ в гуманитарных науках

В реалиях времени мы видим, что, гуманитарные предметы тесно соприкасаются с информационным пространством и массовой культу-

рой. Дети читают книги, смотрят фильмы, играют в игры, общаются друг с другом и родителями, находят информацию в социальных сетях. Так или иначе, информация в гуманитарной сфере доступна. Школа уже не обладает монополией на знания по истории, формирование предпочтений по литературе, а в лобовом столкновении с массовой культурой институт школы вполне может и проиграть.

Поэтому реформы в образовании – это не дань времени, а необходимость.

Что касается нашей системы образования, можно указать три направления, которые определяют вектор реформирования школьного образования.

Первое – это переход на практико-ориентированный подход. Сейчас, помимо высших учебных заведений, подготовку кадров осуществляют и сами технологические корпорации. Их опыт может привлечь больше людей, чем классические университеты, в силу своей обширной точечной базы знаний. Поэтому необходим переход на практико-ориентированную подготовку с использованием уже полученных наработок крупных компаний.

Второе – доступность образования. В мире доступ к вузам имеют не более 350–400 млн людей из 8 млрд населения. Это и стало причиной, почему технологические гиганты включились в гонку за возвращение талантливых специалистов. Ранее из-за ограниченности доступа к образованию корпорации недобирали специалистов и упускали из виду способных, но не имеющих возможности обучаться учеников.

И третье – рынок труда слишком стремительно меняется. И эти изменения происходят настолько быстро и фундаментально, что классическая образовательная система не успевает адаптироваться к новым реалиям.

Развитие технологий и сокращение жизненного цикла профессий привели к устареванию классической модели образования: от школы до университета. Если около 10–20 лет назад, получив профессию, можно было планировать свою карьеру и быть уверенным, что в ближайшие годы в ней ничего не изменится, то сегодня такая ситуация практически невозможна. Уходят в прошлое не только целые специальности, структура самих профессий меняется с большой скоростью. Именно поэтому сегодня необходимо приобретать знания разного направления.

Переход от технократической к гуманистической парадигме, несомненно, стал характерной чертой современной системы образования. Однако при построении содержания и форм учебной деятельности учащихся следует иметь в виду, что гуманизм в его классическом, антропоцентрическом понимании ограничен. В условиях растущего экологического кризиса задачи, связанные с выживанием человека, выдвигаются на первый план, которые требуют, чтобы индивидуум осознавал себя как часть общества, природы и нести ответственность за их сохранение и

развитие. Поэтому в процессе реализации идей гуманизма в исследовании необходимо сформировать среди учеников понимание того, что человек не является центром вселенной, а является частицей общества, природой космоса.

Сегодня меняется состав учеников, студентов с качественно иным жизненным опытом, чем другие десять лет назад, ориентированными на другие, прежде всего – внеучебные источники информации, которые, как правило, не учитываются учителями в процесс преподавания истории.

Образование является одной из основных ценностей, с помощью которой осуществляется формирование интеллекта работника и обеспечение его трудоустройства в условиях цифровой трансформации. [2]

Реформа цифровизации образования заключается в оснащении образовательных учреждений качественным программным обеспечением, например, информационными системами, позволяющими получать доступ к образовательным ресурсам, результатам современных научных исследований и разработок, электронным научным библиотекам на различных языках мира. [2]

Таким образом, школьная реформа также меняет подход к изучению истории, от линейного принципа последовательного изучения школьных курсов истории (Древний мир, средние века, новое и новейшее время) к концентрическому (изучение истории в каждом центре более углубленно, чем прежде). [1]

В поиске цели и смысла изучения истории возникает диалог между учителем и учеником, за которым невозможно сделать историческое образование областью самореализации личности. И, конечно же, цели школьного образования должны сначала найти смысл для самого учителя.

Современный учитель истории хочет, чтобы его уроки были интересными и полезными, увлекали детей, и он не должен ограничивать свое образование получением диплома в вузе, техникуме или колледже. Ему нужно постоянно совершенствовать свое педагогическое мастерство, знакомиться с новыми способами подачи материала, инновационными образовательными технологиями. А лучший способ освежить знания о традиционных методиках преподавания истории и познакомиться с нестандартными подходами к обучению детей своему предмету – это курсы повышения квалификации и участие в разных конференциях и семинарах.

Чтобы заинтересовать учеников предметом и сделать занятия более разноплановыми и динамичными, я в своей работе использую нетрадиционные педагогические методики, например:

– Читаем исторические тексты по ролям. Такой подход позволяет вовлечь детей в активное изучение источника, заинтересовать их содержанием документа. Ролевое чтение воспринимается учениками как игра, создает в классе неформальную атмосферу. Благодаря этому в учебный

процесс включаются даже дети, которые не склонны к активным выступлениям на уроках. Метод лучше всего подходит для актуализации знаний. Но чтобы он был эффективным, необходимо правильно выбрать текст для чтения – это должен быть источник с внутренней драматургией.

– Расшифровываем письменные источники личного происхождения. Для этого подходят тексты и документы, связанные между собой, например, записные книжки, дневники, письма (переписка), тетради с рецептами. Дети могут находить такие документы сами: в своих семьях, у знакомых, в школьном музее или библиотеке. Расшифровка таких источников зачастую превращается в интересный исторический проект. Например, можно создать архив с фронтовыми письмами односельчан или составить кулинарную книгу семейных рецептов.

– Прошу детей иллюстрировать исторические события, документы. Это могут быть и рисунки, и коллажи, и презентации, и видеоролики с картинками и фотографиями, найденными в интернете – пусть дети проявляют фантазию, развивают свои творческие и технические навыки. Можно вместе с учениками снять анимационный фильм (мультфильм) – для этого сегодня достаточно использовать обычный смартфон и бесплатное приложение (например, Вива видео). Таким способом можно оживить любой исторический документ от фрагмента летописи до личной переписки прабабушек или архив с семейными фотографиями, снять мультфильм по историческому произведению.

– Делаем линию времени. У школьников только формируется абстрактное мышление. Поэтому им будет гораздо проще запоминать даты и ориентироваться во временных отрезках, если само понятие времени будет визуализировано. Создаем линию времени, например, из малярного скотча или цветной бумаги, либо просто рисуем ее на доске мелом. Наношу на линию разные события из темы, которую проходим, помогаю детям соотносить их между собой.

– Разрабатываем аудиогиды. Еще одним творческим продуктом, который можно создать вместе с учениками, является аудиогид. Это может быть виртуальная экскурсия по историческим достопримечательностям вашего города или по определенной эпохе. Для создания аудиогидов можно использовать бесплатные программы и приложения. Они позволяют не только разрабатывать виртуальные экскурсии, но и публиковать их в интернете. Дети отнесутся к проекту особенно серьезно и ответственно, если будут знать, что результаты их труда будут полезны людям из разных городов и стран мира.

Таким образом, современные инновации в экономике, изменения на рынке труда обуславливают необходимость владения навыками, которые могут позволить учащимся анализировать и оценивать ситуацию, идеи, информацию для решения задач, творчески использовать имеющиеся знания и опыт для получения новых знаний, идей, информации. Акту-

альными становятся такие личностные качества, как инициативность, любознательность, готовность к изменениям, коммуникабельность. Можно отметить, что обновление содержания среднего образования по предметам «Всемирная история» и «История Казахстана» позволит внести существенный вклад в воспитание учащегося как субъекта и своего учения, и межличностного общения. Учебная программа направлена на реализацию принципа единства воспитания и обучения, основанного на взаимосвязи и взаимообусловленности ценностей образования и результатов «на выходе» из школы с системой целей обучения предметов.

Список использованных источников

1. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005–2010 годы. -- Астана, 2004. -- 39 с.
2. Национальный доклад о состоянии и развитии образования в Республике Казахстан. Краткая версия. -- Алматы, 2008. -- 170 с.
3. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005–2010 годы. -- Астана, 2004. -- 39 с.

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Г.Т. Джалбырова

педагогика жоғары мектебінің магистранты

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Б.А. Матаев

жоғары педагогика мектебінің қауымдасқан профессоры, «Педагогика және психология» бағыты бойынша философия докторы (PhD)

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бүгінгі Жаңа Қазақстан жағдайындағы еңбек нарығында өзінің жұмысын тиімді жоспарлай білетін, алған білімін кәсіби қызметте ұтымды қолдана алатын, түпкілікті нәтижеге жету үшін әртүрлі санаттағы адамдармен дұрыс қарым-қатынас орната алатын жоғары білікті маман сұранысқа ие болып отыр.

Мақалада педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық аспектілері қарастырылған. Автор құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік ұғымдарына берілген анықтамаларға талдау жасаумен қатар, педагог-психолог қызметінің ерекшеліктерін зерделеп, соның негізінде, болашақ педагог-психолог маманның кәсіби құзыреттілігі ұғымының мәні мен мазмұнын нақтылаған. Нәтижесінде педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің құрылымына когнитивті (психологиялық-педагогикалық білім); іс-әрекеттік (кәсіби функционалдық міндеттерін орындауға қажетті ептіліктер мен іскерліктер) және тұлғалық компоненттер (тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттері және кәсіби бағыттылығы) кіріктірілген.

Кілтті сөздер: құзыреттілік; кәсіби құзыреттілік; педагог-психолог; психологиялық-педагогикалық қызмет; кәсіби-маңызды тұлғалық қасиеттер.

Аннотация. На современном рынке труда в условиях нового Казахстана востребован высококвалифицированный специалист, умеющий эффективно планировать свою работу, рационально применять полученные знания в профессиональной деятельности, правильно выстраивать отношения с различными категориями людей для достижения конечного результата.

В статье рассмотрены теоретические аспекты формирования профессиональной компетентности педагогов-психологов. Помимо анализа определений понятий компетентность, профессиональная компетентность, Автор изучил особенности деятельности педагога-психолога, на основе которых уточнил сущность и содержание понятия профессиональной компетентности будущего педагога-психолога. В результате в структуру профессиональной компетентности педагога-психолога входят когнитивные (психолого-педагогические знания); интегрированы деятельностные (умения и навыки, необходимые для выполнения профессиональных функциональных обязанностей) и личностные компоненты (профессионально значимые качества и профессиональная направленность личности).

Ключевые слова: компетентность; профессиональная компетентность; педагог-психолог; психолого-педагогическая деятельность; профессионально-значимые личностные качества.

Annotation. In the modern labor market in the conditions of the new Kazakhstan, a highly qualified specialist is in demand who is able to effectively plan his work, rationally apply the acquired knowledge in professional activity, correctly build relationships with various categories of people to achieve the final result.

The article discusses the theoretical aspects of the formation of professional competence of teachers-psychologists. In addition to analyzing the definitions of the concepts of competence, professional competence, the author studied the features of the activity of a teacher-psychologist, on the basis of which he clarified the essence and content of the concept of professional competence of a future teacher-psychologist. As a result, the structure of professional competence of a teacher-psychologist includes cognitive (psychological and pedagogical knowledge); the activity (skills and abilities necessary for the performance of professional functional duties) and personal components (professionally significant qualities and professional orientation of the individual) are integrated.

Keywords: competence; professional competence; teacher-psychologist; psychological and pedagogical activity; professionally significant personal qualities.

Еліміздің экономикалық, әлеуметтік, мәдени өмірінде болып жатқан өзгерістерге сай, жаңа Қазақстан жағдайында жоғары білім беру жүйесінің үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауға ұмтылуы, өзінің бүкіл қызметін осы бағытта құруы – заңды құбылыс, себебі қоғам өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының жаңаша мазмұны мен сипатына қарай және еңбек сапасына қойылатын талаптың жоғарылауына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби құзыретті және бәсекеге қабілетті мамандарды қажет етеді.

Қоғамның мұндай әлеуметтік тапсырысы кәсіптік білім беру ісін реттейтін нормативтік құжаттарда да нақтыланып белгіленді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «кәсіптік білім – білім

алушылардың белгілі бір салада кәсіптік қызметті жүргізуіне және (немесе) нақты кәсіп немесе мамандық бойынша жұмысты орындауына мүмкіндік беретін білімдерді, машықтарды, дағдыларды және *құзыреттерді* алуына бағытталған білім беру түрі» [1] ретінде анықталса, Кәсіптік білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында маманға берілетін «біліктілік – алынған кәсіп пен мамандық бойынша қызметтің белгілі бір түрін *құзыретті* орындауға білім, даярлық деңгейі» деп көрсетілген [2]. Демек, білім берудің жаңа стандарты болашақ маманның дайындығын білім беру бағдарламасының нақты мазмұнын игеру деңгейімен емес, белгілі бір құзыреттердің қалыптасу деңгейімен бағалауға бағытталған. Бұл жөнінде аталған құжатта «оқытудан күтілетін нәтижелер Дублин дескрипторлары негізінде анықталады және құзыреттілік арқылы көрінеді» деп жазылған.

Зерттеудің мақсаты – мәселеге қатысты ғылыми-теориялық әдебиетті талдау негізінде болашақ педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің құрылымы мен қалыптасу көрсеткіштерін анықтау.

Болашақ маманның өзінен күтілетін нәтижелерге, жетістіктерге бағдарлануы студенттердің біртұтас әмбебап білім, білік, дағдылар жүйесін және өздігінен жұмыс жасау, жеке басына жауапкершілік алу, шығармашылық ықылас пен ұтқырлық таныту секілді маңызды сапаларын, яғни тірек құзыреттерін қалыптастыруды және дамытуды қажет етеді. Осыған орай қазіргі таңда маман даярлау ісінде пәндік білім беру парадигмасынан құзыреттілікке бағытталған оқыту моделіне, яғни күтілетін нәтижеге бағдарлану орын алуда.

Білім беру саласына өткен ғасырдың 60-шы жылдары келген «құзыреттілік» ұғымы білім беруге құзыреттілік тұрғыдан келу ұстанымымен бірге зерттеліп, ғылыми әдебиеттерде, зерттеу мақалалары мен еңбектерде кең тарай бастады. Ғалымдар құзыреттілікті философиялық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қырларынан қарастыра отырып, оны адамның бағдарлауындағы мынадай аймақтағы іс-әрекеттері негізінде алып қарайды: жұмыста, оқуда, денсаулықта, мәдениетте, саясатта, қоршаған ортада, әлемде. Мұндай ұстаным адамның құзыреттілігіне байланысты мінездемесінің әртүрлі екендігін көрсетеді: әлеуметтік, кәсіби, мәдениеттілік, азаматтық, жан-жақтылық.

Біз қарастырып отырған түйінді мәселе – болашақ мамандардың, оның ішінде, педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі.

А.К. Маркова кәсіби құзыреттілікті белгілі еңбек функцияларын орындаудағы өзіндік жауапкершілігі, адамның біліктілігі мен қабілеттілігі, психологиялық сапалары, психологиялық жағдайының сабақтас-тығы ретінде анықтайды. Автор құзыреттілікті адамның кәсіби талаптарына сай жеке сипат дәрежесі, яғни адамның кәсіби қызметіндегі, кәсіби қарым-қатынастағы көрегендігі, оның даралығы мен кәсіби тұлғалық бейнесінің тұрақтануы деп пайымдайды [3].

Сонымен, аталған кәсіби құзыреттілік ұғымын қарастыруға арналған зерттеулерді талдап қорыту негізінде оның мазмұнын былайша тұжырымдауға болады: кәсіби құзыреттілік дегеніміз – маманның кәсіби қызмет саласындағы жұмыс міндеттерін нәтижелі және сапалы орындауына қажетті теориялық және тәжірибелік дайындығын, сондай-ақ кәсіби-маңызды тұлғалық қасиеттері мен қызметке деген жеке қатынасын қамтитын жиынтық сипаттамасы.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жөніндегі соңғы бес жылдағы диссертациялық зерттеулер мен ғылыми жарияланымдардың мазмұнын талдау педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігі, оны қалыптастыру мәселелелеріне арналған зерттеулердің аз екенін көрсетті.

Зерттеу проблемасының өзектілігін негіздеу мақсатында біз теориялық әдебиеттер мен баспасөз материалдарын зерделеумен бірге, педагог-психолог мамандармен сұхбаттасу жүргіздік. Нәтижесінде анықталғаны: жоғары оқу орнын аяқтап, кәсіби іс-әрекетке кіріскен жас мамандар өздерінің теориялық білім деңгейлері жоғары болғанына қарамастан, нақты кәсіби мәселелерді шешуде, әсіресе, денсаулығына байланысты мүмкіндіктері шектеулі, жалпы білім беру бағдарламаларын игеруде, дамуда және әлеуметтік бейімделуде проблемалары бар оқушыларға нақты педагогикалық-психологиялық көмек көрсетуде қиындықтар болғаны туралы айтты.

Бүгінгі күні психологиялық-педагогикалық қызмет орта білім беру ұйымдарының міндетті құрылымдық бөлімшесі болып табылады. Оның негізгі мақсаты – білім беру ұйымдарында білім алушыларға қолайлы әлеуметтік-психологиялық жағдай жасау, сондай-ақ біртұтас педагогикалық процеске қатысушыларға педагогикалық-психологиялық қолдау көрсету, олардың психологиялық денсаулығын сақтау.

З.М. Балғымбаева мен Н.С. Ахтаеваның пікірінше, мектептегі психологиялық қызметтің негізгі мақсаты – дамудың әлеуметтік жағдайын және оқу үрдісін ғылыми психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету, яғни оқу-тәрбие үрдісін оған қатысушылардың денсаулығын қорғаудың психологиялық жағдайларын қамтамасыз ететін заманауи психологиялық-педагогикалық теориялар негізінде ұйымдастыру, құру және іске асыру [4].

Білім беру мекемелеріндегі педагог-психологтың жұмысы оқыту, тәрбиелеу және дамыту үрдісінде жүретін психодиагностикалық, түзету-дамыту, кеңес беру және оқу-ағарту қызметтерін қамтиды. Педагог-психолог жұмысының күрделілігі оның қызмет барысында қарым-қатынас жасайтын аудиториясының алуан түрлілігіне байланысты – оқушылар, ата-аналар, мұғалімдер, сынып жетекшілері, мектеп әкімшілігі, ерекше қажеттіліктері бар балалар, «қиын» балалар, дарынды оқушылар және т.б. Осындай әртүрлі санаттағы адамдармен жоғарыда айтылған қызмет түрлерін сапалы және нәтижелі іске асыру, әрине, сол

қызметтің басты субъектісі – педагог-психологтан кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін талап етеді.

Е.В. Барышниковаың пікірі бойынша, кәсіби қызметті нәтижелі іске асыру үшін негіз болатын тұлғалық құзыреттілікті құрайтын дара-психологиялық сипаттамалар педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетінің ерекшеліктері болып табылады. Олардың зерттеу нәтижелері әрбір студенттің «психологиялық» бейнесін жасауға және педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің тұлғалық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді:

– зияткерлік блок: жоғары зеректілік, интеллектуалдық құбылмалылық, шығармашылық қиялдың орташа деңгейі;

– эмоциялық блок: сезімталдық, эмпатия, қарым-қатынастағы жұмсақтық, өзіне деген сенімділік, эмоциялық тұрақтылық, өзінің эмоцияларын жоғары деңгейде бақылау;

– коммуникативтік блок: ашықтық, адал ниеттілік, әлеуметтік белсенділік [5].

Л.Э. Филатова психологиялық қызметте қарым-қатынас құзыреттілігі аса маңызды деп есептейді және оның өзара байланысты мынадай компоненттерін ажыратып көрсетеді:

1) уәждемелік-құндылықты компонент: психологиялық қызметтің аксиологиялық басымдықтарын, сонымен қатар психологтың кәсіби қызметі үшін маңызды болып табылатын жеке қасиеттерді (эмпатия, рефлексия, төзімділік, интербелсенділік) қамтиды;

2) операциялық компонент: болашақ психологтың нақты практикалық мәселелерді тиімді шешуіне мүмкіндік беретін құзыреттерді (байланысын орнату және жүргізу; өзінің бейвербалды әрекеттерін басқару және серіктестің бейвербалды әрекеттерін анықтау; тыңдау қабілеті, кері байланысты ескеру қабілеті және т.б.) қамтиды [6].

Зерттеушілер Х.Т. Шерьяданова мен Ш.С. Марданованың пікірінше, психологтардың кәсіби қызметінің ерекшелігі – мұндағы басты құрал кәсіби білім, білік, дағдылар ғана емес, маманның кәсіби тұлғасы. Психологтың эмпатия, эмоциялық ұстамдылық, эмоциялық байсалдылық, сезімталдық, адамдарды баурап алу қабілеті сияқты тұлғалық қасиеттері оның кәсіби қызметінің жүйелік компоненті болып табылатын эмоциялық құзыреттілікті құрайды [7].

Жоғарыдағы тұжырымдар негізінде педагог-психологтың кәсіби қызметі үшін өзінің эмоциялық жағдайын реттеу, психологиялық-педагогикалық бағыттағы кәсіби іс-әрекетке уәждемесі мен қызығушылығының болуы, кәсіптің құндылықтарын білу аса маңызды қабілеттер деп есептейміз. Ендеше, педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігін оның теориялық-тәжірибелік даярлығын және кәсіби-маңызды тұлғалық сапаларын қамтитын біртұтас интегративті құрылым ретінде қарастырған жөн.

Кәсіби құзыреттіліктің құрылымын жасаудағы әртүрлі көзқарастарды талдап қорыту негізінде, кәсіби құзыреттіліктің құрамында үш негізгі құрылымдық компонентті ажыратуға болады: когнитивті (кәсіби білімдер); іс-әрекеттік (кәсіби ептіліктер мен дағдылар); тұлғалық (тұлғаның кәсіби маңызды сапалары). Осының негізінде педагог-психологқа қатысты кәсіби құзыреттілік құрылымын былайша анықтауға болады:

1) когнитивті компонент психологиялық-педагогикалық білім (адам дамуына әсер ететін негізгі заңдылықтар мен факторларды, білім беру мекемелеріндегі педагогикалық үрдісті жүзеге асырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін білу, т.с.с.);

2) іс-әрекеттік компонент – түзету-дамыту, оқыту, ғылыми-әдістемелік, әлеуметтік-педагогикалық, басқару, мәдени-ағарту қызметтерін орындауға қажетті ептіліктер мен дағдылар;

3) тұлғалық компонент мыналардан тұрады:

– когнитивті құраушы (логикалық ойлау, аналитикалық іскерлік, ақыл-ой әрекетінің жоғары өнімділігі, ойлау процестерінің шапшаңдығы және икемділігі, көрегендік);

– эмоциялық құраушы (эмпатия, рефлексия, өзін-өзі реттеу, эмоциялық тұрақтылық, өзгелермен қарым-қатынасты реттеу);

– уәждемелік құраушы (кәсіби уәжділік, өзге адамға бағытталу, өз мүдделерін өзгелердің ыңғайына бағындыра алу және т.с.с.);

– еріктік құраушы (шешім қабылдаудағы батылдылық, белсенділік, ұстамдылық).

Аталған компоненттер педагог-психологтың кәсіби қызметті іске асыруға дайындығын сипаттайды және болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі бағыттарын анықтайды. Ал олардың қалыптасуы келесі көрсеткіштермен анықталады: когнитивті компонент – кәсіби білімнің толықтығы, әрекеттілігі (тәжірибеде қолдану мүмкіндігі); іс-әрекеттік компонент – кәсіби мәселелерді өздігінен дербес шешу қабілетінің, коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттердің қалыптасуы; тұлғалық компонент – кәсіби уәждемелер, кәсіби-маңызды тұлғалық қасиеттер.

Қорыта айтқанда, кәсіби құзыретті маман деп өзінің психологиялық-педагогикалық іс-әрекетін жоғары дәрежеде ұйымдастыру арқылы үнемі оң нәтижелерге қол жеткізіп отыратын, әрдайым қарым-қатынасқа және өзін-өзі дамытуға дайын педагог-психологты атауға болады. Кәсіби құзыреттілік маманның тікелей еңбек тәжірибесіне қарай пайда болатын қасиет емес, оны болашақ маманды даярлау барысында қалыптастыру қажет. Сондықтан мәселеге қатысты тың ғылыми зерттеулер жүргізіп, олардың теориялық және практикалық нәтижелерін құзыретті маманның моделін құруда, «Педагогика және психология» маман даярлау бағыты бойынша білім беру бағдарламаларын жасақтауда ескеріп, болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін

инновациялық оқыту технологияларының мүмкіндіктерін тиімді пайдалану жолдарын анықтау қажет деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 «Білім туралы» Заңы (24.11.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) Білім туралы – «Әділет» АҚЖ (зан.кз)

2. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрінің 2022 жылғы 20 шілдедегі № 2 бұйрығы.

3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.

4. Балғымбаева З. Білім берудегі практикалық психология: оқу құралы / Балғымбаева З., Ахтаева Н. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2013. – 232 с.

5. Барышникова Е.В. Профессиональная компетентность будущих педагогов-психологов [Текст]: монография / Е.В. Барышникова. – Челябинск: Изд-во Юж.-Урал. гос. гуман.-пед. ун-та, 2017. – 239 с.

6. Филатова Л.Е. Психолого-педагогические условия формирования компетентности в профессиональном общении студентов-психологов: автореф. на соиск. ученой степ. канд. психол. наук: – М., 2012. – 21 с.

7. Шерьязданова Х.Т., Марданова Ш.С. Эмоциональная компетентность в структуре профессиональной компетентности психологов // Педагогика и психология. – 2019. – № 1(38). – С.59-68 [Электрондық ресурс]: «Выпуск 38 № 1 (2019): Педагогика и психология» | Педагогика и психология (казнпу.кз) (өтінім берілген күні: 27.09.2021).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Э.Т. Жукина

магистрант высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. Қоғамдағы өзгерістерге байланысты қазіргі адамға қойылатын талаптар артып келеді. Адамның оның психоэмоционалдық, интеллектуалдық және физикалық мүмкіндіктеріне, эмоционалдық жағдайын реттеуге деген талаптары да артып келеді. Эмоцияларды реттеу қабілетін жүзеге асыруда жеке тұлғаның құралдары, формалары және практикалық тәжірибесі жетіспейді. Эмоцияларды реттеу қабілеті психоәлеуметтік дамудың табиғи бөлігі болып табылады. Бірақ эмоционалдық күйлерді реттеу және өзін-өзі реттеу мәселесінің өзі жеткілікті түрде зерттелмеген.

Кілтті сөздер: эмоционалды тұрақтылық, эмоционалды тұрақтылық, теориялық және әдістемелік аспектілер, зерттеу аспектілері, тұлға, эмоционалды интеллект.

Аннотация. К современному человеку повышаются требования из-за преобразований в обществе к своим психоэмоциональным, интеллектуальным, физическим возможностям регулировать свое эмоциональное состояние. Существует недостаточность средств, форм и практического опыта личности в реализации способностей регулирования эмоций. Способность к регуляции эмоций – естественная сторона

психосоциального развития. Однако, сама проблема регуляции и саморегуляции эмоциональных состояний недостаточно изучена.

Ключевые слова: эмоциональная стабильность, эмоциональная устойчивость, теоретико-методологические аспекты, аспекты изучения, личность, эмоциональный интеллект.

Annotation. Demands on modern man are increasing due to changes in society. A person's demands on his psycho-emotional, intellectual, and physical capabilities and on regulating his emotional state are also increasing. There is a lack of means, forms and practical experience of the individual in realizing the ability to regulate emotions. The ability to regulate emotions is a natural part of psychosocial development. But the very problem of regulation and self-regulation of emotional states has not been sufficiently studied.

Keywords: emotional stability, theoretical and methodological aspects, aspects of study, personality, emotional intelligence.

Эмоции (от лат. *emoveo* – потрясаю, волную) – психическое отражение в форме непосредственного пристрастного переживания жизненного смысла явлений и ситуаций, обусловленного отношением их объективных свойств к потребностям субъекта [1].

Эмоции – есть непосредственное переживание отношения человека к предметам и явлениям действительности. Это отношение может быть положительным, отрицательным и безразличным. Безразличное, равнодушное отношение обычно не связано с какими-либо эмоциями. Положительное отношение человека к чему-либо выражается в таких эмоциях, как удовольствие, радость, счастье, веселье, ликование, любовь. Отрицательное отношение выражается в эмоциях недовольства, страдания, печали, горя, отвращения, страха, ненависти, гнева.

В античной философии эмоции рассматривались как особый вид познания, а состояния удовольствия или страдания связывались с представлением о грядущем благе или бедствии (Аристотель и другие). В начале XX в. психология сознания сменяется множеством школ. И если представители бихевиоризма (Дж. Уотсон) стремились говорить только о внешне наблюдаемом, то в когнитивной психологии в середине века психологи, рассматривая поведение как опосредствованное познавательными процессами, реабилитировали понятие психики как предмета научного исследования [2]. Обращение к анализу эмоциональной сферы происходило в других подходах, где именно личность выступила на первый план (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс и др.). Экспериментальные исследования потребностно-мотивационной сферы в школе К. Левина стали связывать направленность поведения с переживаниями субъекта в «психологическом поле», включившем метафорические «плюсы» и «минусы» как характеристики эмоционального отношения к объектам в «поле» [3]. В отечественной психологии, выдвинувшей программу перевода психологии на рельсы марксистского учения, доминирующее влияние на развитие исследований в этой области оказали принципы единства сознания и деятельности (С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев) [4] и единства

интеллекта и аффекта в понимании Л.С. Выготского, учитывающего постановку проблемы Спинозой о необходимости преодоления дуализма Декарта и построении учения о человеке как целостном существе [5]. Идея Л.С. Выготского об опосредствовании поведения и становлении высших психических функций позволила переосмыслить и традиционную постановку проблемы принятия решений и воли, как произвольной регуляции выбора [6]. Эти подходы получили методологическое обоснование в трудах выдающихся отечественных психологов, развивавших представления о личности и смысловой регуляции мышления в рамках культурно-исторического подхода и теории деятельности (А.Н. Леонтьев, О.К. Тихомиров, А.Г. Асмолов и др.), субъектно-деятельностного подхода [7] и культурноэволюционного подхода (А.Г. Асмолов и др.) [8].

Во второй половине XX в. ряд зарубежных направлений, видя ограничения когнитивных исследований, стали выдвигать базирующиеся на иных основаниях идеи, учитывающие связи интеллектуальной и эмоционально-личностной сфер человека, многообразие форм его интеллекта и мышления (Г. Гарднер, Дж. Майер, Р. Стернберг и др.). Наряду с этим за рубежом формировались современные когнитивные теории эмоций: познавательная теория эмоций Арнольд, теория контроля за действием Куля, двухфакторная концепция Шехтера – Сингера, теория когнитивного диссонанса Фестингера и др. [9]. То, что эмоции связаны с мыслительным процессом, отмечалось еще до оформления психологии как науки, при этом в начале преобладали точки зрения о том, что мысли и чувства.

Обращение к изучению процессов предвосхищений и целеобразования позволило, однако, изменять постановку проблемы. Положения Л.С. Выготского о том, что мысль рождается не из другой мысли, а из мотивирующей сферы сознания, и об имманентной связи переходов между планами регуляции мышления легли в основу смысловой теории мышления в школе О.К. Тихомирова. Идея предвосхищающей активности человека, первоначально связываемая с представлениями об антиципации, целеобразовании, роли гипотез в регуляции мышления была раскрыта в отечественной психологии в контексте социальной, деятельностной детерминации мышления (сопоставление программ вюрцбургской школы и отечественных теорий мышления отражено в дискуссии [10]).

Эмоция, по Выготскому, это реакция в критические и катастрофические минуты поведения, как точки неравновесия, как итог и результат поведения, во всякую минуту непосредственно диктующий формы дальнейшего поведения. А эмоциональная реакция, соответственно, представляет реакцию, которая возникает в критические моменты поведения, когда приспособление организма к среде затрудняется или, наоборот, облегчается, когда равновесие между организмом и средой оказывается нарушенным [11]. С.Л. Рубинштейн писал о том, что человек, как субъект практической и теоретической деятельности, переживает то, что им со-

вершается и с ним происходит, выражает к окружающему его отношение, а не выступает в роли невозмутимого наблюдателя. Переживание этого отношения человека к окружающему составляет сферу чувств и эмоций. Всякая реальная эмоция обычно включает единство аффективного и интеллектуального, переживания и познания.

Сходные по своему психологическому интеллектуализму воззрения были развиты в философии Дж. Локка, Г. Лейбница, Г. Гегеля. Противоположная характеристика эмоций основана на признании существования самостоятельной способности чувствования, несопоставимой с процессами познания и воли (И. Тетенс, И. Кант). Сильное влияние на развитие представлений об эмоциях оказали также воззрения Р. Декарта, Н. Мальбранша и особенно Б. Спинозы [12]. Оценивая современное состояние в области исследования эмоций, И.А. Васильев, А.Е. Ольшанников, В.В. Семенов, Л.М. Смирнов характеризуют его как кризисное, отмечая при этом, что субъективное, собственно психологическое содержание эмоциональных явлений остается, как правило, вне поля зрения исследователей, отправляется к иным, не психологическим представлениям, в частности, физиологическим. Осознать эмоцию – это значит испытать ее как переживание. Представители объективной психологии отмечают, что восприятие эмоциональных явлений опосредовано. Осознать эмоции – это значит не просто испытать их как переживание, а соотнести определенным образом с тем предметом или лицом, которые вызвали или вызывают эти эмоции и на которые они направляются. Эмоции не только непосредственно переживаются человеком, но и становятся объектом его сознания [13].

Эмоциональные процессы обеспечивают энергетическую основу деятельности, которая является ее мотивацией. Эмоции определяют качественные и количественные характеристики поведения. Они также отражают отношение человека к значимым для него объектам и обеспечивают избирательное восприятие-среди бесчисленных объектов, влияющих на окружение человека, некоторые важные для него предметы эмоционально выделяются и усиливаются [14]. Эмоции возникли в процессе эволюции как средство, при помощи которого живые существа определяют биологическую значимость состояний организма и внешних воздействий. В ходе эволюции эмоции дифференцируются и образуют различные виды, отличающиеся своими психологическими особенностями и закономерностями протекания. Простейшая форма эмоций – эмоциональный тон ощущений – врожденные гедонические переживания (от греч. *hedone* – наслаждение), сопровождающие отдельные жизненно важные воздействия (например, вкусовые, температурные, болевые). Уже на этом уровне эмоции дифференцируются на 2 полярных класса. Положительные эмоции, вызываемые полезными воздействиями, побуждают субъекта к их достижению и сохранению; отрицательные эмоции

стимулируют активность, направленную на избежание вредных воздействий [15].

Говоря о том, для чего человеку нужны эмоции, следует, с точки зрения Е.П. Ильина, различать их функции и роль. Функция эмоций – это узкое природное предназначение, работа, выполняемая эмоциями в организме. Главная же функция эмоций у человека состоит в том, что благодаря эмоциям мы лучше понимаем друг друга, можем, не пользуясь речью, судить о состояниях друг друга и лучше преднастраиваться на совместную деятельность и общение. Замечательным, например, является тот факт, что люди, принадлежащие к разным культурам, способны безошибочно воспринимать и оценивать выражения человеческого лица, определять по нему такие эмоциональные состояния, как радость, гнев, печаль, страх, отвращение, удивление. Второй важнейшей функцией эмоций является экспрессивная и коммуникативная, она же является важнейшим фактором регуляции процессов познания [16].

Эмоциями называют такие состояния, как страх, гнев, тоска, радость, любовь, надежда, грусть, отвращение, гордость и т.п. Психология прежнего времени перечисляла бесчисленное множество подобных переживаний. То общее, что есть между эмоциями, чувствами и влечениями, вызывает потребность в общем групповом названии.

По длительности течения эмоции могут быть краткосрочными (гнев, испуг) и длительными. Длительные эмоции называются настроениями. Есть люди, которые всегда веселы, находятся в повышенном настроении, другие склонны к угнетенному состоянию, к тоске или всегда раздражены. Настроение – сложный комплекс, который частично связан с внешними переживаниями, частично основан на общем расположении организма к определенным эмоциональным состояниям, частично зависит от ощущений, исходящих из органов тела. Психическая сторона эмоций проявляется не только в переживании самой эмоции. Гнев, любовь и т.д. оказывают влияние на интеллектуальные процессы: представления, мысли, направление внимания, а также на волю, действия и поступки, на все поведение. Эмоции помогают человеку регулировать свои действия, подготавливать их энергетически, оценивать значимость происходящего с ним во внешнем мире. Отрицательные эмоции указывают на неудовлетворенность значимых потребностей. Поэтому они могут стать сигналом того, что необходимо изменить свой образ действий и устаревшие способы взаимодействия со средой [17]. Эмоции являются субъективной формой существования потребностей и мотивов, т.е. последние открываются человеку в виде его эмоциональных состояний. Благодаря эмоциональному переживанию у человека возникает побуждение присвоить полезное и избавиться от вредного. Эмоциональное насыщение является важной врожденной и прижизненно развивающейся физиологической потребностью, и способствует поддержанию оптимального тонуса всего организма. При этом для организма важно не со-

хранение однообразно положительных эмоций, а постоянная динамика эмоций оптимальной интенсивности, не достигающей чрезмерного уровня.

Список использованных источников

1. Абульханова-Славская К.А. и др. Философско-психологическая концепция С.Л. Рубинштейна / К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский. – М.: Наука, 1989. – 248 с.
2. Адизес И.К. Идеальный руководитель: почему им нельзя стать и что из этого следует / И.К. Адизес. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 264 с.
3. Александров Ю.И. Дифференциация и развитие / Ю.И. Александров // Теория развития: Дифференционно-интеграционная парадигма / сост. Н.И. Чуприкова. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 224 с.
4. Ананьева К.И. и др. Кросс-культурные особенности движений глаз при восприятии лиц разных рас / К.И. Ананьева, И.А. Басюл, А.А. Демидов // Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 363 с.
6. Андреева И.Н. Азбука эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева. – СПб.: БХВ-Петербург, 2012. – 288 с.
7. Анохин П.К. Эмоции / П.К. Анохин // Психология эмоций. Тексты / под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1949/1984. – С. 172–177.
8. Андреева И.Н. Об истории развития понятия «эмоциональный интеллект» / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – № 5. – С. 83–95.
9. Арестова О.Н. Психологические механизмы структурирующего влияния мотивации на мыслительную деятельность / О.Н. Арестова // Вестник Моск. ун-та. Серия 14. Психология. – 2006. – № 3. – С. 3–14.
10. Арестова О.Н. Развитие представлений о роли мотивации в мыслительной деятельности / О.Н. Арестова // Вестник Моск. ун-та. Серия 14. Психология. – 2008. – № 2. – С. 128–139.
11. Асмолов А.Г. Психология современности: вызовы неопределенности, сложности и разнообразия / А.Г. Асмолов // Психологические 144 исследования. – 2015. – Т. 8, № 40 (1). – URL: <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n40.html>
12. Выготский Л.С. Учение об эмоциях. Собр. Соч. Т. 4. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1984. – 349 с.
13. Рубинштейн С.Л. практика Проблемы взрослого общей отношений психологии / заработной Отв. Е.В. такие Шорохова. – 2-е наблюдается изд. – М.: ярко Педагогика, 1976. – 416 с.
14. Перлз Ф.С. Опыт пользы непрерывности открывать эмоций, решить. – 1977. – С. 8.
15. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. – Издательство Казанского университета, 1987. – с. 36.
16. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.
17. Сапогова Е. Психология словами развития управление человека: учебное пособие. – 2005.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ – ВАЖНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА

И.В. Гребёнкина

учитель биологии, КГУ «СОШ № 11» г. Павлодара

Аннотация. Мақала мұғалімнің кәсіби және педагогикалық құзыреттілігінің рөлі мен маңыздылығын оның кәсібилігі тұрғысынан зерттеуге арналған. Авторлар кәсіби-педагогикалық құзыреттілік ұғымын білім беру саласындағы кәсіби міндеттерді сәтті орындау үшін қажетті білім, Дағдылар мен дағдылардың жиынтығы ретінде талдайды.

Мақалада кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің білім сапасы мен мұғалімнің кәсібилік деңгейіне әсері қарастырылады. Педагогикалық білім, сабақты жоспарлау дағдылары, әртүрлі білім беру контекстеріне бейімделу қабілеті және оқушылармен және әріптестермен тиімді қарым-қатынас сияқты құзыреттілік компоненттерін талдауға ерекше назар аударылады.

Кілтті сөздер: кәсіби-педагогикалық құзыреттілік, білім беру процесі, педагогикалық дағдылар, мұғалімнің рөлі, өзін-өзі бағалау.

Аннотация. Статья посвящена исследованию роли и значимости профессионально-педагогической компетентности учителя в контексте его профессионализма. Авторы анализируют понятие профессионально-педагогической компетентности как совокупности знаний, навыков, и умений, необходимых для успешного выполнения профессиональных задач в образовательной сфере.

В статье рассматривается влияние профессионально-педагогической компетентности на качество образования и уровень профессионализма учителя. Особое внимание уделяется анализу компонентов компетентности, таких как педагогические знания, навыки планирования уроков, способности к адаптации к разнообразным образовательным контекстам и эффективной коммуникации с учениками и коллегами.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая компетентность, образовательный процесс, педагогические навыки, роль учителя, самооценка.

Annotation. The article is devoted to the study of the role and significance of the teacher's professional and pedagogical competence in the context of his professionalism. The authors analyze the concept of professional and pedagogical competence as a set of knowledge, skills, and abilities necessary for the successful performance of professional tasks in the educational field.

The article examines the influence of professional and pedagogical competence on the quality of education and the level of professionalism of the teacher. Particular attention is paid to the analysis of competence components, such as pedagogical knowledge, lesson planning skills, ability to adapt to diverse educational contexts and effective communication with students and colleagues.

Keywords: professional and pedagogical competence, educational process, pedagogical skills, teacher's role, self-esteem.

Главной сегодняшней задачей образования взрослых является производство компетентных людей – людей, которые были бы способны применять свои знания в изменяющихся условиях, и ... чья основная

компетенция заключалась бы в умении включаться в постоянное самообучение на протяжении всей своей жизни. [1, с 3]

В современной системе образования неотъемлемым качеством учителя должна являться его профессиональная компетентность, то есть «осведомлённость и авторитетность в той или иной сфере его деятельности» [2, с 17].

В психологическом словаре профессиональная педагогическая компетентность определяется, как «владение учителем необходимой суммой знаний, умений и навыков, определяющих сформированность его педагогической деятельности, педагогического общения и личности учителя, как носителя определённых ценностей, идеалов и педагогического сознания».

- самостоятельно учиться;
- повышать свою квалификацию или полностью переучиваться;
- быстро оценивать ситуацию и свои возможности;
- принимать решения и нести за них ответственность;
- адаптироваться к меняющимся условиям жизни и труда;
- набирать новые способы деятельности или трансформировать прежние с целью их оптимизации.

Первыми шагами в формировании компетентностей, по мнению специалистов, являются обучение «**жизненным навыкам**» (справляться со своими личными проблемами, со стрессами; управлять своим временем; читать инструкции, соблюдать правила; оформлять деловую документацию) и «**надпредметным умениям**» (обрабатывать и систематизировать текстовую и числовую информацию; писать тексты и выступать; осуществлять деловую коммуникацию; быть инициативным в казахстанском обществе. На современном этапе развития Казахстана образование, в его неразрывной связи с наукой, становится всё более мощной движущей силой экономического роста, повышения эффективности и конкурентоспособности народного хозяйства.

В соответствии с Концепцией модернизации казахстанского образования основными целями профессионального образования являются: подготовка квалифицированного работника соответствующего уровня и профиля, конкурентоспособного на рынке труда, компетентного, ответственного, свободно владеющего своей профессией ориентирующегося в смежных областях деятельности, способного к эффективной работе по специальности на уровне мировых стандартов, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности.

Вхождение в компетентностное образование предполагает выполнение ряда последовательных действий со стороны всех субъектов образовательного процесса и прежде всего педагогов. Какими методиками и технологиями необходимо владеть современному учителю, чтобы развивать у учащихся способность брать на себя ответственность, участвовать

в совместном принятии решений, уметь извлекать пользу из опыта, критически относиться к явлениям природы и общества, т.е. реализовывать ключевые компетенции? Какими профессионально-педагогическими компетенциями необходимо владеть самому учителю для того, чтобы обеспечить собственное профессиональное продвижение и развитие? При каких условиях компетенции перейдут на уровень профессиональной компетентности? Проблема определения профессиональной *компетентности* и её соотношения с понятием *компетенции* с недавних пор стала предметом обсуждений в научной педагогической среде и среди педагогов-практиков. Попробуем разобраться в этом вопросе.

В наиболее общем понимании «компетентность» означает соответствие предъявляемым требованиям, установленным критериями и стандартам в соответствующих областях деятельности и при решении определенного типа задач, обладание необходимыми активными знаниями, способность уверенно добиваться результатов и владеть ситуацией. Понятие «компетенция» впервые стало употребляться в США в 60-е годы в контексте деятельностного образования, целью которого было готовить специалистов, способных успешно конкурировать на рынке труда. Компетентность, таким образом, может рассматриваться как личностная категория; компетенции же – как «анатомия» компетентности. Компетентностного специалиста (и учителя в том числе) с позиций современного подхода к организации трудовой деятельности должно отличать критическое мышление, т.е. способность среди множества решений выбрать оптимальное, умение работать с информацией, блоком прогностических и аналитических умений для успешного решения профессиональных задач «здесь и сейчас».

Рассмотрим несколько определений понятия профессиональной компетентности учителя:

1. *Компетентность* – это знания, умения, навыки, а также способы и приёмы их реализации в деятельности, общении, развитии (саморазвитии) личности. [3, с 45]

2. *Компетентным* считается труд учителя, в котором на достаточно высоком уровне осуществляется педагогическая деятельность, педагогическое общение, реализуется личность учителя, достигаются хорошие результаты в обученности и воспитанности школьников. При этом компетентность учителя определяется также соотношением его профессиональных знаний и умений, с одной стороны, и профессиональных позиций, психологических качеств – с другой стороны. [4, с 35]

3. *Компетентность* – это способность работника качественно и безошибочно выполнять свои функции как в обычных, так и в экстремальных условиях, успешно осваивать новое и быстро адаптироваться к изменившимся условиям. [5, с 27]

4. *Компетентность* – это сложное образование, включающее комплекс знаний, умений, свойств и качеств личности, которые обеспечива-

ют вариативность, оптимальность и эффективность построения учебно-воспитательного процесса. [6, с 25]

Исходя из современных требований можно определить основные пути развития профессиональной компетентности педагога:

1. Работа в методических объединениях, творческих группах;
2. Исследовательская деятельность;
3. Инновационная деятельность, освоение новых педагогических технологий;
4. Различные формы педагогической поддержки;
5. Активное участие в педагогических конкурсах и фестивалях;
6. Трансляция собственного педагогического опыта;
7. Использование ИКТ и др.

Но не один из перечисленных способов не будет эффективным, если педагог сам не осознает необходимости повышения собственной профессиональной компетентности. Отсюда вытекает необходимость мотивации и создания благоприятных условий для педагогического роста. Необходимо создать те условия, в которых педагог самостоятельно осознает необходимость повышения уровня собственных профессиональных качеств. Анализ собственного педагогического опыта активизирует профессиональное саморазвитие педагога, в результате чего развиваются навыки исследовательской деятельности, которые затем интегрируются в педагогическую деятельность. Педагог должен быть вовлечен в процесс управления развитием школы, что способствует развитию его профессионализма.

Список использованных источников

1. Ноулз В.И. Википедия.
2. Словарь В.И. Даля.
3. Митина Л.М. Психологическая газета.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя: книга для учителя.
5. Веснин В.Р. Менеджмент.
6. Адольф В.А. Потенциал непрерывного профессионального образования.

АУТИЗМ ЕРЕКШЕ ҚАСИЕТ ПЕ, ӘЛДЕ ДЕРТ ПЕ

Ж.Т. Измайлова

ОП СП ВШП оқытушы-эксперт

Н.К. Катренова

ОДРЦ Родитель

Аннотация. Қазіргі уақытта инновациялар отандық білім беруді жаңғыртудың маңызды және қажетті факторы болып табылады. Заманауи білім беру талаптарының бірі – инновациялық технологияларды түзету әсерінен пайдалану.

Кілтті сөздер: жануарлармен емдеу, дельфинотерапия, иппотерапия, канистотерапия, Томатис терапиясы.

Аннотация. В настоящее время инновации являются важным и необходимым фактором модернизации отечественного образования. Одним из требований современного образования является использование инновационных технологий под влиянием коррекции.

Ключевые слова: анималотерапия, дельфинотерапия, иппотерапия, канистотерапия, Томатис терапия.

Annotation. At present, innovations are an important and necessary factor in the modernization of domestic education. One of the requirements of modern education is the use of innovative technologies under the influence of correction.

Keywords: animal therapy, dolphin therapy, hippotherapy, canistotherapy, Tomatis therapy.

Кез келген бала әрбір қоршаған ортаның, үлкендердің қамқорлығын қажет етеді. Бірақ кейбір жағдайларда балалар қоршаған ортадан алыстап, өз әлемінде өмір сүреді. Олар жаңа затқа қызықпайды, оны танып-білуге қызығушылықтары да болмайды. Осындай балалар қарым-қатынас жасау, әлеуметтік ортаға бейімделу, ата-анасымен сөйлесу сияқты қиындықтармен кездеседі. Олар өз әлемінде өмір сүргендей болады. Бұл айтылған белгілер қоғамда көп айтыла бермейтін дерттің бірі – аутизмнің белгілерін анық көре аламыз. Елімізде бұл ауру туралы ақпараттар жеткізіксіз, ал сол дертпен күресіп жүргендер саны ұлғаюда.

Аутизм – (гр. *autos* – өзім) – бұл адамның сыртқы дүниеден оқшауланып, өзімен-өзі болып, еш нәрсеге қызықпай, адамдармен араласқысы келмейтін, өзінің әлемінде өз бетінше жеке өмір сүру деген сөз. Бұл терминді 1912 жылы Э. Блэхер былай деген: адамның ішкі эмоциялық қажеттіліктерімен реттелетін және шынайы әрекеттерге тәуелділігі деген. Аутист балалардың көріп есте сақтау қабілеттіктері жоғарғы деңгейде болады.

Математика және музыкадан дарынды, бірнеше тілдерді меңгеруі де мүмкін. Көптеген танымал тұлғалар жеткілікті, олар жас кездерінде аутизм синдромына шалдыққан, оны есейгенде біліп жатқан. Бірақ бұл дерт олардың өз армандарын жүзеге асыруға кедергі келтірмеді. Алайда, көп жағдайда бұл қасиеттер әдеттегі жастан кейінірек есейген уақытта байқалуы мүмкін. Бұл аутизм белгілерінің жеңіл түрі болуы мүмкін. Сол себепті, аутизм синдромы бар балалар арнайы интернаттарда емес, отбасы жағдайында тәрбиелеу керек.

Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері толық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша, аутизмі бар балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан, тұқым қуалаушылық фактордың әсерінен, мидың органикалық зақымдалуынан да болуы мүмкін.

Аутизмнің алғашқы белгілеріне айтатын болсақ, белгілер баланың үш жасына дейін анық байқалмауы мүмкін. Әдетте, статистика бойынша ер балаларда жиі кездеседі дейді. Ата-ана баланың құрдастарымен салыстырғанда кеш дамып, әлі сөйлемегенін байқайды. Алғашында бала

естімейтін сияқты болып көрінгенімен, бірақ тексеру барысында балада ешқандай ақау болмайтыны расталады. Мұндайда баланың жалпы дамуы артта қалады. Мінезі тұйықталып, есімін атап шақырса да, шақырғанға келмейді. Өзге балалармен де ойнағысы келмейді Танып-білуге ұмтылмайды. Тіпті жаңа ойыншықтар оны қызықтыра алмайды. Өзінің түрлі стереотиптік қозғалыстары пайда болады. Тіпті күнделікті бір бағытпен ғана жүргісі келеді. Өзінің туыстары тұрмақ, өзінің ата-анасын да елемейді. Аутизммен ауыратын балада эмоциялық сезімдер, атап айтсақ, қалау, сағыну, аяныш, өкініш, қамқорлық, аяу, күлу, жан ашу т.с.с. болмайды. Оның жан-жағында қандай өзгерістер болып жатса да елемейді. Өз әлемінде өзімен өзі өмір сүреді. Тәулік бойы ұйықтамай жүре де беруі мүмкін. Бірақ өзінің жақсы көретін бір заты немесе бір қылығы болады. Мысалы ол суреттері көп кітаптарды немес дауыс, әр түрлі әуен шығаратын аспаптарды жақсы көреді.

Кейде бала сөйлеуді бастайды, бірақ біраз уақыт өтісімен, сөйлеу қабілетін қайта жоғалтады, күнделікті қылықтары қайталанатын, күнде бір ойыншықпен және жалғыз ойнайды. Тіпті ойыншықтың тек бір бөлігімен ғана (мәселен, тек қолымен немесе басымен) ойнауы мүмкін. Күнделікті қайталанатын тәртіптің өзгеруін бала өте қиын қабылдайды. Ата-аналарының айтуынша, бала көзге тіке қарамайды. Көбісінің зияткерлік қабілеттері де төмен.

Осы жерде бір отбасыны мысалға алайық. 2012 жылдары әлі аутизмді анықтайтын тәсілдер аз еді. Анасы баланың диагнозын анықтағысы келіп, ғаламторды ақтарып, баласында аутизм диагнозы бар екенін анықтайды. Әрине, баланың өз уақытынан ерте дүниеге келуі, оның көп қиындықтардан өтуі, миына қан құйылып, гидроцефалияның пайда болуы, және созылмалы отиттің болуы тағы да осындай жағдайлардың болуы аутизмнің пайда болуына әкелді. Жоғарыда көрсетілген сипаттардың бәрі болды. Бір жарым жасқа дейін енді былдырлап сөйлеп, бәрін танып келе жатқанда, желшешекпен ауырып, оның артынан созылмалы отитпен ауырады. Сонда балада өзгерістер пайда бола бастайды. Бала көзге тіке қарауды қояды, есімін атап шақырса да келмейді, тіпті көз алдында тұрып бір затты қатты соқсаң да елемейді. Арлы-берлі жүгіру пайда болады. Саусақтарымен неше түрлі қозғалыстар жасайды. Стакан ұстауға, қасықты ұстауға қорқады. Далаға шыққанда, бір жерге барарда, бағытты ауыстырсақ қатты жылайды. Ойыншықтармен ойнамай, тек суреттері бар кітаптарға көп қарай береді. Жылы жұмсақ көрпелерге оранып жатқанды жақсы көреді. Басқа балалармен ойнамайды. Ойыншықтарды қатарға тізе береді. Түнде дұрыс ұйықтамайды. Қатты шу болса, құлақтарын жабады. Тамақты да талғап жейді.

Туғаннан анасы әр түрлі дәрігерлерге, білікті мамандарға апарып, ем-шараларын қабылдайды. Жалпы айта кететін, жайт, сол кезде балаға аутизм нақты қойылмаған, басында балада сал ауруының жеңіл түрі

атоника-астатикалық нысаны, гидроцефалия деген диагнозы қойылған. Соған қатысты ем-шаралар массаж, лфк, физиотерапия, иппотерапия ем-шараларын қолданып, отбасымен демалыстарға шығып отырған. Төрт жасынан асқанда психикалық дамуы тежелген және аутизм белгілері бар деп қойылған. Екі жыл сайын диагноздарын растап отырды. Тек 8 жасында ғана аутизм диагнозы қойылады. Еліміздің, шетелдің қалаларында оналту орталықтарында бірнеше емдер қабылдаған. Соның ішінде АВА терапиясы, томатис, магниттік, ток терапиясын да алған. Қазір баланың дамуы жоғары деңгейде болмаса да, қалыпты өтуде.

Сонымен елімізде білікті дәрігерлердің, мамандардың аздығы, олардың біліктілік деңгейінің төмен болуы баланың дамуына теріс әсерін тигізді.

Кейбір ата-аналар осындай сипаттардың болуы бұл баланың еркелігі, әлі кішкентай деп түсінуі мүмкін. Егер баланы уақытында арнайы білікті мамандарға көрсетсе, және отбасымен балаға қолдау берсе, қиындықтарды жеңіп, баланың өмірлерін жеңілдете алады.

Аутист балаларға арнайы көмек көрсету жүйесі өткен ғасырдың 60 жылдарында алғаш рет АҚШ пен Батыс Еуропа елдерінде пайда болған. Еуропада ең бірінші аутизм ауыратын балаларға арналған мектеп Данияда 1920 жылы ашылған. Кейіннен жеке меншік мекемелер аутизммен сырқаттанған балаларға көмек көрсетуді бастаған, бірақ ол кезде нақты оқыту мен түзетудің әдіснамалық, ғылыми негіздемесі болмаған.

Біздің елімізде аутизмді емдейтін мемлекеттік, жеке меншік оналту орталықтары көптен ашылуда. Жоғарыда айтылған белгілердің біреуі болсын баладан байқалған жағдайда ол психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қызметін алу керек. Онда жан-жақты барлық мамандар баланы тексеріп, анықтап, өз ұсыныстарын ПМПК қорытындысында жазады. ПМПК түзету кабинеттерінде 3 ай аптасына екі реттен барлық мамандардың қабылдауында болады. Одан басқа Асыл Мирас орталығы бар. Ондағы арнайы оқытылған мамандар баламен жоғары деңгейде жұмыс істейді.

Түзете-оқыту үрдісінде кешенді түзете-оқыту әдістерін қолдану бала ағзасының компенсаторлы мүмкіндіктерін белсендіріп, ауытқушылықтарды жоюға, оларды алдын ала болдырмауға мүмкіндік береді. Арнайы мекемедегі педагог-логопед ғылыми-зерттеу жұмыстарын, тәжірибесін топтастыру үшін арнайы берілген тақырыппен жұмыс жасайды.

Аутизмді түзетудің көптеген әдістері бар. Атап айтсақ: АВА, ТЕЕСН, Son – rise, заттық терапия (сенсорлық интеграция және стимуляция) әдістері.

Аутизммен сырқаттанатын балаларда көбінесе тактильді сезім дұрыс қалыптаспаған. Сондықтан сенсорлы интеграция терапиясын

қолдану өте маңызды. Олардың сезім мүшелері шектен тыс дамыған немесе керісінше, олар өз сезімдерін интеграциялай алмауы мүмкін. Сенсорлық интеграция терапиясы баланың сезімталдығын бәсеңдетіп, сезіну арқылы алған ақпаратты қайта құрылымдауына назар аударады. Бұл терапияның мақсаты – орталық жүйке жүйесінің сенсорлық стимулдарын өңдеу мүмкіндіктерін күшейту, теңгеру және дамыту болып табылады.

Сенсорлық интеграция терапиясы баланың қоршаған орта тітіркендіргіштеріне аса қозып отырғанын немесе қоршаған ортаның аса әсер етпегенін болжап, анықтайды. Осылайша, сенсорлық интеграцияның мақсаты – мидың сенсорлық ақпаратты өңдеуін жүзеге асыру. Сол арқылы бала күнделікті өмірде сол ақпаратты қолдана алады.

Сенсорлық интеграцияға мына мысалдарды келтіре аламыз:

- гамакта тербелу (кеңістікте бағдарлану);
- музыкаға билеу (есту жүйесі);
- бұршақ толтырылған қораптармен ойын (тактильді сезімдерін дамыту);
- туннельде жорғалау (кеңістікте бағдарлану және жанасу);
- қозғалып тұрған шариктерге жанасу (көру сезімі мен тактильді бағдарлануы);
- орындықта айналу (тепе-теңдік және көру қабілетіне әсер);
- бөренеде тепе-теңдік ұстап тұру (тепе-теңдік сақтау).

Осы сенсорлық терапия балаға өте маңызды, бірақ біздің қаламызда жеке түрде дамымаған. Бұл терапияны балалар сыртта қарапайым ойын алаңдарында әткеншек тебе алады, батутта секіре алады.

АВА терапия – мінез-құлық технологиялары мен оқыту әдістеріне негізделген қарқынды оқыту бағдарламасы. АВА арсеналында жүздеген бағдарламалар, оның ішінде: вербальды және вербальды емес еліктеулер, жалпы және ұсақ моторика, тілді түсіну, заттарды атау, іс-әрекеттерді атау, заттарды жіктеу, «сен қалай ..., көрсетіп бер», есімдіктер, «Не?», «Кім?», «Қайда?», «Қашан?», «Қалай?» сұрақтарына жауап, «иә» және «жоқ» сөздерін қолдану, және басқалары сияқты бөлімдер бар. Бұл бағдарламалар ішіндегі жоғары дәрежедегілері: «Егер ... не болады? Айтып бер» (іс-әрекеттің алдын ала нәтижесін біледі), «Тарихын баянда», «(құрбысының есімі) сияқты істе», «(құрбысының есімін атап) бірге ойнауға шақыр» әдістері.

Қазіргі уақытта АВА терапияны аутизмі бар балалардың дамуын жетілдіру үшін жиі қолданады. АВА терапияның арқасында аутизмі бар бала қарапайым сөздерді айтуды жаттығып айта бастайды. Мәселен, Асыл Мирас орталығы осы әдісті жиі қолданады. Бірақ кейбір ата-аналар бұл әдісті қолдануға қарсы, себебі бала өзіне берілген тапсырманы дұрыс орындағаны үшін сыйақы ретінде өзінің жақсы көретін затын немесе тәтті зат алуы мүмкін.

Америкалық отбасы ұлдары Раун (Raun) аутизммен сырқаттанады. Ата – аналары Барри Нейла Кауфман мен Samahria Lyte Кауфман ұлдарының сырқатынан емдеу үшін Son – Rise бағдарламасын ойлап табады. Аутизмнен толық сауыққан Раун Кауфман қазір Американың аутизмді емдеу орталығында ғаламдық білім беру директоры болып тағайындалған. Son – Rise бағдарламасы әлемнің 78 елінде шамамен 25000 балалар мен ересектерді емдеуге көмегін тигізген. Ересек баланың аутистік әлемін бұзбай оның қайталаушы және дәстүрлі әрекеттеріне жаңа түсініктер мен саналылық бере отырып, оны әлеміне қосылады.

Сонымен қатар, аутизмді түзетуде – құм терапиясы, бассейн, кинезотерапия сияқты, жай – күйімен, массажен, активті – пассивті гимнастикамен емдеу әдістері де қолданылады.

Аутизмді түзетуде анималотерапия (латын тілінен аударғанда «animal» жануар), яғни психотерапиялық көмек көрсету үшін жануарлар мен олардың бейнелерін қолданатын терапия түрі юолып табылады. Оның ішінде: дельфинотерапия, иппотерапия (жылқымен қарым – қатынаста болу), канистотерапия (итті қолдану арқылы жүргізілетін терапия) сияқты түрлері бар.

Осы айтылған әдістер жалпы баланың көңіл-күйін көтереді. Баланың эмоциясы дамиды. Жалпы отбасымен бірге ауылға жиі барып отырса, онда құм терапиясын да, иппотерапияны да, канистотерапияны тегін қолдануға болады.

Соңғы кездерде аутизммен ауыратын балаларды түзету жұмыстарында Батыста «холдинг – терапия» (ағылшын тілінен «hold» – ұстау) деген атпен танылған әдісті қолданамыз. Әдіс эмоционалды бұзылыстарды түзетуде қолданылады.

Холдинг емінде ана баланы өзіне жақын тартады, оны құшақтайды және бетпе бет қатты ұстап тұрады. Бала қандай күйде болсын, оны өз құшағына алады. Бала бірден тынышталуы мүмкін, не болмаса оған ол ұнамауы мүмкін.

Холдинг – терапия кемістікті жоюға жағдай жасады, ал уақыт өте келе аутизмді толықтай жеңуге, мазасыздықты төмендетуге, қорқыныштарды, агрессияны жеңуге жағдай жасады. Холдинг – терапия баланың эмоционалдық жағдайын жақсартып отырып, әрі қарай дамуына серпіліс берді. Көп жағдайларда 4–5 жастағы аутизмі бар балалар 3–4 жылдан кейін жалпы мектептерге бара бастайды. Сонымен қатар, құрдастарының сөйлеу тілі және зияткерлік дамуларымен бірге, біртіндеп қажетті әлеуметтік дағдыларды да игерді.

Бұл терапияны ата-аналар, отбасы мүшелері жиі қолдану керек. Сонда бала өзінің отбасы мүшелерін қорғанышы ретінде сезе бастайды.

Томатис – арнайы аудио-вокалдық жаттығу, сенсорлы-дыбыстық ынталандыру құралы болып табылады. Бұл құрал орталық құлақ жұмысына әсер ете отырып, миға ықпал жасайды делінген. Әдістің мақсаты – мидың есту арқылы алған ақпаратты қабылдап, түсіну

мүмкіндіктерін арттыру. Томатис әдісі негізіндегі жаттығуларының арқасында сөзді қабылдау және түсіну үдерісін қайта жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл жаттығуларды аутистикалық спектр ауытқулары бар, назардың жетіспеу синдромы және гипербелсенділік, сөйлеу және психомоторлық дамудың тежелуі, жазу дағдысының дұрыс қалыптаспауы (дисграфия, дислексия) сияқты ауытқу түрлері бар, естіген ақпаратты дұрыс түсінбеу, әлеуметтік дағдыларын дамытуда артта қалып жүрген балалар үшін қолданады.

Томатис терапиясын алған балаларда көбінесе ән әуендерін, мелодиясын айта бастайды. Баланың есте сақтау қабілеті жоғарлап, баланың музыкаға деген қабілеті артады.

PECS – баланың негізгі қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін бағдарлама. PECS карточкалары арқылы баламен қарым-қатынасқа түсу жүйесі, жылдам қарым-қатынас дағдыларына үйрететін әдіс. PECS-ті қолданатын бала айналасындағылармен ашық қарым-қатынас жасап, ашылып сөйлесе бастайды.

Аутист балаларға инклюзивті білім беруде бірнеше түрлі әдістемелік тәсілдер қолданылады. Бір әрекеттен екінші әрекетке көшу аутист балалардың көпшілігінде проблемалық жағдай болады және агрессия немесе тәртібінің ауытқушылығын тудырады.

Магниттік терапия деп аталатын әдіс те алда айтып кеткен әдістерге ұқсас болғанмен, ол есте сақтау қабілетін арттырып, баланың сөздік қорын дамытады.

Инклюзивті оқыту – соның ішінде аутизмі бар балаларды оқыту, олардың осы оқыту барысында өздерінің мүмкіншіліктерін әлеуметтік тұрғыда пайдалана білуі басты мақсат болып саналады. Аутизмі бар балаларды инклюзивті оқытып тәрбиелеу олардың болашақтағы қоғамда алатын орнын анықтайтын бағыт.

Инклюзивті білім беру аутизмі бар балаларды орта мектеп бағдарламасын қамтып, олардың басқа мектеп оқушыларымен тең көлемде білім алуына себебін тигізеді. Ал үй жағдайында оқыту олар үшін қай жағынан да тиімсіз. Әлеуметтік оқшаулану, ортамен кең көлемде байланыс болмауы олардың аутистік дамуын одан әрі күрделендіре түседі.

Инклюзивтік оқытуда аутизмі бар балаларға беретін оңтайлы жақтары мыналар:

1. Бала өз мүмкіндіктерін байқай бастауға және басқа дені сау баланың бағытында дамуына бейімделеді.

2. Басқа балалармен және қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түсу сенімділігі қалыптасады.

3. Баланың өзін өзі түсінуі және өзгелердің өзі туралы түсінігін қабылдауы қалыптасады.

Осы бағыттар бойынша инклюзивті оқыған аутизмі бар балалар одан әрі дамып, оқу үрдісін әрі қарай жалғастыра алады. Бүгінгі таңда

осындай балаларға көмек көрсетіп, оларды түзету жұмыстарын одан әрі сапалы түрде дамыту әлі де болса жетіспей жатыр.

Сонымен, аутизммен дамуында тежелісі бар баланың дүниеге келуі – әрбір отбасы үшін сынақ болып табылады. Сондықтан ата-ана баланың диагнозын дер кезінде анықтап, шұғыл түрде емдеуге кірісу керек. Егер ерте кемшіліктерді жоятын болсақ, баланың өз қатарлы балалармен бірге өсуі әбден мүмкін. Тек қана ата-ана емес, оның туыстары, дос-жарандары, жалпы барлық адамдар қолдау беретін болса, біз үлкен жақсылық істеген боламыз. Баланы емдетуде әрине бәрі қаражатқа келіп тіреледі. Ата-аналар балалары үшін қомақты сома кетіріп, нәтиже де болмауы мүмкін. Сондықтан мемлекет мамандарды арнайы дайындап, олардың біліктілігін арттырса, тегін оңалту орталықтарын көбірек ашса, аутизммен ауыратын балалар саны төмендейді деп ойлаймыз.

Аутизммен ауыратын балаларды әлеуметтік қарым-қатынасқа көбірек тарту керек, олармен бірге көп серуенге шығу отбасымен де, қалыпты ортаға тарту керек. Және де қоғамға осындай аутизммен ауыратын балалар туралы қысқаша деректер айтылып, олардың қандай жағдай болмасын түсіністікпен қарауын сұрау керек.

Қорыта айтқанда, аутизмі бар балалармен жүргізілген жұмыс нәтижесі бойынша зерттеу болжамдарының дұрыс екені дәлелденіп, аутизм диагнозы бар балаларды оқытуда кешенді түзету-оқытудың, заманауи әдістерді пайдаланудың тиімділігін көрсетті. Яғни, аутизмі бар балалармен жұмыс жүргізу барысында кешенді түрде әдістерді қолдану баланың сауығуына барынша мүмкіндік береді. Ең алдымен, баламен қарым-қатынас орнату оңайға түседі, қызығушылығы оянады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аутизм. От теоретического понимания к педагогическому воздействию. Педагогам-дефектологам / Т. Питерс. – М.: Владос, 2016.
2. Аутизм. Коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах / С.С. Морозова. – М.: Владос, 2007.
3. Дар аутизма. Раскрытие секретов мудрых сердец /. Уильям Стиллмэн – М.: ИГ «Весь», 2010.
4. Дети с небес. Дар аутизма / Джон Грэй, Уильям Стиллмэн. – М.: ИГ «Весь», София, 2010.
5. Осознанный аутизм, или Мне не хватает свободы / Екатерина Карвасарская. – М.: Генезис, 2010.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В ВУЗЕ

А.Е. Жақсыбай

*студент 1 курса ОП СП, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Ж.Т. Измайлова

*преподаватель-эксперт ВШП ОП СП, Павлодарский педагогический
университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Ғылыми-тәжірибелік мақала «Мұғалімдердің білім беру жүйесіндегі көшбасшылық: теориялық және практикалық аспектілері» тақырыбына арналған. Бұл мақалада педагог-жетекшінің маңызды сипаттамалары зерттеліп, университеттегі болашақ арнайы білім беру мұғалімдерінің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары әзірленеді.

Кілтті сөздер: тәлімгерлік, коучинг, жобалық әрекеттер, модельдеу және рөлдік ойындар.

Аннотация. Научно-практическая статья посвящена теме «Лидерство в системе педагогического образования: теоретические и практические аспекты». Данная статья исследует существенные характеристики педагога-лидера и разрабатывает педагогические условия для формирования лидерских качеств у будущих педагогов специального образования в вузе.

Ключевые слова: менторство, коучинг, проектная деятельность, симуляции и ролевые игры.

Annotation. The scientific and practical article is devoted to the topic “Leadership in the system of teacher education: theoretical and practical aspects.” This article explores the essential characteristics of a teacher-leader and develops pedagogical conditions for the formation of leadership qualities in future special education teachers at a university.

Keywords: mentoring, coaching, project activities, simulations and role-playing games.

В статье рассмотрены теоретические основы лидерства и его роль в образовательном процессе. Приведены примеры успешных методов, таких как менторство, коучинг, проектная деятельность и симуляции, которые способствуют развитию лидерских навыков среди студентов-педагогов.

Нами представлены современные исследования и практические примеры, подтверждающие важность лидерства в системе педагогического образования. В статье особое внимание уделяется развитию лидерского потенциала и его роли в управлении образовательными процессами.

Эта статья позволяет понять, как лидерство влияет на формирование будущих педагогов и качество образования в целом. Она представляет интерес для всех, кто заботится о развитии образования и создании высококвалифицированных педагогов.

Лидерство в области педагогического образования играет важную роль в формировании будущих специальных педагогов и влияет на качество образования в целом.

Цель нашей статьи состоит в выявлении сущностных характеристик специального педагога-лидера и разработке педагогических условий, способствующих формированию лидерских качеств у будущих педагогов специального образования в вузе.

Теоретические аспекты лидерства в педагогическом образовании

Для более глубокого понимания лидерства в контексте педагогического образования, мы обращаемся к теориям лидерства и развития личности. Согласно исследованиям, лидер-педагог – это личность, которой доверяют и которую признают; способная вести за собой коллектив, пробуждая их активность и интерес; воздействовать на процесс взаимодействия, регулируя взаимоотношения; ответственно организовать выполнение той или иной деятельности.

Практические аспекты лидерства в педагогическом образовании

Примеры успешных методов и инструментов

Для успешного формирования лидерских качеств у будущих педагогов специального образования, важно использовать эффективные методы и инструменты. В данном разделе представлены некоторые из них:

1. Менторство и коучинг: Разработка программ менторства и коучинга для студентов ОП Специальной педагогики может способствовать развитию лидерских навыков. Опытные преподаватели и профессионалы могут работать с будущими лидерами, помогая им развивать их потенциал и уверенность.

2. Проектная деятельность: Вовлечение студентов в проектную деятельность, где им приходится принимать решения, руководить группами и решать реальные задачи, помогает развивать навыки лидерства на практике.

3. Симуляции и ролевые игры: Симуляционные игры, моделирующие реальные ситуации образовательного процесса, позволяют студентам опробовать свои лидерские навыки в безопасной среде и получить обратную связь.

Примеры успешных реализаций лидерства в специальном педагогическом образовании

Современные исследования и практики

Исследования и практические примеры подтверждают важность лидерства в системе педагогического образования. Например:

1. В Павлодарском педагогическом университете 10–13 ноября 2021 года в рамках сотрудничества с Назарбаев Университетом были проведены исследования по проекту «Введение в действие политики гендерного равенства в высшем образовании и государственной службе в Казахстане».

В исследовании было выявлено, что студенты, участвующие в программе развития лидерства, проявляют большую активность в образовательном процессе и готовы принимать ответственность за свое обучение.

2. Педагогическая практика глазами студентов: в Павлодарском педагогическом университете имени Әлкей Марғұлан успешно внедрили программу развития лидерства, в рамках которой студенты имеют возможность участвовать в проектах и лидировать в группах, что положительно влияет на их профессиональное развитие.

В заключении можно подчеркнуть, что лидерство в системе педагогического образования – это неотъемлемая часть профессиональной подготовки будущих педагогов.

Развитие лидерских качеств среди студентов вузов способствует формированию высококвалифицированных и ответственных педагогов, способных вносить позитивные изменения в сферу образования. Важно отметить, что лидерство не ограничивается только личными характеристиками. Это также система ценностей, позволяющая лидерам вдохновлять других и обеспечивать совместную работу.

Системное и целенаправленное развитие качеств лидера среди будущих педагогов специального образования становится одним из решающих факторов профессиональной подготовки. Это акцентирует как содержательные, так и технологические преобразования образовательной деятельности в вузе.

В итоге, лидерство в системе педагогического образования оказывает важное воздействие на развитие образовательных структур и качество образования в целом.

Данная статья предоставила обзор теоретических и практических аспектов лидерства в этой области, а также примеры успешных методов исследований и практик, подтверждающих его важность.

Список использованных источников

1. Belinova N.V., Bicheva I.B., Kolesova O.V., Khanova T.G., Khizhnaya A.V. Features of Professional ethics formation of the future teacher // Revista ESPACIOS. Año 2017. Vol. 38 (№25).

2. Бичева И.Б., Десятова С.В., Царева И.А. Развитие педагогического творчества будущего Педагога // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2017. – №1(25). – С. 73-77.

3. Бичева И.Б., Царева О.С. Рефлексия как условие развития личностных и профессиональных качеств обучающихся // Роль науки в развитии общества: сборник статей Международной научно-практической конференции / отв. редактор А.А. Сукиасян. – Уфа, 2015. – С. 112-114.

4. Бичева И.Б., Челнокова Е.А., Юдакова О.В., Царева И.А. Профессиональное развитие Личности педагога в современных условиях // Проблемы современного педагогического образования. – 2017. – №54-4. – С. 16-22.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ

Н.К. Махметова, Н.А. Бисембаева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
Педагогика жөзғары мектебінің*

Аннотация. Осы мақалада жалпы білім мазмұның жанарту жағдайындағы инклюзивті білім берудің мәселесі қарастырылды. Қазіргі жағдайда инклюзивті білім беру өте маңызды және мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға қосу, бейімделуінің маңызы өте зор. Инклюзивті білім беру әр балаға оның мектепте оқу көрсеткіштеріне сәйкес немесе сәйкес еместігіне қарамастан, білім алуға құқық береді.

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, инклюзивті орта, мүмкіндігі шектеулі балалар.

Аннотация. В данной статье рассмотрена проблема инклюзивного образования в контексте развития содержания общего образования.

В сегодняшней ситуации инклюзивное образование очень важно, а также очень важна инклюзия и адаптация детей с ограниченными возможностями в обществе. Инклюзивное образование дает каждому ребенку право на образование, независимо от того, соответствует ли он школьной успеваемости.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная среда, дети с ограниченными возможностями.

Annotation. In this article, the problem of inclusive education is considered in the context of the development of the content of general education.

In today's situation, inclusive education is very important, as well as inclusion and adaptation of children with disabilities in society. Inclusive education gives every child the right to education, regardless of whether it corresponds to school performance.

Keywords: inclusive education, inclusive environment, children with disabilities.

Қазақстан Республикасының заңнамасында адам құқықтары саласындағы негізгі халықаралық құжаттарға сәйкес елдің барлық балалары үшін білім алуға тең құқықтар қағидаты көзделеді. Сондықтанда бүгінгі таңда денсаулығы шектеулі балалар да басқа барлық оқушылар сияқты сапалы, әлеуметтік бейімделуге, қоғамда өз орынын табуға толық жағдай жасайтын білім алуға тиісті екендігін ерекше айту қажет.

Арнайы білім беру мекемелеріндегі жағдайлар мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамнан, әлекметтік ортадан бөлектеніп қалуына әкеліп отыр. Олардың қоғамның басқа бөлігі мен қарым-қатынас жасау мүмкіндіктері өте аз.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті оқыту білім жүйесін дамытудың ең бір өзекті бағыттары қатырынан орын алып отыр. Соңғы жылдары мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарас өзгеріп, оларды дамытуға ерекше мән беріліп отыр. Жалпы білім беретін мектептерде қалыпты дамыған оқушылармен қатар мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту бүгінгі таңда өзекті мәселеге айналды.

Жалпы инклюзия дегеніміз – бұл балалардың жынысына, этникалық және діни құрамына, бұрынғы оқудағы жетістіктеріне, денсаулығының жағдайына, жетілу деңгейіне, ата-аналарының әлеуметтік-экономикалық дәрежесіне және т.б өзгешеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру барысында балаларды интегралды түрде оқыту процесі болып табылады.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе – балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Инклюзив сөзі – латын тілінен аударғанда «өзімді қосқанда», ал, ағылшын тілінен аударғанда «араластырамын» деген мағынаны білдіреді [1, б. 10-15].

Инклюзивті білім берудің мақсаты: даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі болып табылады. Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы. Инклюзивті оқыту негізінде балалар құқығын кемсітпеу, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге ерекше оқыту қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей, қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалады, өйткені қалыптасқан жүйе мұндай балалардың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды.

Инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жүргізетін мектептерде білім мазмұнын үш түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал. Атап айтқанда: жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы. Жаңа түсіндірме бойынша «инклюзивті білім беру» – бұл ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылардың білім алуына тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін процесс. Аталған анықтама жалпы білім беретін мектеп жағдайында барлық балаларды оқыту үшін оңтайлырақ тәсіл ретінде халықаралық қауымдастықпен танылған білім берудегі инклюзияның мәнін ашады. Бұл жағдайда инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын ұйымдар ерекше білім беруге қажеттіліктері бар білім алушыларды қамтуды, соның ішінде мигрант, оралман балалар, сондай-ақ қоғамға әлеуметтік бейімделуі қиын балалар сияқты басқа да санаттағы білім алушыларға сапалы білім берудің тең қолжетімділігін қамтамасыз етуді кеңейтуі мүмкін.

Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Инклюзивті білім берудің тереңдігі, жылдамдығы және материалдық тұрғыдан аса үлкен салымдарды қажет етпейтіндігі, оның саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени мәселелерді нәтижелі шешуге әсер ететін аймақтардың бірі болуын анықтайды. Әлемде өзінің экономикалық және мәдени прогресімен инклюзивті білім беруге міндетті емес бір де бір мемлекет жоқ. Инклюзивті білім беру әр балаға оның мектепте оқу көрсеткіштеріне сәйкес немесе сәйкес еместігіне қарамастан, білім алуға құқық береді. Балалар ұжымда өзара байланысқа түсіп, қарым-қатынас ережелерін меңгереді, педагогпен бірге шығармашылық тұрғыдан білім алу мәселелерін шешуге үйренеді. Сенімділікпен айтуға болатыны, инклюзивті білім беру барлық балалардың жекетұлғалық мүмкіндіктерін кеңейтеді, адамгершілік, толеранттылық, көмекке келу қасиеттерін қалыптастыруға, дамытуға жағдай жасайды.

Ерекше білімді қажет ететін балалар үшін инклюзивті білім берудің жағымды көрсеткіштері анық:

– инклюзивті ортадағы ерекше білімді қажет ететін балалар, арнайы мектепте оқитындармен салыстырғанда, өздерінің қалыпты деңгейдегі құрбыларымен әлеуметтік өзара байланысқа түсуде жоғары деңгейді көрсетеді

– Инклюзивті ортада ерекше білімді қажет ететін балалар күрделі бағдарламалар бойынша оқиды, нәтижесі – дағдылар мен академиялық жетістіктердің жақсаруы. Әрине, арнайы мектепке қарағанда жалпыға білім беру бағдарламалары жоғары әрі күрделі білім деңгейін талап етеді. Яғни, мүмкіндігі шектеулі балалар инклюзивті мектепте академиялық міндеттерді шешуге көбірек уақыт жұмсайды, және де, салыстырмалы деңгейде жоғары академиялық нәтижелерді көрсетеді.

– Инклюзивті сыныптарда қалыпты деңгейдегі балалар мүмкіндігі шектеулі балалармен дос болады.

– Инклюзивті білім беру дамуында ерекшеліктері бар балалардың жалпы білімдерінің қалыптасуына әсер етеді.

– Инклюзивті сыныпта оқыған балалар үлкейгенде де даму ерекшеліктері бар адамдармен араласады.

– Қалыпты деңгейдегі балалар (тіпті дарынды, қабілеттері жоғары балалар) білім берудегі инклюзивті бағытта бірқатар жаңаша қарастырылған жұмыс түрлеріне қатысады: жақсартылған білім беру сапасы мен педагогикалық іс-әрекетте қолданылатын түрлі технологиялар мен әдіс-тәсілдердің пайдалануы.

– Ерекше білімді қажет ететін балаларды оқытуда жаңа білім беру технологиялары қажет: мысалы, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуда мәліметтік технологиялар өте қажет. Мұндай технологияларды оқыту процесінде қолдану басқа балаларға да пайдалы [2, б. 127-132].

Қазіргі кезде Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар көбіне-көп арнайы мектеп-интернаттарда білім алады. Шындығында олар оқшауланған, қоғамдық өмірге аса бейім емес. Мәселенің бұлай

қалыптасуына бүгінгі қоғамның да кінәсі бар. Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау енді-енді қолға алына бастады. Біріктіріп оқыту тәжірибесін іске асыру үшін инклюзивті білім беру мемлекеттің саясаты болуы керек жүйелі шараларды ұйымдастыруы қажет. Ол жанұяны, жалпы мектептерді қолдауға, мүмкіндіктері шектеулі балалардың интеграциялау деңгейін жоғарлатуы керек етеді. Бұл жерде мүмкіндіктері шектеулі балалардың және жасөспірімдердің білім беру және әлеуметтік қажеттілігін бағалау оқу мекемелерінде бара бар жағдайларын қамтамасыз ету, жанұяны қолдауды дамыту қажет. Мүмкіндігі шектеулі балалармен психокоррекциялық жұмыс барысында олардың топта, жанұяда нақты іс-әрекет моделі қалыптасады, қорқыныш басылып, позитивтік ойлауы басым болады. Ата –ана мен педагог міндетті түрде баланың жетістіктерін бір-біріне хабарлап отыру керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларда отбасында барлық жағдай жасалғанымен, өзі қатарлас балалармен қарым-қатынас жетіспейді.

Инклюзивті оқытудың берері мол:

– барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді; -оқушылардың тең құғығын анықтайды;

– ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді;

– адамдармен қарым-қатынасқа қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді [3, б. 28].

Мүмкіндігі шектеулі балалар біздің қоғамда бар – бұл шындық! Және әрбір ата-ана өз баласын дамуы қалыпты балалар қатарынан көргісі келеді.

Біз ел болып, етек жинаған еңселі елміз, сондықтан қоғамдағы жайттар басты назарда болу керек. Ең алдымен мүгедек, жарымжан балаларды сәби кезінен бастап анықтап, олардың ортаға бейімделуіне жағдай жасау қажет. Сондықтан осындай кемшіліктерді анықтайтын шағын кабинеттер ашып, арнайы жұмыс жүргізіп, әр баланың қабілеті мен даму мүмкіндігін анықтаса, оларға арнайы түзету жұмыстарын жүргізіп, үй жағдайында өсіріп тәрбиелеуде ата-анаға ақыл-кеңестер берілсе бұл да мүмкіндігі шектеулі балалар үшін атқарылған игі істің бірі болар еді.

Жарымжан балаларды оқыту процесінде ерте бейімдеудің маңызы зор. Тек оқытып ғана қоймай, мемлекеттің әлеуметтік қамсыздандыру мен денсаулық сақтау қызметін тарту қажет. Жалпы баланы қоғамға бейімдеу мен оқытуда ерте диагностикалау мен түзету маңызды.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың үйде білім алуын қамтамасыз ету, жай және арнайы мектептерде оқуға мүмкіндігі жоқ балаларды қашықтықтан оқытуға жағдай жасау мемлекеттің басты мақсаттарының бірі болып табылады.

«Дені сау адам-табиғаттың ең қымбат жемісі» деп тегін айтылмаған ғой, осы өзгерістер арқылы – мүгедек балалардың ата-аналары балдырғандарының отбасына етене араласуына үміттері қайта оянып, өз балдары ешкімнен кем еместігін, қоғам бұған бей-жай қарамайтынын түсінеді [4, б. 24].

Бала-адамның бауыр еті, бала десе еміренбейтін жүрек, сыздамайтын балтыр бар ма? Қай ата-ана өз баласының өзгелерден оқшау оқып, білім алғанын қалар дейсің...

Бар тәттісін аузына тосып, бар мүмкіндігін баласына сарп ететін ата-ана өз баласының денсаулығын, болашағын бәрінен жоғары қойып түн ұйқысын төрт бөліп, күйзелетіні, айналасына көрсетпей еріксіз көзіне жас атыл, бұлай неге болды деп сарқ ұратыны кімге болса да белгілі. Сондықтан даму мүмкіндігі шектеулі жандарды назардан қалдырмай, олардың қоғамда бейімделуіне ат салысу қай азаматтың болса да, қай елдің болмасын басты парызы.

Қазіргі кезде Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар көбіне арнайы мектеп-интернаттарда білім алады.

Мысалы: біздің Павлодар қаласында «Самал» оңалту орталығы бар. Сол оңалту орталығында мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасап, қоршаған ортаға бейімделуге жағдай жасалуда.

Жалпы мектептердегі мұғалімдер кемтар бала сыныпқа келген кезде оны қандай оқулықтармен оқытап, қандай әдістемелік құралдарды пайдалану керектігін білмейді. Бұл мәселенің артынан туындайтын мәселе – кадр жеткіліксіздігі. Шындығында олар оқшауланған қоғамдық өмірге аса бейім емес.

Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау қазіргі кезде қолға алына бастады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беру келесі модельдер арқылы жүзеге асуы мүмкін: 1) толық инклюзия – мүмкіндігі шектеулі балалар жалпы білім беру мекемелеріне денсаулығы қалыпты қрдастарымен бірге барады және жеке оқу жоспарлары бойынша оқиды; 2) жартылай инклюзия – мүгедек балалар үйдегі жеке оқыту мен жалпы білім беретін мекемеге баруды қатар алып жүреді және жеке оқу жоспарларымен оқытылады. 3) сабақтан тыс инклюзия – мүгедек балалар (мүгедектер) тек үйде оқиды және үйірмелерге қатысады.

Бүгінгі бала-ертеңгі қоғам адамы. Сондықтан еліміз жарқын болсын десек, бала тәрбиесінде мына мәселелерге ерекше назар аударғанымыз жөн. Баланың өзі шыққан ата тегін білу, сенімді дос табуына көмектесу, туған жерін, Отаның сүюуге бағыттау біздің негізгі міндетіміз.

Тәрбие берудің негізгі мәйегі – мейрім мен сүйіспеншілікте. Бала кімнен мейрім көрсе, сол адамды жақсы көреді. Ендеше сүйіспеншілік – бала тәрбиесіндегі басты қағида. «Таза қағаз бетіне қалай өрнек салсан,

сол сықылды балаға берген тәрбие мен білім де бойына қалыптасады» деген екен ата-бабаларымыз [4, б. 168].

Мүмкіндігі шектеулі балалар қоғамда шет қалмауы тиіс деген ұғым әр адамның жүрегінде орын алуы керек. Олардың дені сау балалармен бірдей дәрежеде білім алып, өмірге көзқарастарының жақсы деңгейде қалаптасуына негіз қалап, оларды қолдап жүрейік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011–2020 жылға арналған Мемлекеттік бағдарламасы» Астана, 2010 ж.
2. Зайцев Д.В. Мүгедектігі бар балаларды интеграциялық оқыту // Социологиялық зерттеулер, – 2004.
3. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002ж №343 заңы.
4. Әлімбаев М. Өрнекті сөз – ортақ қазына. – Алматы: Қазақстан, 1967.

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ СТРЕССТІК ЖАҒДАЙЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

М.К. Канжигалинова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
жоғары педагогика мектебінің магистранты*

Б.А. Матаев

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
жоғары педагогика мектебінің қауымдасқан профессоры, «педагогика
және психология» бағыты бойынша философия докторы (PhD)*

Аннотация. Осы мақалада стресс анықтамасы, колледж студенттеріндегі стресстік жағдайлар мен белгілер, оларға қандай физиологиялық, әлеуметтік, эмоционалдық әсер беретіндігі, студенттер осы жағдайдан қалай шыға алатыны, оны қалай жеңе алатыны сипатталған. Сонымен қатар, мақалада стрессті зерттеу бағыттары, оларды алдын алу әрекеттері және оқу орындарындағы психологиялық қызмет туралы айтылған.

Кілтті сөздер: стресс, алдын алу, колледж студенттері, психологиялық қызмет, стресстік жағдайлар.

Аннотация. В этой статье описывается определение стресса, стрессовые ситуации и симптомы у студентов колледжа, какое физиологическое, социальное, эмоциональное воздействие они оказывают, как студенты могут выйти из этой ситуации, как они могут с ней справиться. Кроме того, в статье упоминаются направления изучения стресса, действия по их профилактике и психологическая служба в учебных заведениях.

Ключевые слова: стресс, профилактика, студенты колледжа, психологическая служба, стрессовые ситуации.

Annotation. This article describes the definition of stress, stressful situations and symptoms in college students, what physiological, social, emotional impact they have, how students can get out of this situation, how they can cope with it. In addition, the article

mentions the directions of studying stress, actions for their prevention and psychological service in educational institutions.

Keywords: stress, prevention, college students, psychological service, stressful situations.

Стресс-бұл адамның шиеленіс сезімін, мазасыздықты және тіпті физикалық белгілерді тудыруы мүмкін әртүрлі жағымсыз әсерлерге немесе талаптарға дененің физиологиялық және психологиялық реакциясы. Стресс әртүрлі оқиғалардан, өмірдегі кейбір өзгерістерден немесе белгілі бір тапсырманы орындау үшін сізге қысым жасаудан туындауы мүмкін. Орташа стресс кейде пайдалы, өйткені ол әрекетке түрткі болуы мүмкін, бірақ шамадан тыс немесе ұзаққа созылған стресс адамның денсаулығы мен әл-ауқатына теріс әсер етуі мүмкін.

Колледжде оқу-бұл жаңа білімге, тәжірибеге және мүмкіндіктерге толы жастардың өміріндегі қызықты кезең. Дегенмен, ол көптеген қиындықтар мен стресстермен бірге келеді. Колледж студенттері көбінесе стрессті тудыруы мүмкін оқу жүктемесіне, әлеуметтік үміттерге және жеке мәселелерге тап болады. Колледж студенттеріне қандай факторлар әсер ететінін және оларды қалай жеңуге болатынын қарастырайық [1,384 б.].

1. Оқу жүктемесі. Колледж студенттерінің стресстің негізгі көздерінің бірі – оқу жүктемесі. Олар көптеген пәндерді, дәрістерді және үй тапсырмаларын орындауы керек. Көбінесе олар жұмысты тапсыру уақыты бір күнде болатын жағдайларға тап болады, бұл алаңдаушылық пен қысым сезімін тудыруы мүмкін.

2. Әлеуметтік қысым. Колледж студенттері де әлеуметтік қысымға ұшырайды. Олар табысқа, сыртқы келбетке және мінез-құлыққа қатысты басқалардың үміттерін қанағаттандыру қажеттілігін сезінуі мүмкін. Бұл жеткіліксіздік пен мазасыздық сезімін тудыруы мүмкін.

3. Қаржылық қиындықтар. Көптеген колледж студенттері оқу ақысын төлеуге, тұрғын үйді жалға алуға және басқа шығындарға байланысты қаржылық қиындықтарға тап болады. Қаржылық стресс айтарлықтай болуы мүмкін және студенттердің психикалық және эмоционалдық әл-ауқатына әсер етуі мүмкін.

4. Уақытты басқару. Уақытты тиімді басқара білу – студенттер үшін маңызды дағды. Оқу, жұмыс және жеке өмір арасындағы уақытты бақылаусыз бөлу күйзеліске және шамадан тыс жүктеме сезіміне әкелуі мүмкін.

Колледж студенттеріндегі стрессті бірнеше нұсқауларды орындау арқылы жеңуге болады:

Жоспарлау және ұйымдастыру: іс-шаралар кестесі мен жоспарын құру уақыт пен оқу жүктемесін тиімді басқаруға көмектеседі.

Қолдау: достарыңызбен, отбасыңызбен немесе кәсіби Кеңесші-ніңбен сөйлесу сезімдерді білдіруге және кеңес пен қолдау алуға көмектеседі.

Дене белсенділігі және дұрыс тамақтану: спортпен шұғылдану және дұрыс тамақтану физикалық және психикалық жағдайды жақсартуға көмектеседі.

Релаксация және демалу: релаксация, медитация және хобби жаттығулары стрессті азайтуға және қалпына келтіруге көмектеседі.

Кәсіби көмек іздеу: егер стресс ауыртпалыққа айналса, психологтың немесе психиатрдың көмегіне жүгіну маңызды [2,352 б.].

Стресс колледж студентінің өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады, бірақ дұрыс қолдау мен басқаруды сәтті басқаруға болады. Әр адам бірегей екенін және стрессті басқару әдістері әртүрлі болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Ең бастысы-өзіңіздің физикалық және психикалық денсаулығыңызға қамқорлық жасау, сондай-ақ колледж өмірін қанағаттанарлық және өнімді ету үшін қажет болған жағдайда қолдау іздеу.

Стрессті және оның ағзаға әсерін зерттеу психология, биология, медицина және басқа пәндер ғылымындағы белсенді зерттеу саласы болып табылады. Ғалымдар стресстің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде оның себептерін, физиологиялық және психологиялық салдарын және күресу әдістерін мұқият зерттейді.

Стресс туралы зерттеудің бірнеше негізгі бағыттары:

Стресс физиологиясы: зерттеушілер стресстің ағзадағы физиологиялық процестерге қалай әсер ететінін зерттейді. Бұл гормоналды деңгейдегі өзгерістерді (мысалы, кортизол), жүрек белсенділігін, иммундық жүйені және басқа биологиялық параметрлерді зерттеуді қамтиды.

Стресстің психологиялық аспектілері: ғалымдар стресстік реакциялардың негізінде жатқан психологиялық механизмдерді зерттейді. Олар стресстің психикалық күйге, эмоцияларға, когнитивті функцияларға және мінез-құлыққа қалай әсер ететінін зерттейді.

Стресстің жеке айырмашылықтары: кейбір адамдар басқаларға қарағанда стресске төзімді. Зерттеушілер стресс реакцияларындағы жеке айырмашылықтарды түсіндіре алатын генетикалық, психологиялық және әлеуметтік-мәдени факторларды зерттейді.

Стресс және денсаулық: стресстің денсаулыққа әсерін зерттеуге көп көңіл бөлінеді. Стресс бірқатар медициналық мәселелермен байланысты болуы мүмкін, соның ішінде жүрек-қан тамырлары аурулары, депрессия, мазасыздық және басқалар.

Стрессті басқару әдістері: ғалымдар стрессті басқарудың тиімді әдістерін, соның ішінде психологиялық араласуды, медитацияны, физикалық белсенділікті және адамдарға оны тиімдірек басқаруға көмектесетін басқа стратегияларды зерттеп жатыр.

Жұмыс орнындағы және білім берудегі стресс: бұл зерттеу саласы жұмыс пен оқуға байланысты стрессті талдауға бағытталған. Зерттеушілер жұмыс орнындағы және оқу орындарындағы стресс деңгейіне

қандай факторлар әсер ететінін және оның әсерін азайту үшін қандай шаралар қолдануға болатынын зерттеп жатыр [3,50-58 б.].

Стресс туралы зерттеулер стрессті басқару және адамдардың психологиялық және физикалық әл-ауқатын жақсарту Стратегияларын жасауға көмектесу арқылы маңызды практикалық мәнге ие. Бұл зерттеулер сонымен қатар стресстің ағзаға және психикаға қалай әсер ететінін және оның жағымсыз әсерін азайту үшін қандай сақтық шараларын қолдануға болатындығын түсінуге ықпал етеді.

Студенттер стресстік уақытта әртүрлі физикалық, эмоционалдық және психологиялық өзгерістертен өтеді. Студенттердің стресстік реакцияларының кейбірін атасақ:

- физиологиялық реакциялар:
- жүрек соғу жиілігі мен тыныс алудың жоғарылауы.
- бұлшықет кернеуінің жоғарылауы.
- кортизол сияқты стресс гормондарының деңгейінің жоғарылауы.
- ұйқысыздық немесе ұйқының бұзылуы.
- тәбеттің төмендеуі немесе жоғарылауы.

Эмоционалды реакциялар:

- мазасыздық пен мазасыздық.
- ашуланшақтық.
- қорқыныш пен сенімсіздік.
- қайғы мен депрессия.
- шаршау сезімі.

Психологиялық реакциялар:

- шоғырлану және шешім қабылдау қиындықтары.
- өзін-өзі бағалау мен сенімділіктің төмендеуі.
- сын мен стресстерге жоғары сезімталдық.
- оқуға немесе басқа міндеттерге деген ынта мен қызығушылықтың төмендеуі.

Әлеуметтік реакциялар:

- әлеуметтік байланыстардан аулақ болу, оқшаулану.
- тұлғааралық қатынастардағы проблемалар.
- Жалғыздық немесе түсініспеушілік тәжірибесі.

Студенттер стрессті әртүрлі жағдайларда сезінуі мүмкін, мысалы оқу жүктемесі, емтихандар, әлеуметтік қысым, қаржылық мәселелер, және жеке қиындықтар. Стресс дәрежесі және оның әсері әр адамға әр түрлі болуы мүмкін.

Стрессті басқару және қолдау іздеу студенттерге осы реакциялармен күресуге және психологиялық әл-ауқатын жақсартуға көмектеседі. Бұл күресу стратегияларын қолдануды, психологпен кеңесуді, достар мен отбасылардың қолдауын, физикалық денсаулық пен өзін-өзі күтуге назар аударуды қамтуы мүмкін [4,607 б.].

Колледж студенттерінде стресстің алдын алу олардың психологиялық әл-ауқатын қолдау мен қамтамасыз етудің маңызды

аспектісі болып табылады. Студенттерге стресс деңгейін төмендетуге көмектесетін бірнеше әдістер мен стратегиялар:

Уақытты тиімді басқару:

Сабақ, оқу және демалыс арасында уақытты тиімді бөлу үшін оқу кестесі мен жоспарын құру.

Тапсырмалар мен жобаларды орындау мерзімдерін жоспарлау және сақтау.

Дене белсенділігі:

Тұрақты жаттығулар стрессті азайтуға және көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі.

Физикалық белсенділікті күнделікті тәртіпке енгізу физикалық және психологиялық денсаулыққа ықпал етеді.

Дұрыс тамақтану:

Көкөністер, жемістер, ақуыздар мен көмірсулар бар теңдестірілген тамақтану мидың энергиясы мен денсаулығын сақтауға көмектеседі.

Релаксация және күресу стратегиялары:

Медитация, терең тыныс алу және йога сияқты релаксация әдістерін үйрену шиеленісті жеңілдетуге көмектеседі.

Позитивті ойлау және басымдықтарды белгілеу сияқты стрессті басқару стратегияларын дамыту қиындықтарға барабар жауап беруге көмектеседі.

Әлеуметтік қолдау:

Достарыңызбен және отбасыңызбен сөйлесу эмоцияларды білдіруге және эмоционалды қолдау алуға көмектеседі.

Колледждегі клубтарға, топтарға және іс-шараларға қатысу әлеуметтік байланыстарға ықпал етеді және қолдау желісін нығайтады.

Психологиялық көмек:

Егер стресс басым болса, студенттер психологтан немесе колледждегі психологиялық кеңесшіден көмек сұрай алады.

Ұйқы және демалу:

Тұрақты және сапалы ұйқы стрессті төмендетуде және мидың қалыпты жұмысын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Демалысты жоспарлау:

Демалуға және көңіл көтеруге уақыт бөлу маңызды. Саяхат, хобби және көңілді іс-шаралар демалуға және оқудан алшақтауға көмектеседі.

Шекараларды сақтау:

Егер оқу жүктемесі тым жоғары болса, қосымша міндеттерге «жоқ» деп айтуды үйрену маңызды.

Көмек сұрау:

Егер стресс төзімсіз болып қалса, кәсіби қолдау мен кеңес бере алатын психолог немесе психиатр сияқты маманның көмегіне жүгінуден тартынбау керек [5,127 б.].

Стрессті алдын алу студенттердің физикалық және психологиялық денсаулығын сақтау үшін маңызды және колледжде оқудың сәтті және жағымды тәжірибесіне ықпал етеді.

Колледждер мен университеттер сияқты оқу орындарындағы психологиялық қызметтер стресстен және басқа психологиялық мәселелерден зардап шегетін студенттерге әртүрлі қызметтер мен қолдау шараларын ұсынады. Студенттерге ұсынылуы мүмкін кейбір типтік қызметтер мен қолдау шаралары:

Жеке кеңес беру: Студенттер лицензияланған психологтармен немесе кеңесшілермен жеке кеңес беру сессияларына жазыла алады. Осы сессиялар барысында олар өздерінің эмоционалдық мәселелерін, күйзелістерін, алаңдаушылықтарын талқылап, жеке кеңестер мен қолдау ала алады.

Психотерапия: кейбір жағдайларда студенттерге үлкен эмоционалды және психологиялық мәселелерді шешу үшін ұзақ мерзімді психотерапия сеанстары ұсынылуы мүмкін.

Білім беру бағдарламалары: психологиялық қызметтер студенттерге стрессті басқару стратегияларын дамытуға, уақытты басқару дағдыларын жақсартуға және өзін-өзі тану деңгейін арттыруға көмектесетін білім беру іс-шаралары мен семинарларын өткізе алады.

Дағдарысты қолдау: психологиялық қызметтер дағдарыс немесе эмоционалды дағдарыс жағдайында студенттерге қол жетімді болуы мүмкін. Олар шұғыл жағдайларда телефон немесе жеке қолдау көрсете алады.

Ресурстар мен материалдар: психологиялық қызметтер студенттерге стрессті, мазасыздықты және басқа психологиялық тақырыптарды басқару бойынша ақпарат пен материалдар бере алады [6,350 б.].

Оқу орындарындағы психологиялық қызметтер әдетте жеке жұмыс істейтінін және студенттер өздерінің проблемалары мен эмоцияларын талқылауға ыңғайлы болатынын ескеру маңызды. Ауыр эмоционалды немесе психологиялық проблемалар туындаған жағдайда, психологиялық қызметтер студенттерге мамандандырылған көмек табуға көмектеседі.

Осыған орай, стресс – бұл өміріміздегі қиындықтарға деген қалыпты жауап, ал колледж студенттерінде олар жиі болуы мүмкін. Алайда, стрессті тиімді басқара білу – бұл оқу процесін нәтижелі әрі жағымды ете алатын негізгі дағды болып табылады. Есіңізде болсын, әр студентте стресс әртүрлі өтеді, соған байланысты стрессті басқарудың да әртүрлі тәсілдері бар. Осы жағдайларда ең негізгі ережелердің бірі – студенттерді дұрыс қолдап бағыттау. Осы жолда бастысы – студенттердің әл-ауқатына уақытылы назар аударып, сәйкес қамқорлық жасау және студенттік өмірдің осы маңызды бөлігін басқарудың дұрыс әдістерін іздеу, бұл осы жағдайда өте маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Ананьев В.А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. – СПб.: Речь, 2006. – 384 с.
2. Васильева О.С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки / Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 352 с.
3. Водопьянова Н.Е., Ходырева Н.В. Психология здоровья // Вестник ЛГУ. – Серия 6. – Вып. 4. – 1991. – с. 50 – 58.
4. Никифоров Г.С. Психология здоровья: учеб. пос. – СПб.: Речь, 2006. – 607 с.
5. Первичная профилактика психических, неврологических и психосоциальных расстройств / ВОЗ. – М.: Смысл, 2002. – 127 с.
6. Практикум по психологии здоровья / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2005. – 350 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РАЗНООБРАЗНЫХ ИГР В ДОУ

Р.М. Каримова, Т.Н. Фомина

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемесіндегі балаларға арналған әртүрлі ойындарды жүзеге асыру және пайдалану ерекшеліктері қарастырылады, балабақшаның білім беру процесінде ойын мен оқытудың өзара байланысының ерекшеліктері қарастырылады.

Кілтті сөздер: ойын, ойын әрекеттері, оқу ойын жағдайлары, оқыту, білім беру процесі.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности реализации и использование разнообразных игр для детей в ДОУ, рассматриваются особенности взаимосвязи игры и обучения в образовательном процессе детского сада.

Ключевые слова: игра, игровые действия, обучающие игровые ситуации, обучение, образовательный процесс.

Annotation. This article discusses the features of the implementation and use of a variety of games for children in preschool, examines the features of the relationship between play and learning in the educational process of kindergarten.

Keywords: game, game actions, educational game situations, training, educational process.

Игра в жизни каждого ребенка играет важную роль, так как игра сопровождает детей с самого его рождения, в его детстве и остается с ним до самой юности. Все, что познает ребенок с раннего детства в основном идет через игру, поэтому игра необходимое условие для его всестороннего развития, одно из основных средств воспитания и развития.

В процессе игровой деятельности у ребенка формируются, развиваются, а затем и совершенствуются все психические процессы, формируется его личность. Игры наполняют ребенка в ДОУ радостными впе-

чатлениями и переживаниями, эмоционально его обогащают, создают хорошее настроение и радость успеха.

В дошкольных организациях игра является, незаменимым помощником воспитателя. Игра является путем сближения взрослого и дошкольника. Ребенок понимает и ощущает, что взрослые в него верят, доверяют ему. Единственный язык, который очень легко дается детям дошкольного возраста – это язык ИГРЫ [3, с. 41]. Именно игра позволяет скорректировать все возникающие проблемы и сложности в отношениях со взрослыми, детьми, сверстниками. Поэтому, на вопрос: «Что больше всего любят малыши?», можно не задумываясь ответить: «Играть».

Мы все знаем, что играя дети могут «летать на космическом корабле, плавать на лайнере, проходить через непроходимые джунгли, сражаться с львом или дрессировать динозавров», для взрослого игра ребенка понятие «понарошку», а для детей это мир который он только, что пережил, это его ощущения, это жизнь в которой прожил пусть небольшое время, но главное приобрел какой то свой жизненный опыт.

Игры для детей можно разделить на две группы. Первая группа это творческие игры, к ним относим: сюжетно-ролевые игры, театральные, режиссерские, театрализованные игры, игры со строительным материалом. И вторые это игры по правилам – подвижные игры, дидактические игры.

Можно выделить основные черты, присущие игровой деятельности в ДООУ: • творческая (импровизационная), очень активная черта детской игровой деятельности «Поле творчества»; • эмоциональная «Эмоциональное напряжение»; • свободная развивающая деятельность (по желанию ребенка, ради удовольствия от процесса игровой деятельности, а не от ее результата); • наличие прямых и косвенных правил (логическая последовательность развития сюжета игры)

В ДООУ важное место занимает применение различных технологий. Одна из таких «игровая педагогическая технология», включающая в себя достаточные методы и приемы организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр.

Специфика игровой технологии – игровая среда: игры с предметами, игры без предметов, настольные игры, компьютерные игры, подвижные игры, малоподвижные игры, игры с различными средствами передвижения [1, с. 11]

Обучение в ДООУ в форме игры, занятие интересное, занимательное, но не развлекательное. Данная технология должна четко содержать пошаговое описание игровых действий и заданий.

Игра у ребенка дошкольного возраста не должна ассоциироваться только с развлечением. Некоторые игры должны быть веселым развлечением, а некоторые любимым занятием во время свободной деятельности, досуга. Очень важно, чтобы никто из детей не скучал, все были заняты интересной игрой, занятием, любимым делом.

Игровая деятельность в дошкольном возрасте приучает детей жить и работать в коллективе, соблюдать определенные правила, считаться с интересами сверстников, приходить им на помощь.

Игра – это не только имитация детской жизни, а очень серьезная деятельность, позволяющая ребенку дошкольного возраста самореализоваться и самоутвердиться. Участвуя в различных играх, ребенок выбирает для себя определенного персонажа, который наиболее ему близок, соответствует его нормам и правилам, нравственным ценностям и социальным установкам. Игра становится фактором социального развития его личности [5, с. 121].

Благодаря игре в дошкольном возрасте формируются психические процессы: память, внимание, воображение, речь и т.д. Игра является далеко не только средством развлечения дошкольников, в ней заложен огромный потенциал развития и воспитания. Но эти свои качества она может проявить, только когда используется в рамках управляемого педагогического процесса. Педагог, руководствуясь положениями программы детского сада, отбирает содержание программы, планирует его. Дети должны усвоить это содержание в процессе игр. Педагог также четко определяет игровые и дидактические задачи, правила, действия и ожидаемый результат, он словно проектирует процесс игры, не нарушая её самостоятельного характера и своеобразия.

С помощью создания педагогом определенных игровых условий, специалист способен проанализировать поведение детей в различных ситуациях и выявить различные нарушения в развитии ребёнка. Задавая условия игры педагог контролирует те или иные аспекты процесса игры и наблюдает за самостоятельным решением ребёнка данных ситуаций. Данный подход к детям является весьма мягкими и не травмирующими, что делает их идеально подходящими к работе с детьми [4, с. 75]. Благодаря игре, ребёнок получает всестороннее развитие и формирует социальный и бытовой опыт для дальнейшей жизни.

Дети играют, отдаваясь этому процессу с таким азартом и увлечением, с каким взрослые не всегда отдаются любимой работе. Игра для детей – не только и не столько развлечение, сколько наиболее быстрый и эффективный способ научиться взаимодействовать с другими людьми. Именно поэтому они относятся к игре очень серьезно. И нам, взрослым, тоже следует относиться к детским играм с уважением. Игры помогают детям понять, какое место они занимают в мире, снижают их неуверенность в себе. В игре дети создают контролируемое пространство действия, в котором используют все свои навыки. В четких рамках игры они могут экспериментировать, выстраивать социальные отношения, примерять на себя разные роли, нападать или защищаться, брать инициативу на себя или передавать ее другим, выигрывать или проигрывать.

Основными структурными элементами игры являются: игровой замысел, сюжет или ее содержание, игровые действия, роли, правила, ко-

торые диктуются самой игрой и создаются детьми или предлагаются взрослыми. Эти элементы тесно взаимосвязаны и определяют игру как своеобразную деятельность детей.

В процессе игры самими детьми (а в некоторых играх – взрослыми) устанавливаются правила, определяющие и регулирующие поведение и взаимоотношения играющих. Они придают играм организованность, устойчивость, закрепляют их содержание и определяют дальнейшее развитие, усложнение отношений и взаимоотношений. Вместе с тем правила игры помогают робким, застенчивым детям быть активными участниками игры [2, с. 74].

Задача взрослых – создавать ту самую среду, которая поможет ему успешно развиваться: формировать желания, потребности, интеллектуальные качества в соответствии с возрастом ребенка. Для дошкольника естественной, ведущей деятельностью, определяющей его дальнейшее развитие, является игра! Игра – это своего рода школа, в которой ребенок активно и творчески осваивает правила и нормы поведения людей, их отношение к труду, общественной собственности, их взаимоотношения. Она является той формой деятельности, в которой в значительной мере формируется общественное поведение самих детей, их отношение к жизни, друг к другу, личностные ценности.

Таким образом, игра, является средством всестороннего воспитания и развития детей, а также мощным фактором осуществления индивидуального подхода к ребенку. Существенное значение имеет выбор игр. В зависимости от задач используются игры с правилами, создаваемые для детей взрослыми. К играм с правилами относятся дидактические, подвижные, игры-забавы, сюжетно-ролевые игры и др.

Вместе с тем и игра оказывает влияние на познавательное развитие детей, вызывает необходимость расширения знаний. Игра учит целенаправленно и последовательно воспроизводить знания, реализовать их в игровых действиях, в правилах.

Взаимосвязь между игрой и обучением не остается неизменной на протяжении дошкольного детства. В младших группах игра является основной формой обучения. В старших, особенно в подготовительной, значительно увеличивается роль самого процесса обучения на занятиях. Перспектива обучения в школе становится желанной для детей. Им хочется стать школьниками, но даже став школьниками они еще долгое время будут играть, фантазировать, мечтать, а ведь это и есть, то к чему мы стремимся, то какими в дальнейшем мы хотели бы увидеть своих детей.

Список использованных источников

1. Ермолаева М.Г. Игра в образовательном процессе: метод. пособие / М.Г. Ермолаева. – СПб.: СПбГУПМ, 2013. – 64 с.
2. Запорожец А.В. Взаимосвязь развития когнитивных и эмоциональных процессов у ребенка / А.В. Запорожец // Вопросы психологии. – 1994. – № 6. – С.74-75.

3. Петрова В.И. Игра как условие развития двигательной активности ребенка: 13.00.01 / В.И. Петрова. – СПб., 2012. – 186 с.
4. Проблемы дошкольной игры: психолого-педагогический аспект / под ред. Н.Н. Поддьякова, Н.Я. Михайленко. – М.: Просвещение, 1987. – 180 с.
5. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: в 6 т. / К.Д. Ушинский; сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1988. – Т. 2. – 496 с.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Ж.Т. Кенжебаева, А.Б. Рахимжанова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі өмір сүру және қызмет жағдайлары баланың денсаулығына, психикалық тұрақтылығына және жеке басының физикалық дамуына жоғары талаптар қоятыны айтылған. Салауатты өмір салтының өзектілігі қоғамдық өмірдің өзгеруіне байланысты адам ағзасына жүктеме сипатының артуы мен өзгеруіне, денсаулық жағдайындағы жағымсыз өзгерістерді тудыратын әртүрлі сипаттағы тәуекелдердің өсуіне байланысты. Мектеп әлеуметтік институт ретінде салауатты өмір салтын сәтті қалыптастыруға мүмкіндік алады. СӨС қалыптастыру бойынша психологиялық-педагогикалық және тәжірибелік-педагогикалық жұмыс проблемаларын зерттеу нәтижелеріне сәйкес мектептің оқу-тәрбие процесіне оқушылардың психикалық денсаулығын қалыптастыру бойынша іс-шараларды енгізу қажет.

Кілтті сөздер: салауатты өмір салты, психикалық тұрақтылық, денсаулық, мектеп, оқушылар, оқу-тәрбие процесі, педагогикалық ұжым.

Аннотация. В данной статье говорится о том, что современные условия жизни и деятельности предъявляют высокие требования к здоровью, психической стабильности и физическому развитию личности ребенка. Актуальность здорового образа жизни обусловлена возрастанием и изменением характера нагрузки на организм человека в связи с изменениями общественной жизни, ростом рисков различного характера, вызывающих негативные изменения в состоянии здоровья. И школа как социальный институт имеет возможности для успешного формирования здорового образа жизни. Согласно результатов исследования проблем психолого-педагогической и опытно-педагогической работы по формированию ЗОЖ необходимо внедрить мероприятия по формированию психического здоровья учащихся в учебно-воспитательный процесс школы.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, психическая стабильность, здоровье, школа, школьники, учебно-воспитательный процесс, педагогический коллектив.

Annotation. This article says that modern living and working conditions place high demands on the health, mental stability and physical development of the child's personality. The relevance of a healthy lifestyle is due to the increase and change in the nature of the load on the human body due to changes in social life, the growth of risks of various kinds that cause negative changes in health. And the school as a social institution has opportunities for the successful formation of a healthy lifestyle. According to the results of

the study of the problems of psychological and pedagogical experimental pedagogical work on the formation of healthy lifestyle, it is necessary to introduce measures for the formation of mental health of pupils in the educational process of the school.

Keywords: healthy lifestyle, mental stability, health, school, schoolchildren, educational process, teaching staff.

Қазақстан Республикасының Конституциясында, «Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулығын сақтау туралы» Заңда Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаевтың жыл сайынғы Жолдауларында Қазақстан азаматтарының денсаулығын сақтауға байланысты міндеттерді шешудің маңыздылығы атап көрсетілген, оларды іске асыру сөзсіз мектептен басталуы тиіс.

Қазіргі өмір сүру және қызмет жағдайлары адамның денсаулығына, психикалық тұрақтылығына және физикалық дамуына өте жоғары талаптар қояды. Салауатты өмір салтының өзектілігі қоғамдық өмірдің күрделенуіне, денсаулық жағдайындағы жағымсыз өзгерістерді тудыратын техногендік, экологиялық, психологиялық, саяси және әскери сипаттағы тәуекелдердің артуына байланысты адам ағзасына жүктеме сипатының артуы мен өзгеруінен туындайды.

Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) мамандарының бекітуі бойынша денсаулық 50-55% -ға адамның өмір салтына, 20–23%-ға – тұқым қуалаушылыққа, 20–25%-ға – қоршаған ортаның (экологияның) жай-күйіне және 8–12%-ға – ұлттық денсаулық сақтау жүйесінің жұмысына байланысты. Сонымен, адам денсаулығы өмір салтына байланысты, сондықтан денсаулықты қалыптастыру мен нығайтудың жалпы бағыты салауатты өмір салты (СӨС) деп санауға болады [1, с. 124-125].

Мектеп әлеуметтік институт ретінде салауатты өмір салтының көзқарастарын, әдеттері мен дағдыларын ойдағыдай қалыптастыру үшін бірқатар мүмкіндіктерге ие, атап айтқанда: балалардың талаптары мен өзін-өзі бағалау деңгейіне әсер ету; оқушыларға оқу процесінде салауатты өмір салты дағдыларын үйрету және олардың игерілуін бақылауды жүзеге асыру; отбасымен бірлескен жұмысты жүзеге асыру; әртүрлі мамандарды (дәрігерлер, психологтар, әлеуметтік педагогтар және т. б.) тарту.

Шынында да, үйлесімді дамыған, дені сау тұлғаны тәрбиелеу үшін адам бойында өз денсаулығына деген дұрыс көзқарас бала кезінен қалыптасуы керек.

Сонымен қатар, педагогика ғылымы мен практикасында жалпы орта білім беретін мектеп жағдайында салауатты өмір салтын насихаттауға жеткілікті көңіл бөлінбейді. Бұл тұжырымды қазіргі орта жалпы білім беретін мектептегі балалардың денсаулық жағдайын зерттеу растайды, онда соңғы жылдары олардың физикалық және психикалық денсаулығының нашарлауына байланысты оқуда тұрақты қиындықтарға

тап болған балалар санының өсу тенденциясы анықталды. Бұл бірқатар факторларға байланысты, олардың арасында ғалымдар атап өтеді:

– адамдардың, әсіресе балалардың денсаулығына теріс әсер ететін техникалық прогресті қамтитын елдегі және әлемдегі экологиялық жағдайдың нашарлауы;

– өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтауға қоғамның назарын төмендету;

– рухани-адамгершілік құндылықтарды қабылдаудағы, ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды теріске шығарудағы, тәрбие мен оқытудағы табиғи сәйкестік принципін жеткіліксіз ұстанатын ұрпақтар арасындағы алшақтық;

– оқытудың жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталған, бірақ оқушылардың психофизиологиялық мүмкіндіктерін толық ескермейтін технологияларды пайдалану) [2, с. 408-412].

Денсаулық сақтау проблемасын дамытудың әдіснамалық негіздері Э. Гуссерль, Г. Есим, И. Кант, А.М. Мастепаненко, А. Шюц, К. Ясперс және басқалардың философиялық еңбектерімен байланысты.

Білім беру мазмұнын жобалауға денсаулық сақтаудың теориялық негіздері Ю.А. Банных, Г.Н. Бида, С.Г. Болдырев, Э.А. Вишнякова, И.П. Золотухин және басқалардың зерттеулерінде әзірленген.

Эксперименттік зерттеу Павлодар қаласы М. Әуезов атындағы №42 ЖОМ базасында жүргізілді. Мектепте 830 оқушы оқиды. Өткен жылы бірінші сыныптарды ашу есебінен оқушылар саны артты, сондай-ақ шағын ауданда жаңа үйлер салуға байланысты сыныптарға балалар да келеді.

2010 жылдан бастап мектеп жергілікті қоғамдастықтың әлеуметтік маңызды мәселелерін шешу үшін «Азамат» республикалық жобасына енгізілді. Салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша мектептің әлеуметтік-педагогикалық қызметін зерттеу үшін біз бірқатар әдістерді қолдандық.

1. СӨС бойынша мектеп қызметін талдау;
2. Мұғалімдер мен оқушылардың сауалнамасы
3. «САН» әдістемесі.
4. Тест «Сіз дұрыс тамақтанасыз ба?»
5. Басса-Даркидің агрессивтілік сауалнамасы
6. «Психикалық денсаулық» әдістемесі

№42 ЖОМ-да салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру бойынша психологиялық-педагогикалық жұмыс жүйесі құрылды, ол мынадай блоктардан тұрады: психологиялық-психологиялық, базалық білім беру, сыныптан тыс жұмыс және бос уақыт. 2020–2025 жылдарға арналған «Салауатты өмір салты» бағдарламасы әзірленді, мектеп оқушыларға, педагогтар мен ата-аналарға бағытталған психоактивті заттарды қолданудың оң профилактикасы (ББЗ) және салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру жөніндегі қалалық шағын орталық

мәртебесіне ие. Сабақтарда салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру сабақтың әртүрлі нысандарын (рөлдік ойындар, пікірталастар, тренингтер) пайдалана отырып, оқу жылы ішінде әртүрлі пәндер (биология, ТҚН, экология, география, химия, әдебиет, музыка, дене шынықтыру, бейнелеу өнері, тарих, әлеуметтік зерттеулер және т.б.) арқылы интеграцияланады, бұл айтарлықтай денсаулыққа құндылық көзқарастарын қалыптастыру бойынша жұмыстың әсерін арттырады) [3, с. 15].

Қосымша білім беру және оқушыларды жұмыспен қамту мәселесін шешу үйірме жұмысын дамыту арқылы жүзеге асырылады. Үйірмелер мен секциялармен қамтылған оқушылардың үлесі 2020 жылы 79%-дан 2021 жылы 93,4%-ға дейін өсті.

Мектеп оқушыларының 20%-ы би, вокалдық студияларға, хорға барады, оқушылардың 23,6%-ы спорт секцияларына, балалардың 41,5%-ы СӨС қалыптастыру жөніндегі іс-шараларға қатысады.

Сонымен қатар, спорт секцияларында оқушыларды қамтудың артуына қарамастан, «Волейбол», «Баскетбол», «Футбол» секциялары бойынша жарыстарға қатысудың төмен нәтижелілігі байқалады. Мектептен тыс конкурстар мен жарыстарға қатысу нәтижелілігі төмендеді. 2022–23 жылдары мектептің әкімшілік мәжілістерінде мынадай мәселелер қаралды: «СӨС басшысының, медицина қызметкерінің, сынып жетекшілерінің оқушыларды ыстық тамақпен қамту жөніндегі жұмысын жетілдіру туралы (қыркүйек); «ҚТ және өрт қауіпсіздігі бойынша санитарлық-эпидемиологиялық нормаларды сақтау туралы» (қазан); «5-6 сыныптарда дене тәрбиесін оқытудың жай-күйі туралы (сәуір). Сондай-ақ, мектеп директоры жанындағы кеңестерде осындай кезеңде мынадай мәселелер қаралды: «Балалардың ББЗ пайдалануға теріс қатынасын қалыптастыру бойынша СӨС үйлестірушісінің жұмыс жүйесі туралы» (қаңтар), «Оқушыларды ыстық тамақпен қамту туралы (наурыз); «2023 жылдың жазғы кезеңінде балалар мен жасөспірімдердің демалысын, сауықтырылуын және жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру туралы» (мамыр). Сондай-ақ, біз оқушылардың сабақтан тыс уақытта әртүрлі 21 үйірмелерге қатысуы туралы талдау жасадық) [4, с. 121].

173 оқушы көркем шығармашылық үйірмелеріне қатысады (20,8%), 391 (47,5%) – пәндік үйірмелер, 200 (24%) – зияткерлік үйірмелер. Спорт секцияларында жұмыс істейтін оқушылардың үлесі 21,3%-дан 29%-ға дейін өсті, яғни 241 оқушы спорттық жұмыспен қамтылды.

Педагогикалық ұжым сапалы құрамның жеткілікті жоғары деңгейімен ерекшеленеді: барлығының тиісті педагогикалық білімі бар, жоғары білімі бар мұғалімдер саны артып келеді, әрбір екінші мұғалімнің жоғары санаты бар. Жас мамандардың саны артты. Мектеп мұғалімдерінің шамамен 60% – 9 жылдан астам педагогикалық өтілі бар, негізінен ұжым құрамы тұрақты.

Зерттеу мақсатында біз мұғалімдерге сауалнама жүргіздік, оларға бірқатар сұрақтарға жауап беру ұсынылды:

1. Оқу процесінде денсаулық сақтау технологияларын қолдану қажет деп санайсыз ба?

2. Сіз қандай денсаулық сақтау технологияларын білесіз?

3. Сабақтарыңызда денсаулық сақтау технологиясын қолданасыз ба?

Сауалнамаға мектептің 16 мұғалімі қатысты. Барлық мұғалімдер оқу процесінде денсаулық сақтау технологияларын қолдануды қажет деп санайды, сонымен бірге олар осы технологияларды іс жүзінде қалай қолданатындығына жауап беру қиынға соғады, яғни сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 57%-ы денсаулық сақтау технологиялары туралы жалпыланған түсінікке ие және оларды кәсіби қызметте пайдаланбайды; 37,7%-ы оларды жұмыста ішінара пайдаланады; және мектепте жұмыс істейтін мұғалімдердің тек 5,3%-ы денсаулық сақтау технологияларын қолдану қажеттілігін түсінеді және оларды оқыту мен тәрбиелеу процесінде қолданады [5, с. 106].

Біз сондай-ақ оқушыларға келесі сұрақтарды қамтитын сауалнама жасадық: Сіз күн тәртібін сақтайсыз ба? Сіз таңертең жаттығу жасайсыз ба? Сіз дене шынықтыру сабақтарына қатысасыз ба? Сіз спорт секциясына барасыз ба? Сізде спорттық разряд бар ма?

5 «Б» сынып оқушыларының жауаптарынан біз 19 оқушының 5-і спорт секциясына қатысатынын, 16 оқушы күн тәртібін сақтайтынын, таңертең бірде-бір оқушы жаттығу жасамайтыны ешкімде спорт разряды жоқ екенін, дене шынықтыру сабағына 16 адам қатысатынын, 3 адам денсаулығына байланысты босатылғанын білдік. Әрі қарай біз оқушыларды «САН» әдістемесі бойынша зерттедік.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, 5 «Б» сыныбында 3 оқушының әл-ауқаты жоғары, бұл 15,7%, 10 оқушының орташа деңгейі, яғни 52,7%, 6 оқушының төмен деңгейі, яғни 31,6%. Белсенділік деңгейі келесідей: жоғары – 5,2%; орташа – 63%; төмен – 31,6%. Көңіл-күй деңгейі келесідей: жоғары – 10,6%; орташа – 63%; төмен – 26,3%. 5 «В» сыныбында әл – ауқат деңгейі: жоғары – 15%; орташа – 65%; төмен – 20%. Белсенділік деңгейі: жоғары – 40%; орташа – 50%; төмен – 20%. Көңіл-күй деңгейі келесідей: жоғары – 15%; орташа – 75%; төмен – 10%. Зерттеу мақсатында біз «Сіз дұрыс тамақтанасыз ба?» тестін қолдандық. Нәтижелер 2 кестеде берілген.

Кесте 1. Тест «Сіз дұрыс тамақтанасыз ба?»

Көрсеткіштер	5 «Б» сын	5 «В» сын
0-13 ұпай (қауіп бар)	31,6%	35%
14-18 ұпай (тамақтануды жақсарту керек)	42,1%	30%
19-24 ұпай(жақсы режим және тамақтану сапасы)	26,3%	35%

Жоғарыда келтірілген кестеден біз эксперименттік сыныпта оқушылардың 31,6% дұрыс тамақтанбау қаупі бар екенін, 42,1% оқушылардың тамақтануын жақсартуы керек екенін және тек 26,3% оқушыларда жақсы тамақтану режимі мен сапасы бар екенін көреміз. Бақылау сыныбында оқушылардың 30%-ы дұрыс тамақтанбау қаупі бар, осыншама оқушылардың бірдей саны, керісінше, тамақтанудың жақсы режимі мен сапасына ие, оқушылардың 30%-ы тамақтануды жақсартуды қажет етеді.

Зерттеу мақсатында біз «Психикалық денсаулық» әдістемесі бойынша компьютерлік тестілеу жүргіздік (мазасыздық, агрессивтілік деңгейі, мінез акцентуациясы, өзін-өзі бағалау деңгейі, белсенділік және т.б.). Павлодар облысының білім департаментінің шешімі бойынша бұл әдістеме қала мен облыстың барлық мектептерінде қолданылады.

Бұл әдіс «Тәуекел тобындағы» оқушыларды анықтауға мүмкіндік береді: мінез-құлық бұзылыстары, психоэмоционалды проблемалар, дисфункционалды отбасылық қатынастар. Зерттеу деректері 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3. «Психикалық денсаулық» әдістемесі

Сыныптар	Эмоционалды саланың бұзылуы	Мінез-құлық бұзылыстары	Дисфункционалды отбасылық қатынастар	3 бағыт бойынша ауытқулары бар оқушылардың жалпы саны
5 «Б»	5,2%	21%	26,3%	52,6%
5 «В»	10%	15%	20%	45%

Эмоционалды саланың бұзылуы (агрессия, суицидтік тенденциялар) 5 «Б» сыныбындағы оқушылардың 5,2%-ында, 5 «В»-да-10% көрінеді, мінез-құлық бұзылыстары 5 «Б» сыныбында 21%, 5 «В»-да оқушылардың 15% көрінеді, дисфункционалды отбасылық қатынастар 5 «Б» сыныбында 52,6%, 5 «В» – 45% оқушыларда байқалады. Қазіргі мектептегі балаларда СӨС қалыптастыру бойынша психологиялық-педагогикалық жұмыстың проблемаларын зерттеу және тәжірибелік-педагогикалық жұмыстың нәтижелері бірқатар тұжырымдар мен ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді: жалпы орта білім беретін мектеп жағдайында балаларда СӨС қалыптастыру бойынша психологиялық-педагогикалық жұмыс деңгейін арттыру мақсатында мектептің оқу-тәрбие процесіне СӨСҚ бойынша іс-шараларды енгізу; мектептердің педагог-психологтарына оқушылардың психикалық денсаулығын қалыптастыру жөніндегі іс-шараларды өз жұмысына енгізу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Попов С.В. Валеология в школе и дома: о физическом благополучии школьников. – Санкт-Петербург: Союз, 2017. – С.124. – 256 с.

2. Акимова Л.А. Безопасный образ жизни: педагогический контекст / Л.А. Акимова // Современные наукоемкие технологии. – 2018. – № 12-2. – С. 408–412.
3. Комплексная программа по развитию ЗОЖ в Павлодарской области. – Павлодар, 2017. – 15 с.
4. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе. – М.: АПК и ПРО, 2013. – 121 с.
5. Яковлева Т. Сохранение и укрепление здоровья детей и подростков. – СПб.: Питер, 2013. – 106 с.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРМЕН ҰЙЫМДАСТЫРЫЛАТЫН ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А. Кенжетаете

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.

А.А. Садуакасова

*ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бүгінгі таңда білім беруде баланың қызметі өнімді, шығармашылық, іздеу сипатында болатын оқыту әдістері мен технологиялары басым рөл атқарады. Бұл жерде тәрбиеленушілердің жобалау қызметі бірінші орынға шығады. Мектепке дейінгі балалардың жобалау қызметі балалар мен ересектердің ынтымақтастығының бірегей құралы болып табылады және білім беруге жеке көзқарасты іске асыру тәсілі, педагогикалық үдерісте білім беру салаларын біріктіруге ықпал етеді. Бұл мақалада мектепке дейінгі білім берудегі жобалау әдісі қарастырылған. Мақалада мектепке дейінгі білім берудегі жобаланған қызметтің ерекшеліктері анықталды. Жобалық қызметтің кезеңдері анықталды. Сондай-ақ балалардың педагогпен жобалау қызметіндегі бірлескен жұмысы сипатталады. Жоба, жобалау сөздеріне түсініктеме беріледі. Жұмыста МДҰ-да жобалық қызметті іске асырудың жолдары мен әдістері көрсетілген.

Кілтті сөздер: жоба, жобалау, жобалау технологиясы, педагогикалық инновация, бірлескен жұмыс, өздігінен жұмыс жасау, ынталандыру, педагогикалық технология.

Аннотация. Сегодня в образовании доминирующую роль играют методы и технологии обучения, при которых деятельность ребенка носит продуктивный, творческий, поисковый характер. Здесь на первый план выходит проектная деятельность воспитанников. Проектная деятельность дошкольников является уникальным инструментом сотрудничества детей и взрослых и является способом реализации индивидуального подхода к образованию, способствует интеграции образовательных областей в педагогический процесс. В данной статье рассмотрен метод проектирования в дошкольном образовании. В статье определены особенности проектируемой деятельности в дошкольном образовании. Определены этапы проектной деятельности. Также характеризуется совместная работа детей с педагогом в проектной деятельности. Комментируются слова проект, проектирование. В работе показаны пути и методы реализации проектной деятельности в ДОУ.

Ключевые слова: проект, проектирование, технология проектирования, педагогическая инновация, совместная работа, самостоятельная работа, стимулирование, педагогическая технология.

Annotation. Today in education the priority role is played by methods and technologies of training which activity has productive, creative, search character. Here in the first place is the project activity of pupils. Project activity of preschool children is a unique tool of cooperation between children and adults and a way to implement an individual approach to education, contributes to the integration of educational areas in the pedagogical process. In this article the method of designing preschool education is considered. The article defines the features of project activities in preschool education. Stages of project activity are defined. It also describes the joint work of children with a teacher in project activities. Project, project words are given explanations. The paper reflects the ways and methods of implementation of project activities in the PO.

Keywords: project, design, design technology, pedagogical innovation, collaboration, independent work, motivation, pedagogical technology.

Мектепке дейінгі білім берудің қазіргі заманғы жүйесін құру бұл әр баланың тұлғасының толыққанды дамуына бағытталған. Мектепке дейінгі білім берудің қазіргі заманғы жүйесін құру білім беру процесіне үнемі жоғары талаптар қояды. Бұрынғы құндылықтар мен басымдықтар, мақсаттар мен педагогикалық құралдар қайта қаралады. Педагогикалық іс-әрекеттің міндеттері әлеуметтенуге, өз бетінше ойлауға, білімге қол жеткізуге және қолдануға (тек қана үйреніп қана қоймай), қабылданатын шешімдерді мұқият ойлауға, өз бетінше жоспарлауға қабілетті тұлғаны тәрбиелеу болып табылады.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру баламен нәтижеге жұмыс істеуге қабілетті педагогтің қалыптасуына, оның коммуникативтік дағдылары мен іскерлігін тәрбиелеуге, оқу-тәрбие процесіндегі авторитаризмнен бас тартуға, өз бетінше әрекет етуге ұмтылысын дамытуға байланысты. Мектепке дейінгі мекеменің осы міндеттерін шешудің тиімді құралдарының бірі *педагогикалық жобалау әдісі* педагогтардың құзыреттілігін қалыптастыруға, олардың зерттеу іскерліктерін қалыптастыруға, шығармашылықты дамытуға, болжауға, инновациялық құралдарды іздестіруге және осылайша тәрбиелеу – білім беру процесінің сапасын арттыруға ықпал ететін тәрбие-білім беру жұмыстарын жоспарлау мен ұйымдастырудың бір түрі ретінде саналады.

Жобалау әдісі біріншіден – қандай бір мәселені шешуді, екіншіден – нәтижеге қол жеткізуді болжайды. Жобалау әдісі – қандай да бір түрде безендірілген, нақты, айтарлықтай тәжірибелік нәтижемен аяқталуы тиіс мәселені толық өңдеу арқылы дидактикалық мақсаттарға жетудің тәсілі. Жобалау әдісінің негізіне «жоба» ұғымының мәні, оның қандай да бір тәжірибелік немесе теориялық мәнді мәселені шешу арқылы алуға болатын нәтижеге деген прагматикалық бағыты салынған.

Тәрбиелеу мен білім беру сияқты, педагогикалық салаға жобалық іс-әрекетінде қолданбалы онтологиялық түсінік болып берілмейді. Алайда

адамда жобалау қабілеті қоғамның ең ерте даму сатыларында пайда болды. Ең алғашқыда жобалау тіршілік іс-әрекетімен тығыз байланысты болды, жеке дербес іс-әрекет түрі болып бөлінбеді. «Әр әрекет, инстинкті, импульсивті жүзеге аспайды... ол бағытталған, жүзеге оның алғашқы жобалау негізінде мақсатқа бағытталып орындалады» [1, 240 б].

Философиялық деңгейде жобалау рухани білім іс-әрекет нәтижесі деп қарастырылады.

Әлеуметтік жобалау утопияда, әр түрлі ғасырларда көрнекті ойлар жасалған, олар педагогикалық компоненттерде кездеседі. Аристотель, Т. Мор, Т. Кампонелла, Р. Оуэн еңбектерінде, біз «адамдардың жаңа тегін» идеал кейпін табамыз. Идеал бұл жағдайда жоба мақсаты болып шығады. (адамды, оқушыны, адамдардың өмірінің құрылымын) Адам өзін-өзі жобалауға мүмкіншілігі бар екенін дәлелдейтін көптеген мысалдар өмірде және әдебиеттерде кездеседі. (бұған мысал, Н.Г. Чернышевский «Что делать?» романының кейіпкері Рахметова). Бұның барлығы педагогикалық жобалаудың іс-әрекеттің ерекше түрі деп айтуға мүмкіншілік береді.

Ғылыми әдебиетте «жобалау» ұғымына бірқатар өзіндік анықтамалар берілген. Мәселен, В.С. Безрукова педагогикалық жобалауды «оқушылар мен мұғалімдердің алда тұрған іс-әрекетінің негізгі жұмыстарын алдын ала жасау» ретінде қарастырады. Бұл анықтама мұғалімнің педагогикалық процесті жоспарлауының жалпы алгоритмін көрсетеді. В.В. Краевскийдің айтуынша, «педагогикалық жобалау әлеуметтік мақсат қоюдың өзіндік формасы болып табылады». Дегенмен, бұл анықтама бойынша, «жобалау» және «жоспарлау» іс-әрекеттері бір-бірімен сәйкестендіріледі, ал олардың әрқайсысының өзінің жеке мағынасы бар іс-әрекет екендігі көрсетілмейді. Педагогикалық жобалау – тек мұғалімнің сабақты жоспарлауы ғана емес, ең алдымен оқу-тәрбие процесінің логикалық құрылымын жасау.

В.А. Болотов, Е.И. Исаев, В.И. Слободчиков, Н.А. Шайденко педагогикалық жобалауды «педагогтар, оқушылар қауымдастығының жаңа формаларын, білім берудің жаңа мазмұны мен технологияларын, педагогикалық іс-әрекет пен ойлаудың жаңа әдістері мен технологияларын жасау» контекстінде анықтайды.

Н.В. Борисова жобалаудың білім беру жобаларын жасауға және іске асыруға бағытталған іс-әрекет екендігін көрсетеді.

А.Н. Дахин болса, жобалауды «қандай да бір жүйені, объектіні немесе модельді құру (жасау, жоспарлау, құрастыру) жөніндегі іс-әрекет» деп біледі.

Сонымен, жобалау қоршаған орта, тіршілік іс-әрекетінде түрлі деңгейлерде байқалады, қоршаған дүние оны зерттеулер жүргізіп білуге мақсатты түрде белсенді араласты. Білім беру саласы мен түрлі мамандандырылған белсенді педагогикадағы жобалау әрекетінің даму

бұлағы ретінде, мәдениет тарихында ұзақ уақытта қалыптасқан. Бұған үш жүз жыл бұрын ұлы чех ойшылы теориялық-педагогиканың негізін қалаушы Я.А. Коменский, жемісті білім беру үшін педагогтың зерттеу жүргізу әрекеті ынталы болу керек деген ойын білдірген. «Адамдарды ең негізгіге, аспан мен жер және тағы басқа қажетті заттарды зерттеп тануды, өзгелердің тануы мен түсініктерін есте сақтағанша, кітаптардан білім алуды емес, өздері зерттеп танудға үйрету қажет» деп жазған. [2, 138 б].

Бұндай ойлар ақырында атақты философтар мен педагогтердің көптеген жұмыстарында даму алды. Соның ішінде, француз философы Ж.Ж. Руссо, «Эмиль, или О воспитании» әйгілі педагогикалық романының авторы, біздің алғашқы ұстаздарымыз ол- біздің қол аяғымыз, көзіміз деп айтқан. Балалармен қарым-қатынасқа түскенде түсінікті сұрақтар қойып және оны шешуге мүмкіншілік беру керек деген кеңес берген. «Сіз айтқанды емес, өзі түсінгенді білсін, ғылымды жаттап алмаса да, оны ойдан шығарсын». «Біз тәжірибеге кездейсоқ ұшырасуымыз қажет, оны тексеруге арналған құралдар жасауымыз керек» [3, 211 б]. Руссо тәрбиеленушінің өз бетінше ойды тудыру, мен өндіруді қадағалау, білу ынтасының тудыру үшін ойын ынтасын қолдану қажет деп санаған.

Ұлы швейцар педагогы И.Г. Песталоцци еңбектерінде баламен ойлау деңгейінде қоршаған құбылыспен біріккен тәжірибелік жұмыстар толығымен жазылған. Ақыл-ой бәрінде практикалық сабақтарда жақсырақ дамиды, өйткені сол кезде түрлі қателіктер табылады, деп санаған. Ерте кезден шынайылық пен сапалық шешімі педагогикада білім беру кілті сияқты талап ретінде қарастырылады.

Жоба әдісі әрдайым мәселенің шешімін болжайды. Мәселенің шешімі бір жағынан жинақтар, түрлі әдістер мен оқу құралдардың қолданылуын қарастырса, екінші жағынан білімнің интегралдау қажеттілігін болжап, оны түрлі пәндерде қолдануды, кәсіби бағытталған міндеттерді шешудегі шығармашылық қабілеттер мен технологиялардың пайдаланылуын қарастырады. Жоба әдісі педагогикалық технология ретінде зерттеу, іздену, мәселелік әдістер мен шығармашылық жиынтықты өзінің мәні бойынша болжайды. «Менің барлық біліп, үйреніп жатқаным маған қай жерде, не үшін қажет, осы білімді қалай пайдалануыма болады?» -жоба әдісін заманауи түсіндірудің ең негізгі тезисі болып табылады. Жоба әдісінің негізі – жоба түсінігінің мәнін беретін, оның теориялық және практикалық мәселелерді шешу кезіндегі нәтижеге деген прагматикалық бағыттылығы болып табылады. Мұндай нәтижеге қол жеткізу үшін өзіндік ойлау, мәселені тауып оны шеше білу қабілетіне, осы мақсаттағы түрлі саладағы білімді пайдалану, нәтижелер мен түрлі шешімдердің сонын болжай білу қабілетіне ие болуы қажет [4, 19 б].

Мектепке дейінгі білім беру практикасында жобаны пайдалану педагогикалық инновация ретінде қарастырылады, өйткені жоба әдісінің негізіне мектепке дейінгі балалардың танымдық іс-әрекетінің нәтижеге бағытталуы туралы идея салынған, ол педагогтің, балалардың белгілі бір практикалық проблема (тақырып) бойынша бірлескен жұмысы процесінде қол жеткізіледі. Бұл жағдайда проблеманы шешу немесе жобамен жұмыс істеу мектепке дейінгі балалардың білім беру бағдарламасының әр түрлі бөлімдерінен қажетті білім мен іскерлікті қолдану және елеулі нәтиже алу дегенді білдіреді.

Осылайша, жобалау қызметі зияткерлік–шығармашылық қызметтің ерекше түрін білдіреді; практикалық немесе теориялық білімнің белгілі бір саласын, белгілі бір қызметті игеру амалдарының, операцияларының жиынтығы; проблеманы (технологияны) егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы дидактикалық мақсатқа қол жеткізу тәсілі, ол нақты, практикалық нәтижемен аяқталуы тиіс, сол немесе басқа жолмен ресімделген.

Жобалық әрекет – баланың танымдық және шығармашылық дамуын арттырудың дидактикалық құралы және баланың жеке қасиеттерін қалыптастырудың құралы. Жобаны іске асыру барысында балалардың алған білімі олардың жеке тәжірибесінің игілігіне айналады. Эксперимент жасай отырып, бала сұраққа жауап іздейді және сол арқылы шығармашылық қабілеттерін, коммуникативтік дағдыларын дамытады. Балалар мен ересектердің бірлескен дамыту іс-әрекеті ретінде жобаны пайдалана отырып, педагогтар тәрбиелік-білім беру қызметін қызықты, креативті, нәтижелі ұйымдастырады.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі жобалық іс-әрекеттің ерекшелігі бала әлі қоршаған ортада өз бетінше қарама-қайшылықтарды таба алмайтындығы, проблеманы тұжырымдай алмайтындығы және мақсатты (ойды) анықтай алмайтыны болып табылады. Сондықтан МДҰ-ның білім беру үдерісінде жобалау қызметі ынтымақтастық сипатында болады, оған МДҰ балалары мен педагогтары қатысады, сондай-ақ ата-аналар тартылады. Ата-аналар айналып, тікелей білім беру процесіне қатысушылар, байыту, өз педагогикалық тәжірибені көре отырып, сезімін ояту және қанағаттандыру үшін өз атынан сәттілік тілеп, бала.

Балалардың жобалық қызметке қатысу деңгейі балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты: кіші топтарда балалар педагог пен ата – аналардың қызметін бақылайды, орта топтарда – балалар жобаны іске асыруға қатыса бастайды, ересек жаста – жобаның толық құқылы қатысушылары болып табылады.

Ата-аналар өздерінің педагогикалық тәжірибесін байыта отырып, білім беру үдерісінің тікелей қатысушылары болады.

Тақырыпты таңдау бұл тәрбиешінің жобамен жұмыс жасаудағы алғашқы қадамы. Екінші қадам-бұл таңдалған мәселе бойынша бір аптаға тақырыптық жоспарлау, онда балалар қызметінің барлық түрлері

ескеріледі: ойын, практикалық, сөйлеу, еңбек, қарым-қатынас және т.б. Сабактың, ойындардың, серуендердің, бақылаулардың және жобаның тақырыбына байланысты басқа да қызмет түрлерінің мазмұнын әзірлеу кезеңінде, тәрбиешілер топтарда, жалпы мектепке дейінгі мекемелерде ортаны ұйымдастыруға ерекше көңіл бөледі. Жоба бойынша жұмыс істеу үшін негізгі жағдайлар дайындалған кезде (жоспарлау, орта), тәрбиеші мен балалардың бірлескен жұмысы басталады.

Жобалау әдісі келесі әрекет түрлерін қамтиды: зерттеу әрекеті – жобалау әрекеті – ғылыми-техникалық шығармашылық.

Мектепке дейінгі ұйымдардағы зерттеу әрекеті оқытуды бала сұрақтар қоя алатындай және оларға өзі жауап таба алатындай ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Аталған әдістің ерекшелігі мынада, педагог дайын білім бермейді, танымдық әрекетті ұйымдастырады және балаға түрлі өмірлік жағдайларда әрекет етуге жәрдемдесетін, тәжірибелік біліктерді алуға көмектеседі.

Жобаларды орындау бірнеше жүйелі кезеңдерді қарастырады:

- ынталандыру (қызығушылығын ояту);
- жобаның мақсаты мен міндеттерін анықтау;
- жобаны іске асыру (Не білемін? Не білгім келеді? Қалай білуге болады?);
- бақылау;
- жобаны таныстыру;
- бағалау.

Әр кезеңде педагогтің балалармен өзара әрекеті тұлғаға бағытталған сипатта болады. Жобалау әрекетін жоспарлау: «Жоба не үшін қажет?», «Жобалау әрекеті қалай іске асырылады?», «Жобалау әрекетінің нәтижесіне қалай қол жеткізуге болады?», «Жобаның нәтижесі қалай ұсынылады?» деген сұрақтардан басталады.

Осы әдістің табысты іске асырылуы келесі шарттар болғанда ғана жүзеге асырылуы мүмкін:

- балалардың жас ерекшеліктерін ескеру;
- үлгілік бағдарламаның білім беру салаларының мазмұнын білу;
- күтілетін нәтижелерді анықтау;
- заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыру.

Жобалау технологиясы қатысушылардың білім беру процесіндегі бірлескен әрекетіне бағытталған: тәрбиеші-бала, бала-бала, балалар-ата-аналар. Бірлескен-жеке, бірлескен-өзара әрекет етуші, бірлескен-зерттеу әрекет түрлері болуы мүмкін.

Тақырып:

- балаға қызықты;
- орындалатындай, пайда тигізетіндей;
- бірегей болуы тиіс;
- жұмыс барынша жылдам орындалуы қажет.

Жобалау әдісі тәрбиешінің мектепке дейінгі жастағы балалармен бірлескен әрекетін: бейне мәтін, іскерлік ойын, таныстыру, дөңгелек үстел (жобаны іске асыру мәселелері), case-study әдісі (ағылшын тілінен аударғанда, case – оқиға, жағдай): жағдайды позициялық талдау, зерттеу жұмысының әр түрлерін қамтиды [5, 40 б].

Жобалау әрекеті нәтижесінің түрлері: М.Б. Зуйкова, Л.С. Киселева, Т.А. Данилина, Т.С. Лагода мектеп жасына дейінгі балалармен жобалау жұмысының тарихи тәжірибесін жинақтап, жоба әдісін әзірлеудің негізгі кезеңдерін атап көрсетті:

1. Мақсат қою: педагог балаға белгілі бір уақыт аралығында өзіне ең өзекті мәселені таңдауға көмектеседі.

2. Жобаны әзірлеу – мақсатқа қол жеткізу жөніндегі қызмет жоспары:

– көмек алу үшін кімге жүгіну керек. (ересектерге, педагогке);

– қандай дереккөздерде ақпаратты табуға болады;

– қандай заттарды пайдалану (керек-жарақтар, жабдықтар);

– мақсатқа жету үшін қандай заттармен жұмыс істеуді үйрену.

3. Жобаны орындау – тәжірибелік бөлім.

4. Қорытынды шығару-жана жобалар үшін міндеттерді анықтау [6, 80 б].

Педагогикалық жобаларды әзірлеу және іске асыру барысында педагогтар өзін – өзі дамыту және өзін-өзі көрсету мүмкіндігіне ие, бұл жеке тұлғаның өсу сатысы бойынша-жобадан жобаға бару қажеттілігін қамтамасыз етеді. Жобалау педагогикалы үдерісті басқарудағы тәрбиешілердің рөлін өзгертеді: олар жеке мамандардың еркін орындаушысы емес, оның белсенді қатысушылары болып табылады. Шығармашылық топтарда жұмыс істеу ұжыммен жұмыс істеуге көмектеседі. Балаларды тәрбиелеу мен оқыту практикасына өзіндік талдау көзқарасы жасалады. Педагогтар өз мақсаттарына жету үшін әдістер мен іс-әрекеттерді таңдауда еркін болады. Тіпті сәтсіз аяқталған жобалар кәсіби шеберліктің дамуына ықпал етеді.

Жобалау технологиясы – балалардың, педагогтар мен ата-аналардың қарым-қатынасын, шығармашылығын қамтамасыз етудің бірегей құралы, мектепке дейінгі білім берудің жеке-бағытталған тәсілдерін іске асыру тәсілі болып табылады.

Осылайша, жобалар әдісі өзекті және өте тиімді болып келеді. Ол балаға тәжірибе жасауға, алған білімдерін жинақтауға, шығармашылық қабілеттері мен коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, бұл оған мектептегі оқытудың өзгерген жағдайына табысты бейімделуге мүмкіндік береді. Жобалау қызметінде баланың субъектілік ұстанымын қалыптастыру жүргізіледі, оның даралығы ашылады, мүдделері мен қажеттіліктері іске асырылады, бұл өз кезегінде баланың жеке дамуына ықпал етеді. Бұл қазіргі кезеңдегі әлеуметтік тапсырысқа сай келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Каген М.С. Философия культуры. – СПб., 1996. – С. 240.
2. Коменский Я.А. Великая дидактика / Пер. А. Щекинського. – М. – С. 138.
3. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или О воспитании. – М., 1996. – С. 211.
4. Жоба жұмысын орындауға арналған әдістемелік нұсқаулық кұраст: Г.Б. Мәдиева, Б.Т. Утепова, Г.Н. Искакова. – Алматы: Қазақ университеті, 2014 – 19 бет.
5. Әдістемелік ұсынымдар «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартын жүзеге асыру жағдайында балалардың жобалау зерттеу әрекеті». – Астана, 2017. – 40 бет.
6. Солодянкина О.В. Система проектирования в дошкольном учреждении: методическое пособие. – М.: АРКТИ, 2010 – 80 с.

ПЕРСОНАЛЬНЫЙ БРЕНД ПЕДАГОГА КАК ФОРМА САМООБРАЗОВАНИЯ

Д.Т. Керимова

Школа-лицей имени Аманжолы Шамкенова, г. Павлодара

Аннотация. Мақалада өзін-өзі тәрбиелеу тұжырымдамасы, өзін-өзі тәрбиелеудің бір түрі ретінде мұғалімнің жеке бренді қарастырылады. Мұғалімнің кәсіби өсуінің қажеттілігі ашылды. Білім беру мазмұнына арналған платформаларды таңдау бойынша ұсыныстар берілген.

Кілтті сөздер: біліктілікті арттыру, кәсіби өсу, жеке бренд, өзін-өзі тәрбиелеу.

Аннотация. В статье рассматривается понятие самообразования, персональный бренд педагога как форма самообразования. Раскрывается необходимость профессионального роста педагога. Даются рекомендации по подбору платформ для образовательного контента.

Ключевые слова: повышение квалификации, профессиональный рост, персональный бренд, самообразование.

Annotation. The article examines the concept of self-education, the personal brand of a teacher as a form of self-education. The need for professional growth of a teacher is revealed. Recommendations are given for selecting platforms for educational content.

Keywords: advanced training, professional growth, personal brand, self-education.

Одна из тенденций образования это организация самообразования педагогов. Особенно выделяется данное направление в условиях нехватки квалифицированных специалистов, как это было в 20–30 годы XX века. Одним из путей подготовки новых учительских кадров в те годы был избран путь популяризации идей самообразования. Н.К. Крупская высказывала, что учитель – одна из самых ответственных, благородных профессий. При этом учитель для выполнения поставленной перед ним великой задачи – не на словах, а на деле должен упорно работать над собой. [1]

В настоящее время в Казахстане педагога к профессиональному росту в частности стимулирует необходимость прохождения аттестации. Существуют различные пути для повышения квалификации: курсы, семинары, обобщение опыта на различных уровнях, профессиональные конкурсы, олимпиады, творческие группы учителей. Данные мероприятия предполагают наличие выступающих и слушателей. Если брать в расчет соотношение охвата первых и вторых соответственно, то, по нашему мнению, слушателей больше. Таким образом, мы получаем значительное количество педагогов, которые получают информацию извне и не всегда имеют возможность стать в позицию делящегося опытом. Что в свою очередь может формировать в учителях, в частности в молодых специалистах, пассивность в вопросе собственного профессионального роста и воспитать в них направленность к репродуктивной деятельности.

В таком случае ключевым фактором в развитии педагога является самообразование. Но самообразование без выхода результатов в социум может стать заикленным процессом, полностью опирающимся на субъективное мнение учителя. Вопрос независимого от внешних обстоятельств выведения результатов в общество решается за счет распространения их через Интернет.

Отсюда исходит проблема: отслеживание интеллектуального труда педагога в Интернете. Выставление разработок на различных сайтах, в сетевых сообществах редко способствует продвижению личности автора. Как правило, то, что попало в сеть, становится обезличенным достоянием общества.

Соответственно решением данной проблемы может стать создание персонального бренда педагога.

Термин самообразование можно трактовать с двух позиций: в широком и узком смысле. Самообразование в узком смысле слова носит практическую направленность и его можно представить, как синоним понятия самообучение. Если самообразование представить как форму культурного самосовершенствования личности, то оно направляется в область приобретения профессионально-личностных идей, преодоления профессиональной замкнутости.[2]

И.Ф. Медведев выделяет в самообразовательной деятельности несколько этапов:

- ориентирование, которое включает в себя самонаблюдение и самоанализ;
- планирование – самоорганизация и самопознание;
- осуществление самообразовательной деятельности – включает в себя самообучение и самосовершенствование;
- самоконтроль и самооценка. [3]

И.Б. Соколова отмечает, что начало процесса самообразования педагога приходится на время студенчества. Именно в этот период формиру-

ется основной фундамент самообразовательных умений и мотивов. [4] Примечательно, что Н. Агонакс и Дж.Ф. Матос обнаружили взаимосвязь готовности к самообразованию с возрастом и отсутствие таковой с полом и квалификацией. С.Е. Слейтер выявил, что готовность к самообразованию связана со всеми личностными чертами из «Большой пятёрки»: экстраверсией, доброжелательностью, добросовестностью, открытостью и нейротизмом.

Таким образом, самообразование – это комплексный процесс, успешная реализация которого зависит от наличия у индивида навыков самостоятельной деятельности и определённых личностных качеств. [3]

Впервые термин «личный брендинг» был озвучен Томом Питерсом в 1997 году как отклик на новую идею того времени о «брендировании» самого себя и собственной деятельности. [5] Существуют различные подходы к определению понятия «персональный бренд». Так, некоторые исследователи делают акцент на индивидуальности человека, навыках и возможностях позволяющих добиваться высот в профессиональной деятельности. Другие авторы акцентируют внимание на созданном образе, который демонстрируется целевой аудитории. Третьи – опираются на товарную составляющую личного бренда и способность этот товар развивать и продвигать.

В рамках контент-стратегии личного бренда целесообразно использовать следующие виды контента:

- 1) информационный контент (информация о себе, о сфере образования);
- 2) полезный контент (триггеры и часто задаваемые вопросы);
- 3) репутационный контент (личный и профессиональный: формирование доверия и реализация дополнительной продающей функции);
- 4) развлекательный контент (функция вовлечения аудитории) [6]

Для ведения информационного контента подходят соцсети Facebook, Instagram, ВК. Для публикации полезного контента можно использовать стриминговые платформы Twitch, Discord, соцсеть ВК, Instagram. Репутационный контент имеет большой потенциал раскрытия в статусах WhatsApp, Instagram. Развлекательный контент можно публиковать в TikTok, YouTube.

Для создания личного бренда педагога важна частота обновлений. Для этой цели подходит репутационный контент: публикация личного мнения или историй из жизни, не нарушающих образ учителя; представление небольших фрагментов из собственной практики без профессиональной аргументации. В данном направлении важна не столько суть, сколько наглядность и актуальность.

Полезный контент подходит для стриминговых сервисов, так как будет поддерживать интерес целевой аудитории дольше. Часто задаваемые вопросы можно собрать в тематические группы и представить ответы в форме лекции в режиме онлайн. Это позволит мгновенно увидеть

реакцию слушателей, развить с ними беседу и увидеть слабые стороны подобранного материала. В дальнейшем обработанный материал можно превратить в постоянный курс или урок с монетизацией.

Развлекательный контент предпочтительно формировать в краткой и яркой форме. Важна не только платформа, где будет выставлен материал, но и навыки оформления. Заработать просмотры в TikTok, YouTube не просто. Поэтому необходимо сделать акцент на репутационном контенте в WhatsApp, Instagram, и после прорекламировать там свой канал.

Все виды контента могут быть реализованы в рамках одной платформы.

Таким образом, создание персонального бренда позволит заниматься самообразованием и фиксировать собственные достижения за своим именем и личностью.

Список использованных источников

1. Литовка В.В. Особенности организации подготовки педагогических кадров в 20–30-е годы XX столетия в системе высшего заочного педагогического образования // Наука и школа. – 2023. – № 2. – С. 89-95.

2. Ткач Л., Левинтий Г. Создание условий для развития способностей будущих педагогов к самообразованию // Știință, educație, cultură. – 2023. – Т. 2. – С. 453-456.

3. Гнедых Д.С., Хамаганова Ю.А. Взаимосвязь представлений студентов о траектории самообразования с их психологическими особенностями // Вестник МГОУ. Серия: Психологические науки. 2023. №1.

4. Сайтбаева Эльвира Равильевна, Муратова Анжелика Артуровна Организация профессионального самообразования педагога // Вестник ОГУ. 2022. №2 (234). samoobrazovaniya-pedagoga (дата обращения: 09.09.2023).

5. Вовк Екатерина Владимировна Персональный бренд педагога высшей школы: механизм формирования // Проблемы современного педагогического образования. 2023. №79-1.

6. Шадрина Любовь Юрьевна Бренд преподавателя вуза в социальных сетях: концептуальные характеристики // ВЭПС. 2022. №3.

АРНАЙЫ ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰЗЫРЕТІ МЕН ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРДЕГІ КЕЙБІР АСПЕКТИЛЕР

А.Қ. Мурзатаева

*психология магистрі, Әлкей Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.*

Э.Ю. Сарсембаева

*қауымдастырылған профессор, Әлкей Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру саласындағы мамандардың кәсібилігінің компоненттері туралы сұрақтар қарастырылады: тұлғаның білім негізі мен психологиялық ерекшеліктері, арнайы және инклюзивті білім беру саласындағы болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру негізі ретінде эмоционалды интеллектке назар аударылады.

Кілтті сөздер: арнайы педагог, арнайы педагогтың құзыреттілігі, маманның құзыреттілігі, эмоционалды интеллект.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы о компонентах профессионализма специалистов в области инклюзивного образования: знаниевой основы и психологических особенностях личности, акцентируется внимание на эмоциональном интеллекте как основы формирования компетентности будущих специалистов в области специального и инклюзивного образования.

Ключевые слова: специальный педагог, компетенции специального педагога, компетентность специалиста, эмоциональный интеллект.

Annotation. The article discusses the components of professionalism of specialists in the field of inclusive education: the knowledge base and psychological characteristics of the individual, focuses on emotional intelligence as the basis for the formation of competence of future specialists in the field of special and inclusive education.

Keywords: special teacher, competence of a special teacher, competence of a specialist, emotional intelligence.

Инклюзивті білім беру бүгінде Қазақстанда білім беруді дамытудың басым бағыттарының бірі болып табылады. Және, кәсіби, құзыретті мамандарға мұқтаж екені сөзсіз.

Арнайы педагогтың, психологтың, логопедтің, тьютордың кәсіби дайындық жүйесі мыналарды қамтиды:

– тұлғаның педагогикалық мамандыққа бағытталуының әр түрлі дәрежесі, жұмысқа деген қызығушылықтың болуы және өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігі, кәсіби ойлауды дамыту деп түсінілетін психологиялық дайындық;

– психологиялық-педагогикалық және арнайы білімнің қажетті көлемін қамтитын ғылыми-теориялық дайындық;

– қажетті деңгейде қалыптасқан кәсіби икемділік пен дағдылардың болуын болжайтын практикалық дайындық;

– психофизиологиялық және физикалық дайындық, педагогикалық қызметті игеру үшін тиісті алғышарттардың болуы, кәсіби маңызды қасиеттердің қалыптасуы;

– денсаулық жағдайы мен физикалық дамудың педагогикалық қызмет талаптарына сәйкестігі.

Осылайша, дайындық-бұл педагогтың кәсіби тұрғыдан дамуына мүмкіндік беретін әлеуетті жағдайдың сипаттамасы, ал құзыреттілік тек ішкі жоспардан сыртқы жоспарға ауыса отырып, нақты іс-әрекетте көрінуі мүмкін. Құзыреттілік-белгілі бір қызметтің субъектісі ретінде маманды сипаттайтын бағалау категориясы, кәсіби қызметке тұрақты қабілеттілік. Белгілі бір қызметті сәтті жүзеге асырудың шарты болып табылатын жеке тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері қабілет деп түсінілетіндігіне сүйене отырып, нақты кәсіби қызметте практикалық мәселелерді тиімді шешу қабілетін кәсіби құзыреттілік деп түсінген

жөн. Жеке зерттеушілер құзыреттілікті динамикалық құбылыс ретінде, тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамыту процесі ретінде қарастырады.

Н.Н. Нацаренус «Кәсіби құзыреттілік-бұл кәсіптік оқыту процесінде алған субъектінің сапалық сипаттамасы. Өздік жұмыстың нәтижесінде ол біртіндеп кәсібилікке айналады, ол жоғары шеберлік болып табылады, мамандықты терең меңгеруді сипаттайды, оқу процесінде үйренген ақпаратты шығармашылықпен қолдана білуінде көрінеді» [3].

М.А. Чошановтың пікірінше, кәсіби құзыреттілік – «кәсіби дамудың, өзін-өзі жетілдірудің үздіксіз процесінің нәтижесі болып табылатын динамикалық құбылыс. Білім мен дағдылар, тіпті белгілі бір шығармашылық қабілеттер уақыт өте келе ескіреді, қоғамның қазіргі жағдайына, жаңа технологияларға сәйкес келмейді». Бұл құбылысты зерттей отырып, ол әрі қарай «құзыреттілік білімнің үнемі жаңаруын, қазіргі уақытта өзекті жаңа ақпаратты игеруді, жаңа білім алуды, жинақталған білімдерді өңдеуді және оларды практикалық қызметінде қолдануды қамтиды. Құзыретті маман проблемаларды шешудің игерілген әдістерін қолдана білуі керек және нақты жағдайларға байланысты осы жағдайда ең тиімді әдісті қолдана білуі керек, сонымен қатар көптеген шешімдердің ішінен жалған, яғни дәлелді түрде жоққа шығарып, оңтайлы таңдау қабілетіне ие болуы керек, сыни ойлау қабілетіне ие болыңыз. Осылайша, «құзыреттілік» ұғымының мазмұны келесі негізгі белгілерді қамтиды: білімнің ұтқырлығы, әдістің икемділігі және ойлаудың сыни сипаты» екенін атап өтеді. [4].

Педагогтың кәсіби құзыреттілігінің мәнін түсіну үшін олардың құрылымын анықтау қажет. М.Г. Янова құзыреттілік белгілерін бөліп көрсетеді: «Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің құрылымы тек кәсіби базалық білім мен дағдылармен ғана емес, сонымен қатар оның мотивтері мен қалауларын, мамандықтағы адамдармен білімді, тәжірибені, қарым-қатынасты бағалау қабілетін сипаттайтын кәсіптегі құндылық бағдарларымен анықталады. Педагогикалық қызметті ынталандыратын мотивтер мен артықшылықтар осы қызметтің тиімділігі мен тиімділігін анықтайды. Мотивация мұғалімдердің еңбек ету қабілетін қалыптастырудағы маңызды буын болып табылады. Өзін кәсіпте жүзеге асыра отырып, құзыретті педагог үнемі кәсіби өсуге, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі көрсетуге ұмтылады» [5].

Педагогтың кәсіби және жеке қасиеттері-бұл жеке тұлға және қызмет субъектісі ретінде педагогтың ұстанымы мен бағытын анықтайтын кәсіби білім мен дағдыларды, жеке қасиеттерді қамтитын құзыреттіліктің құрамдас бөлігі [2].

Зерттеушілердің көпшілігі кәсіби құзыреттілікті құрылымдық-функционалдық білім ретінде қарастыра отырып, оған педагогтың білімі мен дағдыларының жиынтығы және оның мақсатты қызметте көрінетін кәсіби маңызды қасиеттері кіретінін айтады. Алайда, кәсіби құзыреттілік құрылымына кіретін білім мен дағдылар үлкен икемділікпен

сипатталады, қазіргі уақытта өзекті болып табылатын жаңа ақпаратты одан әрі алуға, оны өндеуге және практикалық қызметінде қолдануға негіз болады.

Дегенмен, құзыреттіліктің өзегі білімді игеруге мүмкіндік беретін қасиеттер емес, педагогтың жеке басының қасиеттері, оның бағыты, мотивтері, құндылықтары, рефлексия қабілеті болып табылады.

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтардың кәсіби құзыреттілігі арнайы кәсіби құзыреттілікке жатады, өйткені бұл инклюзивті оқыту жағдайында педагогтың кәсіби қызметін тиімді жүзеге асыру мүмкіндігі. Дәл осы қасиеттердің арқасында ЕБҚ бар баланың өзгеруі, педагогикалық қызмет бағытталған оның әлеуметтену процесі, және де соның нәтижесінде білім алушылар контингентін кеңейту жүреді.

Таким образом, проанализировав различные подходы к определению структуры профессиональной компетенции педагога, мы пришли к выводу, что профессиональная компетенция педагога – это структурно-функциональное образование, включающее совокупность знаний и умений педагога, его профессионально значимые качества, проявляющиеся в целенаправленной деятельности. Стержнем компетентности являются качества личности педагога, ее направленность, мотивы, ценности, способность к рефлексии.

Осылайша, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің құрылымын анықтаудың әртүрлі тәсілдерін талдай отырып, біз мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі – бұл мұғалімнің білімі мен дағдыларының жиынтығын, оның мақсатты қызметте көрінетін кәсіби маңызды қасиеттерін қамтитын құрылымдық және функционалды білім деген қорытындыға келдік. Құзыреттіліктің өзегі-мұғалімнің жеке басының қасиеттері, оның бағыты, мотивтері, құндылықтары, рефлексия қабілеті.

Кәсіби қызмет процесінде және біздің студенттер практикадан өтіп жүрген жұмыс берушілер мен ұйымдардың басшыларынан кері байланыс ала отырып, біз мұндай жағдайға жиі тап боламыз: оқу іс-әрекетіндегі жетістіктері өте жоғары студенттер іс жүзінде әрдайым тиімді бола бермейді. Керісінше: тыныш «үштік» оқушылар мен мұғалімдер арасында сәтті. Негізінде, университетте нәтижелі оқыту-бұл оқытушы беретін немесе студент өз бетінше оқуы керек ақпарат көлемін қайталау мүмкіндігі.

Мақаланы жазуға жұмыс берушілердің «жақсы бітіруші студенттерді» жұмысқа ұсыну туралы өтініштері себеп болды. Сондықтан, «жақсы студент» қандай қасиеттерге ие болуы керек? Ұсынылған мамандарды таңдау критерийлері қандай? деген сұрақтар туындайды. Бұл мақалада мен бұл туралы кейбір ойлармен бөліскім келеді.

Біздің білім беру бағдарламамыз арнайы педагогтарды (болашақ логопедтер мен олигофренопедагогтар) дайындайды. Бұл саланың мамандары кез-келген басқа педагогқа қарағанда кәсіби шаршау синдромына көбірек ұшырайды, өйткені мүмкіндігі шектеулі балалармен

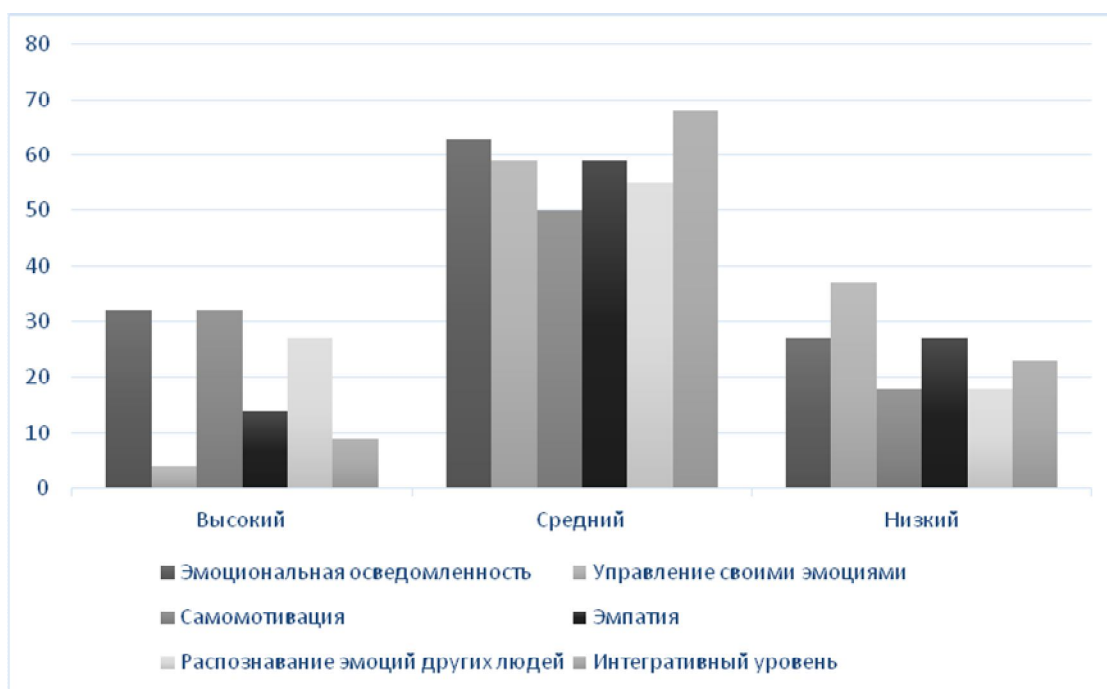
жұмыс тек кәсібилікті ғана емес, сонымен бірге эмоциялық кемелділікті, балалар мен әріптестерге көзқарас таба білуді қажет етеді. Білім беру мекемелері мен балаларды дамыту орталықтарының басшыларымен қарым-қатынас жасай отырып, біз дефектолог маманға қажет кейбір қасиеттерді анықтадық: эмпатия, шыдамдылық, байсалдылық, ізгі ниет, қызығушылықты сақтау, мотивация, мақсаттылық, ашықтық, көпшілдік, батылдық және рефлексивтілік – бұл эмоционалды интеллекттің құрамдас бөлігі болып табылатын қасиеттер.

Арнайы педагогика білім беру бағдарламасының студенттеріне арналған пәндерді оқыту барысында болашақ маманның жеке басының қалыптасуына қатысты тақырыптарда мен «эмоционалды интеллект» курсының элементтерін практикалық сабақтарға қосамын. Бұл тестілеу («Эмоционалды интеллект деңгейін анықтау (Н.Холлдың әдістемесі)») және тренингтік жаттығулар. Сабақтарды өткізу барысында осындай нәтижелер алынды.

1-кесте. «Эмоционалды интеллект» тренингтік жаттығуларын талдау

Студенттерге ұсынылатын жаттығулар	Нәтиже
3 минут ішінде эмоциялардың максималды санын жазыңыз, оларды 3 бағанға бөліңіз: оң, теріс, бейтарап	Студенттердің 95%-ы жұмысты 1,5 минуттан кейін аяқтайды. Бағандағы эмоциялардың максималды саны-8. Орташа көрсеткіш-4.
Бастығыңызда Сіз бағалайтын ең маңызды 3 қасиетті жазыңыз	Студенттердің 97%-ы құзыреттілік, жоғары интеллект сияқты қасиеттерді атамайды. Ең жиі аталатын қасиеттер – «түсіне білу», «тыңдай білу», «сабырлық»
Суретте не көретініңізді сипаттаңыз (ер адам мен әйел қатар жүріп, ер адамның қолында байлам, ал әйел 3 жолдорба мен 2 бақыраш алып келе жатқан суретті сипаттау ұсынылады)	Сипаттаудың орнына тыңдаушылардың басым көпшілігі суретте бейнеленген жағдайды түсіндіруге, оған эмоционалды қатынасты білдіруге, болып жатқан жағдайға деген көзқарасын білдіруге тырысады
Жақында болған жанжалды жағдайды еске түсіріңіз. Елестетіп көріңізші, сіз қазір қарсыласыңызбен осы қақтығысты шешіп жатырсыз және оған осындай фраза айтасыз: «Маған сенімен қиын болады, өйткені...» Сөйлемді аяқтаңыз	Студенттердің 100%-ы жанжалды талдау кезінде «Сен-пікірсіз» қолданады. Сондықтан олар қақтығыстардың арандатушылары болып табылады. «Мен-пікірмін» технологиясын оқыту өте қиын. Студенттерге жанжалдың тақырыбын анықтау және осы жанжал кезінде сезінетін өз эмоцияларын анықтау қиынға соғады

Біз 5 топты тестілеу кезінде алған диагностикалық нәтижелерді (қысқартылған оқу формасындағы 3 курс) төменде келтіреміз

Сурет-3-4 курс студенттерінің тестілеу нәтижелері
(«Эмоционалды интеллект деңгейін анықтау (Н. Холл әдістемесі)» n=32)

Егер интегративті деңгейді талдайтын болсақ, нәтиже келесідей: студенттердің 9% – эмоционалды интеллекті (ЭИ) жоғары, 68% – орташа деңгейде, студенттердің 23%-ы ЭИ деңгейі төмен екені диагноздалған. Бір қарағанда, бұл нәтижелер жігерлендіреді: көпшілігі «қақ ортада». Бірақ өзара әрекеттесу қабілетінің орташа көрсеткіштері-бұл өзін, өзінің эмоционалды реакцияларын түсінбеу және нәтижесінде эмоцияларыңызды басқара алмау (38%). Бұл болашақ мамандардың жалпыланған бейнесі.

Бүгінгі студенттік кезенді сипаттайтын ең үлкен қиындық – «face to face» қарым-қатынас жасағысы келмеуі және болмауы. Жаңа технологиялар, кез-келген ақпаратқа (кез-келген сапа мен санға) жедел қол жетімділік, әлеуметтік желілер және смартфондардың шексіз жетілдірілуі жас ұрпақты өзгертеді. Тіпті әлеуметтік желілер арқылы танысу ыңғайлы болады. Instagram–да жеке өмірді көрсету, лайктар, жазылымдар-бұл тек жастардың ғана емес, аға буындардың да ажырамас өміріне айналатын нәрсе.

Әрине, уақытты кері қайтару мүмкін емес. Бірақ, Дэниэл Гоулман сендіргендей (эмоционалды интеллект теориясының авторы) [1] – эмоционалды интеллекттің дамуы мүмкін.

Сондықтан біз эмоционалды интеллектті дамытуға бағытталған жаттығуларды, тренингтерді тек сабақ құрылымына ғана емес, сонымен қатар студенттерге ауызша және жазбаша қарым-қатынас кезінде оқытушылармен және басқа студенттермен өзара әрекеттесу өнерін үйреттік, студенттердің үзілістердегі және әртүрлі іс-шаралардағы өзара әрекет-

тесуін бақыладық, жанжалдарды шешудің негізі ретінде «Мен-пікірмін» технологияларын және тағы басқаларын үйреттік.

Мысалы: ғалымдар егер адам 22.00-ден 23.00-ге дейінгі аралықта ұйықтамаसा, смартфонды ұйықтағанға дейін қолданса, онда адам толық демалып, күш-қуат ала алмайды, метаболизм процестері бұзылады, гормоналды фон өзгереді және т.б. Сондықтан біз барлық ниет білдірушілерді (егер топтағы студенттердің көпшілігі келіссе, онда «мен бәріне ұқсаймын» принципі іске қосылады, сондықтан біз топпен толық құрамда жұмыс істедік) экспериментке қатысуға шақырдық: ұйқыдан 2 сағат бұрын смартфонды пайдаланбау, 22.00 мен 23.00 аралығында ұйықтау. Эксперименттің басында барлығы резеңке білезіктер киді. Эксперимент уақыты-21 күн, кез-келген әдетті қалыптастыру мерзімі. Егер режим бұзылған болса-біз білезікті екінші қолымызға ауыстырып, алдымен күндерді санай бастаймыз. Бұл ретте студенттер сағат 22.30-да диктофонға не болып жатқанын, не сезінетінін жазады. Әзірге студенттердің ешқайсысы 5 күннен артық өмір сүре алмайды. Студенттердің эмоциялары: агрессия, ашуланшақтық, жүйке, ашуланшақтық, реніш, мазасыздық және т.б. Бірақ бұл да нәтиже. Студенттер өздерінің мінез – құлқын талдай бастайды, өз мақсаттары мен тілектерін түсінеді-бұл өздеріне ең маңызды қадамдар.

Эмоционалды интеллекттің қалыптасуы көптеген факторларға байланысты. Зерттеу нәтижелерін түбегейлі өзгерту мүмкін емес. Мұнда оқу ұзақтығы, тәрбие жүйесі, отбасындағы қарым-қатынас сипаты, студенттердің мотивациясы, қарым-қатынастың жалпы мәдениеті және тағы басқалар маңызды. Бірақ біз сенімдіміз: эмоционалды интеллект-бұл сыни ойлауды құрайтын және кез-келген профильдегі маманның жетістігінің кепілі болып табылатын жалпы мәдениеттің бөлігі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гоулман Д. Эмоционалды интеллект. – М.: Манн, Иванов және Фербер, 2019
2. Назарова Н.М. Білім беру интеграциясының теориялық және әдіснамалық негіздерін әзірлеу мәселесіне // Психологиялық ғылым және білім. – № 3. – С. 5-11. – 2011.
3. Нацаренус Н.Н. Педагогикалық жоғары оқу орындарының мектепке дейінгі тәрбие факультеті студенттерінің кәсіби-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру: Автореф. дис. ... пед. ғылымдардың кандидаты. – М., 1998.
4. Чошанов М.А. Проблемалық-модульдік оқытудың икемді технологиясы. – М.: Халықтық білім, 1996.
5. Янова М.Г. Педагогтың кәсіби құзыреттілігінің құрылымы // Педагогикалық журнал. – №4. – С. 63-73. – 2012.

ОСОБЕННОСТИ СФЕРЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Р.С. Мустафина, Б.Ф. Солтанбаева

Высшая школа педагогики

Павлодарский педагогический университет

имени Элкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. В статье рассматривается актуальная для современного общества тема – воспитание и оказание помощи детям оказавших в трудных условиях. Главная задача образования в школе – это адаптация учеников в настоящем мире. Показаны новые подходы, особенности сферы деятельности социального педагога, его функции, права и обязанности. Мы рассматриваем некоторые решения в проблемах воспитания детей. Эффективность обучения зависит от того, как ребенок прошел социализацию в школе. Решения проблемы – это улучшить работу социального педагога. Создание психологически позитивной, комфортной атмосферы в классе. Работа с детьми является приоритетной областью практической деятельности социальных педагогов. Она выходит за рамки традиционных педагогических сфер, что накладывает особые обязательства на систему образования. Рассмотрена работа социального педагога в области защиты ребенка (подростка), оказывает ему социальную помощь, организывает обучение ребенка, его реабилитацию и адаптацию в рамках работы социально-психологической службы школы (совместно с педагогом-психологом).

Ключевые слова: социальный педагог, социальная работа, социальная помощь, защита, подростки, воспитание, дети из «группы риска», родители, образование, социум.

Аннотация. Мақалада қазіргі қоғам үшін өзекті тақырып – қиын жағдайдағы балаларға білім беру және көмек көрсету қарастырылған. Мектептегі тәрбиенің негізгі міндеті – оқушыларды шынайы өмірге бейімдеу. Жаңа тәсілдер, әлеуметтік педагогтың қызмет аясының ерекшеліктері, оның функциялары, құқықтары мен міндеттері көрсетілген. Біз балаларды тәрбиелеу мәселелерінің кейбір шешімдерін қарастырамыз. Оқудың тиімділігі баланың мектепте қалай әлеуметтенгеніне байланысты. Мәселенің шешімі – әлеуметтік педагогтың жұмысын жақсарту. Сыныпта психологиялық жағымды, жайлы атмосфера құру. Балалармен жұмыс әлеуметтік педагогтардың практикалық қызметінің басым бағыты болып табылады. Ол білім беру жүйесіне ерекше міндеттер жүктейтін дәстүрлі педагогикалық салалардың шеңберінен шығады. Баланы (жасөспірімді) қорғау саласындағы әлеуметтік педагогтың жұмысы қарастырылады, оған әлеуметтік көмек көрсетеді, мектептің әлеуметтік-психологиялық қызметінің жұмысы шеңберінде баланы оқытуды, оны оңалтуды және бейімдеуді ұйымдастырады. педагог-психолог).

Кілтті сөздер: әлеуметтік педагог, әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік көмек, қорғау, жасөспірімдер, білім беру, тәуекел тобындағы балалар, ата-аналар, білім беру, қоғам.

Annotation. The article discusses a topic that is relevant for modern society – education and assistance to children in difficult conditions. The main task of education at school is the adaptation of students to the real world. New approaches, features of the sphere of activity of a social teacher, his functions, rights and responsibilities are shown. We look at some solutions to the problems of raising children. The effectiveness of learning depends on how the child was socialized at school. The solution to the problem is to improve the work of the social educator. Creating a psychologically positive, comfortable atmosphere in the classroom. Working with children is a priority area of practical activity for social

educators. It goes beyond the traditional pedagogical spheres, which imposes special obligations on the education system. The work of a social teacher in the field of protecting a child (adolescent) is considered, provides him with social assistance, organizes the child's education, his rehabilitation and adaptation within the framework of the work of the school's social and psychological service (together with a teacher-psychologist).

Keywords: social teacher, social work, social assistance, protection, adolescents, education, children at risk, parents, education, society.

Концепция работы каждого педагога – это его собственное мнение и выводы по поводу воспитания и образования детей. Она не может быть оторвана от реальной жизни и реальных условий, в которых растет и получает образование ребенок. В этой концепции преобладающая роль отводится социальной педагогике, социальной работе. Педагогика отношений в социуме составляет базовую основу в системе служб помощи населению, в том числе молодежи, детям, развитие личности.

По данным социологического исследования Национальной академии образования им. Ы. Алтынсарина, 62% родителей не уделяют достаточного времени собственным детям, 43% – мало интересуются их проблемами, 50% – нуждаются в консультациях педагога-психолога по вопросам профилактики внедрения деструктивных религиозных течений в школьную среду, до 70% – нуждается в дополнительной помощи по обеспечению информационной безопасности детей.

Рост детской и подростковой преступности и случаев суицидов, на которые указывалось выше, также свидетельствуют о необходимости усиления воспитательной работы.

В этой связи требуются принципиально новые подходы к планированию и реализации воспитательной работы в ходе образовательного процесса и досуговой деятельности обучающихся, разработка стандартов поведения с понятными механизмами их применения и соблюдения [1].

Поэтому важность социального педагога значительна. Социальный педагог – организатор работы с детьми в микросоциуме. Он исполняет педагогическую, методическую, исследовательскую деятельность, которая обращена на защиту прав детей в обществе, поддержка им в период социальном становлении, помощь в адаптации, помощи трудной ситуации, помощь семьям, попавших в тяжелое положение.

Социальный педагог – это учитель, помогающий взаимодействовать между семьей, образовательными организациями, в котором обучается ребенок и другими учреждениями. Социальный педагог в образовательной школе занимается изучением психологических и возрастных изменений всех учащихся школы, исполняет и создает различные виды социальной нужной деятельности, помогает осуществить правовую защиту и социальную поддержку ребенка и семьи, направляет действия родителей и педагогов на предупреждение негативного влияния на развитие личности сложных детей.

Школьный социальный педагог – это специалист общеобразовательной или профессиональной школы, внешкольного, дошкольного учреждения, социального приюта, детского дома, школы-интерната, школы реабилитации, других образовательных учреждений. В организации своей работы он отдает приоритет созданию здорового микроклимата в коллективе, гуманизация межличностных отношений, способствует реализации способностей каждого, защите интересов личности, организации свободного времени, включению в социально полезную деятельность. Поддерживает непрерывную связь с семьями своих подопечных. Главное внимание уделять проблемам защиты ребенка от родительской жестокости, эгоизма, вседозволенности. Работа социального педагога должна основываться на доверии и взаимопонимании, направлена на содействие и помощь клиенту в решении его собственных проблем.

Разбор опыта развития социальной помощи детям представляет, что такая помощь принципиально отличается от социальной работы с любыми категориями взрослого населения. Значимой составляющей социальной помощи детям является педагогическая деятельность, соединяющие с образованием и воспитанием ребенка. То есть речь идет о социально-педагогической деятельности, которая представляет собой разновидность педагогической.

Работа социального педагога в школе заключается в постоянном контакте и связи с такими группами, как:

- дети из «группы риска»;
- родители;
- правоохранительные органы;
- социально-незащищенные семьи учащихся;
- педагогический коллектив.

В должностные обязанности социального педагога в школе обычно входит:

- создание здорового климата в школьном коллективе, особенно внутри классов;
- организация внеучебного времени школьников, включение их в социально полезную деятельность;
- создание социально-педагогической деятельности в социуме, различных видов сотрудничества взрослых и детей;
- осуществление постоянной связи с семьями учащихся, особенно из «группы риска»;
- защита прав ребенка, в том числе от родительской жестокости;
- создание гуманных отношений между учителями и детьми;
- оказание профессиональной помощи детям и их семьям по разрешению конфликтных и социально сложных ситуаций;
- представление и защита интересов детей и их семей в различных государственных службах и общественных организациях;
- организация профилактики употребления психоактивных веществ.

Для того чтобы выполнять свою профессиональную деятельность, социальный педагог имеет право:

- быть представителем и защитником интересов детей в различных организациях и в органах власти (в суде, полиции);
- собирать информацию о семье, делать социологические опросы и диагностику;
- посылать официальные запросы в общественные организации и государственные учреждения, связанные с официальной деятельностью социального педагога;
- выполнять работу по изучению опыта семейного воспитания, посещать на дому для выявления жилищных условий и их санитарного состояния, контролировать посещение воспитанника, опрашивать соседей.

Именно к социальному педагогу можно обратиться за консультацией семьям детей-инвалидов, малообеспеченным, опекунам и попечителям детей-сирот [2].

Одним из основных направлений деятельности социального педагога является профилактическая работа, которая заключается в:

- социализации подростков;
- профилактике табакокурения, употребления алкоголя и наркотиков;
- пропаганде здорового образа жизни;
- организации досуга воспитанника: кружками, занятиями спортом, привлечением к волонтерскому делу или участием в социальных проектах, занятиях по интересам и многое другое.

Деятельность социального педагога в школе очень ценна, так как в такое тяжелое время правовой незащищенности, роста жестокости в семье и детской преступности, учащимся очень нужна социально-психологическая помощь.

Рассмотрим значение деятельности социального педагога в работе социально-психологической службы школы, принципы, функции.

Функции деятельности социального педагога

К основным функциям в деятельности социального педагога относятся:

1. Социально-педагогическое исследование с целью выявления социальных и личностных проблем детей всех возрастов.
2. Социально-педагогическая защита прав ребенка.
3. Обеспечение социально-педагогической поддержкой семье в формировании личности ребенка.
4. Социально-педагогическое консультирование.
5. Социально-педагогическая профилактика и коррекция.
6. Содействие созданию педагогически ориентированной среды для оптимального развития ребенка.
7. Поддержка социально – ценной деятельности детей и подростков.

Социальному педагогу необходимо обладать следующими качествами:

– *естественность* – способность быть самим собой в процессе взаимодействия с окружающими;

– *доброжелательность* – способность доброго восприятия окружающих, готовность в любой момент к поддержке другого человека, нуждающегося в этом;

– *деликатность* – вежливость и тактичность в общении с другими людьми;

– *конкретность* – умение четко отвечать на поставленный вопрос, четко и понятно излагать свои мысли и суждения;

– *человеколюбие* – любовь к детям, их семьям, своему коллективу; милосердие, гуманизм в совокупности с человеколюбием.

Организационно-методическая деятельность.

Рассмотрим, что же является основным в работе социального педагога, чем она отличается от работы педагога – предметника и даже классного руководителя или воспитателя.

Учителю чаще всего приходится работать с классом или группой и, в основном, его методы направлены на работу с коллективом. Социальный педагог работает с отдельной личностью, с отдельным ребенком (подростком), и даже при работе с семьей использует принцип индивидуальности.

Социальный педагог работает в области защиты ребенка (подростка), оказывает ему социальную помощь, организовывает обучение ребенка, его реабилитацию и адаптацию в рамках работы социально – психологической службы школы (совместно с педагогом – психологом).

Социальный педагог выявляет нуждающихся в социальной помощи детей, относящихся к «группе риска». Это неуспевающие дети, которые в силу своих способностей не могут усвоить школьную программу. Это дети, которые переживают стрессы в коллективе сверстников, в школе или в семье. Это дети с теми или иными недостатками, одаренные дети, школьники, которые приобщились к наркотикам или алкоголю.

Иногда помощь этим детям может состоять только в том, чтобы разобраться в их отношениях с окружающими. В другом случае – научить контролировать свои поступки, быть уверенным в себе. Важную роль в работе с детьми «группы риска» имеет совместная работа с педагогом – психологом (социально – психологическая служба), разработка коррекционных планов и программ по стабилизации эмоционально – психологического состояния ребенка.

Сегодня актуальна нехватка различных секций и клубов, трудовых и туристических отрядов. Поэтому социальный педагог является организатором внеурочного времени школьника, включаясь в процесс воспитательной работы совместно с классными руководителями и родителями.

Социальный педагог координирует работу педагогического коллектива с «трудными» детьми, детьми-сиротами и опекаемыми, семьями, с окружающей средой и общественностью микрорайона, что также немаловажно сегодня. Совместно с педагогом – психологом периодически информирует педагогический коллектив школы о психологическом климате в классах, о подростках, состоящих на различных видах учета, детях – сиротах и опекаемых, о системе работы с ними и оказанной помощи.

Социальный педагог совместно с инспектором выявляет детей – школьников, которые незаконно заняты на работе в учебное время, решает вопрос об их учебе, проверяет, выполняются ли правовые нормы детского труда, так как в современных условиях эта проблема актуальна.

Социальный педагог, совместно с педагогом – психологом, изучает интересы детей, проблемы семейных отношений (обследует семью, помогает в кризисных ситуациях, в улучшении психологической обстановки и педагогической культуры, защищает интересы ребенка, налаживает контакты), так как мировоззрение и жизненные принципы ребенка формируются в семье.

Для решения вышеизложенных проблем и вопросов, социальный педагог, совместно с педагогом-психологом, изучает состояние ребенка, уровень кризиса, планирует пути его преодоления. В этом и состоит одна из главных задач деятельности социального педагога. Поддержать ребенка в трудную минуту – дело не легкое. Как же помочь ребенку? Как должен вести себя в такой ситуации социальный педагог? Поддержать духовно, научить стойкости, умению искать выход, найти путь и принять решение, вселить в ребенка веру, убедить его, что все в жизни обязательно изменится к лучшему.

Социальный педагог связывается со специалистами, со службами социальной защиты, которые способны помочь ребенку. Для этого необходимо, чтобы педагог был профессионально подготовлен, достаточно образован для ведения воспитательной и учебной работы. Необходимо постоянно повышать свой профессиональный уровень, работать над самообразованием. Особенным является наличие у социального педагога организаторских способностей, умения быстро принять решение, быстро организовать психологическую помощь, умение вести реабилитационную работу.

Основная отличительная особенность социальной педагогики заключается в том, что потребность в ней возникает тогда, когда у индивида или группы возникают проблемы во взаимоотношениях со средой. В настоящее время необходимость этой профессии еще более обострилась с увеличением количества подростков, употребляющих спиртные напитки и наркотики, с ростом преступности, отсутствием системы общечеловеческих ценностей у подрастающего поколения (умения общаться, этики поведения в обществе) – все эти проблемы остро стоят перед школой

и всем обществом в целом. Их решение невозможно без профессиональной работы профильных специалистов – социальных педагогов и психологов.

Основные направления социального педагога в школе определены проблемами, возникающими в процессе обучения и воспитания детей. Работа с детьми является приоритетной областью практической деятельности социальных педагогов. Она выходит за рамки традиционных педагогических сфер, что накладывает особые обязательства на систему образования. Учитель, социальный педагог, педагог-психолог, педагог дополнительного образования могут и должны работать в тесном контакте, взаимодействуя во благо ребенка со всеми заинтересованными учреждениями и организациями.

Таким образом, главным отличием социально-педагогической деятельности от педагогической является то, что предмет педагогической деятельности – каждый ребенок, а социально-педагогической – ребенок, находящийся в сложной, проблемной ситуации.

Социально-педагогическая деятельность является разновидностью профессионально-педагогической деятельности. От социальной работы социально-педагогическую деятельность отличает то, что первая направлена на все возрасты, а вторая – на детей, у которых нарушен процесс социализации.

Социально-педагогический подход к исследованию «риска» связан с идеями социализации личности, оптимизации социально-педагогической деятельности в рамках образовательной организации и вне ее. Данные идеи можно проследить в работах известных отечественных психологов Л.Н. Когана, А.Н. Леонтьева, Г.В. Суходольского и других ученых. Они обосновывали, что социально-педагогический аспект риска обусловлен реформированием школы, вследствие чего меняется характер педагогической деятельности, а также претерпевают изменения взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса развития личности в социокультурной среде.

Г.Ф. Кумарина, употребляя в педагогическом контексте понятие «дети риска», относит к данной группе детей, испытывающих трудности в обучении, которые по состоянию здоровья, социального развития находятся в пограничной зоне между возрастной нормой и патологией. Т. е. соматические и психические расстройства разной степени выраженности и вызывают риск школьной и социальной дезадаптации. Общая оценка интеллектуального развития этих детей может быть и в рамках средне-нормативных показателей, но при более детальном изучении у них обнаруживается специфика двигательного, речевого, когнитивного и эмоционально-аффективного развития, а также несформированность предпосылок овладения программным материалом [3].

Следует также отметить, что в связи с экологическим, демографическим, культурологическим и социальным неблагополучием в обществе

данная категория детей имеет стойкую тенденцию к увеличению. Эти данные подтверждаются и рядом других исследований (Э.М. Александровская, И.А. Коробейников, Н.Н. Савина и др.). По статистике Центра здоровья детей РАМН, около 85% детей рождаются с аномалиями развития и неудовлетворительным состоянием физического и психического здоровья, из них не менее 30% нуждаются в комплексной реабилитации. Конечно, такие дети испытывают значительные трудности в усвоении образовательных программ, в адаптации к социальным условиям.

Таким образом, в основном риск, связанный с проблемами физического и психического здоровья, провоцирует появление педагогических и социальных рисков – не успешности в обучении, сложности в адаптации в детском коллективе. Несомненно, что для таких детей должна быть создана в образовательном учреждении система помощи и поддержки с целью предотвращения дальнейшего усложнения данных проблем [6].

Следовательно, изучая педагогический аспект выделения категории «дети группы риска» отметим, что в центре внимания исследователей стоят процессы обучения и воспитания ребенка и возникающие в них трудности. В этом случае исследователи выделяют несколько групп детей:

– педагогически запущенные дети, имеющие разные формы девиантного (безнадзорность, беспризорность и др.), делинквентного (противоправное поведение, не влекущее за собой нарушение уголовного законодательства) и криминального поведения (преступность). Все перечисленные виды поведения выходят за границы установленных в обществе социальных норм. Выстраиваемая система помощи и поддержки таким детям, как правило, встречает их активное сопротивление воспитательным воздействиям со стороны педагогов и родителей;

– неуспевающие дети, у которых есть стойкие затруднения при усвоении учебной программы или отдельной дисциплины;

– дети с нарушениями школьной дисциплины. Их поведение выходит за рамки школьных правил, они могут грубить, употреблять в речи нецензурную лексику, устраивать драки и т. д., что обусловлено трудностями в процессе адаптации их к школьному коллективу, либо особенностями воспитания в семье, где приняты определенные модели поведения;

– дети с проблемами в развитии, не имеющие резко выраженной клинико-патологической характеристики;

– дети-инвалиды, которым требуется создать необходимые условия для развития и обучения, чтобы они приблизились к возможной «индивидуальной норме». Для этого педагогами образовательных организаций используются разные формы обучения (домашнее, дистанционное, инклюзивное), в которых ребенок осваивает образовательную программу.

И так объектом социально-педагогической деятельности—дети группы риска (дети-инвалиды, дети-сироты, дети-правонарушители и т.п.).

Список использованных источников

1. Государственная программа развития образования и науки республики Казахстан на 2020 – 2025 годы- [электронный ресурс] / Режим свободного доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

2. Закон об образовании Республики Казахстан – [электронный ресурс] / Режим свободного доступа:

3. Кумарина Г.Ф. Коррекционная педагогика в начальном образовании. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕСТОВЫХ ЗАДАНИЙ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ВУЗЕ

Ак.К. Нургалиева

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Статья посвящена исследованию объективной, качественной оценки и эффективному измерению уровня знаний студентов с помощью тестовых заданий. Разработанные с этой целью тестовые задания адекватны содержанию учебной дисциплины и уровню современного состояния науки.

Ключевые слова: образовательный процесс, тестовые задания, тестирование, учебные достижения обучающихся.

Аннотация. Мақала тест тапсырмалары арқылы студенттердің білім деңгейін объективті, сапалы бағалауды және тиімді өлшеуді зерттеуге арналған. Осы мақсатта әзірленген тест тапсырмалары оқу пәнінің мазмұнына және ғылымның қазіргі жағдайының деңгейіне сәйкес келеді.

Кілтті сөздер: білім беру процесі, тест тапсырмалары, тестілеу, білім алушылардың оқу жетістіктері.

Annotation. The article is devoted to the study of objective, qualitative assessment and effective measurement of the level of knowledge of students using test tasks. The test tasks developed for this purpose are adequate to the content of the discipline and the level of the current state of science.

Keywords: educational process, test tasks, testing, educational achievements of students.

С переходом от методов субъективного оценивания к технологиям педагогического тестирования возникает потребность использования тестирования не только в целях контроля, но также в практике педагогов для обучения и развития обучающихся. Возможности частичного преодоления трудностей следует искать на пути научно-обоснованного комплексного подхода к использованию материалов и технологий тестового контроля при подготовке обучающихся, где значимое место отводится

анализу объективных результатов тестирования для самоконтроля, самоподготовки, самоидентификации и саморазвития обучающихся [1].

В результате расширяющейся практики использования современных стандартизированных контрольных измерительных материалов и информационных технологий складывается педагогическая ситуация и создаются условия для более целенаправленного использования средств и методов тестового контроля в учебном процессе и организации новых видов информационного образовательного мониторинга. Накапливаемая образовательная информация по результатам тестового контроля позволяет в значительной степени обеспечить обратную связь в управлении образованием, индивидуализацию обучения, создавать условия для личностного развития обучающихся.

Многие специалисты, работающие в области педагогической квалиметрии (В.С. Аванесов, Н.Ф. Ефремова, Н.О. Бильчаева, М.Б. Гузаиров, Н.Н. Голышева, О.З. Кузнецова, Н.А. Кулемин, Т.В. Мирская, Е.А. Михайлычев, В.И. Нардюжев, Г.К. Селевко, В.А. Хлебников, М.Б. Челышкова, А.Г. Шмелев и др.), отмечают широкие возможности использования тестовых заданий в совершенствовании образовательного процесса, расширении возможностей выбора форм аттестации, а также для развития теории и практики самого тестирования [2].

Объективная, качественная оценка и эффективное измерение уровня знаний студентов возможна при применении тестовых заданий. По мнению В.С. Аванесова при правильном отборе конкретного материала содержание тестов может быть использовано не только для контроля, но и для обучения [3]. Содержание тестов не может быть только легким, средним или трудным. Легкие задания создают только видимость наличия знаний. Ориентация на проверку минимального уровня знаний не дает представления о реальном уровне знаний. Искажает этот уровень и подбор заведомо трудных заданий, в результате чего у большинства обучающихся могут оказаться заниженные баллы.

Составление заданий одной только средней трудности приводит к серьезной деформации текста: он теряет способность нормально отображать содержание изучаемого предмета, в которой есть разный материал. Поэтому в тесты должны включаться разные задания, которые независимо от содержания тем и разделов должны располагаться в порядке возрастающей трудности.

Разработанные нами тестовые задания адекватны содержанию учебной дисциплины и уровню современного состояния науки. Задания составлены в соответствии тематического содержания дисциплины «Социальная педагогика» и рекомендуемой литературе. Информация, содержащаяся в условии тестового задания, подобрана так, что является необходимой и достаточной для выполнения тестового задания. Содержание заданий полностью соответствует рекомендуемой литературе, а

также действующим нормативно-правовым актам с конкретным указанием источника.

В обучающимся предлагаются четыре вида тестовых заданий: задания с выбором нескольких правильных ответов; задания на установление правильной последовательности; задания на установление соответствия; ситуационные задания.

Ниже приведенные примеры тестовых заданий взяты из разработанного автором учебного пособия «Тестовые задания по социальной педагогике» [4]. Пособие применяется в учебном процессе вуза для образовательных программ «Социальная педагогика и самопознание», «Социальная педагогика и педагогическая поддержка в образовании» и «Педагогика и психология». При составлении тестовых заданий мы ориентировались на содержание тематического плана дисциплины, а также на содержание базовых учебников по социальной педагогике А.В. Мардахаева, А.В. Мудрик, А.Т. Васильковой и др. [5, 6, 7].

Тестовые задания с выбором нескольких правильных ответов являются заданиями закрытого типа, имеют восемь вариантов ответов, три из которых являются правильными. В заданиях с выбором можно выделить основную часть, содержащую постановку проблемы, и готовые ответы, сформулированные преподавателем. Задания с выбором имеют ряд преимуществ, связанных с быстротой их выполнения, простотой подсчета итоговых баллов по тесту, возможностью автоматизации процедур проверки ответов студентов и вытекающей отсюда минимизацией субъективного фактора при оценивании результатов выполнения теста. С их помощью можно более полно охватить содержание проверяемой учебной дисциплины и, следовательно, повысить содержательную валидность теста. Несомненным достоинством формы заданий с выбором является ее универсальность, она годится практически для любого предмета.

Например: Принципы социальной педагогики, обусловленные объективными факторами:

- a) гуманизм;
- b) взаимосвязь профессионализма и эффективности деятельности социального педагога;
- c) индивидуальная обусловленность;
- d) личностная обусловленность;
- e) природосообразность;
- f) культуросообразность;
- g) социальная обусловленность;
- h) средовая обусловленность.

Уровень сложности 2.

Задания на установление правильной последовательности позволяют установить правильную последовательность различных действий, операций, связанных с выполнением обязанностей, инструкций,

правил, очередность событий, а также быстрой и умелой сборки или разборки различных изделий, и много других видов деятельности, где можно установить или уже установлены эффективные алгоритмы. Содержание задания состоит из ранжируемых элементов деятельности или определения. В задании элементы ставятся в случайном порядке, так, чтобы в их расположении не было никакого намека на правильный порядок. Сравнение рангов, поставленных обучаемым, с эталонной последовательностью позволит судить о знании алгоритма данного фрагмента учебной деятельности.

Например: Установите правильную последовательность подэтапов подготовительного этапа социально-педагогического процесса:

- a) целеполагание;
- b) социально-педагогическое прогнозирование;
- c) диагностика и выявление индивидуальности объекта;
- d) планирование деятельности;
- e) выбор технологии;
- f) социально-педагогическое моделирование.

Уровень сложности 3.

Задания на установление правильной последовательности важны для проверки системы знаний там, где ведущим системообразующим признаком знаний является упорядоченность элементов; нацелены на контроль знаний (умений) по тем важным элементам, по которым уже есть объективно правильный порядок действий; вопрос сводится лишь к формированию индивидуальных знаний правильных алгоритмов действия. Задания на установление правильной последовательности можно применять для формирования знаний, умений и навыков с тщательным показом и разъяснением того, что неправильно, почему, что последует в результате неправильных действий. Применение этого метода позволяет точно отделить правильные действия от неправильных и подготовить учащихся к исправлению ошибки.

Задания на установление соответствия используются для проверки ассоциативных знаний, которые существуют в данном предмете. Это знания взаимосвязи определений и фактов, авторов и их произведений, формы и содержания, сущности и явлений, связей между различными предметами, свойствами, законами, явлениями, формулами, датами. Тестовые задания на установление соответствия состоят из двух параллельных списков слов или фраз, в которых студенты должны поставить в соответствие элементы одного списка элементам другого. Преимуществами заданий на установление соответствия является компактная форма, занимают мало места на странице; могут эффективно оценивать самую разнообразную фактическую информацию; простая и объективная обработка.

Например: Г.Э. Эриксон выделил типичные конфликты в формировании самосознания, характеризующие соответствующую субкультуру:

Столбец А	Столбец Б
___ 1. Отношения лидер/последователь или...	А) Неопределенность авторитета
___ 2. Уверенность в себе или...	В) Паралич трудовой деятельности
___ 3. Ученичество или...	С) Временная перспектива
___ 4. Идеологическая убежденность или...	Д) Размытость системы ценностей
	Е) Застенчивость

Уровень сложности 2.

Каждое **ситуационное задание** состоит из трех подситуаций (заданий). Подситуация является заданием с выбором одного правильного ответа из пяти предложенных вариантов ответов. При использовании метода ситуационных заданий отрабатывается способность получать (делать) логически правильные выводы и приходиться к качественным преобразованиям после каких-то количественных изменений. Для этого ставится мысленный эксперимент в виде: изменили ситуацию, что произойдет после этого. Для более четкого проведения этого эксперимента ставится цель получить (или подойти к необходимости получить) качественное преобразование обычных систем. Учет всех возможных последствий позволяет обнаруживать (формулировать) задачи, которые в обычных условиях просто не возникают. Именно понимание того, что изменяющиеся условия (цели) порождают (или не порождают) новые задачи, и является самым ценным опытом данного метода. Метод служит прекрасной проверкой знаний и мышления в той или иной области деятельности, хорошо активизирует знания и опыт.

Например: Ситуация 5 (темы 2, 8, 11)

Подросток С. 14 лет, живет с родителями алкоголиками и периодически подвергается физическому насилию в семье. При этом, он и сам проявляет признаки насилия по отношению к тем, кто слабее его самого.

Задание 1 (тема 2): Принцип социальной педагогики, определяющий данную ситуацию:

- А) историзма
- В) культуросообразности
- С) профессиональной обусловленности
- Д) средовой обусловленности
- Е) гуманизма

Уровень сложности 1

Задание 2 (тема 8): Формированию качеств, которые помогают подростку С. быстро вжиться в новые условия в данной ситуации способствует:

- А) настрой
- В) индивидуальное своеобразие человека
- С) опыт адаптации
- Д) состояние
- Е) самоактивность

Уровень сложности 3

Задание 3 (тема 11): Тип реакции родителей данного подростка при аномии:

- А) безразличие
- В) ритуализм
- С) конформизм
- Д) ретризм
- Е) истерия

Уровень сложности 3

Все тестовые задания объединены по темам, в рамках изучения которых в соответствии с учебной программой данной дисциплины предусмотрены практические работы, связанные с решением конкретных ситуаций. После каждого задания приводится ссылка на литературный источник, с помощью которого студенты могут проверить и по необходимости еще раз изучить тестируемый учебный материал.

Показано, что системное использование материалов и технологий независимого тестирования наряду с традиционными методами контроля способствует повышению подготовленности студентов, предоставляет образовательным учреждениям объективную образовательную информацию, позволяющую выявлять успехи и трудности в усвоении содержания учебных дисциплин, обуславливая квалиметрический подход к оцениванию и анализу результатов обучения. Применение тестовых заданий в учебном процессе обеспечивает оперативность контроля, возможности индивидуализации программ и методов в образовательной практике [8]. Таким образом, тестирование все более становится технологией обучения, дополняя и совершенствуя уже существующие традиционные методы.

Качество учебных достижений проявляется в соответствии достигнутого уровня требованиям стандарта и личностного развития как интегрированном показателе, концентрированно отражающем достижения всех этапов и составляющих учебного процесса, качество учебной деятельности всех его субъектов и самой образовательной системы. В педагогической оценке результатов тестирования отражаются уровень учебных достижений обучающегося, уровень профессионализма и интенсивность труда педагога, внешние и внутренние установки на достижение результата, надежность методов и технологий оценивания.

Список использованных источников

1. Нұрғалиева А.Қ., Нұрғалиева Ақ.Қ. Жалпы білім беретін мектептегі оқу үдерісінде тестілеудің тиімділігін тексеру. Қазақстан педагогикалық хабаршысы. Павлодар, ППУ, 2021. – № 4. – С. 110-123.
2. Ефремова Н.Ф. Современные тестовые технологии в образовании. – М.: Логос, 2003. – 208 с.
3. Аванесов В.С. Современные методы обучения и тестового контроля знаний. – Владивосток, 1999. – 125с.

4. Нургалиева Ак.К. Тестовые задания по социальной педагогике: учебно-методическое пособие для студентов педагогических вузов / А.К. Нургалиева. – Павлодар, 2018. – 118 с.

5. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: Учебник. – М.: Гардарики, 2005. – 270 с.

6. Мудрик А.В. Социальная педагогика: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / А.В. Мудрик. – М.: ИЦ Академия, 2013. – 240 с.

7. Василькова Т.А. Социальная педагогика: педагогический опыт и методы работы: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Т.А. Василькова. – М.: ИЦ Академия, 2010. – 208 с.

8. Нургалиева Ак.К., Сагалбаева К.А. Тест мазмұнын құру принциптері мен талаптары. Материалы Международной научно-практической интернет-конференции «Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации»: Сб. науч. трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2021. – Вып. 67. – С. 255-257.

ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ БУЛЛИНГА В ШКОЛЕ

Б.А. Нурмагамбетова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақалада қазіргі қазақстандық мектептегі буллинг мәселесі қарастырылады. Қоғамда көп уақыт мектептерде бұл проблема жоқ және қорқыту тек батыс қоғамының проблемасы болып көрінді. Осыған байланысты Қазақстанда буллингті зерттеу фрагменттік сипатқа ие, не жекелеген мектептерге, не жекелеген салаларға қатысты, жүйелі зерттеулер жүргізілген жоқ.

Кілтті сөздер: қорқыту, зорлық-зомбылық, заманауи білім, қақтығыстар, физикалық және жанама агрессия, мұғалімнің ұстанымы, көшбасшы, ата-аналар мен тәрбиешілердің әрекеттері.

Аннотация. В статье рассматривается проблема буллинга в современной казахстанской школе. Достаточно большое количество времени в обществе делали вид, что данной проблемы в школах не существует и буллинг проблема исключительно западного общества. В этой связи исследования буллинга в Казахстане носят фрагментарный характер, касаются либо отдельных школ, либо отдельных областей, системных исследований не проводилось.

Ключевые слова: буллинг, насилие, современное образование, конфликты, физическая и косвенная агрессия, позиция учителя, лидер, действия родителей и педагогов.

Annotation. The article deals with the problem of bullying in the modern Kazakh school. Quite a lot of time in society pretended that this problem does not exist in schools and bullying is a problem exclusively of Western society. In this regard, the research of bullying in Kazakhstan is fragmentary, it concerns either individual schools or individual areas, no systematic research has been conducted.

Keywords: bullying, violence, modern education, conflicts, physical and indirect aggression, teacher's position, leader, actions of parents and teachers.

Школьное насилие является серьезной проблемой современной образовательной системы. С травлей учащихся, или буллингом (bullying), можно столкнуться, к сожалению, практически в любой школе. По определению С.В. Кривцовой, буллинг – это повторяющиеся в течение длительного времени агрессивные действия одних детей по отношению к другим. Неравенство сил агрессора и жертвы, повторяемость, острая эмоциональная реакция жертвы – существенные признаки буллинга [2].

Согласно наблюдений норвежского ученого и педагога Д. Олвеуса, юноши чаще выступают в роли агрессоров, чем девушки. В то же время, несмотря на то, что девочки демонстрируют значительно меньше агрессии и насилия, это не означает, что они вообще не замешаны в конфликтных ситуациях. В. Хайтмайер считает, что современные девочки «ликвидируют отставание» и не всегда ведут себя только корректно и «примерно». Девочки иначе втянуты в насильственные действия, чем мальчики: например, они выступают как «закулисные силы» или как «зрители, выражающие одобрение аплодисментами». Наблюдая за поведением школьников, можно установить, что преимущественно девочки могут быть подлыми, коварными, хитрыми и вероломными. Они тайно высмеивают одноклассников и отрицательно высказываются о них в присутствии учителей, издеваются над нелюбимыми мальчиками, называя их «слабаками» и «маменькиными сынками», делают замечания по поводу их внешнего вида и поведения. Если у мальчиков преимущественно доминирует физическая агрессия, то у девочек на первый план выступают косвенная агрессия и негативизм, проявляющиеся в сплетнях, язвительных замечаниях, интригах и подстрекательстве, которые иногда провоцируют физическую агрессию со стороны мальчиков.

Конфликты между детьми возникают не только вследствие конкуренции, борьбы за лидерство. Проявление агрессивности по отношению к сверстникам может быть спровоцировано некомпетентными действиями или оценками педагогов, реакцией на те или иные формы поведения других значимых взрослых [3]. Исследования показали, что преобладание в отношении взрослого к ребенку или подростку психологического насилия провоцирует проявление жестокости и агрессивности со стороны детей. Так, если классный руководитель предъявляет к своим ученикам необоснованные требования, оскорбляет и подавляет их, то в таком классе агрессивность и враждебность гораздо выше, нежели в классах, где педагог относится к ученикам уважительно и доброжелательно. Жесткое воздействие школьных норм в области контроля знаний и результатов обучения приводит к тому, что самые слабые ученики имеют мало шансов сохранить уважительное отношение к себе в школе и к школе как системе в целом. Именно они могут пытаться самоутвердиться другим способом, восставая против преподавателей, администрации, школы как структуры, которую нужно закрыть, других учащихся, уроков, которые надо сорвать и т. д.

От учителя требуется умение адекватно реагировать на проявления насилия. В качестве лидера группы именно учитель определяет приоритеты. Наличие недвусмысленно заявленной и твердо отстаиваемой позиции учителя, который уверен в том, что использование насилия в любом виде и форме недопустимо по отношению к другому человеку, во многом определяет позиции школьников, их действия по мобилизации собственных ресурсов в борьбе с агрессией и насилием. Помощь в данном случае сводится к мерам, способствующим разработке детьми собственных ритуалов по преодолению и ограничению агрессии [4].

Работа с классом начинается с того, что травля обозначается как болезнь ГРУППЫ. Так и сто́ит сказать школьникам: есть болезни, которые поражают не людей, а группы, классы, компании. Это позволит зачинщикам сохранить лицо и, что особенно важно, снять противопоставление «жертва–насильник–свидетель». Данная позиция крайне значима, потому что чаще всего, сталкиваясь с проявлениями буллинга, родители обращаются к педагогу-психологу за индивидуальной консультацией. Работая со случаем, психолог может влиять на ситуацию исключительно со стороны ребенка, анализируя его поведение и помогая ему стать увереннее в себе или более контактным. Но данный путь достаточно длителен и малоэффективен, потому что проблема заключается не только в ребенке, но и в общегрупповом поведении. Необходима комплексная работа: индивидуальное консультирование жертвы буллинга и тренинговая работа с классом по сплочению коллектива и формированию конструктивного взаимодействия обучающихся между собой. Причем, как правило, в среде взрослых – родителей и педагогического коллектива – проблема называется своим именем, а среди подростков она может быть переименована в общую проблематику общения – сплочения. Мера, положительно зарекомендовавшая себя в случаях возникновения актов насилия в школе, заключается в предании этих инцидентов гласности. О случившемся должны быть проинформированы все – как учителя, так и ученики. Школа должна знать все подробности инцидента и сопутствующие обстоятельства, знать имена участников. Насильникам должно быть ясно, что акты насилия неприемлемы, и в результате своих поступков они могут оказаться изолированными от коллектива. В дальнейшем с агрессивными детьми и подростками необходимо проводить беседы, у них должна оставаться возможность интеграции в жизнь класса. Работа с жертвами, которые нуждаются в поддержке и понимании, более сложна. Помощь данной категории детей не может быть одномоментной, это длительный процесс, требующий от взрослого терпения и психологической грамотности. В целом важно принять во внимание, что буллинг как социальнопсихологическое явление создает угрозу безопасности участников образовательного процесса. Последствия буллинга – как непосредственные, так и отсроченные – негативно сказываются на интеллектуальном и личностном развитии обучающихся. Мероприятия, направ-

ленные на преодоление и профилактику буллинга в школе, должны носить комплексный характер. Их целью должно стать создание образовательной среды, свободной от насилия, способствующей развитию и самореализации обучающихся, формированию у них здорового, безопасного образа жизни [5].

Какими должны быть действия педагогов [6]:

- в первую очередь нужно сохранять спокойствие и взять ситуацию под свой контроль;
- услышав о случае буллинга, отнестись к рассказу серьезно;
- незамедлительно принять меры по решению проблемы;
- оказать помощь и поддержку пострадавшему от буллинга, убедить его в собственных силах, дать почувствовать себя значимой личностью;
- дать совет или предложить четко обозначенную помощь объекту притеснения;
- провести работу с ребенком-агрессором, дать ему понять, что его действия противоречат законам нравственности и социальным нормам;
- придумать способ, при котором буллер сможет взглянуть на ситуацию глазами своей жертвы;
- при необходимости использовать методы наказания обидчика, но при этом важно не переступить границы дозволенного;
- дать конкретное обоснование наказанию и четко объяснить, в чем именно оно заключается.

Внедрение программы профилактики буллинга в школе позволяет устранить распространенное мнение о том, что агрессивное поведение ребенка есть вариант нормы. В качестве доказательной базы используются специальные методики, тренинги, помогающие детям получить альтернативный опыт.

Основные аспекты работы с агрессорами и жертвами буллинга заключаются в следующем:

- проводится беседа с каждым ребенком, столкнувшимся с травлей одноклассников, плюс предлагается письменно изложить все события;
- обидчикам объясняется, какие именно правила поведения были нарушены и какое наказание их ожидает за содеянное;
- организовывается групповое занятие, во время которого каждому из участников предлагается рассказать остальным о сути индивидуальной беседы с психологом;
- осуществляется психологическая подготовка всех действующих лиц к встрече друг с другом вне стен кабинета специалиста;
- родителям детей-агрессоров назначается консультация с демонстрацией письменного объяснения ребятами своих действий;
- вся собранная информация о доказанных случаях буллинга, включая письменные рассказы детей и описание принятых мер, фиксируется в дневнике;

- проводится обучение детей, являющихся жертвами буллинга, основными способам психологической защиты;
- обидчикам объясняется необходимость принести извинения;
- в случае если агрессор говорит, что мотивом его действий стало желание пошутить, детям рассказывается, почему в этом случае ситуация оказалась совсем не смешной;
- на «карандаш» берутся все ученики, кто так или иначе причастен к событиям, если зачинщик говорит, что его действия были всего лишь игрой.

Таким образом, часто мы слышим утверждение о том, что все детские проблемы в детстве и остаются. Становясь взрослыми, люди забывают о своих школьных обидах. На самом деле это не так. Последствия травмы могут сказываться на жизни человека очень много лет.

Список использованных источников

1. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/v-kazahstanskih-shkolah-vvedut-antibullingovyie-pravila-480865/
2. Байтуменова М. Проблема буллинга в школе // <https://e-nauka.kz/problems-bullinga-v-shkole/>
3. Воронцов Д.Б. Особенности буллинга в школе // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2020. – № 2 (95). – С. 129–137.
4. Дашук И.Н., Николаев В.А., Дашук К.В. Профессиональная подготовка будущих социальных педагогов к предотвращению школьного буллинга // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2019. – №1 (82). – С. 217-222.
5. Кутузова Д.А. Травля в школе: что это такое и что можно с этим делать // Психология и школа. – 2006. – № 4. – С. 54–72.
6. Нестерова А.А., Гришина Т.Г. Предикторы школьной травли в отношении детей младшего подросткового возраста со стороны сверстников // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. – 2018. – №3. – С.97-114.
7. <https://www.unicef.org/kazakhstan>

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ

Б.А. Нурумов

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Білім беру жүйесіндегі, тәрбиелік қызметтегі тәрбие мәселелерін шешудің басымдылығы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында нақты көрсетілген, онда білім беру адамның, қоғамның мүддесі үшін тәрбие мен оқытудың мақсатты процесі ретінде айқындалған. мемлекет.

Кілтті сөздер: әлеуметтік-педагогикалық тәрбие, ауыл мектебі.

Аннотация. Приоритетность решения воспитательных задач в системе образования, образовательной деятельности чётко обозначена в Законе Республики Казахстан «Об образовании», определяющем образование как целенаправленный процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества, государства.

Ключевые слова: социально-педагогическое образование, сельская школа.

Annotation. The priority of solving educational problems in the education system, educational activities is clearly indicated in the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education», which defines education as a purposeful process of education and training in the interests of a person, society, and the state.

Keywords: social and pedagogical education, rural school.

В наше современное время особенно актуально социальная и педагогическая деятельность и развитие методической службы в условиях сельской школы Казахстана как часть совершенствования и развития образования и культуры казахстанского общества в целом.

В условиях становления в Казахстане открытого общества главной целью образования становится формирование высоконравственной личности, способности к творчеству и самоопределению в условиях меняющегося мира, обладающей развитым чувством ответственности и стремлением к созиданию. Приоритетность решения воспитательных задач в системе образования, образовательной деятельности чётко обозначена в Законе Республики Казахстан «Об образовании», определяющем образование как целенаправленный процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества, государства.

Невозможно совершить переход к новому типу отношений, если нет личности, духовно предрасположенной к развитию новых, более качественных отношений нашего казахстанского общества. Духовный потенциал личности, её нравственные качества и уровень её культуры является одним из условий социального процесса. Поэтому вопросы социализации подрастающего поколения стоят, сегодня как никогда остро.

Совершенствование социального воспитания, умение управлять этим процессом, повышать уровень социальной культуры личности, создавая благоприятные условия для возрождения подлинно нравственных ценностей, является одной из важных задач.

Одним из отраслей педагогической науки является социальная педагогика, изучающая закономерности социального воспитания и социального обучения подрастающего поколения в процессе их социализации.

Отметим, что педагогика возникла и развивалась как теория и методика воспитания детей в учебно-воспитательных учреждениях.

Пауль Наторп является наиболее ярким представителем социальной педагогики. П. Наторп выдвинул три основные функции социальной педагогики:

1. Связана с полоролевой ориентацией ребёнка, которая раскрывается в нём в кругу семьи и в контакте с ближайшим окружением.

2. С волей, которая формируется в школе и связана с осуществлением передачи знаний, при этом у ребёнка развиваются эмоциональные, социальные и моторные способности.

3. Разум – раскрывается в общности.

Целью социальной педагогики является способствованию социальному формированию личности, группы с учётом её своеобразия и социокультуры государства, общества, в котором ей предстоит жить.

В чём же особенности социальной и педагогической деятельности с семьёй. Отметим следующее, роль семьи в обществе несравнима по своей силе и значимости с другими социальными институтами. Именно в семье формируется и развивается личность школьника, происходит овладение им социальными ролями, необходимыми для безболезненной адаптации в обществе.

Классификация типов семей:

– по наличию брачных партнёров (семья может быть полной, формально полной и неполной);

– по стадии жизненного цикла семьи (молодая, зрелая, пожилая);

– по порядку заключения брака (первичный, повторный);

– по количеству поколений в семье (одно- или многопоколенные);

– по количеству детей (малодетные, многодетные).

Классификация семей по характеру взаимоотношений:

– малодетная семья;

– благополучная семья;

– неблагополучная семья;

– молодая семья;

– внебрачная семья;

– семья в повторном браке.

Современная сельская семья переживает сложный этап становления. Наиболее актуальные проблемы современной сельской семьи:

– жилищная проблема;

– финансово-экономическая проблема;

– проблема занятости и безработицы;

– проблема планирования семьи;

– внутрисемейная жестокость.

Основные составляющие социальной и педагогической помощи семье: образовательная, психологическая, посредническая.

Образовательная включает в себя помощь в обучении и воспитании. Помощь в обучении направлена на предотвращение семейных проблем и формирование педагогической культуры родителей.

Психологическая включает в себя социально-психологическую поддержку и коррекцию. Поддержка направлена на создание благополучного микроклимата в семье в период кратковременного кризиса.

Посредническая помощь включает в себя помощь в организации, координации и информировании.

Помощь в организации направлена на организацию семейного досуга, включающего в себя организацию выставок-продаж поношенных вещей, благотворительных аукционов, клубов по интересам, организацию семейных праздников, конкурсов, летнего отдыха и др.

Помощь в координации направлена на активизацию различных ведомств и служб по совместному разрешению проблемы конкретной семьи и положения конкретного ребёнка в ней.

Список использованных источников

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика. – М., 1989.
2. Дружинин В.Н. Психология семьи. – М., 1996.
3. Нурумов Б.А. Социально-педагогическая деятельность в системе социальной работы. – ADAL KITAP. – Алматы, 2023.
4. Социальная педагогика / Под ред. В.А. Никитина. – М.: Владос, 2000.

КОГНИТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ У УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ КЛАССОВ

О.А. Колюх, К.Т. Бейсембаева

*Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет
имени Элкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақала жасөспірімдердің танымдық ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Мақалада Пиаже іліміндегі негізгі ойлау қабілеттерінің кезеңдері және жасөспірімнің жеке басының когнитивті құрылымы жасөспірімнің іс-әрекетінің сәттілігіне қалай әсер ететіні, сонымен қатар жасөспірімнің жеке басының қалыптасуы мен даму процесінің мазмұны мен бірегейлігін байланысы қарастырылады.

Кілтті сөздер: қабілеттер, интеллект, тапқырлық, зейін, есте сақтау, зейін, ойлау, оқушылар.

Аннотация. Статья посвящена изучению когнитивных особенностей подростков. В статье рассматриваются стадии основных мыслительных способностей по Пиаже и как когнитивная структура личности подростка может повлиять на успешность выполнения деятельности подростка и определять содержание и уникальность процесса формирования и развития подростковой личности.

Ключевые слова: способности, интеллект, внимание, память, внимание, мышление, учащиеся.

Annotation. The article is devoted to the study of cognitive features of adolescents. The article deals with the stages of basic thinking abilities according to Piaget and how the cognitive structure of adolescent personality can affect the success of the performance of adolescent activities and determine the content and uniqueness of the process of formation and development of adolescent personality.

Keywords: ability, intelligence, intelligence, attention, memory, attention, thinking, students.

Когнитивные способности – это умения мозга получать и обрабатывать информацию об окружающем мире. К ним относятся память, вни-

мание, когнитивная гибкость, воображение, речь, логическое мышление, способность воспринимать информацию с помощью органов чувств. Когнитивные способности отличают человека от животных, они необходимы для выживания и развития. Они помогают человеку вдумчиво учиться, готовить пищу, общаться с другими людьми и т.д.

Когнитивное развитие имеет решающее значение для подготовки учащихся к тому, чтобы они могли управлять сложностями, выносить суждения и планировать будущее. В подростковом возрасте изменения в мозге взаимодействуют с опытом, знаниями и социальными требованиями и приводят к быстрому когнитивному росту. Изменения в том, как учащиеся думают, рассуждают и понимают, могут быть даже более драматичными, чем их очевидные физические изменения. Эта стадия когнитивного развития, названная Пиаже формально-операциональной стадией, знаменует собой переход от способности логически мыслить и рассуждать только о конкретных, видимых событиях к способности логически мыслить и об абстрактных понятиях [1]

Учащиеся средних классов теперь способны логически анализировать ситуации с точки зрения причинно-следственных связей, а также рассматривать гипотетические ситуации и предполагать, что возможно в мире. Это мышление более высокого уровня позволяет им думать о будущем, оценивать альтернативы и ставить личные цели. Хотя в когнитивном развитии учеников существуют значительные индивидуальные различия, эти новые способности позволяют подросткам заниматься самоанализом и принимать зрелые решения, которые раньше были за пределами их когнитивных возможностей.

Подростковый возраст – это время быстрого когнитивного развития. Биологические изменения в структуре мозга и связи в нем взаимодействуют с увеличением опыта, знаний и меняющимися социальными требованиями, что приводит к быстрому когнитивному росту. Эти изменения обычно начинаются в период полового созревания или вскоре после него, а некоторые навыки продолжают развиваться по мере взросления подростка.

Развитие исполнительных функций, или когнитивных навыков, которые позволяют контролировать и координировать мысли и поведение, обычно связано с префронтальной зоной коры головного мозга. Мысли, идеи и концепции, сформировавшиеся в этот период жизни, оказывают большое влияние на дальнейшую жизнь человека и играют важную роль в формировании характера и личности.

Существует две точки зрения на когнитивное развитие и мыслительные операции детей подросткового возраста: конструктивистская и информационно-процессинговая. Конструктивистская точка зрения, основанная на работах Пиаже, использует количественный, теоретико-этапный подход. Эта точка зрения предполагает, что когнитивное совершенствование подростков происходит относительно внезапно и резко.

Информационно-процессинговая перспектива берет начало в изучении искусственного интеллекта и объясняет когнитивное развитие с точки зрения роста конкретных компонентов общего процесса мышления [2].

Когнитивное развитие – это развитие мышления у детей, в процессе которого они понимают, познают и осмысливают вещи и явления. Оно предполагает развитие знаний, способностей, навыков решения задач и предрасположенностей, которые помогают детям понимать и разбираться в окружающем их мире.

Улучшение основных мыслительных способностей в подростковом возрасте обычно происходит в следующих пяти областях:

1. Внимание: улучшения основных мыслительных способностей наблюдаются в избирательном внимании (процесс, при котором ребенок сосредотачивается на одном стимуле, отсеивая другой), а также в разделенном внимании (способность уделять внимание двум или более стимулам одновременно);

2. Память: улучшения основных мыслительных способностей наблюдаются в рабочей и долговременной памяти;

3. Скорость обработки информации: подростки думают быстрее, чем дети; скорость обработки информации резко возрастает в период с пяти лет до среднего подросткового возраста, выравнивается примерно к 15 годам;

4. Организация: подростки лучше осознают свои собственные мыслительные процессы и могут использовать мнемонические устройства и другие стратегии для более эффективного обдумывания и запоминания информации;

5. Метакnowledge: подростки могут думать о самом мышлении. Это часто включает в себя наблюдение за собственной когнитивной деятельностью во время процесса мышления. Метакnowledge обеспечивает способность планировать наперед, видеть будущие последствия того или иного действия и давать альтернативные объяснения событиям.

На последней из стадий основных мыслительных способностей по Пиаже ребенок становится способным рассуждать не только об осязаемых объектах и событиях, но и о гипотетических или абстрактных. Поэтому она получила название формально-операциональной стадии – периода, когда человек может «оперировать» «формами» или репрезентациями. Это позволяет человеку думать и рассуждать с более широкой перспективой. Эта стадия когнитивного развития, названная Пиаже формально-операциональным мышлением, знаменует собой переход от способности мыслить и рассуждать на основе конкретных видимых событий к способности мыслить гипотетически и рассматривать возможности «что-если» в отношении мира. Человек может решать проблемы с помощью абстрактных понятий и использовать гипотетические и дедуктивные рассуждения. Подростки используют метод проб и ошибок для ре-

шения проблем, и появляется способность к систематическому решению проблемы логическим и методическим путем [2].

Когда мы говорим о развитии, мы имеем в виду процесс индивидуального психического развития и рассматриваем его как целенаправленный, но в то же время спонтанный процесс. Этот процесс направлен «вверх» и одновременно в стороны, представляет собой «раскрытие» уже существующих, но «скрытых» способностей, умений и качеств, а также возникновение новых «из ничего», из хаоса и т.д. Это необратимый, направленный и закономерный процесс, приводящий к количественным, качественным и структурным изменениям психики и поведения человека [3]. Это приводит к раскрытию скрытых потенциалов и развитию новых способностей у подростков, что в свою очередь содействует успешному становлению их личности и познавательной деятельности в будущем.

Развитие интеллекта подростков, включая количественные и качественные изменения, напрямую влияет на процесс изучения иностранного языка. Улучшенные способности подростка в решении интеллектуальных задач облегчают усвоение новых грамматических структур, расширение словарного запаса и развитие навыков коммуникации на иностранном языке.

Качественные изменения в структуре мыслительных процессов позволяют подросткам применять разнообразные методы и подходы к изучению языка, такие как анализ текстов, сопоставление культурных особенностей и решение языковых задач. Эти навыки способствуют более глубокому пониманию иностранного языка и культуры, что в свою очередь обогащает познавательный опыт учащихся и мотивирует их к дальнейшему изучению иностранных языков.

Психологические исследования указывают на заметные изменения в развитии мышления подростков. В ходе обучения мышление учащихся значительно совершенствуется. Содержание и логика школьных предметов, а также изменение характера и форм учебной деятельности способствуют формированию и развитию способности активно и самостоятельно мыслить, рассуждать, сравнивать, делать обобщения и выводы [4].

Доверие учителей к интеллектуальным способностям подростков соответствует возрастным особенностям их личности и способствует гармоничному развитию. Основной характеристикой мыслительной деятельности подростка является постепенное усиление способности к абстрактному мышлению и изменение соотношения между конкретно-образным и абстрактным мышлением. Наглядные элементы мышления сохраняются и развиваются, играя существенную роль в общей структуре мышления. Поэтому при однообразии, односторонности или ограниченности наглядного опыта замедляется выделение абстрактных существенных характеристик объекта. Ученые обращают внимание на осо-

бенности развития наблюдательности, памяти и внимания у подростков. В процессе обучения подросток приобретает способность к сложному аналитическому и синтетическому восприятию предметов и явлений. Восприятие становится целенаправленным, последовательным и многогранным [5].

В подростковом возрасте происходят значительные изменения в памяти и внимании: их произвольность усиливается, а также возрастает способность организовывать и контролировать внимание и процессы памяти. Память и внимание постепенно становятся организованными, регулируемые и управляемыми процессами. В это время продолжается формирование навыков логического и теоретического мышления, а также активно развиваются творческие способности подростка [6].

Ученые указывают на то, что развитие когнитивных процессов у подростков достигает уровня, который практически готовит их к выполнению всех видов умственной работы взрослого человека, включая самые сложные задачи. Интеллектуальные процессы становятся более совершенными и гибкими, и часто развитие средств познания опережает личностное развитие подростка [7].

Из всего вышеперечисленного можно предположить следующее, что когнитивная структура личности подростка обладает определенными особенностями, которые проявляются в функционировании мышления, памяти, внимания и речи. Эти особенности влияют на успешность выполнения деятельности подростка и во многом определяют содержание и уникальность процесса формирования и развития подростковой личности. Эти специфические особенности когнитивной структуры могут играть ключевую роль в обучении. Учет когнитивных особенностей подростка позволяет преподавателям адаптировать методы преподавания и тем самым сделать процесс обучения более эффективным и интересным для учащихся

Список использованных источников

1. Линн, П. (2016). Рискованное поведение: Интеграция подросткового эгоцентризма с теорией планируемого поведения. *Обзор общей психологии*, 20 (4), 392-398.
2. Френе С. Избранные педагогические сочинения / Пер. с фр. – М. 1990.
3. Психология подростка. Учебник. Под редакцией А.А. Реана. – СПб., 2003. – 480 с.
4. Павлова Т.Г. Подросток в психологическом пространстве современной школы: монография / Т.Г. Павлова, Е.Л. Савельева. – Москва: ФГБОУ ВО «Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена», 2016. – 274 с.
5. Реброва О.Ю. Психология обучения: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / О.Ю. Реброва. – Москва: Издательский центр «Академия», 2015. – 352 с.
6. Локалова Н.П. Уроки психологического развития для младших подростков // *Вопросы психологии*. – №1. – 2003. – С. 174.
7. Абдалина Л.В. Психолого-акмеологическая модель развития психологического здоровья педагога / Л.В. Абдалина, С.А. Сысоева // *Культура физическая и здоровье*. – №1. – 2009. – С. 47-49.

РАЗВИТИЕ SOFT SKILLS У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

М.К. Саменова

Государственное учреждение «Средняя общеобразовательная школа №42 города Павлодара имени Мухтара Ауэзова»

Аннотация. Бұл ғылыми мақала бастауыш мектептің оқу процесінде бастауыш сынып оқушыларында Soft skills дамуын зерттейді. Жұмсақ дағдылар немесе жұмсақ дағдылар жеке тұлғаның дамуының әлеуметтік және эмоционалдық аспектілеріне қатысты маңызды құзыреттер болып табылады. Авторлар Soft skills дамуының әртүрлі аспектілерін қарастырады, мысалы, қарым-қатынас дағдылары, топта жұмыс істеу қабілеті, эмоционалды өзін-өзі реттеу және эмпатия. Сондай-ақ, осы дағдыларды дамытудың қолданыстағы әдістері мен тәсілдеріне шолу және олардың бастауыш мектептегі оқу процесіне әсері келтірілген.

Кілтті сөздер: Soft skills, бастауыш сынып оқушылары, оқу процесі, құзыреттіліктер, негізгі жеке қасиеттер.

Аннотация. Данная научная статья исследует развитие Soft skills у младших школьников в учебном процессе начальной школы. Soft skills, или мягкие навыки, являются важными компетенциями, которые касаются социальных и эмоциональных аспектов развития личности. Авторами рассматриваются различные аспекты развития Soft skills, такие как коммуникационные навыки, умение работать в группе, эмоциональное саморегулирование и эмпатия. Также приводится обзор существующих методов и подходов к развитию этих навыков и их влияние на учебный процесс в начальной школе.

Ключевые слова: Soft skills, младшие школьники, учебный процесс, компетенции, ключевые личностные качества.

Annotation. This scientific article explores the development of Soft skills in younger schoolchildren in the educational process of primary school. Soft skills, or soft skills, are important competencies that relate to the social and emotional aspects of personal development. The authors consider various aspects of the development of Soft skills, such as communication skills, the ability to work in a group, emotional self-regulation and empathy. It also provides an overview of existing methods and approaches to the development of these skills and their impact on the learning process in primary school.

Keywords: Soft skills, primary school students, educational process, competencies, key personal qualities.

В современном обществе все больше внимания уделяется развитию у детей Soft skills. Это связано с пониманием того, что успешность зависит не только от знаний и умений, но и от способности эффективно взаимодействовать с другими людьми, адаптироваться к изменениям, решать проблемы и проявлять эмоциональный интеллект.

Говоря о понятии «Soft skills» нужно отметить, что оно появилось и начало развиваться в США в 1960-х годах. В это время в бизнес-среде стало очевидно, что важные навыки для успеха в работе включают не только технические знания и умения, но и способность эффективно взаимодействовать с другими людьми [1, с.42-44].

В 1970-х годах исследователи и практики делового мира начали активно изучать и систематизировать межличностные навыки. Они пришли к выводу, что эти навыки включают в себя такие компетенции, как коммуникация, принятие решений, умение работать в команде, умение разрешать конфликты и др. [2, с.18-20]

В 1990-х годах Soft skills стали широко признаваемыми и востребованными в различных сферах деятельности, включая бизнес, здравоохранение, политику и образование. Это связано с тем, что развитие технологий и автоматизации делает технические навыки менее важными, а способность адаптироваться, сотрудничать и эффективно общаться с коллегами и клиентами становится ключевым фактором успеха [3, с. 39-40].

Сейчас понятие Soft skills широко используется как в мире бизнеса, так и в образовании. Многие компании активно ищут сотрудников с развитыми Soft skills и предлагают им дополнительное обучение и развитие этих навыков. Кроме того, школы и университеты все чаще включают тренировки по развитию Soft skills в свои программы обучения, чтобы подготовить студентов к будущим карьерным вызовам. Исходя из вышесказанного, мы считаем, что проблема развития Soft skills является на сегодняшний момент актуальной. Исследования показывают, что наиболее благоприятным возрастом для развития у человека Soft skills, является младший школьный возраст, так как этот период характеризуется активным развитием личности.

Следует отметить, что в настоящее время нет единого и всеобъемлющего определения Soft skills. Разные исследователи и образовательные системы используют разные термины и концепции.

Анализируя научную литературу, мы пришли к выводу, что в настоящее время не существует и общепринятой структуры Soft skills. Так, мы выделяем следующие ключевые личностные качества, которые входят в Soft skills:

1) коммуникативные навыки: важными качествами в этой области являются умение выражать свои мысли и идеи эффективно, быть внимательным слушателем, а также умение вести диалог и налаживать контакт с другими людьми. В начальной школе младшие школьники учатся общаться с учителями и сверстниками, выражать свои мысли и идеи, слушать других людей и учиться эффективно взаимодействовать в группе. Для развития коммуникационных навыков эффективными являются такие, как игровые упражнения, дискуссии и проектные работы, которые позволяют развивать коммуникационные навыки у младших школьников;

2) работа в команде: это качество подразумевает умение эффективно сотрудничать с другими людьми, делиться информацией, умение слышать и уважать точку зрения других, а также способность взаимодействовать в групповых проектах. Работа в группе является неотъемлемой

частью учебного процесса начальной школы. Младшие школьники учатся сотрудничать с другими детьми, делиться идеями, решать задачи вместе. Это способствует развитию таких Soft skills, как лидерство, умение слушать и уважать точку зрения других, а также решать конфликты [4, с.53-54];

3) лидерство: оно включает в себя навыки управления группой, организации работы, мотивации и вдохновения других, способность принимать решения и решать конфликты. Младшие школьники учатся управлять другими детьми для решения общей цели. Говоря о лидерских качествах, мы понимаем под ними совокупность таких качеств, как социальная активность, высокая самооценка, критический ум, стремление к лидерству [5, с.67-68];

4) эмоциональный интеллект: важными качествами в этой области являются умение распознавать и управлять своими эмоциями, а также понимание и умение сопереживать чувства других людей. Очень важно научить младших школьников понимать и управлять своими эмоциями, а также способность распознаванию и сопереживанию чувств других людей. Эмоциональная саморегуляция и эмпатия также являются частью эмоционального интеллекта;

5) креативность: оно подразумевает способность мыслить нестандартно, генерировать новые идеи и решать проблемы гибкими методами; период младшего школьного возраста является наиболее эффективным для развития креативности, так как у детей очень развито воображение;

6) адаптивность: в современном быстро меняющемся мире важно уметь адаптироваться к новым условиям, менять свой стиль работы и быстро реагировать на изменения. Для развития адаптивности в младшем школьном возрасте важно создать в классе и школе обстановку, в которой дети чувствуют себя безопасно, принимаемыми и поддерживаемыми. Это способствует развитию уверенности и способности адаптироваться к новым ситуациям. Очень важно предоставлять младшим школьникам обратную связь о их достижениях в развитии адаптивности, поощрять их улучшения и помогать им найти способы справиться с трудностями.

7) управление временем и организация своей деятельности: это качества, которые позволяют эффективно планировать свою работу, устанавливать приоритеты и уметь управлять своим временем. Развитию данного навыка у младших школьников помогает наличие расписания дел на день, постановка целей, разделение времени на блоки, выделение приоритетов в задачах, использование визуальных подсказок, организация рабочего пространства, поддержка ребенка в управлении временем и организации своей деятельности.

Эти личностные качества взаимосвязаны и важны для решения задач и достижения личных и профессиональных целей. Развитие Soft

skills помогает улучшить качество работы и поддерживать гармоничные отношения с окружающими людьми.

Говоря о младших школьниках, следует отметить, что выделенные нами личностные качества должны быть сформированы на уровне, соответствующем с младшим школьным возрастом. Как показывает анализ литературы, сфокусированность на учебных достижениях в школе часто приводит к недооценке важности мягких навыков. А также учителя часто не имеют достаточной подготовки или ресурсов для эффективного развития мягких навыков у своих обучающихся [6, с.15]. Поэтому рассматриваемая нами проблема является на сегодняшний момент малоизученной. Эмпирический опыт позволяет нам выделить следующие формы работы с младшими школьниками для развития у них Soft skills:

1) игровые и коллективные задания, способствующие развитию коммуникации, сотрудничества, адаптивности и лидерства. Например, проведение групповых проектов, игр, которые требуют взаимодействия и сотрудничества между учениками.

2) учебные ситуации: создание учебных ситуаций, в которых дети применяют критическое мышление, решают проблемы, вырабатывают креативные идеи и взаимодействуют с другими учениками. Например, задания, которые требуют анализа, самостоятельного решения или коммуникации.

3) ролевые игры: в играх дети примеряют на себя разные роли и ситуации, игры помогают развить эмоциональный интеллект, эмпатию и умение решать конфликты.

4) Поддержка и моделирование: поддержание детей в их усилиях развивать Soft skills, предложение обратной связи и конструктивной поддержки. Также, моделирование желаемого поведения и демонстрация Soft skills в своем общении и взаимодействии с учениками.

5) Проектная деятельность: включение проектной деятельности в учебный процесс, где дети могут участвовать в планировании, организации и выполнении проектов. Это помогает развить навыки коммуникации, управления временем, критического мышления и сотрудничества.

6) Саморефлексия: поощрение детей к саморефлексии и анализу своего поведения и достижений. Необходимо задавать вопросы, которые помогут им осознать свои сильные и слабые стороны, а также возможности для улучшения Soft skills.

Важно учитывать индивидуальные особенности каждого ребенка и создавать благоприятную, поддерживающую среду, где они могут развивать и применять свои Soft skills.

Мы вслед за исследователями рассматриваемой нами проблемой считаем, что существует необходимость в разработке и тестировании средств и форм развития Soft skills у младших школьников.

Исследование и развитие Soft skills остается сложной и многогранной проблемой, и ученые по всему миру продолжают исследовать эту

область, чтобы лучше понять, как развивать и оценивать эти навыки и как они влияют на образование и жизнь людей.

В дальнейшем мы планируем рассмотреть, как развитие мягких навыков влияет на академические результаты младших школьников, а также влияние культурных особенностей на восприятие и развитие Soft skills.

Список использованных источников

1. 10 Top Soft Skills for 2020: What They Are and How To Train Them. 2016. [Электронный ресурс] // URL: <https://www.game-learn.com/topsoft-skills-2020-how-to-train-them/>

2. Бацунов С.Н., Дереча И.И., Кунгурова И.М., Слизкова Е.В. Современные детерминанты развития soft skills // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2018. – № 4 (апрель). – С. 12-21. – URL: <http://ekoncept.ru/2018/181018.htm>.

4. Восторгова Е.В., Михайлов В.В., Сыщенко А.К. Модель диагностики и развития soft skills школьников в рамках подготовки к соревнованиям WorldSkills Junior // Педагогические науки. – М., 2019. – С. 131-134.

5. Аспанова Г.Р. Программа развития лидерства у младших школьников. // Актуальные проблемы непрерывного образования: материалы международной научно-практической конференции, посвященной юбилею профессора Омаровой Веры Константиновны. – Т.2. – Павлодар, 2016. – С.134- 138.

6. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

ВЗАИМОСВЯЗЬ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ

Э.Ю.Сарсембаева

ассоциированный профессор НАО «Павлодарский педагогический университет им. Э. Марғұлана»

Аннотация. Адамның денсаулық жағдайы 50% – дан жоғары, ол өмір салтына байланысты. Оқушының салауатты өмір салтының маңызды элементі қозғалыс белсенділігінің оңтайлы деңгейі болып саналады. Қозғалыс белсенділігінің жетіспеушілігі денеде теріс өзгерістерге, ұзаққа созылған аурулардың пайда болуына, ақыл-ойдың төмендеуіне, сондай-ақ физикалық еңбекке қабілеттілікке әкеледі. Мақалада студенттерді табысты оқуға қосымша ынталандыру ретінде осы мәселені шешуге авторлық көзқарас келтірілген

Кілтті сөздер: дене белсенділігі, денсаулық жағдайы, студент, мотивация, өмір салты, қозғалыс белсенділігі, белсенділік, ерік-жігер, БЕЛСЕНДІЛІК, білім, дене, еңбекке қабілеттілік.

Аннотация. Состояние здоровья человека свыше, чем на 50%, зависит от образа жизни, который он ведет. Значимым элементом здорового образа жизни учащегося считается оптимальный уровень двигательной активности. Дефицит двигательной активности приводит к отрицательным переменам в организме, к появлению тяжелых болезней, уменьшению умственной, а также физической трудоспособности. В статье приводится авторский взгляд на решение данной проблемы как дополнительной мотивации студентов к успешному обучению

Ключевые слова: физическая активность, состояние здоровья, студент, мотивация, образ жизни, двигательная активность, активность, сила воли, деятельность, образование, организм, трудоспособность.

Annotation. The state of a person's health by more than 50% depends on the lifestyle that he leads. An important element of a healthy lifestyle of a student is considered to be the optimal level of motor activity. Lack of motor activity leads to negative changes in the body, to the appearance of protracted diseases, a decrease in mental as well as physical ability to work. The article presents the author's view on the solution of this problem as an additional motivation of students to successful learning

Keywords: physical activity, health status, student, motivation, lifestyle, motor activity, activity, willpower, activity, education, body, ability to work.

С развитием современных технологий, созданием гаджетов, интернета сократилась необходимость человека использовать физические способности в процессе жизни и трудовой деятельности. В Казахстане, как в любом современном обществе, остро стоит проблема сокращения двигательной активности молодежи. Смартфоны, компьютеры и другая техника облегчают поисковую деятельность, заменяет физический труд на умственный и снижает работоспособность организма каждого индивидуума. Но человек – существо не только социальное, но и биологическое. И для сохранения здоровья, как основы интеллектуальной и социальной деятельности – необходимость, продиктованная нашим временем.

Исследования многих отечественных и зарубежных ученых (Булавкина Т.А., 2011; Вайц Е.А., 2023; Горовой В.А., 2009; Журавская Н.В., 2009; Равенко Е.М., 2017; Парфенов А.С., 2013 и др.) показывают, что суммарная двигательная активность студентов в период учебных занятий составляет примерно 56-65%, а во время экзаменов и того меньше – 39-46% от уровня, когда студенты на каникулах. Именно уровень физической нагрузки во время каникул отражает естественную потребность молодых людей в движениях. [1]

На нынешнем этапе развития общества поднялся интерес к здоровому образу жизни студентов, что связано с волнением общества по поводу здоровья специалистов, выпускаемых университетом и увеличением заболеваемости в процессе их профессиональной подготовки вместе с дальнейшим уменьшением трудоспособности. В последнее время у большинства учащихся в силу высокой учебной нагрузки прослеживается недостаточная двигательная активность, вследствие чего можно отметить отрицательные изменения в организме человека из-за нехватки физической активности. Более того, проживая в веке технологий, физическая активность нынешнего поколения в разы уменьшилась, что влечет вслед за собою негативные последствия. Состояние здоровья – драгоценное достояние не только каждого человека, а и в целом общества. Физическая культура представляет существенную значимость в профессиональной деятельности бакалавра и специалиста, потому что их деятельность, чаще всего связана со значительным напряжением внимания,

зрения, активной умственной работой и небольшой физической активностью. В следствии двигательной активности негативные чувства значительно уменьшаются, поднимается степень трудоспособности, человек ощущает удовлетворение от собственной жизни и от того, чему он обучается. Если скелетные мышцы включаются в работу, то все органы будто бы «просыпаются». Человек, который занимается спортом, узнаёт себя, остальных людей, окружающий мир. У него стремительно формируется инициатива, самостоятельность, складываются собственные взгляды на жизнь, а также методы мышления, личные особенности характера. Физическая культура может помочь избавиться от вредных привычек. Также, спорт помогает развить силу воли. Развитие силы воли человека возможно при некоторых видах упражнений, например выполнение утренней гимнастики требует дисциплины от человека, но, если стабильно вставать утром, чтобы выполнить зарядку, можно выработать не только силу воли, но и привычка к ежедневному обязательному труду. Специалисты по психологии спорта установили волевые свойства, которые нужны спортсменам с целью преодоления появляющихся в ходе их работы преград. Это – целеустремленность, упорство, а также настойчивость, уверенность, решимость, предприимчивость, независимость, толерантность, терпение и спокойствие.

Стресс, как неотъемлемая часть нашей современной жизни, является и частью жизни студентов: волнения первокурсников, встречи с новыми преподавателями, смена привычной обстановки, сессии, дипломные работы – всего не перечислить. Стресс – это реакция человеческого организма, возникающая в ответ на действие раздражителя независимо от того, какой несет заряд – отрицательный или положительный.

На сегодняшний день одним из самых неблагоприятных последствий напряженного ритма жизни в нашем обществе является возрастание стрессовых нагрузок и переутомление. К сожалению, стресс стал нормой жизни большинства из нас. Сегодня мало кто может похвастаться устойчивостью психики, отсутствием отрицательных эмоций и стабильным самообладанием. Потеря душевного равновесия, чувство тревоги, тоски, неудовлетворенность собой и своей жизнью, снижение работоспособности хорошо известно многим. Стрессовые ситуации ведут к развитию психозов и неврозов.

Распространенная в начале прошлого века фраза «все болезни от нервов» трансформировалась – «все болезни от стресса».

По данным Всемирной организации здравоохранения 65% всех болезней причинно связано со стрессом, при чем некоторые специалисты считают, что в реальности эта цифра несколько больше. Многие болезни нервной, сердечно – сосудистой системы, органов пищеварения, злокачественные новообразования и другие признаны психосоматическими.

Проблема стресса, по существу, очень стара, однако научное осознание ее произошло лишь в начале 80-х годов прошлого столетия, что

нашло свое отражение как в развитии современной науки о человеке, так и в стремлении к удовлетворению актуальных потребностей общества.

Основоположителем учения о стрессе является канадский ученый Ганс Селье [2]. В 1936 г. в журнале «Nature», в разделе «Письма к редактору» было опубликовано короткое сообщение тогда еще никому не известного физиолога под названием «Синдром, вызываемый разными повреждающими агентами». Эксперименты молодого ученого подтвердили, что не только инфекции, но и другие вредоносные воздействия (охлаждения, ожоги, ранения, отравления и др.), наряду со специфическими для каждого из них последствиями, вызывают комплекс однотипных биохимических, физиологических и поведенческих реакций. Селье предположил, что существует общая неспецифическая реакция организма на любую «вредность», направленная на мобилизацию защитных сил организма. Эту реакцию он назвал стрессом. В современной интерпретации определение стресса таково: «неспецифическая реакция организма на любое требование извне» (Г.Селье). Почему неспецифическая? Различные воздействия на организм вызывают, как правило, и разные реакции: например, холод вызывает дрожь, а жара – выделение пота. [2]

Есть различные способы работы со стрессом: правильное питание, полноценный сон, положительные эмоции и двигательная активность.

Общеизвестно, что физическая активность – один из самых доступных способов ухода от стресса. Поскольку при стрессе в организме приводятся в действие механизмы, подготавливающие его к интенсивным физическим нагрузкам, то именно физические упражнения являются наиболее естественным способом выхода накопившейся энергии. Физические упражнения оказывают релаксирующий эффект, который возникает после выполнения упражнений и длится до 2-х часов. Если физические упражнения выполняются регулярно на протяжении 7–8 недель, они начинают оказывать долгосрочное влияние, выражающееся в повышении устойчивости организма к стрессам.

Медицина по-разному объясняет позитивное влияние физических нагрузок на эмоциональное состояние. Традиционно считается, что при физической активности повышается уровень химических веществ, которые способствуют повышению настроения. До недавнего времени полагали, что такое действие оказывают эндорфины.

Однако недавно эта гипотеза была поставлена под сомнение следующим экспериментом. Одной группе участников эксперимента непосредственно перед тренировкой давали препарат налтрексон, который связывает эндорфины, тем самым, блокируя их действие. Другая группа налтрексон не получала. Несмотря на то, что после тренировки уровень эндорфинов у испытуемых в первой группе остался на прежнем уровне, а во второй повысился, было отмечено одинаковое положительное влияние тренировки на эмоциональное состояние в обеих группах. То есть, дело не в эндорфинах или не только в них. [3]

Тогда исследователи взялись за изучение другого вещества – серотонина. Нужно отметить, что положительный эффект антидепрессантов нового поколения, достигается именно повышением уровня серотонина. Действительно, судя по предварительным исследованиям, после физических нагрузок концентрация серотонина повышается.

Получается, что любые физические нагрузки обладают действием, сходным с действием современных антидепрессантов. Если эта гипотеза подтвердится, то загадка лечебного воздействия физических нагрузок на психику и эмоциональное состояние человека будет решена. Однако каким бы ни был механизм этого воздействия, в итоге уже сейчас ясно, что с помощью физических тренировок справиться со стрессом гораздо легче.

Оздоровительное действие регулярной двигательной активности доказана, но приобщить студентов (речь идет о большинстве студентов, будущая специальность которых не связана со спортом) к регулярным занятиям спортом является очень сложной задачей. Один из способов решения этой задачи представлен в данной статье. И он очень простой. На своих занятиях я предлагаю студентам заключить договор: если средний недельный показатель двигательной активности составляет 10 тысяч шагов, то к рейтингу будет добавлен один балл за неделю. Так как продолжительность семестра 15 недель, то студенты имеют возможность получить 15 баллов к рейтингу. Если студент по состоянию своего физического здоровья испытывает трудности в достижении этого результата, то количество шагов может быть снижено. Количество определяется индивидуально.

Данный вид учебной мотивации является существенной поддержкой для получения желаемого балла рубежного контроля, дополнительной мотивации и не только.

Для получения желательного результата студент должен:

1. Распределять время: контролировать время выполнения домашнего задания, выделять время на двигательную активность, учитывать время на дорогу в вуз, обратно, либо выделять отдельное время.

2. Управлять собой: это самое сложное мероприятие, так как заставить себя делать рутинную работу регулярно связано с силой воли, преодоление собственной лени, преобладание «надо» над «хочу»

3. Научиться учитывать результат: так как для получения желанных баллов к рейтингу требуется доказательство, студенту приходится усваивать новые программы по учету двигательной активности, общаться с одногруппниками или с единомышленниками для достижения данной цели.

Данный метод учебной мотивации студентов я использую на протяжении 4 лет, начиная с периода пандемии. И хочется отметить, что у студентов, которые проявляют ответственность и демонстрируют свою регулярную двигательную активность, проявляются такие качества, как

улучшение памяти и повышение концентрации внимания, активность на уроке, проявление инициативы и готовность к творчеству. Такие результаты можно объяснить тем, что при физических нагрузках увеличивается частота сердечных сокращений, что приводит к увеличению объема крови, которая направится не только к мышцам, но и в мозг.

Спорт изменяет тело не только внешне, но и внутренне. Сердечно-сосудистая и дыхательная системы организма обеспечивают кровообращение и насыщение крови кислородом. Эти системы «укрепляются» во время физической активности, что необходимо и для умственной деятельности, поскольку мозгу требуется в несколько раз больше кислорода, чем сердцу или мышцам.

Существует параллель: чем выше уровень физической подготовки – тем выше интеллектуальная работоспособность. Поэтому, если у студента нет возможности выполнять полноценные тренировки, то можно ввести в свой образ жизни активный отдых либо «малые формы» физической культуры, к которым принято относить утреннюю гимнастику, зарядку, закаливание, физкультурную паузу или повышать свою двигательную активность, проходя в день 10 тысяч шагов.

Список использованных источников

1. Вайц Е.А. Исследование уровня физической активности студентов Сибирского государственного университета телекоммуникаций и информатики // Молодой ученый. – 2023. – № 16 (463). – С. 355-357.
2. Китаев-Смык Л.А. Психологическая антропология стресса. – Москва: Академический Проект, 2020.
3. Психология стресса и методы его профилактики: учебно-методическое пособие / Авт.-сост. – ст. преп. В.Р. Бильданова, доц. Г.К. Бисерова, доц. Г.Р. Шагивалеева. – Елабуга: Издательство ЕИ КФУ, 2015. – 142 с.

О СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМАХ ЛИДЕРСТВА В ОБРАЗОВАНИИ

А.К. Нурғалиева

*Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Мақалада мектеп оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамытудағы заманауи проблемалар қарастырылған. Мақалада жоғары сынып оқушыларының көшбасшылық әлеуетінің дамуы орын алатын жағдайларға қатысты мәселелерді ашуға ерекше назар аударылады. «Көшбасшылық» түсінігін түсінуге көмектесу үшін қолданыстағы тәсілдерге талдау жасалды. Қойылған мәселені шешу үшін мақалада психологиялық және әлеуметтік құбылыс ретіндегі көшбасшылық ұғымы, сондай-ақ адам және қоғам туралы әртүрлі ғылымдар тұрғысынан егжей-тегжейлі қарастырылады. Басқару пирамидасындағы көшбасшының рөлі әртүрлі дереккөздерді талдау арқылы түсіндіріледі. Автор белсендіру тұжырымдамасына, басшылардың бірінші кезектегі міндеттеріне, басшы-көшбасшы қызметінің

тиімділігінің шарттарына назар аударған. Мақалада көшбасшылық пен басқару арасындағы айырмашылықтар қарастырылады.

Кілтті сөздер: көшбасшы, көшбасшылық, көшбасшылық қасиеттер.

Аннотация. В статье рассматриваются современные проблемы развития лидерских качеств школьников. Особое внимание в статье уделено раскрытию вопросов, связанных с ситуациями, в которых происходит развитие лидерского потенциала старшеклассников. Проведен анализ существующих подходов, позволяющих разобраться в понятии «лидерство». Для решения проблемы поставленной в статье подробно рассматривается понятие лидерства как психологическое и социальное явление, а также с точек зрения различных наук о человеке и обществе. Роль лидера в управленческой пирамиде объясняется через анализ различных источников. Автор уделила внимание концепции активизации, первоочередным задачам лидеров, условиям эффективности руководителя-лидера. В статье рассматриваются различия между лидерством и управлением.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества.

Annotation. The article discusses the modern problems of developing the leadership qualities of schoolchildren. Particular attention is paid to the disclosure of issues related to situations in which the leadership potential of high school students is developing. An analysis of existing approaches to understand the concept of «leadership» was carried out. To solve the problem posed in the article, the concept of leadership is considered in detail as a psychological and social phenomenon, as well as from the points of view of various sciences about man and society. The role of the leader in the management pyramid is explained through the analysis of various sources. The author paid attention to the concept of activation, the primary tasks of the leaders, the conditions for the effectiveness of the leader-leader. The paper looks at the differences between leadership and governance.

Keywords: leader, leadership, leadership qualities.

В нашем сегодняшнем мире не хватает лидеров в полном смысле этого слова. Будь то личная, профессиональная или социальная сфера, или же нечто более своеобразное или творческое, нам везде нужны лидеры. Не быть лидером это то же самое, что блуждать ночью в огромном лесу без фонаря, компаса и карты. Лидерство – это не только умение вести за собой других, но и умение управлять собственной жизнью. Мы можем прожить всю жизнь, следуя за кем-нибудь, претворяя в жизнь чужие желания, потребности и мечты, принося в жертву свои собственные. Мы можем достичь того уровня развития, который поставили перед собой другие. Мы теряем большую часть своей способности самостоятельно определять каждый шаг своей жизни, а наша «личная сила» и «лидерство» оказываются не в наших руках, где они должны находиться, а в руках окружающих нас людей, культуры и общества.

Даже между специалистами, теоретиками и практиками, до сих пор продолжается спор на тему: «лидерами рождаются» или же «лидерами становятся». Да, некоторые из них могут убедить нас в том, что кто-то, несомненно, от рождения обладает некой «экстраординарной особенностью», которая делает его лидером, в то время как другие убеждены, что

при условии определенного правильного сочетания образования, подготовки и имеющегося опыта лидера можно «создать» и сформировать.

Можем ли мы сами управлять своей жизнью, выбирать, реализовывать свои потребности и делания или же нам придется все время за кем-то идти?

На современном этапе развития казахстанского общества актуальны вопросы лидерства и управления в школе. Обществу необходимы лидеры, воспитать которых можно в школах, где работают хорошие руководители, эффективные команды учителей и успешные учителя. Для того чтобы быть успешным, учитель, помимо профессиональных знаний, должен обладать такими личностными и социальными качествами, как самосознание, самоконтроль, социальная чуткость и управление отношениями, то есть сегодня востребованы учителя, являющиеся лидерами. От них требуется не просто высокий уровень индивидуального развития, организаторские качества, но и способность генерировать новые идеи, подходы, технологии, способность формировать и развивать последователей.

Лидерство содействует обновлению и развитию отдельных профессиональных сообществ учителей, конкретных школ, содержания образования в целом. Поэтому изучение лидерства в образовании представляет несомненный интерес, как с теоретической, так и с практической стороны. Исследование педагогической практики показывает, что не все педагоги в своей деятельности проявляют качества лидера и лидерское поведение. Для успешного проявления лидерских качеств необходимо знать теорию лидерства в целом и, в частности, знать существующие подходы в понимании лидерства и его стилей. Знание теоретического материала по данной теме имеет значение для формирования у учителей полного представления о лидерстве.

Лидер – лицо, способное воздействовать на других в целях интеграции совместной деятельности, направленной на удовлетворение интересов данного сообщества.

В общественной жизни, лидера, как центральную, наиболее авторитетную фигуру в конкретной группе лиц, можно выделить практически в каждом виде деятельности, и в любой исторический период.

Термин «лидер» имеет два значения [1, с. 263]:

– индивид, обладающий наиболее ярко выраженными, полезными (с точки зрения внутригруппового интереса) качествами, благодаря которым его деятельность оказывается наиболее продуктивной. Такой лидер служит образцом для подражания, своеобразным «эталонном», к которому должны, с точки зрения групповых ценностей, примыкать другие члены группы. Влияние такого лидера основано на психологическом феномене отраженной субъективности (т.е. идеальном представлении других членов группы) [2, с.179].

– лицо, за которым данное сообщество признает право на принятие решений, наиболее значимых с точки зрения группового интереса. Авторитет этого лидера основан на способности сплачивать, объединять других для достижения групповой цели. Такое лицо, независимо от стиля лидерства (авторитарного или демократического), регулирует взаимоотношения в группе, отстаивает ее ценности в межгрупповом общении, влияет на формирование внутригрупповых ценностей, и в некоторых случаях символизирует их.

Понятие лидерства широко распространено в социологии, политологии, психологии и ряде других наук о человеке и обществе. Этому феномену посвящены обширные теоретические и эмпирические исследования. Изучение лидерства имеет непосредственную прагматическую направленность. В первую очередь, оно служит разработке методов эффективного руководства, а также отбора лидеров. В странах Запада созданы разнообразные психометрические и социометрические тесты и методики, которые успешно используются на практике.

Очевидно, что лидерство как явление, основывается на определенных объективных потребностях сложно организованных систем. К ним относятся, прежде всего, потребность в самоорганизации, упорядочении поведения отдельных элементов системы в целях обеспечения ее жизненной и функциональной способности. Такая упорядоченность осуществляется через вертикальное (управление-подчинение) и горизонтальное (одноуровневые связи) распределение функций и ролей, и, прежде всего, через выделение управленческой функции и осуществляющих ее структур, которые для своей эффективной работы требуют иерархической, пирамидальной организации. Вершиной такой управленческой пирамиды выступает ни кто иной, как лидер.

Четкость выделения лидирующих позиций зависит от типа общности, составляющей систему, ее взаимоотношений с окружающей действительностью. В системах с низкой групповой интеграцией, высокой степенью автономии различных уровней организации и свободы отдельных элементов, функции лидера развиты слабо. По мере усиления потребности системы и самих людей в сложно организованных коллективных действиях и осознания этих потребностей в форме коллективных целей, потребность в лидере и спецификация его функций повышаются.

Слово «лидер» пришло в русский язык из английского и переводится как вождь, руководитель, глава, ведущий. Под лидером понимается:

1) член группы, способный в значимых ситуациях оказывать существенное влияние на поведение остальных участников (В.В. Давыдов, А.В. Запорожец) [3];

2) член группы, который организует остальных и инициирует групповое взаимодействие, принимаемый группой благодаря его способности решать важные для группы проблемы и задачи;

3) ведущий человек, способный повести за собой, пробудить интерес к делу (М.И. Рожков) [4]. Он стремится «выложиться», для достижения общей цели, активно влияет на окружающих, наиболее полно понимает интересы большинства, он способен «завести» окружающих. Лидер обладает такими же чертами, что и большинство других членов группы, но его действия качественно отличаются от действий других членов, и уровень его деятельности выше, чем у остальных.

4) член группы, приобретающий право брать на себя наиболее ответственные решения, затрагивающие интересы всех членов группы (А.В. Петровский);

5) член группы, за которым все остальные члены признают право принимать наиболее ответственные решения, затрагивающие интересы всей группы и определяющие направленность ее деятельности (С.А. Багрецов) [2].

Под лидерством понимается:

1) понятие, характеризующее отношение доминирования и подчинения в группе;

2) социально-психологический феномен, относящийся к динамическим процессам в малой группе [2];

3) степень ведущего влияния личности члена группы на группу в целом в направлении оптимизации решения общегрупповой задачи (С.А. Багрецов) [2].

Проанализировав различные источники, мы в контексте данной статьи дадим следующие определения интересующих нас понятий: лидер – это член группы, который признается ею и, используя свои лидерские качества и способности, принимает оптимальное решение для достижения целей группы; лидерство – это процесс реализации влияния лидера группы на ее членов в ходе достижения групповых целей.

В концепции активизации лидеру отводится значительная роль, т.к. он должен добиться доверия от персонала, раскрепостить сотрудников, передать им свою уверенность в успехе. Здесь имеет место не механическое делегирование полномочий на определенное время. Сотруднику передается не только право самостоятельно решить какую-либо часть задачи или проблемы, но происходит осознанная передача ответственности и возможности полностью погрузиться в решение важной задачи. Это имеет особое значение для молодых специалистов, когда они наделяются властными полномочиями. Простое делегирование полномочий, как правило, происходит по строго определенной причине, когда руководитель, лидер, менеджер пытается снизить риск при принятии решения, увеличить количество своего свободного времени, способствовать развитию сотрудника. В этом случае происходит передача полномочий по некоему соглашению на определенный промежуток времени, тогда как концепция активизации предполагает поощрение успехов наряду с повышением уровня ответственности, активизацией самостоятельности, а также охва-

тывает широкий спектр функций. Не смотря на очевидные преимущества концепции активизации, она имеет определенные ограничения: ее использование становится эффективным лишь в нижних и верхних звеньях управления, в то время как в средних звеньях наблюдается отторжение этой идеи по причине меньшей мобильности и нежелания менять закрепленные сферы ответственности.

Лидерство – это конструкт в социальной психологии, который, несмотря на многочисленные исследования на протяжении столетий, остался до сих пор до конца не изученным и наименее понятным явлением.

Лидерство – это процесс влияния на людей, направленный на достижение поставленных целей. К основным элементам процесса лидерства или руководства относятся: влияние (поддержка), обеспечение добровольного участия и достижение цели.

Понятие лидерства неотделимо от понятия личного авторитета, это социально-психологический процесс в группе, который строится на влиянии личного авторитета лидера на поведение членов группы.

Роль лидера заключается в умении повести за собой людей, обеспечить существование таких связей между людьми, которые способствовали бы решению конкретных задач в рамках общей единой цели.

Лидерство и руководство во многом тождественные понятия, в западной психологии они имеют одно и то же значение.

Руководство обеспечивает превращение возможности в реальность. Эффективное руководство должно быть направлено на определение, развитие, объединение и обогащение потенциала организации и способностей ее сотрудников.

Эффективный руководитель, так же, как и лидер, оказывает влияние на своих подчиненных или соратников, с помощью которого побуждает их к движению к определенным целям.

Первоочередными задачами лидеров являются: планирование процесса труда, создание структур организации и контроль над использованием ее ресурсов. С помощью направления действий других людей лидер достигает собственных результатов. Деятельность настоящего лидера всегда обеспечена видением высоких целей, и это позволяет вдохновлять на их достижение сотрудников организации. Но между лидерством и управлением есть и различия. В силу этих различий сильные лидеры не всегда могут обеспечить эффективное руководство организацией. Такие лидеры могут вдохновить сотрудников на начальном этапе, но не умеют грамотно и планомерно привести их к поставленной цели. Возможны и другие варианты. Эффективный руководитель может не обладать ярко выраженными лидерскими качествами, тем не менее умело и грамотно осуществляет руководство сотрудниками своей организации. Это реально при условии, когда эти сотрудники мотивированы к труду. На практике такие ситуации встречаются редко, и поэтому хороший ру-

ководитель должен быть заинтересован в наличии у себя выраженных лидерских качеств и постоянно их совершенствовать [4].

Проблема лидерства – одна из центральных проблем современной социальной психологии. Ключевой вопрос здесь – какие психологические механизмы побуждают или заставляют людей признавать в одном человеке лидера, а другому – отказывать в праве, привилегии и ответственности на такое признание.

«Лидерство – один из механизмов интеграции групповой деятельности, когда индивид или часть социальной группы выполняет роль лидера, т.е. объединяет, направляет действия всей группы, которая ожидает, принимает и поддерживает его действия. Частично перекрываясь понятиями «управление», «руководство», лидерство характеризует вместе с тем и специфическую форму отношений в группе или организации» [5].

«Лидер – член группы, который в значимых ситуациях способен оказывать существенное влияние на поведение остальных участников» [5].

Это направление в понимании лидерства и руководства в дальнейшем углубляется и к рубежу 90-х годов может считаться утвердившимся. Определения, даваемые в энциклопедических изданиях этих годов, почти совпадают друг с другом и выглядят следующим образом: «Лидер – член группы, за которым она признает право принимать решения в значимых для нее ситуациях, т.е. наиболее авторитетная личность, реально играющая центральную роль в организации совместной деятельности и регулировании взаимоотношений в группе» [3].

На сегодняшний день в правительственных документах, определяющих стратегические направления модернизации казахстанского образования, ставится вопрос о достижении нового качества общего образования. Потребность в новом качестве образования возникла в связи с тем, что приобретенные знания используются детьми только в контексте учебной дисциплины, а не в различных ситуациях реальной жизни. Это усилило необходимость переориентировать образование с овладения большим запасом не востребуемых знаний на формирование компетенций, обеспечивающих успешную социализацию выпускников общеобразовательной школы.

Для успешного профессионального и личного становления молодого человека в жизни важными являются не только приобретенные за годы учебы знания и навыки, но и умение применять эти знания на практике. Востребованными обществом и значимыми для молодого человека являются такие качества его личности, как: критичность мышления, активная жизненная позиция, высокий уровень коммуникативной культуры, инициативность, умение планировать свою деятельность, ориентированную на результат, умение выражать свои мысли, аргументировать свой выбор.

Наличие различных форм волонтерского движения, активно развивающегося в подростковой среде и поддерживаемого всеми уровнями власти, не может в полной мере охватить учащуюся молодежь и обеспечить максимальное раскрытие потенциала растущего человека. Кроме того, существует и дефицит комплексных, практико-ориентированных, отвечающих требованиям современной действительности образовательных программ, ориентированных на развитие многосторонней компетенции старшеклассников.

Список использованных источников

1. Вейт М.А., Черевко И.М. Групповое взаимодействие в учебно-воспитательном процессе: учебное пособие. – М.: Прометей, 1997. – 161 с.
2. Дилтс Р. НЛН: навыки эффективного лидерства. – СПб.: Нитер, 2002. – 224 с.
3. Новикова С.А. Развитие лидерских качеств будущих менеджеров в процессе профессиональной подготовки: автореф... канд. пед. наук. – Магнитогорск, 2009. – 24 с.
4. Селезнева А.Н. Лидерство в образовании. – М., 2013, – 204 с.
5. Шигапова Л.П. Формирование лидерских качеств студентов вуза в деятельности органов самоуправления: автореф. канд... пед. наук. – Казань, 2008. – 22 с.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Ж.Е. Алибаева, Г.А. Сулейменова
Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. Статья посвящена анализу глобализации, определяющей новую общественную парадигму социокультурного развития, создающей принципиально иные условия, обуславливающие и развивающие общественные отношения, и потому являющейся одной из определяющих причин социокультурных изменений, совершающихся в настоящий период. Отличительной особенностью нового периода развития человечества является глобальный кризис, овладевший всеми сферами общественной жизни.

Ключевые слова: идентичность, культурный обмен, глобальные вызовы, социокультурная адаптация, культурное разнообразие.

Аннотация. Мақала жаһандануды талдауға арналған, әлеуметтік-мәдени дамудың жаңа әлеуметтік парадигмасын анықтайды, әлеуметтік қатынастарды анықтайтын және дамытатын түбегейлі басқа жағдайлар жасайды, сондықтан қазіргі кезеңде болып жатқан әлеуметтік-мәдени өзгерістердің айқындалушы себептерінің бірі болып табылады. Адамзат дамуының жаңа кезеңінің айрықша ерекшелігі-қоғамдық өмірдің барлық салаларын игерген жаһандық дағдарыс.

Кілтті сөздер: сәйкестілік, мәдени алмасу, жаһандық сын-қатерлер, әлеуметтік-мәдени бейімделу, мәдени әртүрлілік.

Annotation. Article is devoted to the analysis of the globalization defining a new public paradigm of sociocultural development, creating essentially other conditions caus-

ing and developing the public relations, and therefore, the being one of the defining reasons of the sociocultural changes which are made during the present period. Distinctive feature of the new period of development of humanity is the global crisis which seized all spheres of public life.

Keywords: identity, cultural exchange, global challenges, socio-cultural adaptation, cultural diversity.

По-разному рассматриваются в современной философии социальные последствия глобализации: как «мир текучей современности» [4], «эпоха новой неопределенности» [6], «ускользающий мир» [7], «конец знакомого мира» [14]. Глобализация представляет собой не столько изменения в движении людей и вещей, сколько способ идентификации событий и явлений участниками мировой системы. В самом общем виде под глобализацией понимают процесс, который приводит к всеобъемлющему, всемирному связыванию структур, институтов и культур [15]. По мнению известного английского социолога Р. Робертсона, глобальное не может быть противопоставлено локальному, универсальное – частному. Локальное является аспектом глобализации, глобальное создает локальное. Глобализация имеет институциональный характер. Традиционные виды деятельности, характерные для локальных обществ, исчезают, на их место приходят другие виды деятельности, далекие от этих локальных контекстов. Поэтому Робертсон предлагает заменить для большей точности термин «глобализация» «глокализацией». Он составлен из двух слов – «глобализация» и «локализация» – для подчеркивания их взаимной реализации в настоящее время [16].

Выступая в качестве мегатенденции, глобализация инициирует фундаментальные изменения в обществе [3]. Стремительные, многочисленные и довольно глубокие трансформации в каждой области общественного бытия способствуют значительным социокультурным сдвигам. Выявляется все более отчетливая направленность к размыванию черт между традиционными культурами, «растворение» их в более значительных и развитых в политическом, экономическом и социокультурном аспектах «универсалиях» [1], ставших, несмотря на сохранившееся титульное историческое название, по сути, наднациональными единицами. Вместе с тем принципиально недостижима абсолютная однородность человечества. Напротив, сохранение определенного уровня его разнообразия является необходимостью для сохранения такого значимого источника развития – некоторой степени социальной конфликтности, а также для его существования как устойчивой системы. Так, постепенно человечество создает целостную систему общественных отношений, побеждающих пространственные границы. Причем локальные трансформации обусловлены воздействием событий, проистекающих на значительном расстоянии. И напротив, факторы локального охвата смогут вызвать необратимые глобальные последствия [8]. Трансформации в социальной сфере обладают особенной остротой, так как они касаются жизни

любого человека, видоизменяют социальную структуру общества, его бытийно-пространственный порядок [9]. Как известно, подавляющее большинство реальных систем в мире – открытые сложные самоорганизующиеся, которым свойственны нелинейность протекающих процессов развития и диссипативность. Открытость систем определяет потоки процессов различных свойств, которые порождают динамическую структуру мира. Подчиняясь законам нелинейного синтеза, глобализация оказывает воздействие на направленность процессов самоорганизации в культуре, инициируемых трансформациями общества и заданными параметрами. С позиции нелинейного мышления открывается возможность соотнести действительный ход последующих событий с потенциальным ходом событий при наличии альтернативного ключевого решения, поскольку синергетика дает возможность понимания глубинной необратимости развития, учитывая его многовариантность, историкоретроспективность и перспективность. Вероятностный характер развития культуры как открытой нелинейной системы усиливается под воздействием эмерджентных трансформаций направленности социокультурных процессов. Термин «эмерджентность» введен Л. фон Берталанфи и означает появление (от *emerge* – появляться) новых, неожиданных свойств у системы по сравнению с ее элементами. Изменения появляются тогда, когда нелинейность играет роль своеобразного «стимулятора» флуктуаций, то есть увеличивает различного рода разногласия; меняет пороговую чувствительность, инициирует эволюционную дискретность системы. Благодаря неравновесности множатся флуктуации, расстраивающие старую структуру системы и включающие ее в стадию переходного этапа. Собственно это открывает перед культурой множество возможностей для перехода в другое состояние. Отметим, что эти сценарии развития могут быть весьма непохожими друг на друга и перспективы тех или иных культур в условиях глобализации не только расширяются, но и существенно сужаются [5]. Масштабы эмерджентных эффектов от нелинейной социокультурной динамики постоянно увеличиваются, социальные системы все больше и больше утрачивают стабильность, отклоняются от равновесия. Важным признаком этих изменений стало осознание глобальных угроз и вызывающих их процессов глобализации, а также создание «глобального человеиника» [10] и соответствующего ему глобального сознания, культуры и образа жизни все большего числа жителей планеты. В основе фундаментального принципа поведения нелинейных систем лежат периодическое чередование эволюционных и инволюционных фаз, развертывание и свертывание, потенциальные взрывы активности, смена периодов насыщенности, затухания и ослабления процессов, центростремительность, интеграция и центробежность, дезинтеграция и даже частичный распад. Вследствие этого интеграционной доминантой процесса глобализации является интенсивное развитие информационных и коммуникативных технологий, расширение взаимо-

действий между странами и цивилизациями, интернационализация финансово-экономической сферы. Все это углубляет тенденции дифференциации и диверсификации. В соответствии с этим процессы взаимодействия культур в мире определяются различными заранее не predetermined аттракторами. Сосуществование разнонаправленных тенденций интеграции и дифференциации характеризует противоречивую природу глобализационного процесса. Ее можно рассмотреть в качестве сложной формы целостности, когда указанная двойственность наличествует на основе принципа дополнительности и проявляется как на глобальном, так и локальном уровнях. Любая культура и этнос по-своему и в своем ритме входят в глобальные процессы, сохраняя общесоциальное и специфически локальное культурное своеобразие. Признаком саморазвития культуры является освоение новых форм. Процессы глобализации формируют во многом новую обстановку для развития современных культур, вследствие этого сегодня и этнические (традиционные) культуры не свободны от заимствований. Нарушение открытости системы, прекращение притока новой информации приводит к диссипации. Замкнутость всего общества приводит к застою и деградации. Открытость системы обуславливает ее развитие, которое связано с углублением неравновесности, что приводит к увеличению числа и глубины неустойчивостей, количества бифуркаций.

Всякие сложные организации в момент обострения процессов (вблизи момента максимального, кульминационного развития) показывают внутреннюю изменчивость к малым возмущениям, подвергаются угрозе распада. Баланс нелинейности и диссипации может обеспечить устойчивость структур. Чем более полна и сложна система, тем больше у нее возможностей сохранить устойчивость и свою целостность. В идеале не должно быть крайностей, потому что сильное нелинейное взаимодействие или излишняя диссипативность разрушают структуру. В условиях глобализации современная социокультурная ситуация приобретает характер нелинейности, которая выражается в отказе от традиций, доминировании инновационного слоя в культуре. Собственно нарушение баланса между традициями и инновациями указывает на вступление культуры в фазу кризиса и отвечает закономерностям циклической динамики. О.Н. Астафьева пишет, что развитие культуры «приобретает особую логику движения, при которой система не утрачивает своих существенных черт, хотя процесс ее развития и лишается «проявленной связности» [2]. Для того чтобы стали возможны процессы глобализации, ведущие к достижению цивилизационного синтеза при сохранении разнообразия народов и культур необходима новая парадигма развития человечества, качественное преобразование системы ценностей и практик культуры [13]. В новой парадигме понятие полноты должно сменить понятие целостности. В живой открытой системе полнота недостижима, а пластичность, характерная для целостности, является необходимой. Без этого нельзя

примирить процессы обособленности и взаимозависимости составляющих современного мира, невозможно сочетать нераздельность целого и независимость частей. В жесткой структуре единение ведет к тоталитаризму. В нелинейном мире существует ряд социокультурных противоречий. В ходе развития мирового рынка углубляется специализация и международное разделение труда, выравниваются потребности; усиливается влияние демократических принципов; становится широкодоступна информация, закрепляются новые формы коммуникации; совершенствуются социальные показатели во многих регионах, выявляются немалые возможности выбора стратегий жизни. Но в то же время, мировая экономика становится менее стабильной, взаимозависимой и уязвимой; растет разрыв в экономической и социальной сфере между развитыми и развивающимися странами; увеличиваются потоки миграции, транснациональные корпорации усиливают свое экономическое и политическое влияние на различные государства; углубляются проблемы взаимодействия государства и институтов гражданского общества; распространение массовой культуры угрожает культурному многообразию. Кроме того, все это усугубляется разрастающимся экологическим кризисом. Усиление транснациональных измерений приводит к тому, что менее востребованным становится уникальное культурно-смысловое пространство и экзистенциальный мир человека [11]. Многие регионы и государства приступают к выстраиванию аналогичных исторических векторов, близких ориентиров в социально-экономическом и политическом развитии, унифицируя и стандартизируя жизнедеятельность человека. Зачастую глобальные процессы в традиционных культурах воплощаются в жизнь в весьма агрессивных формах. Тем бесспорнее в этом смысле движение народов и культур к поиску своей идентичности и самобытности. Духовная сфера бытия в меньшей степени подвержена тенденции глобализации. О.Н. Астафьева считает, что «национально-культурный менталитет и художественно-эстетическая деятельность сохраняют свою сущность, оставаясь каналами проявления культурного своеобразия, через которые выражается национальное самосознание и мироощущение» [2]. Очевидно, что именно поддержание многообразия культурных форм и практик определяет параметры социокультурного развития [12]. Одна из современных точек зрения состоит в том, что для разрешения конфликтной ситуации необходимо претворить в жизнь идею многополярного сообщества стран, народов и культур в противовес его зеркальной версии – «конфронтационного полицентризма». Человечество может объединяться, опираясь на согласование интересов и взаимопроникновение ценностей сосуществующих ныне техногенного и традиционного обществ. Первостепенное значение здесь имеет идея диалога культур, которая проявляется в поиске нового без разрушения старого, в сопряжении с иным, в стремлении к взаимопониманию и признанию за обеими культурами равноценности.

Список использованных источников

1. Авдеев Е.А., Бакланов И.С. Социокультурная идентификация: формирование социокультурных ориентиров личности в условиях глобализации // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история. – 2013. – №32. – С. 26-32.
2. Астафьева О.Н. Глобализация как социокультурный процесс / Глобализация: синергетический подход / под общ. ред. В.К. Егорова. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – С. 395–414.
3. Бакланова О.А., Душина Т.В. Методологические основания современных концепций общественного развития // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2011. – № 2. – С. 152–154.
4. Бауман З. Текущая современность: пер. с англ. С.А. Комарова; под ред. Ю.В. Асочакова. – СПб.: Питер, 2008. – 238 с.
5. Болховской А.Л., Говердовская Е.В., Ивченко А.В. Образование в глобализирующемся мире: философский взгляд // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2013. – № 5. – С. 80–85.
6. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века: пер. с англ.; под ред. Б.Л. Иноземцева; Центр исследований постиндустриального общества. – М.: Логос, 2003. – 368 с.
7. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь. – М.: Весь Мир, 2004. – 120 с.
8. Вергун Т.В. Экологическая безопасность в условиях глобальной социальной турбулентности // Философское образование. – 2013. – Т. 1. – № 1(27). – С. 73–76.
9. Гончаров В.Н., Леонова Н.А. Мифологическое сознание в системе социального развития // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2014. – №4. – С. 47–50.
10. Зиновьев А.А. Глобальное сверхобщество и Россия. – Минск: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 128 с.
11. Камалова О.Н. Проблема интуитивного познания в иррациональной философии // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2010. – № 4. – С. 68-71.
12. Лобейко Ю.А. Педагогическая деятельность и педагогическое сознание: социальный аспект // Фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты. – 2014. – № 13. – С. 102–107.
13. Педагогическая антропология: учебное пособие / Л.Л. Редько и др. – Ставрополь, 2005.
14. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. – М.: Весь Мир, 2002. – 144 с.
15. Archer M.S. Sociology for One World: Unity and Diversity // International Sociology. – 1991. – Vol. 6. – P. 133.
16. Robertson R. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity // Global Modernities / Ed. by M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson. – London, 1995. – P. 30.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ЖАҒАНДЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК НЕГІЗІНДЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Б.Ф. Солтанбаева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Мақала авторлары егеменді еліміздің жарқын болашағы болар жас ұрпаққа терең, мазмұнды білім беру мен ұлтын сүйер патриот азамат етіп тәрбиелеу – бүгінгі алға қойылған басты міндет екенін алға тартты. Мақсат: Адам бойында отанға деген сүйіспеншілік сезімін, қоғамның адамгершілік идеалдарын, бейбітшілікке деген ұмтылысын, қоғам мүддесі үшін еңбек ету қажеттілігіне тәрбиелеу. Осыған орай, бүгінгі жас ұрпақты патриоттыққа тәрбиелеу, жеке тұлға талабы, қоғам қажеттілігі. Қазіргі сәтте осындай келелі мәселелерді шешу мақсатында уақытқа ыңғайластырылған тиімді әдіс-тәсілдер іздестірілу үстінде. Тәрбиелеудің қиындығы оның нәтижесі бірден көріне бермейтін әрекеттерге жататындығында. Яғни тәрбие беруде барлығын жан-жақты терең ойластырылғанда ғана жемісті болатынын педагогика және психология ғылымдары зерттеп, дәлелдеуде.

Кілтті сөздер: жаһандық, отансүйгіштік, қайырымдылық, ұлтжандылық, бауырмалдық, батырлық, әділдік, әдептілік, адалдық, шыншылдық, кісілік, кеңпейілділік, ұяттылық, сыйласымдылық, ар мен намыс, т.б.

Аннотация. Главный вопрос: Авторы статьи подчеркнули, что главная задача сегодня – дать подрастающему поколению глубокое, содержательное образование и патриотическое воспитание, что будет светлым будущим нашей суверенной страны. Цель: Воспитывать в людях чувство патриотизма, нравственных идеалов общества, стремление к миру, необходимость работать на благо общества.

Итоги и их значение: В этом плане патриотическое воспитание нынешнего подрастающего поколения, запросы личности, потребности общества. Воспитание поколений, воспитание достойных граждан современного общества – один из самых сложных вопросов, процесс, требующий большой ответственности и разносторонности. В связи с этим в переходный период общества к новому веку, в период больших перемен и инноваций, есть важные задачи для институтов, образования и воспитания будущих граждан.

Ключевые слова: патриотизм, благотворительность, патриотизм, братство, героизм, справедливость, порядочность, честность, правдивость, личность, доброта, скромность, уважение, честь и достоинство и др.

Annotation. The main issue: the authors of the article stressed that the main task today is to provide the younger generation with a deep, meaningful education and patriotic upbringing, which will be the bright future of our sovereign country. Purpose: To cultivate in people a sense of patriotism, moral ideals of society, the desire for peace, the need to work for the benefit of society.

Outcomes and their significance: In this regard, the patriotic upbringing of today's younger generation, the demands of the individual, the needs of society. Generational upbringing, upbringing of worthy citizens of today's society is one of the most difficult issues, a process that requires great responsibility and versatility. In this regard, in the transition period of society to the new century, in a period full of great changes and innovations, there are important tasks before the institutions of education and upbringing of future citi-

zens. At present, effective methods are being sought to address such pressing issues in a timely manner.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму барысында саяси-идеологиялық, мәдени тұрғыдан жаңаруына сай жас ұрпаққа азаматтық тәрбие беру үкіметіміздің жаңа стратегиялық бағдарламасының басым бағыттарынан орын алып отыр. Қазақстан үкіметі қабылдаған «Білім туралы» заңның білім жүйесі аталатын екінші бөлімінде білім беру жүйесінің басты міндеттері: Қазақстан Республикасына шын берілген адал патриот азаматың даярлау. Олар мемлекеттік белгілердің мәні мен маңызын терең түсінген, халықтық дәстүрлерді қастерлейтін, халықтар достығының негізінде тәрбиеленген, халық, Отан, отбасы алдындағы жеке бастың міндеттері мен құқықтарын сезінген, Қазақстанда тіршілік етуші қазақ халқы мен басқа да халықтардың тілін, тарихын, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын қадір тұтып изет ететін, пейілді азамат болу керек делінген. Осыған байланысты тәрбиенің мақсаты – Отанын, елін, жерін сүйетін, жан-жақты жетілген, саналы, намысқор, патриот және «сегіз қырлы, бір сырлы» азаматты тәрбиелеу.

Осы тұрғыдан, Қазақстан халқының мұраты: еркін халық болу; өзгелермен терезесі тең мемлекет болу; өз ішінде береке-бірлік пен ынтымақ орнаған халық болу. Бұл мұратты жүзеге асырудың негізгі шарты – әрбір Қазақстан азаматының қатардағы қоғам мүшесі деңгейінен мемлекеттің саналы әрі белсенді азаматы әрі өз Отанының, халқының нағыз патриоты дәрежесіне көтерілуі. Отансүйгіштік – азаматтық санамен қалыптасатын қасиет. «Азаматтық сана» – біліммен қаруланған, аға ұрпақтың қалдырған мәдени-тәлім мұраларынан сусындаған, туған жері мен елінің рухани-материалдық, мәдени құндылықтарын бойына сіңіре білген, ақыл мен парасаттылығы жетілген, жеке мүдде мен болашақ үшін жауапкершілікті өткен мен келешек ұрпақ алдындағы парызбен ұштастыра білетін, ұлтжанды саналы азаматы болуды талап ететін құбылыс. Қазақстан Республикасы этномәдени білім беру тұжырымдамасында «Бізге қажетті – жаны да, қаны да қазақы халықтың тілі мен дінін, тарихы мен салт-дәстүрін бойына ана сүтімен бірге сіңірген, егеменді елінің еңсесін көтеруді азаматтық парызым деп ұғатын ұрпақ тәрбиелеу» – деп атап көрсеткендей, еліміздің елдігі мен бірлігін сақтайтын ұрпақ тәрбиелеу, білім берудің барлық салаларының алдындағы негізгі міндеттердің бірі.

Азаматтық тәрбие беру баланың жеке тұлғасын қалыптастырып, олардың бойына жоғары идеялық пен қоғамдық меншікке қатынасты көзқарасты дарытудың асыл міндеттерін атқарады. Мемлекетіміз жастарға азаматтық тәрбие беру ісіне үнемі маңыз беріп келеді. Қазақстан заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау -ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі.

Көбіне азаматтық сананың төмендегі, материалдық және рухани игіліктердің не екенін жөнді түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызады. Сондықтан да әр оқушының санасына азаматтық нормаларды жеткізу, жеткізіп қана өоймай оның күнделікті мінез-құлық нормасына айналдыру үшін күресу азаматтық тәрбиенің міндеті болып табылады.

Азаматтық тәрбие тура жолмен жүруге үйрететін әділеттілік әдістеріне сүйенеді. Адам мұндай жағдайда өзінің ар-ұятына жүгінеді. Оқушы өзінің айналасындағы адамдарды, әлеуметтік игіліктерді қате бағалауы мүмкін. Мұның өзі оның көбіне көп азаматтық тәрбиені бұзуына әкеліп соқтырады. Отан қорғау мен оның қауіпсіздігіне ерекше мән берілетіні мәлім. Қарулы күштерінің бір тармағы ретінде ішкі әскердің де іргетасы қаланды. Ішкі әскер барлық қазақстандықтардың, қарапайым азаматтардың мүддесін қорғаушы – азаматтық тәртіп әскері. Бұл мектеп, отбасы және қоғам жұртшылығының азаматтық тәрбие жұмысын жүргізудегі басты бағытының бірі – оқушылар арасында заң тәртібін бұзушылықтың алдын алу шараларын жүргізуге кең жол ашып отыр.

Азаматтық мәселелерді сөз ету, оны тыңдаушысына жеткізіп бере білу аса қиын өнер. Бұған тек қана білімді болу жеткіліксіз, сонымен бірге тәжірибелі, көпті көрген, адамдардың жүрегіне барар кілтті таба білер тәрбиеші болу маңызды. Оқушылардың мектептегі өмірі тұлғаның азаматтық қалыптасуының шешуші кезеңі болып табылады. Осыжылдары адамгершілігі, дүниетінымы, сенімдері, ұжымшылдығы, тәртіптілігі, өзіне және басқаға талап қоюы, адалдығы мен шыншылдығы, қайырымдылығы мен ұстамдылығы, жігерлілігі мен батылдығы қалыптасады.

Бұлардың мазмұнына мемлекет заңдары және қоғамда өмір сүру ерекшеліктерін құрметтеу, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзімсіздік, қоғамдық тәртілті сақтау да енеді. Азаматтық мәдениет екі тұрғыдан қаралады:

1. Азаматтық мәселелер, азаматтық қатынастар, құқықтық мекемелер әрекетін оқушының білуі.

2. Тұлғаның педагогикалық және психологиялық мәнінің азаматтық санаға әсері. Адамның азаматтық мәдениеті күрделі. Әңгіме адам, оның санасы, мінез-құлқы, жүріс-тұрысы туралы болғанда, көптеген сұрақтар туындайды. Құқықтық қоғам демократиялық принциптерге сүйене отырып, әр адамның шығармашылық күштерін, ниетін, ойын, сезімі, ұмтылысын толық және еркін жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Демократияны жетілдіру мемлекеттік және қоғамдық өмірдің азаматтық негізін бекітуге тікелей тәуелді. Мемлекет және қоғам өмірінің азаматтық негізін бекіту процесі төмендегідей маңызды шараларды жүзеге асыруды қажет етеді. Заңдылықтарды үздіксіз жетілдіру; заңның орындалуын бекіту; қоғамдық тәртіп орнатуға әрбір азаматтың

қатынасуы. Бұдан заңдылық пен құқықтық тәртіптің бекітілуіне қамқорлық тікелей мемлекет мойнында болу қажеттігі шығады.

Адамның жалпы мәдениеті мен оның азаматтық мәдениетінің арасында тығыз байланыс бар. Сондықтан да азаматтық тәрбиені адамгершілік тәрбиесі теориясының құрамды бөлігі ретінде қарастырамыз. Қоғамдық қайта құру кезеңінде азаматтық мәдениетті қалыптастыру барысындағы кемшіліктерді жеңу орын алады. Қоғам мен қоғамның өрбір мүшесінің бүкіл өмірін қамтып жатады. Азаматтық мәдениеті төмен дамыған адам тек заңның өрескел бұзылған жағдайында ғана оған зейін аударады да, азаматтық талаптарды мойындамаған көп жағдайларды байқамайды. Заңды білмеу – азаматтық мәдениеттің елеулі кемшілігі. Заңды білмеу, оны бұзу жауапкершіліктен құтқармайды. Бұл жерде оқушы заң және азаматтық мәдениет ұғымын шатастырмау керек. Азаматтық мәдениет оқушыдан жан-жақты азаматтық білімдерді талап етеді.

Адамның азаматтық мәдениеті – күрделі психологиялық құбылыс. Бұл құбылыс қоғамның, мемлекеттің көптеген маңызды салаларында көрінеді. Ең бастысы адамгершілікті адам тұлғасының сапалық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал жасайтын тәрбие құралдарының бірі – орынды тәртіп және мінез-құлық тәрбиесінің жоғары деңгейінде болуы. Сонымен адамның азаматтық мәдениеті дегеніміз – орынды тәртіп пен мінез-құлық, жан-жақты азаматтық білімдерімен заңды құрметтеу, құқықты қорғау іс-әрекетінің терең бірлігі. Саналы тәртіп пен мінез-құлықтарды азаматтық мәдениеттің іргетасы деп қарасақ, ол көркемөнер мәдениетімен қатынастар, сезімдер деңгейінде тікелей байланысады. Сезімдер әлемі эстетикалық қатынастарда негізгі рөл ойнайды. Әдебиет пен өнер бізге көркем бейнелерімен әсер етеді, оларды сезім арқылы қабылдаймыз. Өнердің көмегімен, әсіресе, өдебиет арқылы әлемді, қоғамдық қатынастарды танимыз.

Азаматтық мәдениеттің осы екі деңгейіне көтерілген, яғни азаматтық білімді меңгерген, заңды құрметтейтін адам заңға қайшы келетін әрекеттерден аулақ болады. Тек қана заңға сәйкес жүру дағдысы пайда болады. Мұны заңға мойынсұнушылық дейді. Бұл деңгейлік сатыда ішкі қозғаушы күш – адамның ұяты, ар-ожданы. Ұят, ар-ождан және сенімдер адамның мәдениеті тек қана заңға мойынсұну емес, заңды қорғау үшін тұрақты белсенді әрекетке қатысуға дайын тұру. Құқықты құрметтеу, әділдікті, борышты, жауапкершілікті, заңдылықты, сезіну – адам тұлғасының жоғарыдан көрінуі. Осыдан келіп заңдылықты сезіну азаматтық мәдениеттің құрамы екендігін түсіну қиын емес. Қазіргі кезеңде қоғамның бірте-бірте демократиялық дамуы жалпы білім беретін орта мектептерде мектеп басшыларынан, мұғалімдерден азаматтық тәрбиені зор шеберлікпен, шығармашылықпен іске асыруды талап етеді.

Азаматтық тәрбиені заман талаптарына сай жүргізу үшін ең алдымен сынып жетекшілерінің және мектептердің озат тәжірибесін

терең зерттеп, нәтижесін оқу және тәрбие жұмыстарында ұтымды, жинақты етіп пайдаланып, оңтайлы формалар, әдістер мен тәсілдерді іздестіру қажет.

Құқықтық лекториялар. Мектептерде жоғары сыныптар оқушылары үшін ұйымдастырылады. Лекторийлердің мақсаты – жеткіншектер мен жасөспірімдерді еліміздің заңдарына және халқына құрмет сезімін тәрбиелеу, азаматтық, құқықтық біліммен қаруландыру, оны насихаттау. Лекториялардың жоспары бір жылға жасалып, онда лекциялар тақырыптары көрсетіледі.

Кинолекториялар – әр түрлі жастағы балалар үшін ұйымдастырылады. Оқушыларға жас ерекшеліктеріне байланысты түрлі көркемдік, хроникалық-құжаттық, ғылыми фильмдер, кино-фильмдер көрсетуге болады.

Жасөспірімдердің заң тану мектептері. Мұндай мектептерді жастар сарайы, жалпы білім беретін орта мектептердің жанынан ұйымдастыруға болады. Негізгі мақсат – жас түлектерді құқық және еңбек, азаматтық және заңдары жайлы біліммен қаруландыру. Мектептердегі азаматтық тәрбиенің басқа формалары: азаматтық білім факультативтері, дәріс, баяндама, әңгіме, пікір-талас, олимпиада, кештер, сайыстар, т.б. Тәрбиенің жалпы әдістері негізінде азаматтық тәрбие әдістері үш топқа бөлінеді:

Сөздік ақпараттық әдістері: дәріс, әңгіме, әңгімелесу, өнеге, түсіндіру, дәлелдеу, насихаттау, бекерге шығару. Бұл әдістің тиімділігі нақты материалды оқушыларға түсінікті тілде мазмұндай білуге байланысты. Ұқтыру, машықтандыру әдістері: үйрету, тапсырма, жаттықтыру, талап. Бұл әдістер оқушылардың іс-әрекеттері мотивтерінің қалыптасуына мүмкіндік туғызады. Ынталандыру және тежелуәдістері тобы: ынталандыру әдістепрі, тежелу әдістері (жазалаудық түрлері). Сонымен топтарда көрсетілген әдістердің бірлігі жалпы тәрбие жүйесінде болымды нәтиже береді.

Азаматтық тәрбиенің мәні мен маңызы өлшеусіз арта түсетін тағы бір себеп, Қазақстан тәуелсіз мемлекет жағдайындағы қауіпсіздікті нығауту міндеті бірінші кезекке қойылып отырғандығында. Өйткені, халық пен мемлекет арасындағы бұрынғы тығыз байланыс арасындағы жаңа байланыс елі қалыптаса қойған жоқ. Азаматтық тәрбие жұмысының барысында Отанға деген сүйіспеншілік, жалпыұлттық намыс, елдің экономикалық, ғылыми, моральдық-саяси, әскери қуатын арттыруға, Отанды идеологиялық, саяси, қажет болса қарумен қорғауға әзірлік сезімі қалыптасады. Азаматтық тәрбие деп аталатын кең мағыналы ұғымның жүйесі былай жіктеледі: біріншіден, заттық қазыналар-материалдық бағалы мүліктер, әскери патриоттық тәрбие құралдары; екіншіден, процессуалдық элементтер – мемлекеттің, қоғамдық қозғалыстардың жеке адамдардың тәрбиелік қызметтері; үшіншіден, елдің рухани байлықтары, патриоттық идеялар, сондай-ақ, азаматтық

тәрбиенің мақсаттары, міндеттері мен принциптері; төртіншіден, субъекті ретіндегі адамдар, осы жүйеге кіретін тәрбиенің объектілері.

Қазақстанда Отанға деген сүйіспеншілік ол тек қазақтардың ғана емес, онда мекендеген бүкіл ұлт пен ұлыс өкілдерінің бәріне қатысты дүние. Бірақ ешкімге де елін, Отанын зорлықпен, күштеп не үгіттеп жел сөзбен алдап-арбап сүйгізе алмайсын. Елін сүю – әркімнің жеке ісі, өз арының ісі. Қасиетті сезім ананың сүтімен бірге өзі келмейді, ол адас өсе, есейе келе өз ақылы өзіне жетіп, өз басымен тіршілік ете бастағанда адамзаттың бойында біртіндеп қалыптасатын құдіретті сезім.

Ұрпақ тәрбиесі, бүгінгі қоғамға лайықты азаматтар тәрбиелеу күрделі мәселелердің бірінен саналатын, үлкен жауапкершілікті, жан-жақтылықты талап ететін процесс. Осыған байланысты қоғамның жаңа ғасырға өтпелі кезеңінде, үлкен өзгерістер мен жаңалықтарға толы мерзімде болашақ азаматтарға білім мен тәрбие беру, мекемелерінің алдында жауапты міндеттер тұр. Қазіргі сәтте осындай келелі мәселелерді шешу мақсатында уақытқа ыңғайластырылған тиімді әдіс-тәсілдер іздестірілу үстінде. Тәрбиелеудің қиындығы оның нәтижесі бірден көріне бермейтін әрекеттерге жататындығында. Яғни тәрбие беруде барлығын жан-жақты терең ойластырылғанда ғана жемісті болатынын педагогика және психология ғылымдары зерттеп, дәлелдеуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байсерке Л.А. Педагогические основы нравственно-правового воспитания учащихся общеобразовательных школ: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Тараз, 1998. – 49 с.
2. Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами казахского героического эпоса: автореф. ... канд. пед. наук. – Алматы, 2004. – 25 с.
3. Жумаканов А.Р. Педагогические основы системы патриотического и интернационального воспитания школьников. – Алма-Ата, 1971. – 168 с.
4. Калимолдаева А.К. Формирование патриотизма будущих специалистов в целостном педагогическом процессе вуза в современных условиях: автореф. дис... канд. пед. наук. – Алматы, 2003. – 29 с.
5. Концепция развития гражданского общества РК // Звезда Прииртышья. – 2005. – 19 июня.
6. Макатова Ж.А. Развитие гражданского воспитания в школах Казахстана в 1917–1930 гг.: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Алматы, 1994. – 18 с.
7. Медетбекова Г.О. Психолого-педагогические аспекты воспитания гражданственности у будущих учителей в целостном педагогическом процессе вуза: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – Алматы, 2006. – 24 с.
8. Мухтарова Ш.М. Национальное самосознание личности в вузе: педагогический аспект. – Караганда: САНАТ – полиграфия, 2006. – 149 с.
9. Нурғалиева А.К. Формирование гражданской активности старшеклассников с учетом особенностей семьи (социолого-педагогический аспект): автореф. дисс.... канд. пед. наук. – М., 1992. – 22 с.

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Р.Х. Кошкимбаева

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада білім беру процесінде оқыту технологияларының маңыздылығы және педагогикалық жағдайларға сай қолданылатын әдіс-тәсілдер айқындалған. Оқыту технологиясының білім беру үрдісінде жүзеге асыруға қажет болатын білім немесе мәліметтер жиынтығының қамтамасыз етілуі. Білім беру үрдісінде оқыту технологиясының тиімді жақтары қарастырылған. Оқыту технологиясының ерекшеліктеріне жанжақты сипаттама берілген. Жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайлану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге болатыны баяндалған.

Кілтті сөздер: тұлға, оқыту, үрдіс, педагогикалық технология, оқыту технологиясы, модульдік оқыту технологиясы.

Аннотация. В статье определена важность технологий обучения в образовательном процессе и применяемых в соответствии с педагогическими условиями методов и приемов. Обеспечение знаний или наборов данных, необходимых для реализации технологии обучения в образовательном процессе. Рассмотрены преимущества технологии обучения в образовательном процессе. Дана конфликтная характеристика особенностей технологии обучения. Было отмечено, что посредством использования новых технологических приемов можно совершенствовать творческие способности учащихся.

Ключевые слова: личность, обучение, процесс, педагогическая технология, технология обучения, модульная технология обучения.

Annotation. The article defines the importance of learning technologies in the educational process and methods and techniques used in accordance with pedagogical conditions. Providing knowledge or data sets necessary for the implementation of learning technology in the educational process. The advantages of learning technology in the educational process are considered. A conflict characteristic of the features of the learning technology is given. It was noted that through the use of new technological techniques, it is possible to improve the creative abilities of students.

Keywords: personality, learning, process, pedagogical technology, learning technology, modular learning technology.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырудағы негізгі бағдар – адамды қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен шығармашылық әлеуетінің, танымдық біліктілігі мен мәдени құндылықтарының жоғары деңгейде дамуына, жеке тұлғасының қалыптасуына жағдай жасау. Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту тұжырымдамасы мемлекеттік саясаттың басты принциптері ретінде жеке адамның шығармашылық әлеуетін

дамыту, білім берудің дамытушы сипатын арттыру мәселелерінде басты міндеттер қатарында қойылған.

Уақыт талабына сай мектептің дамуы инновациялық үрдістерді енгізумен анықталады. Ескі, тиімсіз оқыту әдістерін жаңа тиімді оқыту әдістерімен алмастыру арқылы оқушылардың білім, білік, дағдыларын арттыруға болады. Әр заманның ұсынары бар. Қалай болғанда да заман ағымына ілесу – ұлы мұрат. Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасуда. Бұл үрдіс білім парадигмасының өзгеруімен қатар жүреді. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасының білім алу арқылы дамуын қойып отыр. Қазіргі педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы.

Білім беру саласындағы технологиялық идеялар бұдан 400 жыл бұрын пайда болған. Бұл күнде оқыту технологиясы үлкен өзгеріске душар болып отыр. Мұғалімдер мен оқушыларға әр түрлі дидактикалық материалдармен қоса оқытудың техникалық құралдары жәрдемге келді.

1960 жылдары шетел зерттеушілері оқыту технологиясы педагогикалық әдістерге негізделген «педагогикалық технология» терминін енгізді. Педагогикалық технология дегеніміз – тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы, ал педагогикалық жағдайларға сай қолданылатын әдіс-тәсілдер оның бөлігі ғана.

«Педагогикалық технология – оқудың арнайы жиынтығы мен құрамдастар пішінің, әдістемесін, әдісін, тәрбие құралдарын анықтайтын психологиялық белгілеуіштер жиынтығы, ал педагогикалық процестің ұйымдастыру – әдістемелік сайманы болып табылады» – деп, Б.Т. Лихачев анықтама берді [1].

Оқыту технологиясы дегеніміз – бағдарламаларда көрсетілген оқыту мазмұнын жүзеге асыру мен қойылған мақсаттарға жетудің ең тиімді жолмен қамтамасыз ететін пішіндер, әдістемелер және құралдар жүйесі.

Оқыту технологиясы – оқытушыға оқу үрдісін жүзеге асыруға қажет болатын білім немесе мәліметтер жиынтығы, яғни нақты оқу үрдісі, оның ұйымдастырылуы, құрылымы және қамтамасыз етілуі.

И.П. Волков: «Педагогикалық технология бұл жоспарланған оқу нәтижесіне жету процесінің нұсқауы, ал оқыту технологиясы – дидактикалық жүйенің негізгі процессуалдық бөлігі» – деп атайды [2].

Жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту технологиясында оқу пәндері әдістемелері мен білім беру технологияларын жоспарлау жүйесі қолданылады. Бұл үшін мына төмендегі түсініктерді ескерген жөн:

– қатар отыратын екі сыныптағы оқушылардың жас ерекшеліктері мен білім деңгейлерін ескеру;

– әдістеме мен технологияның сабақтастығы;

– оқушының өз бетінше іс-әрекет жасау тәсілдерін меңгеруіне мұғалім тарапынан көмек беруді біртіндеп азайту;

– қатар сыныптардағы сынып топтарының ерекшеліктерін білу;

– мұғалімдердің ықыласы мен шеберлік деңгейінің болуы, т.б.

Жаңа мыңжылдық – бұл күнтізбедегі жаңа уақыт өткелі емес. Ол – өткенді таразылап, өмірдің мәнін жаңаша түсінуге, болашақты барынша жете дұрыс анықтайтын уақыт. Әсіресе, бүгін біз өз күшімізді жарқын болашаққа жұмсауымыз керек. Қоғамның қарқынды дамуы, көбіне оның білімімен және мәдениетімен анықталады. Сондықтан, біздің ойымызша, білім жүйесін құру, қоғамды мына күнде дамып отырған әлемге дайындау – бүгінгі күннің ең негізгі және өзекті мәселесі.

Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен – «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталды. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты рөл мектепке жүктеледі.

Қазіргі таңда әлеуметтік жағынан қорғанған адам – ол технология ауысуына және нарық талабына сай терең білімді, әрі жан-жақты адам. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі- тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өлрлеуіне қажеттілік тудыру. Қорытындысында білім беру – адамға үздіксіз оқуға, білім алуға жан-жақты білім қызметін ұсынатын әлеуметтік институт болуы керек.

Елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, оның мазмұнының түбегейлі өзгеруі, оның дүниежүзілік білім кеңістігіне енуі бүкіл оқу-әдістемелік жүйеге, мұғалімдер алдына жаңа талаптар мен міндеттер қойып отыр. Бұдан шығатыны, XXI ғасырдың алғашқы жылдарының негізгі проблемаларының бірі – «Білім – бүкіл өміріңе» қағидасынан «Білім бүкіл өмір бойына» қағидасына өте алатын білім жүйесінің ұйымдық құрылымдарын іздеу болып табылады. Информатика пәнін оқытудың тиімділігін арттырудың жолдары өте көп. Соның бір жолы ретінде оқытудың жаңа технологиясын енгізуді атап өтуге болады. Білім беруді ұйымдастырудың дүниежүзілік тәжірибесінде көптеген оқыту технологиялары жүзеге асырылуда.

Технологияның тиімді жақтары мыналар:

– әр оқушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады;

– оқушының жеке қабілеті айқындалады;

– іштей бір-бірінен қалмауға тырысады;

– тапсырманың күрделену деңгейіне сәйкес оқушының ойлау қабілеті артады;

– әр бала өз деңгейіне, қабілетіне қарай бағаланады;

– сынып оқушылары толық бағаланады және әр оқушы өзінің алатын бағасын біліп отырады.

Демек, жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану білім сапасын арттырудың бірден-бір жолы. Оқыту процесінде оқушылардың білім қорын молайтуға, белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге көмегі бар.

Технологияда оқушыда қалыптасатын сапа, қасиет, іскерлік анық суреттеледі.

Тексеру құралдары арқылы оқушының сапасы, қажеттіліктері, іскерліктері, даму, қалыптасу деңгейлері анықталады. Оқушының деңгейі бұрынғы деңгейімен салыстырылады, жаңа мақсат қойылады. Мақсат анық болмаса оқу процесінің жетілдірілуіне кедергі жасалады.

Оқыту технологиясының ерекшеліктері:

– түрлі құралдар арқылы оқушылардың білім, іскерліктерін жиі тексеру;

– үлгермеушілерді анықтау және іріктеу;

– олармен қосымша жұмыстар өткізу, материалдарды қайталау. Осы жұмыстардан кейін оқушылардың білім, іскерліктерін тағы тексеру;

– оқушылардың жаңа материалдарды меңгерумен себептерін зерттеу және анықтау.

Қазіргі мектептің оқыту үрдісінде білім берудің тенденциялары мен даму бағыттарын қамтамасыз ететін 50-ден аса педагогикалық технологиялар қолданыс табуда. Оқыту үрдісінде келесідей педагогикалық технологияларды пайдаланатыны анықталды: тірек сигналдары мен тірек кестелер арқылы оқыту (В.Ф. Шаталов, С.Н. Лысенкова), деңгейлеп-саралап оқыту (Ж.А. Қараев), модульдік оқыту (В.М. Монахов, П.И. Третьяков, М.А. Чошанов, М.М. Жанпейісова), дамыта оқыту (А.С. Выготский, Л.В. Занков, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов), оқушы әрекетін шоғырландыра қарқынды оқыту (Н.Н. Нурахметов, Қ.А. Абдығалиев), саралап оқыту технологиясы (Н. Гузик, И. Первин, В. Фирсов т.б.), дидактикалық бірліктерді ірілендіру технологиясы (П.М. Эрдниев), интегралдық технология (В.В. Гузеев, В.В. Сериков, М.Ж. Жадрин, т.б.), пәнішілік интеграция (В.И. Загвязинский), жүйелілік тұрғыда оқыту технологиясы (Т.Т. Галлиев), компьютерлік технология (В.К. Дьяченко). Бұлардың әрқайсысының өзіне тән мақсаты, ерекшеліктері мен артықшылықтары бар [3].

Міне осы бағытта қазіргі білім беру жүйесінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары кеңінен қолданылып жүр. Осындай жеке тұлғаның дамуына бағытталған оқыту технологиясына жасалған талдаулардың нәтижесінде, біздің көзқарасымыз бойынша оқу-тәрбие процесін гуманизациялауда тиімділерінің бірі – М.М. Жанпейісова ұсынған интерактивтік модульдік оқыту технологиясы [4].

Оқу модулі – оқу ақпаратының біршама дербес блогы, оған оқу мақсаттары мен міндеттері, әдістемелік нұсқаулар, шамамен алғандағы іс-әрекеттер негізі, оқу қызметін атқару жетістігін бақылау құралдары енеді.

Мақсаты: оқу үрдісінде оқушының шығармашылығын дамытуға қолайлы жағдай туғызу және оны іске асырудың педагогикалық шарттарын айқындап, оңтайлы формаларын дайындау.

Міндеттері:

- жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- таным үрдістерін дамыту;
- танымдық қабілеттерін дамыту;
- сөздік қорын дамыту;
- өзара көмек және бірге бастан өткізу;
- оқу себептілігінің өзгеруі.

Бұл технологияның ерекшелігі – білімді меңгеруге емес, жеке тұлғаның таным қабілеттері мен таным процестерін арнайы жасалған оқу және танымдық жайлар арқылы дамытуға, жеке тұлғаның қауіпсіздігін, өзін өзі көрсетуін, маңыздылығын анықтауға, өзара қарым-қатынас, ойын арқылы шығармашылық қажеттіліктері мен белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталуы.

Тиімділігі:

- оқушыларды оқытудың мақсатымен таныстыру;
- сыныпта берілген блок, тарау бойынша жалпы оқыту модулінің мазмұнымен таныстыру;
- мұғалімнің материалды қысқаша түсіндіруі (сызба, график, кесте және т.б.);
- оқушыларға оқу материалын зерттеу жұмысы негізінде беру;
- оқушылардың әрбір сабақта іс-әрекетін бағалау үшін диалогтық қарым-қатынас негізінде оқушының танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру;
- жалпы тарауды, тақырыпты 4–7 рет қайталау негізінде оқу материалын меңгерту;
- барлық тақырып бойынша тест (сынақ, сынқхат, бақылау жұмысы, т.б.) жүргізу.

Технологияның тағы бір ерекшелігі – дарынды балалармен тұрақты және жүйелі жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады. Оқу модулінің құрылымы кіріспеден, диалог және қорытынды бөлімнен тұрады.

Модульдік оқыту технологиясының диалог бөлімінде:

- оқу материалының негізгі мазмұны белгіленеді;
- оқу материалын біртұтас, жинақы, «өсу» бағытымен беру;
- тақырып бойынша жеңілдетілген деңгейдегі және білім стандартының талаптарын қамтамасыз ететін деңгейдегі тапсырмалар дайындау;
- оқушылардың пәнге қызығушылығын және креативтілігін дамытуға арналған шығармашылық сипаттағы материал дайындау;
- осы бөліктің барлық сабақтарында өзара сөйлесуді қамтамасыз ету.

Оқыту технологиясы білім беру тәжірибесінде бір-біріне байланысты үш түрлі деңгейде қолданылады.

1. Жалпы дидактикалық деңгей. Мұнда оқыту технологиясы педагогикалық жүйемен синоним ретінде жалпы білім беру үрдісін сипаттайды.

2. Жеке әдістемелік деңгей. Жеке пәндік оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнын бір пәннің шеңберінде іске асыру әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде қолданылады.

3. Модульдік деңгей. Модульді технология оқу-тәрбие процесінің жеке дидактикалық мақсаттарын шешуде қолданылады.

Сонымен ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару баланың қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір баланың қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций / под ред. В.А. Сластенина. – М.: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2010. – 647 с.
2. Волков И.П. – М.: Педагогика, 2001. – 88 с.
3. Бабаев С.Б. Тұлғалық педагогика. – Алматы: Нур-пресс, 2013. – 336 б.
4. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006. – 60 б.

К ВОПРОСУ О КОМПЕТЕНТНОСТИ И КОМПЕТЕНЦИЯХ СПЕЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Э.Ю. Сарсембаева

ассоциированный профессор НАО «Павлодарский педагогический университет им. Ә. Марғұлана»

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру саласындағы мамандардың кәсібилігінің компоненттері туралы сұрақтар қарастырылады: тұлғаның білім негізі мен психологиялық ерекшеліктері, арнайы және инклюзивті білім беру саласындағы болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру негізі ретінде эмоционалды интеллектке назар аударылады.

Кілтті сөздер: арнайы педагог, арнайы педагогтың құзыреттілігі, маманның құзыреттілігі, эмоционалды интеллект

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы о компонентах профессионализма специалистов в области инклюзивного образования: знаниевой основы и психологических особенностях личности, акцентируется внимание на эмоциональном интеллекте как основы формирования компетентности будущих специалистов в области специального и инклюзивного образования.

Ключевые слова: специальный педагог, компетенции специального педагога, компетентность специалиста, эмоциональный интеллект

Annotation. The article discusses the components of professionalism of specialists in the field of inclusive education: the knowledge base and psychological characteristics of the individual, focuses on emotional intelligence as the basis for the formation of competence of future specialists in the field of special and inclusive education.

Keywords: special teacher, competence of a special teacher, competence of a specialist, emotional intelligence

Инклюзивное образование сегодня является одним из приоритетных направлений развития образования в Казахстане. И, несомненно, нуждается в профессиональных, компетентных специалистах.

Система профессиональной готовности специального педагога, психолога, логопеда, тьютора включает в себя:

– психологическую готовность, под которой понимается разная степень сформированности направленности личности на педагогическую профессию, наличие интереса к работе и потребности к саморазвитию и самообразованию, развитие профессионального мышления;

– научно-теоретическую готовность, включающую необходимый объем психолого-педагогических и специальных знаний;

– практическую готовность, предполагающую наличие сформированных на требуемом уровне профессиональных умений и навыков;

– психофизиологическую и физическую готовность, наличие соответствующих предпосылок для овладения педагогической деятельностью, сформированность профессионально значимых качеств;

– соответствие состояния здоровья и физического развития требованиям педагогической деятельности.

Таким образом, готовность – характеристика потенциального состояния, позволяющая педагогу развиваться в профессиональном отношении, а компетентность может проявляться только в реальной деятельности, переходя с внутреннего плана на внешний. Компетентность – категория оценочная, характеризующая специалиста как субъекта определенной деятельности, устойчивая способность к профессиональной деятельности. Исходя из того, что под способностью понимаются индивидуально-психологические особенности личности, являющиеся условием успешного выполнения определенной деятельности, под профессиональной компетентностью целесообразно понимать способность эффективно решать практические задачи в реальной профессиональной деятельности. Отдельные исследователи рассматривают компетентность как явление динамичное, как процесс развития и саморазвития личности.

Н.Н. Нацаренус считает, что «профессиональная компетентность – качественная характеристика субъекта, приобретаемая им в процессе профессионального обучения. В результате самостоятельной работы она постепенно трансформируется в профессионализм, который является

высоким мастерством, характеризует глубокое овладение профессией, выражается в умении творчески пользоваться усвоенной в процессе обучения информацией» [3].

По мнению М.А. Чошанова, профессиональная компетентность – «динамичное явление, являющееся результатом непрерывного процесса профессионального развития, самосовершенствования. Знания и умения, даже определенные творческие способности устаревают со временем, становятся неадекватными современному состоянию общества, новым технологиям». Исследуя данный феномен, он далее отмечает, что «компетентность предполагает постоянное обновление знания, владение новой информацией, актуальной в данное время, умение добывать новые знания, обрабатывать накопленные и применять их в своей практической деятельности. Компетентный специалист должен уметь пользоваться освоенными методами решения проблем, причем в зависимости от конкретных условий применять метод, наиболее эффективный в данной ситуации, а также обладать способностью среди множества решений выбрать оптимальное, аргументированно опровергнув ложные, т.е. обладать критичностью мышления. Таким образом, содержание понятия «компетентность» включает в себя следующие основные признаки: мобильность знаний, гибкость метода и критичность мышления» [4].

Для понимания сути профессиональных компетенций педагога необходимо выявить их структуру. Признаки компетентности выделяет М.Г. Янова: «Структура профессиональной компетенции педагога определяется не только профессиональными базовыми знаниями и умениями, но и ценностными ориентациями в профессии, характеризующими его мотивы и предпочтения, умение ценить знания, опыт, отношения с людьми в профессии. Мотивы и предпочтения, побуждающие к педагогической деятельности, обуславливают эффективность и результативность данной деятельности. Мотивация выступает важным звеном в формировании способностей к учительскому труду. Реализуя себя в профессии, компетентный педагог постоянно стремится к профессиональному росту, саморазвитию, самоорганизации, самовыражению» [5].

Профессионально-личностные качества педагога являются компонентом компетенции, включающий профессиональные знания и умения, личностные качества, которые определяют позицию и направленность педагога как личности и субъекта деятельности [2].

Большинство исследователей, рассматривая профессиональную компетентность как структурно-функциональное образование, включают в нее совокупность знаний и умений педагога и его профессионально значимые качества, проявляющиеся в целенаправленной деятельности. Однако знания и умения, входящие в структуру профессиональной компетентности, характеризуются большей гибкостью, являются основой для дальнейшего получения новой информации, актуальной в данное время, ее обработки и применения в своей практической деятельности.

Тем не менее, стержнем компетентности являются не качества, позволяющими овладеть знаниями, а качества личности педагога, ее направленность, мотивы, ценности, способность к рефлексии.

Профессиональная компетентность педагогов в условиях инклюзивного образования относится к специальным профессиональным компетентностям, так как представляет собой способность эффективного осуществления профессиональной деятельности учителя в условиях инклюзивного обучения. Именно благодаря данным качествам происходит изменение ребенка с ООП, процесс его социализации, на который направлена педагогическая деятельность, и, как следствие, расширение контингента обучающихся.

Таким образом, проанализировав различные подходы к определению структуры профессиональной компетенции педагога, мы пришли к выводу, что профессиональная компетенция педагога – это структурно-функциональное образование, включающее совокупность знаний и умений педагога, его профессионально значимые качества, проявляющиеся в целенаправленной деятельности. Стержнем компетентности являются качества личности педагога, ее направленность, мотивы, ценности, способность к рефлексии.

В процессе профессиональной деятельности и получая обратную связь от работодателей и руководителей организаций, где проходят практику наши студенты, мы часто сталкиваемся с такой ситуацией: студенты, чьи достижения в учебной деятельности являются очень высокими, не всегда эффективны на практике. И наоборот: тихий «троечник» пользуется успехом как у учеников, так и у учителей. В сущности, результативное обучение в университете – это умение повторить тот объем информации, который дает преподаватель или должен быть изучен студентом самостоятельно.

Поводом для написания статьи послужили обращения работодателей с просьбой рекомендовать для работы «хороших студентов-выпускников». Поэтому закономерно встает вопрос: какими качествами должен обладать «хороший студент»? Каковы критерии отбора рекомендуемых специалистов? В данной статье хочу поделиться некоторыми размышлениями по этому поводу.

Наша образовательная программа готовит специальных педагогов (будущих логопедов и олигофренопедагогов). Специалисты данного направления подвержены синдрому профессионального выгорания в большей степени, чем любой другой педагог, так как работа с детьми с ограниченными возможностями требует не только профессионализма, но и эмоциональной зрелости, умения находить подход к детям и коллегам. Общаясь с руководителями образовательных учреждений и центров развития детей, мы определили некоторые качества, которые необходимы специалисту-дефектологу: эмпатия, терпение, уравновешенность, доброжелательность, сохранение интереса, мотивация, целеустремленность,

открытость, общительность, смелость и рефлексивность – и это те качества, которые являются компонентами эмоционального интеллекта.

В процессе преподавания дисциплин для студентов образовательной программы Специальная педагогика, в темах, касающихся становления личности будущего специалиста, элементы курса «Эмоциональный интеллект» я включаю в практические занятия. Это тестирование («Определение уровня эмоционального интеллекта (Методика Н. Холла)») и тренинговые упражнения. И вот какие результаты были получены в ходе поведения занятий.

Таблица 1. Анализ тренинговых упражнений «Эмоциональный интеллект»

Упражнения, предлагаемые студентам	Результат
За 3 минуты написать максимальной количество эмоций, распределив их в 3 колонки: положительные, отрицательные, нейтральные	95% студентов заканчивают работу через 1,5 минуты. Максимальное количество эмоций в колонке – 8. Средний показатель – 4.
Написать 3 самых важных качества, которые Вы цените в своем руководителе	97% студентов не упоминают такие качества как компетентность, высокий интеллект. Наиболее часто упоминаемыми качествами являются «понимающий», «умеющий слушать», «уравновешенный»
Опишите, что Вы видите на картинке (предлагается описать картинку, на которой мужчина и женщина идут рядом, у мужчины в руках букет, а женщина несет 3 рюкзака и 2 котелка)	Вместо описания подавляющее большинство слушателей пытается объяснить ситуацию, изображенную на картинке, выразить эмоциональное отношение к ней, выразить свое отношение к происходящему
Вспомните конфликтную ситуацию, которая происходила недавно. Представьте, что сейчас Вы разбираете этот конфликт со своим оппонентом и говорите ему такую фразу: «Мне с тобой бывает сложно, потому что...» Закончите фразу	100% студентов использует «Ты-высказывание» при анализе конфликта. Поэтому являются провокаторами конфликтов. Обучение технологии «Я-высказывание» проходит с большим трудом. Студентам сложно выявить предмет конфликта и определить собственную эмоцию, которую они испытывают при этом конфликте

Результаты диагностики, которые мы получили при тестировании 5 групп (3 курс с сокращенной формой обучения), мы приводим ниже.

Если анализировать интегративный уровень, то результат выглядит следующим образом: 9% студентов обладают высоким уровнем эмоционального интеллекта (ЭИ), 68% – средним уровнем, у 23% студентов диагностирован низкий уровень ЭИ. На первый взгляд эти результаты выглядят обнадеживающе: большинство находится в «золотой середине». Но средние показатели умения взаимодействовать – это непонимание себя, собственных эмоциональных реакций и, как следствие, неумение управлять своими эмоциями (38%). Это обобщенная картина будущих специалистов.

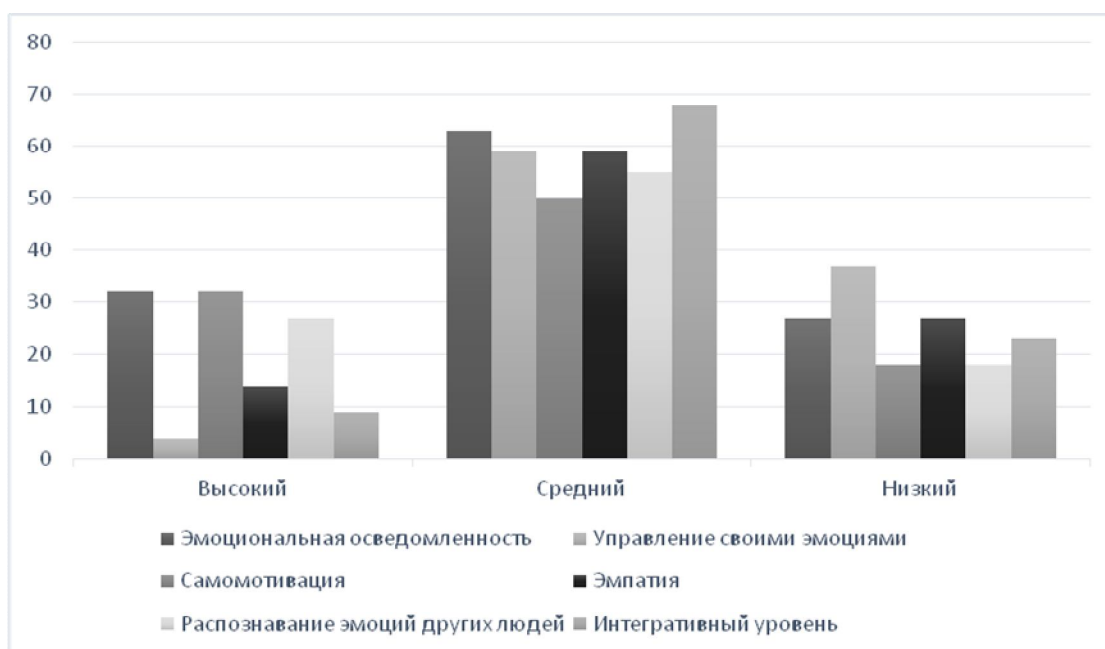

Рисунок. Результаты тестирования студентов 3–4 курсов («Определение уровня эмоционального интеллекта (Методика Н.Холла)» n=32)

Самая большая сложность, которая характеризует сегодняшнее студенчество, – это неумение и отсутствие желания общаться «face to face». Новые технологии, получение мгновенного доступа к любой информации (любого качества и количества), социальные сети и бесконечное усовершенствование смартфонов интровертируют новое поколение. Даже знакомиться становится удобнее через социальные сети. Демонстрация личной жизни в Instagram, лайки, подписки – это то, что становится неотъемлемой жизнью не только молодежи, но и более старших поколений.

Безусловно, повернуть время вспять невозможно. Но, как уверяет Дэниэл Гоулман (автор теории об эмоциональном интеллекте) [1] – развитие эмоционального интеллекта возможно.

Поэтому мы включили упражнения, тренинги, направленные на развитие эмоционального интеллекта не только в структуру занятий, но и обучали студентов искусству взаимодействия с преподавателями и другими студентами при устном и письменном общении, отслеживали взаимодействие студентов на переменах и на различных мероприятиях, обучали технологии «Я-высказывание» как основы разрешения конфликтов и много другое.

Например: ученые доказали, что если человек не ложится спать в промежутке между 22.00 и 23.00, пользуется смартфоном до тех пор, пока не уснет, то человек не может полноценно отдохнуть, восстановить силы, нарушаются обменные процессы, меняется гормональный фон и т.д. Поэтому мы пригласили всех желающих (если большинство студентов в группе соглашается, то срабатывает принцип «я как все», поэтому работали с группой в полном составе) принять участие в эксперименте:

за 2 часа до сна не использовать смартфон, ложиться спать в промежутке между 22.00 и 23.00. В начале эксперимента все надели резиновые браслеты. Время проведения эксперимента – 21 день, срок формирования любой привычки. Если было нарушение режима – передеваем браслет на другую руку и начинаем отсчет дней сначала. При этом студенты в 22.30 записывают на диктофон, что с ними происходит, что чувствуют. Пока никто из студентов не может продержаться более 5 дней. Эмоции, которые испытывают студенты: агрессия, злость, нервозность, раздражительность, негодование, тревога и т.д. Но это тоже результат. Студенты начинают анализировать свое поведение, понимать собственные цели и желания – и это самые важные шаги к самому себе.

Формирование эмоционального интеллекта зависит от многих факторов. И изменить кардинально результаты исследования практически невозможно. Здесь важна и длительность обучения, система воспитания, характер взаимоотношений в семье, мотивация студентов, общая культура общения и многое другое. Но мы убеждены: эмоциональный интеллект является частью общей культуры, составляющей критического мышления и залогом успешности специалиста любого профиля.

Список использованных источников

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019.
2. Назарова Н.М. К проблеме разработки теоретических и методологических основ образовательной интеграции // Психологическая наука и образование. – № 3. – 2011. – С. 5–11.
3. Нацаренус Н.Н. Формирование профессионально-педагогической компетентности у студентов факультета дошкольного воспитания педагогических вузов: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. – М., 1998.
4. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. – М.: Народное образование, 1996.
5. Янова М.Г. Структура профессиональной компетентности педагога // Педагогический журнал. – 2012. – №4. – С. 63–73.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Н.С. Котова

магистрант высшей школы педагогики, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Б.А. Матаев

доктор философии (PhD), Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. Мақалада кәсіби өзін-өзі анықтау құбылысының теориялық талдауы келтірілген. Оқушының кәсіби өзін-өзі анықтауына әсер ететін ықтимал факторлар талданады. Кәсіби өзін-өзі анықтау адамның өмірлік өзін-өзі анықтауының маңызды элементтерінің бірін білдіретіні көрсетілген.

Кілтті сөздер: өзін-өзі анықтау, кәсіп, кәсіби өзін-өзі анықтау, факторлар, жоғары сынып оқушылары.

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ феномена профессионального самоопределения. Проанализированы возможные факторы, влияющие на профессиональное самоопределение учащегося. Показано, что профессиональное самоопределение представляет один из важных элементов жизненного самоопределения человека.

Ключевые слова: самоопределение, профессия, профессиональное самоопределение, факторы, старшеклассники.

Annotation. The article presents a theoretical analysis of the phenomenon of professional self-determination. The possible factors influencing the student's professional self-determination are analyzed. It is shown that professional self-determination is one of the important elements of a person's life self-determination.

Keywords: Self-determination, profession, professional self-determination, factors, high school students.

Проблема изучения профессионального самоопределения является одной из важнейших научно-практических проблем, поскольку выбор профессии, уточнение этого выбора время от времени встает на протяжении всей трудовой жизни человека, ведь личность постоянно рефлексировывает, переосмысливает свое профессиональное бытие и самоутверждается в профессии. Кроме того, в связи с развитием экономической, политической и социокультурной ситуации в стране актуальным вопросом стало поиск новых теоретических подходов и практическая реализация различных форм поддержки молодежи, так как выбор специальности – сложный вопрос для любого человека, в нем есть много плюсов и минусов, но для многих школьников этот выбор связан с внешним влиянием (мнение семьи, друзей, кумиров), а не с их собственными интересами или навыками.

Изучение данной проблемы специалистами разных областей педагогики и психологии обуславливает отсутствие однозначной трактовки понятия «профессиональное самоопределение», поэтому считаем целесообразным представить взгляды некоторых авторов на понимание содержания данного понятия.

К.К. Платонов считает, что профессиональное самоопределение – это степень самооценки себя как специалиста определенной профессии, то есть содержательная сторона направленности личности, взаимодействующая с призванием; важнейший объект формирования личности в процессе профессиональной ориентации [1].

Н.С. Пряжников предлагает рассмотреть понятие «профессиональное самоопределение» как двусторонний процесс взаимодействия личности и профессии в широком смысле. Сущность профессионального самоопределения в поиске и нахождении личностного смысла в выбираемой, осваиваемой и уже выполняемой трудовой деятельности, а так-

же – нахождение смысла в самом процессе самоопределения. При этом здесь раскрывается парадокс самоопределения, а найденный смысл обесценивает жизнь. Вот почему процесс поиска смысла настолько важен, что отдельные смыслы являются лишь промежуточным этапом в этом процессе. Так сам процесс становится основным смыслом. Жизнь как процесс, а не какое-то отдельное «достижение» [2].

С.В. Сальцева рассматривает профессиональное самоопределение как – последовательный выбор профессиональной деятельности, обеспечивающий полноценную самореализацию личности в конкретных социальных условиях [3].

В своей работе Д. Сьюпер рассматривает решение по выбору профессии как важный шаг для личности, а процесс создания карьеры – как серию постоянно меняющихся выборов. Выбор профессии – лишь один из этапов профессионального становления человека. Ключевым компонентом его теории является «Я-концепция» личности, которая претерпевает различные изменения по мере взросления человека. По мнению Д. Сьюпера, в зависимости от объективных и субъективных условий профессионального самоопределения складывающиеся с течением времени и опыта, объясняются множественные профессиональные выборы. Д. Сьюпер выносит в своей работе следующий тезис: важность факторов реальности как детерминант профессионального выбора возрастает по мере того, как индивид становится старше. Д. Сьюпер говорит, что на разных этапах развития человек выбирает профессию по-разному. Например, когда человек впервые выбирает свою будущую профессию, у него больше возможностей, чем у человека с более или менее специализированными знаниями и ограниченной сферой применения. Различные варианты карьеры могут зависеть от семейных обстоятельств. Люди, имеющие детей, ограничены многими факторами в материальном и временном выборе. Оно также различается между людьми разных социальных слоев. Особое внимание Д. Сьюпер уделил понятию профессиональной зрелости, которое определяется с учетом специфики ситуации при выборе вида профессиональной деятельности [4].

Следует учесть, что профессиональное самоопределение каждого конкретного человека – индивидуально, при этом форма, направление, характер протекания данного процесса во многом определяется влиянием многочисленных факторов. К выбору профессии следует относиться как к одному из важнейших жизненных событий [5].

По окончании школы перед старшеклассниками становится сложный выбор: нужно выбрать профессию, предметы для сдачи экзаменов, определиться с высшим учебным заведением. Выделим факторы, оказывающие влияние на выбор профессии, и проанализируем их влияние на профессиональное самоопределение старшеклассников.

По мнению И.А. Юрьевой, на формирование профессионального самоопределения старшеклассников оказывает влияние индивидуально-

личностные качества (субъективные факторы) и социальная среда (объективные факторы). В своем исследовании И.А. Юрьева к субъективным факторам относит: способности, склонности, самооценка, уровень притязаний, информированность, личные профессиональные планы. Объективные факторы: потребности рынка труда, возможности семьи, влияние друзей, психолого-педагогическая поддержка [6].

Рассмотрим классификацию мотивов Е.А. Климова. По его мнению, существует восемь углов ситуации выбора профессии [7]:

1. Позиция старших членов семьи. Родители всегда несут ответственность за судьбу своих детей. Но позиция родителей бывает различная. Первая позиция: чаще всего родители предоставляют свободу выбора своему ребенку, но при этом ждут от него ответственного решения. Вторая позиция: родители являются сторонниками какой-нибудь одной профессиональной сферы и считают, что их ребенок должен заниматься той же деятельностью. Третья позиция: родители не согласны с выбором ребенка, потому что считают его еще недостаточно самостоятельным либо хотят, чтобы ребенок компенсировал их собственные неудачи в той или иной сфере деятельности. Как показывают наблюдения, дети часто соглашаются со своими родителями, рассчитывая на материальную поддержку в студенческие годы. Но при этом они забывают, что работать по профессии, которую они выбрали, придется им, а не их родителям.

2. Позиция друзей (сверстников). Дружба молодых людей в таком возрасте уже довольно крепкая. И именно позиция микрогруппы может стать решающим фактором при выборе профессии. «Зачем отдаляться от своих друзей? Буду учиться там, где они, и не важно, где».

3. Позиция учителей, школьных педагогов, классного руководителя. Учитель играет большую роль при выборе молодым человеком профессии. В школе у детей есть «любимые» и «нелюбимые» предметы, которые становятся такими благодаря в том числе личным качествам преподавателя. Кроме того, учителя являются наблюдателями, которые могут давать советы и подталкивать своих учеников к какой-либо профессиональной деятельности.

4. Личные профессиональные планы. У каждого молодого человека есть какие-то представления о своем будущем, о том, чем он хочет заниматься. Он имеет определенные цели, желания, и именно эти представления формируют его поведение, пути достижения профессиональных планов.

5. Способности. Способности включены в оценку уровня профессиональной пригодности. Причем отмечаются способности не только в учебной деятельности, но и в каких-либо увлечениях. Отметим, что способности можно наблюдать и во время игр в детском возрасте.

6. Уровень притязаний на общественное признание. Профессиональная сфера играет важную роль в структуре общества в целом. Профессии приписывают человеку статус, профессиональный авторитет. По

мнению Т. Парсонса, благодаря своей должности человек может делать что-то такое, что ему вообще не было бы позволено делать в его «частном качестве» (например, выдача распоряжений другим). Кому-то важно мнение окружающих по поводу его деятельности. Так, в последние годы было популярным получать экономическое, юридическое образование и т.д., и абитуриенты выбирали эти специальности лишь из-за их престижности и признания в обществе.

7. Информированность. Одно из самых важных условий выбора профессии – информированность молодого человека. Абитуриент может мало знать о какой-либо специальности, вследствие чего происходит неправильный выбор, и ожидания молодого человека оказываются неоправданными, он не получает того, чего хотел и к чему действительно стремился. Вообще проблема недостаточной информированности не должна быть настолько актуальна в современном обществе, т.к. почти у каждого есть доступ к любой информации о профессиональной деятельности и ее составляющих, например, в Интернете.

8. Склонности. Для молодого человека склонности крайне важны, т.к. допрофессиональные увлечения значительно влияют на выбор будущей профессии.

Таким образом, профессиональное самоопределение – активный процесс, направленный на поиск профессионального предпочтения и формирование профессионального пути в соответствии с личностными качествами, возможностями и требованиями современного рынка труда. На профессиональное самоопределение старшеклассников влияет множество факторов, в том числе возрастные особенности, развитие личности, межличностные отношения, социально-экономические условия. В связи с этим профессиональное самоопределение включает в себя все проблемы, которые возникают перед человеком и требуют решения (анализ возможностей трудоустройства, поиск способов определения профессиональной специальности, осознанный выбор будущей профессии). В заключение хотелось бы подчеркнуть, что школа и родители должны помогать старшеклассникам в выборе будущей профессии, ведь при своевременной помощи можно избежать негативных последствий.

Список использованных источников

1. Кон И.С. Психология юношеского возраста / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 2000. – 153 с.

2. Пряжников Н.С., Румянцева Л.С. Самоопределение и профессиональная ориентация учащихся. – М.: Издательский центр «Академия», 2013. – С. 89.

3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.А. Климов. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 304 с.

4. Гунина Е.В. Психологические условия подготовки бакалавров в ходе обучения в вузе к карьерному росту / Е.В. Гунина, Е.Н. Иглин // Казанский педагогический журнал. – 2019. – № 5. – С. 184–188.

5. Байгажанова Г.К. Факторы, влияющие на профессиональное самоопределение в юношеском возрасте / Наука и образование сегодня. – 2019. – №4 (39). – С. 114-116.

6. Юрьева И.А. Психолого-педагогическое сопровождение профессионального самоопределения старшеклассников [Электронный ресурс]: маг. дис. по спец. 44.04.02 Психолого-педагогическое образование. – Тольятти, 2016. – 114 с.

7. Некрасова О.Н. Мотивы выбора профессии // Вестник Прикамского социального института. – 2016. -№3 (75). – С. 121-124.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

Э.М. Бахиев

студент ОП «Художественный труд, графика и проектирование»

Б.А. Нурумов

научный руководитель: преподаватель-эксперт

ОП «Художественный труд, графика и проектирование»

Павлодарский педагогический университет

имени Элкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. Эстетикалық қабылдау Қазақстандағы жалпы білім беретін мектепте мектеп жасындағы балалардың қалыптасуы мен дамуындағы басты құндылықтардың бірі болып табылады.

Кілтті сөздер: эстетикалық тәрбие, бейнелеу өнері, шығармашылық, құндылықтар.

Аннотация. Эстетическое восприятие является одним из основных ценностей в формировании и развитии детей школьного возраста в общеобразовательной школе Казахстана.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, изобразительное искусство, творчество, ценности.

Annotation. Aesthetic perception is one of the main values in the formation and development of school-age children in a secondary school in Kazakhstan.

Keywords: Aesthetic education, fine arts, creativity, values.

Одной из педагогических задач сегодня является внедрение в образовательный процесс таких методов и приёмов, которые помогут школьникам не только овладеть определёнными знаниями, умениями и навыками в той или иной сфере деятельности, но и развивать их творческие способности, где важная роль отводится урокам художественного творчества. Практика показывает, что для учителя задача развитие творческих способностей учащихся является наиболее сложной и трудно реализуемой. С одной стороны, нужно для каждого учащегося создать такие условия, которые позволят ему творчески подойти к решению различных проблем, с другой стороны, это должно происходить в рамках программы.

Художественное воспитание и эстетическое развитие отношения к миру входит в категорию главных ценностей, формированию, которого должен быть посвящён учебно-воспитательный процесс в школе. [6]

Эстетическое воспитание в школе призвано сформировать у учащихся художественный способ познания окружающего мира, способствовать ценностным ориентирам на основе собственной художественно-творческой деятельности и опыта приобщения к выдающимся явлениям казахской и зарубежной художественной культуры. [6]

Формирование эстетических ценностей личности происходит в условиях взаимодействия мировой и национальной культур. С позиции психологической науки эстетические ценности можно определить как значимые элементы структуры личности, формирующиеся в процессе социализации и выражающиеся направленность личности, внутреннюю основу её отношений к действительности. Система эстетических ценностей поддерживает постоянство направленности личности через сформированное мировоззрение и способствует целеполаганию поведения. [7]

Становление у школьников эстетических ценностей, которые определяют направление и содержание деятельности и активности, критерии оценок и самооценок, начинается в подростковом возрасте. В младшем школьном возрасте лишь выделяются личные ценности, происходит их эмоциональное освоение, закрепляющееся в практической деятельности и постепенно входящее правильное мотивационное выражение.

В старшем возрасте стабилизируются основные психологические характеристики личности. При этом многообразие общественных явлений приобретает систематизированный, обобщенный характер и отражается в сознании старшеклассника в виде понятий и ценностей. Именно в этот период эстетические ценности оказывают существенное влияние на формирование их нравственной активности. Именно поэтому педагогические организованные процессы формирования нравственной активности и ценностных ориентаций личности должны рассматривать в тесной зависимости. [7]

Занятия по художественному труду, изобразительному искусству с детьми школьного периода способствуют в развитии личности учащегося, эстетического восприятия мира, в воспитании художественного вкуса, потребности в общении с прекрасным в жизни, в обеспечении определённого уровня эрудиции в сфере изобразительного искусства, в сознательном выборе видов художественно-творческой деятельности, в которых школьник может проявить свою индивидуальность, реализовать творческие способности.

Также, немаловажное значение имеет в художественном воспитании школьников экскурсии в музеи искусства, краеведческий музей, исторические местности города, посёлка, к архитектурным памятникам, по достопримечательным улицам города, посёлкам, деревни. Отметим, что восприятие произведений искусства имеет свои особенности в школьном

возрасте. При определённых условиях обучения и воспитания у школьников довольно рано обнаруживается умение интерпретировать образное содержание произведений изобразительного искусства.

Уроки творческой направленности в общеобразовательной школе развивают у учащихся художественно-творческие способности, образного и ассоциативного мышления, фантазии, зрительно-образной памяти, эмоционально-эстетического восприятия действительности.

Изучение искусства на уроках творчества воспитывает культуру восприятия произведений изобразительного, декоративно-прикладного искусства, архитектуры и дизайна.

В процессе занятий по декоративно-прикладному искусству, изобразительной деятельности в школе, учащиеся получают знания об основных видах и жанрах изобразительных, пластических искусств, выдающихся представителей казахского, зарубежного искусства и их основных произведениях, наиболее крупных художественных музеев мира.

Проблема развития творческого начала, творческих способностей человека волновала педагогов-исследователей, педагогов, непосредственно занимающихся практической работой с детьми.

Надо отметить, что в современном образовании большая ответственность в воспитании подрастающего поколения ложится на учителей, поскольку они ведут повседневную учебно-воспитательную работу в общеобразовательных школах нашей страны. Учитель является центральной фигурой в школе, от его профессиональной классификации зависят содержание и качество учебного процесса и в немалой степени – объем и уровень знаний, получаемых школьниками. [5]

Современные учителя должны проложить дорогу художественному творчеству, осуществляемому в интересах эффективности учебного процесса, формирования правильного мировоззрения, сложного познавательного процесса, в котором важное место занимает эмоционально-активное и творческое отношение к явлениям окружающей действительности. [5]

Список использованных источников

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал. – 1984. – т. 5. – С. 63-70.
2. Божович Л.И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе // Вопросы философии. – 1976. – №6. – С. 45-53.
3. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
4. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Кн. для учителя. – 2-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Просвещение, 1987. – 255 с.
5. Нурумов Б.А. Как воспринимать произведения искусств. Изобразительное искусство Казахстана. – Алматы, Латар Трейд, 2021. – 161 с.
6. Нурумов Б.А. Особенности развития эстетических ценностей школьников. – Saarbrücken, Deutschland. LAMBERT Academic Publishing, 2013. – 52 с.

7. Нурумов Б.А., Даржуман Г.К. Развитие ценностных ориентации в структуре личности //Материалы III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. 2012. – С. 98-101.

8. Штейнбах Х.Э. Психология творчества: учебное пособие.– СПб., 2011.– 211 с.

ЦЕРЕБРАЛЬДЫ САЛ АУРУЫ БАР МҮГЕДЕК БАЛАЛАРДЫҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

К.С. Бутенова

Торайғыров университет

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы балалар мүгедектігінің кейбір сұрақтары қарастырылған және мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау көрсету, мүгедек балалардың өмір сүру жағдайын жақсарту, құқығын қамтамасыз ету туралы ҚР әлеуметтік саясат бағыттары.

Кілтті сөздер: мүгедек-бала, кемтарлық, әлеуметтік саясаты.

Аннотация. В данной статье рассмотрены некоторые вопросы инвалидности детей в Республике Казахстан и направления социальной политики РК по поддержке детей с ограниченными возможностями, улучшению условий жизни, обеспечению прав детей-инвалидов.

Ключевые слова: дети-инвалиды, инвалидность, социальная политика.

Annotation. This article examines some of the issues of child disability in the Republic of Kazakhstan and the social policy of Kazakhstan to support children with disabilities, ensuring the rights and improve the quality of life of children with disabilities

Keywords: children with disabilities, disability, social policy.

Әлемде миллиардтан астам мүгедек бар, олардың 200 миллионға жуығы жұмыс істеуде үлкен қиындықтарға тап болады. Бұл проблема алдағы жылдары көбірек алаңдаушылық туғызады, өйткені өсу үрдісі байқалады [1].

Адамзат өзінің бүкіл тарихында физикалық және психикалық дамудың әртүрлі ақауларына тап болады. Мүгедектіктің әртүрлі формалары бар адамдар қоғаммен бірге пайда болды және оның ажырамас бөлігі болып табылады. Әрбір мемлекеттің міндеті-өз азаматтарының лайықты өмір сүру деңгейіне кепілдік беру.

ДДҰ 2001 жылы бекіткен жұмыс істеудің, тіршілік пен денсаулықты шектеудің халықаралық жіктемесіне сәйкес, мүгедектік тек биологиялық немесе әлеуметтік ұғым емес, керісінше денсаулық жағдайы мен қоршаған орта немесе жеке факторлар арасындағы өзара әрекеттесудің нәтижесі. Дегенмен, балалар мүгедектігі тек медициналық-әлеуметтік ғана емес, сонымен бірге күрделі экономикалық проблемаға айналады, өйткені бұл бүкіл қоғам үшін айтарлықтай экономикалық шығындарға әкеледі (бұл зейнетақы және әлеуметтік қамсыздандыру, мүгедек балаларды емдеу және оңалту үшін қаржылық шығындардан көрінеді) [2].

Соңғы жылдары балалар мен жасөспірімдердің денсаулық жағдайы әлемдік қоғамдастықтың назарын өзіне аударуда. Балалар денсаулығының әлеуметтік маңыздылығы олардың қоғамның репродуктивті, интеллектуалды, экономикалық, әлеуметтік, саяси және мәдени қорын білдіретіндігіне байланысты.

Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың саны бүгінде 162 мыңнан асады, бұл балалардың жалпы санының 3% – құрайды. Қазақстан Республикасында балалар арасындағы бастапқы мүгедектік құрылымында бірінші орында туа біткен ауытқулар салдарынан мүгедектік, екінші орында – жүйке жүйесінің аурулары салдарынан, үшінші орында – психикалық бұзылулар салдарынан мүгедектік тұр. Бұл үш нозология балалардағы алғашқы мүгедектік жағдайларының шамамен 70% маңызды себептері болып табылады. Республикада жыл сайын 3000-ға дейін ТБА (туа біткен ақаулар) туады, ТБА бар балалардың шамамен 30%-ы 1 жасқа дейін қайтыс болады, барлық ТБА-дың 60%-дан астамына туылған кезде диагноз қойылады. Балалар мүгедектігінің құрылымында жүйке-психикалық бұзылулар және туа біткен даму ауытқулары (72%) басым, олардың ішінде жүйке жүйесінің аурулары (34%) көшбасшы болып табылады, олардың 20%-ы церебральды сал ауруы (церебральды сал ауруы) бар балалар. Қазақстанда барлығы 49,1 мың мүгедек бала тұрады 16 жасқа дейінгі, оның 58,8 мыңы – бала кезінен мүгедектер. Соңғы жылдары бастапқы мүгедектіктің төмендеуі аясында мүгедектер санының өсу үрдісі байқалады, бұл бұрын белгіленген мүгедектікті оңалтудың төмен деңгейін көрсетеді [3].

Жүргізіліп жатқан оңалту бағдарламалары мен мүгедек балаларға арналған іс-шаралардың, Қазақстанның балалар халқы арасындағы мүгедектік мониторингінің маңыздылығына қарамастан, халықтың осы контингенті туралы деректерді көрсететін бірыңғай мемлекеттік статистика жүргізілмеді.

Мәселені зерттеудің құрамдас бөліктерінің бірі тиімді әлеуметтік саясат болып табылады. Алайда, соңғы уақытқа дейін Қазақстан Республикасында мүгедектерге бағытталған саясат мүгедектіктің медициналық моделі негізінде құрылды. Осы модельге сүйене отырып, мүгедектік ауру, патология ретінде қарастырылды. Мұндай модель мүгедектігі бар баланың әлеуметтік жағдайын әлсіретеді, оның әлеуметтік мәртебесін төмендетеді, басқа балалармен салыстырғанда өзінің теңсіздігін мойындауға айыптайды, оның қоғамдық өмірге толыққанды қатысу әлеуетін шектейді. Қазіргі уақытта ҚР-да 11.07.2002 ж. «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық және түзету арқылы қолдау туралы» ҚР Заңы және 2023 ж. 01 қаңтардағы «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» ҚР заңы қолданылады [4].

Бірақ мүмкіндігі шектеулі балалардың өмірін жеңілдету үшін мемлекет жасаған барлық күш-жігерге қарамастан, әлі де шешілмеген

бірқатар әлеуметтік мәселелер бар. Олардың арасында Мүгедектерді әлеуметтендіру, әсіресе мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты (қоғамдық көлік, тұрғын үйлер, кеңсе ғимараттар мүмкіндігі шектеулі жандарға бейімделмеген, дыбысы бар бағдаршамдар жеткіліксіз, тротуарлардың, метроның, қоғамдық дәретханалардың жарамсыздығы және т.б.). Мүгедек балаларға арналған әлеуметтік бағдарламалар тек әлеуметтік жәрдемақы берумен шектеледі; мүгедектердің өмір сүру жағдайларын қадағалауға тиіс әлеуметтік қызметкерлер жетіспейді, жалпы білім беретін мектептерде мүгедек балалардың интеграциясы жоқ, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған өмірлік қажетті керек-жарақтарды (мысалы, ортопедиялық өнімдер) өндіретін зауыттар өте аз, мүгедек адамдардың мүдделерін белсенді қорғайтын үкіметтік емес қоғамдық ұйымдардың жеткіліксіз жұмысы, соның ішінде мүгедек балалардың заңнамалық актілер мен үкіметтік шешімдерді әзірлеуде.

Мүгедектік елдің қоғамдық денсаулығы мен әлеуметтік жағдайының басты сипаттамаларының бірі болғандықтан, балалардағы мүгедектік мәселесі Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясатында жетекші орын алады. Мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған отбасылардың лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге түрлі мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдардың күш-жігері бағытталған. Өкінішке орай, бүгінгі күні балалар мүгедектігі бойынша болжамдар оның одан әрі өсуін болжайды, оның ішінде неврологиялық бұзылулары бар және церебральды сал ауруы бар балалар арасында. Бұл балалар мен жасөспірімдердің денсаулығының нашарлауына, қажетті көмек алудағы қиындықтарға, жалғасып жатқан әлеуметтік-экономикалық дағдарыс пен қайта құру жағдайындағы өмірдің күрделі кезеңіне байланысты. Бұл ретте Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясатының басым бағыттарының бірі елдегі экономиканың жай-күйі бойынша барабар оңалту бағыттары болуға тиіс деген тұжырым айтылады. Министрліктердің, ведомстволардың, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың әлеуметтік саясат мәселелері бойынша ведомствоаралық үйлестіру және келісілген өзара іс-қимыл өте маңызды болып көрінеді. Барлық күш-жігердің басты бағыты-мүгедек балаға денсаулығын қалпына келтіру үшін өз ресурсын пайдалануға және қоғамның толыққанды мүшесі болуға мүмкіндік беру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Здоровье населения РК и деятельность организаций здравоохранения в 2022 году. Статистический сборник РК, 2022 г.
2. Ищанова З.С., Новикова Е.В. Медико-социальные аспекты работы с детьми инвалидами // Медицина. – 2009. – №1. – С. 6-9.
3. Закон РК «О социальной и медико-педагогической и коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» от 11 июля 2002 года.
4. «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. 01.01.2023 ж.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Е.К. Идрисов

Магистрант ОП «Художественный труд, графика и проектирование»

Б.А. Нурумов

научный руководитель: доктор PhD, магистр психологии, профессор РАО

Павлодарский педагогический университет

имени Элкей Марғұлан, г. Павлодар

Аннотация. Дүниеге эстетикалық қатынас Қазақстанның жалпы білім беретін мектебіндегі оқу-тәрбие процесіне арналуы тиіс негізгі құндылықтар, қалыптасуы мен дамуы категориясына кіреді.

Кілтті сөздер: эстетикалық тәрбие, бейнелеу өнері, шығармашылық, құндылықтар.

Аннотация. Эстетическое отношение к миру входит в категорию главных ценностей, формированию и развитию, которого должен быть посвящён учебно-воспитательный процесс в общеобразовательной школе Казахстана.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, изобразительное искусство, творчество, ценности.

Annotation. The aesthetic attitude to the world is included in the category of the main values, formation and development, which should be devoted to the educational process in the general education school of Kazakhstan.

Keywords: Aesthetic education, fine arts, creativity, values.

Значительную роль в становлении личности человека играет искусство, в частности, изобразительное, как наиболее показательное. Сейчас же, во многих отношениях, искусство стало лишь частью общего потока информации, которую нужно запомнить и употребить в необходимый момент. В особенности это касается изобразительного искусства как наиболее демонстративного. Как известно, большую часть информации человек получает с помощью зрительного аппарата.

Эстетическое отношение к миру входит в категорию главных ценностей, формированию и развитию, которого должен быть посвящён учебно-воспитательный процесс в общеобразовательной школе Казахстана. Здесь закладываются основы изобразительной грамоты и мастерства, раскрываются широкие возможности творчества для учащихся на самых ранних этапах их развития. Занятия изобразительной деятельностью рассматриваются как одно из важнейших средств нравственно-эстетического развития личности школьника, способствующее формированию эстетического понимания окружающего мира, развитию творческого, образного мышления, художественно-образного восприятия.

Немаловажное значение имеют роль изобразительного искусства и активизация художественно-творческой деятельности и эстетического

воспитания учащихся общеобразовательной школы и студентов в вузе, как один из факторов развития эстетических ценностей.

Ценности в процессе интериоризации становятся ценностными ориентациями, т.е. личностными идеалами и жизненными установками человека. А.В. Кирьякова, рассматривая формирование ориентаций, выделяет три фазы:

– первую фазу она связывает с восхождением личности в мир ценностей, в мир ценностных отношений;

– вторую фазу – с осмыслением самооценности, что связано с переоценкой ценностей, со становлением собственного «я»;

– третью фазу – с формированием собственной шкалы ценностей, системы ценностных ориентаций, проектированием отношений личности к реальной действительности.

Эстетические ценности. Прекрасное и возвышенное выступают как положительные эстетические ценности, тогда как трагическое и комическое являются результатом сложного взаимодействия этих позитивных ценностей с антиценностями (низменное, безобразное, ужасное). Здесь встает проблема неизбежной гибели (смерти) и нравственной победы всего бдагородного, возвышенного и прекрасного в его разворачивающейся в историческом времени борьбе со злом (трагическое). Комическое выступает как принижение положительной ценности какого-либо явления, которое необоснованно представлялось таковым. При этом в иронии происходит моральное «изничтожение» (обесценивание) негативного явления, тогда как в юморе вскрываются незначительные недостатки в целом положительного явления (например, человека). Что касается прекрасного и возвышенного, то их общая характеристика упирается в проблему свободы. Свобода имеет множество дефиниций (свобода как возможность выбора, как отсутствие принуждения и т.д.), но здесь наибольшее значение имеет ее определение как единства (гармонии) родовой сущности или природы человека и его проявлений (поступков и т.д.). Прекрасно то явление, в котором свобода уже завоевана, то есть достигнут определенный уровень гармонии между сущностью человека и его проявлениями. Прекрасен человек в национальном костюме, все детали которого соответствуют его национальному (этническому) характеру. Прекрасна любящая мать, которая с увлечением шьет одежду для своего маленького ребенка и т.д.

Современные психологические и педагогические теории рассматривают процесс восприятия искусства как: своеобразную модель человеческого общения; эстетическое самовоспитание; познание самого себя; художественное предвосхищение будущего; художественную эмпатию.

Процесс художественного восприятия носит субъектно-объектный характер, зависит от мировоззрения личности и ее социального опыта.

Главная специфика восприятия искусства – в целостности, нарушение которой ведет к распаду художественного образа. Зритель воспри-

нимает и анализирует художественный образ как целое в содержательном единстве его частей; стремится проникнуть в его сущность, понять общественно значимый смысл художественного произведения. Постигание произведения искусства в его целостности возможно лишь при диалектическом единстве чувственного переживания и осмысления произведения искусства.

В процессе развития восприятия произведений изобразительного искусства учащихся общеобразовательных школ, в процессе изобразительной деятельности детей в школьном возрасте, начинает формироваться такие качества, как нравственность, духовность и т.д. .Творческие задания, получаемые детьми на уроках, ставят их в ситуацию творца, а возникающие в процессе творчества задачи влекут их к произведениям великих мастеров, в залы музеев, где они ищут и получают ответы на многие творческие вопросы. И если в начале знакомства с «большим» искусством детей больше интересует, что изображено на картине, то впоследствии уже волнует «как изображено», какие выразительные средства и изобразительные приёмы использует автор для выявления образного содержания произведения.

Список использованных источников

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал. – 1984. – т.5. – С.63-70.
2. Божович Л.И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе // Вопросы философии. – 1976. – №6. – С.45-53.
3. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Кн. для учителя. – 2-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Просвещение, 1987. – 255с.
4. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство. Учебное пособие для общеобразовательной школы. – Алматы: Лантар Трейд, 2020. – 201 с.
5. Нурумов Б.А. Как воспринимать произведения искусств. Изобразительное искусство Казахстана. – Алматы, Лагар Трейд, 2021. – 161 с.

СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Б.К. Сулейменова

КГУ «Специальный комплекс детский сад-школа-интернат №1»

Аннотация. Инклюзивті білім беру жағдайында білім беру процесін цифрландыру жұмысын жүзеге асыру жолдары қарастырылған. Цифрлық технологияларды енгізу міндеттеріне талдау жасалып және оның білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын орындау мүмкіндіктері қарастырылған. Цифрлық құралдарды білім беру процесінде қолдануды өзгерту – заман талабы.

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, сөйлеу тілі бұзылған балалар, логопед – мұғалім, білім беру процесін цифрландыру.

Анотация. Рассматриваются подходы к системе цифровизации образовательного процесса в условиях инклюзивного образования. Проанализированы задачи внедрения цифровых технологии и их возможная реализация по Государственной Программе развития образования на 2020–2025 годы. Требование времени к изменению использования цифровых средств в образовательном процессе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с нарушением речи, учитель-логопед, цифровизации образовательного процесса.

Annotation. Approaches to the system of digitalization of the educational process in the context of inclusive education are considered. The tasks of implementing digital technologies and their possible implementation under the State Program for the Development of Education for 2020-2025 are analyzed. The demand for time to change the use of digital media in the educational process.

Keywords: inclusive education, children with speech disorders, speech therapist, digitalization of the educational process.

Қазір барлық облыстық державаларды цифрландыру күн тәртібіндегі басты тақырыптардың бірін ұсынып отыр. Осыған байланысты функционалдық қызметтің негізгі бағыттарының бірі ағартушылық бағыт болып табылады.

Шынында да, адам ұйымы жылдар бойынша емес, айлар мен апталар мен күндер бойынша цифрландырудың алдын-ала шартына кіреді. Нақты сауаттылық-ағайдың өмірдің барлық саласында сандық технологияларды сенімді, тиімді, шешуші және қауіпсіз пайдалануға дайындығы мен қабілеті. Сандық сауаттылық-ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, ХХІ ғасырдың ұлы ағартушылығы. Ал цифрландыру технологиялары-бұл қоғам бұрын-соңды болмаған жойқын әлемнің жаңадан жасалған аспаптары. Бүгінгі таңда бұл схемалар әзірленуде. Цифрландыру бұрын қандай жетіспеушіліктер орын алған дигиталдық технология оқу құралдарымен біржақты біріктірілген. Өзінің және өзінің үшін ауаны цифрландыру барысы.

Қазіргі уақытта 2017–2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» ұлттық коды іске асырылуда. Осыған байланысты THESIS. KZ ағартушылық қақпасы «бірінші қыркүйек» РҚАО ақпараттық – әдістемелік орталығымен бірлесіп «Digital School» – «цифрлық мектеп» есебін жүзеге асырады.[2, б. 40]

Ақпараттандыру арасында білім, білік, дағдылардың мөлшері, студенттердің иеленуіне сәйкес, кезең күннен-күнге өсіп, өзгеріп отырады. Мектептің білім беру саласында ақпараттық технологияларды қолдана отырып, білім беру процесін қарқындалту мен модернизациялаудың тиімді жолдары қарастырылған. Бұл қызметтердің жарамдылығы мен жарамдылығы көптеген оқу-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық міндеттердің қорытындысына академиялық түсініктеме сұрайды. Осы мәселеге маманданған ғалымдар оларды бірнеше бағытқа бөледі:

– оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды жүзеге асыруда ғылыми-әдістемелік құрылымды құру;

– оқушылардың утилитарлық іс-әрекетінде ақпараттық технологияларды қолдану технологиясын жасау;

– оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды игеру және қолдану бойынша оқытушылардың жоғары сапалы дағдыларын дамыту;

– білімді, іскерлікті, дағдыны меңгеру үшін ақпараттық технологияларды қолдануға үйрететін білім беру;

– мектептің материалдық-техникалық негізін жақсарту.

Сабақ өткізудегі сандық ағарту ресурстарының шынайылығы:

– мультимедиялық проектордың қолдауымен сабақ барысында дайындалған сандық нысандардың манифестациясы;

– зертханалық жұмыстарды орындау кезінде электрлік микроскоптарды, диалогтық модификацияларды қолдану;

– білімді сынау кезінде компьютерлік тестілерді қолдану;

– жеке тәжірибелік және шығармашылық қызметтер сабақтарда оқытылады.

Отбасылық тапсырмаларды орындаудағы сандық білім беру ресурстарының жарамдылығы:

– шаруашылық тапсырманы орындау және қорытынды туралы жаңа мақала арқылы ол үшін тақырыпқа деген құлшыныс артады. Нашар көретін балалардың сабаққа деген ынтасы артады, дарынды балаларды оқытудың зерттеу-іздігі деңгейі артады;

– кез-келген жерде оқушы өз білімін бейсаналық түрде тексере алады.

– сонымен қатар, ынта-жігер қайтадан көтеріледі, егер студент өз білімін өзін-өзі бақылау құрылғысымен «жақсы», «өте жақсы» деген бағаны көрсетсе;

– баяндаманы, академиялық жобаны, конференцияны, презентацияны дайындауда биологиялық пәндердің үлкен коллекциясы бар. Шұғылданушы сабақтар, аудиториядан тыс жұмыстар үшін шұғыл емес қызықты хабарламалар мен деректерді шоғырландыруы мүмкін;

– энциклопедиялық бағыттағы сұрақтар бойынша қорытындыларды мұра етуге болады;

– мультимедиялық анықтамалық-сөздіктерді қолдану қабілеті артады.

Оқыту барысында қазір сандық білім беру ресурстарының кейбір нұсқалары қолданылады: анимациялар, диалогтық өрнектер мен суреттер. Болашақта интерактивті тапсырмаларды еркін жоюға болады. Іс барысында жоғарыда аталған мүмкіндіктер еркін жойылуы керек. Сандық ағартушылық репертуарлар табиғи заттар мен көрнекі құралдарды қосады. Сонымен қатар, мұғалімнің оқу барысында белгілі бір өзгерістерге бейімделуге, оқушылардың дайындығы туралы ойлануға, оқушылардың Тәуелсіз тапқыр қорын табуға мүмкіндігі бар.[3, б. 25-26]

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі.

Сондықтан да егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар оқытудың әр-түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып терең білімді, оқу барысында танымдық әрекеттерді бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлғаны қалыптастыру ісіне ерекше мән берілуде. Бұл ретте мектеп жасына дейінгі балалардың оқу танымдық әрекетін қалыптастырудың білім, біліктерін жетілдірудің әлеуметтік мәні зор. Дамуында ауытқуы бар және психикалық дамуы қалыпты балаларды интеграциялау арқылы білім беру мәселесі-ең өзекті және қажетті проблема болып отыр.

Мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу тілінің түрлі кемістіктері кездеседі. Олардың ішінде жиі кездесетіні және күрделісінің бірі – ол сөйлеу тілінің жалпы дамымауы. Логопедияда сөйлеу тілінің жалпы дамымауы – есту қабілеті мен ой – өрісі қалыпты дамыған балалардың дыбыстық және мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілінің барлық компоненттерінің жүйесінің қалыптасуының бұзылуынан болатын күрделі тіл кемістігі деп қарастырады.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың барлығына тән кемшіліктер:

- сөйлеу тілінің кеш дамуы;
- сөз түсінігінің шектелуі;
- сөз қорының, сөйлеу тілінің грамматикалық жағының артта калуы;
- дыбыстарды бұзып айту кемшіліктері;
- фонематикалық есту қабілетінің дамымауы.

Қазіргі кезеңде бұндай балалардың саны күннен-күнге көбеюде. Сөйлеу тілінің жалпы дамымауын түзетіп, оны алдын-алу шаралары уақытында жүргізілмесе, балалардың мектепте оқуы қиынға түседі. Оның салдарынан бала қоршаған адамдармен қарым-қатынасқа түсуі де күрделенеді.

Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы СТЖД балалармен түзету жұмысын жүргізу мәселелерін Р.Е. Левина, Г.В. Чиркина, Л.Ф. Спирина, В.К. Воробьева, О.Е. Грибова, Г.И. Жаренкова (Ресей), А.И. Семенова, М.А. Савгенко, Е.Н. Соботович (Украина), Л.Р. Муминова (Өзбекстан), М.С. Грушевская (Қазақстан) қарастырып зерттеген. Кейінгі кезде қазақ тілді ЖСТД балалардың сөйлеу тілінің ерекшеліктерін, түзету жолдарының кейбір аспектілері Қ.Қ. Өмірбекованың, Г.Б. Ибатованың, Г.Н. Тулебиеваның жұмыстарында қарастырылып келеді, бірақ осы уақытқа дейін қазақ тілді балаларды түзету-оқыту мәселесі ғылыми негізде жүйеленіп қарастырылмаған.

Сөйлеу тілінің дамымауы әртүрлі деңгейде кездеседі. Алғашында Р.Е. Левина жалпы сөйлеу тілі дамымауын үш деңгейге бөлді. Кейіннен Т.Б. Филичева 4-ші деңгейді сипаттап қосады [4, б. 65].

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауының бірінші деңгейінде тілдің мүлде қалыптаспауы байқалады. Оларды мылқау балалар дейді. Бұл

деңгейдегі балалардың кісімен тілдескенде анық байқалатын тіл кемістіктері мынандай болып келеді: былдырлап сөйлейді, жеке дыбыстарға еліктейді, жекелеген зат есім сөздер мен күнделікті тұрмыста айтылып жүрген етістік сөздерді пайдаланады, сөйлемді былдырлап мүлде түсініксіз етіп үзіп-үзіп айтады, сөйлемде дыбыстар анық айтылмайды, әрі тұрақсыз, құбылмалы келеді. Олар айтайын деген ойын қолдарын ербеңдету арқылы ым-ишара қолданып, ымдап түсіндіруге тырысады.

Сөздік қоры шамадан тыс шектелген балалар заттардың және қимыл әрекеттердің сыртқы түрлеріне немесе олардан шығатын дыбыстардың ұқсастығына қарай өздерінің былдырлаған тілімен барлығына бір сөзбен ат қойып алып, түсіндіреді. Мысалы: «дөдет»-машина, машинамен кетті, кетіпті және т.б. Сонымен бірге қимыс-іс әрекеттерді білдіретін сөздерді заттың атымен орнын алмастыра беретін жағдайларда байқалады. Мысалы: «адас»-қарындаш, жазу, сурет салу; «тәй»-шай, тамақ ішу.

СТЖД балалардың мектеп бағдарламасын меңгеріп оқып кетуі көп жағдайда олардың мектепке дейінгі арнайы мекемелердегі жүргізілген логопедиялық жұмыстың сапасына байланысты болады. Ондай балалармен нәтижелі жұмыс жүргізу үшін логопед сөйлеу тілі дамымауының себептерін, логопедиялық топтарда жүргізілетін жұмысының заманауи әдістері туралы түсініктері мол болуы керек. Қазіргі кезеңде дамуында ауытқуы бар балаларға арналған оқу қазақ тілінде жүргізілетін арнайы мекемелердің саны көбеюіне қарамастан оқу үрдісіне қажет оқу-әдістемелік құралдардың жоқтың қасы.

Сол себепті, баланың жетілмеген сөйлеу тілін дамытуға бағытталған логопедиялық жұмысты ұтымды ету мақсатымен, бүгін, сіздермен, жалпы сөйлеу тілі дамымаған І-деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалармен қолданатын тәжірибелік материалдармен бөліскім келеді.

Қорытындылай келгенде, сіздерге ұсынған оқу-әдістемелік материалым СТЖД балалармен түзете-дамыту жұмысын жүргізетін логопед мамандардың кәсіби іс-әрекетін тиімді, сапалы жүргізуге көмегін тигізеді деп сенемін. Электронды оқыту, яғни оқыту барысында цифрлық ресурстарды пайдалану жүйесі ең алдымен оқытушы мен оқушыға үлкен еркіндік береді. Бұл екеуінің де тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыруын қолайлы. Оған дәлел ретінде жоғарыдағы фотосуреттер. Бұл суреттерде біздің мектеп мұғалімдерінің цифрлық ресурстарды сабақ барысында қолдану сәттері көрсетілген. Суреттерде ағылшын және қазақ тілі пәндерін шет тілі ретінде оқыту барысында мұғалімдердің интерактивті тақта мүмкіншіліктерін және «Bilim Land» сайтының дайын материалдарын қолдану сәтінен көрініс.

Сандық білім беру ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады. Яғни, сабақ мазмұнының ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялы мүмкіндіктермен толықтыруға, оқушылардың назарын аса маңызды оқу

тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, оқушының пәнге деген қызығушылықтарымен және тағы басқа құбылыстармен байланыстырудың қамтамасыз етуге де мүмкіндік береді.

Әрине, сандық оқыту барлық қиындықтардан құтқарады десек жалған айтармыз. Көп мәселе адамға келіп тіреледі. Адам тұлғасын өсіру одан да маңызды шаруа. Қысқасын айтқанда, цифрландырудың сиқырлы әлеміне ену жөніндегі Қазақстанның қазіргі ынта-жігері және ұмтылысы көптеген бағалаулар бойынша жаман емес. Дегенмен қол жеткенге қанағат қылудың ешбір реті жоқ. Керісінше, үдерісті одан әрі үдете түсу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.– Нұрсұлтан, 2020.
2. 2017–2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017.
3. <http://nci.kz/ru/content/uchebno-metodicheskie-posobiya-po-ispolzovaniyu-cifrovyyh-obrazovatelnyh-resursov-v-uchebnom> – сандық білім беру ресурстарының қолданылу әдістемесі.
4. Купреева О.И. Особенности психологического сопровождения детей с ограниченными возможностями здоровья / Режим доступа: http://psyjournals.ru/inclusive_edu/issue/44241_full.shtml
5. Бертик А.А. Возможности сетевого межвузовского взаимодействия в развитии безбарьерной вузовской среды // Российский союз ректоров. / Сайт доступа: URL: http://rsr-online.ru/o_commicii6.php (дата обращения 28.03.2016).

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ ЖӘНЕ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ТАБЫСҚА ЖЕТУ ТҮРТКІЛЕРІ

М.С. Утегенова, Г.С. Аяпбергенова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақала студенттердің оқу мотивациясын диагностикалау және оқу іс-әрекетінде табысқа жету түрткілері зерттеу мәселесіне арналған. Жалпы мотивация, оның мотивтері, студенттік шақта өзгеруі және төмендеуі қарастырылады.

Кілтті сөздер: оқу мотивациясы, оқу іс-әрекеті, қажеттіліктер, танымдық іс-әрекет.

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме диагностики учебной мотивации студентов и достижения успеха в учебной деятельности. Рассматривается общая мотивация, ее мотивы, изменение и снижение в студенческом возрасте.

Ключевые слова: учебная мотивация, учебная деятельность, потребности, познавательная деятельность.

Annotation. This article is devoted to the problem of diagnosing students' educational motivation and achieving success in educational activities. General motivation, its motives, changes and decline in student age are considered.

Keywords: educational motivation, educational activity, needs, cognitive activity.

Жиырма бірінші ғасырдың маңызды міндеттерінің бірі – өмір сүру сапасын жоғарылату, оның ішінде тұлғаның даму шарттарын анықтайтын білім беру сапасын жақсарту болып табылады. Қазіргі жағдайда жоғары оқу орындарда дамуында уақыт талабына сай білікті маман даярлайтын оқыту әдістерін өңдеу, болашақ кәсіп иелерін тәрбиелеу мәнді болып отыр.

Бүгінгі таңда ғылыми-техникалық процесс тек адамның күнделікті өміріндегі барлық сферасында тікелей араласып қана қоймай, сонымен қатар студенттерді дайындау шарттарының талаптарына да араласуда. Осы жүзеге асырып жатқан жаңа инновациялық технологиялар студенттің тұлға болып қалыптасып, дамуына өте дерек әсер етеді.

Жаңа инновациялық технологияларды енгігендегі студенттердің оқу мотивациясын диагностикалау және оқу іс-әрекетінде табысқа жету түрткілері ерекше назар аударуды қажет етеді.

Жоғары оқу орындарында мамандарды дайындау үшін студенттердің оқу мотивацияларын жаңа инновациялық технология жағдайында диагностикалау және оқу іс-әрекетінде табысқа жету түрткілерін анықтау маңызды мәселе ретінде орын алып жатқаны анық.

Оқу мотивациясы оқу іс-әрекетіне, оқудағы іс-әрекетке енетін мотивациялардың жеке түрі ретінде анықталады. Кез-келген басқа үрдіс сияқты оқу мотивациясы да осы әрекетке тән өзгеше факторлар қатарымен анықталады. Біріншіден, ол білім беру жүйесімен, оқу іс-әрекеті жүзеге асатын білім беру мекемесімен, екіншіден, білім беру үрдісін ұйымдастырумен, үшіншіден, студенттің субъектілік ерекшеліктерімен, төртіншіден, педагогтың субъектілік ерекшеліктерімен, ең алдымен оның студентке, ісіне деген қатынастар жүйесімен, бесіншіден, оқу пәнінің өзгешелігімен анықталады.

Оқу мотивациясы, оның басқа түрлері сияқты жүйелі болып табылады. Ол бағыттылығымен, тұрақтылығымен және өзгермелілігімен сипатталады. Мысалы, Л.И. Божович [1, б. 15] және оның әріптестерінің жұмыстарында студенттердің оқу іс-әрекетін зерттеу материалдары негізінде келесі жайт анық көрсетілген: оқу мотивациясы түрткілер өзара бағынқылығымен сипатталады және де олардың ішінде осы әрекет мазмұнымен, оның орындалуымен, ішкі түрткілер немесе студенттің қоғамдық қатынастар жүйесінде белгілі бір орынға ие болуға ұмтылуымен байланысты кең әлеуметтік түрткілер үстем болуы мүмкін.

Егер оқу іс-әрекетінің негізгі белгісі ретінде жоғары оқу орнындағы әлеуметтік контексте жүзеге асырылатын танымдық іс-әрекет формасын алсақ онда қажеттіліктердің үш тобын қарастыруға болады:

1) Танымдық қажеттіліктер – мәселені шешу әдісі немесе жаңа мәліметтерді меңгеру үрдісінде қанағаттандырылады;

2) Әлеуметтік қажеттіліктер – оқу іс-ірекеті барысында «студент-студент», «оқытушы-студент» өзара әрекет жасау аймағында қанағаттандырылады;

3) «Мен» образымен байланысты қажеттіліктер – оқу тапсырмаларының күрделілік деңгейіне байланысты көкейкесті болады.

Суденттердің оқу мотивациялық аясын талдау үшін олардың оқуға деген қатынасының сипатын қарастыру маңызды. Мысалы, А.К. Маркова [2, б151] қатынастардың үш түрін анықтай отырып, теріс, бейтарап және жағымды қатынастарды, студенттің оқу үрдісінде араласуы негізінде, соңғы қатынастың нақты саралап жіктелінуін келтіреді. Бұл студенттердің оқу іс-әрекетін басқару үшін өте маңызды. Автор оқуға деген жағымды қатынасты төмендегідей бөледі:

– жағымды, айқын емес, белсенді, студенттің оқуға кірісуге дайындығын білдіретін;

– жағымды, белсенді, танымдық;

– студенттің қарым-қатынас субъектісі ретінде, тұлға және қоғам мүшесі ретінде араласуын білдіретін жағымды, белсенді, тұлғалық-әуестік.

Басқаша айтқанда оқу іс-әрекеті субъектінің мотивациялық саласы немесе оның түрткілері тек қана көп компонентті емес, сондай-ақ әрекеті және әр деңгейлі, мұның өзі тағы да оның қалыптасуы мен есепке алынуына ғана емес, барабар талдауының өте қиын екеніне көз жеткізеді.

Оқу мотивациясының тұрақтылығын А.К. Маркованың тұжырымдамасы шегіндегі мектеп оқушыларын зерттеу мариалы негізінде зерттелген. Психологиялық тұрақтылықты зерттеушілер адамға әсер етуші факторлардың кең түрлендіруінде психикалық белсенділіктің қажетті деңгейін қолдай алу қабілеті ретінде анықтайды. Оқу мотивациясына қатысты оның тұрақтылығы – бұл іс-әрекеттің қалыпты және экстремалды жағдайларды да салыстырмалы түрде ұзақ және жоғары өнімділігін қамтамасыз ететін оның динамикалық сипаттамасы.

Мотивацияның кәсіби іс-әрекетке және оның нәтижелі болуына тигізетін әсері өте зор. Кәсіби іс-әрекеттің табыстылығы психологиялық, әлеуметтік факторларға байланысты екендігі мәлім. Кәсіби іс-әрекеттің табыстылығына кәсіби мотивациясы мен оның құрылымының тигізер әсері ерекше.

Жоғары оқу орындарында студенттердің оқу мотивациясының диагностикалау және оқу іс-әрекетінде табысқа жету түрткілерін анықтауда теориялық тұжырымдамалар мен мәселені шешу тұрғысындағы әдістемелік ұсыныстар практикалық сипаттағы дәлелділікті талап етеді.

Сол себепті келесі міндеттерді шешу қажет болды: студенттердің оқу іс-әрекетінде оқу мотивациясын диагностикалау және табысқа жету түрткілерін анықтау.

Зерттеуге алынған Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің екінші мен үшінші курс студенттері.

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің екінші мен үшінші курс студенттерінің оқу мотивацияларының диагностикалауда әртүрлі әдістемелер қолданылды. Атап айтсақ: К. Замфир, А.А. Реан, В.А. Якунин, модификация Н.Ц. Бадмаеваның «Студенттердің оқу мотивацияларын диагностикалау», сауалнама (М. Рогов сауалнамасы).

Кесте 1. Оқуға құлшыныс мотивтерін анықтау экспериментінің нәтижелері

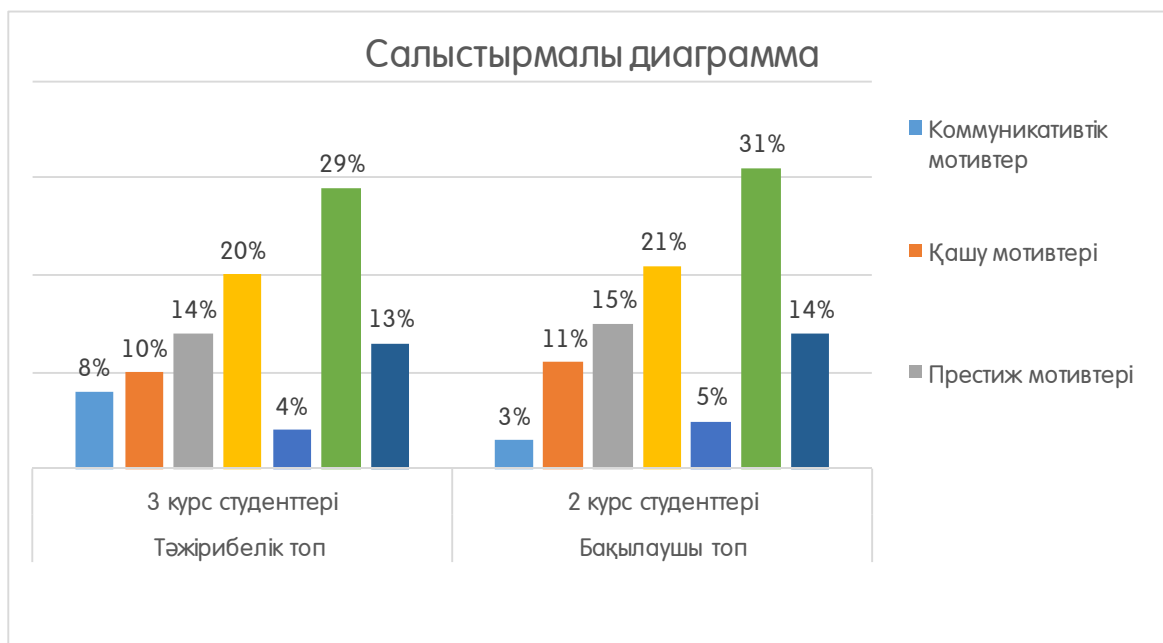
Түрткілер	Тәжірибелік топ 3 курс студенттері	Бақылаушы топ 2 курс студенттері
Коммуникативтік мотивтер	8%	3%
Қашу мотивтері	10%	11%
Престиж мотивтері	14%	15%
Кәсіби мотивтері	20%	21%
Өзін-өзі жүзеге асырудың шығармашылыққа жету мотиві	4%	5%
Оқуға құлшыныс мотивтері	29%	31%
Әлеуметтік қажеттілік	13%	14%

Көріп отырғанымыздай, тәжірибелік топ бойынша тәжірибеге қатысқан үшінші курс студенттерінің коммуникативтік мотивтері 8% берді. Бақылаушы тобының екінші курс студенттері 3%-і коммуникативтік мотивтерінің көрсеткішін берді. Алайда оқуға құлшыныс мотивтері үшінші курс студенттерінің 29% берсе, ал екінші курс студенттерінің оқуға құлшыныс мотивтері 31% көрсеткішін берді. Яғни оқуға құлшыныс мотивтері үшінші курс студенттерге қарағанда екінші курс студенттерде жоғарырақ. Анықтау экспериментінің нәтижесі 1- суреттегі диаграммада көрсетілген.

Анықтау экспериментінің нәтижесі 3-суреттегі диаграммада көрсетілген

Анықтаушы эксперименттік жұмыстардың нәтижесі бойынша зерттеу жұмысының көрсеткіші бойынша екінші курс студенттердің үшінші курс студенттерге қарағанда оқу мотивациялары жоғары екені анықталды.

Қорыта келе, зерттеудің ғылыми болжамы тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында жүргізілген зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттеріне сәйкес нәтижелер алынды.

Қазіргі жоғары оқу орындарының оқу ортасы білім беру үдерісіне қатысушылардың іс-әрекеттерінің өнімділігін қамтамасыз ете отырып, студенттердің өз бетінше білім алу дағдыларын дамытуға жағдай жасап, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуі тиіс. Ұжыммен жалпы сұрақтарды шешу, достық атмосфера адамды сол ұжымға жақындас-тырады. Топта әлеуметтік-психологиялық климатпен қанағаттанушылық, адамның жұмысымен жалпы қанағаттануын, ол жұмысқа деген тұрақты түрткісін тудырды. Студент өзінің танымдық әрекетін ұйымдастырушы-ретінде ұсынылған білім мазмұны нұсқаларын таңдау құқығын және өзінің өмірі мен қоршаған орта сапасын арттыру үшін оларды қолдану тәсілдерін пайдалана алса, сонда ғана студенттердің оқу іс-әрекетінде оқу мотивациясының жоғары қалыптасуына жол ашылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алтынбекова Л. Сапалы білім берудің шарты / Изденіс – Поиск. – 1999. – №3.
2. Маркова А.К. Студенттердің оқу мотивациясы. – Москва, 2009.

**Дене шынықтыру, спорт және өнер
құралдарымен қоғамның сауығуы
мен әл-ауқатына жәрдемдесу**

**Содействие оздоровлению
и благополучию общества
средствами физической культуры,
спорта и искусства**

СОХРАНЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ СРЕДСТВАМИ СУХОГО ВАЛЯНИЯ ШЕРСТИ НА ЗАНЯТИЯХ В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Г.С. Алинова

магистр профессионального обучения Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Л.В. Гора

студент ОП ХТГиП Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Аннотация. Мақалада қазіргі уақытта сәндік – қолданбалы өнердің танымал түрі-жүннен жасалған құрғақ киіз туралы айтылады. Авторлар жүннен құрғақ киіз басудың пайда болу тарихымен, қажетті материалдармен, құралдармен және құрылғылармен, жүннен құрғақ киіз басу техникасындағы жұмыстың негізгі кезеңдерімен таныстырады. Мақаланың негізгі идеясы-қосымша білім беру жүйесіндегі сабақтарда жүннен құрғақ киіз басу техникасын қолдану арқылы мәдени мұраны сақтау.

Кілтті сөздер: мәдениет, жүнді құрғақ киіз басу, шығармашылық, өнер, киіз инелер.

Аннотация. В статье рассказывается о популярном на сегодняшний день виде декоративно – прикладного искусства – сухом валянии из шерсти. Авторы знакомят с историей происхождения сухого валяния шерсти, с необходимыми материалами, инструментами и приспособлениями, основными этапами работы в технике сухого валяния шерсти. Основная мысль статьи – сохранение культурного наследия средствами использования техники сухого валяния шерсти на занятиях в системе дополнительного образования.

Ключевые слова: культура, сухое валяние шерсти, творчество, искусство, иглы для валяния.

Annotation. The article tells about the currently popular form of decorative and applied art – dry felting from wool. The authors introduce the history of the origin of dry felting wool, with the necessary materials, tools and devices, the main stages of work in the technique of dry felting wool. The main idea of the article is the preservation of cultural heritage through the use of dry wool felting techniques in the classroom in the system of additional education.

Keywords: culture, dry wool felting, creativity, art, felting needles.

Сохранение культурного наследия является важной задачей для каждого народа, в том числе и для жителей Казахстана. В свете глобализации и быстрого темпа изменений в мире, сохранение культурного богатства страны становится еще более актуальным. Важно понимать, что эта задача не только государства, но и каждого гражданина. В этом контексте особенно важно обучать молодое поколение и воспитывать их в духе уважения к культурному наследию своей страны [1]. Именно занятия в системе дополнительного образования могут стать важным инструментом сохранения культуры, т.к. через них можно знакомить учащихся с историей народного творчества, передавать традиции, обычаи и историю

народа. Для этого необходимо выбрать материал, который будет отвечать современным требованиям молодежи и через который эта задача будет реализована. Одним из таких материалов является шерсть [2].

Сегодня тема валяния из шерсти стала одной из самых актуальных. Если обратиться к научным данным, то археологами установлено, что валяние из шерсти – это самая первая техника изготовления текстиля на Земле. Самые древние изделия имеют возраст восемь тысяч лет. Первоначально шерсть валяли ручным способом, с помощью использования мыльного раствора, в конечном итоге получая материал, который назывался войлоком, его использовали для создания одежды, покрытия для юрт и т.д. [3]. Сухое валяние возникло намного позже, в середине XX века. Его также называют «*фелтингом*», «*фильцеванием*» или холодным валянием. Сухое валяние – это техника создания текстильных изделий, при которой шерсть или другие волокна формируются в определенную форму без использования воды и мыла. Этот метод валяния был разработан в Японии в 1970-х годах, когда были созданы машины со специальными иглами с насечками, которые многократно втыкались в шерсть и связывали ее вместе.

В наше время сухое валяние стало популярным благодаря тому, что это экологически чистый процесс, не требующий использования химических веществ или большого количества воды. Владея секретами техник валяния, возможно создание уникальных изделий: одежды, аксессуаров, стильных предметов интерьера, игрушек и др. Некоторые мастера, объединяя технику сухого и мокрого валяния, создают изделия – шедевры. Изделия из шерсти выглядят оригинально, приемы работы просты и предоставляют безграничные возможности для самовыражения. Валяние из шерсти не только помогает сохранять национальные традиции, но и развивает творческие способности, внимательность к деталям и терпение у учащихся. Важно отметить, что проведение уроков валяния из шерсти не ограничивается только созданием изделий. Этот процесс также способствует формированию у детей чувства гордости за свою культуру и национальное наследие. Они учатся ценить уникальность своей культуры и понимать, как она вписывается в общий контекст мировой культуры [4, 5].

Для создания изделия в технике сухого валяния шерсти требуются следующие материалы, инструменты и приспособления:

1) шерсть – основной материал для валяния. Изделия в технике сухого валяния можно валять из натуральной и искусственной шерсти. Шерсть продается в виде кардочеса, гребенной ленты и сливера. Именно кардочес идеально подходит для сухого валяния, т.к. она быстро сваливается и не нуждается в предварительной подготовке к работе. Для сухого валяния гребенную ленту нужно тщательно перепутывать перед работой. Такая шерсть отлично подходит при создании игрушек. Сливвер используется как база для валяных изделий с последующим наложением

цветной шерсти. Стоимость такой шерсти значительно ниже, чем у предыдущих;

2) иглы – немаловажный инструмент в сухом валянии. Иглы для валяния изготавливаются из закаленной стали и имеют Г-образный вид. Отличительной особенностью таких игл является наличие специальных зазубрин, с помощью которых игла проталкивает ворсинки шерсти внутрь пучка, в результате чего происходит сваливание шерсти. Иглы могут отличаться зазубринами, размером, глубиной, формой и выпуклостью. Чем больше зазубрин на игле, тем быстрее она сваливает шерсть. Валяние начинают с игл потолще, которые затем заменяют тонкими. В последнее время особую актуальность приобретают машины для сухого валяния шерсти FastFelt. По сравнению с валянием вручную, машина имеет ряд преимуществ, главное из которых – скорость. Игла машины выполняет возвратно – поступательные движения с частотой около 40 раз в секунду. Благодаря этому есть возможность сэкономить время. Такая машина подойдет как для новичков, так и для более опытных любителей.

3) специальная щетка для валяния или губка высотой не менее 5 см: на нее переносится основа и приваливается шерсть. Она служит для защиты пальцев от проколов. Благодаря губке иглы при валянии не ломаются [6].

Этапами техники сухого валяния шерсти являются:

– подготовка инструментов, приспособлений и материалов к работе. Инструменты должны быть исправными. Так же к работе необходимо подготовить шерсть нужных цветов. Разложить шерсть на пряди, при необходимости почистить шерсть от мусора. Рассчитать точное количество шерсти, которое понадобится для валяния, практически невозможно, поэтому ее следует брать с запасом;

– разработка эскиза. Эскиз следует выполнять на бумаге в формате А4, обязательно в цвете, любыми материалами. Вначале прорисовывается вся композиция, ее обязательно размещают в центре. При возникновении трудностей с выполнением собственного эскиза, прибегают к использованию понравившихся рисунков или фотографий.

– перенос на шаблон композиции в натуральную величину (при изготовлении панно);

– валяние, работа с шерстью. Валяние шерсти необходимо проводить на губке или щетке. Выбирается нужный цвет, укладывается в определенном направлении опираясь на эскиз. Далее шерсть неоднократно прокалывается иглой, иглу необходимо держать строго в вертикальном положении. Сперва валяние начинают с толстых игл, затем по мере уплотнения шерсти иглы сменяют на тонкие. Шерсть должна быть свалена плотно. В технике сухого валяния можно создать четкие границы и мелкие детали. Используя светлые и темные оттенки, можно придать объем изображению;

– оформление изделия. На данном этапе либо вышивают контуры различными нитями, либо пришивают фурнитуру (бусины, пайетки, стразы и т.д.). Такое оформление делает панно завершенным [7].

Во время работы необходимо соблюдать технику безопасности. При повреждении рук нужно иметь перед собой аптечку. Запрещается оставлять иглы без присмотра, следует избегать соприкосновения иглы с твердой поверхностью, чтобы не сломать иглу. При поломке иглы ее необходимо утилизировать. Необходимо постоянно поддерживать чистоту и порядок на рабочем месте. Важно подготовить рабочее место, оно должно быть просторным и иметь хорошее освещение. Свет должен падать на работу с левой стороны. Расстояние от работы до глаз должно составлять 25–30 см. Необходимо подобрать удобный стул и просторный стол.

Техника сухого валяния шерсти не сложна в исполнении, но на выполнение необходимо потратить много сил, времени и терпения. Готовые работы, выполненные в казахском национальном стиле, могут иметь историческую и культурную ценность. Они могут отражать традиции и обычаи казахского народа, его историю и культуру, а также передавать настроение и атмосферу жизни в этой стране.

В рамках исследования техники сухого валяния шерсти выполнены панно «Рай под ногами наших матерей», интерьерная игрушка «Бэйбише», разработана технологическая последовательность изготовления изделий с поэтапными фотографиями. Для создания панно «Рай под ногами наших матерей» вдохновила тема материнства в казахской культуре, потому что оно играет важную роль в культуре и традициях. В традиционной казахской семье мать является центром семейной жизни, играет важную роль в сохранении культурных традиций. Центральным элементом панно является мать с младенцем. Младенец обернут в одеяло из нескольких материалов – в казахской культуре есть традиция использования в одеяле для новорожденного семи различных лоскутов из одежды старшего поколения. Согласно этой традиции, каждый лоскут имеет свой символический смысл и представляет определенные качества, которые желательно передать новорожденному ребенку. Эта традиция отражает заботу и любовь родителей о новорожденном ребенке, что является важной частью культуры казахского народа [8].

На панно имеется множество символов: шанырак, юрты, ласточки, новолуние, кумыс, тюльпаны, звезды. Все эти символы означают то, что мать обеспечивает для ребенка – любовь, защиту, тепло, кров. Каждый символ в панно имеет свое значение. Например, *шанырак* – символ благополучия и процветания для всей семьи. *Ласточки* ассоциируются с приближением весны и новой жизнью. У казахов ласточки считаются оберегом для дома и семьи, привлекающими удачу и защищающими от бед и несчастий. *Звезды* имеют много символических значений, в отношении материнства и рождения детей. Но в данном панно они создают атмосферу уюта и безопасности для ребенка. И использованы как сим-

вол пожелания счастья, здоровья и долгой жизни для матери и ее новорожденного ребенка [9].

На занятиях дополнительного образования рекомендуется выполнять небольшие панно формата А4, простых игрушек. В дальнейшем для проведения занятий планируется разработать технологическую последовательность изготовления изделий для дополнительного образования.

Занятия в системе дополнительного образования в наибольшей степени отвечают задачам формирования поликультурного индивида. И если она преподается как история искусств, история мировой и национальной философии, истории обычаев и традиций, история национальной одежды и моды то ведет к воспитанию многомерной, духовно развитой, ценящей национальную и мировую культуру. Этнокультурное образование эффективно, если его элементы реализуются в учебной деятельности [10].

Список использованных источников

1. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Астана, 2017, №790 – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/> – Загл. с экрана. – Яз. рус.
2. Учебная программа для 5–9 классов уровня основного среднего образования в рамках обновления содержания среднего образования – Астана, 2016. – 56 с.
3. Теодова Э.Р. Использование традиционных мотивов Горного Алтая в процессе освоения подростками технологических приемов художественного фетра: магистр. дис. ... д-р канд. искусствоведения / Волоснов Р.Ю. – Барнаул, 2020. – 107 с. – Режим доступа: – <http://elibrary.asu.ru/> Загл. с экрана. – Яз. рус.
4. Бублик В., Красникова Г., Мамонова М. Все о войлоке и фильцевании: Практическое руководство. – М.: Агентство Дистрибьютор Прессы., 2006. – 44 с.
5. Храпова М.Д., Маслова Н.В., Барц Д.Р. Валяние из шерсти. Самое полное и понятное пошаговое руководство для начинающих. – М.: Эксмо, 2020. – 272 с.
6. Глушкова Т.М. Глушкова Ю. М. Увлекательный фелтинг: 9 очень подробных мастер-классов по созданию игрушек из шерсти в технике валяния. – Ростов н/Д.: Феникс, 2014. – 142 с.
7. Шинковская К.А. Войлок. Все способы валяния. – М: АСТ-Пресс Книга, 2012. – 176 с.
8. Хиняят Д., Сужикова А., Қазақ халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National dothes pf Kazakh people. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2011. – 384 с.
9. Шаханова Н.Ж. Мир традиционной культуры казахов: этнографические очерки. – Алмата: Казахстан, 1998. – 184 с.
10. Агаркова О.А., Мезенцева А.В. Концепт «Семья» в казахской национальной культуре//Современные проблемы науки и образования. – 2015. – №1 – 1.; – Режим доступа: – <http://science-education.ru/> Загл. с экрана. – Яз. рус.

ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО КАЗАХСКОГО НАРОДА В СОДЕРЖАНИИ УРОКОВ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА

М.Ш. Алинова

доктор педагогических наук, профессор Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Г.С. Алинова

магистр профессионального обучения Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Л.В. Гора

студент ОП ХТГиП Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Аннотация. Мақалада көркем еңбек сабақтарының мазмұнына қазақ халқының қолданбалы өнерін енгізу мүмкіндіктері қарастырылады. Авторлар қазақ халқының дәстүрлі тоқыма бұйымдарымен таныстырып, заманауи бұйымдарды безендіруге ұлттық колорит енгізуді ұсынады.

Кілтті сөздер: қазақ қолданбалы өнері, көркем еңбек сабақтары, шопер, ланчмат, ою-өрнек.

Аннотация. В статье рассматриваются возможности введения прикладного искусства казахского народа в содержание уроков художественного труда. Авторы знакомят с традиционными текстильными изделиями казахского народа, предлагают введение национального колорита в оформление современных изделий.

Ключевые слова: прикладное искусство казахов, уроки художественного труда, шопер, ланчмат, орнамент.

Annotation. The article discusses the possibilities of introducing the applied art of the Kazakh people into the content of art work lessons. The authors introduce the traditional textiles of the Kazakh people, offer the introduction of national color in the design of modern products.

Keywords: kazakh applied art, art work lessons, shopper, lunchmate, ornament.

Народное прикладное искусство является наследием материальной и духовной культуры древних племен, обитавших в Великой степи. Его развитие тесно связано с кочевым образом жизни традиционного казахского общества, социально-экономическим положением, самосознанием народа и историческим процессом [1].

Культура жизнеобеспечения казахов во многом определялась народными промыслами и ремеслами. Ремесла условно делились на мужские и женские. Там, где требовались значительные физические затраты: обработка дерева, кожи, кости, камня, а также кузнечное и ювелирное дело – были заняты мужчины [2].

А вот убранство жилища, швейное дело, обработка шерсти и войлока, ткачество и ковроткачество, вышивка и плетение циновки считались женскими ремеслами.

Материальной основой издавна развитого у казахов декоративно-прикладного искусства были домашние производства, связанные с обра-

боткой продуктов животноводства, растительного сырья, металлов. В замкнутом цикле процесса домашнего производства мог участвовать любой трудоспособный член семьи.

Кесе қап – хранилище пиал и чашек (кесе – пиала, қап – мешок) – представляет собой войлочный цилиндрический мешочек с пришитым днищем, высотой в 35–40 сантиметров, диаметром у основания около 15 сантиметров. Вся поверхность его украшается цветным шнуровым орнаментом в виде роговых узоров (қошқар мүйіз, сыңар мүйіз). Отверстие его простеживается тонко плетеной тесьмой, к которой пришивается петля – подвеска из той же тесьмы. Кесе қап у основания и отверстия украшается бахромой.

Шәйнек қап (шәйнек – чайник, қап – мешок) делается также из белого войлока и украшается цветным шнуровым орнаментом. Размер его меньше, чем у хранилища для пиал, и соответствует размеру употребляемого в семье заварного чайника. В виду малых размеров его лицевая часть украшается узкими полосными узорами, идущими непрерывно в виде волнистых линий (су – вода), ромбиков – глазниц (көз – глаза) и роговых спиралей (мүйіз). Нижнее, малое основание украшается бахромой, а верхнее – кисточками и петлей.

В Южном Казахстане чехол для заварных чайников называют ак құман қап. Поверхность его часто аппликацируется сукном или бархатом в виде роговых или же растительных узоров.

Аяқ қап – бельевого мешок. Тұс қап – настенный мешок, дорба – сумка служит для хранения белья и отдельных бытовых предметов. Они представляют собой прямоугольные или плавно закругляемые к основанию чехлы, окантованные кисточками и бахромой. Если орнаментальный рисунок создается шнуровой нитью, то узоры выполнены непрерывным роговым мотивом, заключенным в полосы, ромбы и треугольники. Но чаще орнаментальный рисунок выполняется техникой аппликации, тогда узоры традиционной казахской орнаментики – қошқар мүйіз (бараний рог), қос мүйіз (сдвоенные или крестообразные рога), сыңар мүйіз (один рог) и т.д.

Встречаются также сумки, выполненные техникой құрақ, т.е. сшитые из разных кусков материи. У каждой мастерицы всегда имеются остатки материалов от прежних работ, и она использует их для создания новых домашних вещей: различных сумок, чехлов, одеял (құрақ, көрпе и т.д.).

Рисунок сумок, выполненных техникой құрақ, представляет собой сочетание прямоугольников, ромбов, полос различной величины, материала и цвета. Здесь все зависит от имеющегося материала и вкуса мастерицы.

Все перечисленные предметы (сумки и мешки для посуды, белья) подвешивались за петли к кереге (решетки основания) юрты.

Легкие войлочные сумки – хранилища, подвешенные к кереге, не только не занимают лишней площади, но своей узорностью и красотой

создают дополнительный красочный эффект. Поэтому нам следует не отмахиваться от «пережитков прошлого», а, пропагандируя лучшие образцы народных ремесел, создавать красоту, уют и удобство казахской юрты.

В наше время, когда Казахстан приобрел подлинный суверенитет, орнаментальное искусство получило толчок к новому развитию, обогащаясь современным содержанием, находя новые виды и формы проявления. Искусство никогда не исчезает, не затухает и не стареет. Оно безгранично глубоко пускает корни, широко раскидывает новые ветви, рождает богатые плоды. С ним созвучна счастливая судьба казахского орнаментального искусства

В научном проекте по направлению художественный труд мы использовали эти элементы в современных изделиях. Все богатство сложившихся к настоящему времени достижений

Выполненные в проекте современных сумок – кап. Мода на них пришла с запада, где их называют «шоперами». Они, действительно, удобны для того чтобы носить в них купленные товары.

Но в дизайне изделий, которые мы создавали в рамках проекта – мы проявили свою творческую – ввели для оформления изделий национальный колорит. Ведь издревле орнамент являлся одним из средств для создания произведений декоративно–прикладного искусства.

В качестве такого подхода нами в проекте широко использовались возможности казахской национальной орнаментики в изделиях по проекту: в шопере – современной сумке для шопинга, покупки необходимых товаров для дома и семьи (рис. 1, а); в ланчмате – декоративной подставке для блюд при оформлении стола (рис. 1, б).

Рис. 1. Творческие изделия с казахским орнаментом:
а – шопер; б – ланчмат

Для придания изделиям национального колорита в проекте нами использовались орнаменты, называемые в некоторых классификациях «Төртқұлақ».

Четыре ветви такого орнамента «Төртқұлақ», выполнены из мотивов, центр которых создает изображение креста. Основу этих предметов составляет белый высокосортный войлок, лицевая часть которого покрыта орнаментами, выполненными различной техникой, чаще всего аппликацией (бастырма) и шнуровой нитью.

Особенности стиля орнаментального искусства тесно переплетаются с культурой восприятия народом мира красоты и национального самовыражения. Им руководствуются ученые-исследователи, искусствоведы и этнографы, когда оценивают уровень развития культуры и искусства определенного народа.

Список использованных источников

1. Учебная программа для 5–9 классов уровня основного среднего образования в рамках обновления содержания среднего образования – Астана, 2016. – 56 с.
2. Хинаят Д., Сужикова А., Қазақ халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National dothes pf Kazakh reople. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2011. – 384 с.

СПЕЦИФИКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕН-ВОЛЕЙБОЛИСТОВ

Е.Б. Арныгалин

*Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан
преподаватель Высшего колледжа имени М. Канапьянова*

Аннотация. Спортивная команда представляет собой коллектив со своими психологическими особенностями. Волейбол предъявляет большие требования к волевым качествам спортсменов. В процессе соревнований перед спортсменами возникает большое количество объективных и субъективных трудностей, преодоление которых требует различных волевых качеств. Создать хороший социально-психологический климат в спортивном коллективе, подобрать команду так, чтобы все ее члены не только успешно взаимодействовали на поле, площадке, но и гармонизировали между собой как личности, построить правильные взаимоотношения в коллективе – большое искусство и большой педагогический труд. В статье рассматриваются факторы психологической подготовки волейболистов.

Ключевые слова: волейбол, мотивация, психическое состояние, эффективность.

Annotation. The sports team is a collective with its psychological characteristics. Volleyball imposes high demands on the volitional qualities of athletes. In the competition process, athletes face a large number of objective and subjective difficulties, overcoming which requires various volitional qualities. Creating a good socio-psychological climate in a sports team, selecting a team so that all its members not only successfully interact on the field, court, but also harmonize with each other as individuals, building proper relation-

ships in the team is a great art and great pedagogical work. The article discusses the factors of psychological training of volleyball players.

Keywords: volleyball, motivation, training, mental state.

Аннотация. Жарыс командасы өз психологиялық ерекшеліктері бар ұжым болып табылады. Волейбол спортшылардың ерік-жігерлік қасиеттеріне үлкен талаптар қояды. жарыстарда спортшылар алдында объективті және субъективті қиындықтардың көп болуы, оларды жеңу әр түрлі ерік-жігер қабілеттерін талап етеді. спорттық жарыстардың нәтижелері психологиялық факторларға байланысты едәуір дәрежеде анықталады. олардың білуі сәтті сынақтарда сәтті өнер көрсету үшін волейболшылардың психикалық қасиеттерін мақсатты және жүйелі түрде тәрбиелеуге көмектеседі. жақсы әлеуметтік-психологиялық атмосфераны спорттық ұжымда құру, команданы таңдау, оның барлық мүшелері негізгі

Кілтті сөздер: волейбол, мотивация, психикалық жағдай, тиімділік.

В настоящее время, по мере распространения различных видов спортивных навыков и тренировок, сокращения рекордов и разрыва между спортсменами, психическая подготовка и психологические навыки приобретают все большее значение, поэтому многие тренеры и спортсмены уделяют больше внимания психологическим навыкам [1]. Психологическая подготовка к конкретным соревнованиям – осуществляется на базе общей психологической подготовки и связана с решением задач, поставленных перед спортсменами в конкретных соревнованиях.

Психологическая подготовка и психологические навыки приобретают все большее значение, поэтому многие тренеры и спортсмены уделяют больше внимания психологическим навыкам для достижения спортивного успеха. В целом, оптимальное выполнение спортивных навыков зависит от трех факторов, включая физическую, профессиональную и психологическую подготовку. Психологические навыки делятся на несколько типов, одним из которых является создание, регулирование и управление мотивацией, определяемой как интенсивность поведения и количество усилий и активности для достижения цели или определения направления поведения [12].

Результаты исследования, проведенного Буа и др. (2009) на игроках в гольф показали, что, учитывая специфику гольфа по сравнению с другими видами спорта, использование психологических навыков, таких как контроль эмоции, концентрация, образное мышление и саморазговор является неотъемлемой частью тренировочной программы для гольфистов [3]. Уверенность в себе – это еще один психологический навык, который относится к степени уверенности в своей способности совершить действие в определенный момент времени и зависит от возможностей, личных качеств и зависит от возможностей, личных навыков и способа выполнения задачи. Исследования показали, что успешные спортсмены обладают большей уверенностью в себе, чем неуспешные [11].

Результаты исследования, проведенного Ривера и Досил (2007) показали, что у основных игроков мотивационные способности и внимание

выше, чем у запасных игроков [4]. Умственный навык – это образное мышление, которое определяется как использование всех органов чувств для обновления или создания мысленного опыта.

В последние годы в волейболе обострилась конкурентная борьба на внутренней и международной аренах. Многие команды имеют большой арсенал технических и тактических приемов и готовы бороться за первенство. Современный волейбол предъявляет высокие требования к функциональному состоянию организма, к физическим и психологическим качествам игроков. В этой игре наиболее важны такие качества как быстрота движения, координационные способности, прыгучесть, сила, мышление [10].

Способность волейболистов быстро ориентироваться в постоянно меняющихся ситуациях, выбирать наиболее рациональные действия, быстро переходить от одних действий к другим приводит к достижению высокой подвижности нервных процессов. Волейбол, как спортивная игра, характеризуется очень высокой, по сравнению с другими видами спорта, эмоциональной и интеллектуальной насыщенностью. В силу своей эмоциональности игра в волейбол требует от спортсмена эффективного переживания эмоциональных состояний [7].

Психологические особенности деятельности волейболиста определяются правилами игры, характером игровых действий, объективными особенностями соревновательной борьбы. Высокий темп игры, ее длительность, готовность спортсмена к выполнению ответных действий в условиях нехватки времени, результативный характер каждого приема и большая ответственность каждого действия, а кроме того, присутствие большого количества бурно реагирующих зрителей определяют насыщенность ее сильными и разнообразными эмоциями, одни из которых оказывают положительное влияние, другие – отрицательное [9].

Одним из основных аспектов психологической подготовки волейболистов для тренера является определение психологического характера команды. Изучение и понимание тренером характерных психологических особенностей своей команды – это условие, необходимое для планомерной и эффективной ее подготовки. Довольно часто приходится встречаться с волейболистами, которые в процессе тренировок демонстрируют высокое мастерство, но их порой трудно узнать во время игры, ибо они выглядят как неопытные новички [8]. Эмоциональное состояние перенапряжения или апатии перед игрой – это один из основных факторов, влияющих на уровень готовности. Такое состояние называют предстартовым, их различают четыре вида:

1) Состояние боевой готовности – самое благоприятное состояние, для которого характерны общий эмоциональный подъем, бодрость, воодушевление, внутренняя собранность, сосредоточенность, обострение процессов восприятия внимания, мышления, памяти, воображения и представления.

2) Стартовая лихорадка – характеризуется преобладанием процессов возбуждения, что проявляется в сильном волнении, неустойчивом эмоциональном состоянии, быстрой смене одних эмоций другими, импульсивности, раздражительности.

3) Стартовая апатия. Характерны пониженная возбудимость, вялость всех психических процессов, упадок сил и неверие в свои силы, отсутствие желания участвовать в игре, скованность движений и замедленность реакций, необщительность, состояние угнетенности.

4) Состояние самоуспокоенности – характеризуется отсутствием готовности к волевым напряжениям, переоценкой своих сил и возможностей, недооценкой сил противника, важности игры и т.п [6].

Психическое состояние волейболиста, особенно перед игрой, во многом определяется индивидуальными особенностями свойств нервной системы. Спортсмены с неуравновешенной нервной системой должны разминаться долго и интенсивно. В волейболе при выборе средств психического воздействия необходимо учитывать не только тип темперамента или характера спортсмена, но и специфику игрового амплуа [13]. Психологическая подготовка спортсменов является сложным условно рефлекторным процессом, который можно разделить на два этапа: общая психологическая подготовка и психологическая подготовка к конкретному соревнованию [14]. Общая психологическая подготовка волейболистов осуществляется в период спортивного совершенствования. Психологическая подготовка волейболистов к предстоящим соревнованиям осуществляется на базе общей психологической подготовки и связана с решением задач, поставленных перед спортсменами в конкретном соревновании [2]. Тренера должна интересовать психологическая сторона игрового взаимодействия, внутренняя структура игровых коммуникативных связей. Этот метод позволяет ему оперативно и своевременно фиксировать особенности игрового взаимодействия, внося определенные коррективы. Применение метода контролируемого наблюдения позволяет измерить и определить параметры оптимального для своей команды стиля игрового взаимодействия [15]. Любой вид спорта накладывает отпечаток на развитие определенных сторон психики спортсмена – его восприятий, внимания, памяти, мышления, представлений, воображений, эмоций, морально-волевых качеств.

Следовательно, для того, чтобы определить систему психологической подготовки волейболистов, необходимо знание психологических особенностей их деятельности. Эти знания помогают воспитывать психологические качества, которые необходимы волейболистам. Почти все действия в волейболе происходят на основе зрительных восприятий. Умение видеть положение и перемещение игроков на площадке, движение мяча, а также быстро ориентироваться в сложившихся условиях – один из важнейших качеств волейболистов [16]. Для развития периферического зрения разумно использовать поочередный контроль то за мя-

чом, то за партнером; групповые упражнения в передачах мяча: смотреть на одного партнера, а передачу мяча адресовать другому. Во время передачи мяча или нападающего удара лучше всего контролировать мяч, периодически меняя центральное и периферическое зрение; выполнение упражнений со словесным сообщением (например, во время выполнения нападающего удара о номере зоны площадки, незащищенной игроками противника) [5].

Волейбол является динамичной игрой, в которой требуется напряженное и интенсивное внимание. Поэтому он способствует ее развитию. Так как в игре происходят быстрые перемещения игроков и требуется большой объем интенсивности, устойчивости и переключения внимания. Еще одна важная особенность внимания – это переключение. Оно проявляется в быстром переходе от одной деятельности к другой, а также в изменении выполняемых действий в процессе одной деятельности. Волейболисты элитной группы находятся примерно на одном уровне по антропометрическим показателям, физической подготовке, тренировочным программам, тактики и индивидуальных показателей [17].

Таким образом, психологические особенности деятельности волейболистов определяются правилами игры, характером игровых действий, объективными особенностями соревновательной борьбы. Обладая лучшей концентрацией, большей уверенностью в себе и большей умственной работоспособностью, элитные игроки меньше подвержены влиянию эмоций, следовательно, показывают более успешные результаты. Для достижения успеха в этой области спорта рекомендуется, в дополнение к сохранению существующего положения, обратиться к спортивным психологам, другие факторы, влияющие на результаты волейболистов, такие как физическая, профессиональная и тактическая подготовка.

Список использованных источников

1. Bois J, Sarrazin P, Southon J, Boiché J. Psychological characteristics and their relation to performance in professional golfers. *The Sport Psychologist*. 2009, 23:252-70.
2. Martens R, American Coaching Effectiveness P. *Coaches Guide to Sport Psychology*: Human Kinetics Publishers; 1987. 195 p.
3. Rivera S, Dosil J. Psychological Needs in Grass-Roots Football Elite. *University of Vigo* 2007 [cited 2022]. Дата обращения: <http://www.slideshare.net/santirive/psychological-needs-in-grass-roots-football-elite>.
4. Беляева А.В, Савина М.В. Волейбол: Учебник для высших учебных заведений физической культуры // Физкультура, образование, наука. – 2000. – С. 42.
5. Ванек М., Гошек В. Актуальные вопросы психологической подготовки спортсменов // Психология и современный спорт. – 1982. – №3. – С. 113.-114.
6. Волейбол / Под редакцией А.Б. Беляева, М.В. Савина. – М.: Физкультура, образование и наука. – 2000. – 368 с.
7. Горбунов Г.Д. Основные задачи практической психологии в современном спорте // Психология и современный спорт. – 1982. – №2. – С. 120-128.
8. Деркач А.А., Исаев А.А. Педагогическое мастерство тренера. – М.: Физкультура и спорт. – 1991. – 375 с.
9. Динейка К.В. 10 уроков психологической тренировки.– М.: ФиС, 1987.– 62 с.

10. Железняк Ю.Д., Портнов Ю.М. Спортивные игры: техника, тактика, методика обучения. – М.: Академия, 2000. – С.73
11. Железняк Ю.Д. и др. Волейбол. Программа: Учебное издание / Ю.Д. Железняк, А.В. Чачин, Ю.П. Сыромятников – М.: Советский спорт, 2003. – 112 с.
12. Железняк Ю.Д. Юный волейболист, Учебное пособие для тренеров. – М.: Физкультура и спорт. – 1998. – 422 с.
13. Железняк Ю.Д., Ивойлов А.В. Волейбол: Учебник для институтов физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 239 с.
14. Железняк Ю.Д., Слупский Л.Н. Волейбол в школе: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1989. – 128 с.
15. Иванова Л.М. Развитие тактического мышления студентов-волейболистов при выполнении нападающих действий // Психологические технологии в физическом воспитании и спорте: тез. докл. научн.-практ. конф. – Омск: из-во Сибгуфк, 2004. – С. 109-112.
16. Кашуба Е.В. Комплексный подход к отбору юных спортсменов / Е.В. Кашуба, А.А. Резников, Н.А. Гридина // Матеріали II Міжнародний електронно науко-практ. конф. «Психолого-педагогічне медико-біологічне харчування організацій зайнятих у фізичній вихованні спорту». – Одеса: вид. Букаев В.В., 2011. – С. 297-300.
17. Клещев Ю.Н. Волейбол. – М.: Спорт Академ Пресс, 2003. – С. 33.

ЦЕРЕБРАЛЬДІ САЛ АУРУЫ КЕЗІНДЕ БДШ ДА ҚОЗҒАЛЫС ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Т.С. Баянбаева, М.К. Сирлибаев,

А.А. Сыздықов, К.Б. Темирбулатов

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Осы мақалда бейімделу дене шынықтыру сабағында церебральді сал ауруына шалдыққан балалармен жұмыс істеу жолдары айқындалып, олардың тиімділігі көрсетілді. Нәтижелердің объективтілігіне қол жеткізу үшін жеке зерттеу деректері, талдау әдістері, сауалнама, сараптамалық сауалнама және педагогикалық тест қолданылды. Зерттеудің нәтижелері бізге келесі қортынды жасауға жол береді, церебральді сал ауруы кезіндегі бейімделу дене шынықтыруда қозғалыс дағдыларының қалыптастыру тиімді жолын көрсетті.

Кілтті сөздер: церебральді сал ауруы, бейімделу дене шынықтыру, ерекшеліктер, қалыптастыру, жаттығу кешені.

Аннотация. В данной статье были определены пути работы с детьми с церебральным параличом на уроках адаптивной физической культуры, а так же продемонстрирована их эффективность. Для достижения объективности результатов использовались данные отдельного исследования, методы анализа, анкетирование и педагогический тест. Полученные данные от исследования, позволяет сделать следующий вывод, что адаптивная физическая культура при церебральном параличе показала эффективный путь формирования двигательных навыков у детей.

Ключевые слова: церебральный паралич, адаптивная физическая культура, особенности, формирование, комплекс упражнений.

Annotation. In this article, the ways of working with children with cerebral palsy in the lessons of adaptive physical culture were identified, as well as their effectiveness was demonstrated. To achieve the objectivity of the results, data from a separate study, analysis methods, questionnaires and a pedagogical test were used. The data obtained from the study allows us to conclude that adaptive physical culture in cerebral palsy has shown an effective way of forming motor skills in children.

Keywords: cerebral palsy, adaptive physical culture, features, formation, complex of exercises.

Жұмыстың өзектілігі: Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) статистикалық реті бойынша, Дүние Жүзінде мүгедектер саны 10%-ды, яғни 500 миллион адамды құрайды. Мүгедектер ішінде тірек-қозғалыс аппараты қираған бала саны өте көп кездеседі, соның ішінде күрделі бұзылыстардың бірі болып – церебральді сал ауруы бар балалар блып табылады.

Кейінгі кезде церебральді паралич диагнозы қойылған бала санының өсуі едәуір байқалады. Авторлардың пайымдауы бойынша (Хелен А. Мюллер, М. Бакс, Никита М.Н., Нэнси Р. Финни, Семенова К.Л., Махмудова Н.М., Белова Г.И., Бадалян Л.О., Серганова Т.И., және т.б), 1000 баланың ішінен 1.5–2.5 пазцент церебральді паралич диагнозына ұшырайды. Қазіргі кездегі ғылыми зерттеулер бойынша церебральді паралич – орталық жүйке жүйесінің зақымдалу әсерінен пайда болатындығы дәлелденген. Церебральді паралич диагнозымен ауыратын балаларда қосалқы кемістіктер жиі байқалады. Оның ішінде: көру қабілетінің нашарлануы – 25%; есту қабілетінің зақымдалуы – 20%; психикалық дамуының тежелуі – 40%; зиятының жетіспеушілігі – 25%. Осы категориядағы балаларға көрсетуде медико – кондуктивті – педагогикалық оңалту жұмыстарына, психологиялық оңалту жұмыстарын жүргізуде жаңа бағдарламалар, әдістемелер мен коррекциялық бағдарламалар жүйесін реттеуді, жаңа технологиялар мен ақпаратты енгізуді қажет етеді.

Біздің елімізде де бұл мәселе өзекті болып саналады. Қазірде, Қазақстанда церебральді паралич диагнозына ұшыраған 9000 бала тіркелген. Елімізде квалификациялық көмек көрсету әзірленбегендіктен және де жаңа ақпараттық технологиялардың ену мүмкіндігінің төмендігіне байланысты шешуі табылмаған мәселелер саны арта түсуде [1 б. 59].

Аурудың көптеген себептері мен жағдайлары оны емдеудің тиімділігін қиындатады. Сондықтан церебральды сал ауруы мүгедектікке әкелетін жүйке жүйесінің аурулары арасында бірінші орын алады.

Соңғы жылдары церебральды сал ауруы бар балалардағы қимыл-қозғалыс, сөйлеу және психикалық функцияларды қалпына келтіру үшін бейімделу дене шынықтыруында көптеген әдістер мен құралдар жасалды. Түзету және дамыту міндеттері толық физикалық дамуды қамтамасыз етуге, қозғалыс белсенділігін арттыруға, психофизикалық қабілеттерін қалпына келтіруге және жетілдіруге, қайталама

ауытқулардың алдын алуға және алдын алуға бағытталған. Осыған байланысты бұл жұмыс өзекті болып табылады.

Зерттеу нысаны: Церебральды сал ауруына ұшыраған балалардың қозғалыс бұзылыстарының ерекшеліктері.

Зерттеу пәні: Церебральді сал ауруы бар балалардағы қозғалыс бұзылысы және оларды БДШ құралдары мен әдістерімен түзету.

Зерттеу мақсаты: Церебральды сал ауру кезінде бейімделгіш дене шынықтыруда қозғалыс дағдыларды қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеу.

Міндеттері:

1. Церебральды сал ауруына ұшыраған балалардың физикалық дамуы туралы әдеби деректерді зерттеу.

2. Церебральды сал ауруына ұшыраған балалардың физикалық дамуындағы бейімделу дене тәрбиесінің рөлін ашу.

3. Церебральды сал ауруына ұшыраған балалардың моторикасын дамыту үшін бейімделген дене шынықтыруды қолдану нұсқаларын қарастыру.

4. Церебральды сал ауруына ұшыраған балалардың бейімделгіш дене шынықтыруды ұйымдастыру және жүргізу әдістемесін сипаттау.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы:

1. Ғылыми, әдістемелік және арнайы әдебиеттерді талдау;

2. Педагогикалық бақылаулар;

3. Церебральді сал ауруы кезінде балалардың қозғалыс қабілеттілігінің деңгейін анықтауға арналған сынақтар.

4. Педагогикалық эксперимент.

5. Математикалық статистиканың әдістері.

Зерттеу гипотезасы: Тірек-қимыл аппаратында ауытқуы бар балалардың моторикасын қалыптастыру үшін біз әзірлеген жаттығулар кешені тиімді құрал болады деп ойлаймыз.

Зерттеу практикалық мыңызы: Тірек-қимыл аппаратында ауытқуы бар балалармен жұмыс жасауда оқу-әдістемелік материалға толықтырулар.

Зерттеуіміздің басында осы жұмыс тақырыбы бойынша арнайы ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге талдау жасалды. Жұмыстың мақсаттары мен міндеттері, сонымен қатар субъектілердің контингенті анықталды.

Зерттеудің қорытынды кезеңінде педагогикалық эксперимент жүргізілді, оның нәтижесінде эксперимент басталғанға дейін де, одан кейін де бақылау-экспериментте күш жарамдылығын бағалау нәтижелеріне салыстырмалы талдау жүргізілді. топтар. Нәтижелері талданып, эксперименттік бағдарламаның тиімділігі дәлелденді [2, б. 66].

Біз церебральды сал ауруының нысандарын егжей-тегжейлі қарастырдық, жоғарыда айтылғандардан аурудың бұл түрінің әрбір формасы физикалық және психикалық сипаттамалар тізімінде

ерекшеленетіні, осы немесе оған тән ақаулар жиынтығын қамтитыны анық. сол пішін. Барлығы церебральды сал ауруының алты клиникалық түрі бар. Церебральды сал ауруымен ауыратын науқастар бұлшықет күшін біртіндеп жоғарылататын қарқындылықпен жаттығулар жасай алады. Сабақтар жүйелі, жүйелі болуы керек және жеке тәсіл әдісі әрқашан қолданылады, өйткені біреудің қолынан келетін нәрсе оны басқасы жасайды немесе бар ақауға байланысты қозғалыс мүлдем болмайды. Төменгі парапарез төменгі аяқтардың жұмыс істемейтінін немесе айтарлықтай емес екенін көрсетеді, бірақ тетрапарезде қолдар да, аяқтар да спастикалық, бірақ аяқ-қолдарда қозғалыстар бар, жаттығуларды орындау кезінде қолдар мен аяқтардағы экстензор рычагтары жақсы жағдайда. Церебральды сал ауруы бар әрбір науқастың жеке моторлық белсенділігін мұқият қарастыру маңызды. Церебральды сал ауруының әрбір түрінде моторлық функциялар:

- спастикалық диплегия;
- атоникалық формасы;
- астатикалық форма [3, б. 87].

Барлығы әртүрлі. Егер спастикалық диплегия кезінде үздіксіз қозғалысты қажет ететін жаттығуларды меңгеру оңай болса, онда астатикалық формада жаттығулар арасында жиі демалуға мүмкіндік беретін қысқа мерзімді жаттығулар қолайлы. Егер демалу жаттығу техникасын дамытуға кедергі келтірсе, бұл бұлшықеттердің еріксіз спазмын болдырмауға мүмкіндік береді. Атоникалық пішін тепе-теңдік жаттығуларында қиындық тудырады. Жалпы алғанда, жаттығулардың реті мен күрделілік дәрежесі, қозғалыстардың орындалуын бақылау, жүктемені мөлшерлеу, сыныптағы оқушылардың жағдайын мұқият бақылау маңызды. Жаттығулардың барлық түрлері баяу қарқынмен орындалатынын ұмытпаңыз. Жақсылық үшін дене жаттығуларының алдында арнайы массаж, буындарды дамыту керек, содан кейін ғана дененің бұлшық еттерін нығайтуға бағытталған жаттығулар, аяқ-қолдар және т.б., аяқ-қолды дұрыс қалыпта бекітетін, сәндеу – бірдей бекіту. байламдарды, бұлшықет талшықтарын созуға бағытталған). Бұл аяқ-қолдардағы тонустың жоғарылауын төмендетеді және үнемі қолданғанда олар байламдардың созылуының әсерінен контрактуралардың пайда болуын болдырмайды. Сондықтан мен церебральды сал ауруына шалдыққан балаларды емдеу мен оңалтудың кешенді тәсілі туралы айтып отырмын. Бейімделетін дене шынықтыру, емдік жаттығулар, сондай-ақ Хатха йога элементтері бар емдік жаттығулар, физиотерапия және дәрі-дәрмекпен емдеу церебральды сал ауруына қарсы күресте тамаша және дұрыс бағыт болып табылады.

Көптеген церебральды сал ауруына шалдыққан балалар үшін бейімделген дене тәрбиесі жабық кеңістікті «жарудың» жалғыз жолы, қоғамға ену, жаңа достар табу, қарым-қатынас жасау мүмкіндігін алу, толыққанды эмоциялар, әлемді білу және т.б. Сыныпта өмірінде алғаш

рет қозғалыс қуанышын үйренеді, жеңіске жетуді және жеңіліске абыроймен төтеп беруді үйренеді, өзін жеңу бақытын түсінеді және дененің әрбір ұяшығымен «әділ ойын» философиясын сезінеді [4, б. 46].

Бейімделу дене шынықтыру (БДШ) – денсаулығы нашар адамдар үшін жалпы дене шынықтыру түрі. БДШ-ның негізгі мақсаты – табиғи және оның дене-қимыл сипаттамалары мен рухани күштерінің қол жетімді (өмір сүру процесінде қалған) жұмыс істеуінің оңтайлы режимін қамтамасыз ету, оларды әлеуметтік және жеке маңызды субъект ретінде өзін-өзі барынша жүзеге асыру үшін үйлестіру арқылы денсаулық жағдайында тұрақты ауытқулары бар адамның өміршеңдігін барынша арттыру. Бейімделгіш дене шынықтыру құралдары мен әдістерінің көмегімен адамның өміршеңдігін барынша дамыту, оның оңтайлы психофизикалық жағдайын сақтау әр мүгедекке өзінің шығармашылық потенциалын жүзеге асыруға және дені сау адамдардың нәтижелерімен ғана емес, сонымен қатар олардан асып түсетін керемет нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Пән: БДШ сабақтары кезінде қимыл әрекеттерін оқытудың принциптері, әдістері мен әдістемелік тәсілдері. Осы анықтамадан адаптивті моторлық демалыстың оның мәнін көрсететін бірқатар маңызды нақты міндеттері туындайды: гедонистік функция (ләззат, ойын-сауық, ләззат); қалпына келтіру (алдын-алу, сауықтыру, физикалық күштерді қалпына келтіру, басқа қызмет түріне ауысу); дамыту (физикалық жағдайды сақтау); тәрбиелік (рухани күштердің өзін-өзі тәрбиелеу, өміршеңдік) [5, б. 103].

Бейімделетін дене шынықтыру церебральды сал ауруына шалдыққан балаларға сауықтыру, тәрбиелік және тәрбиелік әсер етеді. Емдік әсері дене жаттығуларының, ашық ойындардың мазмұнына бала жаттығатын әртүрлі қозғалыстар (жүру, жүгіру, лақтыру) кіреді. Бейімделетін дене шынықтырудың тәрбиелік мәні оның өмірлік маңызды қимыл-қозғалыс дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға ықпал етуінде, қозғалыс қабілеттерін дамытуында. Сонымен бірге бейімделген дене шынықтыру баланың және қоршаған дүниенің шығармашылық белсенділігін дамытуға, бейімді дене мәдениетіне қызығушылықтарды, қажеттіліктер мен әдеттерді қалыптастыруға ықпал етеді. Бейімделетін дене мәдениетінің тәрбиелік мәні де баға жетпес: ол бала тұлғасының әлеуметтік қалыптасуын қамтамасыз етеді. Бала ұжымда әрекет етуге, жалпы ережелерге бағынуға үйренеді. Оларға саналы қатынас ерік-жігерлік сапаны қалыптастырады, өзін-өзі бақылауды, төзімділікті, өз іс-әрекетін бақылау қабілетін дамытады [6, б. 98].

Церебральды сал ауруының салдары бар балаларда бірнеше қозғалыс бұзылыстары бар: бұлшықет тонусының бұзылуы, серпімділік, қаттылық (антагонистік және агонистік бұлшықет тонусының кернеуі), аяқ-қол бұлшықеттерінің гипотониясы, ерікті қозғалыстардың шектелуі немесе мүмкін еместігі (парездер мен параличтер), гиперкинез (еріксіз күшті қозғалыстар) синкинезия (белсенді әрекеттерді орындаумен бірге

жүретін еріксіз бірлескен қозғалыстар), қол мен тілдің треморы, қозғалыстардың тепе-теңдігі мен үйлестірілуінің бұзылуы (атаксия), бұлшықет-буын сезімінің бұзылуы, позаның сезімі, өз денесінің кеңістіктегі орны [7, б. 144].

Церебральды сал ауруына шалдыққан балалармен жаттығудың тағы бір түрі – үлкен серпімді шарлардағы фитбол-гимнастика-гимнастика. Фитболдар алғаш рет 20 ғасырдың 50-жылдарының ортасынан бастап Швейцарияда церебральды сал ауруымен ауыратын науқастар үшін емдік мақсатта қолданыла бастады. Физиороллдар да қолданылады – екі өзара байланысты шарлар, орындық шарлары (төрт кішкентай аяқтары бар шарлар), тұтқалары бар шарлар (шапалақ), ішінде қоңырауы бар мөлдір шарлар, үлкен массаж шарлары. Фитбол 300 кг-нан асатын салмаққа төтеп бере алады және зақымдалған жағдайда баяу сөнеді.

Дене жаттығуларымен бірге массаж, еңбек терапиясы, гидроклоно-терапия, физиотерапия, ортопедия қолданылады. Курорттық емдеу кеңінен қолданылады.

Церебральды сал ауруы бар балалардың моторлық сферасының қалыптасуының жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін білу моторлық бұзылыстарды түзетудің тиімді педагогикалық құралдарын және әдістерін іздеу үшін ерекше маңызды болып табылады.

Бейімделуші дене шынықтыру құрылымына бейімделгіш дене тәрбиесі, бейімделгіш қимыл-қозғалыс рекреациясы, бейімделгіш спорт және дене шынықтыру кіреді. Бейімделетін дене тәрбиесінің әрбір түрінің өзіндік мақсаты бар: бейімді дене тәрбиесі дене тәрбиесінің негізгі негіздерін қалыптастыруға арналған; адаптивті қозғалыс рекреациясы – салауатты демалыс, ашық ауада іс-шаралар, ойындар, қарым-қатынас үшін; бейімделу спорты – дене, ақыл-ой, эмоционалдық және ерікті қабілеттерді жетілдіруге және жүзеге асыруға арналған; физикалық реабилитация – жоғалған қабілеттерді емдеуге, қалпына келтіруге және өтеуге арналған [8].

Дене тәрбиесі тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды тәрбиелеу, оқыту және емдеудің жалпы жүйесінің ең маңызды бөлігі болып табылады.

Жұмыста баллдық жүйе қолданылды. Шеберліктің жетіспеуі 0 ұпай, ересек адамның көмегімен орындау – 1 ұпай, өз бетімен орындау – 2 ұпаймен бағаланды. Әрбір блоктағы ұпайлардың максималды саны жаттығулар санын 2-ге көбейту арқылы есептелді – өз бетінше орындалатын жаттығу үшін максималды балл. Тестілеу балалардың қимыл-қозғалыс, психологиялық және функционалдық мүмкіндіктеріне қарай 1–2 рет қабылдауға оң эмоционалды фонда сабақ барысында қолайлы жағдайда өткізілді. Экспериментте Спастикалық диплегиясының ауыр түрімен ауыратын мектеп жасына дейінгі 50 бала (25 қыз және 25 ұл) қатысты. Үлкен моторлық функцияларды бағалауға арналған GMFCS шкаласы бойынша мотор белсенділігінің деңгейі 4–5 болды. Ата-аналар

арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша, кезекті сабақ басталғанға дейін балалар үйде көп уақытын жатып немесе жартылай отырған күйде өткізетіндігі аңғарылған, үйде дене жаттығуларымен шұғылданбаған.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Алғашқы тест оқу жылының басында болды. Содан соң 5 айдың шамасында балалар «Қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыруға арналған бағдарламамен» айналысты, одан кейін сынақтың екіншісі өткізілді. Таңғы жаттығулар аптасына екі рет жүргізілді, бір сабақ уақыты бір сағаттан тұрады. Әр баланың жеке ерекшеліктеріне қарап жаттығулар түрі мен көлемі, функционалдық және моторлық мүмкіндіктерін және қозғалыс құрылымын дәлме дәл орындалуын ескере отырып таңдалды. Жаттығу процесінде қимыл-қозғалыс қабілеттерін дамыту үшін жаттығу құрылғылары пайдаланылды, бұл жаттығу залы жағдайында балаға үйде қол жетімді емес дене жаттығуларын орындауға мүмкіндік берді. Бұл құрылғылар баланың өзінше, әдіскердің көмегімен де жаттығуды орындау процесін түзетуге, күш-жігер бейнесін өзгертуге, тұтас қозғалысты орындауға әрекет жасады. Жаттығулар кестесіне ЖДЖ (жалпы дамыту жаттығулары), құралдарымен үйлестіру жаттығулары, велоспортқа жаттықтыру, сонымен қатар ұсақ моториканы және өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамытуға арналған сабақтар кірді. Сабақ барысында балалардың функционалдық жағдайын бақылау сабақтың басында және соңында жүрек соғу жиілігін (ЖСЖ) және қан қысымын (АҚ) өлшеу арқылы жүзеге асырылды. Әдістеменің ерекшелігі баланың өмірлік маңызды қозғалыс дағдылары мен қабілеттерін жақсы қалыптастыруға, дене жүйелерінің қалыпты жұмысын қамтамасыз етуге және оның ақыл-ой қабілеттерін белсендіруге мүмкіндік беретін қозғалыс белсенділігінің бір түрі ретінде дене жаттығуларын басымдықпен пайдалану болды. Жұмыста келесі принциптер басшылыққа алынды:

1. Қозғалысқа қарсы көрсетілімдер жоқ. Кез келген бала қозғала алады және қозғалуы керек. Маманның міндеті – жасына, денсаулық жағдайына және басқа факторларға байланысты жүктеме мен жаттығуларды таңдау.

2. Сабаққа дейін және сабақтан кейінгі жүрек соғу жиілігін және қан қысымын өлшеу арқылы баланың функционалдық жағдайын бақылау.

3. Әр баланың дер кезінде белсенді вертикализациясы. **БАРЛЫҚ** балалардың әртүрлі бастапқы позициялардан жаттығуларды орындауы.

4. Сыныптағы жағымды эмоционалды фон. Егер бала ләззатпен айналысса, онда нәтиже міндетті түрде болады.

5. Әр балаға және әр отбасына жеке көзқарас.

6. Ата-ананың не туралы толық хабардар болуы? неге және неге? мамандар пайдаланады. Ата-аналарға балаларымен үйде жаттығулар жасауды үйрету.

1-кестеде бастапқы және қайталама тестілеу нәтижелері көрсетілген. Бірінші сынақ нәтижесі (жалпы 50 баладан тұратын топтың орташа деректері) бастапқы күй «Ішпен жату» жаттығуларын орындау кезінде максималды мүмкін болу ұпайлардың ең үлкен пайызы (70%) көрсетілді. Бұл позицияда балалардың өзгелерге қарағанда қимылдарды жақсы меңгергені айқындалды. Одан әрі мәндердің төмендеуімен «Арқамен жату» – 59,5%, «Орындыққа отыру» – 56,5%, «Еденде отыру» – 52,0%, «Едендегі қозғалыс» жаттығуларының блоктары толық орындалды-34,0%, «Тұрып тұру» – 19% және «Жүру және жүгіру» – 17,9%.

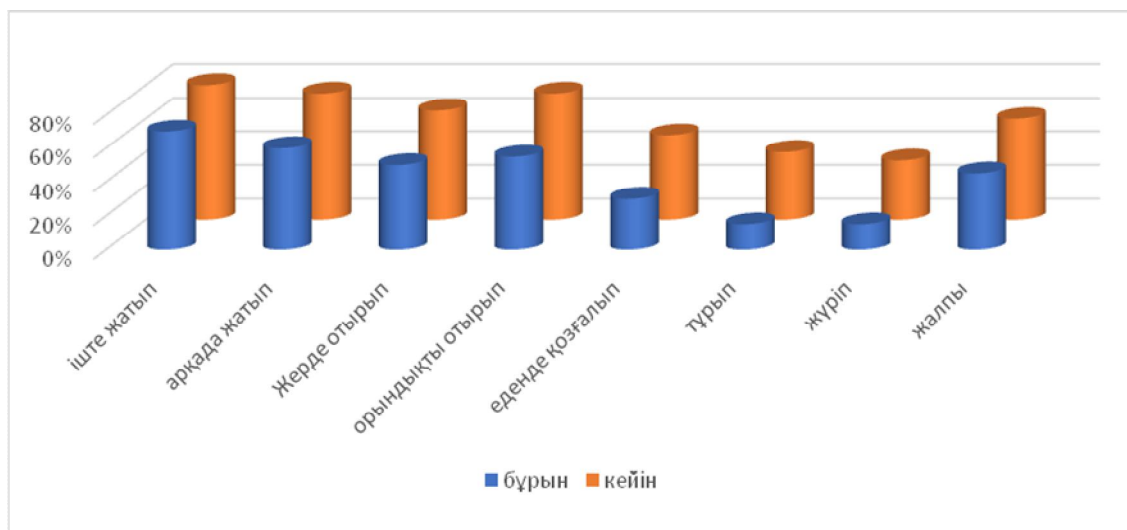
Кесте 1. Әртүрлі бастапқы қалыптардан жаттығуларды орындау кезіндегі, балалардың моторикасын тексеру нәтижелері (ұпайлар, орташа мәндер)

№	Көрсеткіштер	Іште жатып		Арқада жатып		Жерде отырып		Орындықта отырып		Едендегі қозғалыс		Тұрып		Жүру, жүгіру	
		Макс балл 20		Макс балл 38		Макс. балл 10		Макс. балл 8		Макс. балл 8		Макс. балл 12		Макс. балл 18	
	Тестирование	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1	Жалпы топтастыру	14,0	15,7	23	23,7	5,3	6,6	4,6	5,9	2,8	4,1	2,4	4,8	3,4	6,2
2	Макс. балдан %	70	78,5	60,5	72,8	53	66	57,5	73,8	35	51,3	20	40	18,9	34,4
3	Өсуі, %		8,5		12,3		13,0		16,3		16,3		20		15,5
4	Қыздар,	12,6	15	21,5	27,7	5	6,4	4,5	5,8	2,8	4,0	2,6	4,7	3,2	5,6
5	Макс. балдан %	63	75	56,6	72,9	50	64	56,3	72,5	35	50	21,7	39,2	17,8	31,1
6	Өсуі, %		12		16,3		14		16,2		15		17,5		13,3
7	Ұлдар	15,4	16,4	24,5	27,6	5,4	6,7	4,7	6	2,9	4,1	2,2	4,9	3,6	6,7
8	Макс. балдан %	77	82	64,5	72,6	54	67	58,8	75	36,3	51,3	18,3	48	20	37,2
9	Өсуі, %		5		8,1		13		16,2		15		22,5		17,2

Екінші сынақтың нәтижелері тұрақты жаттығулардан кейін барлық балаларда айтарлықтай оң өзгерістер болғанын көрсетті. Балалар қозғалыстық жаттығулардың санына ғана емес, сонымен бірге сапасына да қарай, отыру және тұру қалпында жоғарылап орындау қажет болды. Өсімнің ең үлкені (19%) жаттығулардың тұрып орындалатыны, одан кейінгісі еденде қозғалғанда және орындықта отырып орындалатын жаттығуларда (әрқайсысы 15,3%), одан кейін жүру жаттығуларында (14,5%) байқалды. Қалған үш жаттығу кешендерінде азырақ өсімдер байқалды – 7,5-тен 12,0% дейін.

Жаттығулардың оң әсер беруі, баланың өзіндік бастапқы моторлық қабілеттеріне және жүйелі сабақтардың тиімділігіне байланысты артуда. Гросс симуляторды қолдану арқылы, оқыту жүйесі кезінде барлық балалардың белсенді вертикализациясын аңғара отырып, сонымен қоса оның көмегімен басқада да құрал-жабдықтарда көптеген жаттығуларды орындау, тік күйде болуы, сабақтардың тиімділігі айтарлықтай ұлғайтты. Сол себепті ең жоғары нәтижелер бастапқы қалып «тұру» кезінде байқалды. Қозғалыс дағдыларының «өтірік» бастапқы қалпынан аз

әсерлі нәтижелері олардың бастапқы деңгейі ең жоғары болғанымен түсіндіріледі. Себебі, жаттығу терапиясының дәстүрлі процесі бастапқы ұстанымға аса көңіл бөледі, әсіресе ауыр спастикалық диплегияға шалдыққан балалармен жұмыс жасаған кезде. Қозғалыс қабілеттерінің динамикасы диаграммаға түсірілген (1-сурет) [8].

№1 Сурет. Қозғалыс қабілеттілігінің динамикасы

Жарты жыл бойы жүргізілген сабақтардың нәтижесі бойынша, балалардың көрсеткіштері оң динамикасын көрсетті. Сонымен қоса, қыздар «Арқамен жату», «Еденде отыру» және «Ішпен жату» бастапқы қалыптарда ұлдардан қарағанда қозғалыс қабілеттіліктерін жоғарлатты. Негізгі (базалық) деңгейден өсуі қыздарда -11%, -15,3% және -13%, ал ұлдарда -4%, -7,1% және -12% құрады. Қыздар мен ұлдардың көрсеткіштерінің ұлғаюының ең үлкен шамасы «Тұру» бастапқы қалпындағы жаттығуларда байқалды – қыздарда -16,4% ал ұлдарда -21,4%. Ұлдар да негізгі топтан (-14,4%) асып, «Жаяу жүру» бойынша ұлғаюдың үлкен пайызын көрсетті (-16,1%).

Қортынды. Қорыта келе, тұрақты сабақтардың арқасында қатысқан балалардың 100%-ы, бастапқы көрсеткіштердің оң динамикасына да, орташа мәндерінің жоғарылауымен де, олардың салыстырмалы мәндерінің де жоғарылауымен сипатталды. Осы сабақтар арқылы балалардың денсаулығы қозғалыс көлемінің ұлғаюына, қозғалыс мүмкіндіктерінің кеңеюіне, қозғалыс белсенділігінің жалпы деңгейінің жоғарылауына және қозғалыстарды үйлестірудің жақсаруына әкелді. Сонымен қатар, жүрек-тамыр және тыныс алу жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктері айтарлықтай жақсарды, бұл жаттығуға дейін және одан кейін анықталған жүрек соғу жиілігі мен қан қысымы туралы деректермен дәлелденді. Дененің физикалық белсенділікке бейімделуінің жақсаруы, олардың жақсы төзімділігі тек жүрек соғу жиілігі мен қан қысымы тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар баланың эмоционалдық жағдайын

педагогикалық бақылау нәтижелері бойынша да байқалды, бұл оның төмендеуін бағалауға болады. алты айлық кезеңнің аяғында физикалық белсенділіктен шаршау дәрежесінде. Сабақтардың нәтижесінде балалар суық тиюмен аз ауыра бастады, бұл сабақта үзіліс жасамауға мүмкіндік берді. Үш балада бұрын медициналық түзетуге келмейтін эпилепсиялық ұстамалар тоқтады. Негізгі жетістіктердің бірі ретінде балалардың іс-әрекетке деген қызығушылығының артуы және қозғалуға деген құлшынысының артуы деп санауға болады. Ата-аналар балалардың жаңа моторикасының дамуын және физикалық белсенділіктің жақсарғанын растады.

Белсенділігі жоғары дене жаттығуларынан кейін балалардың қимыл-қозғалыс қабілеттерінің жоғарылауы олардың дамуға бейім болған кезде өмірлік маңызды моториканы үйрету үшін пайдаланылуы қажет үлкен потенциалдың бар екенін көрсетеді.

«Жату», «отыру», «тұру», еденде кенія және «жүру» позицияларынан орындалатын жаттығуларда бастапқы көрсеткіштері төмен ауыр спастикалық диплегиямен ауыратын барлық балаларда 6 ай тұрақты жаттығулардан арқасында барлық жаттығулардағы қозғалыс белсенділігі орта есеппен есептегенде 8,5-тен – 20,0%-ға ұлғайды. Осы жаста балалардың дамуға деген бейімі үлкен. Кез келген жаттығуларды әртүрлі позициялардан орындауға, тіптен қозғалыстарды нашар игерген балаларға да жағдай жасауға мүмкіндік беретін «Гросс тренажер» сай келеді. Оның көмегі арқылы балалар тік күйді сақтай отырып, қозғала, секіреде, басқа тренажерларды пайдалана алады, бұл жаттығулар тиімді әсер береді. Ең үлкен өсім (-20%) құрайды. Оңалту тәжірибесінде балалардың қимыл-қозғалыс қабілеттілігін олардың тиімділігін бақылауға түсіру үшін дене жаттығуларын кеңейте отырып тексерудің орындылығы көрсетілген.

Жұмысты талқылап келесі қортындыға келуге болады:

Жұмыстың нәтижелері оның негізгі мақсаттары мен алға қойған міндеттеріне қол жеткізілгенін куәландырады, соған сәйкес бірқатар маңызды және өзара байланысты қорытындылар жасалды. Бірінші тарауда церебральды сал ауруы патологиясының проблемалары оның антенатальды, интранатальды және постнатальды кезеңдерінде оның қалыптасуы кезінде миға әртүрлі әсер етуі мүмкін екендігі анықталды. Осы әсерлердің ішінде жүктілікті нашарлататын факторлар бар. Тұмау, қызамық, туберкулез, мерез, токсоплазмоз сияқты инфекциялар – жоғарыда аталғандардың барлығы вирустық, бактериялық, паразиттік сипаттағы инфекциялар. Сондай-ақ ананың созылмалы соматикалық аурулары, мысалы, созылмалы пневмония, ревматизм, қант диабеті, гипертиреоз сияқты нейроэндокриндік аурулар. Церебральды сал ауруының себептері арасында ана мен ұрықтың Rh факторының сәйкес келмеуі, физикалық әсерлер, химиялық әсерлер туылмаған баланың барлық жүйелері мен мүшелерінің әртүрлі бұзылуына әкеледі. Стресс

факторы ұрық жүйелері мен мүшелерінің қалыптасу процесінде, жүктілік кезінде дұрыс тамақтанбау, алкогольді қабылдау, психоактивті заттар (марихуана, героин, тұз, опиаттар, жоспар) маңызды орын алады. Сондай-ақ ананың жасы ұрықтың қалыптасуына із қалдырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Церебральды сал ауруына шалдыққан балалардың қимыл – қозғалыс аймағы. [Электрондық ресурс]. URL: <https://stud.kz/referat/show/92353>
2. Бейімделу және дене шынықтыру және спорт. / астында. ред. Д.П. Винник. – Киев: Олимпиадалық әдебиет, 2009.
3. Аксенова Л.И. т.б. Арнайы педагогика. – М.: Академия, 2001.
4. Евсеев С.П. т.б. бейімделгіш дене шынықтыру. – М.: Кеңес спорты, 2014.
5. Евсеев С.П. Шапкова Л.В. Бейімделетін дене мәдениеті. – М.: Кеңес спорты, 2000.
6. Қараулова Л.Қ. Расулов М.М. Бейімделуші дене мәдениетінің физиологиялық негіздері. – М.: МГПУ, 2010.
7. Науқастарды және мүгедектерді аурулардың кешенді профилактикасы және оңалту / Под. ред. В.А. Лисовский. С.П. Евсеев. – М.: Кеңес спорты, 2004.
8. Оценка двигательных возможностей детей с дцп при выполнении упражнений из разных исходных положений [Электрондық ресурс]. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25952506>

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨНЕР ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ АДАМГЕРЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДАМУ

Ж.Ш. Ерегбай

«Көркем еңбек, графика және жобалау» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті

Б.А. Нурумов

оқытушы – сарапшы

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

Аннотация. Эстетика жеке тұлғаның эстетикалық мәдениеті адамдардың іс-әрекетінің өмір сүру процесінде қалыптасады және көрінеді деп есептейді. Оның қалыптасуының табыстылығы онымен байланысты өмір сүру формаларының тұлғасына мақсатты тәрбиелік әсер етуіне байланысты.

Кілтті сөздер: халықтық қолданбалы өнер, сәндік-қолданбалы өнер, көркем ою, көркемдік, эстетикалық тәрб.

Аннотация. Эстетика считает, что эстетическая культура личности формируется и проявляется в жизненном процессе действий людей. Успех его формирования зависит от целенаправленного воспитательного воздействия на личность связанных с ним форм жизни.

Ключевые слова: народно-прикладное искусство, декоративно-прикладное искусство, художественная резьба, художественная, эстетическая ценность.

Annotation. Aesthetics believes that the aesthetic culture of an individual is formed and manifested in the life process of people's actions. The success of its formation depends on the purposeful educational impact on the personality of the forms of life associated with it.

Keywords: folk applied art, decorative and applied art, artistic carving, artistic, aesthetic value.

Сәндік-қолданбалы өнердің ұлттық мәні бар. Өйткені ол шартты этностың әдет-ғұрпынан, әдет-ғұрпынан, наным-сенімінен туындайды.

Қолөнер бұйымдарын сатуға бағытталған, жергілікті мәдени дәстүрді дамытатын, қоғамдық шығармашылыққа негізделген көркем еңбек жүйесінің бір түрі – халықтық қолөнер маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Қазақтың сәндік-қолданбалы өнерінің кең тараған түрлеріне мыналар жатады:

- оюлы киізден кілемдер мен тұрмыстық бұйымдар жасау;
- өрнекті былғарыдан жасалған бұйымдар;
- металдарды көркем өңдеу;
- сүйек пен ағашқа ою;
- өрнекті тоқу;
- жүн кілемдер мен ұсақ кілем бұйымдарын өңдеу;
- өрнекті шій төсеніштерді тоқу;
- жүн матаға, киізге және т.б.

Көркем ою-өрнек тұрмыстық бұйымдарды (ыдыс-аяқ, жиһаз), сонымен қатар сәулет құрылыстарын безендіруде қолданылады. Ағашқа, тасқа, сүйекке ою кеңінен таралған. Көбінесе ою-өрнек түсті реңкпен, бояумен, сүйек пен металл инкуляциясымен біріктіріледі. Кесілген сүйек ағаш оюымен бірге қолданылады.

Эстетикалық тәрбие – адамға оның эстетикалық дамуы, яғни табиғаттағы, еңбектегі, қоғамдық қатынастардағы тамашаны эстетикалық позициядан қабылдауға және табуға дарынды, шығармашылық функционалды тұлғаны дамыту мақсатында мақсатты, жүйелі түрде әсер ету. Идеалды және эстетикалық белсенділікті қажет етеді.

Өнер – эстетикалық тәрбиенің өзегі және жетекші құралы, ол дизайн арқылы да, эстетикалық мазмұны бар спорттық және басқа да іс-әрекеттердің эстетикалық аспектілері арқылы жүзеге асырылады.

Эстетикалық тәрбие тұлғаны дамытудың біртұтас тәсіліне кепілдік береді, ол еңбек және адамгершілік тәрбиесін қамтиды. Ол адам өмірінің барлық салаларына енеді: оның ойлау тереңдігі және сезімнің нәзіктігі, таңдаулылығы мен көзқарасының табиғаты және т.б.

Өнердің тәрбиелік әсері адамның сан алуан сезімдерін бастан кешіруінде: таңдану мен ашу, түңілу мен қуаныш, толқу мен тыныштық, жанашырлық пен өшпенділік, соған сәйкес өмірдегі осындай әрекеттерге қатысты болуында.

Отансүйгіштіктің негізін қалыптастыруда өнердің кез келген түрінің тәрбиелік мәні орасан зор: оқушылардың туған табиғатына, туған жеріне, қаласына деген сүйіспеншілігі арта бастайды, ата-анасының еңбегінің жемісін мақтан тұтады, бірте-бірте өмір туралы түсінікті меңгереді. Отанның мәні.

Соның ішінде эстетикалық тәрбие еңбек тәрбиесімен тығыз ұштасады. Кез келген материалды дұрыс нәрсеге айналдырып, адам өзінің өсіп келе жатқан күшін сынап, қуанады.

«Еңбек қуанышы... сұлулық сезімінсіз елестету мүмкін емес, бірақ бұл жерде сұлулық адамның қолынан келетін нәрсе ғана емес, бәрінен бұрын ол жасаған нәрсе. Еңбектің қуанышы – болмыстың көркі», – дейді В.А. Сухомлинский.

Қоршаған ортаны, өнерді меңгеру арқылы оқушылардың әсемдік туралы білімдері қалыптасады. Студенттер жетекшілік ете отырып, асыл және негізді, трагедиялық пен комикстің негізгі эстетикалық аспектілерін және т.б. Көркем шығармалар арқылы: тақпақ, музыка – оқушылардың сұлу туралы білімдері бекітіледі. Олар трагедиялық және комикс категориясын да меңгерген.

Эстетикалық тәрбие мазмұнына білімді меңгертумен қатар эстетикалық дағдылар мен дағдыларды меңгерту де кіреді. Музыкалық әрекетте оқушылар музыка тыңдау дағдыларын меңгереді; бейнелеу өнерінде – табиғат құбылыстары мен объектілерін қадағалай білу, жеке және жалпы белгілерді атап өту.

Жеке тұлғаның эстетикалық мәдениетін онымен таныстырудан бастап оны эстетикалық тұрғыда жасалған негізгі материалдық және рухани құндылықтарға (еңбек құралдары, тұрмыстық заттар, өнер туындылары), оларды жасауға, тұтынуға, таратуға, сондай-ақ оның байланысын орнату. Алдыңғысының мәдени мұрасына, бізге қажет сұрақтарды зерттеудегі бастапқы ұстаным болып табылады:

– Өлшемнің шарттылық факторлары, яғни сапалық және сандық сипаттамалары, белгілі бір адамды негізгі физикалық және рухани құндылықтармен таныстыру;

– қазіргі қоғамдағы жеке тұлғаның эстетикалық мәдениетінің бағытталған даму мүмкіндігі;

– өмірдің әртүрлі салаларында жеке тұлғаның эстетикалық мәдениетінің көріну ерекшеліктері;

– жеке тұлғаның мәдени дамуының критерийі.

Материалдық және рухани құндылықтарды біріктіру, оларды жасау және пайдалану үшін адамда белгілі бір субъективті қабілеттер болуы керек: белгілі бір білім, талғам, қажеттілік, қызығушылық. Адам бір объектіге әртүрлі тәсілдермен қатынаса алады, мысалы, практикалық және эстетикалық тұрғыдан утилитарлық. Эстетика филогенезде утилитарлық-практикалық қатынас эстетикалық қатынастан бұрын болғанын

дәлелдеді. Қазіргі адамның дамуына (онтогенез) келетін болсақ, мұндағы жағдай әлдеқайда күрделі, ал тікелей ұқсастықтар қауіпті.

Эстетика жеке тұлғаның эстетикалық мәдениеті адамдардың іс-әрекетінің өмір сүру процесінде қалыптасады және көрінеді деп есептейді. Оның қалыптасуының табыстылығы онымен байланысты өмір сүру формаларының тұлғасына мақсатты тәрбиелік әсер етуіне байланысты.

Біз әрбір адамда саналы және мақсатты қалыптасуы туралы айтып отырмыз:

- Тұтытуда ғана емес, эстетикалық құндылықтарды жасауда да көрінетін қоғамдық сананың құрамдас бөлігі ретіндегі эстетикалық сана;
- өмірдің кез келген саласында көрінетін ерекше сезім мәдениеті;
- эстетикалық құндылықтарды жасау, сақтау және таратудың ерекше қабілеттері мен дағдылары.

Сонымен, жеке тұлғаның эстетикалық мәдениетін қалыптастыру эстетикалық тәрбие жүйесімен тікелей біріктіріліп, қоғам өзінің мақсатты дамуында қолданатын белгілі бір конфигурациялар мен әдістерге байланысты. Мұнда мәдениет мекемелерінің (театрлар, мәдениет сарайлары, кітапханалар, мектептер және басқа оқу орындары) маңызы зор. Дегенмен, басқа салалар да тұлға мәдениетін қалыптастырады: еңбек, өмір, спорт, басқа адамдармен және табиғатпен қарым-қатынас. Әрбір жағдайда олардың ерекшелігі және жоғары эстетикалық мәдениетті дамытудың әмбебап міндеттеріне жауап беретін бағытталған оқу процесінің қажеттілігі туралы айту орынды.

Эстетикалық тәрбиенің мақсаты жан-жақты білімді тұлғаны қалыптастыру тақырыбымен анықталады. Эстетикалық тәрбие оқушының шындыққа және өнерге эстетикалық байланысын жасау мен дамытуды, шығармашылыққа, өнерге, әсемдікке тамсану мүмкіндігін қамтиды. Бұл оның тәрбиенің барлық салаларымен тығыз байланысын анықтайды: адамгершілік, еңбек, экологиялық, физикалық.

Дәстүрлі этникалық мәдениетке негізделген «Сәндік-қолданбалы өнер» бөлімін оқыту әдістемесі оқытудың салыстырмалы түрде жас саласы болып табылады. Бірақ қазірдің өзінде оған белгілі оқыту принциптерімен қатар тиісті принциптерді біріктіру керек деп айтуға болады:

1. Зерттелетін кәсіпке және оның канондарына бейімділік;
2. эстетиканың абстрактілі принциптерімен бірігу;
3. дискурсивті аппаратты дамыту;
4. мүдделерді бағытталған қалыптастыру;
5. оқыту өнімдерін орынды таңдау.

Мұғалімнің жасөспірім оқушылармен жұмысында белгілі бір жағдайларды ескеру қажет: олардың іс-әрекеті қарапайым еңбек нұсқалары шеңберінде шектеледі, ал еңбек дағдылары мен дағдылары тек

мектеп шеберханаларында, үйірмелерде және т.б. сонымен бірге оқушыларға шығармашылық ізденіс, жаңалық ашуға деген құштарлық тән.

Айта кету керек, мектеп оқушыларының шығармашылық көріністері бейсаналық болып табылады, олар еңбек әрекетін және қоршаған ортаны жақсартуға деген ерекше ұмтылыспен емес, эпизодтық жағдайлармен туындайды, олардың негізгілері байқаулар, байқаулар, көрмелер үшін өнім әзірлеу, т.б.

Мұғалімнің оқушы тұлғасының шығармашылық бастамасын қалыптастырудағы жұмысы оның қоғамдық маңызы бар еңбек әрекетіне баулудан, оның осы мәселеге қызығушылығын тудырудан басталады. Мектеп жасында қызығушылықтың, жаңаға деген шектеусіз ынтаның себебі өз мүмкіндіктерін сынауға және пайдалы нәрсе жасауға саналы түрде ұмтылумен көбірек байытылады. Шығармашылық әрекеттің әлеуметтік шоғырланған мотиві когнитивтік дәлелмен келісе бастайды. Мотивтің бұл сипаттамасы шығармашылық өзінің белсенді ассимиляциясының құралы ретінде көрінетін қоғамдық тәжірибені қарқынды зерттеу кезеңін көрсетеді.

Шығармашылықта оқушы адамға, қоғамға қызмет ету жолын, сол арқылы өзін-өзі бекіту жолын көреді. Нәтижесінде, өз күштерін қайта қарау, мүмкін емес жоспарларды, жобаларды құру басталуы мүмкін, сондықтан мұғалім үшін ең бастысы – студентке «ұлы жаңалықтарға» дайындалудың шынайы жолдарын ұсыну, студенттерді тиісті біліммен қаруландыру. Және дағдылар.

Сонымен, әлемге эстетикалық қатынас Қазақстанның жалпы білім беретін мектебіндегі оқу-тәрбие үрдісіне арналуы тиіс негізгі құндылықтар, қалыптасуы мен дамуы категориясына кіретінін атап өтеміз. Мұнда бейнелеу сауаттылығы мен шеберлігінің негізі қаланып, оқушылардың дамуының алғашқы кезеңінде шығармашылыққа кең мүмкіндіктер ашылады. Бейнелеу іс-әрекеті оқушының қоршаған әлем туралы эстетикалық түсінігін қалыптастыруға, шығармашылық, елестету ойлауын, көркемдік және бейнелі қабылдауды дамытуға ықпал ететін, оқушы тұлғасын адамгершілік-эстетикалық дамытудың маңызды құралдарының бірі ретінде қарастырылады.

Студент тұлғасының эстетикалық құндылықтарын қалыптастыру мәселесі өз теорияларында тұлға концепциясына сүйенетін шетелдік және қазақстандық ғылым классиктерінің еңбектеріне арналған, өйткені құндылық бағдарлары осы ұғыммен тығыз байланысты. Сондай-ақ адамның мінез-құлқы мен мотивтерін зерттеумен.

Студент тұлғасының эстетикалық құндылықтарын шетелдік және қазақстандық ғылымда жүргізілген зерттеулер эстетикалық құндылық бағдарлар адам қызметінің барлық салаларында көрінетін тұлғаның ең маңызды әлеуметтік-психологиялық қалыптасуы екенін көрсетті.

Эстетикалық қабылдау және соның негізінде мектеп оқушыларының тұлғасының адамгершілік қасиеттерін дамыту оның барлық

мәселелерін: танымдық процестерді, тұлғаны, физиологиялық базаны, оқу, рефлексия, белсенділікті бейнелейтін педагогика мен психологияның ғаламдық теориялық мәселесі болып табылады.

Позитивті құндылықтардың негізгі түрлерінің бірі – адамгершілік құндылықтар. Біз олардың оқу-тәрбие үрдісі үшін, тұлғаның қалыптасу процесінде және оның өмірлік жолын анықтаудағы маңызын дәлелдемейміз. Моральдық (моральдық) құндылықтарда негізгі функция ажыратылады – адам өмірінің мәні ерекше жақсы, моральдық деп қарастырылуы керек. Өзінің мазмұны бойынша адамгершілік құндылықтарға мыналар жатады: моральдың (этиканың) негізгі заңдары мен принциптері; этикалық тыйымдар; моральдық өсиеттер; арнайы этикалық стандарттар мен ережелер. Сондай-ақ барлық адамгершілік сезімдер мен қарым-қатынастар, мысалы, парыз, әділеттілік, жауапкершілік, аяушылық, қастерлеу (адамгершілік өмірдің ең жоғары көріністеріне дейін), ұят (төмен істер алдында), шүкіршілік және т.б.

Моральдық құндылықтар адамның жақсылық пен жамандық, бақыт пен қайғы, әділдік пен әділетсіздік, махаббат пен өшпенділік, ар-намыс пен ар-намыс, еңбекқорлық және т. , оның мінез-құлқы. Олар қоршаған өмірдің құбылыстары мен процестеріне адамдардың белгілі бір қатынасын бекітеді, олардың мақұлдауын немесе айыптауын білдіреді.

Адамның эстетикалық құндылықтарының дамуы оқыту, тәрбиелеу, мотивация, рефлексия, белсенділік және бағалау сияқты психологиялық-педагогикалық факторлармен тікелей байланысты. Мектеп жасындағы оқыту мен тәрбиелеуге қолайлы жағдайларда балаларда эмоционалдық әсер және шығарманың мазмұнын бағалау жүйелі түрде қалыптасады, бұл адамгершілік қасиеттерге айтарлықтай әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Истошин И.Ю. Мінез-құлықты реттеудің тұлғалық жүйесіндегі құндылық бағдарлар // Әлеуметтік мінез-құлықты реттеудің психологиялық механизмдері. – М.: Ғылым, 1979. – С.252-267.
2. Қаған М.С. Құндылықтың философиялық теориясы.– Санкт-Петербург, 1997.
3. Леонтьев А.А. Өнерді талдауға психологиялық көзқарас // Бұқаралық коммуникацияның эмоционалдық әсері: педагогикалық мәселе. – М., 1978. – С.26-57.
4. Мелик-Пашаев А.А. Өнер және шығармашылық педагогикасы. – М.: Білім, 1981. – 96 ж.
5. Неменский Б.М. Сұлулық даналығы: Эстетикалық тәрбие мәселелері туралы: Кітап. Мұғалім үшін. – 2-ші басылым, қайта қаралған және толықтырылған. – М.: Ағарту, 1987. – 255 б.
6. Нурумов Б.А. Бейнелеу өнері. Жалпы білім беретін мектептерге арналған оқулық. – Алматы: Lantar Trade, 2020. – 201 б.
7. Нурумов Б.А. Өнер туындыларын қалай қабылдауға болады. Қазақстанның бейнелеу өнері. – Алматы, Латар саудасы, 2021. – 161 б.

СОДЕЙСТВИЕ ОЗДОРОВЛЕНИЮ И БЛАГОПОЛУЧИЮ ОБЩЕСТВА СРЕДСТВАМИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, СПОРТА И ИСКУССТВА

А.Е. Калиева

КГУ «СОШ №18», г. Павлодар

М.К. Сирлибаев

руководитель ОП Физическая культура и спорт

Павлодарского педагогического университета имени Элкей Марғұлан

Аннотация. Мақалада бүгінгі таңдағы элеуметтік-мәдени маңызы бар дене шынықтыру, спорт және өнер ұғымы қарастырылады. Олардың рөлі көп қырлы тұлғаны, сондай-ақ оның моральдық, физикалық денсаулығын қалыптастырудың жоғары тиімді әдісі ретінде талданады. Дене және мәдени қызметтің адам денсаулығына және функционалды жағдайына оң рөлі байқалады.

Кілтті сөздер: спорт, дене шынықтыру, қоғам, өнер, этика.

Аннотация. В статье рассматривается понятие физической культуры, спорта и искусства на социокультурное значение в условиях современности. Анализируется их роль как высокоэффективного способа формирования многогранной личности, а также ее нравственного, физического здоровья. Отмечается положительная роль физической и культурной деятельности на функциональное состояние организма человека.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, общество, искусство, этика.

Annotation. The article examines the concept of physical culture, sports and art for socio-cultural significance in modern conditions. Their role is analyzed as a highly effective way of forming a multifaceted personality, as well as its moral and physical health. The positive role of physical and cultural activities on the functional state of the human body is noted.

Keywords: sport, physical culture, society, art, ethics.

В ежегодных Посланиях народу Казахстана Глава государства Касым-Жомарта Токаева, отмечает важность сохранения и укрепления здоровья казахстанцев, подчеркивая, что «Здоровье нации – основа нашего успешного будущего» [1].

Основополагающая роль охраны здоровья населения как неотъемлемого условия жизни общества признается в статье 29 Конституции [2].

Сохранение и укрепление здоровья общества является приоритетным направлением государственной политики Республики Казахстан.

В уставе Всемирной Организации Здравоохранения под здоровьем понимается «состояние полного физического и социального благополучия, а не только отсутствие болезни или физических дефектов». По данным Всемирной организации здравоохранения, уровень здоровья населения на 20% зависит от наследственности, на 20% от социальных условий, на 10% от уровня здравоохранения, на 50% от образа жизни [3].

Здоровье имеет шесть основных аспектов:

1) физический (соматический),

- 2) психический и интеллектуальный,
- 3) личностный,
- 4) духовный,
- 5) эмоциональный,
- 6) социальный.

В статье 74 Кодекса Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» приоритетными направлениями охраны общественного здоровья являются укрепление здоровья через формирование у населения медико-социальной активности и установок на здоровый образ жизни. Проблема здоровья нации стала сегодня самым главным вызовом системе управления государством [4].

Занятия физической культурой и спортом являются одним из наиболее доступных и эффективных механизмов оздоровления населения, его самореализации и развития, средством борьбы против асоциальных явлений. К примеру, приобщиться к физической культуре и спорту можно несколькими способами: занимаясь в спортивной секции по любому интересующему виду спорта, принимая участие в занятиях групп здоровья по месту работы или проживания, а также тренируясь самостоятельно. Обилие вариантов дает каждому человеку возможность выбрать тот из них, который удовлетворяет его требованиям и предпочтениям, и позволяет каждому найти идеальный способ поддерживать себя в прекрасной физической форме.

В своих программных документах, Глава государства неоднократно подчеркнул важность создания всех условий для занятия массовым, а также детским спортом, путем поэтапного строительства определенной спортивной инфраструктуры.

Во исполнение поручения Главы государства, озвученного в Послании народу Казахстана о необходимости обращения самого серьезного внимания на творческий и спортивный потенциал подрастающего поколения, а также по возобновлению деятельности детских кружков и открытию спортивных секций, 30 декабря 2020 года были приняты поправки в Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам культуры, физической культуры и спорта», в рамках которого внедрен механизм государственного творческого и спортивного заказов для всех слоев населения [5].

Основной задачей Государственной программы здравоохранения Республики Казахстан на 2020–2025 годы является формирование у населения приверженности здоровому образу жизни. В настоящее время охват систематически занимающихся физической культурой и спортом составляет 5,9 млн чел или 31,6% от общего количества населения страны. В 2025 году планируется увеличить долю граждан, занимающихся спортом, до 45%.

Развитие инфраструктуры отрасли является важным направлением работы. Создаются условия по расширению сети спортивных сооружений и повышению доступности для всех слоев населения. Ведется строительство 100 физкультурно-оздоровительных комплексов. В 2020 году в регионах завершено строительство 14 ФОКов (2019 году – 13 ФОК), в 2021 году планируется введение в эксплуатацию 73 ФОКов [6].

В стране с каждым годом увеличивается спортивная инфраструктура для занятия спортом. Особое внимание в регионе уделяется развитию спортивной инфраструктуры. С каждым годом увеличивается количество спортивных комплексов. Сегодня ФОКИ строятся не только в областных, районных центрах, но и в населенных пунктах. Уже в этом году их число пополнилось 39 объектами [6].

В каждом городе функционируют детско-юношеские спортивные школы, где культивируются олимпийские и не олимпийские виды спорта, все учащиеся общеобразовательных школ могут выбрать любой вид спорта по душе и заниматься абсолютно бесплатно. Занятия в ДЮСШ способствует обучению грамотной заботе о своем здоровье и формированию культуры здоровья учащихся мотивации их к ведению здорового образа жизни, предупреждение вредных привычек.

В Стратегии «Казахстан-2050» указано, что «здоровье нации – основа нашего успешного будущего». Отмечено, что физкультура и спорт должны стать особой заботой государства, что здоровый образ жизни является ключом к здоровью нации [7].

Физическая и культурная деятельность являясь одной из граней общей культуры человека, его здорового физического и духовного образа жизни, во многом определяет поведение человека в обществе, способствуя решению социально-экономических, воспитательных и оздоровительных задач.

Многостороннее развитие физических характеристик имеет первостепенную важность, поскольку дает возможность их применения в некоторых сферах и трудовых процессах. Правительством страны здоровье населения рассматривается как главная ценность, основное условие для продуктивной деятельности и благополучия народа. Крепкое здоровье, правильное развитие и отличная работа систем человеческого организма способствуют получению на долгие годы достойного уровня физических параметров: ловкости, гибкости, отличной работоспособности.

В духовной культуре общества особое, важное место занимает искусство – сфера духовно-практической деятельности людей, направленная на художественное постижение и освоение мира, как один из способов эстетического освоения мира. Замечательным свойством искусства является его способность объединять людей, вызывать у них одинаковые чувства и мысли. Это позволяет ему играть особую роль в системе межнационального и межчеловеческого понимания, превращает его в уни-

версальный язык международного общения. Оно сближает народы, позволяет им лучше узнать друг друга.

Являясь художественным отображением действительности, оно оказывает сильное воздействие на развитие личности, формирует чувства, мысли, нравственность и жизненные принципы. Приобщение человека к искусству просто необходимо, особенно актуально это в наше время.

За последние 20 лет произошла настоящая социальная катастрофа, деградация населения, и ситуация с каждым днем все хуже. Значительно вырос процент курильщиков и алкоголиков среди молодежи. Этому способствуют не только такие факторы как распространение алкоголя, сигарет, наркотиков, но и пропаганда аморального образа жизни, который является сюжетом многих современных «произведений искусства».

Без обращения к искусству, без взаимодействия с ним невозможно цивилизованное общество. В отношении к самоорганизации общества искусство выступает как механизм, выполняющий функции контроля и самоконтроля за ходом развития общества, как инструмент, проверяющий меру человечности общества и степень его гуманистической целеустремленности. В этом случае искусство выступает как зеркало, в которое общество может смотреться, в котором оно может изучать себя в собственно человеческих измерениях и оценивать степень его соответствия установкам и определениям, идущим от содержания и смысла человеческой жизни [8].

С самого начала своего существования искусство было призвано облагораживать, совершенствовать, гуманизировать общество, человека и природу. В современном обществе оно является важной сферой его культуры, его специфическим языком, на котором она говорит с человеком, утверждая красоту и добро.

Искусство воспитывает и формирует личность человека, его отношение к жизни, позволяет ему лучше осознать свое место в жизни, помогает формировать поведение человека в определенных жизненных ситуациях, учит его доброте, мужеству, справедливости, честности, трудолюбию – словом, всему прекрасному, что свойственно людям. Искусство влияет на человека, ориентирует и совершенствует его нравственно.

Забота о развитии всех аспектов успешной жизнедеятельности человека – важнейшая составляющая социальной политики государства, обеспечивающая воплощение в жизнь гуманистических идеалов, ценностей и норм, открывающих широкий простор для выявления способностей людей, удовлетворения их интересов и потребностей, активизации человеческого фактора.

Прогресс нашей страны в экономике, образовании, культуре и науке зависит от интеллектуального потенциала, от здоровой, жизнеспособной, социально активной и талантливой среды. Как экономический ресурс потенциал здоровья должен производиться наравне со всеми материальными ценностями. Поэтому сохранение, укрепление здоровья и по-

вышения уровня физической подготовленности могут рассматриваться как экономическая прибыль, дающая обществу в виде экономической ренты здоровья. Со здоровьем человека связан производительный труд и образ жизни. Здоровый образ жизни каждого индивидуума и, в целом, общества может повлиять на здоровье отдельного человека и на здоровье нации.

Республика Казахстан – одно из крупнейших в мире многонациональных государств, где проживают более ста этносов, каждый из которых обладает уникальной, особенной материальной и духовной культурой, неотъемлемым компонентом которой являются массовые виды народного спорта, имеющие глубокие корни и традиции. Таким образом, физическую и культурную деятельность можно рассматривать как важнейший фактор укрепления межнационального общения, приобретающий особое значение в условиях возрастающей глобализации, когда государственной национальной политике нужны новые концептуальные подходы, отвечающие современным потребностям и интересам многонационального общества.

Учитывая вышесказанное, можно сделать вывод о том, что физическая культура, спорт и искусство неотделимы от жизнедеятельности человека и являются важной составляющей в деле сохранения, укрепления здоровья нации. Они признаны частью общечеловеческой культуры, оставаясь при этом самостоятельной формой деятельности, весомость которой в процессе общественного развития значительна. Оказывая безграничное влияние на разносторонность личностных качеств человека, выстраивание производственных, семейных и общественных взаимоотношений, физкультура и спорт представляют сочетание материальных и духовных ценностей.

Говоря о материальных ценностях, мы имеем в виду создающиеся и периодически совершенствующиеся спортивный инвентарь, оборудование, экипировку. Под духовными же ценностями подразумеваются любая приходящая к нам интеллектуальная информация; традиции, задающие идеалы; нормы морали, регулирующие поведение; изучение и созерцание произведений искусства; разнообразные виды спорта.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана». – 2019.
2. Конституция Республики Казахстан. – 1995. – С. 10.
3. Введение в психологию здоровья: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 1998. – 312 с.
4. Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и систем здравоохранения». – 2020. – С. 127.
5. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана.
6. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. Интернет ресурс <https://primeminister.kz/ru/news/razvitie-massovogo-sporta>

vnutrennego-turizma-i-plan-meropriyatiy-na-prazdnovanie-30-letiya-nezavisimosti-kazahstana-a-raitmkulova-o-rabote-ministerstva-kultury-i-sporta-rk-1444247

7. Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства. – 2012. – С.35.

8. Мамажонова Г.К. Межрелигиозное согласие как один из основных факторов безопасности в центральной Азии // Теория и практика современной науки. – 2017. – №5. – С. 483-485.

АКТУАЛЬНЫЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО РЕАЛИЗАЦИИ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ДЛЯ ВЕДЕНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Д.П. Мучкин

ассоциированный профессор Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

В.И. Лебедева

декан ВШИиС Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

К.А. Ермола

студентка Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы дамудың қазіргі кезеңінде халықтың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелеріне ерекше назар аударылатыны көрсетілген. Атап айтқанда, «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары» құжатына сәйкес азаматтарымыздың қозғалыс белсенділігінің көлемі бойынша ұсынымдар әзірлеу және енгізу жоспарлануда. Осыған байланысты, мақала авторлары қазіргі жағдайда салауатты өмір салтын ұстанатын адамдарда қозғалыс белсенділігінің көлемін оңтайландыру бойынша тиімді ұсыныстар әзірлеу үшін пайдалы болуы мүмкін, өзекті ғылыми негізделген деректерді анықтауға тырысады.

Кілтті сөздер: салауатты өмір салты, дене белсенділігі бойынша ұсыныстар.

Аннотация. В статье указывается, что на современном этапе развития в Республике Казахстан особое внимание уделяется вопросам формирования здорового образа жизни у населения. В частности, в соответствии с документом «Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года» планируется разработка и внедрение рекомендаций по объему двигательной активности наших граждан. В связи с этим, авторами статьи предпринята попытка выявить актуальные научно обоснованные данные, которые могут быть полезны для разработки эффективных рекомендаций по оптимизации объема двигательной активности у людей, ведущих здоровый образ жизни в современных условиях.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, рекомендации по двигательной активности.

Annotation. The article points out that at the present stage of development in the Republic of Kazakhstan, special attention is paid to the formation of a healthy lifestyle among the population. In particular, in accordance with the document «National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025», it is planned to develop and

implement recommendations on the volume of physical activity of our citizens. In this regard, the authors of the article attempted to identify relevant evidence-based data that can be useful for developing effective recommendations for optimizing the volume of motor activity in people leading a healthy lifestyle in modern conditions.

Keywords: healthy lifestyle, recommendations for physical activity.

В своём выступлении на открытии первой сессии Парламента VIII созыва (29 марта 2023 года) Глава государства Касым-Жомарт Токаев заявил, что «Сейчас особенно важно пропагандировать здоровый образ жизни» [1]. Следует так же отметить, что в документе «Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года» задача формирования здорового образа жизни у населения нашей страны не просто констатируется, но и указываются направления работы, которые должны способствовать её решению. Так, по мимо прочего, в частности, указывается следующая перспектива: «Будет сформирована общенациональная система физкультурно-спортивного воспитания населения, в рамках которой в зависимости от индивидуальных особенностей граждан будут разработаны и внедрены рекомендации по объему двигательной активности» [2].

На данный момент, наиболее широко распространёнными и научно обоснованными рекомендациями по объему двигательной (физической) активности, в рамках реализации здорового образа жизни (далее ЗОЖ), являются рекомендации Всемирной организации здравоохранения (далее ВОЗ). Авторитет ВОЗ обосновывается тем, что «ВОЗ осуществляет мониторинг региональной и глобальной ситуации и тенденций в области здравоохранения, сводя воедино все информационные системы о заболеваниях и состоянии здоровья. Надежные новейшие фактические данные и медико-санитарная информация чрезвычайно важны для принятия решений в области общественного здравоохранения, выделения необходимых ресурсов, мониторинга и оценки. ВОЗ выступает в роли глобального блюстителя надежности медико-санитарной информации и сотрудничает со странами в укреплении механизмов создания, обмена и использования высококачественных информационных ресурсов» [3].

При формулировке рекомендаций, ВОЗ дифференцирует занимающихся по возрасту (младше одного года; 1-2 года; 3-4 года; 5-17 лет; 18-64 лет; 65 лет и старше) и категориям: беременные женщины и женщины в послеродовом периоде; лица, страдающие хроническими заболеваниями (гипертонией, диабетом 2-го типа, ВИЧ и перенесшим онкологические заболевания); дети, подростки и взрослые с ограниченными возможностями [4].

Следует указать, что в качестве цели нашего исследования мы выбрали рекомендации по объему физической активности для здоровых людей в возрасте от 18 до 64 лет не имеющих противопоказаний к занятиям физической культурой и спортом (данный выбор обусловлен содержанием сферы профессиональной компетентности авторов данной работы).

Итак, для людей в возрасте от 18 до 64 лет, ВОЗ даёт следующие рекомендации объёму физической активности:

1. Уделять аэробной физической активности умеренной интенсивности не менее 150–300 минут в неделю;

2. Или уделять аэробной физической активности высокой интенсивности не менее 75–150 минут в неделю;

3. Или уделять время аналогичному по нагрузке сочетанию физической активности средней и высокой интенсивности в течение недели;

4. Дважды в неделю или чаще уделять время физической активности средней или высокой интенсивности, направленной на развитие мышечной силы всех основных групп мышц, так как это приносит дополнительную пользу здоровью [там же].

И так, в рекомендациях ВОЗ аргументировано утверждается, что реализация физической активности в оптимальном объёме у взрослых здоровых людей (возраст 18–64) может положительно влиять на такие показатели, связанные со здоровьем, как: снижение смертности от сердечно-сосудистых заболеваний; уменьшение вероятности возникновения гипертонии; понижение риска развития онкологии (рак мочевого пузыря, молочной железы, толстой кишки, эндометрия, аденокарцинома пищевода, рак желудка и почек); снижение возможности развития диабета 2-го типа. В свою очередь, может улучшаться когнитивное и психическое здоровье (снижаются симптомы тревоги и депрессии), сон, а также есть возможность снижения степени ожирения [4].

Сразу отметим, что рекомендацию ВОЗ №4 о том, что необходимо выполнять силовые упражнения, мы рассматривать не будем, так как это вопрос, требующий отдельного исследования. Мы же попытаемся более подробно рассмотреть рекомендации 1–3, так как считаем, что у человека, не являющегося специалистом в сфере физической культуры и спорта, могут возникнуть ряд вопросов, направленных на конкретизацию требований к корректной реализации данных рекомендаций ВОЗ по оптимальной физической активности. Например:

1) По какому критерию можно дифференцировать среднюю и высокую интенсивность аэробной нагрузки?

2) Какова целесообразная продолжительность аэробных нагрузок на один тренировочный день?

3) Какой интервал наиболее целесообразен при распределении рекомендуемой продолжительности аэробной нагрузки на 7 дней?

Таким образом, поиск ответов на указанные вопросы мы обозначили как цель данной работы. Далее нами был проведён анализ валидных источников научной информации и получены следующие аргументированные выводы:

По вопросу №1. Проведённый анализ источников научной информации позволил нам констатировать, что интенсивность при аэробной нагрузке следует дифференцировать следующим образом:

- легкая интенсивность: 30-49% от максимальной ЧСС;
- средняя интенсивность (средняя): 50-69% от максимальной ЧСС;
- высокая интенсивность: 70-89% от максимальной ЧСС;
- очень высокая интенсивность: $\geq 90\%$ от максимальной ЧСС.

В свою очередь необходимо отметить, что сейчас на просторах Интернет можно встретить различные формулы для расчёта максимальной ЧСС, но их практическая проверка показала, что по сути, в большинстве случаев, результат совпадает с формулой, которую так же использовал ещё К. Купер. В соответствии с этой формулой, для определения своего макс. ЧСС необходимо вычесть свой возраст из числа 220 [5, с.203]. Очевидно, что не всегда у занимающихся есть возможность регулярно и достоверно измерять свой ЧСС, и тут вновь можно вспомнить К. Купера который обосновал и предложил так называемый «тест разговором». Суть теста такова: «Если, например, во время бега вы можете продолжать разговор, значит интенсивность допустимая. Если вы сбиваетесь с дыхания и не способны поддерживать разговор – нагрузка выше допустимой» [5, с .201];

По вопросу №2. Детальное изучение валидных источников научной информации показало, что учёным удалось установить то, что «Упражнения продолжительностью в пределах 60 минут имеют потенциальную профилактическую и терапевтическую ценность <...> Во время аэробных упражнений средней и высокой интенсивности продолжительностью до 60 минут антипатогенная активность тканевых макрофагов проявляется параллельно с усилением рециркуляции иммуноглобулинов, противовоспалительных цитокинов, нейтрофилов, НК-клеток, цитотоксических Т-клеток и незрелых В – клеток. Все эти клетки играют решающую роль в активности иммунной защиты и метаболическом здоровье. <...> Высокие тренировочные нагрузки, соревнования и связанный с ними физиологический, метаболический и психологический стресс связаны с преходящими нарушениями иммунитета, воспалением, окислительным стрессом, повреждением мышц и повышенным риском заболеваний [6];

По вопросу №3. Нам удалось установить, что существует так называемый феномен «сопротивление физической нагрузке». Суть этого феномена заключается в том, что: «Два дня сокращения шагов примерно до 2500–5000 шагов в день у здоровых людей ухудшают способность физической активности высокой интенсивности усиливать окисление жиров и ослаблять постпрандиальное повышение уровня триглицеридов в плазме [7]. В свою очередь, это опасно тем, что «атеросклероз в значительной степени является «постпрандиальным феноменом», а недавно в крупных эпидемиологических исследованиях было подтверждено, что преувеличенное повышение постпрандиальной липемии плазмы (триглицериды) является независимым фактором риска сердечно-сосудистых заболеваний [8]. Так же исследователи, изучавшие феномен «сопротив-

ления физической нагрузке» пришли к заключению о том, что «люди, которые следуют рекомендациям в отношении физической активности 150 минут в неделю, по-прежнему подвержены риску развития сердечно-сосудистых заболеваний и смерти от всех причин, если их образ жизни обычно включает длительные периоды малоподвижного образа жизни (лежать или сидеть > 10 часов в день) и малое количество шагов в день <...> Два дня сокращения шагов примерно до 2500–5000 шагов в день у молодых здоровых людей ухудшают способность тренировки (аэробный бег средней или высокой интенсивности течения 1 часа) усиливать окисление жиров и ослаблять постпрандиальное повышение уровня триглицеридов в плазме. Это говорит о том, что «сопротивление физической нагрузке» возникает у людей, делающих примерно 5000 или менее шагов в день, тогда как 8500 шагов в день защищают от сопротивления физической нагрузке в жировом обмене. Похоже, что на жировой обмен в большей степени влияет ингибирующий эффект бездействия, чем стимулирующий эффект аэробного бега средней или высокой интенсивности в течение 1 часа» [7]. Таким образом, основываясь на выше приведённых данных можно заключить, что распределить рекомендуемую продолжительность активности на неделю следует равномерно, в противном случае может возникнуть феномен «сопротивления физической нагрузке».

На наш взгляд, целесообразно будет упомянуть точку зрения К. Купера, который осуждал реализацию более 5 занятий в неделю, он писал: «Неразумно заставлять себя выкладываться каждый день, потому что накопившееся утомление может привести к травмам мышц, суставов и костей» [5, с.93-94]».

Таким образом, можно утверждать, что наиболее рационально реализовывать 3–5 аэробных тренировок в неделю, желательно с более или менее равными интервалами между ними, а также важно помнить, что однократная суточная аэробная тренировка не должна превышать 60 минут.

Таким образом, можно констатировать достижение цели нашей работы, однако необходимо подчеркнуть, что наша статья, не претендует на всеобъемлющий охват релевантных источников научной информации, но мы надеемся, что представленные нами данные могут быть полезны для тех, кто практикует аэробные нагрузки при реализации здорового образа жизни.

Список использованных источников

1. Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на открытии первой сессии Парламента VIII созыва (29 марта 2023 года). – URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-otkrytii-pervoy-sessii-parlamenta-viii-sozyva-292110> (дата обращения: 10.09.2023).

2. Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики

Казахстан. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636> (дата обращения: 10.09.2023)

3. Области деятельности ВОЗ. – URL: <https://www.who.int/ru/about/what-we-do> (дата обращения: 10.09.2023).

4. Рекомендации ВОЗ по вопросам физической активности и малоподвижного образа жизни. – 2021. – URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336656/9789240032170-rus.pdf> (дата обращения: 10.09.2023).

5. Кеннет Купер. Аэробика для хорошего самочувствия: Пер. с англ. – 2-е изд. доп., перераб. – М.: Физкультура и спорт, 1989. – 224 с. – (Наука – здоровью).

6. Nieman D.C, Wentz L.M. The compelling link between physical activity and the body's defense system. *J Sport Health Sci.* 2019 May;8(3):201-217. doi: 10.1016/j.jshs.2018.09.009. – Epub 2018 Nov. 16. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2095254618301005?via%3Dihub> (дата обращения: 10.09.2023).

7. Edward F. Daily Step Count and Postprandial Fat Metabolism. *Medicine & Science in Sports & Exercise* 53(2): p 333-340, February 2021. – URL: https://journals.lww.com/acsm-msse/Fulltext/2021/02000/Daily_Step_Count_and_Postprandial_Fat_Metabolism.10.aspx (дата обращения: 10.09.2023).

8. Kim I.Y. et al. Prolonged sitting negatively affects the postprandial plasma triglyceride-lowering effect of acute exercise // *American Journal of Physiology-Endocrinology and Metabolism.* – 2016. – №. 311 (5). – p. 891-898. – URL: <https://journals.physiology.org/doi/full/10.1152/ajpendo.00287.2016> (дата обращения: 10.09.2023).

ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ ДНЕЙ ЗДОРОВЬЯ В ШКОЛЕ

Е.О. Кольев

преподаватель-исследователь Павлодарского педагогического университета имени Элкей Марғұлан

Н.В. Никитина

учитель ФК высшей категории КГУ СОШ № 11, г. Павлодар

И.О. Молокова

учитель ФК высшей категории КГУ СОШ № 11, г. Павлодар

Аннотация. Бұл жұмыс өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау және балаларды сабақтан тыс уақытта жұмыспен қамту мәселелеріне арналған. Ұсынылған нәтижелер мектепте де, басқа оқу орындарында да жұмыс істейтін дене шынықтыру мұғалімдеріне пайдалы болуы мүмкін.

Кілтті сөздер: дене шынықтыру және сауықтыру жұмыстары, денсаулықты сақтау және нығайту.

Аннотация. Данная работа посвящена вопросам сохранения здоровья подрастающего поколения, занятости детей во внеурочное время. Изложенные результаты могут быть полезны учителям физической культуры, работающим, как в школе, так и других учебных учреждениях.

Ключевые слова: физкультурно-оздоровительная работа, сохранение и укрепление здоровья.

Annotation. This work is devoted to the issues of preserving the health of the younger generation and the employment of children outside of school hours. The presented

results may be useful to physical education teachers working both at school and other educational institutions.

Keywords: physical education and health work, preservation and promotion of health.

Неудовлетворительное состояние здоровья подрастающего поколения – это результат не только социально-экономических, экологических и медицинских факторов, но и недостаточное использование в практике школ здоровьесберегающих образовательных технологий. Стремление педагогов к созданию благоприятных условий для развития и формирования здоровья учащихся пока не стало приоритетным в массовой школе.

«В последние годы появились различные здоровьесберегающие образовательные технологии, позволяющие эффективно решать одну из самых актуальных проблем современного образования – охрану и формирование здоровья учащихся» [1]. В наше время необходимо рассматривать образовательный процесс параллельно с оздоровительным.

Мы также глубоко убеждены, что «формировать у ребенка ценностное отношение к собственному здоровью, воспитывать стремление к здоровому образу жизни можно через все школьные предметы, и внешкольную занятость учащихся» [2].

Использование «Дней здоровья» в учебно-воспитательном процессе играет огромную роль, в повышении уровня здоровья обучающихся, способствует их интеллектуальному развитию, сплочению классных коллективов в применении знаний, умений и навыков, приобретенных на уроках физической культуры на практике. Данные мероприятия играют незаменимую роль не только для учителей физической культуры (выявление сильнейших спортсменов для участия в различных спортивных мероприятиях за честь школы на разном уровне), но и для классных руководителей, которые имеют возможность увидеть другие качества и способности ученика, которые не проявились в других учебных дисциплинах.

Проблемы сохранения здоровья учащихся и привития навыков здорового образа жизни очень актуальны сегодня. В последнее время на фоне меняющейся общественно-политической и экономической ситуации в стране происходят серьезные изменения в формах, методах и содержании образования. Углубляется дифференциация обучения детей с разными интеллектуальными и материальными возможностями, появляются новые социально востребованные области обучения, формируются новые жизненные приоритеты. Сохранение здоровья подрастающего поколения – задача государственной важности, так как современные школьники составляют основной трудовой потенциал страны. При этом формирование принципов здорового образа жизни у школьников, факторы сохранения здоровья детей практически не учитываются.

Концепция модернизации Казахстанского образования на период до 2030 года определила первостепенные цели воспитания школьников. Одним из главных моментов является создание в общеобразовательных учреждениях условий, способствующих сохранению и укреплению здоровья обучающихся.

Это особенно актуально в современных условиях, когда, из-за перегруженности школьной программы дети проводят большую часть времени в школе, или дома за уроками. Поэтому важно, чтобы формирование у школьников мотивации к сохранению и укреплению здоровья, здоровому образу жизни, отказу от вредных привычек, происходило постоянно на протяжении всего периода обучения в школе. Да и кто, как не специалисты в области физической культуры, глубоко знающие свой предмет, лучше донесут до учащихся интересные и полезные научные данные, исторические факты, имеющие отношение к проблеме сохранения индивидуального здоровья человека и здоровья нации в целом. Поэтому основной целью учителя физической культуры должно быть: воспитание поколения, стремящегося к здоровому образу жизни, посредством вовлечения детей в такие формы организации оздоровительной работы, как спортивные эстафеты, соревнования по различным видам спорта, различным подвижным играм и игровым упражнениям народов мира.

Приоритетным направлением учебно-воспитательной деятельности нашей школы стала физкультурно-оздоровительная работа. Она включает в себя мероприятия доступные и привлекательные для большинства учащихся. Благодаря им у ребят формируется здоровый образ жизни, возникает устойчивый интерес и тяга к физическому совершенствованию.

За время работы в СОПШМТ № 11 нами было проведено множество разнообразных «Дней здоровья». Каждый день здоровья разрабатывался отдельно, как для среднего, так и для и старшего звена, т.к. физические возможности средних школьников отличаются от физических возможностей старших учащихся.

В данной статье, мы предлагаем программу проведения дня здоровья, основываясь на школьную программу с учетом интересов, учащихся разной возрастной категории, и согласно времени года. Для участия в данном проекте у учащихся уже имеются навыки и умения, наработанные в процессе учебной деятельности. К участию в «Днях здоровья» допускаются учащиеся имеющие разные группы здоровья, сопровождаемые классными руководителями, со своими группами поддержки. Место проведения данных мероприятий должно быть полностью подготовленным и правильно оформленным, в соответствии с положением. Участники, во время участия в мероприятии, должны выполнять требования техники безопасности и охраны труда, пожарной безопасности, санитарии и гигиены.

Так, одним из традиционных мероприятий в СОШ №11 является «Осенний день здоровья». В нашей школе регулярно проводятся осенние дни здоровья с использованием в заданиях туристских навыков и эстафетных заданий с легкоатлетической направленностью. Перед проведением дня здоровья физорги классов получают задания для самостоятельного изучения и подготовки к конкурсам. Учащиеся упорно тренируются: изучая топографические знаки, оказание первой медицинской помощи, виды костров и знаки спасения. Вместе с учителями физической культуры и школьным медиком учатся оказывать первую помощь.

И так, далее мы поделимся опытом проведения мероприятия «Осенний день здоровья», для чего изложим его содержание:

- линейка, посвященная открытию дня здоровья;
- мероприятия на спортивном стадионе;
- выпуск «листочков здоровья» с подведение итогов соревнований среднего и старшего звена.

Оформление: На стадионе школы оформлена каждая станция (название станции, условия выполнения, судья).

Ход проведения мероприятия: В этот день спортивное мероприятие начинается с проведения линейки, посвященной открытию Дня здоровья. Под звуки спортивного марша учащиеся и педагоги школы выходят для построения на спортивный стадион школы для открытия Дня здоровья.

Программа дня здоровья для старшего и среднего звена № 1.

1) «СОЛНЫШКО». Линейка образует условно круг «солнца». Класс со своим классным руководителем, для участия в соревнованиях стоят в кругу «солнца» (старт-финиш). Каждый класс получает маршрутный лист с разным направлением к первой станции, согласно очередности программы соревнований. По свистку дается одновременный старт для всех команд. Выполнив задания на 1станции, класс двигается согласно маршрутному листу от станции к станции по кругу (протокола соревнований находятся только у судей). Классный руководитель распределяет учащихся для выполнения заданий на станциях. На станции выполняют задания только 6 человек (в разных заданиях могут участвовать разные дети). Задача учащихся всего класса – за наименьшее количество времени и ошибок, выполнить задания на своих станциях и вернуться в исходное место – ФИНИШ (СТАРТ). В данной работе программа соревнований одинакова для обоих модулей, поэтому «Старт» общий для всех команд, если программа для модулей составляется разная, тогда старший модуль двигается согласно своему маршруту, средний модуль своего. Подведение итогов Дня здоровья подсчитывается отдельно по каждому модулю. Перед началом проведения мероприятия классных руководителей и физоргов классов знакомят с маршрутом и расположением станций.

Далее опишем программу эстафет для среднего и старшего звена. Станция №1. «Упертое яйцо»: Судья разбивает команду на пары. Задача пары: пронести «яйцо» (теннисный мяч) между своими лбами до указанного маркера и обратно. После этого «яйцо» передается следующей паре. Участники могут поддерживать «яйцо» руками только за пределами стартовой черты. Падение «яйца» означает штрафное очко. Побеждает команда, которая меньше всех наберет штрафов.

Станция №2 «Привал». Судья на станции предлагает отгадать загадки. Взрослые (кл. руководитель или родители) помогают в случае затруднения. Побеждает команда, отгадавшая больше загадок.

Станция №3 «Ботинок». Судья на станции располагает на расстоянии 2 метра от старта три одинаковых лыжных ботинка. После чего предлагает зашнуровать и расшнуровать лыжный ботинок. Первые 3 игрока команды зашнуровывают, следующие 3 игрока расшнуровывают. Побеждает команда выполнившая задание за наименьшее количество времени.

Станция №4 «Городки». Каждому участнику судья дает биты для броска. Задача: сбить с 1 попытки как можно больше кегель расставленных на расстоянии 4-5 метров от старта. Побеждает команда, которая наберет большее количество очков.

Станция №5 «Кольцо». Игроки команды встают в пары напротив друг друга (на расстоянии 3 метров друг от друга). По сигналу судьи, кольцо, надетое на гимнастическую палку, подкидывают вверх таким образом, чтобы каждый участник, стоящий напротив мог поймать его, продев палку через середину кольца. На выполнение задания дается 3 попытки. Задача: поймать палкой как можно больше колец. Побеждает команда, поймавшая наибольшее количество колец за игру.

Станция №6 «Закрутиха». К стволу дерева подвешен мяч на веревке. Задача игроков с помощью ударов рукой закрутить его вокруг ствола дерева, (поочередно выполняя удары рукой), за меньшее количество времени. Побеждает команда быстрее выполнившая задание.

Станция №7 «Прищепки». Судья на расстоянии 3 метра от старта выстраивает дополнительных троих участников (из числа свободных учащихся класса). Судья на старте раздает первой тройке учащихся одинаковое количество прищепок. По сигналу судьи, три участника команды надевают на стоящих (из числа свободных учащихся класса) прищепки на одежду, вторая тройка снимает. Побеждает команда быстрее выполнившая задание.

Станция №8 «Тоннель». Команда располагается в колонну на старте. По сигналу судьи, команда поочередно преодолевает тоннель, пролезая через него. Следующий игрок может начать задание только после того, как участник пролезет через препятствие. Побеждает команда быстрее выполнившая задание.

Станция №9 «Угадай фигуру». Команда располагается в шеренгу на старте. Судья на станции вкладывает поочередно в руки каждого участника, заведенные за спину, шахматную фигуру. Задача каждого участника угадать на ощупь шахматную фигуру держа ее руками за спиной. На выполнение задания каждому участнику дается 30 секунд. Побеждает команда, угадавшая наибольшее количество фигур.

Таким образом, настоящая работа изложена с той целью, чтобы познакомить педагогов с положительным опытом оздоровительной работы реализуемой в СОШ №11, и может быть использована коллегами в своей деятельности. Предлагая свои разработки для практического использования, авторы данной работы надеются на то, что она поможет педагогам в организации «Дней здоровья».

Список использованных источников

1. Смирнов Н.К. «Здоровье сберегающие пособия для учителей» (под редакцией В.Н. Касаткина и Л.А. Щеплягиной): Методическое пособие. – М.: АПК и ПРО, 2002. – С. 1.

2. Абаскалова Н.П., Зверкова А.Ю. Здоровьеориентированные педагогические технологии в системе непрерывного образования. – Новосибирск: ООО агентство «Сибпринт», 2013. – С.2.

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ПЕН ҚОҒАМНЫҢ САУЛЫҒЫ МЕН ӘЛ АУҚАТЫНА ЖӘРДЕМДЕСУ

Ш. Нұркелді

бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі білім беру бағдарламасының білімгері, Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.

Қ.Ж. Альменбетова

магистр, оқытушы-дәріскер Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.

Аннотация. Ұлтаралық келісім – адамның өнегелі тәрбиелілігінің, жоғары мәдениеттілігінің барлық ұлттар мен ұлыстардың ұлттық және этникалық топтардың мүддесімен ортақтастық деңгейінің көрсеткіші. Біздің республикамыздағы ұлтаралық келісім – ең маңызды жетістіктердің бірі және ұлттық мәселелердің ғылыми шешімінің нәтижесі, қоғамның дамығандығының көрінісі екендігін мақала төңірегінде ашып көрсетемін.

Кілтті сөздер: ұлтаралық келісім, этникалық топ, демократиялық келісім моделі.

Аннотация. Межнациональное согласие – показатель нравственного воспитания человека, высокой культуры и уровня солидарности всех наций и этносов в интересах национальных и этнических групп. В статье я объясню, что межнациональное согласие в нашей республике – одно из важнейших достижений и результат научного решения национальных проблем, отражение развития общества.

Ключевые слова: межнациональное согласие, этнос, модель демократического согласия.

Annotation. Interethnic harmony is an indicator of moral education of a person, high culture and the level of solidarity of all nations and ethnic groups in the interests of national and ethnic groups. In the article I will explain that interethnic harmony in our republic is one of the most important achievements and the result of the scientific solution of national problems, a reflection of the development of society.

Keywords: interethnic harmony, ethnos, model of democratic harmony.

Қазақстандағы этносаралық қарым-қатынастар – егемендік пен тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін пайда болған жаңа элементтік-саяси ақиқат. Олар кешенді сипатқа және күрделі құрылымға ие. Қазақстан халқы барлық әлеуметтік-экономикалық, саяси, мәдени-тұрмыстық құрылымдарға, қарым-қатынастар мен үдерістерге барынша терең ықпалдасқан. Қазақстандағы этносаралық қатынастар онда тұрып жатқан барлық халықтардың қоғамдық қызметінің әр түрлі салаларындағы сан түрлі өзара байланыстары мен қарым-қатынастарының тізбегі, біртұтас органикалық жүйе ретінде қызмет атқаратын тәжірибе көрсетіп отыр.

Этносаралық келісім мәселесі бойынша Қазақстан посткеңестік мемлекеттер арасындағы бірегей мемлекет деп айтуға біздің құқығымыз бар, бұлай деп айту – асыра айтқандық емес. Этносаралық қарым-қатынастың қазақстандық үлгісі елімізде саяси тұрақтылық пен бейбітшілігін сақталу жолында көптеген жұмыстар атқарып келеді. Біздің елімізде алуан түрлі этникалық қауымдардың бейбіт қатар өмір сүру нысаны ретіндегі берік, жүздеген жылдардың сынағынан өткен өркениетті дәстүрлер үнқатысуы қалыптасты [1,139-б].

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев еліміздегі ұлтараралық қатынасқа байланысты: «Ұлтаралық келісім өте нәзік, кәдімгі адам ағзасының қантамырлары жүйесі. Оның бір жерінде кідіріс болған кезде адам денсаулығын жоғалтады. Мемлекетте де дәл осылай. Біздің жылдағы барлық жетістіктеріміз елдегі осы тұрақтылық пен тыныштықтың арқасында болып отыр. Бұл біздің негізгі ұстанымымыз. Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі тұрақтылықты, ұлтаралық келісімді қамтамасыз етудің бүкіл тәжірибесі – әлемдік тұрақтылыққа қосылған үлес болуы тиіс. Еліміздегі тыныштық мәселесі – бұл менің жеке мәселем емес. Қазақстанның бүкіл халқының мәселесі, мемлекеттің мәселесі, біздің болашағымыздың мәселесі», – деп жазған еді.

Қазақстан Республикасындағы халықтың ұлттық құрамына назар аударсақ, олар 2009 жылғы соңғы санақ мәліметтеріне қарағанда ұлттық үлес салмағы төмендегідей көрініс береді: қазақтар – 63,1%, орыстар – 23,7%, украиндар – 2,1%, өзбектер – 2,8%, татарлар – 1,3%, ұйғырлар – 1,4%, немістер – 1,1%, кәрістер – 0,6%, түріктер – 0,6%, әзірбайжандар – 0,5%, белорустар – 0,4%, дүнгендер – 0,3%, күрдтер – 0,2%, тәжіктер –

0,2%, поляктар – 0,2%, шешендер – 0,2%, қырғыздар – 0,1%, басқа этностар – 1,1%-ды құрады [1, 58-б].

Ассамблея құру идеясы қоғамды топтастырушы күш ретіндегі тұжырымдама негізінде ұсынылған болатын. Ассамблея мемлекеттік басқару деңгейіндегі ұлттық саясатты жетілдіруге белсенді түрде атсалысады. Ассамблея Президент жанындағы ұжымдық орган ретіндегі, ал облыстық бөлімдері әкімшілік басшысы жанындағы орган ретіндегі мәртебеге ие. 2007 жылы ассамблея конституциялық орган мәртебесін иеленді, кепілді парламенттік өкілдік – ҚР Парламенті Мәжілісіне 9 депутат сайлау құқығын алды. 2008 жылғы 20 қазандағы ҚР «Қазақстан халқы ассамблеясы туралы» заңы ассамблея қызметі мен құрылымдарын, еліміздің қоғамдық-саяси жүйесіндегі оның орны мен рөлін нормативтік-құқықтық реттеуді, конституциялық парламенттік өкілдікті жүзеге асыруды қамтамасыз етті. Ассамблея құрылған кезден бастап ұлттық саясаттың барлық бағыттары бойынша мемлекеттік шешімдер қабылдауға қатысып келеді. Ассамблея этномәдени бірлестіктерді құрамына біріктіреді және олардың жетекшілері Қазақстан халқы ассамблеясы мен кіші ассамблея мүшесі [2, 95-б]. Ал 2008 жылы «Қазақстан халқы ассамблеясы туралы» заң қабылданды. Ассамблея мен этномәдени орталықтар тарапынан көтерілетін бастамалар мемлекеттік деңгейдегі қолдауға ие болды. 1995 жылы сәуірде Қазақстан халқы ассамблеясы республика тарихында алғаш рет Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттілігін 2000 жылы 1 желтоқсанына дейін ұзарту жөніндегі жалпыхалықтық референдум өткізу туралы бастама көтерді. Мұндай маңызды қоғамдық бастамадан кейін іс жүзінде ассамблея көпұлтты Қазақстан халқын топтастыратын белсенді қоғамдық институтқа айналды. Қазақстан халқы ассамблеясы 1995 жылғы Конституцияның қабылдануына да үлкен қолдау білдірді. Бұл тарихи оқиғалар еліміздегі қоғамдық саяси және құқықтық ахуалға оң өзгерістер әкелгені баршамызға аян.

Қазақстан Халқы Ассамблеясы сан алуан этностарды азаматтық тұрғыда топтастырудың қуатты құралының біріне айналды. Жалпы алғанда, өз қызметінің алғашқы күндерінен бастап ассамблея еліміздегі этностардың мәдениетінің қайта жаңғыруы мен дамуына елеулі үлес қосып келеді. Наурыз мейрамы, корей, неміс мәдениетінің фестивальдері, татарлар мен башқұрттардың сабантойы жалпы халықтық сипатқа ие болды. Дүнгендер, курдтар сияқты, т.б. халықтардың мейрамдары мен түрлі форумдары республикалық деңгейде дәстүрлі түрде өткізіліп отырады [3, 2-4 б]. Ассамблея белсенді қызметінің нәтижесінде Қазақстандағы этностардың мәдени өмірі жандана бастады. Өйткені ассамблея этникалық топтар арасындағы ұйымдастыру жұмыстарының орталығына айналды. Ассамблея органдарына мемлекеттік мәртебе берілуіне байланысты этномәдени орталықтардың мәселелері жедел шешімін тауып, кейбір өзекті мәселелер бойынша Үкімет деңгейіндегі

шешімдер қабылданады. Ассамблея кеңесінің шешімімен этномәдени орталықтарға қаржылай және ұйымдастыру жұмыстары бойынша көмек көрсету мақсатында республикалық қор құрылған. Бұл қордың бөлімшелері әрбір облыстарда ашылды. ассамблея ЕҚЫҰ-мен де тығыз байланыста жұмыс жүргізіп келеді. Қазақстан халқы ассамблеясында 1996 жылдан бері 1 мамырда Қазақстан халқы бірлігі мерекесі ретінде атап өту идеясы туған еді [4,63-б].

Бүгінгі күні Қазақстан халқы ассамблеясы еліміздегі әрбір этностың мүддесін қорғайтын қоғамдық бірлестік. Ассамблея көпұлтты Қазақстан халқын топтастырушы институт ретінде қалыптасып болды деп есептеуге толық негіз бар. Ассамблея Қазақстан азаматтарын отан-сүйгіштік рухта тәрбиелеуге, халықтар арасындағы достық пен бірлікті нығайту ісіне өлшеусіз үлесін қосып келеді. Ассамблеяның ең жоғарғы органы Қазақстан халқы ассамблеясының сессиясы. Ассамблеяның өткізген барлық сессияларда Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстанда ұлтаралық татулық пен келісімді нығайта беру бағытында ізденістерді жалғастырудың қажеттілігіне баса назар аударып отырады. Қазақстан халқы ассамблеясы үлгісінде Ресей Федерациясында, Қырғызстанда халық ассамблеялары құрылды. Бұл жерде тағы бір ерекше атап көрсететін жайт, ол Қазақстан халқы ассамблеясы өзінің деңгейі жағынан да, қызметінің ауқымы жағынан да олардан дараланып тұрады. Ассамблея өзінің құрылымы жағынан республикалық, облыстық және қалалық этномәдени орталықтарды біріктіретін ұйым [5,12-18-б].

Бұл органның пайда болуы халық арасында да, этникалық азшылық арасында да қолдау тапты. Ассамблея өз жұмысын бастағаннан кейін, этникалық азшылықтың көптеген ұлттық-мәдени орталықтары алғаш рет өздерінің тілін, дәстүрлерін жаңғыртуға және оны мемлекеттің қолдауымен жүзеге асыруға мүмкіндік алды. Қазақстанда 130-дан астам этнос өкілдері тұрады.

Қорытындылай келгенде, этносаралық қарым-қатынастың қазақстандық үлгісі елімізде саяси тұрақтылық пен бейбітшілігін сақталу жолында көптеген жұмыстар атқарып келеді. Біздің елімізде алуан түрлі этникалық қауымдардың бейбіт қатар өмір сүру нысаны ретіндегі берік, жүздеген жылдардың сынағынан өткен өркениетті дәстүрлер үнқатысуы қалыптасты. Қазақстан ұлтаралық және конфессияаралық келісімнің бірегей моделін табысты жүзеге асыруда. Ол модель толеранттық және стратегиялық мақсаттарды бірлесе орындау қағидаттарына негізделеді. Қазақстан халқына тән толеранттық пен өзара түсінісуі бейбіт өмірдің негізгі шарты екені сөзсіз. Келісім – тарихтың сыйы емес, икемді, байыпты саясаттың, ешкімге бұра тартпайтын, шынайы іс-әрекеттің нәтижесі. Өзара сыйластық, төзімділік пен келісімнің үлгісін біздің еліміз көрсете беретініне сенім мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Онучко М.Ю. Государственно-конфессиональные отношения: мировой опыт и Казахстан. – Алматы: Баспалар үйі, 2010. – Б.139.
2. Алпысбаев Ж.Т. Қазақстан Республикасында заманауи этносаяси процестердің қалыптасуы мен даму ерекшеліктері. – Алматы, 2010.
3. Алпысбаев Ж.Т. Этносаяси процестердің даму ерекшеліктері. Автореферат. Алматы, 2010. – Б.12.
4. Назарбаев Н.А. Тәуелсіз Қазақстан – біздің ең қымбат, ең асыл құндылығымыз. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқы Ассамблеясының XVI сессиясында сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. 2010 жыл, 21 қазан.
5. Арзықұлов А. Ұлтаралық келісімнің қазақстандық үлгісі жне оның қалыптасуының алғышарттары. // Қазақстан қоғамы дамуының өзекті мәселелері: мақалалар жинағы.–Алматы: ҚР Президентінің жанындағы ҚСЗИ, 2010. – Б. 18.

ДИНАМИКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ ПОД ВЛИЯНИЕМ СРЕДСТВ ОДОБРИТЕЛЬНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Т.Д. Командик, В.А. Секенов

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Специалисты держат под постоянным контролем проблему физического воспитания детей, подростков и молодежи с отклонениями в состоянии здоровья. Авторы в своих работах отмечают, что основная его цель – борьба с гиподинамическим синдромом и коррекция имеющихся патологий. В статье отражены результаты исследований, посвященных организации практических занятий со студентами, имеющими значительные отклонения в состоянии здоровья, и оценке их влияния на функциональное состояние занимающихся.

Ключевые слова: физическое воспитание, студенты, нарушения здоровья, специальное медицинское отделение.

Аннотация. Мамандар денсаулығында ауытқулары бар балалардың, жасөспірімдердің және жастардың дене тәрбиесі мәселесін үнемі бақылауда ұстайды. Авторлар өз еңбектерінде оның негізгі мақсаты гиподинамикалық синдроммен күресу және бар патологияларды түзету екенін атап өтті. Мақалада денсаулығында айтарлықтай ауытқулары бар студенттермен практикалық сабақтарды ұйымдастыруға және олардың оқушылардың функционалдық жағдайына әсерін бағалауға арналған зерттеулердің нәтижелері көрсетілген.

Кілтті сөздер: дене тәрбиесі, студенттер, денсаулықтың бұзылуы, арнайы медициналық бөлім.

Keywords: physical education, students, health disorders, special medical department.

Специалисты отмечают, что, в физическом воспитании студентов с ослабленным здоровьем высвечивается несколько противоречий:

– между острой потребностью у ослабленных юношей и девушек в систематических коррекционных и развивающих мероприятиях и значи-

тельным ограничением их двигательной активности в связи с полным освобождением от занятий по физкультуре согласно заключению ВКК;

– между введением в высшее образование компетентностного подхода, в том числе и в области физического воспитания и недостаточной разработанностью алгоритма формирования этих компетенций в рамках дисциплины «Физическая культура» у освобожденных студентов, в связи с существующей практикой организации занятий по физической культуре, исключающей возможность получения опыта самостоятельной двигательной деятельности [1,2,3].

Разрешение этих противоречий мы видим в развитии системы физического воспитания студентов специального медицинского отделения, ориентированной на усвоение студентами специальных знаний в области сохранения здоровья. На практических занятиях должно происходить формирование умения управлять физическим состоянием и пользоваться физическими упражнениями, освоение навыков коррекции психофизического состояния в условиях профессиональной деятельности, а также овладение методами построения здорового образа жизни.

Наши исследования выявили непонимание у молодежи ответственности за собственное здоровье вследствие низкой физкультурной образованности (зачем нужна физическая культура), несформированность компетенций в области физической культуры (как воспользоваться средствами ФК для улучшения самочувствия), что указывает на необходимость реформирования учебного процесса по физическому воспитанию студентов не только основной, но и специальной медицинской группы и группы ЛФК.

Таким образом, **целью** нашего исследования явилось совершенствование процесса физического воспитания студентов в специальном учебном отделении путем комплексного использования средств оздоровительной физической культуры в рамках практических занятий.

В 2021–2022 учебном году справки ВКК предоставили 62 студента 1–2 курсов. Из них только 7% отнесены к специальной медицинской группе, 5% имели инвалидность, а остальные полностью освобождены от практических занятий по физической культуре по различным нозологическим формам заболеваний.

Объект исследования – экспериментальная комплексная программа по физическому воспитанию для специального медицинского отделения вуза.

Предмет исследования – динамика показателей функциональной подготовленности студентов СМО в результате комплексного использования средств оздоровительной физической культуры на практических занятиях по физическому воспитанию.

Рабочей гипотезой стало предположение о том, что комплексное использования средств оздоровительной физической культуры в рамках практических занятий студентов, имеющих полное освобождение от

физкультуры по справкам ВКК (с учетом противопоказаний), позволит улучшить функциональное состояние кардиореспираторной системы, повысить общую работоспособность занимающихся.

При опросе студентов было выявлено, что большинство из них (67% опрошенных) посещали уроки физкультуры в школе только в младших классах. 30% – до 9 класса, 3% – посещали уроки до окончания школы, но на уроках не занимались. В домашних условиях упражнения ЛФК выполняли только 2 студентки. Таким образом, можно сделать вывод, что длительное влияние двигательного дефицита на организм школьников наносил большой урон их кардиореспираторной и мышечной системам. Хотя именно эти дети нуждаются в физической коррекции. С этих позиций организация практических занятий со студентами со значительными нарушениями здоровья в условиях вуза является крайне важной задачей.

Наши исследования проводились на базе Павлодарского педагогического университета с сентября 2020 г по май 2022 г. Они были разделены на 3 этапа. На первом, предварительном этапе (2020-21 учебный год) проводилась апробация отобранного практического материала. Мы изучали (по показателям ЧСС во время выполнения упражнений и в период восстановления) переносимость предложенной нагрузки разной направленности студентами с различными нозологическими формами заболеваний, с учетом имеющихся у них противопоказаний и особенностей физической и функциональной подготовленности. Для занятий отбирались такие упражнения, как ОРУ, ходьба в различном темпе, ходьба на беговой дорожке, медленный бег, занятия на тренажерах общего типа, упражнения из системы «бодифлекс» без задержки дыхания, упражнения с фитболами (с учетом противопоказаний), с гимнастическими палками, упражнения базовой аэробики, степ-аэробики, стретчинга и пр. Также, каждый студент подготовил реферат по своему заболеванию с обязательным включением пункта «Лечебная физкультура при заболевании...». Всем студентам по электронной почте были отправлены практические задания и видеолекция по правилам выполнения комплексов упражнений в домашних условиях.

В начале сентября 2021 г нами было проведено обследование функционального состояния студенток 1 и 2 курсов СМО, всего 23 человека, не имеющих значительных ограничений во всем диапазоне предлагаемых упражнений.

В программу функционального обследования вошли такие тесты как: функциональная проба Мартине, Проба Штанге, Индекс Пинье, расчет коэффициента выносливости по формуле Кваса, кистевая динамометрия, становая динамометрия (с учетом противопоказаний), ЖЕЛ, оценка быстроты реакции с помощью 50-сантиметровой линейки. Некоторые результаты из этих исследований приведены в таблице 1.

По предварительным данным анализа показателей тестирования, проведенного в начале учебного года, можно было судить о том, что физическое развитие и функциональный уровень студентов специального медицинского отделения по ряду показателей (ЖЕЛ, ЧСС в покое) значительно ниже их возрастной нормы. Несмотря на то, что среднегрупповой показатель ЖЕЛ равен 3240 мл, у 17 студенток он находился в диапазоне 2300–2700 мл. Среднегрупповой показатель ЧСС в покое также находится на достаточно высоком уровне. Пульс, равный или меньше 80 уд/мин был зарегистрирован только у 6 студенток. Это говорит о том, что кардиореспираторная система девушек работала с большим напряжением.

Таблица 1. Динамика среднегрупповых показателей функционального состояния студенток специального медицинского отделения

ЖЕЛ (мл)	З/д на вдохе	Динамика пульса в пробе Мартине (уд/мин)			Кистевая динамометрия		Дин. стан. (кг)
		ЧСС пок.	ЧСС нагруз.	Повышение %	прав. (кг)	лев. (кг)	
Начало эксперимента							
3240,72	29,75	100,85	145,23	44	23,74	22,56	55,70
Конец эксперимента							
3 482,6	41,25	86,74	133,56	54	24,15	22,56	59,84
Прирост							
241,88	11,5	14,11	11,67		0,45	0±0,2	4,14
% прироста							
7,46	38,65	13,99	8,03		1,89	0	7,43

Учитывая вышесказанное, для развития функциональных способностей занимающихся с января по май 2022 г. в каждое занятие мы включали комплекс базовой аэробики продолжительностью от 8 до 12 минут. Это, в свою очередь, повышало интерес девушек к практическим занятиям.

Повторное итоговое тестирование функциональной подготовленности студенток СМО было проведено в мае 2022г. Как видно из таблицы, во всех показателях функциональной подготовленности произошли положительные сдвиги. Особенно они выражены в таких показателях как ЧСС в покое (13,99%), ЧСС нагрузки (8,03%) и задержка дыхания на вдохе (38, 65%). В кистевой динамометрии выраженного прироста не наблюдалось, т.к. в содержании занятий не было предусмотрено упражнения на повышение силы кисти. В то же время становая динамометрия выросла на 7,4% за счет силовых упражнений, включенных в комплексы как на тренажерах, так и на фитболах и на гимнастических ковриках.

Для того, чтобы оценить влияние наших занятий на состояние здоровья занимающихся, в мае 2022 года каждый студент специального ме-

дицинского отделения был направлен на медицинский контроль по месту прикрепления в медицинское учреждение. Согласно предоставленным из этих учреждений заключениям, ни у одного студента не наблюдалось отрицательной динамики показателей здоровья по нозологическим формам заболеваний.

Таким образом, по результатам наших исследований можно сделать заключение о том, что проведение практических занятий со студентами, имеющими полное освобождение от занятий по заключению ВКК, с комплексным применением различных средств оздоровительной физической культуры, благотворно влияет на состояние их сердечно-сосудистой и дыхательной систем.

Список использованных источников

1. Командик Т.Д. Новые подходы в формировании интереса к физической активности у студенток педагогического вуза. Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки: мат. XIII внутривузовской студенческой научной конференции. – Павлодар: ПГПИ, 2017. – С. 305-311.

2. Лебедева В.И., Антихович Ж.С., Командик Т.Д. Формирование физкультурных навыков у студентов педагогического вуза в современных условиях. Двигательная активность в формировании образа жизни и профессионального становления специалиста в области физической культуры и спорта: сборник мат. нац. науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 15 декабря 2020 г.) / под ред. К.М. Жомина. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2021. – С.164.

3. Токарева А.В. Организации занятий со студентами специальной медицинской группы в вузе // Современные научные исследования и инновации. – 2013. – №9 [Электронный ресурс]. URL: <https://web.snauka.ru/issues/2013/09/26246> (дата обращения: 05.09.2023).

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ В СПЕЦИАЛЬНОМ МЕДИЦИНСКОМ ОТДЕЛЕНИИ ВУЗА

А.А. Морозов, Ж.С. Антихович

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Сегодня очень актуальна проблема поиска инновационных подходов в организации учебного процесса по физической культуре с обучающимися, имеющими значительные нарушения здоровья. В статье освещается эффективность организации учебного процесса для студентов вуза, имеющих освобождение от практических занятий по физическому воспитанию.

Ключевые слова: физическая подготовленность, студенты с нарушением здоровья, оздоровительная гимнастика.

Аннотация. Бүгінгі таңда денсаулығында Елеулі бұзылулары бар білім алушылармен дене шынықтыру бойынша оқу процесін ұйымдастыруда инновациялық тәсілдерді іздеу мәселесі өте өзекті. Мақалада дене тәрбиесі бойынша практикалық

сабақтардан босатылған жоғары оқу орнының студенттері үшін оқу процесін ұйымдастырудың тиімділігі көрсетілген.

Кілтті сөздер: дене шынықтыру, денсаулығы бұзылған студенттер, сауықтыру гимнастикасы.

Annotation. Today, the problem of finding innovative approaches in the organization of the educational process in physical culture with students with significant health disorders is very relevant. The article highlights the effectiveness of the organization of the educational process for university students who have an exemption from practical classes in physical education.

Keywords: physical fitness, students with health disorders, wellness gymnastics.

Актуальность. Анализ научно-методической литературы позволяет сделать вывод о том, что специалисты держат под постоянным контролем проблему физического воспитания детей, подростков и молодежи с отклонениями в состоянии здоровья. Авторы в своих работах отмечают, что основная цель таких занятий – борьба с гиподинамическим синдромом и коррекция имеющихся патологий [1,2].

Согласно статистическим данным более 53% выпускников школ при поступлении в высшие учебные заведения имеют различные серьезные отклонения в состоянии здоровья (нарушения в работе органов зрения, опорно-двигательного аппарата, сердечно-сосудистой, дыхательной систем и другие неинфекционные заболевания), недостаточный уровень физической подготовленности, физкультурной образованности и соответственно, низкий уровень физической культуры личности. Так, например: по данным медицинских профилактических осмотров 2017–2019 гг. в Российском экономическом университете им. Г.В. Плеханова у студентов были выявлены следующие нозологии: болезни органов зрения (близорукость, миопия, дальнозоркость) – 32,5%, нарушения в работе опорно-двигательного аппарата (сколиоз, плоскостопие, травмы коленного сустава) – 39,9%, сердечно-сосудистые заболевания (ВСД, пролапс митрального клапана) – 21,6%, заболевания дыхательной системы (бронхиальная астма) – 5,1%, болезни желудочно-кишечного тракта и мочеполовой системы – 7,3%, заболевания центральной нервной системы (ЦНС) – 3,4%. 64% студентов 1 курса проявили низкий уровень физической подготовленности [2].

Специалисты отмечают, что данную категорию молодежи при обучении в ВУЗе встречают высокие требования к уровню профессиональной подготовки, информационные перегрузки, психоэмоциональная напряженность, низкая двигательная активность, что ведет к дальнейшему ухудшению здоровья студентов [3,4].

Согласно Типовой учебной программе общеобразовательной дисциплины «Физическая культура» для организаций высшего и послевузовского образования РК студентов, имеющих отклонения в состоянии здоровья, относят к специальному медицинскому отделению (СМО, включая спецмедгруппу и группу ЛФК) для занятий физической культу-

рой [5]. При этом, учебная дисциплина «Физическая культура» является обязательной для всех обучающихся, в том числе и для студентов СМО (с различными соматическими заболеваниями, с ограниченными возможностями здоровья и инвалидов).

Между тем, практика показывает, что в отечественной системе физического воспитания высшего образования в физическом воспитании студентов СМО предпочтение отдается средствам традиционной оздоровительной физической культуры и, особенно, реферативной работе, что ведет к потере у молодежи интереса к занятиям физическими упражнениями, ухудшению здоровья и невыполнению социального заказа на подготовку будущего специалиста, обладающего достаточным уровнем психофизического состояния и компетенциями в области сохранения здоровья для успешной профессиональной деятельности.

В наиболее неблагоприятном положении оказываются студенты, имеющие полное освобождение от практических занятий по физической культуре. Данная категория обучающихся часто пропускает занятия в виду болезни, нуждается в освоении специальных знаний и навыков в области укрепления психофизиологических кондиций с учетом собственного здоровья, обучении умениям организации самостоятельной физической активности в соответствии с состоянием здоровья.

Таким образом, высвечиваются следующие противоречия между:

- острой потребностью у ослабленных юношей и девушек в систематических коррекционных и развивающих мероприятиях и полным ограничением их двигательной активности в связи с освобождением от занятий по физкультуре согласно заключению ВКК;

- введением в высшее образование компетентностного подхода, в том числе и в области физического воспитания и недостаточной разработанностью алгоритма формирования этих компетенций в рамках дисциплины «Физическая культура» в связи с существующей практикой организации занятий по физической культуре, исключающей возможность получения опыта самостоятельной двигательной деятельности.

Решение данной проблемы мы видим в разработке системы физического воспитания студентов специального медицинского отделения, ориентированной на овладение специальными знаниями в области здоровьесбережения, умениями управлять физкультурнооздоровительной деятельностью, навыками коррекции психофизического состояния в условиях профессиональной деятельности, способами проектирования здорового образа жизни на различных этапах жизненного пути.

В современном социуме также наблюдается еще одно противоречие: с одной стороны – возрастание запросов человека к качеству жизни, с другой стороны – воздействие на него отрицательных факторов (гиподинамия, стремительный жизненный ритм, ухудшение экологии и питания), что требует от него хороших психофизических кондиций, чтобы оставаться в равновесии с социальными и природными явлениями [6].

Практика показывает, что студенческая молодежь, имеющая различные заболевания и отнесенная по состоянию здоровья к специальной медицинской группе для занятий физическими упражнениями, неохотно посещает занятия по физическому воспитанию в ВУЗе, так как теоретико-практическое содержание образовательного процесса не отвечает интересам, запросам и потребностям данной категории обучающихся [7].

Наши исследования выявили непонимание определенной части студентов ответственности за собственное здоровье вследствие низкой физкультурной образованности (зачем нужна физическая культура), несформированности компетенций в области физической культуры (как воспользоваться средствами физической культуры для улучшения самочувствия), что предопределяет необходимость совершенствования физического воспитания студентов специального медицинского отделения и создания специальных условий обучения, специфического организационно-методического сопровождении учебного процесса.

В работе со студентами СМГ необходимо уделять существенное внимание ознакомлению студентов с элементами ЛФК при различных заболеваниях, овладению способами оздоровительной физкультурной деятельности, формированию психологической готовности к организации самостоятельных занятий, а также соответствующих знаний и умений. Совмещение в занятиях методико-практического и учебно-тренировочного разделов программы позволяет успешно и в комплексе решать образовательные и оздоровительные задачи.

Исходя из этого, **целью** наших исследований явилось совершенствование процесса физического воспитания студентов специального учебного отделения через комплексное использования средств оздоровительной физкультуры в рамках учебных занятий.

Проанализировав научно-методическую литературу мы определили, что для повышения уровня работоспособности и обеспечения высокого оздоровительного эффекта занятий специалисты чаще всего рекомендуют для студентов СМГ упражнения, направленные на развитие общей выносливости (ускоренную ходьбу и бег в аэробном режиме) [8,9].

С другой стороны, В.Н. Селуянов отмечает оздоровительный эффект силовых упражнений. «Bodybuilding», которые служат прекрасным средством профилактики основных заболеваний человека, поскольку стимулирует активность эндокринной и иммунной систем (при исключении перетренировки [10].

Имеются также рекомендации по «включению в занятия ослабленных студентов элементов фитнеса для повышения интереса к двигательной деятельности» [11,12].

Опираясь на эти данные, мы составили программу комплексного использования различных средств оздоровительной физической культуры на практических занятиях со студентами СМГ, а также имеющими,

по заключения ВКК, полное освобождение от практического физического воспитания.

Наши исследования проводились на базе Павлодарского педагогического университета с сентября 2021 г. по май 2022 г. В них приняли участие 42 студентки 1-2 курса.

Перед началом практических занятий, с целью более глубокого понимания своего состояния здоровья и мер профилактики каждая студентка подготовила реферат по своему заболеванию с обязательным включением пункта «Лечебная физкультура при заболевании...».

Практические занятия проводились 2 раза в неделю по 60 минут. В их содержание в первом семестре входили: ОРУ, ходьба в различном темпе, медленный бег, занятия на тренажерах общего типа, упражнения из системы «бодифлекс» без задержки дыхания, упражнения на фитболах (с учетом противопоказаний), с гимнастическими палками и пр..

Со второго семестра мы включили в содержание занятий 5-6-минутные комплексы базовой аэробики, которые состояли из 5-6 простых движений (шагов). Через две недели после 2-3 минутных пауз отдыха, комплекс выполнялся повторно. В дальнейшем постепенно прибавляли по 1-2 новых движения. К концу учебного года студенты выполняли на каждом занятии комплекс из 10-12 базовых шагов длительностью до 15 минут. В комплексе были предусмотрены 2-3 малоинтенсивных упражнения, которые позволяли немного снизить нагрузку. На протяжении всего занятия проводился контроль за сердечной деятельностью занимающихся. Средний пульс выполнения комплекса у испытуемых – 120-140 уд/мин. Все студентки хорошо справлялись с такой нагрузкой и не испытывают значительного утомления.

Сравнительный Анализ полученных данных в начале и в конце эксперимента показал эффективность использованных нами средств во время занятий. Как видно из таблицы, во всех видах тестирования физической подготовленности произошла положительная достоверная динамика показателей, причем, уровень доказательства достаточно высок ($P < 0,001$, $P < 0,01$). Не наблюдалось прироста результатов только в кистевой динамометрии ($P > 0,05$), что можно объяснить отсутствием специально направленной нагрузки на мышечно-связочный аппарат данного сегмента.

В работе со студентами СМО нами уделялось большое внимание разъяснительной работе, ознакомлению студентов с элементами ЛФК при различных заболеваниях, овладению навыками самостоятельной оздоровительной физкультурной деятельности, формированию психологической и теоретической готовности к организации самостоятельных занятий.

Таблица 1. Динамика среднегрупповых показателей физического состояния студенток 1–2 курса специального медицинского отделения

№	Название теста	Сроки тестирования		Сдвиг ($\bar{X} \pm m$)	Достоверность	
		Сентябрь	Май		t	P
1	Бросок набивного мяча Весом 1 кг, сидя (см)	414,56	483,9	69,34±4,95	8,77	<0,001
2	Прыжок в длину с места (см)	111,3	141,36	30,06±1,14	6,43	<0,001
3	Челночный бег 3*10м (с)	10,54	8,54	2,0±0,13	6,89	<0,001
4	Сгиб. и разгиб. рук в упоре лежа на коленях (раз)	18,25	23,36	5,1±0,98	8,41	<0,001
5	Поднимание туловищ. из положе- ния лежа, за 30 сек (раз)	14,32	17,71	3,39±0,78	3,78	<0,01
6	Динамометрия станковая (кг)	55,7	59,84	4,14±1,43	5,76	<0,001
7	Динамометрия правой кисти (кг)	23,7	24,15	0,45±0,15	0,67	>0.05
8	Динамометрия левой кисти (кг)	22,5	22,5	0±0,2	0,78	>0.05

По результатам анкетного опроса, проведенного в конце учебного года, у всех испытуемых отмечалось улучшение настроения, сна, отсутствие головокружений и обмороков, благоприятная реакция на физические нагрузки.

Таким образом, можно сделать вывод, что даже при значительных отклонениях в функциональном состоянии каких-либо систем организма, подбор оптимальной физической нагрузки может способствовать укреплению здоровья занимающихся.

Список использованных источников

1. Лебедева Ольга Петровна. Комплексная учебно-оздоровительная программа физического воспитания школьников 11–14 лет специальной медицинской группы с элементами тренировочной направленности в условиях Крайнего Севера Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 : Омск, 2000. – 172 с.

2. Глазкова Г.Б. Физическое воспитание студентов специальной медицинской группы: компетентностный подход / Г.Б. Глазкова, О.В. Мамонова, Д.В. Грачева, М.Н. Пуховская, Ю.В. Шакирова, В.А. Жихорева, Д.А. Фарзалиев. – Москва: ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова», 2020. – 160 с.

3. Журавлева И.В. Здоровье студентов: социологический анализ [Текст] : монография / Г.А. Ивахненко, Л.Ю. Иванова, Т.П. Резникова, О.В. Шиняева, А.А. Ковалева и др. – Институт социологии РАН. – М., 2012. – 252 с.

4. Михайлова С.В. Состояние здоровья студенческой молодежи / С.В. Михайлова: мат. Междунар. науч.-практ. конф. «Здоровье как ресурс», 2019. – С. 112-116.

5. Приказ № 603 Министерства образования и науки республики Казахстан от 31 октября 2018 года «Об утверждении типовых учебных программ цикла общеобразовательных дисциплин для организаций высшего и (или) послевузовского образования». – Астана, 2018. – С.211

6. Булычев Р.Ю. Особенности профессионального самовоспитания будущих специалистов с особыми образовательными потребностями на основе специфическо-

го нетрадиционного подхода [Текст] / Р.Ю. Булычев, О.В. Мамонова, Г.Б. Глазкова и др. // Культура физическая и здоровье. – 2019. № 4 (72). – С. 65-67.

7. Шакирова Ю.В. Фитнес для студентов-экономистов с особыми потребностями / Ю.В. Шакирова, В.А. Жихорева, Е.Г. Стадник // Сборник статей XVIII Всерос. научно-практ. конф. с межд. участием «Совершенствование системы физического воспитания, спортивной тренировки, туризма, психологического сопровождения и оздоровления различных категорий населения». – Сургут, 2019. – 153-156.

8. Артамонов В.Н., Мотылянская Р.Е. Роль оздоровительного бега в снижении фактора риска развития патологии сердечно-сосудистой системы: Метод, разработка для студентов и слушателей ФПК РГАФК. – М., 1995. – 55 с.

9. Токмакова О.Н. Совершенствование физической подготовленности студенток специального медицинского отделения вуза на основе расширенного использования дозированной ходьбы и бега. Дисс... канд. пед наук. – М., 1999. – 220 с.

10. Селуянов Н.В. Методика силовой подготовки в оздоровительной физической культуре // Аэробика. – 2000 г. Зима.с. 2-5.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

А.Л. Ныгыманова

*студент 4 курса ОП «Художественный труд, графика и проектирование»
Павлодарского педагогического университета имени Элкей Марғұлан*

Б.А. Нурумов

*преподаватель-эксперт, Павлодарский педагогический университет
имени Элкей Марғұлан*

Аннотация. Өскелең ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеуде өнердің алатын орны зор. Өнер адамның шығармашылық тұлғасын дамытуда, атап айтқанда, бейнелеу және көркем шығармаларда маңызды рөл атқарады.

Кілтті сөздер: Бейнелеу өнері, шығармашылық, шығармашылық.

Аннотация. Искусство играет важнейшую роль в моральном развитии молодого поколения. Значительную роль в становлении творческой личности человека играет искусство, в частности, изобразительное и художественный труд.

Ключевые слова: изобразительное искусство, творчество, творческие способности.

Annotation. Art plays an important role in the moral development of the younger generation. Art plays a significant role in the development of the creative personality of a person, in particular, fine and artistic work.

Keywords: visual arts, creativity, creativity.

В связи с проблемой внедрения новой образовательной парадигмы в 21 веке возрастают требования к развитию творческой личности, которая должна обладать гибким продуктивным мышлением, развитым активным воображением для решения сложнейших задач, которые выдвигает жизнь.

Творческое начало рождает в ребенке живую фантазию, живое воображение. Основано на желании сделать что-то, что до тебя еще никем не было сделано, или, хотя бы то, что до тебя существовало, сделать по-новому, по-своему, лучше.

Творческие способности человека предполагают- полное раскрытие его индивидуальности через черты, одной из которых является развитие в творческой деятельности. Главная задача – это помочь пробудить и реализовать творческие задатки, которые присутствуют в каждом.

В творческой деятельности происходит раскрытие индивидуализма и творческие способности человека. И, главная задача учителя, которая занимается развитием художественного вкуса и творческой деятельности личности школьника – помощь в формировании и реализации творческих задатков, которые присутствуют в каждом ребенке.

Понятием творчества охватываются все формы создания и появления нового на фоне существующего и стандартного. Творчество направлено на изменение, обновление, преобразование и совершенствование существующего. Это относится к человеку, который реализует свои потенциальные и безграничные возможности.

Каждый вид деятельности предполагает наличие цели, владение средствами ее достижения, создание некоторого конкретного продукта, необходимого обществу. Творчество может быть внесено в любой вид деятельности. Однако внесение творчества в разные виды деятельности происходит по-разному. В некоторых случаях сама деятельность блокирует проявления творчества, хотя сама же требует его.

Основным определением человека как субъекта являются способности, которые формируются через усвоение индивидом выработанных человечеством способов деятельности и проявляются в процессе этой деятельности. Способности не могут быть сведены к знаниям, умениям и навыкам, имеющимся у человека, но способности обеспечивают их быстрое приобретение, фиксацию и эффективное практическое применение. Успешность в деятельности и общении определяется не одной, а системой различных способностей.

Вопрос о развитии творческих способностей является весьма актуальным, т.к. творческие люди являются двигателем прогресса. Проблема творчества и развития творческих способностей учащихся является сложной, но рассмотрение всех возможных подходов к ней чрезвычайно актуально в настоящее время. Сложность этой проблемы обусловлена наличием большого числа разноплановых факторов, определяющих как природу, так и проявление творческих способностей.

Творческие способности, или творческие потенциалы, заложены и существуют в каждом ребенке. Творчество – это естественная, природная функция мозга, которая проявляется и реализуется в деятельности в меру наличия специальных способностей к той или иной конкретной деятельности.

Развитие креативности происходит в деятельности, но именно в творческой деятельности – это второе важное положение для педагогической практики. Структуру креативности можно определить, как оптимальное развитие всех потенциальных возможностей личности. Креативность может проявляться у одного и того же человека в разных видах деятельности. Креативность в первую очередь характеризуется наличием интеллектуальной, творческой инициативы, выходом за рамки задач и требований непосредственной действительности.

Работа над развитием творческих способностей детей воспитывает гармонически развитого человека, умеющего творчески относиться к любому делу. У детей должно быть много интересной творческой деятельности, заставляющей почувствовать себя человеком интересным, привлекательным для других. Поэтому процесс обучения творчеству в объединении строиться так, чтобы каждый ребенок мог выявить и развить свой комплекс способностей, учиться познавать самого себя, развивать на определенном уровне мышление, фантазию, воображение. Для этого в программу обучения вводится много разных технологий работы с различными материалами.

Подростковый период называют эпохой активной индивидуализации, этапом обостренно переживаемого стремления к самоутверждению. Желание выделиться, стремление занять высокую позицию, добиться уважения, признания своей личностной ценности и тем самым получить возможность подкрепить свою самооценку и самоуважение во многом определяет поведение детей в подростковом возрасте.

На занятиях по декоративно-прикладному творчеству мною используются творческие задания, как часть игры, где учащийся выполняет различные роли – конструктора, художника, гримера, которые также способствуют развитию творческих способностей.

Большую роль в развитии творчества играют занятия декоративно-прикладного искусства при работе с «бросовым материалом». Здесь школьникам предоставляется много возможностей для развития их фантазии и воображения. Работа с различными материалами, освоение новых приемов приносит большое удовлетворение.

Одной из педагогических задач сегодня является внедрение в образовательный процесс таких методов и приемов, которые помогут подросткам не только овладеть определенными знаниями, умениями и навыками в той или иной сфере деятельности, но и развивать их творческие способности, где важная роль отводится урокам технологии. Практика показывает, что для учителя задача развитие творческих способностей учащихся является наиболее сложной и трудно реализуемой. С одной стороны, нужно для каждого учащегося создать такие условия, которые позволят ему творчески подойти к решению различных проблем, с другой стороны, это должно происходить в рамках программы.

Творчество – это исследование. Человек исследует, а это значит, что он наблюдает и познаёт окружающий нас мир. Поисковая творческая деятельность создаёт все материальные и духовные ценности. Элементы творчества могут присутствовать в самых различных видах деятельности человека: в создании новой техники, пошиве одежды, приготовлении пищи, рукоделии. В основе творчества лежит система творческого воспитания, которая обусловлена двумя основными принципами:

- индивидуальной заинтересованностью;
- социальной значимостью.

Система творческого воспитания должна строиться на свободе творчества школьников, которая имеет глубокий педагогический смысл, т.к. расширяет умственный кругозор учащегося, усиливает продуктивность его фантазии, вызывает положительные эмоции, возбуждает активность, волю к действию, помогает с большей настойчивостью и изобретательностью преодолевать трудности, приобретать без принуждения трудовые навыки, нередко весьма сложные. Чем опытнее становятся ученики, тем сложнее их творческие замыслы, тем больше они предъявляют требований к себе в отношении техники выполнения и результата деятельности по сравнению с намерениями.

Рассматривая процесс творчества, следует обращать внимание на формирование творческого климата среди учащихся, сам творческий процесс, наличие у учащихся творческих способностей и определение творческой личности. Творческие способности присущи любому человеку, любому нормальному ребёнку, только нужно вовремя их раскрыть и развить. Элементы творчества проявляются в решении повседневных жизненных задач, их можно наблюдать в обычном школьном учебном процессе, они проявляются в самостоятельности личности.

Творческая деятельность рассматривается как «деятельность, способствующая развитию целого комплекса качеств творческой личности»: умственной активности; смекалки и изобразительности; стремления добывать знания, необходимые для выполнения конкретной практической работы; самостоятельность в выборе и решении задачи; трудолюбие; способность видеть главное. Творческая личность рождается тогда, когда учащиеся учатся самостоятельно применять свои ранее полученные знания, умеют представить себе объект, о котором идет речь, сравнить с другими, сделать выводы, выразить свое отношение к объекту

Признаки и критерии творческой деятельности: продуктивность, нестандартность, оригинальность, способность к генерации новых идей, возможность «выхода за пределы ситуации», сверхнормативная активность.

Для выявления и развития способностей зачастую решающую роль играет труд, возможность приобретения высокого мастерства и значительных успехов в творчестве.

На основе этого можно сформулировать основную цель развития творческих способностей учащихся.

1. Приобщить учащихся к творческой работе.
2. Прививать интерес к творчеству, поиску.
3. Развивать навыки созидания, самореализации.

Для проведения исследовательской работы в соответствии с задачами исследования проверялась эффективность реализации комплекса педагогических условий и развития творческих способностей. Процесс обучения организовывался в соответствии с разработанной формой его организации, направленной на развитие творческих способностей учащихся. Целью исследовательской работы являлась проверка на практике комплекса выявленных педагогических условий направленных на развитие творческих способностей учащихся в процессе обучения на уроках художественного труда в 8 классах.

Проблема изучения творческих способностей содержится в большом многообразии способностей, их сочетаниях, проявлениях и применении. Проанализировав понятия «творчество», «способности», «креативность», мы выяснили, что психологическую основу творчества составляют творческие способности и творческое мышление.

Творчество, применительно к процессу обучения, можно рассматривать как форму деятельности человека, которая направлена на создание новых для него ценностей и имеющих общественное значение, важных для формирования личности. Для организации успешной работы по достижению учащимися более высокого уровня развития творческих способностей необходимо соблюдение выявленных педагогических условий, кроме этого обозначены внутренние педагогические условия. Процесс обучения проектировался в соответствии с разработанной формой его организации, направленной на развитие творческих способностей обучающихся. Развитие творческих способностей, обучающихся на уроках художественного будет более эффективным, если определить и соблюдать педагогические условия, необходимые для проявления и развития творчества обучающихся.

Возрастание уровней развития творческих способностей учащихся является следствием специально организованной педагогической деятельности. Но, при этом, непосредственно влиять на развитие творческих способностей невозможно, а только путем создания и поддержания определенных педагогических условий.

Список использованных источников

1. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
2. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности.
3. Занков Л.В. Развитие школьников в процессе обучения [Текст] / Л.В. Занков. – М., 1967.

4. Ковалев А.Г. Общая психология [Текст] / А.Г. Ковалев. – М.: Просвещение, 1981. – 361 с.
5. Ковалев А.Г. Общая психология / А.Г. Ковалев. – М.: [Текст] / Просвещение, 1981. – 361 с.
6. Нурумов Б.А. Изобразительное искусство: Учебное пособие для общеобразовательной школы. – Алматы: Лантар Трейд, 2020. – 201 с.
7. Нурумов Б.А. Как воспринимать произведения искусств. Изобразительное искусство Казахстана. – Алматы, Лантар Трейд, 2021. – 161 с.

АНАЛИЗ САМООЦЕНКИ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

В.А. Сексенов, Н.А. Пантова

*Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Бұл мақалада әртүрлі факультеттердің 1-ден 4-ке дейінгі курстарындағы ұлдар мен қыздар педагогикалық университетінің студенттерінің денсаулығын өзін-өзі бағалауды зерттеуге талдау жасалды. Сауалнама нәтижелері келтірілген және студенттердің жауап беру жасына қарай рейтингі көрсетілген.

Кілтті сөздер: денсаулық, өзін-өзі бағалау, студенттер, педагогикалық ЖОО.

Аннотация. В данной статье проведен анализ исследования самооценки здоровья студентов педагогического университета юношей и девушек с 1 по 4 курсов различных факультетов. Приведены результаты анкетирования и показана ранжирование по возрастам ответов студентов.

Ключевые слова: здоровье, самооценка, студенты, педагогический вуз.

Annotation. This article analyzes the study of self-assessment of the health of students of the Pedagogical University of boys and girls from 1 to 4 courses of various faculties. The results of the survey are presented and the ranking of students' responses by age is shown.

Keywords: health, self-esteem, students, pedagogical university.

В настоящее время, несмотря на актуальность проблем, связанных с диагностикой и восстановлением здоровья современного человека, существующие объективные представления о здоровье здорового человека являются крайне разнообразными, в отдельных случаях неопределенными и противоречивыми.

Здоровый образ жизни можно рассматривать как способ и организацию физической, психо-социальной и духовной жизнедеятельности людей, обеспечивающих их действенное развитие, работоспособность и активное долголетие. При этом важна осведомленность и личностная позиция человека, который делает свой выбор образа жизни.

Для определения субъективной оценки здоровья и осведомленности юношей и девушек различного возраста о здоровом образе жизни было проведено анкетирование.

Был использован специальный вопросник по самооценке здоровья (СОЗ), включающий 28 вопросов [1]. По числу неблагоприятных ответов на вопросник высчитывается индекс самооценки здоровья. Итоговая величина дает количественную самооценку здоровья, равную нулю при «идеальном» и 29 при очень «плохом» самочувствии. Количество неблагоприятных ответов и у мужчин, и у женщин до 7 баллов считается нормальным показателем.

Методом случайной выборки было опрошено 50 студентов, из которых 60% составляли девушки и 40% – юноши. Распределение по отдельным возрастным группам было следующим: 17-18 лет – 37% девушек и 40% юношей, 19-20 лет – 35% девушек и 32% юношей, 21-22 года – 28% девушек и 28% юношей.

Опрос показал, что субъективная самооценка здоровья у девушек и юношей существенно различается. Так, в результате ответов анкету респонденту предлагалось охарактеризовать свое здоровье как «хорошее», «удовлетворительное», «плохое» и «очень плохое».

Анализ анкет показал, что 35% девушек считают свое здоровье хорошим, 18% – удовлетворительным и 8% – плохим. В отличие от девушек, 74% юношей оценивают свое здоровье как хорошее и 26% – как удовлетворительное. Плохим свое здоровье не считал ни один опрошенный юноша. Следует отметить, что опрос и измерения проводились на уроках физической культуры мы общались с практически здоровыми людьми.

Кроме того, проводилось анкетирование [2] с целью выявления осведомленности о здоровом образе жизни и соответствующих привычек.

Результаты опроса показали, что, несмотря на большую информационную нагрузку нашего современного общества осведомленность юношей о здоровом образе жизни невысока и даже зная о факторах риска, юноши не всегда избегают их. Зачастую со здоровым образом жизни юноши связывают отсутствие вредных привычек (58%), при этом выполняют правила всего 30%. Знают о необходимости физической культуры 69%, занимаются ею только 56% из опрошенных. Влияние образа мыслей на сохранение здоровья оценили 38% юноши, следуют этому 24%. Отдают должное высокому культурному уровню 36%, придерживаются его 21%, чистоте внутреннего мира – 40%, придерживаются 25%. Значимость правильного питания положительно оценили 54%, придерживаются 29%, важность соблюдения гигиены отметили 46%, соблюдают 50%.

Более 60% опрошенных девушек связали здоровье с правильным питанием, при этом следуют правилам питания соблюдают 37%. Значимость гигиены для сохранения здоровья отметили 66%, при этом соблюдают 56%. Влияние образа мыслей на состояние здоровья оценили 50% девушек, физической активности – 53%, при этом занимаются 30%. От-

сутствие вредных привычек как здоровьесберегающего фактора отметило 62%, в реальности выполняют 54% респондентов.

Таким образом, полученные данные свидетельствуют о существенных отличиях субъективной оценки здоровья и осведомленности о здоровых привычках и следованию им юношами и девушками. Вероятно, эти факторы необходимо учитывать при проведении просветительской и рекламной деятельности о жизни здорового человека.

Список использованных источников

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. Медицинская валеология. – Киев, 2000. – С. 52-58.
2. Леонтьева Л.П. Сколько жить человеку? – Алма-ата, 1983. – 183 с.

ПРИМЕНЕНИЕ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ЗАНЯТИИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОСНОВЕ УЧЕТА КОНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

С.Н. Аскапов

Astana IT University, Сеньор-лектор, askapov-sarzhan@mail.ru

М.Е. Кусмиденов

*преподаватель-эксперт, Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Е.Б. Жанабеков

Astana IT University, преподаватель

Аннотация. В статье обосновывается необходимость учета конституционных особенностей студентов. Многие ученые полагают, что характеристика двигательных возможностей студентов, которая базируется на конституциональной норме и типологических оценочных шкалах, служит эффективным педагогическим и социальным инструментом мотивации к физическому совершенствованию.

Ключевые слова: физическая культура, тип конституций, индивидуальные особенности студентов.

Аннотация. Мақалада студенттердің конституциялық ерекшеліктерін ескеру қажеттілігі негізделеді. Көптеген ғалымдар конституциялық норма мен типологиялық бағалау шкалаларына негізделген студенттердің моторлық мүмкіндіктерін сипаттау физикалық жетілдіруге ынталандырудың тиімді педагогикалық және әлеуметтік құралы ретінде қызмет етеді деп санайды.

Кілтті сөздер: дене шынықтыру, конституция түрі, студенттердің жеке ерекшеліктері.

Annotation. The article substantiates the need to take into account the constitutional features of students. Many scientists believe that the characteristic of students' motor abilities, which is based on the constitutional norm and typological evaluation scales, serves as an effective pedagogical and social tool of motivation for physical improvement.

Keywords: physical culture, type of constitutions, individual characteristics of students.

Повышение функциональных возможностей организма обучающихся является одной из главных задач физического воспитания. Занятия физической культуры студентов порой неинтересны и часто неэффективны. Между тем хорошо известно, что именно в юношеском возрасте, когда идут интенсивно процессы роста и биологического созревания организма, особое значение имеет рационально организованный двигательный режим, закладывающий базу физического здоровья на всю последующую жизнь.

Поиск путей индивидуализации ведется давно, но преимущественно на основе методик подготовки, целью которых является достижение среднестатистических половозрастных нормативов двигательной активности. К сожалению, такой подход с педагогической точки зрения является нецелесообразным, так как существенно не повышает интерес молодежи к занятиям физической культуры, не оказывает значительного влияния на развитие физических способностей, на сформированность двигательных умений и навыков [1].

Многие ученые полагают, что характеристика потенциальных двигательных возможностей обучающихся, которая базируется на конституциональной норме и типологических оценочных шкалах, служит эффективным педагогическим и социальным инструментом мотивации к физическому совершенствованию и по мнению ряда авторов значительное повышение эффективности занятий физической культурой и спортом достигается при использовании типоспецифичных методик и средств достижения каждым человеком его индивидуальной нормы на основе выявления конституционально-типологической принадлежности и сходятся во мнении о необходимости использования на занятиях дифференцированной методики с учетом уровня биологического созревания и типа телосложения [2,3].

В этой связи определенный интерес представляет анализ опроса преподавателей об их отношении к учету индивидуальных особенностей студентов на занятиях физической культуры.

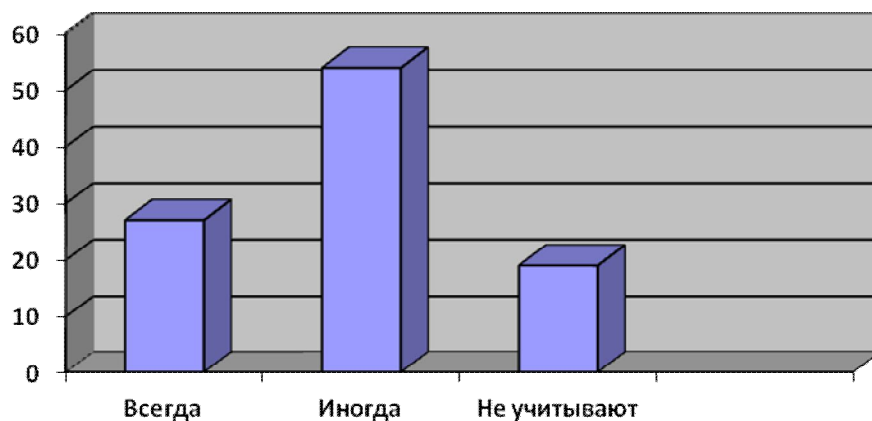
100% экспертов считают необходимым учет индивидуальных особенностей обучающихся. В то же время лишь 26% опрошенных всегда учитывают индивидуальные особенности, 53% – иногда и 21% никогда (Рисунок 1).

Отдавая должное учету индивидуальных особенностей занимающихся преподаватели не имеют устойчивого мнения о критериях этих особенностей. Лишь по четырем предложенным критериям примерно одинаково и находится в интервале суммы рангов от 86 до 97 и суммы баллов от 74 до 151.

Только 23,4% опрошенных преподавателей вывели на первое ранговое место конституционные особенности занимающихся, как главный критерий индивидуализации. Низкие значения коэффициента конкордации и критерия χ^2 – квадрат позволяют утверждать о несогласованности

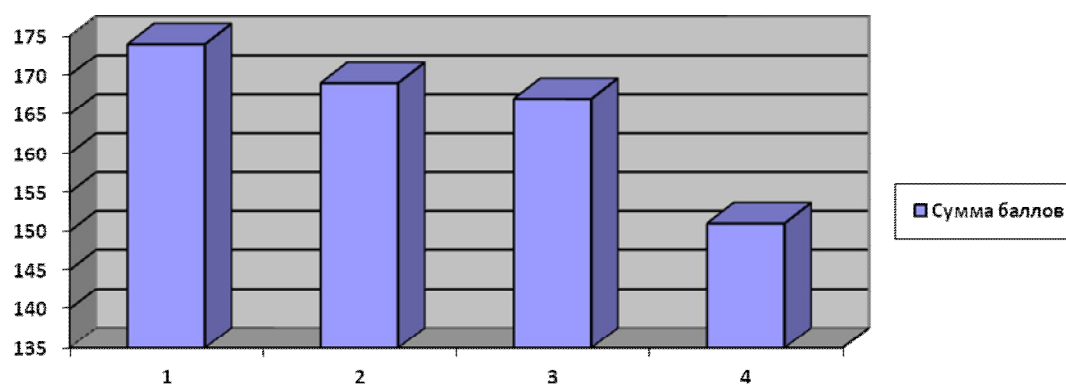
мнений экспертов в определении главных критериев в выборе индивидуализации $P > 0,05$ (Рисунок 2)

Оценка преподавателей отношения обучающихся к занятиям физической культуры показала, что в данном возрасте до 95% студентов положительно относится к занятиям физической культуры. Данный показатель близок и созвучен с ранее полученными сведениями казахстанских авторов [4].

Примечание: 1) всегда – 27; 2) иногда – 54; 3) не учитывают – 19

Рисунок 1. Учет преподавателями индивидуальных особенностей учащихся на занятиях физической культуры

Примечания: Верхний ряд данных – сумма баллов;

Нижний ряд данных – сумма рангов. 1) Анатомо-физиологические; 2) Физическое развитие; 3) Конституциональные особенности; 4) Психологические

Рисунок 2. Приоритетный выбор критериев индивидуальных особенностей обучающихся

Опрошенные преподаватели считают посильными не для всех обучающихся действующие нормативы по физической подготовке, для примерно 27,8 %, т.е. немного менее трети студентов, они не выполнимы,

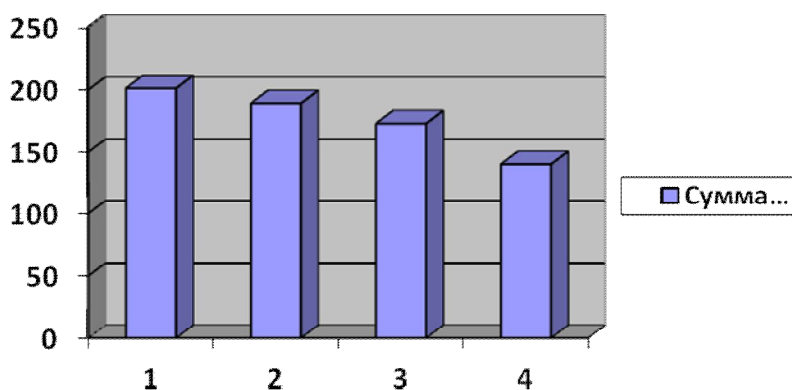
так же как и нормативы Президентских тестов. Главной причиной они считают низкую физическую подготовленность своих студентов.

В то же время у респондентов отсутствует единое мнение и согласованность о путях повышения эффективности занятий физической культуры и связанную с ними индивидуализации в подходе к занимающимся. Расчеты коэффициента конкордации и критерия X – квадрат показали следующие результаты: $W = 0,60$; $\chi^2 = 6,940$; $P > 0,05$ (таблица 1)

Таблица 1. Согласованность мнений экспертов по выбору критериев индивидуальных особенностей занимающихся и путей повышения эффективности занятия физической культуры ($m = 32$)

Объекты	n	w	χ^2	P
Критерии	4	0,07	0,821	>0,05
Эффективность	4	0,60	6,940	>0,05

Ответы экспертов о путях повышения эффективности занятия физической культуры выглядит следующим образом. Из четырех предложенных ответов первое ранговое место с суммой баллов 201 отведено снижению требований нормативов. На второе место выведена разработка нормативов по физической подготовке с учетом конституциональных особенностей учащихся, сумма баллов 189. Третье ранговое место, с суммой баллов 173 заняла разработка учебных программ по физической культуре с учетом типов конституций. И на четвертое место с суммой баллов 140 выведен ответ – оставить без изменений (Рисунок 3)

Верхний ряд данных – сумма баллов; Нижний ряд данных – сумма рангов.
Примечания: 1) Снизить требования нормативов; 2) Разработать нормативы с учетом типов конституций; 3) Разработать учебные программы с учетом типов конституций; 4) Оставить все без изменений

Рисунок 3. Пути повышения эффективности занятия физической культуры

Исходя из выявленных двигательных предпочтений и выполнения нормативов физической подготовленности, аналитическим методом бы-

ли определены оптимальные сочетания средств и методов занятий физической культуры. За основу была принята разработанная, апробированная и адаптированная к современной системе образования, методика, предложенная А.В. Тертычным, Л.П. Додоновой и Л.Г. Забелиной (2004).

Для групп студентов астеноидного типа при развитии выносливости предложено большее число повторений (объем), тогда как обучающимся дигестивных типов наоборот, меньшее число повторений этого упражнения, так, как на выносливость для них особенно трудна по причинам большого веса тела, особенностей строения нервно-мышечных волокон. Большая мера физической нагрузки для лиц астеников или меньшая для дигестивников будет адекватной и развивающей, поскольку по закону расходования и восстановления энергии, потраченной во время физической работы, она должна соответствовать уровням физических, биохимических, психологических характеристик которые имеют представители этих типов конституции., биохимических характеристик.

Мера физической нагрузки для студентов нормостеников, куда относятся торакальный и мышечные типы, может быть средней, между крайними вариантами АТ и ДТ. При решении задачи развития двигательного качества сила большую меру нагрузки получали студенты ДТ т.к. абсолютная сила у них наиболее высокоразвитое двигательное качество и меньшую нагрузку получают занимающиеся АТ, а нормостеники среднюю или большую. С этой целью были разработаны дифференцированные нормативы физической подготовленности и их оценка для студентов различных конституциональных типов.

Список использованных источников

1. Никитюк Б.А., Дарская С.С. Современное состояние учения о конституции у детей и подростков. – М., 1975. – С. 13-29.
2. Додонова Л.П. Методы соматотипирования в возрастной и конституциональной антропологии. – Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 2006. – 160 с.
3. Забелина Л.Г. Дифференцированный подход в развитии двигательных способностей школьников 10–12 лет различных соматотипов: автореф. канд. пед. наук: 13.00.04. – Тюмень, 2004.
4. Бронский Е.В. Повышение оздоровительной эффективности уроков физической культуры школьников посредством лично-ориентированной образовательной направленности: автореф. канд. пед. наук: 13.00.04. – Алматы, 2008. – С. 45-47.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

Ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы парадигмасындағы
филологиялық және гуманитарлық білім беру

Филологическое и гуманитарное образование в современной
парадигме научных исследований

А.Б. Алыпкашева Учитель начальной школы – первоисточник образования	4
Л.А. Aminova, R.Zh. Saurbayev Some notes on recent and current research into English and the teaching of English	8
А.К. Акылбекова, М.А. Рамазанова, Ж.А. Зейнулла Лидерство в системе образования	13
Қ.С. Алибеков, С.А. Сайдильдина Қатысымдық құзыреттілікті қалыптастыру жолдары	21
А.Ж. Ахметбекова Лақап есімдердің қалыптасуы мен қызметі	27
Б.З. Ахметова, А.Ш. Тлеулесова, М.Қ. Ақошева Стилистикалық нормадан тілдік норманың айырмашылығы туралы	32
А.Ғ. Батай, А.Д. Рамазанова, Ғ.А. Сағнаева Білім беруде акт-ны тиімді қолданудың маңыздылығы	36
Ж. Бауыржанқызы, Ы.Б. Шақаман Модаль сөздер қызметін айқындау негіздері	42
Ғ.А. Сағынаева, Д. Қадырмолдина Абай Құнанбайұлы қазақ педагогикасында сыни ойлау әдісінің негізін салушы	46
Е.А. Строева, Б.Д. Нызметова Медиакомпетентность педагога иностранного языка: принципы и методы практического применения	49
Қ.С. Тебенова, А.А. Демесинова Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға шет тілін оқыту міндеттері, тенденциялар мен жаңа мүмкіндіктері	54
Д.К. Жунусова Использование интерактивных методов обучения на примере сакральных объектов Павлодарской области	62
А.А. Калиева Қазақстан Республикасында бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудің өзекті мәселелері	66
А.Қ. Қайратова Ойын модельдеу арқылы студенттердің ағылшын тілінде мәдениаралық сөйлем қабілеттерін қалпытастыру мәселесі	70
А.Б. Рахимжанова Аутис балалар туралы және оларды оқытудың заманауи әдістері	76
Жанболат Назерке, Разыбек Бағдана Тіл сабағында акт пайдаланудың маңызы мен зияны	81
С.А. Мутышева, Қ.С. Ергалиев Мобильді оқыту – ақпараттық білім беру технологияларының бірі	87

З.К. Темиргазина Профессиональные компетенции в модели выпускника: контент-анализ профессионального стандарта «Педагог»	92
Н.С. Сеитова, Қ.С. Ергалиев Интернет-мем түрлері	100
Г.С. Суюнова Профессионально ориентированное обучение	105
Л.Е. Токатова, В.И. Ярьско Иконика в рассказах В.М. Шукшина	113
Г.О. Азылбекова Образ женщины в англоязычных и русскоязычных рекламных текстах	121
Ш.Ж. Алимова, А.Б. Ахметова Использование ChatGPT для обучения студентов лексике английского языка	127
Г.Н. Старченко Лингвоэстетический анализ художественного текста при обучении русскому языку	132
А.К. Сулейменова, Б. Молдагали Жалқы есімдердің аталым стратегиясы («Қобыланды Батыр» Жыры Негізінде)	138
А.К. Мухамбетжанова Аудирование как метод повышения лексико-грамматических навыков у учащихся на уроке английского языка	146
Н.Р. Омаров, Қ.М. Текжанов Солтүстік қазақстанның тілдік жағдайы: ерекшеліктері, мәселелері	153
Н. Ерік, Б.Ш. Құралқанова Д. Исабековтің «Әпке» драмасы мен Р. Гүнтекиннің «Үзілген жапырақтар» шығармасының айырмашылықтары мен ұқсастықтары	158

Жаратылыстану ғылымдарын оқытуда жаңа әдістер мен технологияларды қолдану: тәжірибе және перспективалар

Применение новых методов и технологий в обучении естественным наукам: опыт, практика и перспективы

Shujaul Mulk Khan, Bibenur A. Baidalinova, Gulnar K. Tulindinova Climate change a burning issue for academia and research; problems, solutions and role of the leaders	164
А.А. Абдраева Орта мектепте дифференциалдық теңдеулерді оқыту әдістемесі	176
А.А. Абдраева Факультативті сабақтарда орта метептегі дифференциалдық теңдеулерді оқыту	180
Д.Ж. Абильтаева Орта мектепте тригонометрияны оқудың әдістемелік ерекшеліктері	186
Бесембай Жансұлу 7-сыныпта биология пәнін оқытуда CLIL әдісін қолдану ерекшеліктері	189
А.О. Асенова, Р.Н. Асылбаев Физика сабағында проблемалық оқыту технологиясын қолдану ерекшеліктері	193

Г.К. Тулиндинова, М.М. Ғану Инновационные педагогические технологии в образовательной системе	196
Ж.Ш. Кабиева Биология сабағында деңгейлік тапсырмаларды қолдану ерекшеліктері	204
Г.К. Даржуман, С.Ж. Кабиева, М. Жанайхан К вопросу работоспособности учащихся средних образовательных школ	209
С.М. Қуантаева География сабақтарында «Төңкерілген оқыту» әдісін қолдану	212
А.Ж. Жаксымбетова Тірі ағзалардың жүйке жүйесі	220
А.Б. Закарьянова, Р.Н. Асылбаев «Өнертапқыштық есептерді шешу теориясының» элементтерін физика сабақтарында қолдану	222
Т.И. Кадькалова, А.К. Киреева Из опыта использования ЦОР и необходимости изучения элементов общей алгебры в школе и в вузе	225
Б.Е. Кобландыев Особенности проектирования занятий в системе формирования математической функциональной грамотности	229
Н.П. Корогод, А.Г. Бедрина, И.В. Жунусов Применение сведений о видовом разнообразии домашних и синантропных животных, как средство формирования практической деятельности на уроках биологии в рамках обновленного содержания	234
Н.П. Корогод, Е.Ю. Варлакова, Е.Л. Клышина, С.Е. Жуматаева Білім алушылардың пәндік олимпиадаларға дайындау сұрақтарын зерттеу	239
Н.П. Корогод, С.Е. Жуматаева Білім алушылардың жаратылыстану пәндерінде оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді пайдалану арқылы функционалдық сауаттылықты арттыру зерттеу сұрағы ...	245
Н.П. Корогод, Е.Н. Москаленко Развитие функциональной грамотности как основное условие интеграции учащихся в современный мир через использование икт на уроках биологии	250
Ш.М. Молдасанар, М.Б. Жангазин, Г.Е. Асылбекова Биология сабақтарында нейрондық желілерді қолдану	256
Б.А. Найманов, А.Б. Найманова Межпредметные связи в профессиональной подготовке студентов педагогического университета	261
А.З. Мусабаев Физикада компьютерлік анимацияны қолдану ерекшеліктері	264
Е.Л. Чайковская Игра Waterpoly: инновационный подход к формированию экологического предпринимательства и охране водных ресурсов Казахстана на уроках биологии	267
А.М. Шайхимова, Р.Н. Асылбаев 9-сынып мектеп физика курсына интеллект-карталарды білім алушылардың танымдық белсенділіктерін арттыру құралы ретінде қолдану	272
К.К. Алдабергенова, Р.Н. Асылбаев Физиканы оқытуда визуализацияны қолдану	276

А.А. Жапақова Методы решения нестандартных задач по теме «Последовательности и пределы»	281
Нұрқабден Самғар, Д.К. Анабаев Күрделі радикалды теореманы жүзеге асырудың шарттары мен әдістемелік ерекшеліктерін анықтау	287

Педагогикалық білім беру жүйесіндегі жаһандық
және локальдық тенденциялар

Глобальные и локальные тенденции
в системе педагогического образования

О.А. Kolyukh, С.К. Oragwuncha The dynamics of parent-child relationship in Nigeria: culture, parenting styles, and socioeconomic factors	294
G.S. Zharylkassyn Professional education	299
А.А. Бекешева, А.Ж. Темиржанова Мектепке дейінгі ересек жастағы балаларда танымдық іс-әрекетті қалыптастыру процесінің ерекшеліктері	305
А.Б. Алыпқашева Учитель начальной школы –первоисточник образования	309
А.Б. Оразбай Халықаралық интеграция: қазақстан республикасы мен ресей федерациясының жоғары білім беру саласында жинақталған тәжірибе	313
А.К. Абдрахманова Оқыту үдерісіндегі педагогикалық технологияның проблемалық оқыту әдісінің ерекшеліктері	317
С.А. Сатынская, С.С. Абильдинова Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу әрекетін ойын технологиялары арқылы дамыту	323
И.И. Айдарханова, Л.А. Умирова, С.Н. Ахметова Исследовательская деятельность учителя в процессе планирования урока	329
А.Д. Ансабаева Мектеп пен отбасының өзара әрекеттестігінің әлеуметтік-педагогикалық маңыздылығы	335
А.Х. Байкадамова Развитие лидерских качеств у младших школьников через проектную деятельность	340
А.К. Валиева, Г.Р. Аспанова Образовательные платформы как средство повышения мотивации к обучению младших школьников (на примере уроков математики)	345
Г.С. Кенжебаева Развивающая образовательная среда как ресурс обновления содержания начального образования	351

Д.М. Мухамедьярова Педагогикалық білім берудің даму тенденциялары	360
Е.П. Кузьмина Проблемы и современные тенденции развития исторического образования в школе	366
Г.Т. Джалбырова, Б.А. Матаев Жаңа Қазақстан жағдайындағы болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің теориялық аспектілері	370
Э.Т. Жукина Теоретико-методологические аспекты изучения эмоциональной стабильности личности	376
И.В. Гребёнкина Профессионально-педагогическая компетентность учителя – важный показатель профессионализма	382
Ж.Т. Измайлова, Н.К. Катренова Аутизм ерекше қасиет пе, әлде дерт пе	385
А.Е. Жақсыбай, Ж.Т. Измайлова Педагогические условия для формирования лидерских качеств у будущих специ- альных педагогов в вузе	393
Н.К. Махметова, Н.А. Бисембаева Инклюзивті білім берудің даму мәселесі	396
М.К. Канжигалинова, Б.А. Матаев Колледж студенттерінің стресстік жағдайлары және оны шешу жолдары	401
Р.М. Каримова, Т.Н. Фомина Использование разнообразных игр в ДОУ	407
Ж.Т. Кенжебаева, А.Б. Рахимжанова Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары	411
А. Кенжетева, А.А. Садуақасова Мектепке дейінгі жастағы балалармен ұйымдастырылатын жобалық қызметтің ерекшеліктері	417
Д.Т. Керимова Персональный бренд педагога как форма самообразования	424
А.Қ. Мурзатаева, Э.Ю. Сарсембаева Арнайы педагогтың құзыреті мен құзыреттілігі туралы мәселелердегі кейбір аспектілер	427
Р.С. Мустафина, Б.Ф. Солтанбаева Особенности сферы деятельности социального педагога	434
Ак.К. Нурғалиева Использование тестовых заданий при преподавании социальной педагогики в вузе	442
Б.А. Нурмагамбетова Предотвращение буллинга в школе	448
Б.А. Нурумов Современные тенденции развития системы социально-педагогического образо- вания в условиях сельской школы	452
О.А. Колюх, К.Т. Бейсембаева Когнитивные способности у учащихся средних классов	455

М.К. Саменова Развитие Soft skills у младших школьников	460
Э.Ю. Сарсембаева Взаимосвязь двигательной активности и учебной мотивации студентов	464
А.К. Нурғалиева О современных проблемах лидерства в образовании	469
Ж.Е. Алибаева, Г.А. Сулейменова Социокультурные трансформации в условиях глобализационных процессов	476
Б.Ф. Солтанбаева Жасөспірімдердің азаматтық қасиеттерін жаһандық бәсекеге қабілеттілік негізінде тәрбиелеу	482
Р.Х. Кошқимбаева Білім беру үрдісінде оқыту технологияларының алатын орны	488
Э.Ю. Сарсембаева К вопросу о компетентности и компетенциях специального педагога	493
Н.С. Котова, Б.А. Матаев Факторы, влияющие на профессиональное самоопределение старшеклассников ...	499
Э.М. Бахиев, Б.А. Нурумов Некоторые вопросы эстетического воспитания в образовании	504
К.С. Бутенова Церебральды сал ауруы бар мүгедек балалардың медициналық-әлеуметтік мәселелері	507
Е.К. Идрисов, Б.А. Нурумов Современные тенденции эстетического воспитания в педагогическом образовании	510
Б.К. Сулейменова Сөйлеу тілі бұзылған балалардың инклюзивті білім беру жүйесіндегі цифрлық перспективалары	512
М.С. Утегенова, Г.С. Аяпбергенова Студенттердің оқу мотивациясын диагностикалау және оқу іс-әрекетінде табысқа жету түртікілері	517

Дене шынықтыру, спорт және өнер құралдарымен қоғамның сауығуы мен әл-ауқатына жәрдемдесу

Содействие оздоровлению и благополучию общества средствами физической культуры, спорта и искусства

Г.С. Алинова, Л.В. Гора Сохранение культурного наследия средствами сухого валяния шерсти на занятиях в системе дополнительного образования	523
М.Ш. Алинова, Г.С. Алинова, Л.В. Гора Прикладное искусство казахского народа в содержании уроков художественного труда	528
Е.Б. Арныгалин Специфика психологической подготовки спортсменов-волейболистов	531

Т.С. Баянбаева, М.К. Сирлибаев, А.А. Сыздыков, К.Б. Темирбулатов	
Церебральді сал ауруы кезінде БДШ да қозғалыс дағдыларды қалыптастыру ерекшеліктері	536
Ж.Ш. Ерегбай, Б.А. Нурумов	
Мектеп оқушыларының өнер және қолданбалы өнер арқылы адамгерлік құндылықтарын дамыту	546
А.Е. Калиева, М.К. Сирлибаев	
Содействие оздоровлению и благополучию общества средствами физической культуры, спорта и искусства	552
Д.П. Мучкин, В.И. Лебедева, К.А. Ермола	
Актуальные рекомендации по реализации двигательной активности для ведения здорового образа жизни	557
Е.О. Кольев, Н.В. Никитина, И.О. Молокова	
Организация и проведение дней здоровья в школе	562
Ш. Нұркелді, Қ.Ж. Альменбетова	
Ұлтаралық қарым-қатынас пен қоғамның саулығы мен әл ауқатына жәрдемдесу ...	567
Т.Д. Командик, В.А. Сексенов	
Динамика показателей функциональной подготовленности студентов специального медицинского отделения под влиянием средств оздоровительной физической культуры	571
А.А. Морозов, Ж.С. Антихович	
Актуальные вопросы организации занятий в специальном медицинском отделении вуза	575
А.Л. Ныгманова, Б.А. Нурумов	
Развитие творческих способностей учащихся в общеобразовательной школе	581
В.А. Сексенов, Н.А. Пантова	
Анализ самооценки здоровья студентов педагогического вуза	586
С.Н. Аскапов, М.Е. Кусмиденов, Е.Б. Жанабеков	
Применение средств и методов занятия физической культуры на основе учета конституциональных особенностей студентов	588

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӨШБАСШЫЛЫҚ:
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК АСПЕКТІЛЕР
«Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті» КеАҚ көрнекті педагог, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институтының бірінші ректоры Анатолий Семенович Катерининнің 100 жылдық мерейтойына арналған халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары

ЛИДЕРСТВО В СИСТЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
материалы международной научно-практической конференции,
посвященной к 100-летию выдающего педагога, первого ректора Павлодарского государственного педагогического института Катеринина Анатолия Семеновича

Подписано в печать 20.10.2023.
Формат 29,7 × 42½. Бумага офсетная.
Гарнитура Times New Roman.
Объем 36,5 усл. печ. л. Тираж 100 экз.
Заказ № 1466.

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан
140002, г. Павлодар, ул. Олжабай батыр, 60
www.ppi.kz